ספר

תולדות יצחק

מחברת הקודש

פירוש על התורה להרב הגאון מוהר"ר **יצחק קארו** ז"ל. זקנו של מרן הגאון הב"י מרא דכולא תלמודא. עין העדה. ריש מתיבתא כמו"ה **יוסף קארו** זללה"ה מצפת שבגליל העליון תוב"ב. והוא ספר יקר הערך לא יערכנו זהב וזכוכית כולו סולת נקיה מהדורים לא קדמוהו זולתו ולהיות ערבים על פומעם:

ווארשא

בדפוס האחים והשותפים בני הגביר

ר' שמואל ב"ר חיים ארגעלבראנד ז"ל

בשנת תרל"ח לפ"ק

בהוצאות בית מסחר הספרים של ה"ר יעקב יוסף קאלינבערג.

בווארשא רחוב פראנציסקאנער נומר 31

СЕФЕРЪ ТОЛДОСЪ ИЦХОКЪ

ВАРШАВА.

Въ Типографіи С. Оргельбранда Сыновей,

Беднарская улица N. 20.

1877.

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ
Варшава 28 Іюня (10 Іюля) 1877 г.

הקדמת המחבר

אמר יצחק בן החכם העני המאושר בכל עניניו ר' יוסף קאר"ו זצ"ל הספרדי מעיר טוליטול"ה כל ימי גדלתי בין החכמים הרמים והנשאים המה הגבורים קדושים אשר בארץ המה קבורים מלאכי אלהים עולים ויורדים ושם בקשטילי"א רבתי המהוללה הרבצתי תורה וישיבה והלכו אחרי ממלכות פורטוגא"ל קריאי עדה נשיאי מטות אבותם ראשי אלפי ישראל הם ארביץ תורה ביניהם ושכנתי בתוכם ונאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן מעל פי הבאר אבן השתיה שממנה הושתת העולם לשמוע ללמוד וללמד הרבה תורה מחברי ומתלמידי יותר מכלם. תלמידים לרואיהם כמו האור לעינים והם נראים עלי ארץ ככבבים בשמים ובהיותם שמה שמה החזיקתנו שמועה שמענו מאת מלך ספרד וציר בגוים שולה כלה גרש יגרש כל היהודים הנמצאים במלכותו וכל מקום אשר דבר המלך ודתו מגיע אבל גדול ליהודים ורבים מעמי הארץ ממרים דתם. וגם מלך פורטוגאל אחר שש שנים שש הנה שנא ה' פשע ויאמר השמד להשמיד ולאבד ואומר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה. ברוך ה' כי הפליא חסדו לי ועבר בים צרה כי מעבר לים היא. וברחתי לארץ תוגרמה לעזרה ובעונותי עברו ראשי הלכו לבית עולמם כל בני הזכרים גדולים וקטנים תוארם כבני המלכים. וחשבתי אחר שעיקר תולדות האנשים מעשיהם הטובים ואין מעשה טוב כי אם היות האדם עוסק בתורה ובמצות ותלמוד תורה כנגד כלם אמרתי בלבי לשום בדפוס פירוש התורה שחברתי וחדשתי בו חדושים מתוקים מדבש ונפת צופים לזכות בו את הרבים ובו פשטים גם מדרשים נעימים מושכים לבו של אדם:

ועוד לסבה אחרת יותר עצמית עשיתי את המעשה הזה והוא לידבק בשכינה שתורתנו הקדושה נותנת לנו שלימות בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה. לטוב לנו כל הימים הוא הטובה האמתי הצפון לצדיקים בעולם הנשמות ובעולם התחיה. לחיותנו כהיום הזה הוא חיי העולם הזה וזה שהתורה היתה כלי אומנותו של הקב"ה ואולם היא אחת משבעה דברים שנבראו קודם שנברא העולם וזהו שאמר שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום וכו' לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא דבר רק הוא מכם ויש לתמוה וכי מה צורך לומר שהתורה והמצוה אינו דבר רק ידוע שהיא משלמת לנו שלימות אחרון והשלימות הזה אינו דבר רק אלא הכונה לפי שהדתות שלשה טבעית נמוסית אלהית. הטבעית והנימוסית הם לקיום הגוף ולתקן הקבוץ המדיני וכשהאדם נפטר מן העולם הזה נשארה נפש האדם רקה מהם שאין בהם תועלת לנפש כלל אלא לגוף והגוף הלך לדרכו. אבל תורתנו הקדושה נותנת שלימות לנפש והנפש אינה רקה ממנה ארדבה אז נדבקה דבקות גדולה בנפש ויש לנו השארות נצחי ובהדבקנו בה נדבק בה' אלהינו ה' אחד הוא אלהי האלהים האל הגדול הגבור והנורא. ועוד שלימות תורתינו גדול וחזק שבה נכללות כל החכמות וזה שאמר שלמה ע"ה נפת תטפנה שפתותיך כלה דבש וחלב תחת לשונך המשיל התורה לכלה כמו שאמרו רז"ל ויהי ביום כלות משה כלת כתיב ביום שנכנסה כלה לחופה ואמר שכל החכמות חוץ מתורתנו הקדושה יש בהם הערובת וסיג כנפת הזה שכולל הדבש והשעוה אבל חכמת תורתנו הטהורה היא הדבש הגמור הנקי מן השעוה ומכל פסולת וזהו אמרו דבש וחלב תחת לשונך שהדבש והחלב נקיים ואין בהם סיג. ודוד המלך ע"ה המשיל התורה לכסף צרוף שאין בו סיג וזהו שאמר אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים. ולכן אשאל עזר מהעוזר האמתי להתחיל ולסיים המלאכה הזאת שהיא מלאכת התורה לעבוד את ה' ולדבקה בו שנאמר את ה' אלהיך תירא אותו תעבוד ובו תרבק. ברוך ה' לעולם אמן ואמן. וכן יהי רצון אמן:

לזכות רבים ספרי חובר הן לי עד נאמן בשחק
נגי לראותי כי הבנים תם כדק וכ מר וכשחק
מתו בני איך אזכר עוד חמן ה בנים שחק
ואעש לי שם אחרי מות טוב מבנים הוא לא נמחק
בפשט ודרש על התורה בו יזכירו ני מסרחק
עיקר תולדו תי הוא ספרי על כן נקרא תולדות יצחק

בראשית

כל חכמה יש לה שרש שעליו תסוב כל אומת החכמה כמו שחכמת הרפואה שרש שלה היסודים והרכבות. וחכמת הטבע שרשה נמצא משתנה מצד שהוא משתנה. וחכמת האלהות שרש שלה הוא הנמצא במה שהוא נמצא במוחלט. וראוי שתורתנו הקדושה יהיה לה שרש שעליו תסוב וצריך לדעת מה הוא. השרש הוא חדוש העולם והטעם שמי שמאמין בחדוש העולם יאמין בכל התורה כלה ובכל האותות והמופתים וכל הנסים שהם הפך הטבע הנסים שנעשו במצרים וקריעת ים ונסי המדבר והמכחיש החדוש יכחיש כל התורה והנסים שבה וכמו שכתב הרב המורה ולפי שהחדוש הוא שרש לכל התורה וכל התורה שרש וכשרש קודם לענף לכן התחילה התורה בפסוק בראשית ברא אלהים ובזה הותרה קושית ר' יצחק שהקשה לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם ראש חדשים שראוי שקודם שנדע המצוה נדע שרש שלה ואם כן צריך גדול להתחיל התורה בפסוק בראשית והנמשך אליו שכל הפרשה עד ויכלו הוא חדוש העולם וגם שנמשך לזה כל ענייני נח שאלו הוא אדם הראשון אחר שמתו כלם במבול ואבותינו הקדושים הם אבות העולם ומשם התחיל העולם וכל ענייני פרעה להודיעו שהקב"ה ברא העולם שהיה כופר בבריאתו וכמו שאמר למען תדע כי לה' הארץ ולזה הטעם סיים התורה לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים ולכל היד החזקה ולכל המור' הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל לפי שכל התורה נחלקת לשני חלקים הא' שהקב"ה ברא העולם והב' עשה כל הנסים הכתובים בתורה והאחד נובא והשני נבוא ולפי שהמאמין בחדוש יוכל להאמין בתורה ובנסים שבה ואם לא יאמין בחדוש לא יאמין בנסים לכן התחילה התורה בחדוש וסיימה בנסים וגם כל התורה נסים שגם המצות שכרם דרך נס שדרך נס הוא אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם. ולכן רגילין כשמסיימו לעיני כל ישראל להתחיל מיד בראשית ביום שמחת תורה זה מסיים וזה מתחיל לפי שזה תלוי בזה וזה הוא הטעם שמקשרין לומר אחר סיימו התורה ואינם רוצים לקרות עוד לומר שהתורה סיימה בנסים וא"א להאמין בם אלא אם יאמינו בבראשית ושמא פה הטעם הוא שאינם רוצים להביא ראיה לנסים ואין רוצים להאמין בם שהסבה שיאמינו בנסים שסיימה תורה לכל האותות היא בראשית ברא אלהים שאחר שבראו יוכל לבטלו ולעשות הנסים שהם הפך הטבע :

סדר בראשית

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים. אלו הפסוקים הם קשי ההבנה שאין אנו יודעים מה הוא תהו ובהו ומה הוא חשך על פני תהום וגם שאומרו היתה נראה שהיתה ארץ קודם שברא הקב"ה העולם ושהיתה הרוח מרחפת על המים וא"כ קודם חדוש העולם היו נמצאים ארץ ורוח ומים אם כן העולם קדמון חלילה וגם אלו הדברים סותרין אלו לאלו. והרמב"ן כתב הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת יש מאין אלא לשון ברא וזה הנברא שברא מאפיסה מוחלטת הוא החומר הראשון נקרא ליונים היולי והוא יסוד דק אין בו ממש אבל הוא כח מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל ואחר ההיולי לא ברא דבר אבל יצר ועשה ממנו כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותקן אותם. ודע כי השמים וכל אשר בם חומר א' וכל הארץ וכל אשר בה חומר אחר והקב"ה ברא אלו השנים מאין ושניהם לבדם נבראים והכל נעשים מהם והחומר הזה שנקרא היולי נקרא בלשון הקדש תהו והמלה נגזרת מלשון בתוהה על הראשונות מפני שאם בא אדם לגזור בו שם תוהה ונמלך לקראו בשם אחר כי לא תפש צורה שיתפס בה השם כלל והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש בהו והמלה מורכבת כלומר בו הוא כמלת לא תוכל עשוהו א"כ יהיה פשט הכתובים בתחלה ברא אלהים את השמים כי הוציא חומר שלהם מאין ואת הארץ שהוציא החומר שלה מאין והארץ תכלול ד' היסודות כלם שהוא כל הכדור התחתון והנה בבריאה הזאת שהיא כנקודה קטנה דקה ואין בה ממש נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ ומלת את דרשו בה שהיא לרבות שהיא נגזרת מן אתא בקר וכן ארז"ל את השמים לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ואת הארץ לרבות אילנות דשאים וגן עדן ואלו כלל כל הנבראים בעלי הגוף ואחר שאמר כי בתחלה במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם חזר ופירש כי הארץ היתה תהו כלומר חומר אין בו ממש והיתה בהו כי הלבישה אותה צורה ופירש שצורה הזו צורת ד' היסודות שהם האש. והמים. והעפר. והאויר. ומלת הארץ תכלול הארבעה אלה. והאש נקרא חשך מפני שהאש היסודית חשוכה ואלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה. והמים הנגנזים בהם העפר יקרא תהום ולכן יקראו מי הים תהומות כדכתיב קפאו תהומות בלב ים ויקרא קרקע הים תהום והאויר יקרא רוח ובכל נודע כי היסודות הארבעה מקשה אחת והיסוד התחתון הארץ והמים מקיפים על הארץ והאויר מקיף על המים והאש מקיף על האויר ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים והרוח מנשבת ונכנס בין האש והמים ותרחף על המים ויראה לי שהנקודה הזאת בלבשה הצורה והיתה בהו היא שחכמים קורין אותה אבן שתיה שממנה הושתת העולם. והנה שיעור הכתובים בתחלה ברא אלהים מאין את השמים וברא מאין את הארץ והארץ בהבראה היתה תהו והיתה בהו ובהם חשך ומים ועפר ורוח נושבת על המים וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם עכ"ד. וא"ת למה אמר הכתוב ביסוד הארץ שברא חומר ונתן בו צורה במאמר והארץ היתה תהו ובהו ולא אמר כן בשאר היסודות. התשובה שמה שאמר הרמב"ן שהארץ ארבע יסודות אינו לבד במה שאמר הכתוב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אלא גם במה שאמר הכתוב והארץ היתה תהו ובהו שהיה חומר שאין בו ממש והיתה בהו שהלבישו אותה צורה וא"כ חזר ופירש הכתוב ומה היא הצורה הזאת שהלבישו בחומר הזה חשך שהוא האש ומים ועפר

והעפר והאויר שהחומר חלק אותו לארבעה חלקים ונתן לאחד צורת אש ולאחד צורת אויר ולאחד צורת מים ולאחד צורת ארץ. הכלל אלו השני פסוקים אמרו ארבעה דברים האחד שהקב"ה ברא חומר אחד לשמים וחומר אחד לארץ וזהו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. השני שאחר שברא החומר נתן בו הצורה וזהו והארץ היתה תהו ובהו. השלישי שפירש הכתוב ואמר איך נתן הצורה בחומר הזה שהוא חומר לארבעה יסודות שחלקו לארבעה חלקים ובכל אחד מהם נתן לו צורה מוחלפת מהצורות האחרות. הרביעי שנתן סדר לאלו הארבע יסודות אצל מקומם והוא שהאש נתן על המים והעפר שהוא תהום והרוח הכנס בין האש והמים ואלו השתים האחרונות פירש הכתוב באמרו וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים שהרוח נכנס בין האש והמים ובזה יובן כוונת הרמב"ן הנזכר. ואחר שנתברר לנו כוונתו בשני הפסוקים האלה אומר שיש לי ספקות על דבריו:

הספק הא' במה שאמר שזו ההתחלה הוציאה מן האפס הגמור והוא יסוד דק שאין בו ממש אבל הוא כח מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל ולא תפש צורה שיתפשט בה השם כלל ואם כן לפי דבריו נמצא היולי ראשון בלי צורה ואח"כ נתן בו הצורה והינו כן שההיולי אם אין בו צורה הוא העדר שההיולי מגביל אותו הצורה ואם אין בו צורה אינו נמצא ועוד שאמר שהוא כח מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכח אל הפועל והנה הכח בעודו כח הוא העדר כמו שנתבאר כל זה במקומו ואם הוא העדר מה זה שאמר בראשית ברא ועדיין אין שם בריאה ואם ברא מאין עדיין הוא אין. ועוד שכל כח צריך נושא שבו יהיה הכח וא"כ אותו הנושא הוא ההיולי הראשון ולא הכח. וגם אותו ההיולי ראשון אם הוא כח צריך נושא וכן לבלתי תכלית וזה בטל. ולכן נראה לי שפי' הפסוק בראשונה ברא הקב"ה מאפס הגמור חומר השמים וחומר הארץ והפסוק הבא אחריו ביאר איך ברא חומר לבדו בא"א חומר בלא צורה ואי איפשר לצייר אותו לזה אמר והארץ היתה תהו ובהו כלומר ברא תהו שהוא חומר ראשון וברא בו הצורה וזהו בהו ולא ברא החומר לבדו אלא זה עם זה ואחר שעשה צורה בחומר מזה עשה כל הנבראים שעשה הארבע יסודות כפירוש הרמב"ן במ"ש וחשך על פני תהום וגו'. וא"ת מה היא הצורה שברא הקב"ה באותו החומר הראשון. התשובה אחר שהיסודות מתהוים אלו מאלו נאמר שברא הקב"ה אחד מהם היותר מוכן שיתהוו ממנו שאר היסודות וגנית שהוא המים שממנו מתהוה הרוח שאינם הפכים אלא באיכות אחד וכן מן הרוח אש וכן הארץ נתהוה מן המים שאינם הפכים אלא באיכות אחד חהו שאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים בה"א הידיעה לפי שהמים ברא הקב"ה מאפס המוחלט וממנו עשה היסודות האחרים ולפי שהוא היסוד שהקב"ה עשה מאין אמר יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים עליונים למים התחתונים ומהם עשה השמים כמו שאמרו בב"ר. או נאמר שבתחלה ברא הש"י מאפס המוחלט יסוד אחד שברא היולי ראשון ובו צורה גרועה יותר מכל צורת היסודות ואחר כך עשה ממנו ד' יסודות ונשארה אותה הצורה אחר כך במדרגת החומר לצורת ד' יסודות כמו שנפש הצומח נשארה במדרגת החומר לנפש המרגשת בבעל חי וכמו שנשארה נפש המרגשת במדרגת החומר לנפש המשכלת באדם או שפשט ההיולי הראשון אותה הצורה הגרועה ולבש צורת כל אחד מהד' יסודות. וזהו דעתי בפירוש אלו הפסוקים בהקדמת הרמב"ן בפירוש תהו ובהו ובפירוש וחשך על פני תהום ואולי זו כוונת הרב אף על פי שאין משמע כן מדבריו:

הספק השני יש לי בדברי הרמב"ן אם אמת היה הדבר הזה שפירוש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ הוא שהקב"ה הוציא חומר השמים מאין והוציא חומר הארץ מאין כמו שאמר הכתוב שאחר זה הלביש חומר הארץ בצורה כשאמר והארץ היתה תהו ובהו למה לא אמר גם כן והשמים היו תהו ובהו לומר שהלביש חומר השמים בצורה ונראה שהרב הרגיש זה במה שאמר יהי רקיע בתוך המים החומר הוא שבראו בתחלה מאין אמר שיהיה רקיע מתוח כאהל בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים ע"כ. ועדיין הקושיא במקומה עומדת שכמו שאמר בארץ תהו ובהו היה ראוי יותר שיאמר כן בשמים בפירוש שצורתם מעולה מצורת הארץ. ועוד שכמו שאמר בשמים יהי רקיע בתוך המים ג"כ אמר בארץ יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה וכמו שאמר ויקרא אלהים לרקיע שמים גם כן אמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ א"כ אין אמרו יהי רקיע לומר שיעשה צורת השמים אלא שהרקיע שעשה כבר יהיה בתוך המים כמו שיקוו המים הכוונה בו המים שעשה כבר יקוו אל מקום אחד. ואיפשר לדחוק ולומר שבעבור שההיולי של ארבע יסודות פושט צורה ולובש צורה ואלו ההיולי וצורתו הם שני דברים נפרדים זה מזה לכך הוצרך לבאר שהלביש זה החומר בצורה אבל חומר השמים הוא כל כך דבוק ומחובר עם צורתו והיו לא' וכאלו כולו צורה שאין היולי השמים פושט צורה ולובש צורה לכן יספיק באמרו ברא אלהים את השמים שבזה נכלל הצורה שעשה אחר כך בהיולי שלהם:

הספק הג' יש לי בדבריו איך אמר שהאש נקרא חשך מפני שהאש חשוך שהדבר ידוע שהיסודות כל מה שיתקרבו יותר לשמים הם יותר בהירים וספיריים וכשיתרחקו יותר מן השמים יוסיפו עביו' ולכן הארץ עבה וחשוכה לפי שהוא רחוקה מאד מן השמים והמים ספיריים לפי שאינם כל כך רחוקים מן השמים והאויר יותר ספירי לפי שמתקרב לשמים והאש ספירי ובהיר וזך יותר מכלם וא"כ איך אמר שהוא חשוך. ואולי הכוונה בחשוך שאינו מאיר וזהו שאמר אלו היתה אדומה היתה מאדימה לנו הלילה ועם כל זה קשה למה קראו חשך שגם המים והאויר אינם מאירים ולא קראם חשך:

הספק הד' יש לי בדבריו שכתב וסמך הרוח לאלהים בעבור שהיא דקה מכלם שהרי היסודות כל מה שמתקרבים יותר לשמים הם יותר דקים ולכך הארץ גסה והמים אין כל כך גסים והאויר דק א"כ האש דקה מן האויר וכן נתבאר במקומו. וגם לזה הפירוש צריך לדחוק ולפרש שמה שאמר בסמוך ויבדל אלהים בין האור ובין החשך אינו האש היסודי שאמר עליו וחשך על פני תהום אלא הוא העדר האור וכן ולחשך קרא לילה. ויש מי שפירש באלו הפסוקים פירוש אחר ואין בו קושיא מאלו הקושיות ואבאר דעתו שדבריו סתומים ומבולבלים ואינם מובנים והוא שהקב"ה ברא בראשונה מאין חומר אחד כולל לשמים ולארץ לא חומר אחד לשמים וחומר אחד לארץ ומהו זה החומר הוא חומר עם צורת כל היסודות אלא שלא היה כל יסוד מאלו הארבעה יסודות נפרד בפני עצמו אלא היו כלם מעורבים אלו עם אלו כעיסה שמעורבות בה מינים רבים מקמח חטים וקמח שעורים וקמח פולים ועדשים כלם מעורבים עם מים ועפר שישב מכלם. וגם חומר השמים וצורתם גם כן היו

מעורבים

מעורבים עם. זה החומר ועפר מן הכל עיסה אחת ואחר כך הכין הקב"ה זאת העיסה בכללה להבדיל צורות מחולפות זו. מזו עם החומר לכל אחד ואחד כמו העוף שמרחפת על ביציה להכינם שיצאו לפועל אפרוחים וזאת העיסה שהיו בה כל הדברים בכח היה לה יותר נטיה להיותה ארץ מלהיותה שמים לפי שמעשה בראשית היו מוסיפים שלימות כל מה שהזמן נמשך יותר שהרי ביום ראשון אמר והארץ היתה תהו ובהו ביום שני אמר יהי רקיע לפי שהמתהוה מזה החומר קבל שלימות ביום שני יותר ממה שנתהוה ממנו יום ראשון והכוונה שביום השני הבדיל הקב"ה קצת מזאת העיסה ועשה ממנה שמים ואלו השמים אחר שהיו בשלימותם היו סבה להכין שארית העיסה שיובדלו היסודות וצורתם כל אחד בפני עצמו שהארץ ושאר היסודות לא קבלו שלימותם עד יום השני שאז קבלו שלימותם באמצעות הרקיע. זה הוא ענין זה הפירוש. ועכשיו צריך ליישב כל זה בפסוקים אמר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ רוצה לומר אלו השמים והארץ שאתה רואה בעיניך עכשיו בשלימותם דע לך שלא היו כן בראשית הבריאה אלא מעט מעט נעשו כן והוא שבראשית הזמן ברא הקב"ה בריאה חדשה מאין וזה נכלל בלשון ברא שלשון ברא ענינו יש מאין ומזה יש מאין עשה הקב"ה. א"כ אלו השמים והארץ שאתה רואה הן נכלל במלת את שמרבה לזה החומר ועם היות שמזה החומר נתהוו כל הנמצאים כלם ג"כ אבל השמים והארץ נתהוו ראשונה מזה החומר ובאמצעות השמים נתהוו כל הנמצאים. ואמר והארץ היתה תהו ובהו רצונו לומר הרכב ושממון וכן תרגום אונקלוס וארעא הות צדיא וריקניא לפי שהיה ערבוביא רבה ותערובות גמור ומצד זה היה חשך על פני תהום שהוא עפר ומים. מעורבים בהדברים המעורבים זה עם זה אין צורת כל אחת ניכרת והם כמו חשך שבחשך אין אדם מבדיל בין התמונות והגוונים ולזה המשיל זאת העיסה לחשך לפי שזה הנמצא לא נפרדו חלקיו עדיין אבל היה מעורב ומבולבל והיה חשך על פניו שכל פרטי ההויות שנתהוו אחר כך היו מעורבות בזה החומר בלתי נבדלת ונפרדת אחת מזולתה. ולפי האמת גם כן עדיין לא היה אור בעולם אלא חשך שגם כן זה עזר לשלא יבדלו הדברים והאור באופן מה מבדיל הדברים וזאת הערבוביא מכל היסודות והשמים כי מים עליה ורצון אלהי היה מכין זאת שערבוביא כצפור מרחף על ביציו להכין אותה וזה הוא שאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים שרצון אלהים היה מכין זה החומר להוציאו לפועל ולפי שגברו מים על הערבוביא הזאת אמר שרוח אלהים מרחפת על המים אבל הכוונה שרוח אלהים מרחפת על הערבוביא שהיא תחת המים. ומה שאמר רוח רוצה לומר רצון ומרחפת רוצה לומר מכין ואמר בזה הלשון לפי שהוא משל להמשילו לצפור שמרחפת על ביציה להכינם לצאת לפועל האפרוחים שהיו בכח ביצים. וביום השני הבדיל הקב"ה חומר הרקיע מן העיסה הזאת ואותו הרקיע אחר שנבדל מן העיסה הזאת נשלם ונתחזק וקבל שלימותו ואז הרקיע עצמו הבדיל המים מעל הרקיע והמים שתחת הרקיע רצוני לומר הבדיל בעצם וצורה ועשה היסודות למטה ונתן שלימות למים של מעלה וזהו שאמר ויבדל ואינו הבדלה במקום שידוע הוא שאחר שהיה רקיע בתוך המים שיבדיל בין מים למים אלא גם בצורה הבדיל הרקיע בין מים עליונים למים תחתונים שהצורה שנתן רקיע במים העליונים אינה כצורה שנתן במים התחתונים שהרקיע. נתן שלימות

לארבע יסודות של מטה שנתן להם צורת ארבע יסודות ונתן שלימות למים העליונים ונתן להם צורה שבטבע זה הרקיע הזה והבדיל בעצם וצורה בין המים שתחתיו למים שעליו והקנה לכל אחד מהם צורה מיוחדת ואמנם הצורה שהקנה למים אשר תחתיו ידענוה והוא שהלביש לקצת זה החומר צורת אש ולקצתו צורת אויר ולקצתו צורת מים ולקצתו צורת ארץ וכל זה חייב הגלגל כפי קרבתו ורחקו. וכן אמרו חכמי הטבע שהגלגל עושה היסודות בתנועתו. ואמנם אשר חייב למים שעליו נודע לשם ית' ואינם כמים שביסודות אלא נבדלים מהם אבל דומים להם בתכונה מה. ואלו המים שאמר עליהם ורוח אלהים מרחפת על פני המים שהיו מקיפין לאותו החומר והעיסה עליהם אמר יהי רקיע בתוך אלו המים ועשה מאמצעיתם שמים ואלו השמים אחר שנעשו נתנו שלימות לחלק המים שנפרדו למעלה ושלימות לחלק המים שנפרדו למטה וזהו אמרם בבראשית רבה בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע בתוך המים גלדה טיפה האמצעית ונעשו השמים התחתונים ושמי השמים העליונים רב אמר לחים היו שמים ביום ראשון ובשני נקרשו יהי רקיע יחזק הרקיע ר' יוחנן אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר וירקעו את פחי הזהב הנה מבואר שכונתם שמהלך האמצעי מן המים המקיפים בערבוביא הנבראה מאין ביום הראשון נתהוו בשני השמים עד כאן. ודע שאלו הפירושים הם על הנחה שמלת בראשית הוא מוכרת והוא כמו בראשונה אבל לדעת האומרים שהוא סמוך כרש"י ומפרשים אחרים יהיה פירוש אלו הפסוקים באופן אחר והוא שרש"י כתב ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תהו ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאם כן היה לו לומר בראשונה שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריו וא"ת להורות בא שאלו תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל ברא אלו א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גלה בריאת המים מתי היתה בא למדת שהמים קדמו לארץ ועוד שהשמים מאש ומים נבראו אלא על כרחך לא למד הכתוב על סדר המוקדמים והמאוחרים כלום עד כאן. וכתב הרמב"ן ולדעתו לא נברא ביום ראשון רק האור ויש ספק על זה איך פירש הרמב"ן על רש"י כך שהרי רש"י אמר בפירוש שהמים קדמו לבריאת שמים וארץ וא"כ על כרחך נבראו ביום ראשון שהרי לא נברא שום דבר קודם יום הראשון וא"ת שנבראו ביום שני אינו כן שהרי ביום שני אמר יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים א"כ קודם יום שני נבראו. ועוד שרש"י כתב זה לשונו יהי מאורות ביום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע וכן כל תולדות השמים והארץ נבראו ביום ראשון וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו הוא שכתוב את השמים ואת הארץ את השמים לרבות תולדותיהן ואת הארץ לרבות תולדותיה. ולכן אני מתמיה על הרמב"ן איך פירש על רש"י שלא נברא ביום ראשון רק האור. וא"ת הרי רש"י אמר כן באמרו שגזרת הכתוב ויאמר אלהים יהי אור אינו כן מגזרת הכתוב לרש"י אינה אלא שהארץ היתה תהו ובהו כלומר בראשית בריאת שמים וארץ ותולדותיה בזה השלימות שאתה רואה עתה דע שבתחלת בריאת הארץ היתה תהו ובהו שממון וריקות וגם השמים בתחלת בריאתם לא היו עדיין מסודרים וזה הוא והחשך על פני התהום ואחר שהיו השמים והארץ חסרים היופי שכל הדברים

נבראו

נבראו בערבוביא אז קודם. שנבדלו הדברים אלו מאלו אמר אלהים יהי אור להבדיל הדברים כל אחד בפני עצמו ולעשות ימים וכל אלו הדברים נבראו ביום ראשון בזה הסדר בתחלה ערבוביא השמים והיסודות ואח"כ האור ואח"כ הבדיל הערבוביא הזאת ועשה את השמים ותולדותיהם בשלימותם והארץ ותולדותיה בשלימותה שנבדלו היסודות כל אחד ואחד בפני עצמו. ואומר עוד שאלו הונח שלרש"י יהיה הגזרה לויאמר אלהים יהי אור עם כל זה לא ימשך מזה שלא נברא ביום ראשון אלא האור שכוונת הכתוב הוא קודם שברא הקב"ה השמים והארץ בשלימותם כמו שהם עתה וגם קודם שהיו בערבוביא שהארץ היתה שממון וריקות וקודם שיהיה השמים בשלימותם שלא היו מאירים אלא החשך על פני תהום וקודם שהרוח מרחפת על פני המים שלא היה עדיין שלימות לרוח ולמים קודם כל אלו הדברים אמר אלהים יהי אור ויהי אור ואחר האור ברא הבריאה השניה ואחר כך ברא השלימה. ולזה הפירוש סדר הבריאה בראשונה ברא האור ואח"כ בריאה השניה ואח"כ בריאה שלימה וכל זה נברא ביום ראשון שאם נאמר ראובן בא ביום הזה לבהכ"נ קודם שבא שמעון לא יובן מזה שלא בא שמעון לבהכ"נ היום אבל אדרבה יובן שבא אלא שבא ראובן ואח"כ בא שמעון זהו דעתי בכוונת רש"י ז"ל והוא אמת:

ברא אלהים ראוי היה שבתחלת התורה יזכיר שם יי' ואמר אלהים לפי שהם העצם של הקב"ה הוא יי' אבל אלהים הוא שם התאר לפי שהוא תקיף ובעל היכולת כמו ואת אילי הארץ לקח ולפי שהקב"ה ברא העולם אחר האפס המוחלט וזהו מצד יכלתו הגדולה לזה הזכיר שם אלהים. ושיה ראוי שיתחיל התורה בשם אלהים ושיאמר אלהים ברא בראשית אחר שבזה הפסוק נזכר שם הקב"ה והוא ברא העולם והוא צורת העולם ותכלית העולם ותיבת בתורה הוא אלהי האלהים ואדני האדונים האל הגדול הגבור והנורא לכן יש אומרים שהכוונה בראשית ברא השורש לאלהים שהוא עולם המלאכים. את השמים הוא עולם הגלגלים. ואת הארץ הוא עולם השפל. ואינו נכון שבפסוק הראשון יהיה חסר ממנו שם הנורא. ונראה לי שהטעם לפי שלא ידענו מציאות השם מצד מהותו אלא מצד פעולותיו והוא הפועל שברא לפיכך התחיל בבראשית ברא שמצד שברא העולם ידענו שיש אלהים ואיך יתחיל אלהים ברא בראשית ועדיין לא ידענו אלהים:

אלהים לשון רבים שהרי מצינו אל שהוא לשון יחיד וא"כ הכוונה בעל הכחות כלם והאלהים ר"ל אלוה שלהם. יש ספק בזה מי אמר זה הפסוק והמפרשי' אמרו אי הקב"ה אמרם למשה וא"כ היה ראוי שיאמר וידבר יי' אל משה בראשית ברא אלהים. ועוד במצות שאומר בהם וידבר יי' אל משה היה ראוי שיאמר בהם ויהי דבר יי' אלי לאמר. וכתב הרמב"ן היה זה מפני שלא כתב מרע"ה התורה כנביאים שמזכירים עצמם ויהי דבר יי' אלי לאמר בן אדם אבל משה רבע"ה כתב תולדות כל הדורות הראשונים וייחס עצמו תולדותיו ומקריו כשלישי המדבר ולכן יאמר וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני יי' כמדבר בעד שמים אחרים ולכן לא הזכיר משה בתורה עד שנולד ונזכר כאילו אחר מספר עליו. ואל יקשה עליך ואתחנן אל יי' כי תחלת הספר ההוא אלה הדברי' אשר דבר משה והטעם בכתיבה התורה בלשון הזה מפני שקדמה לבריאת עולם כמו שבא בקבלה שהיתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. ובמדרש כאן רמז על בנין בית ראשון שעמד ארבע מאות ועשר שנים וזהו בראשית והוא שתי מלות ברא שי"ת ולפי שבהמ"ק נברא קודם שנבראו שמים וארץ אמר בראשית ברא לומר בראש ברא הקב"ה בהמ"ק שעמד ת"י שנה ואח"כ ברא את השמים ואת הארץ וזה כמנין בזאת שעולה ת"י מנין בזאת יבא אהרן אל הקדש ואח"כ לא יבא שיחרב ולפי שעתיד ליחרב אמר והארץ היתה תהו ובהו. ורוח אלהים מרחפת זו תורה שלא תשכח מפי זרענו אע"פ שאנו בגלות. ויאמר אלהים יהי אור רמז על ימות המשיח שנאמר בו קומי אורי ויבדל אלהים בין האור ובין החשך שעו יבדיל הקב"ה בין ישראל שקוו לישועה ובין האומות השרויים בחשך. ועוד אמרו והארץ היתה תהו זו מלכות בבל ובהו זו מלכות מדי וחשך זו מלכות יון תהום זו מלכות אדום ורוח אלהים זה רוחו של משיח. פירוש שהקב"ה מגיד מראשית אחרית שתכלית הבריאה הוא לימות המשיח. ועוד אמרו בראשית אלו השיתין שנבראו מששת ימי בראשית. עוד רמז בראשית א' בתשרי שבתשרי נברא העולם כר"א וכמו שתקנו זה היום תחלת מעשיך להוציא מדר' יהושע שאמר בניסן נברא העולם. ותמלא בפסוק בראשית שש אלפין דשיתא אלפי שנין הוי עלמא. ובפסוק והארץ היתה תהו ובהו שני אלפין לרמוז על שני אלפים תהו. ובפסוק למען תהיה תורת יי' בפיך שני אלפין לרמוז לשני אלפים תורה. ובפסוק עד כי יבא שילה שני אלפין לרמוז לשני אלפים משיח. והתחיל באמת ברא אלהים את סופי תיבות אמת וסיים באמת ברא אלהים לעשות סופי תיבות אמת לפי שהקב"ה אמת שנא' ויי' אלהים אמת והתורה נקראת אמת שנאמר תורת אמת שבזכות התורה ברא הקב"ה את העולם. ורוח אלהים הזכיר ברוח שם אלהים לפי שהקב"ה שלחו ליבש המים לעשות היבשה:

ויאמר אלהים יהי אור אמירה בכאן הוא חפץ כמו מה תאמר נפשך: **וירא** אלהים את האור כי טוב צריך שנדע זה האור מה הוא וא"ת שהוא שמש וירח לא נבראו עד יום רביעי שביום רביעי נאמר יהי מאורות. התשובה ביום ראשון נבראו וברביעי צוה עליהם להתלות ברקיע כמו שכתב רש"י ז"ל. ויותר נכון שנאמר שהקב"ה נתן בשמים גשם שמאיר ואותו האור שמש שלשה ימים בזה האופן שביום נתנו בגלגל ירחי וכיוצא בו ובלילה העלהו לגלגל ערבות וכיוצא בו והיה חשך על פני הארץ שאע"פ שהשמים ספיריים היה זה האור מועט לפי שלא עשאו הקב"ה אלא לעשות יום ולילה וביום רביעי עשה שמש וירח ולזה לא אמר ביום ראשון אלא יהי אור ולזה אמר וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל אלהים בין האור ובין החשך וידוע שאם האור טוב הפכו רע וא"כ היה ראוי שלא יהיה החשך. אבל כוונת הכתוב שהאור הראשון לא עשאו הקב"ה אלא לעשות ימים לבד ולזה אמר וירא אלהים את האור כי טוב לעשות יום ולזה הוצרך שימלא חשך ואור שבזולת החשך אי איפשר שימלא יום וזהו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך ויהי ערב ויהי בקר יום אחד שאם לא היה מבדיל אותו לא היה ערב ולא יקרא יום בעולם יהיה נמלא אורה שכמו שלא יובדל הזמן אם היה חשך תמיד כך לא יובדל אם יהיה אור תמיד אבל ביום רביעי שעשה המאורות לא נעשו לעשות יום בלבד אלא לדברים רבים וזהו שאמר יהי מאורות ברקיע השמים להבדיל בין היום ובין הלילה והיו לאותות ולמועדים ולימים ושנים ולהאיר על הארץ. והטעם שלא עשה הקב"ה המאורות יום ראשון לפי שכל מעשה בראשית כל זמן שנמשכים יותר עולים ביתרון ומעלה ולזה עשה אור חסר יום ראשון ועשאו שלם יום רביעי ואולי הגשם המאיר

שעשה

שעשה ביום הראשון עשה ממנו יום רביעי שמש וירח. וכן נראה לי שכל מעשה בראשית היו כן ולזה תמצא שביום שלישי נתהוו העשבים והאילנות שיש להם נפש הצומחת. וביום החמישי נתהוו נפש חיה ועוף יעופף שיש להם נפש המרגשת. וביום הששי עשה הקב"ה את האדם ובו נפש המשכלת. והטעם לפי שהקב"ה ברא בראשונה היסודות כמו שפירשתי בפסוק והארץ היתה תהו ובהו לדעת הרמב"ן והיסודות הם גופים מתים וזה בעבור ההפכיות שבהם ולכן כשנתחברו יחד כל היסודות עזב כל אחד מהם איכיותיו הגדולים בהתחברו עם אותו שהוא הפכי לו שהמים עזבו קצת מקורם ולחותם והאש עזב קצת מחומו ויבשותו הגדולים והארץ קצת מקורה ויבשותה והאויר קצת מחומו ולחותו ובאו לשווי ולפי שהיסודות גופים מתים לסבת הפכיותם זה לזה כשנתחברו ובאו לשווי נתהווה באותו החבור נפש והיא נפש הצומחת וכשעבר זמן על אותו החבור ונתחברו עוד איכיותם ובאו ליותר שווי קנו יותר שלימות ונתחדש שם נפש המרגשת וכשנתחברו עוד איכיותם זה עם זה ובאו ליותר שווי קנה שלימות העיסה ההיא ונתחדש בה נפש המשכלת ולכן אמר ביום השלישי תדשא הארץ דשא עשב ובחמישי נפש המרגשת ובששי נפש המשכלת. ולפירוש השני ביום הראשון ברא כל היסודות בערבוביא וביום השני הבדילם שקנו שלימות בו ובשלישי יותר שלימות שנעשה נפש הצומחה ובחמישי מרגשת ובששי משכלת כמו שפירשתי. ולכן גם באור היה כן שביום ראשון עשה השי"ת אור חסר וברביעי אור שלם: וכן ג"כ בראשית ברא אלהים את השמים שהוא חומר השמים והוא היולי ראשון וביום השני אמר להומר ההוא שיהיה רקיע מתוח כאהל בתוך המים ויהיה מבדיל בין מים למים. ולפירוש השני ביום ראשון ברא הערבוביא שמים ויסודות הכל מעורב וביום השני אמר לערבוביא ההיא יהי רקיע שיבדל קצת מאותה העיסה ויעשה ממנה רקיע ואחר שיהיה הרקיע שלם יתן הרקיע שלימות לעיסה הנשארת ויעשה צורה למים העליונים וארבע צורות למים התחתונים וכמו שפירשתי למעלה וכן המים היו חסרים עדיין בשני וקבלו שלימות בשלישי שבשני לא נגמרה מלאכת המים שהתחיל בה ובשלישי נגמרה שאמר בו יקוו המים הכלל העולה שמ"ש יהי אור אינו המאורות הגדולים אלא חסר מהם ומדרשו יהי אור ויהי אור מלך בשר ודם מדליק נר מנר דלוק שמא יכול להדליק נר מתוך החשך והקב"ה מתוך החשך מוציא אורה שנאמר והשך על פני תהום וכתיב בתריה ויאמר אלהים יהי אור וזהו שאמר מגלה עמוקות מני חשך ויוציא לאור צלמות והכוונה שברא יש מאין והאין נקרא חשך. וחמשה פעמים כתיב אור באלו הפסוקים והיה מספיק פעם אחד שיאמר ויאמר אלהים יהי אור ויהי כן וירא אלהים אותו כי טוב ויבדל אלהים בינו ובין החשך ויקראהו אלהים יום. ולזה אמר רבי סימון חמשה פעמים כתיב כאן אורה כנגד חמשה חומשי תורה. יהי אור כנגד ספר בראשית שבו נתעסק הקב"ה וברא עולמו. ויהי אור כנגד ספר ואלה שמות שבו נגאלו ישראל ממצרים ויצאו מאפלה לאורה וכתיב ביה ולכל בני ישראל היה אור במושבותם. וירא אלהים את האור כנגד ספר ויקרא שהוא מלא הלכות הרבה. ויבדל אלהים בין האור כנגד ספר במדבר שבו נבדלו ישראל בין יוצאי מצרים לבאי הארץ. ויקרא אלהים לאור יום כנגד משנה תורה שהוא מלא מצות הרבה. פי' המדרש הזה בחמשה אורים כלנו. האחד אור בריאת העולם. השני אור הגאולה. הג' אור התשובה שהמביא קרבן שב בתשובה ומתודה עליו. הרביעי אור בהמ"ק. החמישי אור התורה והמצות. ונראה לי שמה שאמר יהי אור כנגד ספר בראשית לפי שבו בריאת העולם ולזה אמר יהי לשון הויה ומה שאמר בשני ויהי אור כנגד הגאולה לפי שאמר אם בן הוא והמתן אותו ואמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו ולזה אמר כנגדו גם כן ויהי אור לשון הויה שהיו מתים והקב"ה החיה אותם בגאולה ועשה בהם חיים ומ"ש וירא אלהים את האור כי טוב כנגד ויקרא לפי שעל עבודת בהמ"ק אמרו העולם עומד ובבריאת העולם נאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד ומ"ש ויבדל אלהים בין האור ובין החשך כנגד במדבר כי לפי שמתי מדבר נשארו בחשך ובמדבר נפלו פגריהם. ומה שאמר ויקרא אלהים לאור יום כנגד משנה תורה לפי שבו מצות מבוארות שמבאר מצות שבספרים שלפניו והוא כמו היום המאיר. וגם לפי שנראה שמשה מעצמו אמר אותו הספר שאמר אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל לז"א ויקרא אלהים לאור יום לומר שברשות הקב"ה אמר אותו:

ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. ערב הוא העדר האור והוא החשך והנה לא קדם אור והיך אמר ויהי ערב בלא שקדם אור. וי"מ שהאור שאמר עליו ויהי אור נברא לפניו כלומר במערב ושקעו מיד כדי מדת לילה ואחר כך האיר כמדת יום. והרמב"ן הקשה עליהם כי יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר אבל יתכן שהאור נברא לפניו ולא נתפשט ביסודות ועמד לפניו כמדת לילה ואחר כך הזריח אותו על היסודות והנה קדם הערב לבקר עד כאן. ונראה לי שהקב"ה ברא חומר השמים או הערבוביא ובאותה עתה עצמה ברא שמש וירח ונתנם ברקיע השמים בעתה ההיא עצמה והוא שברא השמש במערב בשעה עצמה ששוקעת החמה בימים אחרים והתנועע השמש כשיעור לילה אחת תחת הארץ או הערבוביא כלפי מזרח וזרחה השמש במזרח וכל זה כדרך שאר ימים ולילות ובפירוש הזה אינו מוסיף על ששת ימי בראשית יום קצר וגם לא נצטרך לומר שהאור לא נתפשט ביסודות אלא שהלך השמש תחת הארץ לילה אחת ולדעת האומרים שלא נבראו המאורות עד יום רביעי גם כן נאמר שהאור ההוא שאמרו שברא הקב"ה ביום ראשון ברא במערב בשעת שקיעת החמה בימים אחרים בעתה עצמה שדרך לשקוע החמה בימים אחרים והעתה אינו חלק זמן אלא הוא תכלית הזמן העבר ותחלת זמן העתיד והתנועע תחת הארץ כלפי מזרח ואחר שעבר זמן לילה אחת זרח האור ההוא במזרח. ובב"ר יהי ערב אין כתיב כאן אלא ויהי ערב מכאן שהיה סדר זמנים קודם לכן ע"כ. ואם כן קודם בריאת העולם היה עולם וזה נוטה לקדמות חלילה והתשובה שלפי שביום ד' נבראו המאורות אם כן קודם שנבראו המאורות לא היה זמן כי כשהיו מאורות הסגועשי השמים לא קודם לכן לדעת ב"ר לזה אמר שאמר ויהי יורה שגם המאורות שמשו שלשה ימים ונבראו במאמר יהי אור אלא שלא נקבעו ברקיע עד יום ד'. ומה שאמר קודם לכן ר"ל מיום ראשון. יום אחד היה ראוי שיאמר יום ראשון כמו שאמר יום שני יום שלישי ולמה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחידי בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני ב"ר. וכתב הרמב"ן לא יתכן לומר יום ראשון בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני בזמן או במעלה אבל שניהם נמצאים ע"כ. ויתכן לפרש ביום אחד בתנועת הגלגל הוא סבה ליום שני שאחר שמתנועע תמיד ואינו נח יום אחד סבה ליום שני ובו יפול שם ראשון שאחר שעבר יום אחד ודאי יבא יום

אמר

אחר אבל האור נברא. הקב"ה ביום ראשון אינו מזה המין שהקב"ה ברא אותו הנפש בפני עצמו לא שקוע בגלגל עד יום רביעי וביום הוציאו ובגלגל שקע אותו . וא"כ אין ראוי לומר יום ראשון שביום הראשון לא היה שנה לפני. ולזה לא אמר יום ראשון אבל אחר שעבר יום אחד נכון לומר יום שני אחר שכבר עבר יום. אחד וכן יום שלישי: **יהי** רקיע בתוך המים יש מפרשים. שרקיע הוא המקום אשר יתהווה בו הענן. לפי שהוא זה שנושא המגא מים למעלה מהגרם השמימי ולחז"ל רקיע הוא הגרם השמימי וכן אמר הכתוב הללוהו שמי השמים והמים אשר מעל השמים: **יקוו** המים מתחת השמים אל מקום אחד ותראה היבשה היו מכוסים על כל הארץ והקווה באוקינוס הוא הים הגדול שבכל הימים או נאמר שלפי שהיה התהום שהיה מים ועפר כמו מים עכורים גזר השי"ת שיקוו המים שהם גבוהים אל מקום שפל למטה ויעלה העפר למעלה ומיהם היפך מטבעו זה. עולה וזה יורד: **ויקרא** אלהים ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים במתחלה היו המים והעפר נקראים תהום שהיו מעורבים זה עם זה והיו כמים עכורים וכשהפריד זה מזה קרא ליבשה ארץ ולמקוה המים קרא ימים ולא נקרא ים המים אלא שהפירה וחכו הותרו ומקוה שנקוו המים בו קרא ימים וכן אמר כמים לים מכסים. וקראו ימים כלומר ים מים והקב"ה עשה היבשה ביום שלישי וביום רביעי המאורות לפי שהחוקר אומר שסבת היבשה הוא השמש שמכה במים ומיבשה בחומו הגדול לכן קודם. שברא השמש או קודם שנתנו ברקיע עשה היבשה לעקור סברת המינים ולומר שלא נעשת היבשה אלא ברצון הקב"ה כי הוא אמר ויהי ולזה גזר בו גם כן תדשא הארץ דשא קודם יום רביעי שבו נבראו המאורות לומר שלא מכח המאורות נתהוו האילנות והעשבים כדעת הטבעיים וכמו שהוא עכשיו שנאמר וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים אבל בתחלת הבריאה לא היה כן אלא במאמרו של הקב"ה היו האילנות והעשבים ופירותיהם :

תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי גזר שיהיה בארץ כח צומח ויש מקשים מדוע לא גזר הקב"ה באילני סרק אלא עץ פרי עושה גם כן יגרס הקב"ה . ואני מקשה גם כן למה לא גזר הקב"ה בעשבים שאינם מזריעים זרע אלא עשב מזריע זרע לכן נראה שדשא ר"ל צמח ואמר תדשא הארץ דשא תצמיח הארץ צמח והכוונה כל צמח שאין בו אלא נפש הצומחת נופל באין שעושה פרי שאין לו אלא גידול וצמיחה לבד וזה כלל לעשבי השדה שאין מזריעים זרע ולאילני סרק ואח"כ אמר וגם כן עשב מזריע זרע ועץ פרי שאחר שאמר עשב מזריע זרע נראה שדשא הוא עשב סרק שאין מזריע זרע ואחר שאמר עץ עושה פרי. נראה שדשא הוא עץ שאינו עושה פרי . או נאמר שכשנתן הקב"ה כח לארץ להוציא עץ פרי כ"ש שיהיה לה כח להוציא עץ סרק שאילן שיוציא פירות כחו גדול מאילן שאינו עושה פירות . וחכמינו ז"ל אמרו אף אילני סרק עתידי פירות וא"ת מדוע אינם עושים עתה פירות אלא שמקללת ארורה האדמה נתקללו. אבל לימות המשיח שיחזרו הדברים לאיתנם הראשון. יחזרו לעשות פירות שנא' ולשורקה בני אתונו באילני סרק יעשו פירות כמו שעושה הגפן :

עץ פרי עושה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ היה ראוי שיאמר עץ פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ או שיאמר עץ עושה פרי למינו אשר זרעו בו על הארץ . וחכמינו ז"ל אמרו עץ פרי שטעם העץ כטעם הפרי והא לא עשתה כן אלא ותוצא הארץ עץ עושה פרי ולא העץ פרי לפיכך כשנתקלל האדם על עונו נפקדה גם היא על עונה ונתקללה . וזה דרך דרש שנאמר שהעץ עצמו יהיה נאכל . וגם איני מבין מה שאמרו והיא לא עשתה כן איך אפשר שהארץ לא עשתה צווי הקב"ה שאין הדבר תלוי ברצונה אלא ברצון הקב"ה שהקב"ה ברא העולם וברא הטבע ברצונו בראו ולא נתן רשות לטבע שיעשה מה שירצה אלא במאמרו נברא הטבע ושבעי כל הדברים חוק וזמן נתן להם. שלא ישנו את תפקידם ששים ושמחים לעשות רצון קונם . ועוד שאין לארץ בחירה ורצון לעשות ושלא לעשות אלא מה שהקב"ה נתן בטבעה תעשה. וגם איני מבין מה שאמרו שלכן נתקללה בקללת ארורה האדמה וכי הארץ בעלת שכל לתת לה שכר ועונש לכן אמרתי שהוא דרש ואין משיבים על הדרש או יש לזה המאמר טורח והנראה לי בזה שהאילנות הם שני מינים יש אילנות שתוך הפרי שלו הזרע לקיים המין והוא הגרעין כמו פרי עץ הדר ותמרים וכיוצא בהם ויש אילנות שאין תוך הפרי זרע כמו לוזים וערמונים בטנים ושקדים והאוכל כלה לכלל שיהם כנגד האילנות שאין בתוך הפרי גרעין אמר עץ פרי שאין בו אלא הפרי לבד וכנגד האילנות שהזרע תוך הפרי אמר עושה פרי למינו אשר זרעו בו ועץ מוסב עצמו ואמר עמו עץ פרי עץ עושה פרי למינו אשר זרעו בו . ומה שאמר בזה המין עושה לפי שזה עושה יותר מן הראשון שזה עושה שני דברים עושה הפרי ועושה זרעו אבל הראשון אין עושה אלא הפרי לבד וזה הפירוש נכון מאד . ולא מצאתי בפירושים אחרים טעם ולית. ואתמה עוד באמרו עץ פרי שהוא מותר שבכאן גזר באילני גן עדן ולפי שאילני גן עדן קיימים באיש שאין בהם זרע שיהיו קיימים במין שהדברים שהם קיימים באיש אין צריך שיהיו קיימים במין כמו הכוכבים והמזלות לזה אמר עליהם עץ פרי ולא אמר בהם למינו ולא אמר אשר זרעו בו . אבל על אילנות האדמה אמר בהם עץ עושה פרי למינו אשר זרעו בו וזה טעם על הארץ כלומר על שאר הארץ להוציא אילני גן עדן וכמו שאמר בפסוק ויטע יי' אלהים גן בעדן . ולכן צדקו חכמינו ז"ל שאמרו שאם לא היה חוטא לא היה מת לפי שמזונו מאכל אילני גן עדן וכמו שהמזון קיים באיש כן הניזון וזהו אמרו מכל עץ הגן תאכל אבל מעץ הדעת לא תאכל . שהוא היפך מאכל אילנות בגזרה שמות שכן טבעו . ומה שאמר תמות אינו עונש שאם כן לא היה נותן לו עונשים אחרים שאמר ולאדם אמר וגו' שאין דרך המלך בגוזר משפט ועונש לעובר על דברו שיענישנו יותר עליו ולזה אמר ותוצא הארץ עץ עושה פרי והיה ראוי שיאמר ותוצא הארץ עץ פרי עושה פרי כמו שגזר אלא כאן אמר שהוציא' עץ קיים במין וז"א למינהו ולא אמר שהוציא עצי גן עדן ועזב אותו לאמרו בפסוק ויטע ה' אלהים גן בעדן ועשה כן לומר וישם שם את האדם להודיע שכוונת השי"ת שלא יאכל מפרי האדמה אלא מפירות גן עדן לשיהיה קיים באיש כמותם . זהו דעתי והוא ענין הטוב מאד :

יהי מאורות ברקיע השמים. הכוונה שיהיו קבועים ולא יתנועעו כי הגלגל הוא המתנועע והמאורות הקבועים בו מתנועעים בתנועתו כמסמרות הקבועים בדופן הספינה ולא שגלגל קבוע והמאורות מתנועעים וזה הוא שאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים ורצה באמרו ברקיע השמים שכל. עובי גוף הגלגל מתמלא בגוף המאורות ואמר להאיר על הארץ לומר שאין עובי הגלגלי' מפסיק האור עם היות עובי כל גלגל ה' מאות שנה והשמש

בגלגל רביעי ועובר אורו בלבנה גלגלים ומאיר על הארץ:

את שני המאורות הגדולים קרא ללבנה מאור גדול ומאור קטן. מאור גדול כנגד שאר הככבים מאור קטן כנגד השמש. ויתכן לפרש שהקטן המתחבר לגדול נקרא גדול עבד מלך מלך חשב כשמתחבר עמו ומנה לעצמו אינו נערך אלא לפי חשיבותו בלבד:

ואת הככבים אמרו במדרש בשעה שמעט הקב"ה בלבנה נפלה ונפלו ניצוצות ממנה על פני כל הרקיע ומזה נעשו הככבים ולפי שנפלו מאוריה נאמרה תפוכה וגם שמעטם שהם הכוכבים אינם מאירים כמו כשהיו חלק לבנה מאירה כשמש ולכן יקראו כוכבים לפי שכבו מלפון לא הכבה ע"כ. ומה שאמר יהי מאורות כתב הר"ן כי בו נכללו הכוכבים כמו שאמר בשעת מעשה ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים ואת הכוכבים וארז"ל אור כוכבים נמי אור הוא אם כן מה שאמר ולהבדיל בין האור ובין החשך ישוב אל השמש. והככבים כי כל עת שיאיר השמש על הארץ יהיה אור יום וכשיעדר אורו לגמרי יהיה לילה. אמנם לא יוגבל זמן אורו אלא מצד הכוכבים שהיום והלילה אשר התורה לא יוגבלו כמו שהגבילום חכמי הכוכבים שאמר יום הוא כל זמן שהשמש על הארץ וכשאין השמש על הארץ לילה. ולתורתנו הקדושה אינו כן שהיום לנו הוא כל זמן שתאיר הארץ בשבת השמש אע"פ שלא יהיה על האופק שנאמר ויקרא אלהים לאור יום. ואמר את המאור הגדול לממשלת היום כי כל זמן שמאיר על הארץ באורו הוא יום והוא גם כן מה שאמר הכתוב למשה ולהבדיל בין האור ובין החשך שזה הוא עצמו מה שאמר ולהבדיל בין היום ובין הלילה. שהורה בזה שכל זמן הראות אור השמש אע"פ שלא יהיה השמש על האופק הוא יום אבל לא יודע זה אלא מצד הכוכבים כי כאשר יראו הכוכבים יורו שכבר כהה אור השמש מעל הארץ והוא התחלת הלילה ולזה אמרו חכמינו ז"ל שאור התורה לכל דימה הוא מעלות השחר עד צאת הכוכבים כי הראותם יגביל תחלת הלילה ונאמר גם כן כי כמו שהראות הכוכבים תחלת הלילה כן העדרם יגביל התחלת היום והוא אז עלות עמוד השחר שהשבה בשפי התחלות אתם והיא התחלת עת הראות אור השמש יום והתחלת עת העדרו לילה ומה שאמר ולהבדיל בין היום ובין הלילה ישוב אל השמש ואל הכוכבים על הדרך הנזכר. אבל לא ישוב אל סבה שסבת לא תראה בתחלת הלילה אלא ביום אחד מן החדש בלבד. וכתב ר"א ולמשול יום התורה משעת צאת השמש עד בואה והלילה משעת צאת הכוכבים. ודקו האומרים על פי שלשה עדים ודע כי עת שהחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בשמים וכן הבקר אור קודם זרוח השמש וצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך עד כאן. זהו תועלת אחד מן המאורות להבדיל בין היום ובין הלילה. תועלת שני והיו לאותות שבתנועת המאורות ובמהלכם ובשנויים נעשים אותות ומופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן וגם קלקם ימשו החמה וקלקם המים. וכן נכללו משפטי הכוכבים כמו שידוע לחכמי משפט הכוכבים ולזה אמר ומאותות השמים אל תחתו. תועלת שלישי ולמועדים זרע וקציר קור וחום וקיץ וחורף. תועלת רביעי מן המאורות ולימים ושנים ימים הוא הקף יום שלש עשרים וארבע שעות. ושנים הוא שישלמו מהלכם ויוסיפו שנים לשוב בדרך שהלכו בה אם החמה שס"ה יום ושנת הלבנה שנ"ד יום וכן לכל ככב וככב שנתו כפי מהלכו. תועלת חמישי במאורות

I

והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ שהיה אפשר שיהיה מהמאורות אור בשמים ויפעו כל הפעמים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ והתורה הכרחית לבעלי חיים שבזולתו לא יראו מוחשיהם שמלדו יבקשו המועיל ויברחו מן המזיק וגם האנשים יתבוננו בנפלאות השם ואמר בשעת המעשה להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה והכוונה שעשאם בשיעור הגודל שיש בהם ובמרחק שהם מהארץ ובשיעור התנועה מהמסילות והאיזור שבזה יגיע תועלת מהם שאם היה מתחלף היה בהפך שאם השמש היתה גדולה ממה שהיא או קרובה אל הארץ ממה שהיא היתה מאירה יותר מדי והיה אורו מפסד הראות וגם היה נפסד היסוד בקין מחוזק החום ואם היה יותר קטן ממה שהוא או יותר רחוק מהארץ ממה שהוא לא היה מאיר הצורך והיה נפסד היסוד מחוזק הקור וזהו שאמר להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה. ויש להקשות איך יפסק שיהיו אלו היקרים נבראים לצורך הפחותים בערכם ויש אומרים שהגלגל לא נברא לצורך האדם אמנם לפי שהגיע מחק העולם להקנות שלימות לזולתו הוצרכו אלו המאורות בגלגלו ואין זה הסרון בהקף אלא מעלה. ונראה שאין צריך לזה לפי שאינו מן התימה שיעשה הצורף כלי כסף וכלי זהב לעשות מהמים כלשי בעל תכלית מברזל שהבלתי בעל תכלית מיותר מעלה מן הבעל תכלית ואין יחס לבעל תכלית עם הבלתי ב"ת ולפי שהשמים והמאורות בעלי תכלית והיפי האדם והבעלי חיים וכל הנמצאים שיש חסו בעולם השפל בלתי בעלי תכלית ראוי שיהיו נבראים שמים וארץ בעבורם. ואהבות עוד שהמאורות נבראים הבם יתברך להאיר לשמים גם כן ולכן הוקבע השמש בגלגל רביעי שהוא אמצעי בין הז' גלגלים שבהם שבעה כוכבי לכת לפי שיאירו לשמים ולארץ ולזה נזר הבי"ת באור קודם שנזר יהי רקיע שלא היה צלמות לרקיע עד שבא האור אלא שהכתוב לא הזכיר להאיר לשמים שאין לנו תועלת בו אלא הזכיר התועלת שהוא לנו והוא להאיר על הארץ. עוד אמר הכתוב שאי אפשר מקיף שלא הכרח כמו שהנהגה במקומו ראוי להם כבוד למרכז וזה שאם לא היו המאורות או לא היו בשיעורם ובריחוקם ובמהירות תנועתם כמו שהן היתה הארץ נכבדת ואם היתה הארץ נכבדת יהיו כל הגלגלים נפסדים אם כן מה שעשה המאורות להאיר על הארץ היה לקיום השמים ושמי השמים שבזולתם יפסדו זה דעתי על זאת ההקדמה אבל לרז"ל והוא אמת שגדולים צדיקים מן המאורות הינו קשה שאמרו אמר יהושע לגלגל חמה עבדא זבנא לית זבינת יתך בכספים דהבא לא כך ראה אבא יתך בחלום והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי ואם אין הכרתם שיהושע מופלג במעלה ממנו לא היו אומרים שאמר לו עבדא זבינא:

ויאמר אלהים ישרצו המים שרץ נפש חיה דעת אונקלוס שענין ישרצו כענין תנועה שתרגם בארץ וברמש רחשא ויקראו השרצים כן להיות תנועתם תמידית לא ינוחו ולא ישקוטו וזהו שרץ שהוא כן ורמש שהוא רומש בארץ לא ימהו וכן הדגים וא"ת א"כ למה אמר ויגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ואמר ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ. התשובה ראוי שנדקדק שאלו נאמר על ובאלו לא נאמר על השרצים והמים הקטנים לא אמר על אלא אמר רמש האדמה לפי פרטיהם בכל ענפם באדמה אבל בחיות ועופות שאין רומשים באדמה בכל גופם אמר על שאמר ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וגו' ורדו בדגת הים וגו'

ויבל

ובכל חיה הרומשת על הארץ ודע שכל עוף שיש לו ד' רגלים נקרא שרץ העוף לפי שברגליו יסמוך ויתנועע כשרצים ואם יש לו ב' נקרא עוף כנף שעיקר תנועתו לעופף :

שרץ נפש חיה בעבור שיש לעשבים ולאילנות נפש שהרי יש להם נפש הצומחת לזה אמר בדגים ובעופות שרץ נפש חיה נפש שיש בה חיות שבנפש הצומחת אין בה חיות ואע"פ שהטבעי קרא לצומח חי לא קראו כ"ת :

ועוף יעופף על הארץ נראה מזה שהעופות נעשו מן המים ופסוק אחר אומר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים א"כ נבראו מיסוד הארץ לזה אחז"ל מן הרקק נבראו פי' מים ועפר מעורבי' וא"ת א"כ למה נבראו ביום החמישי ולא נבראו ביום הששי שבו נבראו בעלי נפש חיה מן העפר שנא' בו תוצא הארץ נפש חיה. התשובה בעבור שהרקק בקרקע הים והעופות נעשו מן הרקק לכן היה המאמר בהם ביום חמישי שבו אמר ישרצו המים. אבל בדרך הפשט מן המים לבד נבראו ומה שאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים אין מה שאמר ואת כל עוף השמים חוזר למה שאמר מן האדמה אלא כאלו אמר ויצר ה' אלהים את כל חית השדה מן האדמה ויצר את כל עוף השמים כלומר מן המים כמ"ש למעלה. ונראה לי לזאת הסברא שלזה אמר ואת כל עוף השמים שהיה ראוי שיאמר ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה וכל עוף השמים למה אמר ואת אלא נראה שהכוונה ויצר את כל עוף השמים. וכן דעת ר' אליעזר הגדול שאמר בחמישי השריץ מן המים כל עוף כנף ובגמרא יש אומרים זאת הסברא. ונראה שהסברא הראשונה יש לה סמך שאם נבראו מן המים יהיו דגים ואם מן העפר יהיו בהמות ואם כן הם משניהם ולכן יש להם קשקשים ברגליהם כדגים ונולדים בארץ כבהמות ולכן יספיק בשחיטתן סימן אחד שמצד שהם מן המים כדגים לא היו צריכים שחיטה ומצד שהם מן העפר כבהמות חיים היו צריכים שני סימני' לכן אמר שהוא מורכב משניהם שחיטתן סימן אחד :

תוצא הארץ נפש חיה רבי אומר אלו המזיקים ברא הקב"ה נשמתן ובקש לברוא גופן קדש היום ולא בראן ללמדך דרך ארץ שאם יהיה ביד אדם מרגלית ערב שבת אומרים לו השלך מידך דיו לעבד להיות כרבו. פי' מזיקים שדים. בהמה הם האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי. וחיות הם אוכלי הבשר וכלום יטרופו :

נעשה אדם היה ראוי שיאמר אעשה אדם אבל בכל לשון יש דרך כבוד וכבוד לשון לועז שאומר הקטן לגדול לשון רבים ובלשון ישמעאל דרך כבוד שידבר המלך בלשון רבים ובלשון הקדש דרך כבוד לומר על הגדול לשון רבים כמו בעלים ואדונים אדונים קשה ולקח בעליו. ולישב היטב לשון נעשה הוא לפי שהקב"ה ברא יש מאין ביום הראשון לבדו היסודות ואח"כ מן היסודות ההם גזר על המים ישרצו המים וגזר על הארץ תוצא הארץ נפש חיה ואחר זה אמר הקב"ה לארץ עד עתה עשיתי אני לבדי ועשית אתה לבדך שכן גזרתי אני עליך ועתה אני רוצה לעשות מין אחר שנשתתף אני ואתה אתה תשים הגוף מן יסודך כמו שעשית לבעלי חיים ואני אשים הנשמה וזהו שאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ונתן הוא יתעלה הרוח מפי עליון וזהו שאמר ויפח באפיו נשמת חיים : ואמר בצלמנו כדמותנו שידמה לשניהם בגופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה בנשמה לעליונים שאינה גוף ולא תמות וא"ת אם כן מה זה שאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם והלא גם בצלם העפר עשה את האדם התשובה שבצלם העפר אינו מן הפלא שגם כן עשה לבעלי חיים אבל הפלא הוא שיהיה האדם למעלה בצלם בורא העולם כך כתב הרמב"ן בשם ה"ר יוסף קמחי ובמדרש אמרו זה הפסק בענין נאה והוא כי כאשר ברא הקב"ה בעלי חיים נתגאו המלאכי' שהם מיותר מעלה אמר הקב"ה להשפילם נעשה כל אחד ואחד ממנו אדם אני אעשה אדם אחד וכל אחד מכם יעשה אדם אחר וגם לא יכלו לעשות וזה הוא שאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו כי הם לא יכלו לברוא אדם :

בצלמנו היא השגה שכלית : זכר ונקבה ברא אותם ואחר כך אמר ויקח אחת מצלעותיו ואגדה שנבראו שתי פרצופין ואחר כך חלקן ופשוטו כאן הודיעך שנבראו שניהם בששי ואחר כך פי' כיצד בריאתן לשון רש"י. ונ"ל שהאגדה הוא פשט גמור שנאמר אעשה לו עזר כנגדו לפי שלא היה כנגדו שהיו דבוקין זה לזה באחוריהם וזהו שאמר אחר כך זה ספר תולדות אדם וגו' זכר ונקבה בראם ויברך אותם אמר ר' אבהו כתיב זכר ונקבה בראם וכתיב ברא אותו אלא בתחלה עלה במחשבה לבראות שנים ולבסוף לא נברא אלא אחד. ויש להקשות כי שנים בראם ויש אומרי' שהכוונה עלה במחשב' לברוא שנים כענין יצירת שאר בעלי חיים זכר בפני עצמו ונקבה בפני עצמה ולבסוף נברא זכר לבדו בעבור שהנקבה תהיה לקוחה מצלעותיו לפי שתשמש לו כאחד מאבריו והוא יתגדל בפעולתה כמו שיתגדל בגופו :

זכר ונקבה ברא אותם יש לשאול למה לא אמר באדם למינהו כמו שאמר בבעלי חיים. התשובה לפי שאר המינים לא נבראו לקיום האיש אלא לקיום המין אבל האדם נברא לקיום האיש :

ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ויאמר להם אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן. מה שאמר ויהי כן אינו נופל על הנה נתתי לכם את כל עשב ואת כל העץ לאכלה שאם האדם והבעלי חיים אינם אוכלים ימותו והכרח הרעב יביא להם לאכלה ועוד דבר שהוא תלוי בבחירה אינו נופל בו ויהי כן אבל חוזר למה שאמר קודם ורדו בדגת הים ובעוף השמים שאם לא הטביעם הקב"ה בזה הטבע לא היה האדם רודה בהם ולא יהיה לו יכולת עליהם לפי שיש מהם חזקי הגבורה מן האדם כארי ודוב ונמר וא"ת א"כ למה הפסיק בנתים עם הנה נתתי לכם את כל עשב והטעם שהוכרח לומר בסמוך למה שאמר ורדו הנה נתתי לכם שלפי שאמר ורדו יראה שיוכל האדם לאכול מהם לזה אמר שעם היות שירדה בהם לא הורשה לאכול מהם אלא כל עשב זורע זרע וכל פרי העץ אבל לבעלי חיים אף זה לא נתן להם לאכול אלא ירק עשב ואיפשר שיחזור ויהי כן למה שאמר בסמוך אליו הנה נתתי לכם את כל עשב ופרי העץ לפי שהצמח רחוק מטבע החי ולזה ילאה החי לשנותו לדמיון הניזון לזה אמר שהשם יתברך הטביע על זה הטבע שחונו כל הבעלי חיים מהצמח :

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. יש להקשות אחר שאמר בכל אחד ואחד ממעשה בראשית וירא אלהים כי טוב ידוע שכל אשר עשה טוב ומה צורך לומר בסופו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב ועוד למה אמר כאן מאד ולא אמר כן בכל מעשה בראשית שידוע שכל מעשה ה' טוב מאד. התשובה

לראשונה

לראשונה שעם היות הראובן יפיו ותאריו ותוכנו וכל איברי פניו כל אחד בפני עצמו יפה אבל איפשר שכל פניו בכללות אינו יפה שאין איבריו מיוחסים זה עם זה במישור ובמרחק הראוי זה עם זה ומשל שיניו רחוקות מן החוטם יותר מן הראוי או פניו קטנים בערך העינים אע"פ שפניו יפים בפני עצמם וכן כל איברי הראש יפים וכל הראש בכללו אבל גופו קצר בערך ראשו והגוף יפה בפני עצמו אבל אין הגוף מיוחס עם הראש כיחס הראוי ולזה אע"פ שנשבח כל איבריו כל אחד ואחד צריך לשבח כל גופו בכלל לומר ראובן יפה מאד וכן כל העולמות הם עולם אחד אלא שנחלק לשלשה חלקים וחלק כל אחד מהם נחלק לחלקים אחרים ואע"פ שיאמר בכל אחד מן החלקים בפני עצמו כי טוב צריך לומר בכולו בכלל כי טוב שזה העולם בכללו קשור כולו זה עם זה כגוף אחד : ושאלה השנית למה אמר מאד. התשובה לפי שאחר שכל חלקיו כל אחד בפני עצמו טוב וגם כולו בכללו טוב אם כן הוא טוב מאד : או יהיה הכונה שכל הדברים הטובים על הרוב הם טוב ועל המעט אינם טובים שמשל הקב"ה ברא האש להטיב לבני אדם ואם שרף מדינה אחת לא נאמר שהאש הוא רע שעל המעט נעשה הרע וכן המים עשאם הקב"ה להטיב לעולם ואי איפשר קיום העולם זולתו ואם טבעו אנשים בים או נהר השטיף מדינה אחת לא נאמר שהמים רעים אלא טובים לפי שעל הרוב פועלים טובים ועל המעט רעה וזה הוא שאמר והנה טוב מאד המאודיות ועל הרוב הוא טוב. וי"א שבעבור שביום ששי נברא האדם אמר בו טוב מאד. ונראה שבעבור שהאדם לא נברא בשלימותו שאם ירצה יהיה שלם יותר מכ"ח בבחירתו ואם ירצה יהיה פחות מב"ה ולפי שאולי יהיה פחות מב"ה לכן אמר ביצירת הב"ח וירא אלהים כי טוב ולא נאמר כן ביצירת אדם אבל אם יהיה שלם ומעשיו טובים והוציא שכלו מן הכח אל הפועל הוא טוב מאד ויש לו שלימות גדולה שאינה בב"ה לזה אמר בזה היום וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד :

ויהי ערב ויהי בקר יום הששי הוסיף בזה היום ה"א מה שלא עשה כן בכל שאר הימים ואמרו רז"ל שכל מעשה בראשית נבראו בשביל ו' בסיון שבו קבלו ישראל את התורה וי"א שבשביל שנברא בו אדם אמר הששי בה"א הידיעה בעבור כבודו. ושמעתי בשם הזוהר שאז"ל לא יצא החייט במחטו ולא הלבלר בקולמוסו ערב שבת סמוך לחשיכה שמא יכניסנו מרשות הרבים לרשות היחיד או יוציאנו ולכן ראוי לעזוב כליו בבית ביום הששי ולרמוז לזה עזב הקב"ה אות ה"א ביום הששי שהוא ערב שבת לפי שבכלי הקב"ה לברוא את העולם היה אות ה"א שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם בה' בראם :

ויש לחקור מדוע לא אמר בכל שבעת ימי בראשית בריאת המלאכים ועוד אימתי נבראו המלאכים ובבראשית רבה ר' יוחנן אמר בשני נבראו הה"ד המקרה במים עליותיו וכתיב עושה מלאכיו רוחות ר' חנינא אמר בחמישי נבראו הה"ד ועוף יעופף וכתיב ובשתים יעופף. ובמדרש ועוף זה מיכאל שנאמר ויעף אלי. יעופף זה גבריאל שנאמר מועף ביעף. על הארץ זה רפאל. על פני רקיע השמים זה אוריאל. והרמב"ן כתב וכל צבאם יכלול המלאכים כענין ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו ויאמר ה' מי יפתה את אחאב וכן יפקוד ה' על צבא המרום במרום ובכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נשמות האדם צבא השמים הם עד כאן. ונכון בעיני שאחר שהקב"ה ברא רקיע ביום שני ומיד השפיע בהכרח לרץ שנאמר שברא המניעים אחר שאי איפשר מתנועע בלא מניע. אבל נפש האדם בפירוש אמר נעשה אדם בצלמנו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה ותרגם אונקלוס לרוח ממללא ואם כן מה זה שכתב הרמב"ן וכן נשמות האדם צבא השמים הם אלא כוונתו על מה שאמרו רבותינו ז"ל שכל הנשמות נבראו בששת ימי בראשית. ויש אומרים שמה שאמרו וירא אלהים את האור בא את לרבות הנשמות שנבראו עם האור ולכן אמרו שהנשמה גדולה מן המלאכים שהנשמה נבראת ביום ראשון והמלאכים ביום שני וידוע שהנבראים העליונים מעלתם ודקותם לפי קדימתן בבריאתם. וכן אמרו גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ואמר החכם דע נפשך ותדע בוראך : **ויאמר** אלהים נעשה אדם בענין בריאת אדם הראשון יש ארבע' ספקות:

הספק הראשון למה אמרו הקב"ה בבריאת האדם נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו במגד הסבה כל העולם נברא בצלם אלהים כמי שרצה לעשות בית בתחלה מצייר צורת הבית ואחר כך בונה אותו כן הקב"ה צייר בציור כל העולם ברא וא"כ כל העולם בכללו בצלם אלהים ולמה אמר באדם לבדו נעשה אדם בצלמנו ואם צלם המכוכב ידוע הוא שהגוף היותר שלם שהקב"ה ברא בכל העולם הוא גוף השמש שהוא מאיר לכל העולם והוא מועיל לכל העולם יותר מכל הגופים שבשמים והארץ וכל שכן שהוא שלם יותר מגוף האדם ואינו מת והאדם מת וכל פעולה שדומה יותר לפועלה יש בה יותר קורבה והדמות לפועל מהאחרות ואם כן השמש בצלם אלהים יותר מן האדם. ועוד שלשמש יש שכל גדול מאד משכל האדם כמו שביאר החכם במקומו וז"ש השמים מספרים כבוד אל פי' שהשמים מציירים השי"ת מה שאפשר להם לציירו ומספרים בציורם כבוד השי"ת ומעלתו וא"כ למה אמר באדם נעשה אדם בצלמנו שכפי מה שפירשו כל המפרשים ר"ל נפש השכלית יש להקשות שיותר היה ראוי שיאמר בבריאת השמש נעשה השמש בצלמנו כדמותנו ויברא אלהים את השמש בצלמו אחר שפירוש בצלמנו ר"ל בעל שכל כמוני :

הספק השני למה אמרו ז"ל שכשברא הקב"ה לאדם הראשון בקשו מלאכי השרת לעבדו וכן ג"כ אמרו בב"ר שאמרו שם א"ר הושעיא בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש מה עשה הקב"ה הפיל עליו תרדמה וידעו הכל שהוא אדם הדא הוא דכתיב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא. ויש להקשות למה בקשו לעבדו ולומר לפניו קדוש שהמלאכים בכל בפועל והאדם בכל בכח עד שיוציא שכלו מן הכח אל הפועל והאדם בעל חומר והמלאך נבדל מחומר והמלאך חי לעד לעולם והאדם מת והרבה חסרונות יש באדם שאין במלאך :

הספק השלישי שחכמינו ז"ל סתרו דבריהם שאמרו שמלאכי השרת אמרו שאין האדם כדאי ליבראות ולמה רצה הקב"ה לבראות אותו ואת בבראשית רבה דאיתא התם אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבונו של עולם מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו אמר להון א"כ צנה ואלפים כלם למה נבראו צפור שמים ודגי הים למה נבראו משל למלך שהיה לו מגדול מלא כל טוב ואין לו אורחים מה הנאה יש למלך במלאו כ"כ :

הספק הרביעי לרז"ל שאמרו במסכת אבות פרק

לפי חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם ולמה הביא ראיה מזה הפסוק שהוא בפרשת נח ולא הביא ראיה מפסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו שהוא קודם אליו שהוא בפרשת בראשית :

והתשובה לכל אלו הספקות לפי דעתי הוא בשנקדים הקדמה אחת והיא שהאדם נשתנה בריאתו מכל מה שברא הקב"ה במעשה בראשית שלא יש בכל מה שברא הקב"ה נמצא שיהיה מחלוקת במעשיו אלא האדם שהאדם יש מחלוקת במעשיו וכל שאר הנבראים אין מחלוקת במעשיהם והוא שהיסודות לא יש מחלוקת במעשיהם שהארץ והמים יורדים למטה ואין שום חולק עליהם והאויר והאש עולים למעלה ואין חולק עליהם הרי עולם התחתון · ובעולם האמצעי והוא עולם הגלגלים אין יש חולק במעשיו שעושים תנועה סבובית ואין יש חולק עליהם בתנועותיהם וזהו שאמר עושה שלום במרומיו ואם יש חולק עליהם אין החולק תוך גופם וגם אינו בבחירתם אותו המחלוקת וגם מניעי הגלגלים אין יש חולק עליהם בהנעתם · והאדם יש מחלוקת במעשיו באם רוצה לעשות מצות התורה שנגד לו ואם רוצה לעשות עבירה השכל מנגד לו. וי"ל למה עשה הקב"ה זאת הרעה לאדם שכל מעשיו או רובם יהיו במחלוקת . התשובה שהוא לעשות לו כבוד גדול והוא שרצה לתת לו בחירה ולפי שהוא בעל בחירה יש מחלוקת במעשיו שהבעלי חיים אין להם בחירה אלא רצון כמו שנתבאר במקומו והמלאכים אינן בעלי בחירה אלא כאלו בטבע עושים פעולותיהם ולפי שאין יש בעל בחירה אלא הקב"ה רצה לעשות כבוד למין האנושי עשהו בעל בחירה כמוהו ולכן יש לו יצר טוב ויצר רע שמי שאין לו בחירה אין לו יצר טוב ויצר רע שהמלאך כולו יצר טוב והבעל חי כולו יצר רע פירוש שהמלאך כולו שכלי והבעל חי כולו חומרי. והרמב"ן כתב בעץ הדעת זה לשון היפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדה כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע כי הדעת יאמר בלשוננו על הרצון בלבונם לא שנו אלא שדעתו לחזור ובלשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחשוב בו ותרצה בו . ידעתיך בשם בהרתיך מכל האדם . והנה בעת ההיא לא היה בין האדם ואשתו התשמיש לתאוה אבל בעת ההולד' יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כולם בעיניהם כפנים וידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלם מן העץ היתה בידו הבחירה וברצונו להרע או להטיב עד כאן דבריו . ואינו נכון שאם כן איך איפשר שחטא שכל חטא בא מיצר הרע ואם אינו בעל בחירה לא היה לו יצר הרע ולא היה חוטא . ועוד שא"כ מצינו חוטא השכל שקודם שחטא לא היה דומה לשי"ת ואחר שחטא היה לו הדמות בשי"ת בשהיה בעל בחירה כמוהו ולכן נראה לי שהיה קודם שחטא בעל בחירה אלא שהיה נטייתו לעולם לטובה כאברהם יצחק ויעקב וזולתם וחסידי התלמוד שהיו בעלי בחירה ואפי' הכי לעול' נוטים לטובה ואיפשר שיחטאו לעתים רחוקות ואחר שאכל מעץ הדעת נוטה במעשיו גם כן לרעה ולפעמים עושה פעולות טובות ולפעמים עושה ההפך ולזה נקרא עץ הדעת טוב ורע שאכילתו עושה שיטה גם כן לרעה . ובזה הותרו כל הספקות . אם הספק הראשון שהוא למה לא אמר הקב"ה כשברא השמש נעשה שמש בצלמנו שהוא השכל כמו שאמר בבריאת האדם · אחר שיש לשמש שכל ומצייר כבוד השי"ת . התשובה שלפי שהשמש אינו בעל בחירה ואין לו דמיון עם השי"ת בזה והאדם הוא בעל בחירה ודומה בזה לשי"ת לכן לא אמר הקב"ה בבריאת השמש נעשה שמש בצלמנו אע"פ שפירוש בצלמנו הוא השכל אשר בו ישכיל כמו שפירשו כל המפרשים אבל ג"כ נכלל במלת בצלמנו הבחירה ואם כן מלת בצלמנו כוללת שני דברים שכל ובחירה ולפי שלא נחשוב שמלת בצלמנו אינו כולל אלא לשכל לבד לכך פירש הכתוב ואמר כדמותנו שהיא הבחירה. ובעבור הכבוד הגדול הזה שכבד השם יתברך לאדם ולא נתנו לשמש ולא לשום נברא כמו שעשה לאדם אמר בו ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו והאדם לא נקרא צלם אלהים אלא בבחינת הנברא שהוא האדם שהוא בצלם אלהים יותר מכל הנבראים ולכן אמר בכל הנבראים חוץ מאדם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ואמרו ז"ל בה' בראם שמי שאומר הא אינו אומר אותה בכח ולא ביגיעה וכן הקב"ה עשה כל הנבראים חוץ מאדם בלא טורח כמוציא הבל מפיו ובאדם אמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים אמר ויפח שכל נופח הוא ביגיעה וכן הקב"ה כאלו טרח בבריאת האדם יותר מכל שאר הנבראים . פירוש שאמר ויפח באפיו לפי שעשאו יותר שלם מכל הנבראים וזהו שאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' רק באבותיך חשק ה' וגו' ובזה הותר הספק הראשון . ובזה הותר גם כן השני למה אמרו ז"ל שבקשו לומר לפני אדם הראשון קדוש ושבקשו לעבדו התשובה לפי שהוא בעל בחירה והקב"ה בעל בחירה ודומה להקב"ה אבל המלאכים אינן בעלי בחירה : והותר גם כן הספק השלישי שאמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה אנוש כי תזכרנו . וזה סותר למה שאמרו בקשו לעבדו התשובה במה שאמרו מה אנוש הוא לפי שהמלאך הוא שכל בפועל והאדם אינו שכל בפועל אלא בכח אם כן מה שאמרו המלאכים מה אנוש הוא מצד השכל ומה שבקשו לעבדו הוא מצד הבחירה . וזה הוא מה שאמרו מה עשה הקב"ה הפיל עליו תרדמה פירוש אע"פ שיש לאדם גדולה וכבוד יותר ממה שיש לכם שהוא בעל בחירה ואין אתם בעלי בחירה יש לכם יותר גדולה וכבוד מן האדם שאתם שכל בפועל והאדם שכל בכח . וזאת היא התרדמה ואחר שהקיץ משנתו הוא שכל בפועל והוא אחר שעיין במושכלות והשיג אותם שהאדם לוקח המושכל מהדמיון והדמיון מהחושים ולכן האדם שכל בכח לפי שצריך ליקח המושכל מהדמיון והדמיון מהחושים אבל המלאך אינו צריך לא לדמיון ולא לחושים וזהו שאמר מה עשה הקב"ה הפיל עליו תרדמה שבשעת השינה אין החושים פועלים ואינו עושה מושכל . וזהו פירוש המאמר שאמר הקב"ה חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא פירוש בעבור דבר מה יש לו חשיבות והוא הדמיון והחושים שמשם מוציא האדם מושכלות בזולתם לא ישיג המושכל . וצריך שנדע שמה שהאדם הוא שכל בכח הוא קודם שעיין אבל אחר שעיין והשיג הוא שכל בפועל ולזה אמר הפיל עליו תרדמה שכמו שהישן מקיץ אח"כ כן האדם אחר שעיין והשיג הוא שכל בפועל . ובזה הותר ספק שיש ביצירת אדם ובעלי חיים ביצירה אדם נאמר וייצר בשני יודין וביצירת בעלי חיים נאמר ויצר ביו"ד אחד ואמרו במסכת ברכות פרק הרואה דרש רב נחמן בר רב חסדא מאי דכתיב וייצר ה' אלהים את האדם בשני יודין שני יצרים ברא הקב"ה אחד יצר טוב ואחד יצר

מתקיף לה רב נחמן בר יצחק אלא מעתה בהמה דלא
כתיב בה וייצר לית לה יצרא והא קא חזינן דמזקא ונשכא
ובעטא אלא כדר"ש בן פזי דאמר אוי לי מיוצרי אוי לי
מיצרי עד כאן. ועוד אמר וייצר שתי יצירות יצירה לעולם
הזה ויצירה לתחיית המתים אבל בבהמה שאינה עומדת
לכך לא נכתב ביצירתה שני יודין עד כאן הרי שרבותינו
ע"ה הרגישו זאת הקושיא ובזה שכתבנו הותרה שכשברא
הקב"ה לאדם בראו שכל בכח וזאת היצירה הראשונה
שנרמזה ביוד וייצר הראשונה ואחר שעיין והשיג במושכלות
התורה ובסודותיה היה לו שכל בפועל ולזה נכתבה יו"ד
שניה ולכן אין ביצירת בעלי חיים אלא יו"ד אחד לפי שאין
לה אלא שלימות ראשון ואין לה שלימות אחרון אבל באדם
שיש לו שלימות ראשון ושלימות אחרון נכתב ביצירתו שני
יודין. ויש להקשות אם כן שיש לאדם יתרון גדול על בעלי
חיים למה נאמר ביצירת אדם ויהי האדם לנפש חיה כמו
שאמר בבעלי חיים תוצא הארץ נפש חיה וכתב ר"א וטעם
לנפש חיה שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקות ע"כ.
ונוכל לומר שהכוונה שהקב"ה נפח באפיו נשמת חיים פי'
נשמה שתהיה חי וקיים לעד והוא שנפשו תהיה לעד
והאדם בבחירתו הרעה חטא בטוב ובחר ברע ורצה
להיות נפש חיה כאחת מחיות השדה ולזה אמר בסמוך
לזה ויטע יי' אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם
אשר יצר ואמר שצוהו השי"ת מצוה אחת ועבר עליה
והקב"ה גירש אותו מגן עדן ונשאר כמו בעל חי בעברו
מצות השי"ת. ונראה שנוכל לפרש שהכוונה באדם נפש
חיה נפש שהיא נצחית ותהיה לעד ומה שכתב בב"ח נפש
חיה ר"ל מרגשת ולכן יש שלשה חלוקים במה שכתב נפש
חיה בב"ח שנפש חיה שנכתב באדם שבב"ח אמר תוצא
הארץ ולא נאמר בהם ויפח באפיו נשמת חיים ובאדם
נאמר ויפח באפיו נשמת חיים ואם כן מה שאמר ביצירת
אדם נפש חיה ר"ל חיה ונצחית מאחר שהנופח שהוא
הקב"ה נצחי. החלוק הב' הוא שבנפש חיה שנאמר ביצירת
בעלי חיים אמר למינה שאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה
פי' שתהיה המין קיים לא שיהיה קיים באיש וביצירת אדם
לא אמר למינהו אלא ויהי האדם לנפש חיה פי' חי וקיים
באיש. החלוק השלישי שבכל מעשה בראשית נאמר ויהי
כן חוץ מהאור והאדם שבאור אמר ויהי אור ולא אמר
ויהי כן ובאדם אמר ויהי האדם ולא אמר ויהי כן. ואמרו
ז"ל שהנשמות ביום ראשון נבראו לומר שמה שאמר ויהי
אור כלל בו אור הנרגש בחוש הראות ואור הנפשות
שנשארות לעד והם נצחיות כשי"ת שנקרא אור שנאמר יי'
אורי וישעי וא"כ נאמר שיש חלוק שלישי בין נפש חיה
לנפש חיה שבנפש ב"ח אמר ויהי כן ובנפש האדם לא אמר
ויהי כן אלא אמר ויהי האדם ולזה אמר אונקלוס ויהי
האדם לנפש חיה לרוח ממללא ולזה אמר נעשה אדם
בצלמינו שהוא השכל. ובזה הותר הספק הד' והוא שלמה
הביא התנא ראיה למ"ש חביב אדם שנברא בצלם מפסוק
כי בצלם אלהים עשה את האדם שהוא בפרשת נח ולא
הביא ראיה מפסוק ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם
אלהים ברא אותו ר"ל לפי שיש מפרשים נעשה אדם
בצלמנו בדפוסנו והדפוס הוא הכללה עולמות הראש שעליו
השכל כנגד עולם המלאכים והלב כנגד עולם הגלגלים
שמתנועע תמיד כמו השמים והכבד כנגד עולם השפל
שבו יתהוו ארבע ליחות כנגד ארבע יסודות. ולפי שכוונת
התנא בפסוק נעשה אדם בצלמנו הוא שהוא השכל כמו
שהקב"ה שכל ושאין הכוונה דפוס וכן בפסוק ויברא
אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו שהכוונה
בו השכל ומאלו הפסוקים אין ראיה לבטל פירוש הדפוס
לזה הוצרך התנא להביא ראיה לפירושו מפסוק כי בצלם
אלהים עשה את האדם שבפסוק ההוא אי אפשר לפרש
פירוש הדפוס לפי שהתורה באה להגדיל עון הרוצח במאד
מאד ולא יכופר לו העון הגדול הזה כי אם בדם שופכו
ולמה זה כי בצלם אלהים ברא אותו וכאלו חס ושלום
הרג לאלוה אחד ואם הכוונה דפוס אינה מעלה לגדלה
ולא הגדלת עון לרוצח זה דעתי בביאור כל אלו הפסוקים.
ואחר שפירשתי כל הפסוקים שמבראשית עד יום הששי
וכל הדברים שנעשו בכל יום ויום משם יצאו נראית כל
א' בפני עצמו. והקשיתי קושיות בבריאת אדם והשבתי
דעתי בהם רצוני להקשות קושיות בששת ימי בראשית מאלו
לאלו והוא שיש חילוקים רבים במה שנברא בששת ימי
בראשית מקצת סימנים לקצתם. החילוק הראשון שיש ימים
שאומר בהם שני דברים האחד ויהי כן והשני וירא אלהים
כי טוב ויש ימים שאומר בהם ויהי כן ואין אומר בהם
וירא אלהים כי טוב ויש ימים הפך זה שאין אומר בהם
ויהי כן ואומר בהם וירא אלהים כי טוב. החילוק השני יש
ימים שנעשה בהם דבר אחד ויש ימים שנעשו בהם יותר
מדבר א'. החילוק השלישי יש ימים שייחס העשייה בנעשה
בהם לאלהים ויש ימים שלא ייחס העשייה לאלהים.
החילוק הרביעי יש דברים שהזכיר בהם ברכה ויש דברים
שלא הזכיר בהם ברכה. החילוק החמישי יש ימים שאומר
בהם לשון בריאה ויש ימים שלא אמר בהם לשון בריאה.
החילוק הראשון הוא שביום הראשון והשלישי והרביעי אמר
בהם שני דברים והם ויהי כן וירא אלהים כי טוב. וכן
בששי בבריאת בעלי חיים. ובשני אומר ויהי כן ולא אמר
וירא אלהים כי טוב וכן בבריאת האדם ביום הששי אמר
ויהי כן ולא אמר וירא אלהים כי טוב וביום החמישי
בבריאת הדגים והעופות אמר הפך זה שלא אמר ויהי כן
ואמר וירא אלהים כי טוב ראוי שנדע טעם לכל אלו
השינויי'. ולהבין זה צריך שנדע בראשונה מה היא הכוונה
כשאומר ויהי כן וכן מה הכוונה בוירא אלהים כי טוב
ואומר שהטעם בויהי כן לומר שהקב"ה גזר הטבע והוא
ברא ולכן גזר אומר ויקם לנו ומה שגזר היה כן וכן נראה
מן המפרשים וכן כתב הרמב"ן שכתב מה שכתב ויהי אור
יפרש מילא אל הפועל והיה כאשר גזר. הנה דעתו שויהי
כן הכוונה בו שהיה כאשר גזר שויהי אור שב הוא במקום
ויהי כן. וכתב עוד בשאר הימים כתוב אחר האמירה ויהי
כן לומר שנהיה כן מיד תיכף אחר האמירה והכוונה
בוירא אלהים כי טוב הקיום וכן כתב הרמב"ן וזה לשונו
וירא אלהים כי טוב הסדר במעשה בראשית כי הוצאת
הדברים אל הפועל יקרא אמירה ויאמר אלהים יהי רקיע
ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא וקיומם יקרא ראיה כענין
וראיתי אני דקהלת וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום וירא
אלהים כי טוב כן אמר ביום הראשון בהיות האור וירא
אלהים כי טוב שרצה בקיומו לעד וכתב וירא אלהים כי
טוב קיום המינין לעד ע"כ. הנה לך שטעם ביום ראשון
וג' וד' וו' בבריאת ב"ח למה אמר בהם שני דברים
ויהי כן וירא אלהים כי טוב. ויהי כן שהיה כאשר גזר
וירא אלהים כי טוב שנתקיים כן לעולם. ואחר שהוא כן
צריך שנדע למה נשתנו שאר ימים מאלו שבקצתם אמר
ויהי כן ולא אמר כי טוב ובקצתם כי טוב ולא ויהי כן.
בשני ימים אמר ויהי כן ולא כי טוב והם יום ב' שאמר בו
יהי רקיע בתוך המים ויום ו' בבריאת אדם. והטעם
ביום ב' לא אמר כי טוב אמרו במדרש לפי שבו נברא
גיהנם שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה יום שיש בו אתמול
ולא

ואין לו שלשום . ועוד דרשו לפי שבו נברא המחלוקת
שנאמר ויהי מבדיל בין מים למים ומה מחלוקת שהוא
לתקון העולם אין כתוב בו כי טוב מחלוקת שהוא לערבובי
של עולם לכ"ש והכוונה שהמעורר מחלוקת מזן בגיהנם
ולפי שהמחלוקת וגיהנם נבראו בשני למדנו שהוא יום
מזיק ולזה אמרו אל יאכל אדם פרי ואל ישתה הרי ולזה
אמרו אין מתחילים בב' ולא אמרו כן מפני שהכוכבים
השולטין בו רעים שהרי ליל שני שולט עליו צדק ויום שני
שולט עליו לבנה ושניהם כוכבי האור והיושר ועוד אמרו
שלא אמר בשני כי טוב לפי שלא נגמרה מלאכת המים עד
יום ג' והדי התחיל בה בשני ודבר שלא נגמר אינו במלואו
וטובו ובשלישי שנגמרה מלאכת המים והתחיל ונגמר בו
מלאכה אחרת כפל בו כי טוב אחד לגמר מלאכת השני וא'
לגמר מלאכת היום ע"כ . וביום ששי בבריאת אדם לא
אמר כי טוב כי אולי הוא רע שאחר הדברים נבראו
בשלימותם אבל האדם לא נברא בשלימותו ואיך יאמר כי
טוב שהוא בכח להיותו טוב או רע אבל אמר גם ויהי
כן שנעשה כמו שהקב"ה גזר . והנה צריך לתת טעם למה
אמר ביום ה' וירא אלהים כי טוב ולא אמר ויהי כן וכתב
הרמב"ן ורבותינו אמרו כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת
זוגו והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא ואיפשר כי
מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם ויהי כן כי לא עמדו
כות עכ"ד . ואני תמה עליו שזה היפך הנהגו בכתב
שבשאומר וירא אלהים כי טוב הוא הקיום וכשאומר ויהי
כן הוא שיצא אל הפועל והיה כאשר נגזר וא"כ היה ראוי
שיאמר בכאן ויהי כן אחר שיצא לויתן ובת זוגו לפועל
ושלא יאמר כי טוב אחר שלא נתקיים . אבל לפי דעתי
הטעם שלא אמר ויהי כן לפי שלא היה כן מאחר שאמר
ויברא אלהים את התנינים הגדולים שאמר לשון בריאה
בהם בעבור גודל גופם והוא כאלו ברא יש מאין איך
יאמר ויהי כן שיורה שהיה כאשר נגזר על המים שיוציאום
והוא כן שהקב"ה בראם מאין ולא מן המים במאמר
ישרצו המים . ולחלוק השני שיש ימים שנעשה בהם דבר
אחד ויש ימים שנעשו בהם שני דברים יום ראשון נעשה
הערבוביא ונעשה האור ויום ג' נעשית היבשה ונבטו
עשבים ואילנות ויום ו' נעשו הב"ח והאדם ושאר הימים
נעשה בהם דבר אחד . והטעם שביום ראשון נבראו ב'
דברים שאחר שברא הקב"ה מאין תוהו הערבוביא אמר
אלהים הערבוביא הזאת צריך אור להבדילה ולשומה ד'
יסודות נפרדים אלו מאלו וא"כ ראוי שאחר הערבוביא
יהיה אור ביום ההוא . וביום ג' שנעשו ב' דברים כתב
הרמב"ן לא נתייחד יום למאמר תדשא הארץ לבדו כי הארץ
כאשר תצמיח לא שתהיה ארץ מלאה אחת היא עכ"ד .
והנכון בעיני שבעבור שהסבה שעלה הקב"ה לתכלית
שיהיה אדם על הארץ והאדם בלא מזון ימות והתכלית
שבבה לאין לכן צריך שיהיה כמאמר ביום ההוא תדשא
הארץ ח"ש מיד כשברא את האדם הנה נתתי לכם את כל
עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע
לכם יהיה לאכלה הנה שירש שמאמר תדשא הארץ תכליתו
למאכל האדם וא"כ ראוי שהיבשה והדשאים יהיה המאמר
בהם ביום אחד . ומה שנבראו הב"ח ביום הששי והאדם
הטעם בשם יוציא האדם שכלו מן הכח אל הפועל והוא
שפניו טובים יש בו שלימות גדול שאינו בב"ח ואם לא
הוציא שכלו מן הכח אל הפועל או אין מעשיו טובים אין
הפרש בינו לב"ח ולא עוד אלא שהוא גרוע יותר מכל
הב"ח אחר שהיו לו כלים לתכלית התורה ולא עשה לכן
נבראו הב"ח ביום שנברא האדם ולזה אמרו נעשה אדם
בצלמנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה שאם לא
נשמעו בצלם האדם הוא ב"ח ולא ירדו בב"ח אין ראוי
שירדה בב"ה ולזה אז"ל זכה רודה בהם לא זכה נעשה ירוד
לפניהם שלשון ירדו כולל למעלה ולירידה ואפשר לפרש
עוד שבעבור שהאדם קודם שנפח באפיו נשמת חיים היה
כאחד מבשר ב"ה לז"א בו תוצא הארץ נפש חיה שזה כלל
גם לאדם ואחר שיש לו נפש המדברת נפח בו נשמה ואמר
ויברא אלהים את האדם בצלמו וז"ש בב"ר נפש חיה זה
רוחו של אדם. הראשון וא"כ אין הפרש בינו לב"ח אלא
הכוונה מה שפירשתי. ולחלוק השלישי שיש דברים שהזכיר
בעשייתם אלהים ויש דברים שלא הזכיר בעשייתם אלהים
הוא שביום שלישי בדשאים אמר ותוצא הארץ דשא והיה
ראוי שיאמר. כמ"ש בכל הימים אלהים והנכון בעיני
שברקיע ומאורות ולמעלה אמר בהם ויעש אלהים וכן
בב"ח יש מעלה שבהם נפש המרגשת אבל הצומח אין בו
רק נפש הצומחת לז"א בו ותוצא הארץ כאלו הארץ
הספיקה לזה אחר שנגזר. השם תדשא הארץ. ועוד שהשרצים
והב"ח בשעה עצמה שהש"י גזר בהם שיתהוו נתהוו ונגמרו
אבל העשבים והאילנות לא צמחו על פני הארץ עד שעברו
ג' ימים אחר שנתהוו תחת הארץ כמו שאמר. וכל שיח
השדה טרם יהיה בארץ וכל עשב השדה טרם יצמח וגו'
שהכוונה שהעשבים והאילנות עדיין לא צמחו לפי שאדם
אין לעבוד את האדמה א"כ לא צמחו עד שנברא אדם
והתפלל שזה היה ביום. ו' וא"כ הארץ הוציאה הדשא
והעץ אחר שהיו ג' ימים תחת הארץ ובתוספה המעכבה
וגם בגשמים שאיד עלה מן הארץ והשקה את כל פני
האדמה הספיקה הארץ עצמה להוציאם וכן אז"ל. שעמדו
על פתח הקרקע שלא יצאו חוצה לארץ עד שנברא אדם
ביום ו' אבל בבעלי נפש המרגשת שרצים וחיות לא היה
כן שמעשה בראשית בקומתן נבראו. כדאיתא פרק אלו
טריפות וכתבו התוספות שנגמרה כל קומתן מתחלתן הרי
שעשאם הקב"ה. שלמים וגדולים כשאמר ישרצו המים
וכשאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה ולא נתעכבו תחת
המים ותחת הארץ להתגדל שם כמו שבמעי אמו ובאדם
אמר ויברא אלהים את האדם למעלתו הזכיר בו אלהים
ועוד לפי שבזה ישתתף אדם לאלהים שג' שותפין יש באדם
הקב"ה ואביו ואמו וזהו קניתי איש את יי' עם יי'.
ולחלוק הרביעי שיש דברים שנא' בהם ברכה ויש דברים
שלא נאמר בהם ברכה. הוא שבדגים ועופות שנבראו בה'
אמר ברכה שנאמר ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו
ומלאו את המים בימים. וכן בששי נאמר ברכה לאדם
שנאמר ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו
ומלאו את הארץ וכבשוה ובכל שאר הימים לא מצינו ברכה
והטעם כתב הרמב"ן לא נאמר כן בשלישי שהנבראים בכל
בעלי נפש היו מינים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין
באדם והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בנמצאים נתהו על
פני כל האדמה רבים מאד כאשר הם היום. ולא אמר
בבהמות ובחיה ברכה. שמאת הגזירה בגזר בבעלי נפש
התנועה שבמים נתברכו בעלי נפש התנועה. שבארץ כי
בעלי נפש חיה בשלג מדברת כולה ממין אחד. בבריאתם
ורבות אמרו כי בעבור היות בני אדם לדין ואוכלין אותם
הוצרכו לברכה עכ"ד . ונראה לי שבעבור שהדגים אינם
נראים אין עין הרע שולטת בהן וזאת היא הברכה שבגב
שאין העין שולטת בהם לא יחסרו כל טוב ולא ימותו בעין
הרע אפילו שידע לכתב ח"ב ויברך אותם אלהים לאמר
פרו ורבו ואפ"ה בתפת ורבו : וזה הראוי שיהיה העין
מכלה אשכם לא תהמסמו ח"ש ומלאו את המים בימים

שנימים לשבת ריעי המים לא יראו אותם כמו האדם גם זאת היא ענין הברכה הזאת שנתן אותם במקום שאין גם האדם רואין אותם וגם המושל אין העין שולטת בהם כך שינמינו שף. והטעם שבירך לאדם הוא לפי שהוא תכלית העולם השפל והברכות עצמן שבירך לאדם ולדגים יש שינוי בין זה לזה שבדגים אמר ויברך אותם אלהים לאמר ובאדם אמר ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים שבדגים נתן להם ברכה שיפרו וירבו אבל לא צוה להם שפריה ורביה בהיותם בעלי שכל אבל באדם עשה שני דברים שבירך אותם וצוה אותם ועל שניהם אמר פרו ורבו. ולחלוק החמישי שיש דברים שאמר בהם לשון בריאה ויש דברים שלא אמר בהם לשון בריאה והוא ביום הראשון ובתנינים ובאדם לבד אמר לשון בריאה הטעם לפי שברא לדעת המפרשים הכוונה בו יש מאין ואין בלשון הקדש לשון שיורה כן אלא זה לכן ביום הראשון אמר ברא שמה שברא בראשונה יהיה חומר ראשון או ערבוביא ברא מאין ומ"ש בתנינים לשון בריאה לפי שיש מהם גדולים מאד והפילוסופים כתבו שיש מהם ארוכים ת"ק פרסה ובמסכת בתרא העיד רבה בר בר חנה ההוא כוורא דסליק יתיב אגודא פי' יבשה אכלו מיניה שיתין מחוזי ימלחו מיניה שיתין מחוזי ומחד גלגלא דעיניה עבדו תלת מאה גרבי דמשחא לבנה כי הדריק הזין דהוו מנסרו כשורי מגרמיה למיבני בהנך מחוזי ובמדרש הוא לויתן ובת זוגו ובפרק המוכר אף לויתן זכר ונקבה בראן ואלמלא מקקן זה לזה מחריבין את העולם מה עשה הקב"ה סרס את הזכר והרג את הנקיבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא. וכתב הרא"ש אין להרחיק לעשות לצדיקים לע"ה סעודה כפשטי הדברים שאחז"ל וכמו שדרשו עתיד הקב"ה לעשות סעודה גדולה לצדיקים וכל מי שלא אכל נבילות וטריפות בעולם הזה זוכה לאכול ממנו לע"ה. גם בפרק המוכר עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן לא אמרו מלויתן אלא מבשרו ואין הכוונה בתיקון הסעודות להנאת הגרון שאין ענין זה בע"ה אלא שלסבת המאכל והמשתה יתעוררו כחות הגוף ובזה יתחזקו גם כן כחות הנפש שהמאכל והמשתה משמחים הלב וכענין אלישע קחו לי מנגן וגו' ואחז"ל אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה וכענין מטעמים שבקש יצחק ואמר למען תברכך נפשי לא אמר בעבור אברכך וכסעודת אהרן וכל זקני ישראל עם חותן משה לפני האלהים וכן הסעודות האלה לצדיקי' בבשר ודגים נמצאו משבת ימי בראשית לתכלית הזה שאין העולם הזה ראוי להשיג אלו זולתי לעולם הבא ואותן שהם מזומנים לאותה הסעודה שכן תכלית המין האנושי. ואפשר שאותן המזונות זכי הטבע מאד הוכנו מתחלת הבריאה להרבות השכל כענין ונחמד העץ להשכיל גם ידוע היום בקצת המסעדים והסמים שמועילים בטבע לזה וכ"ש אותן הסעודות וכענין המן שהוא מאכל גופני והיה נבלע באברים ולא היה מטריד השכל וכבר שמו רז"ל רמז למזון הצדיקים בע"ה אמרו בחגיגה הקב"ה גונז מן ברקיע לצדיקים ואולי הסעודה הזאת המיוחדת לצדיקים יהיה בסוף הזמן שיהנין בו פעולות גופניות במאכל ומשתה ואחריה יתבטל הנהגה ההוא ויהיו יושבין ועטרותיהן בראשיהן ומתעדנין מזיו השכינה ותהיה להם הסעודה ההיא כענין עטרת אלא שזה תשלום זמן החול וזה תשלום זמן הקדש ע"כ. ומ"ש באדם לשון בריאה לפי שהנשמה שנתן בו לא עשאה מחומר ראשון ולא מהערבוביא אלא יש אחר האין והוא כאלו מעצמותו של הקב"ה נפח בו נשמה כי הנופח באפי אחד מתמצתו יתן בו אלא בלא

מן המלאכים ח"ו ונשמת שדי תבינם. אבל גוף האדם לא אמר בו לשון בריאה אלא עולה הארץ: נפש חיה שהוא כח החיוני. וגוף האדם. והוא יש מיש: והנה לך דרוש נאה בענין השינויים שיש בו' ימי בראשית בין קצת סמים לקצתם וזה יקרא דרוש השינויים:

ויכלו השמים והארץ וגו'. ויכל אלהים וגו'. באלו הפסוקים יש ד' ספקות:

הספק הא' שאמר ויכל אלהים ביום הז' מלאכתו אשר עשה נראה שעשה הקב"ה מלאכה בשבת:

הספק הב' שאמר ויכלו השמים והארץ אחר שאמר ביום הו' ויהי ערב ויהי בקר שזה הפסוק ראוי היה לאומרו ביום הו' שבו כלה לעשות שמים וארץ ולא כלה אותו בשבת באחר שלא נעשה שום דבר בו' א"כ קודם יום הז' נגמר הכל:

הספק הג' שאמר וישבות ביום הז' וגו'. והוא מיותר באחר שכלה מלאכתו אין ספק ששבת ביום הז':

הספק הד' מהו ויברך אלהים את יום הז' ויקדש אותו מהו ענין זאת הברכה שלא ראינו ברכה

וקדושה בו משאר הימים באותו השבת ופירש"י ברכו במן שכל ימי השבוע ירד להם עומר לגלגלת ובו' להם משנה וקדשו במן שלא ירד כלל והמקרא מדבר על העתיד לבא רש"י מ"כ וזה דרך דרש כי רחוק שזה ידבר על העתיד. והתשובה לספק הא' שהוא גדול מכולם שאמר ויכל אלהים ביום הז' מלאכתו שנראה מזה שהקב"ה עשה מלאכה בשבת כתב ר"א כלוי מעשה הוא מעשה כאלו אמר לא עשה מעשה וכן וישבות. וי"א כי ויכל הכוונה בו חמדה כמו נכספה וגם כלתה נפשי ואמר שמלאכתו ששה בו' ימים חשק בה ביום הז' וכן תרגום ירושלמי ויכל אלהים וחמיד י"י ומזה אמר חמדת ימים אותו קראת ואנה נמצא בכל התורה שנקרא השבת חמדה אלא כאן והכוונה באמר שעשה המלאכה רצה בקיומה והוציאו בלשון ויכל שהוא חמדה לפי שהחומד הדבר אינו חפץ בבטולו אבל מבקש קיומו ע"כ. ונראה שהתשובה בזה כשנשים משל בהוית האפרוח מן הביצה שמוכנת הסילוי צורת ביצה ולבישתו צורת אפרוח לא ימלט זה הוא בשעה אחד או בשני שעות שבשעה א' נפשט ממנו צורת ביצה ובשעה אחר לבש צורת אפרוח ונמנע שיהיה בשני שעות שאי אפשר ב' שעות סמוכות זו לזו אלא שיהיה זמן בנתיים שאם אין זמן בינתים אלף שעות יהיו כלם שעה א'. וא"כ היה הסילוי בזמן שהוא בזולת צורה כלל לא ביצה ולא אפרוח וזה נמנע ושבא' בשעתה א' נפשטה צורת ביצה ונתלבש בו צורת אפרוח ג"כ אי אפשר שצורה אחת אי אפשר שיתהוה בשעה אחת בזמן כ"ש בסדר צורה א' והוית צורה אחרת כמו שנתבארו כל אלו ההקדמות במקומן. והתשובה בשאלה הוא זמן אלא שכליות זמן והוא עצמו התחלת הזמן העתיד והתחלת הזמן ותכלית הזמן אינו זמן שהזמן מתחלק והעתה אינו מתחלק והצורה היא תכלית ההויה ונתהוה בזולת זמן והעדר הצורה הראשונה והויית הצורה שלאחר הכל הוא בעתה אחד ואינו בזמן ומ"ש החוקר שאי אפשר להתהוות שום הויה בזולת זמן אמת הוא שאי אפשר שיתהוה צורה בלי זמן שיקדם קודם מציאות הצורה שנתהוה שהבולם צריכה שתכין חמרה מעט מעט לשיתהוה בו צורת אפרוח וזה נעשה בזמן שאע"פ שהויית הצורה היא בזולת זמן אבל נתפסה לזמן אבל העדר הצורה הראשונה והויית הצורה שלאחר לא היה בזמן אלא בעתה ובזה הותר הספק שהכוונה שויכל אלהים ביום הז' היא בעתה שהיתה הכליה יום הו' והתחלת יום הז'. ותכלית הו' התחלת הז' אינו זמן וא"כ

לא תעשה מלאכה בשבת השבת הוא זמן וזהו מ"ש ר"ש לאמר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקדש אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו בחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. מה שאמרו חוט השערה הוא העתה שאינו זמן וזהו שאמרו עתיו ורגעיו ובזה הותר ג"כ הספק הב' שאמר ויכלו אחר ויהי ערב ויהי בקר שאחר שכלה מלאכתו באותו העתה. ואותו העתה הוא התחלת השבת א"כ במקומו הוא פסוק ויכלו שהוא בתחלת השבת. ובזה הותר ג"כ הספק הג' שמיותר וישבות ביום הז' שבעבור שאמר ויכל אלהים ביום הז' עלה על הדעת שעשה מלאכה בשבת לז"א וישבות כלומר מה שאמרתי ויכל אינו שעשה מלאכה בשבת אלא הוא העתה שהרי ג"כ שבת ביום הז' והוא העתה עצמו שאותו העתה נאמר שעשה בו מלאכה ונאמר ששבת בו שמצד שהעתה ההוא הוא תכלית העבר נאמר שעשה בו מלאכה ומצד שזאת העתה עצמה היא התחלת העתיד נאמר ששבת בו אחר שהעתה הוא תכלית הזמן העבר והתחלת הזמן העתיד כך נ"ל בהיתר אלו הספקות והוא ענין טוב. ולספק הד' שהוא במ"ש ויברך ויקדש מהו ענין הברכה והקדוש כתב ר"א פירוש ברכה תוספת טובה שביום הזה שתחדש בגופות יתרון כח בתולדות ובנשמות יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים. וכתב עליו הרמב"ן ודברו זה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים ע"כ. ונראה שהכוונה לפי שחכמי המזלות אומר שהמשרת ביום הז' הוא שבתאי ושיש לו בזה כח שיחדש בגופות חזוק הטבע על שאר הימים ובשעה דהכונה מיום השבת שולט שבתאי ולכך יחסו לו כל היום ובחלקו כח המחשבה והבינה וידיעת הסודות ועבודת הש"י והוא כוכב ישראל כמו שאומרים כל האצטגנינים ובחלקו נפש המדברת ומחלקי הארץ בהמ"ק ומהלשונות לשון עברי ומהתורות תורת ישראל וזהו כוונת ר"א באמרו כי ביום השבת יתחדש בגופות כח בתולדות ובנשמות יתרון השכל ואין בזה המונח אלא ידיעה ויתכן להשיב לכל אלו הד' ספיקות בתשובה א' והיא שבעבור שאמר הש"י ביום הו' תוצא הארץ נפש חיה התנועעה לקבל חלקיה צורת החי ידוע שכל מתפעל שמתנועע ומשתנה מצד הפועל שפעל בו ימשך ההשתנות ההוא גם אחר שיוסר הפועל מהמתפעל כמשל התרנגולת רובצת על הביצים לבוא החום עד שילבש צורת האפרוח. אין ספק שאע"פ שסרה מעל הביצים עדיין יתנועע החומר תנועה מה לקבל צורת אפרוח אמת הוא שתהיה אותה התנועה הסרה לפי שהתרנגולת הפועלת השינוי ההוא סרה מעל הביצים ואחת התנועה אלך הלוך והסור לפי שאין הפועל שם עד שיבטל רישומה לגמרי כן הענין במעשה בראשית כי לפי שאמר הש"י ביום ו' תוצא הארץ התנועעה לשיקבלו חלקיה צורת החי ועם היות שהש"י שהוא הפועל לא הניע להארץ בזה רק יום הששי אמנם ראוי שתתנועע לשיקבלו עדיין חלקיה ביום הז' צורת החי אע"פ שתהיה תנועתה הסרה לפי שתנועתה מעצמה לא מהנעת פועל חוץ ממנה והוא הש"י שגזר עליה שכל יום הו' תקבל צורת החי ולא גזר כן רק ביום ו' לבד אבל אחר יום הו' לא צוה עליה שתקבל צורת החי אלא על ידי זכר ונקבה שיפרו וירבו על הארץ כמנהגו של עולם לא שיקבלו אחר יום הו' חלקיה צורת החי וכן הארץ במאמר תדשא הארץ וכן המים במאמר ישרצו המים ולכן אע"פ שתנועתם הסרה אחר יום הו' עכ"ז כיון הארץ והמים מתנועעים מעצמם תנועה מה ובודאי יצטרך לשיכות תנועתם זמן מה וזה בד' או ה' ימים אחר הו' אבל הש"י הקנה לכל מעשה בראשית טבע נח ביום השבת וזה במה שהשקיט בסוף יום הו' תנועתם המתחייבת מעצמם ולא יתנועעו עוד וז"ש ויכלו השמים והארץ פי' שהשלים ענין התהוותם אבל עדיין היו מתנועעים לשנה שזכרתי אבל הש"י הקנה לארץ ולמים ולכל מעשה בראשית טבע נח והשקיט תנועתם והנה אמרו ויכל אלהים ביום הז' מלאכתו אשר עשה והוא כי בעבור שהשקיט תנועתם ביום הז' לכן כלה מלאכתו ביום הז' לא ביום הששי אלא בששי עצמו בששיה ראוי שבשביעי יתנועעו וגזר שלא יתנועעו ולפי שיובן מאמרו ויכל אלהים ביום השביעי שעשה ביום הז' דבר לכן אמר עוד וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה ירצה שהנגמר שכוון באמרו ויכל הוא במה ששבת מכל מלאכתו רצה לומר שלא נשאר מכל מלאכתו תנועה כלל ביום הז' ולזה אמר מכל מלאכתו לכלול כי לא שבת הש"י לבד מהניע התנועה שהניע ביום הו' אבל גם מהתנועה שתתנועע הארץ מעצמה נמשכת למה שהמשה השי"ת שבת ומ"ש וישבות לפי שהשבה לתנועת יום הששי במשנה ראוי שהמשך תנועה בז' הוא השי"ת לכן ייחס השביתה לשי"ת. ומה שאמר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו הברכה והקדושה ענין אחד הוא והוא שברכו במה שקדש אותו כמו וימשחם ויקדש אותם שענינו וימשחם ובזה קדש אותם ותמנם הקדושה היא שכל הימים שיהיו לעד קנו טבע כל יום ויום משבת ימי בראשית כפי הדבר שנתהוה בו. וזה רמזוהו רז"ל במ' תענית אמר אנשי מעמד נכנסים לבית הכנסת וגוזרין ד' תעניות בשבת. בב' בשבת על יורדי הים בג' על הולכי מדברות בד' על אסכרה שלא תפול בתינוקות בה' על עוברות שלא תפלנה ומניקות כדי שיגדלו את בניהם. פי' בב' על יורדי הים דכתיב ביה יהי רקיע בתוך המים שלא יזיקו ליורדי הים. בג' להולכי מדברות דכתיב ביה ותראה היבשה כלומר שימצאו הדרכים נקיים. בד' על אסכרה דכתיב ביה יהי מאורות מארת כתיב. בה' על עוברות ומניקות דבה' כתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה. ולכן לפי שביום השבת הניח הקב"ה תנועת הנמצאות וטבעיות כלם קנה השבת טבע משקיט כל תנועות גופניות ובזה מתגבר הנפש ויתחזק השכל כי אין ספק שהשכל יתחזק כשתשקוטנה התנועות הגופניות וזהו מאז"ל שיש בשבת נשמה יתירה ולזה אמר מזמור שיר ליום השבת טוב וגו'. כי יום השבת נאה לזה מכל ימות השבוע.

והנה הותרו כל הספיקות בטעם לשבת:

כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. מלת לעשות מיותרת ואינו מובן ופי' רש"י המלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי. ולפי דעתי שהכוונה שהקב"ה פועל שני מיני פעולות. האחת שעשה הטבע. הב' שעשה נסים שהם היפך הטבע והקב"ה שבת מן הפועל הראשון והוא הטבע שהקב"ה כלה כל הטבע שרצה לברוא ולא ברא עוד דבר טבעי אבל מן הפעולה האחרת שהוא מעשה הנסים לא שבת שבכל יום שיהיה צריך יעשה הקב"ה נסים. ולזה אמר שבת מכל מלאכתו שברא הקב"ה לשימשכו משם והלאה הדברים הטבעיים שלא הדבר עוד דברים טבעיים שהקב"ה ברא אדם לשיוליד אדם וסוס לשיוליד סוס וכן כל הדברים הטבעיים מזה שבת אבל מהמלאכה שברא הקב"ה שלא לעשות לא שבת שהנס כשעושה אותו הקב"ה אינו עושה אותו לשאותו הנס ימשך ממנו גם אחר ומזה לא שבת שלעולם יעשה נסים שכשקרע ים סוף לא עשאו לשתוסה הקריעה יוליד קריעות אחרות. והרמב"ן כתב כי נכלל במלת לעשות כי שבת ימי בראשית הם כל ימי עולם כי

קיומו

קומו יהיה ששת אלפים שנה. כיום ראשון האור כנגד אלף ימות אדם שהוא אור העולם מאיר בדורו. כשני יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים כנגד האלף השני שבו נבדלו נח ובניו הצדיקים מן הרשעים ונדונו במים ולזה לא אמר בו כי טוב שבו אבד העולם כולו. בשלישי נראה היבשה ועשתה פירות הוא האלף השלישי שבו נולד אברהם וקבלו זרעו התורה ואז נתקיימו המצות שהם פירות העולם. בד' נבראו המאורות מאור גדול ומאור קטן שבאלף הד' נבנה בית ראשון ושני והיה אור לישראל. בה' שרצו המים נפש חיה ועוף ישופף שבאלף החמישי נפלו תומכי העולם ונעשה אדם כדגי הים. בששי נברא אדם בצלם אלהים שבו הגואל הנעשה בצלם אלהים שנא' וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתה הוא וגו' וליה יהב שלטן ויקר ומלכו ולזה אמר יום הששי בה"א הידיעה למעלה יום לומר שהגאולה שתהיה באלף הששי תהיה מפורסמת בכל העולם. יום השביעי שבת שכולו שבת ומנוחה והוא אחר ימות המשיח וגם תחיית המתים יזכו אליו ויתענגו בגוף ונפש תענוג שאין לו סוף וזהו שאמרו רבותינו ז"ל מהו שכיך לבקשך שבשבת אלפים יעשה תפשים טובים ליחידים לו תהיה לאלף הז':

אלה תולדות השמים. בתחלה אמר כל תולדות האמורי' לגבי פרץ מלאים וכל תולדות שבמקרא חסרים מפני כי כשהקב"ה ברא עולמו לא היה מלאך המות וכיון שחטא אדם השליט הקב"ה המות בעולם וחסר כל תולדות שבמקרא וכיון שבא פרץ נעשו תולדות שלו מלאים שממנו יצא משיח והקב"ה מבליע המות כנאמר בלע המות לנצח שכל מקום שנאמר אלה פסל את הראשונים:

בהבראם בה"א זעירא פי' שכל האותיות צריך אדם כשבא לקרות את פיו חוץ מאות ה"א כן הקב"ה ברא עולמו בלא עמל:

ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. מה שלא מנע ממנו עץ החיים שקודם שחטא יאכל ויחיה לעולם אחר שחטא כדי שלא יחיה לו נאמר שהתרופה אינה מועילה לבריא אלא לחולה ועץ החיים לא יהיה אלא למי שחייב מיתה מן הדין בטבע וקודם שחטא לא היה חייב מיתה וגם לא היה מת בטבע שנשמת הנפש המשכלת שהיה בו והיא נצחית היה חי לעולם. ועץ הדעת טוב ורע צריך להבין מה היתה תכונתו וכפי משמעות טוב ורע מורה שקודם שחטא לא היה מבחין בין טוב לרע ואם כן תכלית בריאת אדם לא היה אלא כבהמה שאינה יודעת בין טוב לרע וזה אי אפשר מפני כמה דברים: אחד שאם כן מניעה הוא זה שהיה כחיות השדה וכשחטא נהפך לחיה בעל שכל. הב' שאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו. הג' וילו ה' אלהים על האדם ואין דבור שם ומלותו לבהמות. הד' בחכמתו הגדולה קרא שמות לכל הבהמות והחיות והעופות ולכן אמרו המפרשים שהיה פריו מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו וזהו מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע כי שאלה ממנו התאוה הזאת וכתב הרמב"ן ואינו נכון בעבור שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע. הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע ואמרו רבותינו ז"ל ג' אמרו אמת ונאבדו מן העולם נחש ומרגלים ודואג והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה ושנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע ולכן נקרא עץ הדעת טוב ורע כי הדעת יאמר על הרצון כלשונם לא שאנו אלא שדעתו לחזור ולשון הכתוב מה אדם ותדעהו תחפוץ ותרצה בו. וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שלא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שימצא ושותה מבלי שיתענג בשיר ובעת ההוא לא היה באדם שהשמים לאלהים אבל בעת הולדה יתחברו וילידו ולכן היו האברים כולם בעיניהם כפנים וידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלו מן העץ היתה בידו הבחירה ורצונו להרע או להטיב מן ט בין למאמרים וזה מדה אלהית מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו כח יצר והתאוה ע"כ דבריו. ולי יש קושיא על זאת הסברא והיא שהשכל אינו הופך והספא לא בא אלא מצד יצר הרע והנה שלא היה לו יצר הרע איך אפשר בהפך והאומרים שגם במלאכים נמצא כן שיש מלאכים חטאים הבטו לארץ הקושיא ועשאות כעבות העגלה ומה שאמרו ז"ל יש לו סוד אבל האמת בזה הוא שהקב"ה ברא יצר הרע ויצר הטוב אבל היתה נטייתו גדולה מאד ליצר הטוב כנביאים וקדושים אשר בארץ המה וחסידי התלמוד שהיה לבם חלל בקרבם וכשאכל מאותו העץ נטה מאד ליצר הרע כרוב בני אדם היום ולזה נקרא עץ הדעת טוב ורע בשם נטה לרעה וזה שאמר והייתם כאלהים יודעי טוב ורע ותרגם אונקלוס כרברבין שבגדולים והשרים נוטים אחר יצר הרע ולהפתות העולם ומה שאמר ויהיו שניהם ערומים האדם ואשתו ולא יתבוששו שכל כך היה שכלו בעליונים שלא השים כלל למלבוש ולא היה נטה מאיברי ההולדה אלא כפנים או ידים וזה שאמר מי הגיד לך כי עירום אתה שלא ידע בכל אלה שכל כך היתה נטייתו ליצר הטוב כנ"ל. וא"ת א"כ מה זה שנאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ונחמד העץ להשכיל ואלו להשכיל הוא ספק המנוק. התשובה שאמר ותרא האשה שהשבה כן ובן אמר ורואתי אמי בלבי. או הכוונה שיש שכל תענוג בכל עיוני ובכאן פירושו בכל מעשי ויהיה ונחמד העץ כמו לא תחמוד: כי ביום אכלך ממנו מות תמות והנה לא מת באותו יום וי"מ תהיה בן מות וי"א כי יומו של הקב"ה אלף שנים וי"א כי ביום שני הסא וביום שני מת. ונ"ל שהיא קושיא שכן אמר עוד מ' יום ונינוה נהפכת ושפשו התשובה לא תהי והדם הזו בתשובה כאמרם ז"ל. ולדעת הפילוסופים היה אדם מיוחד למיתה מיום הבריאה מפני שהוא מורכב וכל שאם יחטא ימות בחטאו כהיותו מיתה בידי שמים שהכוונה בימותו בהפלס מרם בא יומם וכן מתחלה היה אוכל א"כ שיש בו התבה ולרז"ל אם לא חטא לא היה מת לעולם שהנשמה העליונה נותנת חיים והחפץ האלהי אבל כי כשת הילידה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד ודע שאין ההרכבה מורה הפסד אלא לדעת החכמים האומרים כי הבריאה בחוב אבל לדעת תורה שהעולם מחודש בחפץ השם גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ א"כ ביום אכלך ממנו מות תמות שלא תתקיים לעד בחפצו והאכילה היתה לו מתחלה לעונג ויתבן בפירות גן עדן כאלו יהיו כמלאכים וכאשר כן מקיימי' אוכליו וכבגוד עליו והבלה את עבד האדם ובזעת אפך תאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב הרמב"ן:

לא טוב היות האדם לבדו אמר כן לפי שבמעשה בראשית אומר וירא אלהים כי טוב לפי שהטוב הוא הקיום בכל המינין אבל בבריאת אדם אם הוא לבדו לא יתקיים במין: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם.

ואמרו

ולמדו במדרש שהעביר הקב"ה לפניו כל הבהמות והחיות ואמר לזה נאה לקרות ארי' ולזה חמור ולזה סוס וכן כל דבר. פירוש שהכיר בחכמתו שהחמור חומרי מאד ולזה קראו חמור והסוס ששמח לקראת המלחמה וקראו כן שלשון סוס ששים. והנשר שכנפיו נשרים כי כשיש לו עשר' שנים יגביה עוף עד שמתקרב לגלגל החמה ונשרפו ונופל לים ויעלה אבר כבתחלה וכן מנהגו כל עשר שנים עד מאה שנים שאז מתקרב יותר לגלגל החמה ונופל בים ומת וכן כתב רב סעדיה גאון. ומסיים המדרש אחר כך אמר ואתה מה שמך אמר לו אני אדם. למה שאני אדון לכל הבריות, אני הוא. שאמר אני ה' הוא שמי הוא. שמי שקרא לי אדם הראשון:

ויפל ה' אלהים תרדמה כדי שהאדם יעשה עצמו נרדם בביתו ולא יהיה קפדן עם אשתו ובני ביתו:

זאת הפעם פירש רש"י מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה ולא נתקררה דעתו בהם. חס ושלום שבא בפועל אלא אחר שקרא לכל הבהמות והחיות השמות הראויות להם בחכמתו ראה שאין שום נקבה שלהם שיכון עמו ועל דרך הפשט זאת הפעם לבד נלקחה עצם מעצמי אבל מכאן ואילך אין צריך ליקח אשה מצלע אלא כמנהגו של עולם:

עצם מעצמי ובמדרש האשה קשה בטבעה לפי שנבראת מן העצם והאדם הוא נוח שנברא מן העפר כטיט שהוא נח ביד היוצר ובאשה נאמר ויבן כאדם שבונה בנין באבנים:

לזאת יקרא אשה וגו' מכאן שנברא העולם בלשון הקדש. פי' שאין לשון ביתיות נגזר שם האשה מן האיש אלא בלשון הקודש. ונראה מן הפרשה שהאדם נברא חוץ לגן והאשה בגן כי שם נלקחה מצלעותיו:

על כן יעזב איש את אביו ואת אמו וגו' טעם על כן לפי שאמר זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי אמר אחר שאשתי בשרי היא כל אשה היא כאילו היא חוה וכל איש הוא כאלו הוא אדם הראשון אם כן ראוי היה שיעזב את אביו ואת אמו וידבק באשתו לפי שאשתו הוא בשרו אבל האב אינו בשר הבן וראוי שיעזוב למי שאינו בשרו וידבק בבשרו:

כי טוב העץ למאכל י"א תאנה היתה בדבר שקלקלו בו נתקנו שנאמר ויתפרו עלה תאנה י"א גפן וזה הוא שא"ר ז"ל שסחטה ענבים והביאה לו ולפי שפרסהו אדום שפך דמה ודם כל העולם וגם נשפך לה דם נדות. י"א אתרוג היה שנאמר ונחמד העץ להשכיל ותרגום אונקלוס ומרגג כיון שהוא פרי נחמד ומהודר ושבעו הם ומחדד השכל וכן תרגום הדר אתרוגין:

והייתם כאלהים כתב ר"א כמלאכים: **לרוח** היום כשבאה השכינה לנביא תבא רוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים ונשמה לא נשארה בו ואמר שלא נתגלה אליהם אלא ברוח הימים לא גדולה שלא יבהלו:

ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת הנחש לא עשה אלא שיען עליה רעה וקללו קללה נמרצת יותר ממה שקלל לאדם ולחוה על האכילה ומכאן שעונש המסית גדול מעונש המוסת: ולא תגעו בו פן תמותון. באשת אדם והוא יש שתי קושיות:

הקושיא האחת למה הוסיפה חוה שקר מפיה באמרה אל הנחש ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון שהקב"ה לא צוה שלא יגעו בעץ הדעת טוב ורע אלא לא תאכל ממנו. ואמרו רבותינו ז"ל הוסיפה על הצווי לפיכך באת לידי גירוע הוא שנאמר אל תוסף על דבריו שדחפה עד שנגעה בו ואמר לה הנה שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה ע"כ. וקשה בזה למה הוסיפה שקר מפיה. ועוד שהיה לה לומר יעשה היום ואכלה אם אמות שהשם יתברך אמר ביום אכלך ממנו מות תמות ולא באותה שעה. ועוד הקשה יש בין חוה החכמה באותם להיותר [illegible] כגון והוא דרך דרש:

הקושיא השנית כאשר הקב"ה לאדם מדוע אכל מן העץ והשיב האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל מה תשובה השיב שמזה עצמו התרעם הקב"ה עליו למה אכל מן העץ אשר נתנה גם אשתו. והרמב"ן ז"ל השיב שכוונת אדם לומר האשה אשר נתת עמדי לעזר ולהועיל היא נתנה לי מן העץ ואוכל והסבתי שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר. ולהועיל ע"כ ואני תמה עליו שבאלה בכל הדברים שהקב"ה לא צוה עליהם לאדם בפרט והקב"ה יהיה מתרעם כנגדו למה עשה הדבר הזה היה נופל בהם תשובה נכונה האשה אשר נתת לי לעזר אמרה לי עשה כך ועשיתי. אבל בדבר שצוה הקב"ה בפרט ואמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו איך איפשר שיטעה בו האדם לומר שהאשה שנתנה לו יהיה טוב לו בעבורו אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה בעבור שהקב"ה נתנה לו האשה לעזר ולהועיל שיודע שלא שם על המצוה לא יהיה לו לעזר אלא לפוקה ולמכשול ועוד ויותר טוב היה לו שיודה על פשעו לה' ויאמר חטאתי עויתי פשעתי מה שאמר דבר שסותר פרי שבעולם לא יאמר כך. ולסדר לקושיא הראשונה ומתוך ישוב לתרץ הקושיא השנית. נקדים הקדמה אחת ותולה ג' הקדמות:

ההקדמה הראשונה היא שאלה אחת. והוא שאמר שהקב"ה צוה לאדם שלא יאכל מעץ הדעת טוב ורע וקנס עליו מיתה איך בעבור הנאה מועטת כזה לקבל עונש גדול והוא מיתה הכם גדול אליו בשיבדל הקב"ה ודבר הקב"ה בעצמו ובכבודו עמו כאלה הנביאים ואיך נפל בכלות גדולה וביום עלותו בנות עשה על מצותיו. ועוד בדעתו של גבים נקלה וזה ההפך דעתו קלה שהוא פתוי שבעולם עם הנחש שלא לשמוע על מצות השם יתברך והאדם לא הפציר עם הוא כלל אלא ותתן גם לאישה עמה ויאכל:

ההקדמה השנית שהקב"ה היתה שכינתו בגן עדן וכן אמרו בבראשית רבה על פסוק וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום אמר רבי אבא הולך בגן אין כתיב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה. וכתב הרמב"ן ז"ל על זה בר' אבל שהר הכתוב להסתלקות השכינה שהתחיל בגן מקום ונסתלקה משם בחטאו של אדם בענין שנאמר אלך אשובה אל מקומי עד כאן. ועתה ראוי לחקור ולדעת באיזה מקום שכינתו במה יותר ביחוד שדרך הקב"ה להיות מיוחדת שכינתו במקום אחד יותר משאר המקומות שידוע ששכינתו בכל העולם אבל יותר בארץ ישראל מבחוצה לארץ ויותר בירושלים ויותר בבית המקדש ויותר לפני ולפנים. ונראה לי שהקב"ה ששכינתו היתה בגן עדן יותר ביחוד היה בעץ הדעת טוב ורע מפני שני דברים אחד שבאלו זה מקום מורה שכינתו אלא במקום הדעת והתבונה. ועוד שעץ הדעת טוב ורע היה באמצע הגן כמו שאמרה חוה ומפרי העץ אשר בתוך הגן וכתב הרמב"ן שהוא באמצע הגן וכן תרגום אונקלוס דבמציעות גינתא. והראוי למלך שיהיה באמצע מלכותו לפי שיהיה קרוב לכל הצדדי' ולכן היתה השכינה בירושלים וכן הקב"ה היה באמצע הגן כמלך:

ההקדמה

ההקדמה הנ' שאדם והוא חשבו שכל כוונת השם יתברך באוסרו להם האכילה לא היה בעבור האכילה והטעם שכיון שהקב"ה טוב ומטיב ולא ימנע טוב להולכים בתמים חשבו שאין כוונת האיסור בעבור האכילה שלא ידעו טוב ורע אלא בעבור שלא יגעו בו בשביל שהוא מקום קדוש. ולכן אין ראוי לגעת בו כמו שהיה אסור ליכנס לפני ולפנים אפילו לכהנים בעבור שהיתה שם השכינה מיוחדת ומה שאסר הקב"ה האכילה אין הכוונה בעבור האכילה ואם יקרה שתהיינה נושרות פירות מן העץ אין כוונת השם יתברך שיהיו חייבין מיתה באכילתן ומה שאסר האכילה הוא לגדר שאם יאכלו יבאו ליגע בו והם חייבים מיתה בהגיעם אל דבר קדוש. ומה שצוה הקב"ה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. הכוונה אם יגע בו וזה יורה שלא ממש שאם לא כן היה לו לומר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל מה צורך לומר ממנו וכן תמצא לרשב"ע שהקשה אחר שאמר ומעץ הדעת לא תאכל מה צורך לומר ממנו רק להוסיף לבאר וכן ותפתח ותראהו את הילד עד כאן. ונראה לי שמזאת המלה טעה אדם שחשב שהמיתה לא נגזרה עליו רק בנגיעה והאכילה בלא נגיעה שאסרה הקב"ה לא גזר עליה מיתה שאם היה האסור בנגיעה לבדה היה לו להקב"ה לצוות לא תגע אליו ולא יאסור האכילה אלא חשב שאסרה למיגדר מילתא וזה הוא ממנו כלומר כשתגע בו וזה שאמר הקב"ה לאדם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו כלומר כשתגע בעץ מות תמות אבל אם תאכל פירותיו ולא ממש כגון שנשרו פירותיו בארץ ונתגלגלו חוץ לעץ ולא הגעת בעץ לא תמות אלא איסור בעלמא וזהו שאמרה האשה אל הנחש ומפרי העץ אשר בתוך הגן שיש להקשות למה קראו עתה עץ אשר בתוך הגן ולא מצאנו כן בכל שאר המקומות אלא עץ הדעת טוב ורע. וזה השינוי אינו אלא לסבה גדולה אלא ודאי כוונת' באמרה לנחש מה שצוה הקב"ה שלא נאכל ממנו הוא לפי שהוא בתוך הגן שרוצה לומר באמצע הגן וכן תרגם אונקלוס במציעות גינתא שהקב"ה באמצע הגן כמלך שעומד באמצע מלכותו ולזה אמרה ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו כלומר לא תאכל מפירותיו אפילו בהיותם תלושים והוא איסור בעלמא למיגדר מילתא. ומה שאמר בכאן ממנו רוצה לומר מפירותיו אבל אמר השם יתברך ולא תגעו בו פן תמותון כלומר המיתה לא גזר אלא בנגיעה אבל אכילה בלא נגיעה אם איסור לא גזר מיתה עליה. ואמר ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון כי יודע אלהים וגו' כלומר את דנת לכף זכות לשם יתברך שאמרת שאין כוונתו בעבור (שאינו רוצה) למנוע טוב מכם אלא בעבור שלא תגעו אל דבר קדוש דעי שלתכלית רע עשה למנוע טוב מכם כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טוב ורע כאמרם ז"ל בונה עולמות וזהו שאמר ותרא האשה כי טוב העץ כלומר ראתה האשה שצווי השם יתברך אינו לתכלית טוב אלא כי טוב העץ למאכל שידע הקב"ה שנהיה כאלהים ובוני עולמות אבל אדם לא חשב זאת הכוונה על השם יתברך כמו שדייק ותרא האשה אבל חשב שהתכלית בעבור שלא יגע לדבר קדוש כמו שאמרנו. ובזה הותר הספק הראשון למה הוא הוציאה שקר מפיה באמרה ולא תגעו בו. וגם הותר הספק השני מה תשובה השיב באמרו האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל שמזה פנים היה הקב"ה מאשים לו ובזה שאמרנו התגלגל אדם התגלגלות גדולה כשאמר האשה אשר נתת עמדי כלומר אני לא נגעתי אל העץ ולא אכלתי פירותיו אלא היא נגעה ותלשה פירותיו ונתנה לי ולפיכך לא הפגרתי בה ולא חייבת מיתה על האכילה אלא על הנגיעה. וזהו דעת ולא ראיתי עד עתה תשובה שמתיישב על הדעת בזה הספק אלא זו. ובזה הותר הספק השלישי למה לא מת ביום ההוא כמו שגזר הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות התשובה לפי שהיה בשוגג כמו שאמרתי וכיון שהוא לא מת גם כן היא לא מתה כי לא טוב היות האדם לבדו:

ואם תקשה עלי א"כ לפי דעתם של אדם ות"ה שבעבור שהוא באמצע הגן לכך צוה אותם לא תאכלו לפי שהשכינה באמצע הגן אם כן גם כן עץ החיים היה בתוך הגן שרוצה לומר באמצעות הגן שנאמר ועץ החיים בתוך הגן ותרגם אונקלוס במציעות גינתא ואם כן לפי דעת אדם וחוה למה לא צוה אותם גם כן ומעץ החיים לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. התשובה שרבינו יעקב ז"ל אומר שעץ החיים היה באמצע הגן ועץ הדעת היה קרוב לו סביב עץ החיים וכל פארותיו וענפיו של עץ הדעת מכסין לעץ החיים והיה כל עץ החיים מכוסה בעץ הדעת חופף עליו וא"א להגיע לעץ החיים עד שיגיע לעץ הדעת טוב ורע וא"כ בהיותו מצוה מעץ הדעת היה מצווה מעץ החיים. כך נ"ל בתשובת אלו הקושיות:

ודעתי עוד להשיב לקושיית האשה אשר נתת עמדי על הנחת המפרשים שפירשו בעץ הדעת שפריו מוליד תאות המשגל שלזה אמר כשצויתני שלא אוכל מעץ הדעת לא היה לי אשה ולכן חשבתי שצוית לי שאחר שאין לי אשה למה לי תאות המשגל שתאות המשגל בלא אשה אולי היה מחטיא לי חטא גדול לבא על אחת מהבהמות והחיות או להתאוות אליהם אבל אחר שנתת לי אשה חשבתי שהיה מותר או מצוה בצוית פרו ורבו ונמנע פריה ורביה בלא תאות המשגל ואי איפשר תאות המשגל אלא באכילת עץ הדעת וזהו שאמר האשה אשר שנתת אותה עמדי כשנתנה לי מן העץ אכלתי אחר שלא תהו בראה לשבת יצרה. וגם זה נכון על הנחתם. עוד נראה לי תשובה שידוע שהאשה עשאה הש"י לטוב לאדם לפי שהוא יעסוק במושכלות התורה שאם האדם יבשל ויאפה ויכבה כל צרכי הבית לא ישאר לו זמן לעסוק בתורה וזהו שאמר לא טוב היות האדם וידוע שהאשה האפוטרופא על הבית ומבשלת ואופה לבעלה וכל עניני הבית עליה אין ראוי שישאל לה בעלה בכל שעה מה התבשיל הזה שאת נותנת לי לאכול אלא יאכל יהיה התבשיל אי זה שיהיה וכן אינו חייב לשאול לה אם הוא אסור או מותר ולזה אמר האשה אשר נתת עמדי לשתתקן המאכל ותתן לי לאכול היא נתנה לי מן העץ ואוכל שאין ראוי שאשאל זה הפרי שאת נותנת לי לאכול מאיזה אילן הוא והשבתי שהיה מאחד משאר אילנות שבגן וכל שכן באשה נתת אותה עמדי לעזר וידוע שאינה נותנת לי דבר אסור ולזה אכלתי ממנו וגם זה נכון:

ויאמר ה' אלהים לאשה מה זאת עשית הקב"ה לא צוה לאשה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו וא"כ למה העניש אותה. והתשובה כי כשצוה לו הקב"ה מעץ הדעת היתה חלק מגופו שאחר הצווי הזה אמר לא טוב היות האדם לבדו ויקח אחת מצלעותיו:

ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה. כמו שאמר הקב"ה לאדם מי הגיד לך כי עירום אתה ששאל לו למה עשה כן והשיב האשה אשר נתת עמדי וגו'. וגם לאשה שאל מה זאת ולא הטעים להם עד שמע טענותיהם כן היה ראוי שישמע טענת הנחש ולא

עשה

שפה כן אלא כי עשית זאת ארור . ורז"ל אמרו מכאן שאין מהפכין בזכותו של מסית שאלו שאל אותו למה עשית זאת היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים ומכאן הדע שעון המחטיא גדול מן החוטא שלחוטאת נשא עונתו ולמחטיא לא נשא :

ארור אתה מכל הבהמה פילוסוף אחד בקש לידע לכמה הנחש מוליד כיון שראה אותם מתעסקים זה עם זה נטלן ונתן בחבית והיה מספיק להם מזונות עד שילדו כיון שעלו הזקנים לרומי שאל את רבן גמליאל לכמה הנחש מוליד ולא ידע ונתכרכמו פניו פגע בו ר' יהושע ואמר לו למה פניך חולניות אמר לו שאלה אחת נשאלתי ולא יכולתי להשיבה ומה היא לכמה נחש מוליד אמר לשבע שנים אמר ליה מנא לך אמר ליה הכלב חיה טמאה ומוליד לחמשים יום ובהמה טמאה יולדת לי"ב חדש וכתיב ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה וכשם שהבהמה ארור' מן החיה שבעה כך נחש ארור מן הבהמה שבעה עלה רבן גמליאל ואמר לפילוסופוס התחיל מטיח ראשו לכותל אמר כל מה שעמלתי שבע שנים בא זה והושיטה בקנה אחד בראשית רבה וכן במסכת בכורות דהואיל התם אם מבהמה נתקלל מחיה לא כל שכן אלא ללמד שימי עיבורו של נחש שבעה שנים :

על גחונך תלך בבראשית רבה כשאמר הקב"ה על גחונך תלך ירדו מלאכים וקצצו ידיו ורגליו ולפי שבהשתחת הנחש נתקלל אדם באל עפר תשוב לכן קלל אותו בעפר תאכל כל ימי חייך ולפי שנגזר מיתה על אדם בשבת הנחש והמת אינו עומד בזקיפה לכן קלל אותו על גחונך תלך . ויש להקשות למה לא הזכיר בקללתו שיהיה אלם שזאת היתה קללה גדולה ונראה לי שאחר שקלל אותו שיאכל עפר כל ימיו בכלל זה האלמות שמי שיאכל עפר ולשונו לועס לעולם עפר אי אפשר שידבר שלשונו תהיה עבה וגסה ושפרוריית ומזה אומרים חכמינו ז"ל על האומר דבר שאינו הגון עפרא בפומיה שאמרו עפרא בפומיה דאיוב שמי שפיו מלאה עפר לא יוכל לדבר ולא ראיתי בכל המפרשים תשובה כלל לזאת הקושיא . ואמר כל ימי חייך לכלול לזמן המשיח שאפילו אז שיסתלק האיבה בין הנחש לזרע האשה שנאמר ושעשע יונק על חור פתן מאכל עפר לא יסור ממנו שנאמר ונחש עפר לחמו וכך אמרו ז"ל בילית מגרים ימי חייך העולם הזה כל ימי חייך להביא לימות המשיח :

ואיבה אשית אין לנו איבה עם הנחש יותר מבשאר שרצים גם בזה לא מצאתי הטובה במפרשים והנכון בעיני כי הנחש היה אוהב לאשה מאד והיה שבקו עמה תמיד וכן האשה היתה מדברת עמו תמיד לכן אמר אני אסיר מכם זאת האהבה ואשים איבה תחתיה כשנאת כל השרצים עם בני אדם וראייה לזה שכתב רש"י ואיבה אשית אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם ויאכל הוא תחלה ותשא את חוה ולא באת לדבר את חוה תחלה אלא מפני שהנשים קלות להתפתות ויודעות לפתות את בעליהן לפיכך ואיבה אשית :

הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים הם שלשה דברים עצבונך הוא דם הנדות שאין אשה רואה דם שאין ראשה ואבריה כבדים עליה . והרונך הוא צער העבור . בעצב תלדי בנים הוא צער הלידה או עצבונך הוא דם בתולים :

בעצב תלדי בנים זאת הגזרה בכל הנשים לפי שחטאה והחטיאה אבל בזעת אפך מתקיימת בעובדי אדמה ולא במלכים ושרים שלא החטיא :

ואל אישך תשוקתך שאע"פ שהיא משועבדת לבעל ודרך העבד לברוח מן האדון שלא להשתעבד אבל כאן שתהפוך להשתעבד לו :

וקוץ ודרדר כתב רבי אברהם קוץ גדל וקמו עמו דרדר והוא לבדו דר כי אחיו נמדר אין כוונתו שאין לו חבר שבספר הושע כתיב וקוץ ודרדר יעלה על מזבחותם רק הכוונה שהקוץ יש לו אחים עמו כלומר סעיפים והדרדר לבדו גדל :

ואכלת את עשב השדה כתב רש"י מה קללה היא זאת והלא בברכה נאמר לו הנה נתתי לכם את כל עשב אלא כשתזרענה ירקות גנה תצמיח קוצים ושאר עשבים ועל כרחך תאכלם . ונראה לי לפרש שקודם שחטא היה אוכל עשבי גן עדן ופרי עץ גן עדן כי שם היה ואחר שחטא לא יאכל עשבי גן עדן ופרי עצו אלא עשב השדה . או יאמר קודם שחטא נתן לו עשב שיהיה בו זרע ולבעלי חיים נתן עשב שאין בו זרע ואחר שחטא השוה אותו לבעלי חיים שיאכל עשב השדה שנאמר ויאמר אלהים הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ ולחית השדה את כל ירק עשב לאכלה :

בזעת אפך אמר ר"א שצריך לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל בעלי חיים פירוש שבולת כל אלו המלאכות היה בחטא טעם להם נמוך :

ויקרא האדם שם אשתו חוה כי היא היתה אם כל חי כבר קרא לה אשה ולמה קרא לה עוד שם אחר אלא שקודם שחטא נתן לו הקב"ה האשה שיתקיים באיש שאם יבשל ויאפה ושאר מלאכות לא יעסוק במושכלו' התורה ובסודות אלהיות ובשחטא ומלד החטא אין האדם קיים באיש אם כן אין האשה לקיום האיש רק לקיום המין קרא לה חוה כי היא היתה אם כל חי :

כתנות עור מלבושים מעולים ואמרו רבותינו ז"ל שהיו מצויירין בהם כל עופות שבעולם ואדם הורישם לקין וכשנהרג באו לידו של נמרוד הוא שאמר הוא היה גבור ציד וכשהרג עשו לנמרוד נטלן עשו וזהו שאמר את בגדי עשו החמודות שחמדן מנמרוד :

וילבישם היה ראוי לומר וילבשו ואמר וילבישם שאף על פי שהשלו הלבישם וכן אמר עזרא ומנך לא מנעת מפיהם מכאן שהיו ראוים למנוע מהם :

הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע בבראשית רבה כאחד ממלאכי השרת ואם כן היה ראוי שיאמר כאחד מכם אלא ללמד מוסר לבני אדם שהגדול יכבד לקטן : ולדעת הרמב"ם שפירש בעץ הדעת טוב ורע שעם השכל יבחין האדם בין האמת והשקר אבל הידיעה בין טוב ורע אין זה במושכלות כי לא יאמר אדם שהשמים כדוריים נאים והארץ פשוטה מכוערת אבל יאמר בהם אמת ושקר וא"כ איך אמר הן האדם היה כאחד מן המלאכים לדעת טוב ורע שהמלאכים אין ידיעתם אלא באמת ושקר ולכן נפרש שהאדם יש בו שני חלקים גוף ונפש וקודם שחטא היה כולו שכלי ואחר שחטא הוא כאחד מחלקיו והוא הגוף להתעסק בעניני העולם שהם טוב ורע שקודם שחטא היה כולו שכלי ואחר שחטא היה כולו גופני לדעת טוב ורע שהוא במפורסמות והיה ממנו כמו ורחק ממנו . ולדעת המפרשים בעץ הדעת שקודם שחטא לא היה לו בחירה ואחר שחטא היה לו בחירה יאמר הן האדם הוא יחידי בעולם שמכאן והילך ממנו ובבחירתו ידע טוב ורע שאר הנבראים אין להם בחירה . וכן נראה דעת אונקלוס שתרגם הא אדם הוה יחידי בעלמא מיניה למידע טב ביש . או יהיה הן האדם בתמיה וכי אע"פ שאכל

עץ

עץ הדעת שחשב בלבו שיהיה כמוהו הוא כמוש לברוא עולמות . ומדרש . הן האדם היה , אדם הראשון כבן שעשרים נברא , וחוה מנין הי"ה . שאין בית דין של מעלה מענשין עד עשרים שנה :

וישלחהו ה' אלהים מגן עדן לעבוד את האדמה אשר לקח משם ויגרש את האדם . וקשה שלשון שלחהו שלא גירש . אותו אלא כמי ששולח שליח לעשות אחד שליחות . וכן שלחהו מגן עדן לעבוד את האדמה . ואם כן איך אמר ויגרש את האדם . והתשובה בקבונה בזה שאמר הקב"ה אם את אומר לו אני מגרש אותך מן הגן על אשר אכלת כי לא ירצה לצאת משם ויבחר מות מחיים ולא יצא מן הגן אף אם ימיתנו בארבע מיתות בית דין . גלה רצה הקב"ה שימות ביום שנולד שהיה צריך לברוא עולם שלם ולעשות אדם בצלמו . מה עשה הקב"ה לקח דרך לשילוח מן הגן שלא אמר לו לך מגן עדן אלא לך שוב לגן לעבוד את האדמה כי מהגן לגן לוקח עפר שממנו נוצרת ואם אתה עובד הגן כנאמר ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה גם כן ראוי הוא שתעבוד את האדמה אשר לוקחת משם והוא יצא משם לעבוד את האדמה . ואחר שיצא סגר לו הדלת וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת שלא יכנס עוד בו . וכתב הראב"ע כל אלות ואחריו מ"ם כמו גירוש הוא :

וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים למזרח הגן השכין הכרובים והם מלאכי חבלה וביד[ם] חרב יש לה להט ולא בתי פיות וזהו פירוש מתהפכת :

ודע שכל מה שכתוב בפרשת בראשית הוא אמת כפשוטו . גן עדן . עץ הדעת . ועץ החיים . והנחש . וכל הענין הנאמר בהם . וכן כתב ר' אברהם בן עזרא שכתב היכל בעיני שהדברים כמשמעם והנחש היה מדבר והלך בקומה זקופה . וכמו שם . דעת באדם . שם בו דעת . וכתב עוד ודע כי כל מה שמצאנו בתוב הוא אמת וכן היה ואין בו ספק גם יש בו סוד ע"כ . וכן כתב רלב"ג . וכתב הרמב"ן ודע והאמן כי גן עדן . בארץ . וכן עץ החיים ועץ הדעת . ומשם יצא הנהר . ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בגבולנו . ופישון נילוס . וכן יש בשמים . והנהרות כנגד ארבעה מחנות שבמרום (בהרמב"ן יותר באורך עיין שם) :

והאדם ידע את חוה אשתו פרש"י כבר ידע קודם החטא . וכן ההריון והלידה שאם כתב וידע אדם משמע שלאחר שגורש היו לו בנים . והתשמיש נקראת ידיעה לפי שהזרע בא מן המוח וגם בתאות המשגל שבאה מעץ הדעת :

והבל הביא גם הוא הביאו . קין והבל הם הקרבנות והמנחות ואדם הקריב פר וזה והכוס פי' האומרים שהקרבנות על הכוונה קשות :

למה חרה לך ולמה נפלו פניך . האור שמי שחטא מדולה לפי שהיה נעלב כאז"ל העושה דבר ומתבייש ממנו מוחלין לו כל עונותיו ולכן . כאמר שחשב קין שמנחתו היתה טובה ורצויה אלא לפי שהבל הביא מנחה יותר טובה לכבודו בעיני ה' לזה אמר לו הקב"ה אחיו כן למה חרה לך בספק שהבל כנגדם שאם תיטיב את פסק ולא הקפיד ואם לא תיטיב וגו' . והכוונה שמה שלא שעה אל מנחתו היה בעבור שמנחתו פחותה ולכן תשוקת החטאת אליך אבל אם הכנה אתה תמשול בו אחר שהדבר תלוי בך לא מולך כמו שחשבת ונראה שלא האמין קין להקב"ה אלא חשב שמשוא הבל בהבאתו ושלכן לא שעה למנחתו ואולי זהו מ"ש . ויאמר קין אל הבל אחיו שאמר לו שכוונתו היתה להבאתו ולכן הרגו . עוד נ"ל להשיב לזה וגם לדייק

מה קטע אמר . שני פעמים . למה שהשונה . שאלה כמשל כלומר ומה לך חרון אף על שמשון נראה שבמשון שבה לו מעשים אשר לא יתכן ולכן חרה אפו עליו ופניו האדומות ברעם גדול שיש לו עליו ופניו למעלה כנגד השבה לו הרעה להנקם שמעו ושמשון כאוי שיהיה לו בושה ממה שעשה לאחיו וביותר פניו כלפי מטה . ולקין היו לו שני הפנים שיש לו חרון אף על הבל ומן הראוי שיהיו פניו אדומים כלפי מעלה ולא היו אלא נפולים ולזה אמר למה חרה לך כאלו הבל עשה לך הרעה ולמה גם כן פניך כאלו אתה עשית הרעה להבל ואתה בוש ממה שעשית לו ופניך נפולים כלפי מטה והכוונה לומר לו אחר שחרה אפך על אחיך בקנאה ואפילו הכי פניך כלפי מטה זה יורה שאתה חושב מחשבה רעה על אחיך ולכן את פניך כלפי מטה להסתיר מחשבות רעות עליו אני מתרה בך שלא תעשה אלא אם תיטיב שאת . עוד גרסתי לפרש שחק מבע כשהמעון מכלים פני האוזן מההוק פניו אדומים וגם כשיר לבנים בזה אחר זה וזה הרבה פעמים אדומים ולבנים אדומים ולבנים והטעם לפי שיש גרמתן בהי שכבים בלבו מצד ההכלמה שמעו לו נכנס הדם לצד פנים ואפשר לכן שמצד הכלימה הלב נפל והלבנים הנקודות ודם להזקר ולכן נאמר לבן נוזם קראו חז"ל למי שמבייש פני חבירו מלבין שאמרו המלבין פני חבירו שמצד בושתו הדם והרוח לצד פנים נעשו פניו לבנים ולזה אמרו שמלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים דאזיל סומקא ואתי חוורא פי' הדם שהיה לצד חוץ שפך והולך לצד פנים ושם ברוגה להנקם שמשמעון פניו אדומים לפי שמרוצות והדם יוצאים לחוץ להנקם וכמו שאמרו חכמי הטבע ואולי זהו אזל סומקא ואתי חוורא שמאדם ומלבין הרבה פעמים בזה אחר זה מאדם ומלבן ועוד לפעמים ברגע שמשם פניו אדומים קלה פניו לבנים כמו בגרתא לשון ולכן בהקרה אם קרא במקום גבוה ההולך בה יפול ואם אין בה אך אף ע"פ שילכו בה הרבה פעמים לא יפול לפי שבהית במקום גבוה הלב טפל מצד פחד הנפילה והדם והרוחות הולכים להזקן ונשארו חיצוני הגוף והידים והרגלים בלא כח ונופל אבל לא מצד דמיון הנפילה שאם קפצו קלים ולזה אמר ויחר לקין מאד ופניו אדומים ויפלו כמו פירוש שמר לבנים או ירוקים ואמר לו הקב"ה לשני דברים למה חרה לך להנקם ופניך אדומים ולמה נפלו פניך מצד הכלימה ופניך לבנים וזה הוא מה שאמרו רבותינו ז"ל פרק ה' זהו נשך מנין לנושה בחבירו מנה ויודע שאין לו שאסור לעבור לפניו שנאמר לא תהיה לו כנושה . רב ביבי אמר כאלו דנו בשני דינין שנאמר הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים פירוש שהלוה כשעובר המלוה לפניו ואין לו יש לו כלימה וגם הבושה לפי שעבר לפניו להכלימו מצד הבושה פניו אדומות וזהו דין אש שנאה האדם לחוץ ושמו הביות ומצד הכלימה פניו לבנות וזהו דין מים שמי שנכנס במים קרים כולו הפך לבן שקרירות המים עוכר שטרת הדם מצד חוץ לצד פנים וזהו דעתי נוטה שמאמר ונבזה הפסוק והוא פירוש נאה :

הלא אם תיטיב שאת אמנה שונך מפלך כמו שאת עון או יהיה לך יתר שאת : **ואם** לא תיטיב לפתח נכנס אמלא העון והטוב :

ואליך תשוקתו שהמורגל להכות יש לו תשוקה להכות והיה לך יותר טובה שמי שעשה עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר ואם תרצה אתה תמשל בו . ואונקלוס פי' הפסוק ליום הדין חטאך שמור . או יהיה כוונת הפסוק ואם לא תיטיב אע"פ שתביא קרבן חטאת לבהמ"ק וכוונת

ש או שהשאת כלפון וקטול דמם. כלו' שרת בגפון לפתח בפס"ק יפאל או לפתח ביתך לא יכנס לפנים וכאלו לא הקריבה קרבן. ויתכן לפרש שיאמר אם לא קבלתי מנחתך לא היה בעבור מנחת אחיך שהיתה טובה ממנחתך וחשבת שעשה הכל כן להכעיסך בעיני ולהתגדל עליך אינו כן שתשוקת אחיך הכל הוא לעשות רצונך וזה הוא אליך תשוקתו ועוד שרצונו לעבוד אותך ואתה תמשול בו כדרך הבכור שמושל על אחיו ואתה הבכור והוא מודה בבכורתך ובממשלתך עליו :

ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה וגו'. לא פי' הפסוק מה אמר לו והרג' ירושלמי לית דין ולית דיין ולית עלם אחרן. וע"ד הפשט ויאמר קין אל הבל כל מה שאמר לו הקב"ה למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תטיב וגו'. ועשה כן להורגו בערמה ולא יאמר ממנו אחר שאמר לו כל דברי הקב"ה ושמודה בתשובה :

ויקם קין ויהרגהו ולז"א אהיו שעשה עצמו כאלו היה לו אהבת אחים וכוונתו בהריגה שיבנה העולם ממנו שפחד שבנין העולם יהיה מאחיו שנתקבלה מנחתו :

קול דמי אחיך דמו ודם התולדות שהיו עתידים לצאת ממנו בכל הדורות וכן ת"א. ד"א שעשה בו פצעים הרבה שלא ידע מהיכן נפשו יוצאה ולז"א דמי לשון רבים :

נע ונד תהיה בארץ זהו גירוש כמו שאמר הן גרשת אותי היום ואם כן למה אמר נע ונד תהיה בארץ ולא ויגרש אותו :

התשובה שהגירוש הוא שגזר המלך שיגורש ממלכותו אבל כשהרג קין לאחיו לא נמצא מלכות בעולם ולא עיר א"כ הגירוש לא היה באותה שעה אלא שילך מן המקום ההוא למקום אחר ואחר שהלך למקום אחר יחזור למקומו הראשון וכיוצא בו ולכן אמר נע ונד תהיה בארץ: **גדול** עוני מנשוא ראוי שהמלך שגזר עונש על הרשע שלא יענש עונש אחר על הנגזר לזה אמר הן גרשת אותי היום והייתי נע ונד ויבא לי עונש יותר מגזרתך והיא ההריגה א"כ גדול עוני שעון הכוונה בו עונש לפי שהעון סבת העונש ואמר לא אוכל לסבול עונש יותר ממה שנגזר. ולז"א לכן כל הורג קין :

לכן כל הורג קין שבעתים יוקם היה ראוי שיאמר כל הורג קין יהרג למה שבעתים וכי לא יספיק שיהרג אחר שהוא הרג לאחיו לזה פירשו שמה שאמר לכן כל הורג קין אינו מחובר עם שבעתים יוקם אלא הם שני דברים נפרדים לכן כל הורג קין אני אפרע ממנו שרצוני הוא שלא יהרג עתה עד ז' דורות וזהו שבעתים יוקם נוס ולא פי' עונש ההורג לקין וג"כ הכריחם לפרש כן שאמר למך כי שבעתים יוקם קין ולמך ע"ז או הכוונה שכל הורג הוא ע"ד הקריאה ויאמר כל הורג שמעו דברי כי קין לשבעתים יוקם ממנו : **וישם** ה' לקין אות וגו'. חקק לו אות משמו ובב"ר כלב מסר לו ואמרו כלב שכלב ראוי לו לפי מעשיו או לפי שהוא מוכן להשיר הסומים שקפור. באכל כיד הסומא : **וישב** בארץ נוד בעבור שהודה על חטאו הסיר ממנו חצי ענשו שגזר עליו נע ונד וישב בנוד לבד ולא נע ונד והיה לו קלט ישוב בקדמת עדן וזהו וישב בארץ נוד :

ויהי בונה עיר היה ראוי שיאמר ויבן עיר ואמר בונה שהיה בונה מעט ואח"כ הולך נד וחוזר ובונה מעט והולך נד וכן תמיד ולכן לא קרא העיר על שמו לפי שתפול כל הבנין אלא קרא שם העיר כשם בנו חנוך. וכ"ל שלפי שהקב"ה אמר לו נע ונד תהיה בארץ בנה עיר דרך תשובה שהבונה עיר הוא נע ונד שהולך למקום אחד לבקש אבנים ואח"כ הולך למקום אחר לבקש סיד ולמקום אחר לבקש עצים לבנין ולמקום אחר לבקש מסמרים וכן הולך למקומות רבים לכל הדברים הצריכים לבנין העיר ואינו יושב במקום אחד וכ"ש אם הוא לבדו ואין עוזר לו כמו שהיה קין ולפי שהיה הבונה הראשון לא מצא כל הדברים במקום א' כמו שימצאם עכשיו הדר במדינה ולז"א בונה עיר שנתעכב ימים רבים בבנין העיר. וכתבו תולדות קין להודיע כי הש"י האריך אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פוקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ואמרז"ל שהיה שנים רבות ומת במבול ולאם בהכרת כל זרעו אתו : **לוטש** כל חרש נחשת זה דבוק עם מ"ש הוא היה אבי ואמר שתובל קין היה אבי כל לוטש וחרש נחשת וכן ת"א. ואחר שפירשתי כל זה העניין דרך הפשט אקשה בענין קין והבל ב' קושיות :

הקושיא הא' מה חטא קין בהביאו מפרי האדמה שלא שעה לו ולמנחתו אם בעבור שלא הביא צאן ובקר ומריא לא היה לו ואין אדם חייב להביא לש"י אלא מהנמצא אתו וקמח מועט מן העני נרצה לו יותר מקרבן העשיר אע"פ שיביא לו שור או כבש או עז וכן אמרז"ל ונפש כי תקריב לא נאמר נפש בכל הקרבנות אלא במנחה מי דרכו להביא המנחה עני אמר הקב"ה מעלה אני עליו כאלו הקריב נפשו ע"כ. וא"כ לא חטא קין בהביאו מפרי האדמה מנחה לה' אחר שקין היה עובד אדמה ולמה לא שעה אל מנחתו :

הקושיא הב' אחר ששעה הקב"ה למנחת הבל למה לא הצילו מיד אחיו קין שהרגו והחכם ר' יוסף אלבו ז"ל השיב שהקב"ה אסר אכילת ב"ח לאדם הראשון ונתן לו מזונו חטה ושעורה וכל שיש בו זרע שראוי להזרע וכל פרי העץ. ולשאר ב"ח נתן לאכילה ירקות שאין בהן זרע וזה להעיר על יתרון מין האדם על ב"ח וכשנולדו קין והבל וראו לאביהם עוסק בעבודת האדמה וזורע חטה ושעורה ומזון מעולים חשב כל א' דרך לעצמו וכוונת כל א' ניכרת ממעשיו שקין לקח אומנות לעבוד האדמה שחשב שאין יתרון לאדם על ב"ח אלא בשיודע לעבוד האדמה לשיזון ממובחר הצמחים שאחר שראה האדם מזון מגמה כב"ה חשב שרוח א' לכל כמות זה כן מות זה ולזה הביא מנחה מפרי האדמה לשבח הש"י על היתרון שנתן לו על הצמחים ולא קרבן מב"ח שחשב שאסור בהריגת ב"ח שוה להם והבל חשב שיש לו יתרון על ב"ח אבל היתרון הוא שישכיל עליהם ויכבשם לעשות מלאכתו ולא שיהיה מותר בהריגתו שלא חשב שהיה לו יתרון על ב"ה בזה וז"ש והבל הביא גם הוא פי' בכוונת קין ושאסור להרגם אלא לצורך גבוה ולקרבן להודות שיש לו יתרון על אדם ובהמה שכלם יאבדו והוא יעמוד ולזה נהרג הבל להיות זה הדעת קרוב מאד מדעת קין ויותר מוכן לשישגו בו האנשים אבל לפי שדעת הבל שיש לו יתרון על ב"ח ויוכל להרגם לצורך גבוה וקרוב זה לשיוכר על ידו יתרון אדם על ב"ח שעה הש"י שהוא קרוב לשלימות מדעת קין ולא שעה לקין להיותו רחוק מהאמת ולזה קנא קין והרג להבל בכוונה הראשונה שאין לאדם יתרון על ב"ח ואמר שאחר ששעה הש"י להבל נראה שמותר להרוג ב"ח וחשב שאין בהריגת הבל איסור יותר מהריגת ב"ח ולפי שאין כוונת הבל ראויה לא הושגה עד שנולד שת שהכיר היתרון שיש למין האדם על ב"ח כמו שהכירו אדם אביו ולז"א ויולד בדמותו כצלמו שפת הכיר שאדם נצלם אלהים ונפשו נשארה לעד. ואף תמה עליו שאין שלא על הדעת שלפי שהבל לקח אומנות רועה לפיכך היה לו אמונה רעה ומנהגו האמות רועי

צאן

לאן ומשה היה רועה ודוד עליו השלום היה רועה
שבשבטים רועי צאן ויוסף הצדיק היה רועה את אחיו בצאן
וכן כל עובד אדמה לפי דבריו יש לו המונה רעה וישראל
היו מקריבים שור או כשב או עז והיו מקריבים סלת ושמן
ויין לנסכים ועוד שאמונת הבל טובה כפי מה שתרגם
ירושלמי שאמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם אחרן.
וישנן להשיב הב' ספיקות הללו באופן אחד והוא בשנקדים
שקין חטא בשני דברים הא' בשלקח אומנות עבודת
האדמה שהקב"ה קלל אותה בחטא אדם ואמר ארורה
האדמה בעבורך הנה אני העבוד את האדמה ותהיה
מבורכת בעבודתי: החטא השני שאחר שבע שהפירות
הביא מנחה ליי' וז"ש ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי
האדמה מנחה ליי'. שהיה ראוי לו שיביא ביכורים ולא
יאכל מן הפירות עד שיביא מנחה ליי' ולא עשה כן אלא
מקץ ימים והבל עשה הפך קין בשני הדברים האחד שלא
לקח אומנות עבודת האדמה בעבור שארורה יי' אלא
אומנות רועה וגם בקרבן שהביא הביא בכורים שנאמר
והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו וזהו בכורים ולז"א
וישע יי' אל הבל ואל מנחתו ולא אמר וישע יי' אל מנחת
הבל אלא אל הבל ואל מנחתו שהם שני דברים. אל הבל
באומנות שלקח שהוא אומנות רועה ולא רצה לתקן האדמה
שארורה יי' אלא שהשאר ארורה ואל מנחתו שהביא
מבכורות צאנו: ואל קין ואל מנחתו לא שעה. גם כן הם
שני דברים כי שתים רעות עשה א' שלקח אומנות עבודת
האדמה והב' שהביא מנחה אחר שבע מן הפירות ולזה
לא אמר ולמנחת קין לא שעה אלא אל קין ואל מנחתו
ולפי שחטא קין בשלקח אומנות עבודת האדמה ולבקר את
אשר קלל יי' לכן חזר הקב"ה וקללו מן האדמה וז"ש ועתה
ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת את
דמי אחיך מידך כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה
לך וכן כתב רש"י בכתב אצל ויהי הבל רועה צאן לפי
שנתקללה האדמה פירש לו מעבודתה. וא"ת א"כ למה לא
הציל להבל מיד אחיו. תשובה שלא היתה כוונת הבל
להביא מנחה לפי כלל עד שראה שהביא קין וז"ש והבל
הביא גם הוא ובזה חטא שהיה כפוי טובה שלא הביא
המנחה אלא מצד קנאה שקנא באחיו שהביא מנחה ולכן
הביא מנחה הטובה מאחיו לומר שהוא חשוב מאחיו ולזה
נהרג מצד קנאה שקנא קין להבל והרגו מדה כנגד מדה
הוא חטא בקנאה ונהרג בקנאה. ונראה לי שלז"א וישע
יי' אל הבל ולא אמר וירח יי' את ריח הניחוח וכיוצא בו
אלא מצינו בכל הקרבנות זה הלשון אלא לומר שאע"פ
שקבל הקב"ה מנחתו לא קבלה בסבר פנים יפות כל כך
כלשון השע ממני ואבליגה שהוא ענין רפיון לומר שקבל
מנחתו ברפיון לא בשמחה ואל קין ואל מנחתו לא קבל
כלל אפילו ברפיון. אבל במדרש הזוהר השיב לאלו הב'
ספיקות בשכתב שהבל היה מצד השמרה והקדושה והוא
רמז ליין המשומר בענביו מששת ימי בראשית ולפיכך הביא
קרבנו מצד השמרה מבכורות צאנו שהקב"ה כעמר נקי
ולפיכך שעה אל מנחתו אבל קין היה מצד הטומאה והיה
כשמרי היין ולפיכך הביא זרע פשתן שהוא מצד הטומאה
וחסו כוס בעשנו ולכן לא שעה למנחתו. ולזה הרגו קין
וכששאל לו הקב"ה אי הבל אחיך כלומר למה הרגת אותו
השיב השומר אחי אנכי והוא פלשון שמרים כלומר וכי
שמריו של אחי הייתי שיהיה הוא כיין הטוב ואני כשמרי
היין לזה הרגתיו. והבל ג"כ נהרג בחטאו שהשבעה הפס
למנחתו הציץ בשכינה כאמרם ז"ל בן עזאי הציץ ונפגע

ולכן ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים. ומשכם
לזה שהספק עוד הספיקות:

עוד יש שתי ספיקות בענין קין והבל: **האחת** למה
קרא אדם לבנו הראשון קין לאמר קניתי איש את יי'
שמשמע שהכוונה לשיעבוד קין את יי' והנה אין ראוי שהבן
האחד יהיה לעבוד את יי' והבן השני שלא לעבוד את יי'
אלא למי יעבוד:

הספק הב' למה קרא לבן השני הבל הנה שלא קרא
קין וכיוצא בו שם שירמוז לטובה הבל
למה קראו שם רע והוא הבל בדרך שאנשים נקראו
לבניהם השם הטוב כאשר:

התשובה לפי שאדם חטא לב"ת ונתחרט אמר בלבו
הבן הראשון שיהיה לי יהיה לעבוד את יי'
ולז"א קניתי איש את יי' שיעבוד את יי' במקומי ודרך הוא
כשיש ליהודי שני בנים האחד מלמדו תורה לשיהיה חכם
ושיהיה תורתו אומנותו לשמור דרך יי' לעשות צדקה
ומשפט והשני שיעסוק בענייני הבית שהם הבלי העולם
ולכן קראו הבל ולזה נתן אדם שבח לבן הראשון לאמר
קניתי איש את יי' שזהו כבוד לש"י ובבן השני לא נתן שבח
למה קראו הבל שאינו כבוד לאדם שיוליד בן לעסוק
בענינים של הבל ובעבור שכשאדם חוטא לש"י כל מעשיו
השוכים ונעשים הפך מחשבתו לכן קין שכוונת אדם שהלך
שיעבוד הש"י היה רוצה ובמקום שראוי לפי כוונת אדם
שיהיה עובד יי' היה עובד אדמה וזה מוסכם עם מה
שכתבתי למעלה שלקח אומנות עבודת האדמה לבקר את
האדמה אשר ארורה יי' והיה אפיקורוס שאמר לאחיו לית
דין ולית דיין ולית עלם אחרן והבל שכוונת אביו שיעסוק
בענייני הבית ובענינים של הבל היה צדיק ומאמין בש"ת
שאמר אית דין ואית דיין ואית עלם אחרן ולקח אומנות
רועה שהוא אומנות נקיה שהצדיקים מתעסקין בו יעקב
ומשה ודוד והשבטים לפי שמתבודדים בשדה להבין בסודות
אלהיות. ובזה השבתי לשתי קושיות. או הטעם שקראוהו
הבל לפי כחז"ל תאומה אחת נולדה עם קין ושתי תאומות
עם הבל שנאמר את קין ובהבל אמר את אחיו את הבל שני
ריבויים ולכן היה לעיר הגוף וקראוהו הבל או שידעו
ברוח הקדש שיהיה מעט שאמרו ז"ל לא עשה קיימא בעולם
אלא נ"ב יום:

ומפניך אסתר י"א שאדם נתיישב בהר המוריה ושם היו
תולדותיו ולזה אמר ומפניך אסתר שכל המגורש
ממנה נקרא נסתר מפניו שהוא ברשות אלהים אחרים
כנאמר גרשוני היום מהסתפח בנחלת יי' לאמר לך עבוד
אלהים אחרים:

ויקח לו למך שתי נשים פרש"י לא בא לפרש כל זה אלא
ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הבטחתו שאמר
שבעתים יוקם ועמד למך לאחר שהוליד בנים ועשה דור
רביעי והרג את קין וז"ש כי איש הרגתי:

שתי נשים כך היה דרכו של דור המבול: **הוא** היה
אבי יושב אהל ומקנה הוא אבי כל תופש כנור
ועוגב מה שכתבה התורה כן לקיים היות העולם שלם
העולם קדמון אין יש זמן ראשון כמו אומנות שלעולם
היה כן ולא ימלא ראשון. ופרש"י הוא היה ראשון לרועי בהמות
במדברות ויושב באהלים חדש כאן וחדש כאן בשביל מרעה
צאנו כשכלה המרעה במקום זה הולך ותוקע במקום אחר:

וצלה ילדה גם היא פעם גם היא לומר שאע"פ שהשקה
לה כוס של עקרים ילדה על כרחו:

לוטש כל חרש נחשת לוטש ואומן כל נחשת וברזל כמו
של

כל חשה מן או הזר. למ"ש אבי כל תופש ועוגב. אחר עמו אבי כל לוטש וכל חורש נחשת:

ואחות תובל קין נעמה דרז"ל שיא אשתו של נח ונקראת קן לפי שהיו מעשיה נאים כוונתם יומר שהיה לה שם בדורות ההם שהיתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב. וא"כ נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו אין טעם להזכירה. ועל דרך הפשט בעבור שלמך היו לו בנים שהמציאו מלאכות, יובל המציא מלאכת הנגון ותובל מלאכת המלחמה שהיה לוטש וחרש כל נחשת וברזל אמר שאחות תובל המציאה מלאכת השיר בפה שהיתה משוררת ולוטשת ומכשמת הקול בשיר ונעמה מלשון נעים זמירות ולא הזכיר אלא שמה המורה על מלאכתה ולא פירש הטעם לפי שהקול באשה ערוה וכן בתרגום ירושלמי ולפי זה אע"ש שאינה האשה שהוליד ממנה ג' בנים יש טעם להזכירה כמו שהזכיר באחיה יובל שהיה אבי כל תופש כנור ועוגב וזה יותר נכון משנאמר שנשאר לקין זכר בעולם. ומדרשו שהיתה יפה מאד וטעו בה בני האלהים וי"א שהיא היתה אשת אשמדון אם אשמדאי והשדים נולדו ממנה וארבעה נשים היו אמות השדים לילית ונעמה ואגרת ומחלת ויש לכל א' מהן מחנות של רוח הטומאה אין מספר ואומרים שכל אחת מושלת בתקופה אחת בשנה ומתקבצות בהר נשפה קרוב להרי חשך וכל אחת מושלת בתקופתה מעת שקיעת החמה עד חצות לילה הן וכל מחנותיהם ועל כולם משל שלמה ע"ה וקרא אותם עבדים ושפחות שהיה משתמש בהן כרצונו וארבעה נשים אלו נשיו של ברו של שבו הן ודוגמתו נשי עשו ארבעה נשים כמפורש בתורה ואמרו שאדם הראשון כל אותן ק"ל שנה שהיה חוץ בחטא הוליד רוחין ושדין ולילין. ואמרו עוד אותן ק"ל שנה שפירש אדם מן האשה רוחות נקבות היו מתחממות מאדם וילדות זכרים ורוחות זכרים היו מתחממין מן האשה ויולדים נקבות:

נשי למך האזנה אמרתי שנשיו פורשות ממנו משקיימו פריה ורביה לפי שנגזרה גזירה לכלות זרעו של קין לאחר ז' דורות ובני למך היו שביעיים לקין ולמך נהם את נשיו ואמר וכי הרגתי אני את הבל שהיה איש בקומה וילד בשנים לשיהיה זרעי כלה בעונו ומה קין שהרג נתלה לו ז' דורות אני שלא הרגתי לכ"ש שיתלו לי שביעיות הרבה וזהו קל של שמוה א"כ אין הקב"ה גובה חובו או כוונת למך שיתפלל וירחם עליו ויתנחם על הרעה. ונ"ל שלמך היה אומר לנשיו שלא יהיו במו דור ז' אלא דור ה' במ"ש הפי' שבעתים יוקם אין הז' דורות נמנים מקין אלא מאדם הראשון ולמך עצמו הוא השביעי והם אדם קין חנוך עירד מחויאל מתושאל למך הרי ז' ועליו נגזר הגזירה לא על בניו ואמרו נשיו ג"כ אין אנו רוצים לגדל בנים יתומים אמר גם אני לא יהרגני שום אדם שגזירת פוקד עון אבות על בנים היא כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם ואמר למך הנני לא אחזתי מעשי קין בידי וכי איש הרגתי כקין לאחיו נפצע בעבורו או ילד הרגתי שיפשו לי חבורה. או ירצה אני אהרוג איש אם יבוא לפצוע לי וילד אהרוג אם יבא לעשות לי חבורה אחר שלא אחזתי מעשי קין בידי. וכתב ר"א בני למך וכל הדש אחי כמתל ולא נשאר לקין שם מחמת אחיו. וי"א שלמד למך את תובל בנו ללטוש ולעשות חרבות וכלי מלחמה ופחדו נשיו שימגם בהמה רציחה בעולם ועונש מעשי אביו הרוצח ואמר להן אני לא הרגתי לפצע וחבורה כמו קין לומר כי לא בחרב לבד יוכל להרוג כי גם בפצעים וחבורות שהיא מיתה רעה יותר מחרב: **וידע** אדם עוד לפי שאמר שנגזר

2

עליו מיתה והוליד לקין והבל ותאומותיהן השכים בדעתו שלא יוליד עוד כי אמר דיו לעולם אלו אבל אחר שראה שהבל מת ושקין נגזר עליו ועל זרעו להתמות מן הארץ והיה זה מפורסם עד שלזאת הסבה רצו להפרד נשי למך ממנו נתן דעתו להוליד כי לא תוהו בראה:

זה ספר תולדות אדם היה ראוי שיאמר אלה תולדות אדם כמו שאמר אלה תולדות יצחק אלה תולדות ישמעאל אלא בא לומר שכל התורה כולה תולדות אדם. והנכון שלפי שעקרי הדת שלשה מציאות האל תורה מן השמים שכר ועונש ואלו הם הקדמות לכל התורה ומי שלא יאמין בהם אינו בעל דת משה ולכן אמר אלו השלשה עיקרים בראשונה קודם שיאמר התורה מציאות האל מבראשית עד ויכלו שמורה מציאות אל בורא עולם שאי אפשר נברא בזולת בורא. תורה מן השמים ויצו ה' אלהים על האדם לאמר. שכר ועונש הרבה ארבה עצבונך ארורה האדמה בעבורך. ואלו הג' הם הקדמת הספר לזה אמר אחר אלו הג' זה ספר תולדות אדם לומר מכאן ואילך הוא הספר שכל מה שאמר קודם זה הם הקדמת הספר. (והוא דעת החכם רבי יוסף אלבו במאמר ראשון בפרק י"א וע"ש). ודע שבכלל חידוש העולם שהוא בראשית מציאות האל שהודש והמציאו שלא ידענו מציאות האל אלא מצד חידוש העולם ובזה לא יסתור זה למה שכתבתי למעלה. וגם מי שאמר קדמות העולם כפר בתורה מן השמים ובשכר ועונש שאלו ג"כ דרך גם שהנבואה אינה בטבע וכ"ש נבואת משה ומתן תורה לכל ישראל ששמעו כל ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך וגם שכר ועונש אינו טבעי שבעבור אם בחקותי תלכו אינו בטבע ונתתי גשמיכם בעתם:

ביום ברוא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו זכר על דרך מה שאמרו בקומתן נבראו בצביונם נבראו כביום ברוא אלהים אותו בצלם היום ההוא עשאו שלם שיצירתו ושכלו לא כתינוק שמעט מעט הולך וגדל בשכלו וגידול גופו. וזהו שרמזו במדרש שאמרו זה ספר תולדות אדם ביום ברוא אלהים אדם למדך שביום שנברא אדם הוליד תולדות. ואמר זכר ונקבה בראם לומר שלא נחשוב שנברא בתחלה אדם ואחר כך מצלע אחד נקבה כנראה מפשט הפסוק אלא דו פרצופין נבראו ואחר שאמר שני דברים אחד שנבראו בקומתן ושנית דו פרצופין נבראו הזכיר לשניהם כנגד הראשונה שבראן בקומתן ושלם אמ' ויברך אותם פירוש שדבר להם וברכם כמו שאמר למעלה ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים ואין הדבור והברכה לבהמות אלא לאותם שהיו בשכלם. וכנגד השנית שאמר זכר ונקבה בראם הזר ואמר ויקרא את שמם אדם ביום הבראם שלא נחשוב שמה שאמר זכר ונקבה בראם שבראשונה ברא הזכר ואח"כ ברא הנקבה אלא ויקרא את שמם אדם ביום הבראם שלא קרא אדם לו לבדו אלא לשניהם כי כשברא איש ברא נקבה עמו ובזה יובן היטב פירוש אלו הפסוקים וקיבורם שהוא קשי ההבנה:

ויולד בדמותו כצלמו ידוע שכל המולידים באדם ובבהמה ובחיה מולידים בדמותם כצלמם אבל לפי שיעלה על הדעת שבעבור שאדם הראשון נברא בצלם אלהים שאי איפשר להשאות דבר כל כך נעלה על ידי אדם אלא ע"י הקב"ה בעצמו לז"א ויולד בדמותו כצלמו ולפי שקין והבל נכרתו לא הזכיר כן בהם אלא בשת שממנו הושתת העולם:

ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה הם שס"ה כמנין ימות החמה בהיות מהלך השמש בתוותו העצמים והכיר שיש אלוה על הכל ונדבק בו ולז"א בו לשון ויהי ובהדרש הראשונה לא הזכיר אלא

ויהיו

ישב לבדו שנתעלה באור העליון שכתוב בו יהי אור ויהי אור וגם במדרש"ה נאמר ויהי ערב בקר ומזה זכה לתורה ונקרא פנים ולזה אמר ויתהלך חנוך את האלהים ולא אמר לשון הליכה אלא בצדיקים. בנח את האלהים התהלך נח ובאברהם התהלך לפני וכלם השיגו מהלך השמש וכוכביו הגדולים המורים על פלאות אדון הכל ורוממותו ית' וחנוך דבק באור עליון שממנו נבראו ונמשכו המאורות ביום הד' :

ויתהלך חנוך את האלהים שהיה עובד את השי"ת כמו את האלהים התהלך נח ולכן לקח אותו אלהים כמו שלקח לאליהו כמו שאמר בו אם תראה אותי לוקח מאתך. ואיננו הוא מלשון אין הכי נמי וכן תרגום אונקלוס וסליק חנוך בהלכתא דיי' ולית הוהי ארי לא אמית יתיה ה' :

זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו וגו'. פרש"י בעד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם וגם שהיה מוציאה קוצים כשזורעים אותה מקללת אדם הראשון ובימי נח נחה ע"כ. וי"מ בכלל בזה גם כן שידעו מאדם כי נביא היה שעל ידו יהיה שארית בארץ אחר המבול :

ויראו בני האלהים בני השרים והשופטים שהיה ראוי שיעשו דין ומשפט ראו את בנות האדם שהיו יפות ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו לומר שלא היו גוזלים ממון לבד אלא גם הבנות הבתולות בבית אביהם גוזלים אותם ולוקחים להם לנשים וגם הנשואות דא"ר יוחנן שבת כתיב כשהיו מטיבין ומקשטין אותה לחופה היה גדול נכנס ובועלה תחלה :

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם לא יהיה נפשי המשכלת שנתתי בהם שיש רצות בגוף האדם וידון מלשון נדנה :

בשגם הוא בשר י"מ בעבור שגם האדם בשר ככל בשר הרומש על הארץ ויתכן שהכונה לפי שגם נפשו יטפל בהם להיותה חומרית וזהו בשגם הוא בשר שגם הנפש ישוב בשר ולא יהיה השכלות לנפש לכן יהיו ימיו מאה ועשרים שנה. וזה לא היה כאחר המבול היו ארבע מאות שנה ויותר ואם הכונה להורות שבאים אחר הדורות ההם ימי שנותינו בהם שבעים שנה אלא הכונה אתתין להם מאה ועשרים שנה וארכה אם ישובו בתשובה לפני ואם לא ישובו אביא המבול וכן תרגום אונקלוס ארכא יהיבנא להון :

הנפילים היו בארץ הם ענקים שאותם בני השרים היו גבורים גדולי הקומה : וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם הכונה שבתחלה הרשיעו בשהיו גוזלים הבנות בעודם בבית אביהם ולוקחים אותן לנשים אבל אחר התחלת המבול לא הרשיעו כל כך לגזול אותן אבל היו באים דרך זנות לבנות האדם ולא היו יודעים מי היה אביהם עד שגדלו אותם הבנים וידעו בני מי הם בקומתן שהיו רמי הקומה וגבורים וזהו המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם ולא נצרך להקב"ה שפירש אחרי כן אחר המבול :

וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו'. הכונה שמחשבות בני אדם כולם היו רעות לא היה מחשבה טובה בהם אבל המעשים לא היו כולם רעים אלא רובם וזה הוא רבה רעות האדם וזה לא היה בעבור שהיו מתחרטין ממחשבתם הרעה אלא לפי שהרשעים אינו יוצא לפועל כל מחשבתן לפי שיש רשעים כמותם ומתקוממים כנגדם או לסבות אחרות וזהו רעה רק :

וינחם ה' ויתעצב אל לבו הכונה בניחום ועצבון שלא רצה בקיומם כמו ישמח ה' במעשיו שר"ל רצה

בקיומם שנאמר ועצבון בבני אדם הם הפעולות הנפשיות ואין בשי"ת הפעלות ומ"ש לבו לפי שהלב הוא כלי המחשבה הבאה מן המוח והלב הכח המתעורר ולכן בהקב"ה חושב לעשות דבר אומר ויאמר ה' אל לבו כמו שאמר ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל. ואמר ויתעצב אל לבו שנשתלב במחשבתו. והמשנה דבר על פי שלא תומך בו שהר האיברים שבאדם ומיחסם לשי"ת כגון עיני ה' אזני ה' פי ה' יד ה' רגלי ה' שאם הפעולה תהיה ית' הוא לדבר דבר בשמו נקרא פי ה' כמו שאמר כי פי ה' הוא וזה כשאמר מלאכו. ורוחו הוא קבלם כלומר רוחו של המלאך הנקרא פי וכן תרגום יונתן ומלאכיה גם הנביאים נקראים פי ה' גם אורים ותומים וכן אחז"ל ואת פי ה' לא שאלו אלו אורים ותומים. והשגחה עליה להשגיח על מעשה הבריות להעניש או לתת להם שכר יקרא השליח עין ז"ש עיני ה' אל צדיקים עיני ה' משוטטות בכל מקום עיני ה' צופות על אבן אחת שבעה עינים דיאורו השגחות רבות. והשגחה עליה לשמוע דבר או לקבל אותו יקרא אזנים כענין שאמר ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' כי כמו שהאזן שבאדם כלי השמיעה כן המלאך השלוח לשמוע והרז"ל אזנים כרית לי אין אזנים של מעלה כרויות אלא לשמוע תפלתן של ישראל רוצה לומר שהמלאך הממונה עד שתתפלל כנסיה המכונה שישראל כנסת וכתותיו נקראים אזנים לשמוע התפלה וליפלן ולפתוחן עשרה לרחם המלך ה'. והשגחה עליה להלחם עם אותה לכוסה נקרא יד יי' שנאמר בפלשתים ככדה מאד יד האלהים ובמצרים הנה יד ה' הויה ובשביעתם את היד הגדולה. והשגחותיו ושליחה שלו מתקבלים לפעול בעולם ענין מחודש נקראים רגליו כענין שאמר לעתיד ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים שעשיתי תחלותיו ונבואותיו כמו ברגלי העבודה בטעמו בנבואתי. וזהו ענין חבוב לענין ההגשמה שמצינו בשי"ת ולא נצרך לומר דברה תורה כלשון בני אדם בכל אלו הדברים אין בעצמות השי"ת אלא בשלוחיו. וא"ת מה נאמר ויאמר ה' אל לבו שפירשנו בשי"ת. התשובה שגם בו פירשו לבו היא שם ואולי מה שאמר דברה תורה כלשון בני אדם הכונה גם בשלוחיו שאין להם איברים גופים :

ונח מצא חן בעיני ה' מלשון מצא חן נראה שלא היה ראוי להנצל מן המבול ואח"כ אמר איש צדיק תמים וגו'. שר"ל שלא היה ראוי שימות במבול ואמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק לפני ואם הכונה שהיו מעשיו נאים ונעימים כמו שכתב הרמב"ן הוא מיותר שאח"כ אמר איש צדיק תמים וגו'. והנכון בעיני שנח מצד עצמו ראוי היה להנצל מן המבול אבל מצד שהיה חלק העולם והעולם נידון אחר רובו כמו שאמר בענין הזה עצמו וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ מכאן שהעולם נידון אחר רובו … ראוי שימות עם דורו במבול בכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא באה לעולם והורגת טובים ורעים לזה אמר שאע"פ שמצד זה היה ראוי שימות אבל לפי שמצא חן בעיני ה' לא מת וזהו כלשון בני אדם שאומר לאותן מצא חן בעיני המלך ועשה עמו חסד והפעירן עובר גדול לומר שלא היה ראוי לכך וגם שלא נכתב שמצד עצמו לא היה ראוי להנצל לזה אמר בפסוק אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו ואמר ג"פ נח לומר שמצד עצמו ראוי היה להנצל מן המבול ולז"א בדורותיו לומר שאם היה ראוי למות היה מצד דורותיו ואחר שהיה נידון עמהם אלא בעבור שמצא חן בעיני ה'. וא"ת מדוע מצא חן ולא נידון עמהם. התשובה שאם כן היה צריך הקב"ה לברוא עולם חדש

כאשר

כאשר ספר בשבת ימי בראשית שהרי היו מתים כל הבהמות והחיות ושפות וכל הדגים וכל הנבראים והיה צריך לברוא אדם פעם אחרת ולזה לא רצה הקב"ה שימות עמהם לגמרי לעולם שארית בארץ ולהיות להם לפליטה גדולה והוא נח. אלא חן שמצא הקב"ה מצא אדם כראשון ושמחו ויצאת העולם לא אמר מתה שהיו מעשיו גלוים כדברי הרמב"ן. אלא הסבה גדולה שהשיב לו הקב"ה בסוף ימיו אל העולם בזה מורה לשון מציאות חן. וזהו דעתי והוא ממן הטוב מאד:

פרשת נח

כי השחית כל בשר. דרז"ל אפילו בהמה חיה ועוף מקקין לשאינן מינן וזה תימה שא"כ יהיה זה טבע או מערכה שב"ח לא ישנהו דרכם בזמן זולת זמן אלא בטבע לא בבחירה והוא התגלות גדול לדור המבול וזה ספק גדול על זה המדרש שנראה מן הפסוק שבא להפליג השחת והמדרש מיעט אותו וגם מהמדרש משמע שבא להפליג השחת כשאמר אפילו ומיעטו. והתשובה שהזנות והמשכב המשונה משחית מזג האויר ולפי שהם הפליגו ברע הזה נתפשטה רעתם לב"ח:

מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה מכל רמש האדמה. הטעם שאמר ברמש מכל ולא אמר כן בעוף ובבהמה לפי שיחשוב נח שהרמשים לא כוון בהם אבל הם מתוהו הטבע ואין צריך ביחוד בהצלתם שהעדרם טוב ממציאותם לז"א מכל רמש האדמה שאף ע"פ שנעלמה תועלתם ממנו לא נעלמה מהשי"ת ואמר שהם פרים ורבים מזכר ונקבה יצילם בתיבה וז"א למינהו:

מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו אמר במין הבהמה איש ואשתו ובעוף זכר ונקבה לפי שאולדת הבהמה כהולדת מין האדם והולדת מין העוף ע"י הטלת ביצים: **גם** מעוף השמים ז"ז וגו' פי' הטהורים ואמר לחיות זרע לומר שאין הכוונה ברבויים לצורך קרבנות לבד אבל מפני נרבים יותר למין האנושי שהטהורים קרובים יותר למזג האדם למזון מהטמאים:

כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצינו נשמה אלא נשמת אדם ונקראת כן לפי שהיא מן השמים: **ולא** מצאה היונה מנוח אע"פ שראתה ראשי ההרים אין מנהג העופות לנוח בראשי הרים גבוהים ואין אילן שם: **עלה** זית טרף לא נעקרו האילנות אלא היה שם נתל בוסף. אבל בב"ר מהיכן הביאה אותו ר' לוי אמר משר המשחה דלא שטפה ארעא דישראל במבול וזש"ה ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם וכוונתם שנעקרו האילנות ונמוחו ואפילו כהיום שנאמר אבנים שחקו מים ומאמרם דלא שטפה ארץ ישראל שלא היה שם גשם שנאמר לא גושמה ולא נפתחו בה מעינות תהום אבל המים נתפשטו בכל העולם ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים ולדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ היא גשם שוטף נשארו בה האילנות. ובתחלת הפרשה הזאת יש ספקות:

הספק הא' שאמר בדורותיו ידוע היא שבדורותיו היה צדיק ולא בדורות שעברו קודם שנולד ולא בדורות שיבאו אחריו:

הספק הב' אחר שאמר שהיה צדיק תמים אין צריך לומר את האלהים התהלך נח:

התשובה לספק הראשון בא לומר שבכל הדורות ההם לא למד ממעשיהם. ולפי שזה תימה שיהיה דר בין רשעים כל כך זמן ולא למד ממעשיהם אמר אל תתמה שאע"פ שהיה דר בתוכם לא נתחבר עמהם אלא את האלהים היה מתהלך ולזה לא אמר לפני האלהים כמו שאמר התהלך לפני שאלו אמר כן היה מורה שעבד את ה' ולא בא בכאן על זאת הכוונה ובזה נפל לשון את כמו וילך אתו לוט קום לך אתם. ובזה הותר הספק הב' שנראה מיותר את האלהים התהלך נח:

הספק הג' למה אמר בתחלה איש צדיק תמים היה. ואמר לו הש"י אותך ראיתי צדיק ולא אמר תמים: **התשובה** לפי שאמר שהיו גזלנים ומלאה הארץ חמס ועוד שהיו משחיתים דרכם והוא עריות ולא נחתם גזר דינם על העריות אלא על הגזל ובנה אמר בהוא הספק בשמים צדיק בענין הגזל תמים בענין השחתת הדרך אם כן כשאמר בא אתה וכל ביתך אל התיבה לא היה ראוי שיאמר תמים שכוונת הש"י לומר בוא אל התיבה ולא תמות כדור הזה שהם בעלי החמס ולזה ימותו על החמס ואתה שאינך בעל חמס לא תמות. ואי אפשר לומר תמים שר"ל שלא השחית דרכו שהם גם כן לא מתו על השחתת דרכם:

הספק הד' מדוע לא גמר מה שהתחיל אלה תולדות נח והפסיק עם אמרו איש צדיק תמים היה:

הספק הה' מה צורך לומר ויולד נח שלשה בנים שהרי אמר בסדר בראשית ויולד נח את שם את חם ואת יפת:

הספק הו' אחר שנח צדיק תמים היה בדורותיו למה לא התפלל על בני דורו כמו שהתפלל אברהם אבינו על סדום. וי"א לפי שבעולם קיים בי' צדיקים לא בפחות ולכן לא התפלל אברהם בענין סדום על פחות מי' אבל בתיבה לא היו אלא נח ובניו ונשותיהן. ועוד שאע"כ בנה התיבה בהם ולא חזרו בתשובה ואינם ראויים להצלה בשום ענין:

הספק הז' למה הקריב קרבן שלם על המה צדיק תמים היה אם על הודאה על נס היה לו להקריב שלמי תודה ולא עולות והנכון בעיני להתיר כל אלו השבעה ספקות בתשובה אחת והוא כי צדיק טוב לשמים וטוב לבריות ונקרא צדיק טוב ויש רע לשמים ורע לבריות ונקרא רשע רע כמו שאז"ל במסכת קדושין. ולזה אמר בנח שהיה טוב לשמים וטוב לבריות וזהו ת"ש איש צדיק תמים היה בדורותיו פירוש עם דורותיו שהיה טובה לכל דורותיו מעשים טובים וגומל חסדים וזהו טוב לבריות. ואמר שגם כן היה טוב לשמים ת"ש את האלהים התהלך נח פי' ביראת ה' היה מתהלך. ובזה הותר הספק הא' מה צורך לומר בדורותיו שדבר ידוע שלא היה צדיק היה בדורותיו ולא בדורות אחר לפניו ואחריו שאין הכוונה שהיה צדיק בזמן דורותיו אלא שהיה עושה להנאת דורו טובות לא הזיקם ולא גזל אלא שהן צדקה לעניים ומלוה לעשירים וגומל חסדים טובים. ובזה הותר ג"כ הספק הב' מה צורך לומר את האלהים התהלך נח אחר שאמר איש צדיק תמים היה:

התשובה שאמר ב' דברים אחד שהיה טוב לבריות וז"ש בדורותיו. הב' שהיה גם כן טוב לשמים וז"ש את האלהים התהלך נח. ובזה הותר גם כן הספק הד' למה לא גמר מה שהתחיל שהיה לו לומר אלה תולדות נח שם וחם ויפת. התשובה שהאדם מורכב

מגוף

מגוף ונפש ולפיכך יש בנים בני הנפש הם מעשים טובים ובני הגוף הם הבנים הגופניים ולזה אמר אלה תולדות נח פי' כל בניו בני הנפש ובני הגוף בני הנפש שלו הם שהוא צדיק תמים טוב לשמים ולבריות אך בני הגוף ויולד נח שלשה בנים והנה נמר מה שהתחיל בלא שהפסיק בנתיים בענין אחר וזה שאמרו ז"ל בעיקר תולדותיהן של צדיקים הם מעשים טובים שבני הנפש הם מיותר מעלה מבני הגוף שהגוף מת והנפש נשארת. ובזה הותר גם כן הספק הה' שלזה כפל ויולד נח ג' בנים אחר שאמר בסדר בראשית ויולד נח את שם את חם ואת יפת שבסדר בראשי' לא אמר בה תולדות נפשו של נח אלא תולדות הגוף ולפי שעתה הוכרח לומר בשביל בני הנפש שהיו צדיקים לא מת נח במבול הוצרך לומר שגם בני הגוף לא מתו במבול בשביל שבני הנפש של נח היו צדיקים גמורים. ובזה הותר גם כן הספק הג' שהיה ראוי לומר בא אתה וכל ביתך אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק תמים. התשובה שנח היה טוב לבריות בשלימות אבל טוב לשמים היה ולא בשלימות וז"ש צדיק תמים היה עם דורותיו אבל טוב לשמים היה ולא בשלימות וז"ש את האלהים התהלך נח ולז"א אותך ראיתי צדיק לפני פי' לפני היה צדיק אבל לא תמים. ובזה הותר הספק הו' שלזה לא התפלל על בני דורו כמו שעשה אברהם על סדום לפי שלא היה תמים עם הקב"ה שהיה מקטני אמנה ולא האמין שהקב"ה יביא מבול והטעם במה שצוה הקב"ה לעשות תיבה היה כדי שיהרהרו בתשובה ואם לא יחזרו שלא יביא מבול וזה מסכים עם מה שכתב בזוהר שחטא נח בשלא התפלל עליהם ולז"א כי מי נח זאת לי קראם מי נח שאלו הוא הסבה שהביא הקב"ה מי המבול ולזה לא אמר כי מי המבול זאת לי. ובזה הותר גם כן הספק הז' למה הקריב קרבנות כשיצא מן התיבה לפי שחטא במחשבתו ולזה הקריב עולות ולזה עולה חסר כתיב שהוא בגי' ת"ק לפי שיש ת"ק שנים מן הארץ עד השמים ולזה לא האמין בהשגחה כל כך פרטית לשיביא מבול אחר שהמרחק הוא גדול מהארץ עד השמים וה' בשמים הכין כסאו והעולה באה על המחשבה וזהו שאז"ל ויבאר אך נח שהכישו ארי לפי שאיחר מזונותיו. ויש להקשות למה הכישו אחר שהיה צדיק תמים אלא שחטא במחשבה. עוד יש להקשות למה לא נחתם גזר דינם על העבירות שקודם מגזל ונחתם על הגזל. תשובה שהגזל הוא הפך הכוונה הראשונה בבריאת עולם שהיה שכל אדם יתן משלו לאחרים וז"ש אשר ברא אלהים לעשות שאלו יעשו טובה לאחרים ואחרים לזולתם ובזה יתקיים העולם והגזלן עושה הפך זה ומזיק שיתוב והנהגת העולם ויהיה העולם בטל ויהפך לתהו ולפי שהכוונה הראשונה אפילו בבני אדם יש הפך גזל ורצה בה שהוא הרצון הראשון לכן לא נחתם גזר דין אלא על הגזל. ונוכל להתיר זה הספק באופן אחר והוא שעון הגזל הם רואים בעיניהם שהוא עון שאלו והם מודים עליו שהשכל גוזר שלא תגזול אבל חטא שהשחית דרכם אינו בעיניהם עון אחר שאתי הכתות מסכימים בו והיו כוונים בו לכן לא נחתם דינם אלא על הגזל וז"ש וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השחית כל בשר את דרכו פירש האלהים ראה שנשחתה אבל אנשי הדור לא ראו והיו בוגים על זה אבל קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם שהם עצמם רואים שהוא עון לכן הנני משחיתם וז"ש מפניהם שהם עצמם רואים. זהו דעתי בהותר כל אלו הספיקות:

עוד כל ימי הארץ זרע וקציר הוצרך לומר כך בשבת

בשנת המבול נתבטלו זרע וקציר וכל שאר הדברים הטבעיים. ויתכן לפרש בכיון עוד לפי שאחר שגלה להם הקב"ה שלא יוסיף להביא מבול לא יראו מה' כל הארץ ויהגו לבניו לז"א עדיין יש לי דברים במה שאפרע מכם עוד כל ימי הארץ זרע וקציר שאם תטו רעים והשמים יעצר את השמים ולא יתן מטר בעתו יורה ומלקוש לזרוע ולקציר ויבוא קור גדול לנער האכם בו ולהשחית פרי התבואה מתחת לארץ ופרי העץ וחום גדול לשבית שדפון בתבואה אחר שהלמיחה וגם להביא קדחות שפוניות וכל שאר מיני קדחות והלאים רעים ונאמנים בהוה בורף וקיץ והורף הזקים ויהיה קיץ בזמן החורף ויבוא ההורף בזמן הקיץ כי השפרקים הפך כמעט סבה לחלאים רעים כמו שכתבו חכמי הרפואה. וגם יום ולילה ימים רעים ולילות מזיקין לא ישבותו כי לא ינוח שבט הרשע עליכם והרבה שלוחים למקום להועיל ולהזיק לכן אחרי ה' אלהיכם תלכו. עוד יש ספקות בזאת הפרשה:

הספק הא' מה צורך שיאמר הקב"ה לנח כשיצא מן התיבה לא אוסיף לקלל עוד את האדמה לא אוסיף להכות את כל חי:

הספק הב' למה אמר לנח כשיצא מן התיבה ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש ולא אמר לו זה קודם שיכנס לתיבה בזאת המלוה שלא יהרגו אלו לאלו כוללת לכל האמנים:

הספק הג' מה צורך לומר לו ולבניו ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגומר אחר שאמר לאדם הראשון ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה. ועוד למה לא אמר לנח כן קודם שיבוא אל התיבה ואמר לו כשיצא מן התיבה שיותר ראוי שיאמר לו כן קודם שיכנס לתיבה לפי שנח הכניס עמו לתיבה כל חיות רעות שבעולם וכדי שלא יזיקו לו היה ראוי שיאמר אז ומוראכם וחתכם וגו' יותר משיאמר לו כן אחר שיצאו מן התיבה. והותר הספק השני הוא שלפי שאמר הנה יתברך לנח ובניו שיהיו כל בעלי חיים טרף לפיהם כשאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה מה שלא הרשה לאדם הוצרך להשביעם במורא האדם עליהם כי כשירדפו בני האדם אחריהם להרגם יהרגו הם לאדם לזה הוצרך לומר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. ותמצי בהיתר כל אלו הספקות בשנעשה ספק אחר והוא שהקב"ה אמר לנח צא מן התיבה אתה ואשתך ובניך ונשי בניך אתך. והכוונה שיפרו וירבו ולזה אמר אתה ואשתך ואמר גם כן ובניך ונשי בניך ולא אמר אתה ובניך ואשתך ונשי בניך כמו שאמר כשנכנסו לתיבה שאמר שם ובאת אל התיבה אתה ובניך ואשתך ונשי בניך וכן אמרו חז"ל האנשים לבד והנשים לבד מכאן שנאסרו בתשמיש המטה וזה היה כשבאו אל התיבה אבל כשיצאו התיר להם הקב"ה תשמיש המטה שרצון הקב"ה שיפרו וירבו וכן אמרו ז"ל כאן התיר להם הקב"ה תשמיש המטה ונח לא עשה כן אלא יצא עם בניו ולא עם אשתו וכן בניו לא יצאו עם נשותיהם אלא עם אביהם שנאמר ויצא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו. ויש להקשות למה לא עשה כן. והתשובה לפי שהיה כבוש כאחד לפי שאמר כך יבוא עוד מבול וישחית כל זרעו בו לכן רצה נח ובניו להתבטל מפריה ורביה. והסבה השנית לפי שחוש דעות יטרפו לזרעו והטעם שהקב"ה אמר לאדם הראשון שיהיו שליטים הוא וזרעו בכל הבהמות כמו שאמר ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה וגו' וזה היה כל זמן שלא יחטאו אבל אחר שחטאו ובא המבול נתבטל מבני אדם זה השליטות ואין חיה רעה שולטת לאדם עד שנדמה

ם כבהמה והאופה נמשל כבהמות נדמו ואין ערוך ממים אלא החטא ממית ולזה ראה נח ובניו להתבטל מפריה ורביה מחשש שהיות רעות יהיו מוכנים לגרש . הסבה הג' שראו נח ובניו להתבטל מפריה ורביה הוא לפי שזרעו יהרגו אלו לאלו כמו שעשה קין להבל . ולכן הולך הקב"ה לומר לו שלשה דברים לפי שראה שיהיו פרים ורבים כי לא תוהו בראה לשבת יצרה . לסבה הא' שראו לבטל פריה ורביה ליראה ממבול אחר אמר לנח לא אוסיף לקלל את האדמה ולא אוסיף להכות את כל חי . לסבה השנית שראו להתבטל מפריה ורביה ליראת חיות רעות אמר לנח ובניו ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ וגו'. שתהיו שולטים עליהם לצוד אותם ולהשתעבד בהם ולעשות בהם מלאכתכם . ולא עוד אלא שיהיה לכם כל כך ממשלה עליהם עד שאתם הורגים בהם ואוכלים מהם ולא יהרגו לכם וזהו שאמר כל רמש אשר הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל ולכן סמך לזה ויברך אלהים את נח ואת בניו ויאמר להם פרו ורבו ומלאו את הארץ כלו' ולא תמנעו בעבור פחד: ב"ח לפרות ולרבות . לסבה הג' שיהרגו האנשים אלו לאלו ולכן ראה נח להתבטל מפריה ורביה אמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש וכפל אחד בזאת השלישית ואמר הרבה דברים אחד אמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש : ב' מיד כל חיה אדרשנו . ג' ומיד האדם מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם . ד' שופך דם האדם באדם דמו ישפך . ויש להקשות למה כפל כל כך ועוד מה זה שאמר מיד כל חיה אדרשנו שנראה שהכוונה שאם חיה יטרוף לאדם שהקב"ה יהרוג אותו ויש להקשות הנה אין שכל לבהמה ואיה שהתורה לא ניתנה לבהמות אלא לאנשים שהם בעלי שכל ואין לבהמות וחיות שכר ועונש . והרמב"ן כתב מיד כל חיה אדרשנו . תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר אין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזירת מלך הוא וזהו טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו ואיננו להעניש את בעליו במתן כי אפילו שור המדבר חייב מיתה וכו' : ויתכן שיהיה טעם מיד כל חיה שתהיה הנקמה בשופך הדם מיד כל חיה יאמר אך את דמכם אדרוש ואנקום אותו מיד כל חיה כי אשלח ברוצח כל חית הארץ ע"כ . והנכון בעיני שהכוונה באלו הפסוקים שהנהרג נהרג באחד מארבעה פנים . האחת שהוא הורג את עצמו . השנית על ידי חיה כגון ששסה בו את הכלב וכיוצא בו . השלישית שהרגו על ידי שליח . הרביעית שהוכן עצמו הרג לשמעון ולכן חזר על ארבעתן . כנגד הראשונה אמר ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש . פירוש אם אתם הורגים לעצמכם אדרוש וכן אמרו ז"ל את דמכם לנפשותיכ' אדרוש להביא החונק את עצמו יכול אפילו כשאול תלמוד לומר אך . כנגד השנית אמר מיד כל חיה אדרשנו פירוש אם הרגו כששסה בו את כלבו גם כן אדרשנו . כנגד השלישית אמר ומיד האדם מיד איש אחיו פירוש שהרגו על יד שליח אדרוש את נפש האדם . כנגד הרביעית אמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך פירוש שהרגו הוא עצמו בידיו על ידי חרב וכיוצא בו אדרוש את נפש האדם ובזה הותרו כל הספקות : אבל המתרגם פירש זה הפסוק באופן אחר שתרגם דישוד דמא דאנשא בסהדין על מימר דיינא דמיה יתשד פירש באדם בעדים ופירש עוד באדם על ידי בית דין . ונראה שדעתו שבא הכתוב הזה לתת סוע לרוצח שלא יהרגו אותו הסנהדרין באמתלאות אלא בעדים גמורים וכן בבית דין של כ"ג שהם חכמים גדולים . וראיה לזה הפירוש שהוא אמיתי בפסוק הזה לפי שנתן טעם לשדם הרוצח ישפך בעבור שהרג בצלם אלהים וזה אינו טעם כלל שגם הרוצח בצלם אלהים ואינו בהמה בשלמא אם לא היה הרוצח בצלם אלהים ניחא שנתן טעם למה שהרגנו לרוצח לפי שזה שאינו בצלם אלהים הרג לצלם אלהים אבל אינו כן שגם הרוצח בצלם אלהים וראוי לעיין עליו שלא ימות אלא על פי עדים כשרים והנהרג כבר נהרג ולא נשיב נפשו לגופו בעבור שנהרוג לרוצח וראוי להשתדל מאוד על החי ולעיין עליו שלא ימות אלא כשהוא אמת הגמור שהרגו במזיד וכן להיות שהתורה עוזרת אחד לרוצח שצריך התראה ושיקבל עליו התראה וכן כיוצא בזה דברים רבים לסיוע הרוצח לזה נאמר שכוונת הפסוק לסייע לרוצח שלא נהרוג אותו אלא בעדים גמורים וכן בבית דין ע"י חקירות ודרישות וזה נראה דעת אונקלוס ואם לא נתכון לזה הפירוש פירוש חשוב הוא בפסוק עצמו . ולפי שהסבה העקרית לשימנעו נח ובניו מפריה ורביה הוא המבול לכן האריך אחד בבטחון שלא יביא מבול עוד והקים ברית עליו ונתן להם אות הקשת . ואם שאמר הכתוב אמר ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה וגו' ומשמע מלשון אל לבו שלא גלה לנביא וכן פירש הרמב"ן שכתב לא גלה הדבר לנביא בזמן ההוא רק ביום צוותו את משה בכתיבת התורה גילה אליו : תשובה נוכל לפרש פי' אחר בויאמר ה' אל לבו והוא שהדברים שהאדם אומר או עושה בלי עיון כשאחר כך מעיין בהם לפעמי' מתחרט מהם אבל כשאחר העיון אמר או עשה אינו מתחרט שכבר עיין כל הצורך בו וזהו שאמר אל לבו ואע"פ שאינו נופל זה בש"י לדברה תורה כלשון בני אדם ורצה להורות לנו שמה שאמר לא אוסיף ולא אוסיף יהיה ודאי ולא יבטל זה הקב"ה לשום סבה מן הסבות קלות וחמורות וא"כ לפי זה הפירוש נוכל לומר שהקב"ה אמר לנח לא אוסיף ולא אוסיף ואם תמצא לומר שלא אמר הקב"ה זה לנח. מה שאמר ומוראכם וחתכם וגו' ואך את דמכם וגו' ודאי אמרו הקב"ה לנח והפירוש שפירשתי בהם יהיה נכון או הכוונה שמה שאמר לנח הוא לא אוסיף לקלל ומה שהסתיר ממנו הוא שלא עשה כן לסבת ריח ניחוח שהסבה לא גילה וזהו אל לבו . ואמר עוד שבודאי הקב"ה אמר לנח לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם שהרי הכתוב אומר כן בפירוש בנאמר ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ויאמר אלהים זאת אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית ביני ובין הארץ וזכרתי את בריתי ולא יהיה עוד מבול לשחת כל בשר וזהו עצמו מה שאמר אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם . ואני תמה מאד על הרמב"ן וכי לא ראה אלו הפסוקים שהם בפרשה עצמה . ונראה שכוונתו במה שגלה לנח הוא שלא יביא עוד מבול אבל עדיין יביא מין אחר מהשחתה לשחת כל בשר והוא שימטיר על כל העולם גפרית ומלח שריפה כל ארצה או דבר או חרב שיהרגו אלו לאלו ולא יהיה שריד וזה אינו נכון כי מה יועיל לנח שלא ישחית העולם במבול ויהיה נשפט אתם בדבר ובדם עד בלתי השאיר לו כל . ומה שאמר לו הקב"ה כן בצאתו מן התיבה הוא לנחמו מאבלו באבדן מולדתו ועולם חרב והיו בניו שוממין ומה נחמה היא זו שימותו כל בניו וכל בנותיו במיתה משונה ויכלו כולם יום אחד ועוד שאמר ולא אוסיף עוד להכות את כל חי שמורה שלא יכה עוד שום הכאה שיהיה כוללת לכל

השולם. ועוד שהמעט שנאן הקב"ה באמרו לא אוסיף לקלל את האדמה בעבור האדם הוא כולל לכל מיני משחית ולכל מיני פורענות והוא כי יצר לב האדם רע מנעוריו אמר שאין ראוי להשחית כל העולם אחר שיש להם יצר הרע המתגבר מבטן אמו תמיד מבקש לינק ועניני יצר הרע ולא בא יצר הטוב עד שלש עשרה שנה ואם כן העונות שהאדם עושה הם כטבעיים לו וזהו התנצלות דוד עליו השלום שאמר הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי:
ואחר שהסבה כוללת המסובב כולל אם כן מה שאמר ה' אל לבו אמר לנח וכמו וכן כתב רבי אברהם ן' עזרא שכתב אל לבו עם לבו ואחר כך גלה לסודו לנח כי נביא היה עד כאן. ובזה יובן פסוק ואתם פרו ורבו שכתב רש"י שהוא מצוה וכן כתב הרמב"ן ואין לשון ואתם עולה יפה לפי זה הפירוש. ונראה שהכוונה לפי שנח ובניו היו שוממין אחר המבול בראותם עולם מלא ועתה נחרב כולו ויקוצו בחייהם בראותם אבדן מולדתם ולא יולידו עוד תולדות כי מה בצע כי ירבה זרעם ואחרי אחריתם להכרית בבוא מבול שני לכן דבר ה' על לבו לנחמו ויברך אותו והפליאו על כל חי ויהיו אוכל למו ולזה אמר הנה ברכתי אתכם והפריתי אתכם והרביתי אתכם ונתתי לכם מנות ומגדנות מכל רמש השדה חי ולא תיראו מהם ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועופות ודגים בידכם נתנו ומעתה אחר שהשביתי את בלי גם אתם עמו שלכם ולא תקוצו בחייכם כל עולם אבל התחזקו לפרות ולרבות כאשר אחי לאמיכם והבדלו בריתי תולדות וזהו לשון ואתם לומר כמו שאני שביתי בלי גם אתם עמו שלכם פרו ורבו כמו שאמרתי לאדם הראשון ולפי שזה הפסוק רומז למצות פריה ורביה אע"פ שאין עיקרו למצוה אמרו ז"ל בפרק ארבע מיתות שבא למצות פריה ורביה:
ויאמר אלהים אל נח. ואל בניו על ידי אביהם. ויש אומרים שהרבעתם נביאים:
את קשתי נתתי בענן נבוכו בו הראשונים שכבר אמרו החוקרים שהקשת ענין טבעי שהשמש באויר הלח יתהוה כי כן יראה בכלי מים לפני השמש במראה הקשת ואם כן איך יהיה אות על הבטחה שלא יהיה עוד מבול. ולפיכך פירשו הקשת אשר נתתי בענן ביום הבריאה תהיה מיום זה והלאה לאות ברית שכשאראנה אזכור כי ברית שלום ביני וביניכם וזה דוחק (והוא דעת הרמב"ן) אבל האמת הוא שהקשת היה נראה קודם המבול באויר הלח לא בענן ומבנתנו לאות היה בענן. והטעם לפי שהעננים היו חזקי הערפליות ולא יראה בהם זה המראה להיותם נוטים אל טבע העפריות המשתתף עם האד העולה ולזה היו מאוחרות ההתכה וכשרואים הכל יתנדק על הארץ שיהיה מבעם והחזירם דקים עד שיראה בהם הקשת. ולזה אמר את קשתי נתתי בענן לא אמר שחידוש הקשת תהיה האות אלא שהקשת שהיתה אלא כבר יראה גם כן בענן לא באויר לבד ולזה תמלת תמיד בשרשה כופל ואומר את קשתי נתתי בענן ונראתה הקשת בענן והיתה הקשת בענן לא הזכיר קשת לבדו לפי שאין האות הקשת אלא היותו בענן וזה האות מחייבת מאד שהעננים העבים הערפליים יהיו סבה להמטיר תמיד עד שתשחת הארץ וכשלא יהיו בזה הטובות וערפליות לא ימטיר כל כך:
ויתגל בתוך אהלה אהלה כתיב בה"א כלומר באהל אשתו להודיע שרבוי היין מביא רבוי תשמיש והזכיר שאין היין לומר שיסתלק האדם ממנו שהשתיה לצדיק תמים שהציל כל העולם והיין גרם לקלל זרעו:

ויאמר ארור כנען נבוכו המפרשים למה נתקלל כנען בחטא חם והיה ראוי שיקולל חם עצמו או שיקוללו כל בניו וכו'. אברבנאל אמר כי אמרו את אשר עשה לו בנו הקטן בנו של בנו שהיה בנו של חם שעשה רעה לנח ולא פירש אותה הכתוב. וכתב הרמב"ן עליו והנה עזב ר' אברהם דרכו בפשוטי המקרא והאל לגבות בקרים ופירש הוא שכנען היה הבן הגדול להם וביום המעשה ההוא לא היה להם בן אחד ולכן קלל בנו בכורו ואמי המה שאחר שרז"ל אמרו בכתובות איפשר אדם נושא עיר לבנו הקטן קודם שישא לבנו גדול בקבוצה שכנען הוא הקטן שבבני חם כפשט הפסוק שנאמר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען אין ראוי לחלוק עליהם אלא הטעם שלא קלל לחם לפי שכתיב ויברך אלהים את נח ואת בניו ואין ראוי לקלל למי שבירך השי"ת בנ"ל. ושם קלל לכנען לפי שאחז מעשה אביו בידו כמו שאמרו רז"ל נהמיא אומר כנען ראה והגיד להם וזהו שאמר והם הוא אבי כנען כלומר דומה לו:
עבד עבדים יהיה לאחיו. לפי שבזהו נתן לו עבדות שהוא בזיון ולפי שכסהו בשמלה כסהו בשלית בזיון ויפת שכבד לאביו כמו שם גוג ומגוג עתידים ליתות המשיח שיזכו להיות מכוסים בקבורה בארץ ישראל שנאמר אתן לגוג מקום שם קבר ומכאן שפשט העינים מצוה את ביהד זה טבל שכר יותר מזה שהוא מקדים ומשתמן בעשייתה יותר מחבירו וזהו שנאמר ויקח שם ויפת ולא אמר ויקחו לרמוז כי שם נתאמץ במצוה יותר ולפיכך הוקבע לו שכר מלוה טלית שהוא גדול יותר משכר הקבורה:
ויהי כנען עבד למו כתב רש"י עבד גם לשם ולאלהים כי שם יכריתם לעבוד את ה' וכן פירש שפת. וכתב הרמב"ן ואם כן נח לקוב אויבו בא והנה ברך. ורש"י כתב ברוך ה' אלהי שם בעתיד לשמור הבטחתו לזרעו לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד ואחר שעם אחרת ויהי כנען עבד למו לומר אף משנאלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען:
יפת אלהים ליפת. במדרש אע"פ שיפת אלהים ליפת שבנה כורש בית שני לא שרתה שכינה אלא בבית ראשון וזהו שאמר וישכן באהלי שם. והאריך הכתוב בתולדות הם לומר שכל האומות שיצאו מתמי זכה ככב אברהם שיוצא מבני שם ולהודיע שאין הכוונה בכל האומות אלא להוציא מהם עם סגולה כמי שאבד לו מרגלים בין החול וכובר החול עד שמוצא המרגלית ומשליך החול:
מן הארץ ההיא יצא אשור. מבני שם הוא שנאמר בני שם עילם ואשור ולפי שאחר הפלגה היו רובם מבני שם לכן אמר כאשור שיצא מן הארץ ולא היה בעצת דור הפלגה כמו שדרשו רבותינו ז"ל:
וכנען ילד את צידון אלה עשרה עממין בני כנען שנתנו לאברהם אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראום אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות שהשאו לשם על שם הארץ:
וצידון בכורו הוא הנקרא כנעני נלכד עם אחד מאחיו שלא היה לגוי אחד לפי שכאן מנה י"א וקיני קניזי קדמוני לא כשבוש ישראל מעולם והם כן השבטה הנאמרת לאברהם במתנת הארץ שבה האמיר עממין אלה הוא לעתיד וגנה הקב"ה לכנען לפי שהוא עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד יגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד:

ויולדו להם בנים אחר המבול. ידוע הוא שאחר המבול נולדו לבני נח בנים ולא קודם שלא נכנסו בתיבה אלא שם חם ויפת. ונכתבים כאן דרך הדורות הכם להוליד. בני שבשם ובני נח לא הולידו גם לפחה אלא אחר המבול לפי שכבש השם מעיינם שלא יולידו קודם המבול ויאבדו במבול או יצטרך להציל רבים בתיבה:

בני יפת פרגניא ברישמאט לילא: בני תוגרמה טורקיש מילמסן אונגריאה: בני תובל הם בשיבת: בני הירס הם באינגלאטירה ורוסיאה:

אשכנז אלימאניא: דודנים בשוימש: כתיים רומיים. והם בנו את פונטיגרה: בני אלישה טוסקאנא כן כתב יוסף בן גוריון:

הוא היה גבור ציד לפני ה'. אמרו רבותינו ז"ל צד דעתן של בריות בפיו למרוד בשם יתברך. על כן יאמר על כל רשע בעזות פנים יודע רבונו ומכוין למרוד בו נמרוד. ופירש ר"א אבן עזרא שהיה גבור על החיו' לצוד והיה בונה מזבחות ומעלה אותן לעולה לפני ה':

וכתב הרמב"ן עליו והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה ואמר הוא החל להיות גבור כי עד ימיו לא מלך מלך והוא גבר שהלך על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כך יצא אל אשור והגדיל ובנה שם ערים בגבורות בתקפו וגבורתו ואמר מן הארץ ההיא במלכו עליה יצא לאשור במגן ויצא שוב לקראתו. אדרבי וספר עוד גבורתו כי גבר על החיות וגם הוכה ואמר לפני ה' להפליג כי אין משל כל השמים כמוהו בגבורה:

כתים כתב ר"א בן יון על בן אמרתי בפירוש דניאל כי מלכות יון ורומי אחים היא: הבה נרדה. אמרו רז"ל הכם עם המלאכים וכן כתב ר"א וראוי להאמין בבבל ענין המבול הזכיר אלהים ובבל ענין הפלגה הזכיר ה' והטעם לפי שדור המבול רעים לשמים ולבריות אבל דור הפלגה בדרך השם לא היתה כוונתם רעה אלא שהן נפוצן אלא ברצה השם יתברך שאי"א לישראל לעבוד את ה' בעולם שובה ע"ז ובחירתם נפוצים יהיו מלכים רבים. זה מגרש זה מקבל זה מורה לבן וזה הולך לעשות וכו' בבופר כבתחלה אינה רעה אבל מסתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו בעין אמונתם:

פרשת לך לך

לך לך דרז"ל היה דומה אברהם לצלוחית של פליימון שנתונה בבית הקברות ולא נודע ריחה עד שטלטלוה ממקומה והוציאו ריחה בעולם כך היה אברהם דר בתוך עובדי ע"ז א"ל הקב"ה לך פרסם שמי:

ואת כל רכושם נכתב זה להודיע זריזותו בציווי השי"ת בדרך ההולכים ממקום לדור בארץ אחרת אין מעתיקין כל אשר להם עד שיראו אם יוטב שם ומה הארץ הטובה היא אם רעה אבל לאברהם הוצרך לקחת כל רכושו ולא השאיר לו זכר באחריו:

ויהי רעב בארץ. אברהם ירד למצרים מפני הרעב והמצריים לקחו אשתו וינגע ה' את פרעה ויצא במקנה בכסף ובזהב וצוה עליו אנשים לשלחם לרמוז כי בניו ירדו למצרים מפני רעב והמצריים יקחו הנשים שנאמר וכל הבת תחיון. והקב"ה נגעם בי' מכות ויצאו בכלי כסף וכלי זהב ורכוש גדול ויחזקו מצרים לשלחם מן הארץ כדאיתא רבה. וכן מה שאמר ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגו' רמז שארבעה מלכיות ימשלו בעולם ובסוף יגברו בניו עליהם ויפלו כולם בידם וישובו כל אשר לקחו מהם ורכושם וכן אמרו ז"ל מלך שנער זו בבל. אריוך מלך אלסר זו מדי. כדרלעומר מלך עילם זו יון. ותדעל מלך גוים זו מלכות הרשעה. וכן אמרו אימה זו בבל. חשכה זו מדי שהחשיכו עיני ישראל בתעניות. גדולה זו יון. נופלת עליו זו אדום: רפאים שהרואה אותם ימות לט:

ואותך יחיו נראה מזה שהיה קץ בחייה ובהמות עמו טוב בעיניו ואינו כן אלא הכוונה ישפקו לרצך ברעב. ורמז בזה שקבין שיעשו קץ למבול שון שאינה אותם ולא רצה לומר כן בפירוש לכבודה ולכן טוב מותה מחייה במות אברהם. וילך למסעיו לפי שהמתנות שנתנו לו בשביל שרה היו כאלו במרמה שעל שאמר אחותי היא נישאו אלא שפרעה מחל ועם כל זה אולי יתחרט אחר שלחו ויקח ממנו המתנות ואם היה אדם אחר היה בורח והולך ביום אחד מהלך שלשה אבל אברהם לפי שהיה צדיק כמו שאמר למלך סדום אם מחוט ועד שרוך נעל וגומר אמר שאברהם לא הלך כבורח אלא בנחת רוח במסעות שלהם שבא למצרים באותם הדר ויקח בהם ואם ישתרפו יבואו ויקחו שלהם:

באהות חסר השיעה בקן ונעשה גם למלך סדום שילא מהם לפי שהיה הוראות שלא האמינו שמלך אברהם מכבשן האש וכיון שילא זה מן החמר האמינו באברה' למפרע לכן רש"י. ויש להקשות שהאומות שלא האמינו בנס אברהם בראותם גם מלך סדום יחזיקו ידי עובדי ע"ז או יאמינו בכל הנסים שהיו בנפשים ולולי יסרבו ויצא מלך סדום לקראתו שילא מן הבור כשעבר אברהם עליו כי נעשה לו גם לכבוד אברהם לכבדו ולברכו. ואפשר כי אברהם בשובו הביא בעבור ההוא כי השם להציל המלכים ולהשיב רכושם ונעשה הנס על ידו ומלך עמורה כבר מת כשעבר אברהם עליו או נפל בבור ההר:

הפליט זה עוג שפלט מהמבול ואברהם העלה שמו עוג לפי שבשבת לפני אברהם ובדה לבה מוגות:

ומלכי צדק לפי שהיה מלך על מקום הצדק הוא ירושלים נקרא כן כדאיתא רבה:

והוא כהן לאל עליון בעבור שיש לאומות כהנים שברתים למלאכים הנקראים אלהים לזה אמר לאל עליון. ויש בהתחלת הפרשה הזאת ה' ספקות:

הספק הא' אחר שאברהם היה צדיק תמים למה לא אמר ויאמר ה' אל אברם אברם היה צדיק תמים היה. כמו שאמר בנח ויותר היה ראוי שיאמר כן באברהם שהיה שלם יותר ממנו:

הספק הב' שאברהם לא היה עובד את ה' ע"מ לקבל פרס ולמה אמר לו עשה אותו ובכך זה אעשך לגוי גדול:

הספק הג' החילוקים שיש בין הברכה לקללה והם ב' ה' שבברכה התחיל בברכה שיברך השם למברכין שיברכו לאברהם ואמר ואברכה מברכיך. ולא אמר ומברכיך אברך ובקללה אמר בהפך שאמר ומקללך אאור והיה לו לומר ואאור מקללך. והחילוק השני כמו שאמר ואברכה מברכך כך היה לו לומר ומקללך אקלל ולמה אמר אאור. הילוק ג' כמו שאמר לשון רבים מברכך כן היה לו לומר ומקלליך אאור:

הספק הד' למה הלך לארץ כנען אחר שהקב"ה לא אמר לו הנה ילך אלא אל הארץ אשר אראך ועדיין לא הראה אותה לו:

הספק הה' שאמר ויבאו ארצה כנען וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ולא שאל ויקרא בשם ה'

ואחר כך אמר ויעתק משם ההרה וגו' ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' למה לא קרא בשם ה' כשנראה אליו ה' ובזאת נראה אליו קרא בשם ה' יותר היה ראוי שיקרא בשם ה' כשנראה אליו:

הספק הו' למה יצא אברהם מן הארץ שנאמר לגור שם ואפילו שהיה רעב לא מתו ברעב יושבי כנען:

הספק הז' אחר שאמר והכנעני אז בארץ למה חזר לומר עוד והכנעני אז יושב בארץ:

הספק השמיני שחכמינו ז"ל אמרו עשרה נסיונות נתנסה אברהם ואחד מהם הוא לך לך וכו' וזה אינו נסיון אחר שנתן לו ברכות שאין כמותם בעולם והנכון בעיני להשיב לכל הספקות שנזכרים שאנשי אור כשדים עשו עמו רעות רבות בעבור שהיה מכריז אמונת הקב"ה ועיקרי הדת וסותר אמונת עובדי ע"ז במענות גדולות וכן בבראשית רבה שאמרו וימת הרן על פני תרח אביו ר' חייא אמר תרח עובד צלמים היה חד זימנא נפק לאתר. הושיב לאברהם מוכר תחתיו וכו'. אתי בר איניש בעי דיזבן והוה א"ל בר כמה שנין את והוה אמר ליה בר נ' או ס' והוה א"ל ווי להוא גברא דהוא בר ס' ובעי למיסגד לבר יומא והיה מתבייש והולך לו חד זמן אתא איתתא טעינא בידה חדא פינך דסולת אמרה ליה הא לך קרב קדמיהון קם נסיב בוקלסא בידיה ותברהון לכלהון פסיליא ויהב בוקלסא בידא דרבה כד אתא אבוה אמר ליה מאן עבד כדין אמר ליה מה נכפור מינך אתת חדא איתתא טעינא לה חד פינך דסולת ואמרת לי הא לך קרב קדמיהון קריבת לקדמיהון הוה דין אמר אנא איכול ודין אמר אנא איכול קם הדין רבא נסיב בוקלסא ותבריהון אמר ליה מה את מפלה בי וידעין אינון אמר ליה ישמעו אזניך מה שפיך אומר נסביה ומסריה לנמרוד אמר ליה נסגוד לנורא אמר ליה אברהם ונסגוד למיא דמטפין נורא אמר ליה נמרוד נסגוד למיא אמר ליה א"כ נסגוד לעננא דטעין מיא. אמר ליה נסגוד לעננא אמר ליה א"כ נסגוד לרוחא דמבדרי עננא אמר ליה נסגוד לרוחא אמר ליה ונסגוד לבר אינשא דסביל רוחא אמר ליה מילין את משתעי אני איני משתחוה אלא לאור הרי אני משליכך בתוכו ויבוא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו. הוה תמן הרן אמר מה נפשך אם נצח אברהם אנא מן דאברהם אנא ואי נצח נמרוד אנא מן דנמרוד אנא כיון שירד אברהם לכבשן וניצול אמרין ליה דמאן את אמר להון מן דאברהם אנא והשליכוהו לאור ונחמרו מעיו ומת הה"ד וימת הרן על פני תרח אביו ע"כ וכתב הר"מ בספר המורה כי הזכירו בספרי המצריים שאברהם שנולד בכותא חלק על דעת ההמון שהיו עובדין לשמש ונתנו המלך בסוהר ונסובה עמהם ימים רבים ופחד המלך שיבירם מאמונתם וגרשו לארץ כנען עד כאן והנה בהיותו בארץ כשדים נעשה לו נס גדול שנתן בלב המלך שלא ימיתנו והוציאו מן הסהר וילך לו. או נס מפורסם בהשליכו באש וזהו שאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים שהיה ראוי שיאמר אשר לקחתיך מאור כשדים כמו שאמר ה' אשר לקחני מבית אבי ואמר הוצאתיך כמו להוציא ממסגר אסיר ואמרו ז"ל עשר שנים נחבש אברהם ג' בכותא וז' בקדרי הכלל שאברהם היה מפרסם אמונת השם באור כשדים ומלך כשדים הוא נמרוד שהוא המלך הראשון שמלך בבבל עשה עמו רעות ולכן אמר ליה הקב"ה לך מזאת הארץ שאינה טובה לעבוד עבודתי ובאור כשדים נאמר לו וכן כתב ר"א שזה הדיבור נאמר לו באור כשדים ולפי שתכמת המשכן בחיים ודבריו אינם נשמעים אמר שם לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך שתהיה כמלך שדבריו נשמעין וכמו שאמרו בבראשית רבה ואגדלה שמך שיצא לו מוניטין בעולם ארבעה הם שיצא להם מוניטין בעולם אברהם ואעשך לגוי גדול יצא לו שם מוניטון זקן וזקנה מכאן בחור ובתולה מכאן יהושע ויהי ה' את יהושע ויהי שמעו בכל הארץ יצא לו מוניטין בעולם מהו שור מכאן וראם מכאן על שם בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו דוד ויצא שם דוד בכל הארצות ומה היה מוניטין שלו מקל ותרמיל מכאן ומגדל מכאן ע"ש כמגדל דוד צוארך מרדכי כי גדול מרדכי בבית המלך ושמעו הולך בכל המדינות יצא לו מוניטון והוא שק ואפר מכאן ועטרת זהב מכאן עד כאן הרי מבואר שפשט משבע כדרך המלכים בתחלת מלכותם וכמו יהושפט ודוד המלך ולפי שהיה משיב רבים מעון היו הם מברכין לו לפי שהשיאם לחיי העולם הבא לזה אמר והברכה מברכך לשון רבים ולפי שנמרוד היה מבזהו ומקלל בכבודו אמר ומקללך לשון יחיד שהוא נמרוד המלך אאור אותו ולפי כוונת אברהם להביא כל האנשים לעבוד השם יתברך ובמקום שיש מלך עובד עבודה זרה קשה לפרסם שם ה' כמו שקרה לו עם נמרוד לכן לא פרסם בכנען שם ה' שהיה שם מלך אלא בנה מזבח וזהו אמר והכנעני אז בארץ רוצה לומר מלך כנען ולזה אמר הכותב בה"א הידיעה ולכן ויבן שם מזבח לה' ולא קרא בשם ה' אלא פרסם שמו מפני חילול השם שהיה מוכה המלך עמו רעות אבל כשנעתק משם ההרה שאין המלך שם אז ויקרא בשם ה' וכן אמרו בבראשית רבה ויקרא בשם ה' שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה ומגיירם ע"כ. ואחר כך אמר והכנעני אז יושב בארץ לסבה אחרת כי רועי אברהם רבו עם רועי מקנה לוט וראה אברהם שכשירצה המלך או יושבי הארץ שמריבין על הרעי ועל לבושו יפילו גורל ישו מגרשים אותם לזה אמר אברהם ללוט זאת המריבה מבוכנת לי ולך אל נא תהי מריבה ביני וביניך ובין רועי ובין רועיך הלא כל הארץ לפניך וזה אמר לו לפי שהכנעני והפרזי אז יושב בארץ ויגרשום מארצם וכן אמרו ז"ל כד הות תגרא בין הויה מתיתמן נוכראה שנאמר ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט וגו' וכתיב והכנעני והפרזי אז יושב בארץ ולזה אמר ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם והכנעני פירוש מלך כנען אז בארץ ומפני חילול השם לא פרסם שם אמונת השם עד שנעתק משם ההרה אז ויקרא בשם ה' כנ"ל. ונ"ל עוד שלפי שאמר ויהי רעב בארץ והצדיקים מפחדים שלא יתחלל שם שמים בסבתם. לזה אמר אברהם בלבו שמה יאמרו אלו הכנעניים מיום שבא זה האיש בכאן ופרסם אמונתו בא הרעב הזה בשנין המינות ועל שכן בזהו הרעב הראשון שבא בעולם ויאמרו מיום בריאת עולם עד עתה לא בא רעב ובא עתה בעבור שעזבו קדושת אלהים האמונה שהיה להם ולקחו אמונת אברהם וכן כתב הרמב"ן בפסוק ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון וגו' שכתב אולי לא היה רעב בעולם עד ימי אברהם ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה ע"כ. ולכן בסמוך שהיה רעב בארץ ירד למצרים קודם שיחשבו זאת המחשבה רעה עליו והטעם שהלך לארץ כנען אחר שהקב"ה לא גלה לו אנה ילך כתב הרמב"ן שהיה נודד והולך מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר עד שבא אל ארץ כנען וא"ל לזרעך אתן את הארץ הזאת. ולא מצאתי בזה טעם. ונראה לי שאמר שא"ל הקב"ה ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך תמצא לא יהיו כל אלו

היולים

שולחים ממנו והם שהיו יבואו גרים בארץ לא להם אלא הלא הקב"ה יתן להם ארץ אחת ומלכות אחת וגדולי זאת הארץ היא ארץ כנען בשבור שארור כנען עבד. עבדים יהיה לאחיו והאחיו הם שם ויפת. ואברהם בא מזרע שם ומה שקנה עבד קנה נכסיו. אם כן הארץ שקנה כנען יהיה לזרע אברהם. ובזה ראה שכוונת הש"י במה שאמר אל הארץ אשר אראך היא ארץ כנען והוא שאמר לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך וגם אעשך לגוי גדול וזהו שאמר והכנעני אז בארץ. שהיה ראוי שיאמר והכנעני בארץ אבל אמר ויעבור אברם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה וגדולי לך למה בא לשכם שהוא מארץ כנען לפי שידע אברהם שהכנעני אז באותו הדור של אברהם היה בארץ אבל לא יהיה. אח"כ בארץ שישראל יגרשוהו. משם ולכן הלך שם שידע אברהם שזאת הארץ היתה מה שאמר לו הקב"ה אל הארץ אשר אראך וגם אעשך לגוי גדול וזהו שאמר בסמוך וירא ה' אל אברם ויאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת פירוש שהסכים הקב"ה עמו ולזה אמר ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו ר"ל לה' שהסכים עמו.. ובזה הותר הספק הראשון שהיה ראוי לומר ויאמר ה' אל אברם איש צדיק תמים היה שאם יאמר כן היה במשמע שהיה זכה כמו נח וצדיקים אחרים ואפילו מזכה את הרבים ואינו כן שהוא היה מכריז שמו של הקב"ה ועוד שנח לא הזכירה התורה מעשיו לשנדע מהם שהיה צדיק אבל אמר ויסכר ויתגל אבל באברהם הזכיר מעשיו הטובים ולא הוצרך לומר איש צדיק תמים וזהו דעתי בהיתר כל אלו הספיקות :

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד. יש בזה הענין שבעה ספיקות :

הספק הא' למה א"ל הקב"ה בצאתו מן המלחמה וגלה לארבעה מלכים אל תירא אברם יותר היה ראוי שיאמר לו כן כשהלך ללחום שאז צריך הצלה חרב ומגן כמו שאמר דוד ע"ה החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי שאחר שגלה אינו צריך מגן. ועוד מה היא המצוה שעשה שיאמר לו שכרך הרבה מאד :

הספק הב' שהשיב אברהם ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי איך השיב כל מה שיתן לו הקב"ה ואפילו גן עדן אם לא יתן לו בן שלפי דבריו בן יותר טוב הוא לו מגן עדן ועולם הבא וראיה הפך זה שהרי השליך חיי בנו יצחק ורצה לשוחטו ולעשותו עולה לקיים מצות השם ית' :

הספק הג' למה לא השיב לו השם יתברך תשובה עד שחזר אברהם לדבר עמו פעם שנית שאמר שני פעמים ויאמר אברם זה אחר זה בלא תשובת השם יתעלה בנתיים שנאמר ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי ואז לא השיב לו הקב"ה והוצרך אברהם לדבר עוד ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי ואז השיב לו הקב"ה לא יירשך זה ולמה לא השיב לו הקב"ה מתחלה. ועוד שאלת התשובה שהשיב הקב"ה שיתה ברצון גדול. וגם השאלה שאמר והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה שהיה ראוי שיאמר ויאמר ה' אליו לאמר לא יירשך זה אבל כמה שאמר והנה דבר ה' אליו משמע שבשמע השיבו השי"ת ולא נתעכב כלל בתשובה וגלוים כהפכים בפעם. ראשונה לא השיבו הקב"ה כלל ובפעם שניה השיבו השי"ת בחפץ גדול וכמעט שלא כיים אברהם שאלתו עד שהשיב לו הקב"ה שלשון והנה מורה זה. והדיבור הראשון והשני שדיבר אברהם הכל אחד :

הספק הד' הרי הבטיחו השם יתעלה קודם לכן ואמר לו כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך אמר ואנכי הולך ערירי וגו' והנה בן ביתי יורש אותי ועוד למה אמר בזאת ההבטחה שהבטיחו השי"ת והאמין בה' שמשמע שבהבטחה הראשונה לא האמין ח"ו :

הספק הה' שאמר ויחשבה לו צדקה מי חשבה למי לצדקה אם השי"ת חשבה לאברהם האמונה שהאמין בו לזכות וכי לא היה ראוי שיאמין באלהי אמן ואם הכוונה שחשבה אברהם לשי"ת לצדקה והלא כל החסדים והטובות שעושה הקב"ה לכל בני אדם הוא צדקה אם צדקת מה תתן לו :

הספק הו' למה לא שאל אות על הבנים והאמין בה' בלא שאלת אות ועל הארץ שאל אות שנאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת וגו' וזה תימה שעל הדבר שהוא נס והפך הטבע שהוא נתינת הבן לא שאל אות ועל הדבר שאינו נס שאל אות שנהוג בעולם שעושים מלחמה גוי אל גוי ויורשים אותם ויושבים תחתם :

הספק הז' למה גזר השי"ת גר יהיה זרעך בארץ לא להם. מה חטאו ישראל שגזר עליהם גלות שעדיין לא היו בעולם וא"ת שחטא אברהם ששאל אות שאמר במה אדע וגו' ולכן הענישו הקב"ה כלשון עצמו של ידיעה ידוע תדע כי גר יהיה זרעך. זה א"א שהרי הקב"ה נותן אות לגדולים אשר בארץ המה ואינו מקפיד שאלתם אות לחטא כמאמר שאל לך אות מעם ה' אלהיך וכן מצינו בגדעון שנסה להשי"ת בגיזת הצמר ואם כן מה חטא אברהם שנגזר על זרעו גלות. והרמב"ן כתב ודע כי אברהם חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו וגם יציאתו מן הארץ שנצטוה עליה מפני הרעב עון כי האלהים ברעב יפדנו ממות. ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה. במקום המשפט שמה הרשע עכ"ד. ואני שמה אם נגזר גלות על שהביא אשתו במכשול עון למה חזר לחטוא בזה כשהלך לגרר שאמר שם ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא וישלח אבימלך ויקח את שרה ולמה הוסיף על חטאתו פשע אחר שנענש על החטא עצמו וא"ת שהקב"ה לא גילה לו חטאו ולמה כרי אברהם אוהבו וכרת עמו ברית וראוי היה שיגלה לו לפי שלא יחזור לחטוא. ועוד יצחק למה חטא בחטא שנענש בו אביו שנאמר וישב בגרר וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחותי היא ועוד אם בעבור שחטא חטא הוא נגזר על בניו גלות ת' שנה. היה ראוי שלפי שחזר לחטוא יהיה גוזר השי"ת עוד על בניו ת' שנה אחרות וגם כפלים לפי שחזר לחטוא פעם שנית בגרר ואחר שתראה שחטא ושנה וכן היה ראוי לגזור עוד על ישראל גלות ת' שנה וכפלי כפלים על שחזר יצחק לחטוא ואמר על אשתו אחותי היא. ולספק הו' למה שאל אות על ירושת הארץ ולא על הבנים אומר שאחר שירושת הארץ היא לבנים א"כ כששאל על ירושת הארץ אות שאל אות שיהיו לו בנים. וצ"ל לתרץ הא כולם שאברהם היה ירא מג' דברים האחד שאולי הרג במלחמה לחסידים וחסידי אומות העולם יש להם חלק לעה"ב.. הב' היה ירא מקרובי ד' מלכים שיבואו להרגו בערמה. הג' שאולי כבאה לד' מלכים נכה ה' מזכיותיו. לז"א לה' אל תירא אברם. לב' אנכי מגן לך. לג' אדרבה זכית שכרך הרבה מאד בעבור שבטחת בי ובעבור שהלכת להציל ללוט ומשבחך לא נשתלמת וכ"ש בעזר אותך לקיים

מצותי

שלותי שהלך מארצו וממולדתו שמך. והשיב אברה' לאחרונה ואמר במה שאמרת שכרך הרבה מאד ידוע הוא שאין הכוונה לעולם הבא שאין צריך הבטחה לצדיק שיהיה לו שכר לעה"ב אבל כוונתך הוא בעולם הזה ובעולם הזה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. וכוונתו שהאדם צריך בזה העולם לשני דברים אחד שילך האב לכאן ולכאן ולא ילך יחידי. השני לזון ולפרנס ביתו לקנות מזון ופרנסה ולתקן עסקיו ועסקי הבית. כנגד הראשון אמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי שאני הולך בשוקים וברחובות יחידי. כנגד השני אמר ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר פירוש אין בני זן ומפרנס אותי אלא אליעזר שקניתיו מדמשק והקב"ה לא רצה להשיבו לפי שטענות אברהם בזה אינם ראויות שלראשונה הרי יש לו חניכיו ילידי ביתו ש"ח. אם לענין שצריך בן לזון ולפרנס ביתו אליעזר מספיק וכשהרגיש אברהם שהקב"ה אינו משיב לטענותיו לפי שאינן ראויות טען טענה מספקת והיא טענה שאינה בעודו בעולם הזה אלא לאחר מותו והיא והנה בן ביתי יורש אותי. ולזאת השיב הקב"ה פתאום לא יירשך זה. כלומר בטענות הראשונות אין ראוי להשיבך כלל לסבה האמורה אבל טענת ירושה שהיא לאחר המות זו טענה מספקת שזאת טענת נפש גדולה שכל נכסיו שטרח לקנותם כל ימיו יירשם עבדו והזרים ורגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ושפחה כי תירש גבירתה וראוי להשיבך במהרה וכאלו פירש שהסיים השאלה חזר לשון והנה. ומה שאמר הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי אחר שהבטיחו השם יתעלה ואמר ושמתי את זרעך כעפר הארץ לפי שזרע לפעמים הכוונה בו משפחה כמו שאמר במרדכי דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל זרעו שהכוונה משפחתו והוא כל זרע ישראל. וכן מה שאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת אולי הכוונה משפחתו והם כל בני אביו וקרוביו ועוד מי שזן לחבירו או לעבדו נחשב כאלו הוא בנו כמו שאמר גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה. ויש להקשות איך אמר בני יוסף אלא לפי שכלכל לכל אחיו נקראו ישראל בניו ולפיכך פחד אברהם במה שאמר לזרעך אולי הוא אליעזר שהוא זקן ביתו המושל בכל אשר לו והוא כבנו ולזה אמר ה' אלהים מה תתן לי ובן משק ביתי הוא דמשק כלומר ובעבור דמשק אליעזר אמרת לי ושמתי את זרעך וזה הוא שאמר ובן משק ביתי שאמר לשון בן כלומר הבן שזן את ביתי הוא אליעזר ונקרא בן וזה הוא שאמר היפלא מה' דבר פירוש לפי שהבשרה שרה שמה שאמר המלאך שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך יהיה עבד או נער שתתן לו נכסיה ובלשון לעז פירפינאד"ו וזה לפי שהיתה זקנה ואברהם זקן ולזה צחקה ולזה אמר הקב"ה היפלא מה' דבר כלומר אם היה המבשר הוזה בכוכבים איסבר שראה באצטגנינות בן והיינו בן אלא עבד כבן שנסתר מהאצטגנינים הפרטיות שאינם יודעים אלא בכללות אבל מה' לא נסתר הפרטיות ואם לא נפרש כן אינו נופל בזה לשון היפלא אלא היה לו לומר וכי הנבואה אינה אמת ולזה הוצרך הקב"ה לפרש דבריו ואמר לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך פירש לו בפי' יצא ממעיך שהוא בנו ממש ואל"כ למה אמר לשון מעיך ולא אמר כן במקום אחר אלא זרעך ואמר והאמין בה' וגו' והכוונה האמת שהקב"ה יתן לו בן בנו ממש שיצא מחלציו וממעיו אבל בנבואה הראשונה האמין בה אבל לא האמין שיהיה ממעיו אבל עתה שהקב"ה פי' לו בפי' אשר יצא ממעיך אז האמין שיהיה לו בן ולמה האמין בשיתן לו הש"י בנים ולא שאל אות על זה והוא נס גדול ועל ירושת הארץ שאל אות ואינו נס לזה השיב ואמר ויחשבה לו צדקה

פירוש צדקה כל אדם יכול לעשות משלו ויוציא מעותיו מכיסו ויתן אבל שיתן ראובן צדקה מנכסי שמעון צריך אות על זה וגם צריך טעם. צריך אות לפי שמה שהוא ביד שמעון הוא דבר קשה להוציאו לפי שהוא ביד אחרים ויבקשו סבות שלא יצא מידם. וצריך טעם שאין ראוי לעשות כן שנראה גזל ח"ו ולזה שאל אות על זה ואמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה ולא שאל אות על הבנים שאשר מהם הב' סבות האמורות בירושת הארץ שהרי אינו ביד אחרים אלא ביד הקב"ה וא"ת הוא נס וצריך אות אינו כן שהקב"ה שברא הטבע והוציאו מאין נקל בעיניו לחדשו ולשבר אותו ולכן לא שאל אות על הבנים. ולמה ששאל אות על ירושת הארץ אמר קחה לי עגלה משולשת וכרת ברית עמו והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה תחת במקום הקב"ה כאלו ה' עבר בין הגזרים ואמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת וא"ת למה יקח הקב"ה נכסי אחרים ויתנם לאחר לזה נשיב כשנשיב הקושיא האחרת והיא למה גזר הקב"ה גלות על עם שעדיין לא נולדו. והתשובה לזאת כשנקדים. ידוע שאם המלך עושה חסד מנכסי ראובן לשמעון ראוי ב' דברים. הא' שיהיה ראובן רשע ושיהיה חייב העונש הזה. הב' שיהיה שמעון צדיק כ"כ לבאו הנכסים יקחם לו ולפי שהכנענים לא היו רשעים בעת כריתת זה הברית שהקב"ה יורישם מארצם שלא נתמלאת סאתם ושיושיב לישראל בארץ אחרת א"א לפי שהקב"ה לא רצה שיהיו בארץ אחרת וגם לא מינו שנתמלא סאת עם אחרת בעת ההיא א"כ בהכרח הוא שיהיו גרים בארץ לא להם עד שיתמלא סאת הכנעניים. אבל אפילו שיתמלא סאתם צריך גם כן שיהיו ישראל חסידים שיהיו ראוים שיתן להם מה שיקח מהכנעניים לזה אמר לו הקב"ה ידוע תדע פירוש אמר לו שני דברים אחד דע. כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ת' שנה. ב' ועבדום וענו אותם ת' שנה. פירוש ידוע תדע שבהכרח הוא שיהיו גרים בארץ לא להם שא"א בזולת זה שאין להם מקום שבו ישבו וזה אני הפך בו מאחר שא"א בענין אחר שאם לא כן לא הייתי הפך אבל המצריים יעשו דבר שלא רצוני והיא ועבדום וענו אותם ת' שנה. והזר אחר זה לבני אלו הדברים אם לזאת האחרונה אני אפרע מהם וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי שזה אינו הפך בו רצוני בשביל וענו דן אנכי במכות ובעבור ועבדום יצאו ברכוש גדול ואחר זה חזר ופירש הטעם לראשונה למה אמר גר יהיה זרעך ומה הבאה בזה אמר ודור רביעי ישובו הנה לפי שלא שלם עון האמורי עד הנה ואין ראוי להורישם מארצם בלא חטא. הנה שהפסוק עצמו נותן טעם למה גזר הקב"ה גר יהיה זרעך שלפי האמת לא גזר כן אלא אמר הכרח הוא שגר יהיה זרעך בארץ לא להם שאין להם מקום לישבו בו בעבור שאין ראוי להוריש האמוריים מארצם שלא נתמלאה סאתם ואם צדקות ישראל אע"פ שלא יהיו צדיקים יתן להם הארץ בזכות אבות כמו שאמר לא בצדקתך וביושר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגוים ובמקום צדקות ישראל ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך וגו' הנה במה שאמר גר יהיה זרעך אינו לסבת עון אלא שאי אפשר כפי הדין שיתן להם את הארץ עכשיו והכרח הוא כי יהיו גרים בארץ לא להם זהו דעתי בהיתר כל אלו הספיקות ובזה הפירוש השבתי לזאת הקושיא הגדולה שנבוכו בה כל המפרשים באיזה עון גזר על ישראל שיהיו גרים ואני המה מהם שנבקשו טעם למה נגזר גלות בלא חטא וגם בזה הפירוש השבתי קושיא אחרת שנבוכו בה כל המפרשים והיא כיון שהקב"ה גזר שיהיו גרים ועבדום וענו אותם למה אמר וגם את הגוי אשר יעבודו

דן אנכי והרמב"ן כתב שלאחד מב' סבות מענים ה' לאומה שמקיימין גזרת הש"י הא' שלא עשו רעה לקיים גזרת ה' אלא לשנאה או לגזול. השני שהוסיפו רעה יותר ממה שגזר הש"י והאחד מאנו בסנחריב הוי אשור שבט אפי ועל עם עברתי אצונו והוא לא כן ידמה כי להשמיד בלבבו ושל כן העמשו ונבוכדנצר שני סבות אחד זאת שית שהוסיף על הגזירה אם הראשונה אמר אעלה על במותי עב. והב' והאגם בידך לא שמת להם רחמים וע"כ נשמד זרעו לגמרי ובבל כמהפכת סדום וכן במצרים דן אנכי לפי שבות שהשליכו בניהם ליאור והבה נתחכמה לו ויסכרו. אתי היאכם עכ"ל. והנה נדק בכל דבריו בענין אשור ונבוכדנצר. אבל בענין מצרים אין צורך לזה בכפי הפירוש שפירשתי לא גזר הקב"ה שיהיו גרים ולא שיעבדו' אבל אמר שבהכרח הוא שיהיו גרים וגם שהקב"ה יודע שעבדום ועינו אותם הפך רצון האל. ושעם אולי אבנה ממנה יובן במה שאמרו רז"ל בית תינוק ואשה אע"פ שאין מתים יש סימן. ולזה אמרה אולי בן השפחה יבנה מערכת גבירתה או יבנה מערכת אביו המחייבת שלא יוליד מקרה:

מפני שרי גברתי אמרו בבראשית רבה אם אמר לך אחד חמור לא תהום שמע שים רסן בפיך. שאברהם אמר הנה שפחתך בידך ועדיין השיבה עצמה לאחותו אבל אחר שאמר לה המלאך הגר שפחת שרי השיבה מפני שרי גברתי:

ויאמר לה מלאך ה' בזה הענין ספקות מה צורך לומר הרבה פעמים ויאמר לה מלאך ה' פעם אחד יספיק ויאמר לה כל הענין בבת אחת שמה שאמר אח"כ הרבה ארבה את זרעך ואמר אח"כ הנך הרה וילדת בן היה לו לומר כל זה כשאמר שובי אל גבירתך ופרש"י על כל אמירה ואמירה היה שלוח לה מלאך לכך נאמר מלאך בכל פעם. וזו קשה מן הראשונה וכי לא היה מספיק מלאך ה' והנכון בעיני שבפעם הראשונה אמר לה אי מזה באת ואנה תלכי רמז לה בתהום לכבודה שהרואה שפחה בורחת מבית אדוניה והיא מעוברת יאמרו שלפי שהיתה הרה לזנונים ברחה ולא אמר לה כן בפי' שתבוש אבל כוונתו שתשוב ולא הבינה והוצרך לומר לה עוד שובי אל גבירתך ולא פי' לה יותר לכבוד אברהם והיא לא הבינה הענין ולא הסכימה לשוב ולכן חזר לה המלאך לפרש לה יותר באמר הרבה ארבה את זרעך והתעני תחת ידיה כי זה כבוד לך שתתעני יותר משילך דבר רעה עליך שאת מעוברת ומן העיבור יבאו ריבוי בנים ועדיין לא הבינה ולא הסכימה לדברי המלאך לזה חזר ואמר לה (בשעה רעה) שבין דברי שכוונתי שהנך הרה וילדת בן ויאמרו כל העול' שבך הרה לזנונים ולפי האמת אינו בן זנונים ששמו ישמעאל כי שמע ה' אל עניך רוצה לומר ואחר שתלד אותו לא תתעני וכיון ששמע ה' אל עניך ודאי אינו בן זנונים שאין הקב"ה שומע בקול רשעים. ועוד הטעם שיאמרו שהוא בן זנונים שהוא יהיה פרא למוד מדבר שאינו מקבל מרות ידו בכל הוא ישבה רע לכל העולם והעולם גו ויד כל בו ולכן ראוי שתשובי אל גבירתך ורצה לומר עשית לי שאגיד לך מה שלא היה בדעתי להגיד לך והוא יהיה פרא אדם וגו' זהו דעתי ולא ראיתי בזה הענין דבר שיתיישב אלא זה. ולהז"ל שאמרו על כל אמירה ואמירה שיה שלוח לה מלאך נראה שזה היה לכבוד אברהם שידברו אליה מלאכים רבים:

אתה אל ראי היה לה ספק אם היה מלאך או נביא והמרס ודאי אתה מלאך אתה אל ראי לפי שדרך המלאך שבא פתאום על האדם לא כראובן הבא מן הדרך שמתקרב מעט מעט ובא זה שמעון אבל המלאך בא לאדם בפתע שלא ראהו ומיד שלא ראהו רואהו עליו ח"ש אתה אל ראי מלאך ראיתי והטעם שהוא מלאך כי אמרה הגם הלום ראיתי פירוש אם אחרי שראיתיו בראשונה הוצרכתי לראותו עוד לא כדרך האנשים שרואי' לאדם הבא מן הדרך מעט מעט כנ"ל. או יהיה פירוש אתה אל ראי אתה המלאך שראיתי בבית אברהם ותמהה בעצמה ואמרה הגם הלום אחר שיצאתי מבית אברהם הייתי רואה אותו ההרי רואי' אותו בבית אברהם שבבית אברהם הייתי רואה אותו אבל במדבר לא חשבתי לראותו. ונ"ל עוד להסכים זה עם מה שפירשתי למעלה שאמרה למלאך אתה המלאך הרואה והמבין הענינים היטב כי טוב לי שאשוב לבית אדוני אברהם שלא יאמרו בן זנונים הוא אבל אני לא ראיתי הענין היטב בהרואה הדבר בתחלת המחשבה בלי שיבוש לעיין בה יטעה על הרוב ולזה אמרה אתה המלאך הרואה בטוב הדברים אבל אני לא עיינתי היטב הענין הזה שראוי שאשוב לבית אדני כאשר אמרת וכי הגם הלום ראיתי ועיינתי הענין אחר שראיתיו בתחלת המחשבה לא ודאי אלא במחשבה הראשונה שבאה אלי ברחתי ואם הייתי מעיין הדבר כמו שאתה עיינת לא הייתי בורחת או הייתי חוזרת מיד:

ויהי אברם בן צ"ט שנה לא היה צריך לומר זה בסוף הענין אמר ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה בהמולו בשר ערלתו אבל הכוונה אחר שהיה זקן ואין לו בנים היה ראוי שלא יחלשו לו איברי ההולדה אלא יחזקו אותם ולפי שהוא קשה שילטוה להמול לא צוהו מיד כן אלא התחיל לפתות לו הקדמות ואמר לו אני אל שדי שדי אני האל שיש אלהי להשלים כל הצריך לרמוז לו שלא יחשוב שיחסר לו מצד מצות המילה שרוצה לצוותו שום דבר משיוליד בן ואמר התהלך לפני והיה תמים שרוצה שיקבל המצוה בתמימות ולא ישאל מה זה ועל מה זה כי במצוה הזאת אתנה בריתי ביני ובינך וארבה לך ריבוי בנים אע"פ שבטבע מצד המצוה יש חולשה באיברי ההולדה או ירצה לומר אע"פ שיחסר דבר מטפך לא יהיה הסרון אלא שלימות וכן האמת שהקב"ה רצה שיהיה זה האות' באדם לשיוכלו מי שיכרות עמו ברית בהסרתו שבכך נכרת הבהמות בלי זה האות' ולזה אמר ויפול אברהם על פניו כמי שבוש שיגיע דבר גלם ומקבלו עליו על כל פנים יהיה טוב או בלתי טוב ואינו פונה לכאן ולכאן:

המול לכם כל זכר. במדרש מצות מילה היא כקרבן וכשם שדם הקרבן לכפרה על המזבח כן דם המילה מכפר ועל כן מטתה בשמיני כקרבן שנאמר ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה וגו' וכמו שכתוב בקרבן ואכלו אותם אשר כופר בהם שאכילת הקרבן מכפר כך נהגו ישראל שעושים סעודה ביום המילה. ועוד גדול כח המילה מן הקרבן שהקרבן בממונו והמילה בגופו ובבראשית רבה להט החרב להט זו גיהנם שמלהטת האדם החרב זו מילה שנאמר עשה לך חרבות צורים אמר הקב"ה מי מציל את בני מאש לוהט המילה לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים משלג זו גיהנם שנאמר תשלג בצלמון בזכות מילה כי כל ביתה לבוש שנים זה דם מילה. ובפרקי ר' אליעזר אברהם מל עצמו ביום הכפורים שנאמר כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה וכתיב בעצם היום הזה נימול אברהם ובכל שנה ושנה רואה הקב"ה בריתו של אברהם אבינו ומכפר על כל עונות בני ישראל שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו':

ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך וגו'. היה לפי

שנאמר ולא יקרא עוד את שמך שרי והיה שמה שרה כמו שאמר באברהם אלא הכוונה כי כשהמלך עושה לעבדו שר ואלוף אשתו היא ג"כ שרה וגבירה. ואחר שאברהם אב המון גוים והוא שר ואלוף על כל העולם ג"כ היא גבירה על המון גוים:

ויפול אברהם על פניו ויצחק מגד שמחתו הגדולה לא סבל בעצמו ושחק ולפי שהתנועות שהאדם עושה בשפתיו כששוחק אין ראוי לעשות' לפני הקב"ה נפל על פניו:

הלבן מאה שנה וגו'. אמר באברהם תימה אחת הלבן ק' שנה ובשרה אמר שתי תמיהות והם שרה הרי תימה אחת הבת תשעים הרי תימה שנית לפי שאינו כל כך תימה שיוליד הזקן כמו שהוא תימה שזקנה תלד:

ויכל לדבר אתו כמנהג בנבואות שאחרי שנגלה דבור השי"ת לנביא לא היה נפרד ממנו תיכף אבל אחרי כן היה מתענג הנביא בהשגתו ומסתכל באספקלריא ולזה אמר שעתה לא עשה כן אבל תיכף שכלה לדבר אתו עלה מעליו. לפי שיוכל אברהם להשלים המצוה ביום הגזרה עצמה כמו שראינו שנזדרז זירוז נפלא שמל כל ילידי ביתו ביום א' ש"ת הון מכל מקנת כספו:

בהמולו בשר ערלתו במדרש גדולה מילה שכל מי שהוא מהול אינו יורד לגיהנם כתיב הכא ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וכתיב וביום השמיני ימול ומי יורד לגיהנם מי שכתוב אחריו את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמוני שכולם ערלי לב וכל ערלי לב יורדים לגיהנם שנאמר ביחזקאל בן אדם נהה על המון מצרים והורידהו אותה ובנות גוים אדירים אל ארץ תחתיות את יורדי בור שם אשור וכל קהלה כולם ערלים חללי חרב שם משך ותובל וכל המונה שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה המה את ערלים ישכבו ואת יורדי בור וגו'. שמה נסיכי צפון וכן אמר ישעיה ופערה פיה לבלי חק למי שאין לו חק שנאמר ויעמידה ליעקב לחק וכתיב גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור אין מים בו:

פרשת וירא

וירא אליו כל המפרשים נבוכו בזאת המראה שלא דבר לו ה' כלל ואחז"ל לבקר את החולה. ונ"ל שנראה אליו ה' שיהיה דבוק עם הקב"ה שהדבקות ואהבת השי"ת הוא התכלית היקר שאיפשר במין האנושי והוא האושר האמתי והוא תכלית התורה והמצות וא"כ אין צורך לבקש תכלית למה שהוא התכלית האחרון והטוב אשר הכל יכספוהו והכוונה שבזכות המילה נדבק השם יתברך עמו ואברהם עם השי"ת:

וירא והנה ג' אנשים נצבים עליו וירא וירץ פעם. וירא וירא לומר שאע"פ שהיה זקן וחלוש מצד המילה ובדרך טבע לא היה לו כח ללכת עם כל זה לפי שראה ה' ומלאכיו התחזק בראייתו והיה לו כח לרוץ וזהו שאמר וירא וירץ בעבור שראה ה' רץ. והנכון בעיני שלפי שראה ג' אנשים בפתע אמר אלו נביאים או חכמים שיודעים קפיצת הדרך וזהו שאמר נצבים עליו שלא ראה אותם באים מן הדרך מעט מעט כדרך האנשים אלא בפתע ראה אותם נצבים עליו כאלו נפלו מן השמים עליו ולפי שראה זה בפלאות רץ לקראתם שיתאכסנו עמו וזהו וירא פעם אחרת שראה זה השינוי:

וירץ לקראתם פעם נקראתם ולא אמר אחריהם בעבור שהיו מלאכים ואין להם אחורים שנאמר וארבעה פנים לאחד ואברהם חשב שהם נביאים יודעים לבסוף פניהם שלא יראה כחופשים פניהם; **אל נא תעבור** מאחר שהם ג' היה ראוי שיאמר אל נא תעברו. וא"ש לגדול שבהם אמר א"כ כל הענין היה לו לדבר בלשון יחיד והנה דיבר בלשון רבים ורחצו רגליכם והשענו וסעדו לבכם אחר תעבורו ומה שאמר לשון יחיד אל נא תעבור לפי שמי שבא לבשר את שרה ידוע הוא שלא ילך משם עד שיבשר ומי שבא לרפאות את אברהם גם כן לא ילך משם עד שירפאנו רפואה שלימה למי שהולך לבקש ממנו שלא ילך למי שהיה הולך להפוך את סדום:

כי על כן עברתם טעם על כן כי כשהולכים חבורת אנשים מעיר לעיר ויש עיר בנתים שולחים נער שיקנה להם בר ולחם ומזון ויוציא להם לדרך אבל אם דעתם לאכול בעיר נכנס כל החבורה בעיר ולזה אמר מאחר שנכנסתם כולכם בעיר דעתכם לאכול בעיר וא"כ אכלו עמי כי על כן עברתם בעיר לאכול ובאתם תוך העיר שאני בה. או ירצה לומר ידעתי כי לא באתם אלא לכבדני ומאחר שידעתם שאיני עוזב לשום עובר ושב הבא אצלי בלא אכילה א"כ על זה באתם שידעתם שלא אעזוב אתכם בלא אכילה. ויש בזה הענין ספיקות:

הספק הא' למה אמר וירא אליו היה ראוי שיאמר וירא ה' אל אברם כמו שאמר ויאמר ה' אל אברם:

הספק הב' ביאור הפסוק ונחלק לד' ספקות הא' למה נראה לו באלונים יותר היה ראוי שיראה אליו באילן הטוב כאילן האתרוג וכיוצא בו. ולמה באילן ולא באש שנאמר ודבריו שמעת מתוך האש ועוד מה צורך שיאמר הכתוב שנראה באילנות ואפילו יהיו אתרוגים. הב' מה צורך לומר יושב פתח האהל ומה לנו יושב פתח האהל או תוך האוהל. הג' מה צורך כחום היום מה תועלת שנדע אם הוא כחם היום או בקור היום.

הספק הג' לא ימנע או הם מלאכים או אנשים אם מלאכים איך רחצו רגליהם ואיך אכלו ואם הם אנשים איך אמרו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה. וי"מ שהם נביאים ואינו נכון שהיו אז נביאים שלוחים לבני אדם ולא נודע מי הם ומי אביהם לא היום ולא לשלשום אלא הם מלאכים כחז"ל. וא"ת איך אכלו. כתב הרמב"ן במקום שיזכיר המלאכים בשם אנשים בכאן ובלוט וכן ויאבק איש עמו וימצאהו איש הוא כבוד נברא נקרא אצל יודעים המלבוש יושג לעיני בעלי זכי הנפשות כחסידים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש עד כאן. ויש להקשות לא ימנע או הכיר אברהם שהם מלאכים או לא הכירם אם הכירם איך האכילם וא"ת לא הכיר שהם מלאכים איך יתכן שאפי' הגר שפחת שרה הכירה המלאכים לפי שישבה בבית אברהם כמו שפירשתי למעלה בפסוק הגם הלום ראיתי אחרי רואי:

הספק הד' למה אמרו כן תעשה כאשר דברת שאין דרך להשיב כן למזמינים אלא לומר תן לך שכבר אכלנו וכיוצא בזה. התשובה לכל אלו הספקות שזכות המילה גדול שיספיק להקבלת פני השכינה ושהקב"ה יכבדנו ויבקר אותו ולזה אמר אליו כלומר לזה האדם הגדול שנימול הוא ועבדיו כמו שסיים הפרשה שלמעלה וכל אנשי ביתו יליד בית ומקנת כסף מאת בן נכר נמולו אתו ואמר בסמוך לו וירא אליו ה' שאם היה אומר וירא ה' אל אברם היה במשמע שהיה התחלת ענין ואין לו קישור עם הענין של מעלה ולזה אמר באלוני ממרא שבזכות המילה אפילו שאינו אילן הטוב אלא אלונים ואין הנבואה שורה אלא מתוך שמחה ובאלונים אין שמחה שאילן האתרוג וכיוצא בו משמח הלב ובזכות המילה אפילו באלונים

בחלומים נראה אליו ה׳ ועוד שהיה יושב פתח האהל שדק׳ שם עוברים ושבים וא״א שיכוין לנבואה שאם היה אברהם בתוך האהל היה אפשר לכוין ועכ״ז בזכות המילה נראה אליו ה׳ ועוד שבבוקר השכל פנוי מעסקי העולם ומאכילה וממחשבות ושיא שעה מוכנת לנבואה ועכ״ז בזכות המילה נראה אליו ה׳ ולזה לא אמר כחם השמש כמו שאמר במן וחם השמש ונמס שחום השמש הוא עד שעה ד׳ שבמקום השמש יש חום ובמקום הצל לא יש חום אבל חום היום הוא שגם במקום הצל יש חום והוא חצי היום כפרז״ל והותה שעה אינה ראויה לנבואה כ״כ ועכ״ז נראה אליו ה׳ והטעם שלא הכיר אברהם שהם מלאכים לפי שרצה הקב״ה לעשות לו כבוד מה שלא עשה לאדם בעולם ואפי׳ למרע״ה לזכות המילה שהוא הראשון שעשאה משנברא העולם. עד היום ההוא והוא שיהיו המלאכים אוכלי שלחנו ולזה עשה הקב״ה שלא יכירם שאם יכיר שהיו מלאכים לא היה מזמינם לאכול והקב״ה עשה שיתגשמו ויהיו נראים אנשים בהוד הראות ולזה אמרו כן תעשה כאשר דברת שלא די זה הכבוד אבל המלאכים הזמינו עצמם לאכול בשלחן אברהם למילת יצחק ואמרו כן נאכל ג״כ למילת יצחק וזה דרך ארץ ומנהג לומר כן לאוכלים בברית מילה לומר. כן תעשה לאושפיזו וזה מורה לשון כן תעשה ולא אמרו כן עשה :

ויאמר אדני אם נא מצאתי חן בעיניך לשון חול כלומר אדונים וי״א שלפי שהוא קמוץ הוא קדש והטעם שהוא קמוץ כשהוא קדש לפי שבחכמת הנקוד הקמץ מעלה ולאשון לז׳ התנועות שהם קמץ פתח צרי סגול חולם שורק חירק. שמתוק ז׳ אלו תבנה התורה ונקראים ז׳ קולות ועליהם אמר דוד ע״ה במזמור של מתן תורה שבעה קולות לפי שכל התורה מיוסדת עליהם וז״א בז׳ קולות נתנה תורה וזהו חצבה עמודיה ז׳ שהם עמודים שכל שבית נכון עליהם והפרש שבין קמץ לפתח אינו אלא בצורת הנקודה והנקודה רמז לנקודת המציאות ולכן הנקודה משמשת לז׳ פנים על האות חולם באמצע האות שורק מתחת האות חירק. בפתח ישוב קמץ. בחירק ישוב צרי. בצרי ישוב קבוץ שפתים הרי ז׳. ועוד באותיות עצמן אם תתן הנקודה בהא ישוב חית ואם בוו׳ ישוב ז׳ ואם בכף ישוב בית ואם בנון ישוב גימל ואם בריש ישוב דלית ולכן המוסיף נקודה או גורעה כאלו מחריב את העולם וקוצץ בנטיעות התורה ובראשית ואע״פ שנראה שהקמץ והפתח הכל דבר אחד ותנועה אחת אינו כן אלא יש הפרש ביניהם במבטא שהרי תנועת הקמץ גבוהה ותנועת הפתח לא בענין שהקמץ בתיבה יורה על מעלה גדולה ועל דבר שהוא עומד בפני עצמו אינו נסמך לאחר כענין ארון שהוא קמוץ ומצינו ארון הברית שהוא בפתח וכן הנה אנכי שולח מלאך ושלח מלאך שהוא בקמץ ומלאך הברית הוא בפתח. כי הפתח נסמך לעולם למה שאחריו ולא כן הקמץ כי הוא עומד בפני עצמו ומטעם זה כל אתנח וסוף פסוק הוא בקמץ כי שם עומד לא יסמוך ולזה בנקוד זה השם לא תמצא פתח אלא קמץ שהיא מעלה עליונה גדולה ושהוא בלתי נסמך לאחר כדבר הנבדל ולזה נכתב באלף דלית כשהוא קדש בקמץ וכשהוא חול בפתח ומה שכתוב בלוט אל נא אדני בקמץ והוא חול לפי שהוא סוף פסוק וזה הוא ההפרש שיש בתורתנו בין קמץ לפתח כהפרש שיש בין קדש לחול ובין אור לחשך ועוד מצינו שהמחליף פתח בקמץ לא ימלט או יהרוס הכוונה או יבוא לידי כפיר׳ כי אות הא של האף תספ׳ אלו קמצתו היית מהפך כוונת אברהם והורס מחשבתו ואות הא׳ של הלאל יעשה משפט

אלו קמצתו יהיה כפירה מלבד מה שאמרו חכמי הדקדוק כי הקמץ הוא נאמר על ענין אמיתי ולא כן הפתח ומזה אמר הכתוב ולעמוד עליו ולאמתתו ולא של ולאמתת בקמץ אבל ולא ולאמתתו בפתח שמה שאמר ולאמתת עליו אמת היה ולא כן ולאמתתו כי שאול הרג את עצמו וכל זה מחכמת תורת ה׳ ולשוננו הקדושה ומטעם זה נמשלו האותיות לגוף והנקודה לנשמה שהנקודות מניעות האותיות כמו שהנשמה מניעה את הגוף כמו שדרשו בספר הבהיר דמיין נקודתא באתוותא דאורייתא דמשה כנשמתא דחיי בגופא דאינש :

וה׳ אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ. סמך זה למה שאמר ואברהם הולך עמם לשלחם לרמוז בזכות הלויה גדולה שבזכותה גילה לו הקב״ה מה שהיה רוצה לעשות בסדום. יש להקשות מה טעם הוא לפי שיהיה לגוי גדול שלא יכסה ממנו מה שיעשה עד שחכמינו ז״ל אמרו הואיל והזכירו סיפר בשבחו. והתשובה נראה לי שנתן סבות רבות לשראוי שיגלה לו מה שיעשה בסדום הראשונה שיהיה לגוי גדול ועצום שנאמר בו אב המון גוים נתתיך ואיך אהרוג לבנים ולא אודיע להאב שבדין אני עושה. סבה ב׳ ונברכו בו כל גויי הארץ ואיך אהרוג לאנשי סדום שהם א׳ מגויי הארצות שאם אהרוג אותם אם כן לא נברכו בעבורו. סבה ג׳ לפי שהוא אוהבי ודרך האוהבים לגלות סודותיהם וז״ש כי ידעתיו שהוא מלשון מודע לאישה ואדעך. סבה ד׳ למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה׳ לעשות צדקה ומשפט ואם יחשבו שאני עושה משפט אם כן אברהם סותר דבריו שהוא יצוה לבניו שישמרו דרך ה׳ ומה יאמר להם שהוא דרך ה׳ יאמר להם שהוא לעשות משפט ובמין יראו בהפך שבניו יחשבו שאנשי סדום צדיקים וכשאמיתם אני עושה משפט אם כן איך יצוה דברים הפכיים זה לזה ושילוה לבניו שיעשו משפט כמו שהקב״ה עושה והקב״ה ח״ו אינו עושה. סבה ה׳ שאברהם מוכיח גדול להביא בניו וביתו לעבוד את ה׳ וצריך שיהיה לו דברי תוכחה להוכיחם ולייראם ולהפחידם והוא שיאמר להם שישמרו דרך ה׳ שאם לא תשמרו יעשה בכם משפט כמו שעשה בסדום כחז״ל אל תאכל שום ואל תשכב בשחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זכרו יותר מן הראשון ולזאת הסבה ראוי לגלותו לאברהם לפי שיוכיחם תוכחה גדולה ממה שעשה בסדום. סבה ו׳ לפי שסדום היא מארץ ישראל ואיך אשרוף קצת מארץ ישראל ולא אודיע לאברהם אשר שאמרתי לאברהם לזרעך אתן את הארץ הזאת ואמר ביום ההוא כרת ה׳ את אברם ברית לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת וזה שאמר למען הביא ה׳ על אברהם את אשר דבר עליו שהוא נתינ׳ הארץ לזרעו ובזה הפי׳ יהיה הפסוק כולו שלם ואין בו יתור וחסרון : **ויגש** אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה וגו׳ יש באלו הפסוקים ד׳ ספקות. א׳ איך נכנס בחלוקה אחת ויצא באחרת שבראשונה אמר האף תספה צדיק עם רשע ויראה מזה שאם לא יספה צדיק עם רשע אלא שימותו הרשעים ויגלו הצדיקים אינו קשה בעיניו ואח״כ אמר בהפך שאמר אולי יש נ׳ צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען נ׳ הצדיקים אשר בקרבה ויראה מזה שרע בעיניו אם לא יגלו הרשעים עם הצדיקים. ב׳ אחר שאמר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה מה צורך לומר חלילה לך. ג׳ חס

ערך

צריך לחזור ולומר והיה כצדיק כרשע שהכוונה בו שאיך
ימות צדיק עם הרשע שזה עצמו מה שאמר חלילה לך
מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע. ד' למה חזר
פעם אחרת לכפול ולומר חלילה לך השופט כל הארץ לא
יעשה משפט. התשובה לראשונה י"א שהכוונה לא ימנע
אם אתה רוצה לנהוג עמהם במדת הדין או במדת רחמים
אם במדת הדין האף תספה צדיק עם רשע אם במדת
רחמים אולי יש נ' צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא
תשא למקום למען נ' הצדיקים אשר בקרבה. ונראה לי
להתיר כל אלו הספקות שאמר אברהם אולי השם יתברך
יאמר שיהיה בכאן שלשה חלוקות ואני רוצה לומר לו שלא
יש אלא שתים והוא שלא ימנע מאחד משלשה חלוקות או
ינצלו הרשעים עם הצדיקים או ימותו הצדיקים עם
הרשעים או ימותו הרשעים וינצלו הצדיקים ואולי יאמר
הקב"ה נעשה זאת החלוקה האחרונה שבזאת החלוקה אין
בה עול לזה אמר אברהם אי אפשר שלא יש אלא שתי
חלוקות או ינצלו הרשעים עם הצדיקים או ימותו הצדיקים
עם הרשעים ואחר שלא יש אלא שתי חלוקות הללו האחד
מהם שהוא שימותו הצדיקים עם הרשעים הוא עול אם
כן בהכרח ינצלו הרשעים עם הצדיקים. והטעם שלא יש
החלוקה שלישית שהרי אי אפשר שאם אחד צדיק ועשרה
בניו רשעים וזה עונש גדול לאב ועוד שבזה לא יהיה
יורש לאב וירשו זרים נכסיו ויגע לריק וילד לבהלה וכל זה
עול בערך האב ואם כן בהכרח הוא שינצלו הרשעים עם
הצדיקים ולכן נכנס באחד ויצא באחרת וזהו שאמר האף
תספה צדיק עם רשע זאת נמנעת שיהיה עול ואחר שזאת
החלוקה אינה אפשרית בהכרח צריך ליכנס באחרת שהיא
שינצלו הרשעים עם הצדיקים וזהו שאמר אולי יש חמשים
צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען
חמשים הצדיקים אשר בקרבה ולכן אחר שעשה זאת
החלוקה חזר פעם אחרת מיד לחלוקה הראשונה שאמר
חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע ונראה
מיותר אלא לומר לא יש חלוקה שלישית שאם תרצה לעשות
החלוקה שלישית לא תוכל ובהכרח תחזור לחלוקה הראשונה
ולזה כפל ואמר חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק
עם רשע ואם תאמר שיש חלוקה אחרת אי אפשר אלא
והיה כצדיק כרשע פירוש או יהיה הצדיק כרשע שימות
עמו או יהיה רשע כצדיק להנצל עמו וזהו דרך שתי כפי"ן
שבפי מלות המשוכות זו לזו כמו כמוני כמוך שר"ל אני
כמוך ואתה כמוני וכן כעמי כעמך ואם לא כן אלא
שיהיה הכוונה בו והיה כצדיק כרשע שיהיה הצדיק נספה
עם רשע הוא מיותר שכבר אמר האף תספה צדיק עם
רשע חלילה לך מעשות כדבר הזה להמית צדיק עם רשע
מה צורך לחזור ולומר והיה כצדיק כרשע אלא ודאי
נראה שהכוונה בו מה שפירשתי. ובזה הותרו כל הספקות.
אם בענין סדום ספק הנה יש בעולם מדינות רעות כסדום
ובא עליהם דבר וחרב אבל אש וגפרית מן השמים לא
מצינו. התשובה שזה למעלת ארץ ישראל שאינה סובלת
אנשי תועבות ועוד להורות את ישראל כאשר התרה
גפרית ומלח שריפה כל ארצה כמהפכ' סדום ועמורה וגו':

ויבאו שני המלאכים סדומה בערב תמצא י' חילוקים
בענין אלו המלאכים בין אברהם ללוט הראשונה
שבכאן אמר שני מלאכים שנאמר ויבאו שני המלאכים
סדומה ובאברהם ג'. ב' באברהם קראם אנשים ובלוט
קראם מלאכים. ג' באברהם אמר והוא יושב פתח האהל
כחום היום ובלוט אמר בערב שנאמר ויבאו שני המלאכים
סדומה בערב. ד' באברהם וירץ לקראתם ובלוט ויקם
לקראתם. ה' באברהם וישתחו ארצה ובלוט אמר וישתחו
אפים ארצה. ו' באברהם לא אמר הנה נא ובלוט הנה נא.
ז' באברהם לא אמר סורו נא ובלוט סורו נא. ח' שם
אמר ורחצו רגליכם ואחר כך ולינו ובלוט לינו בתחלה ואחר
כך ורחצו רגליכם. ט' באברהם לא הפצירו ובלוט הפצירו
שנאמר ויפצר בם מאד. י' באברהם ספר בארוכה כל
המשתה בפרט ובלוט לא אלא דרך כלל ויעש להם משתה
הרי בכאן עשרה חילוקים בין ענין אברהם לענין לוט.
ויש להקשות למה ועוד קושיא שכשאדם נכבד מזמין
לנכבדים לאכול וללון אינו דרך ארץ לומר השוק נלין אלא
האכסניא יש לנו או אנו הולכים בחפזה ואי אפשר לנו
להתעכב. ונראה שסבה אלו החלוקים הוא לראשונה אמרו
ז"ל שהמלאך האחד שבא לבשר את שרה אחר שאמר
בשורתו הלך לו ולא נשארו אלא שני מלאכים אחד להפוך
את סדום ואחד להציל את לוט. ולב' שאמר בערב הרז"ל
וכי כל כך שהו המלאכים לבוא מחברון לסדום אלא מלאכי
רחמים היו וממתינים שילמד אברהם סנגוריא עליהם.
ולד' י"א אברהם ראה מרחוק שהיה כחום היום ולכן וירץ
לקראתם אבל לוט לא ראה אותם עד שהיו קרובים אליו
שבערב באו לפיכך ויקם לקראתם. וי"ל להשיב לכל אלו
הספקות בתשובה אחת והוא שמעלת אברהם גדולה מאד
על לוט ולפי שיותר מראה גדולה היא שלשה מלאכים מב'
לכן ראה אברהם ג' ולוט ב' ולזה אמרו ז"ל אצל אברהם
שהיה גדול קראם אנשים ואצל לוט שאינו גדול קראם
מלאכים שבערך אברהם הם אנשים כמוהו ואין
מעלה למלאכים על אברהם ובערך לוט שאינו חשוב כל
כך קראם מלאכים שבערכו אינם אנשים ולזה אמר בערב
שנבואה יותר מדרגה גדולה ביום מהיותה בלילה ולפי
שהיה ערב לא יכול לוט לראותם מרחוק עד שקרבו אצלו
ולכן לא הוצרך לרוץ כאברהם שהיה כחום היום וראם
מרחוק והוצרך לרוץ ולפי שמעלת אברהם יותר גדולה
ממעלת לוט לפיכך לא השתחוה השתחויה כל כך גדולה
כלוט ולזה אמר בלוט וישתחו אפים ארצה וע"פ שהשתחויה
הוא פישוט ידים ורגלים יותר השתחויה היא אפים שנותן
גם פניו בארץ ולכן הוצרך לוט תחנה גדולה שאמר הנה
נא לשון תחנונים ולפי שמעלת אברהם גדולה לא ישב בין
רשעים ולכן לא הוצרך לומר סורו נא אבל לוט הוצרך לומר
לא תלכו עמי בהברתי לביתי אלא סורו ממני ועקמו את
הדרך ותכנסו בביתי כאמרם ז"ל ולכן הוצרך לומר שיכנסו
מיד בבית ולא ירחצו בחוץ אבל ביתו שלא יראום סדומים
ולכן הוצרך להפציר כאמרם ז"ל מסרבין לקטן ואין מסרבין
לגדול לפי שנראה שהם שוים או לפי שאומר פעמים רבות
לאו למה שאומר הגדול הן ולפי שמשתה לוט קטן אע"פ
שהוא של קבע שהוא בלילה לא הזכיר אותו בפרט ושל
אברהם אע"פ שהוא של עראי שהוא ביום היה משתה גדול
ולזה האריך בו והטעם שאמרו ברחוב נלין לפי שהסכימו
אנשי סדום שלא לקבל אורחים בעונשים גדולים לכן אמרו
אין אנו רוצים שיבוא לשום אדם רעה בעבורנו אלא
ברחוב נלין שיותר טוב לנו השוק מביתך והטוב שלכן
הפצירו בו מאד לפי שידעו שאנשי סדום יעשו לו רעה
בעבורם ואולי יאמר לוט בלבו במזל רע קבלתי אלו
האורחים ומיד שקראתים באו לכן הפצירו מאד לפי שאחר
כך לא ישים אשם להם אלא לעצמו וזהו שאמר לא כדגש
כלומר בשום צד לא נלך לביתך כי ברחוב נלין ובזה כבר
ידענו סבת אלו הי' חילוקים:

ותהי נציב מלח אמר ר"א ותהי הארץ ואם כן למה
הזכיר הבטת אשתו מאחריו אלא והכי אשתו נציב

אלא ובהרג גם עמי על פתחה לשאול ממנה אלא ולא רצה : הגוי גם צדיק תהרוג אם תהרוג לגוי גם לאברהם שהוא צדיק תהרוג שעבדי יהרגו לאברהם ויתכן אם תהרוג לי גם לצדיק תהרוג בגדול עונש המשיא מהנושא והוא אמר לי אחותי היא :

ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו הנך מת על האשה וגו' יש הרבה חילוקים בין ענין אבימלך בלקיחת שרה לענין פרעה. א' שאמר באבימלך וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה ולא אמר ותוקח האשה בית אבימלך ובפרעה אמר ותוקח האשה בית פרעה שבפרעה אמר בית ובאבימלך לא אמר בית. ב' באבימלך אמר ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה ולא בא אל פרעה אלא וינגע ה' את פרעה ויש להקשות למה לא בא אל פרעה וכי משוא פנים יש בדבר. ג' למה נגעים לפרעה ולאבימלך לא נגעו בנגעים אלא חולי אחר והוא עצירת רחם כנאמר כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך. ד' למה אמר ואבימלך לא קרב אליה ולא אמר ופרעה לא קרב אליה. ה' למה אמר באבימלך שתי פעמים ויאמר ויאמר שאמר ויאמר אבימלך מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה וגו' וחזר לומר ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה ויספיק מה שאמר בפעם הראשונה ואין צורך עוד ויאמר. ו' למה באבימלך אמר שתי פעמים ויאמר ובפרעה לא אמר שתי פעמים ויאמר כנאמר ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך. ז' למה אברהם לא השיב תשובתו בשניה בראשונה לויאמר הראשון עד שאמר ויאמר פעם שנית שמה השיב כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי היה לו להשיב בראשונה. ח' למה פרעה לא המתין תשובת אברהם שאמר למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך ואבימלך המתין תשובה שאמר מה ראית כי עשית את הדבר הזה ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה. ט' למה אמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ופרעה לא עשה כן אלא אמר ועתה הנה אשתך קח ולך ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו ואת אשתו. תשובה לשאלה הד' למה אמר ואבימלך לא קרב אליה ולא אמר כן בפרעה לפי שאבימלך כשלקח לשרה מיד נתעצרה כנאמר כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך. ואמר בסמוך וה' פקד את שרה לכן הוצרך לומר ואבימלך לא קרב אליה אבל בפרעה לא נתעצרה. ולקושיא השמינית למה שלחו פרעה מארצו ולא שלחו אבימלך שאמר ארצי לפניך בטוב בעיניך שב אמרו חכמינו ז"ל לפי שמצריים שטופין בזמה לכן אמר קח ולך אבל פלשתים לא ולזה אמר פרעה לך מעמנו ואבימלך לא הוצרך לשלחו או נאמר לפי שבאו נגעים עליו ועל עבדיו אמר לו קח ולך שאולי יזיקו בני עמי להנקם מהנגעים שבאו עליהם אבל בענין אבימלך לא באו עליהם נגעים ואף שיתעכב שמה ולא ילך מן המקום לא יעשו רעה אתו. ויתכן שאבימלך פחד קראהו ורעדה בחשבו שהמלאך שבא אליו בחלום הלילה הוא המלאך שהשחית לסדום וחשב שבא להשחית לארץ אבימלך ולזה וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל עבדיו וידבר את כל הדברים האלה באזניהם וייראו האנשים מאד וכמו שאמרו בבראשית רבה ולזה אמר אבימלך לאברהם בבקשה ממך שלא תלך מארצי כי ירא אני

שהמלאך שהשחית לסדום בא להשחית ארצי ועמי כמו שעשה לסדום ולזה לא תלך מעמי שבשבתך בארצי לא ישחית המלאך לי ולארצי כך נראה לי. ונ"ל עוד לתרץ כל הה' קושיות בתשובה אחת כללית והוא בשתי הקדמות האחת שפרעה היה מלך גדול שנאמר לי יאורי ואני עשיתני ואין מלך חשוב שהוא אשה אלא אם הוא גדול מאד כנבוכד נצר. ההקדמה השנית שפרעה רשע מאד בשם פרעה יספיק לזה ואבימלך צדיק שנאמר ה' הגוי גם צדיק תהרוג וזה גם כן נראה ממה שספר בענין פרעה יופי שרה שאמר ויהללו אותה אל פרעה שבעבור יופיה לקחה ובאבימלך אמר ויאמר אברהם אל שרה אחותי היא וישלח אבימלך ויקח את שרה שבעבור שהיא אחות אברהם לקחה לא ליופיה לבד שיותר זקנה היתה עתה מכשלקחה פרעה ובאלו שתי הקדמות נתרץ כל הקושיות מצד שהוא גדול לא לקחה מיד לאשה אלא בבית שר א' שרוצה שיכבדוהו כשתכנס לחופה בהראותו את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו וזהו שאמר ותוקח האשה בית פרעה רוצה לומר בבית שר אחד עבד פרעה כמו שאמר וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים ואת ביתו בר"ל עבדיו וזה לחשוב מחשבות לעשות תכשיטין ובגדי מלכות לה ולעשות משתה לכל שריו ועבדיו ויין מלכות רב כיד המלך אבל אבימלך מיד לקחה לאשה וזהו שאמר וישלח אבימלך ויקח את שרה ובזה הותרנו הספק הראשון. למה לא אמר ותוקח האשה בית אבימלך שאבימלך מיד לקחה לאשה בביתו המיוחדת לו וגם בזה הותר הספק הרביעי שלזה לא אמר ופרעה לא קרב אליה שלפי שמיד כשהיתה בבית השר וינגע ה' את פרעה לא הוצרך לומר ופרעה לא קרב אליה. ולזה אמר ועתה הנה אשתך קח ולך כלומר הנה היא הון לביתי. אבל אבימלך שלא היה מלך גדול כפרעה מיד שם כתר מלכות בראשה. וגם בזה הותר הספק השביעי למה אמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב שבעבור שכבר היא מלכה בשם כתר מלכות בראשה ידע שאנשי המקום לא יעשו עמה רעה ומי יגע במלכה ונקה אבל פרעה שלא שם כתר מלכות בראשה פחד שיעלילו עליה עלילות ולזה אמר הנה אשתך קח ולך ולכן ויצו עליו פרעה אנשים לפי שלא יעשו אנשי המקום עמה רעה וזה לדעת הר"ן ובזה כבר הותרו שלשה ספקות והחמשה קושיות אחרות יותרו לפי דעתי בהקדמה השנית שפרעה רשע היה ואבימלך צדיק ומצד רשעו הותר הספק השני למה בא האלהים לאבימלך בחלום ולא לפרעה לפי שפרעה רשע והקב"ה אינו מדבר עם רשעים אבל אבימלך צדיק ולכן דיבר עמו והתרה בו אבל הדיוט שידבר עם פרעה אינו אלא נגעים ולזה נגע את פרעה עצמו אבל אבימלך שהיה צדיק לא הגיע אליו הרע אלא לעבדיו ואמהותיו וזהו שאמר כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ובזה הותר הספק הג' למה נגע נגעים לפרעה ולאבימלך לא הביא נגעים אלא עצירת רחם לפי שיכיר אבימלך שהמלאך היה מצד רחם אבל פרעה שהיה רשע והיה סבה שיוציאו דבה על שרה שיאמרו שפרעה בא עליה לזה וינגע ה' את פרעה בתורה מוציא שם רע נגעים אבל אבימלך שהוא צדיק אע"פ שלסבתו אמרו מאבימלך נתעברה שרה אם היה יודע שהיתה אשת איש לא היה לוקח אותה ופרעה אע"פ שהיה יודע שהיתה אשת איש היה לוקח אותה לאשה ומה שאמר למה אמרת אחותי היא הוא להתחסד בפני עם הארץ. ובזה הותר הספק השמיני למה לא המתין פרעה תשובה אברהם למה שאמר לו למה אמרת אחותי היא אלא אמר מיד ועתה הנה

אשתך

אשתך קח ולך ולא עשה כן אבימלך והטעם לפי שהתשובה שהיה אברהם משיב אינה אלא אתה רשע גמור ואע"פ שהייתי אומר שהיא אחתי היית לוקח אותה והיית הורג אותי ולכן אמר ועתה הנה אשתך קח ולך שאיני רוצה תשובה ממך אבל אבימלך אמר מה עשית לנו ומה חטאתי לך ושתק אברהם לפי שחשב שאולי גם אבימלך לא ימתין תשובה ממנו שהתשובה רעה מכל מקום ובזה הותר הספק הא' והשני למה אמר באבימלך שתי פעמים ויאמר ולא כן בפרעה שחזר פעם שנית ויאמר שאמר ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית הדבר הזה כלומר איני פרעה שלא אמתין תשובה לפי שהוא רשע אבל אני צדיק לכן אני צריך תשובה ממך ולא אעזבך עד שתתן לי תשובה ולזה השיב אברהם אמת אמרת שאתה צדיק אבל לא יראתי ממך אלא מהמקום הזה שאמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה ולפי שיקשה לזה שאם אנשי המקום רשעים ג"כ המלך רשע כמושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים וכן בהפך לזה אמר לא אמרתי אחותי היא דוקא במקום הזה שבמקום הזה אולי הייתי אומר האמת אלא כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי ואומר לה זה חסדך אשר תעשי עמדי אלא כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא ובזה הפירוש כבר הותרו כל הספקות . ובמדרש הזוהר ויבא אלהים אינו אלא שרו של אבימלך ואמר לשר שלו הגוי גם צדיק תהרוג והשיב שר שלו גם אנכי ידעתי וגו' ואחשוך גם אנכי אותך מחטוא לי מחטו אינו באלף בסוף המלה לפי ששר האדם מענישין אותו כשחוטא האדם שהוא ממונה עליו ולזה אמר ואחשוך גם אנכי אותך בעבור שלא יתנו לי עונש בשמים ומחטו הוא מלשון מחט שהוא עונשים גדולים כאלו מכים לי במחטים ועוקצים לי בהם עד כאן :

ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא נראה שאם אינו נביא לא ישיבנה אלא הכוונה אולי יחשוב שנגעתי בה ויתפלל שאמות לז"א לו כי נביא הוא ויודע שלא נגעת בה:

ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף אלף הוא מלשון ואאלפך חכמה כסף הוא מלשון נכספה וגם כלתה יאמר מוסר הטוב ולימוד הטוב אני רוצה ללמד אותך לזה שאת קורא אחיך והלימוד הוא שדבר נגוע הוא שתהיה קורא לבעליך אח שהוא מגונה לקוראו בעל והנה הוא לך כסות עינים ודבר נגוע לקראו אח אבל זה דוקא בביתך לכל האנשים והנשים שבביתך וזהו לכל אשר אתך שמכירים ויודעים שאינו אח אבל עם כל שאר האנשים ראוי שתהיה נוכחת ותקח מוסר ותקרא אותו בעלי כדי שלא יקרה ליך מקרה כזה :

וה' פקד את שרה וגו' היה מספיק שיאמר וה' פקד את שרה כאשר אמר מה צורך לומר ויעש ה' לשרה כאשר דבר והתשובה בנמנע הוא שאשה זקנה תתעבר מזקן ואלו הונח שיהיה אפשר אבל נמנע הוא שתלד לפי שזרע הזקן והזקנה חלושים מאד ולחולשתם ולמיעוט דמיה שהוא מזון הולד ימות במעיה לזה אמר אע"פ שהוא נמנע להריון עכ"ז דרך נס ה' פקד אותה בהריון וגם הנמנע שני הקב"ה עשאו דרך נס ויעש ה' לשרה שתלד כאשר דבר והם שתי נסים וזהו שאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כלומר ג' נסים עשה הקב"ה אחד שנתעברה שנית שילדה שלישית שאע"פ שילדה ראוי שלא תניק ודרך נס הניקה ולא עוד אלא שהחלב היה בשפעה מאד עד שהניקה בנים רבים :

וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו ראוי היה שיאמר בתחלה ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו ואח"כ יאמר וימל אברהם את יצחק בנו שבתחילה נולד ואחר כך מל אותו . והתשובה שהבן שנולד מזקן וזקנה ובא בכל כך תאוה ולאחר יאוש והוא בן זקונים מסתמא הוא חלוש והיה ראוי להמתין למולו עד חדש ימים שמה. שצוה לו הקב"ה בן שמונת ימול לכם כל זכר דוקא בבריא לא בחלוש והיה ראוי לאחרו לזה אמר וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים עם היות שאברהם בן מאה שנה בהולד לו את יצחק בנו :

ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים. קשה הפשט מי היה מדבר ואומר לאברהם שעתידה שרה להניק בנים אין אדם שידבר לו כך וגם הוא לא יאמין או יאמר מי ידבר עמו שלפי גדולתו היום יגבה לבו ולא ידבר עם שום אדם מרב גודל לבו ורוב שמחתו ואמר באברהם מלל ובשרה לחוק לפי שבערך שרה הוא לחוק שהיה נמנע אבל בערך אברהם לא יצחקו אבל יתמהו ביותר זר שתלד בת צ' משיוליד אברהם בן ק' :

ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת בנה כי לא יירש וגו' מה טעם שלפי שראתה את ישמעאל מצחק בבית כדרך התינוקות שלכן תאמר גרש האמה ובנה אלא זה הפסוק קשור עם פסוק הקודם אליו והוא ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק ומזה המשתה עשה לעג ישמעאל שאמר שטות הוא זה וכי אין יודעין שאני בכור ויורש פי שנים וביום שנמלו לי לא עשו משתה וזהו שאמרה שרה גרש האמה הזאת ובנה כי לא יירש כלל אפילו כפשוט ובזה הותר ספק אחר והוא איך אברהם נדיב לב ביתו פתוחה לרוחה לכל העולם לא נתן לבנו אלא לחם ומים ולא נתן בידו הרגנולות פשוטות ועוד שאפילו המור לרכוב עליו לא נתן לו אלא הכוונה לאברהם לפי שצוה לו הקב"ה כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה והיא צותה עליו גרש האמה והמגורש אין מכבדים אותו לתת בידו מזונות חשובים וסוס לרכוב עליו ולכן לא נתן לה אלא לחם ומים כמו שנותנים לעני דרך צדקה לילך לדרכו ולא ימות ברעב ואפילו המור לא יירש ולפי שישמעאל היה מצליח ליפאר שהיה לירש לפי שהוא פרא אדם לא שמע לקול אביו והוצרך לאוסרו בחבלים על שכם הגר וזהו שאמר ויתן אל הגר שם על שכמה ואת הילד שגם הילד שם על שכמה וזה טעם וישלחה ולא אמר וישלחם וזהו אמרו ותשלך את הילד שהיתה מוליכה אותו ולא היה הולך ברגליו ולרז"ל היה חולה :

ויקרא מלאך ה' אל הגר מן השמים יראה לי מה צורך שידבר המלאך עם הגר יספיק שתראה באר מים שבפעם הראשונה הוכרח כדי לומר לה שובי אל גבירתך התשובה שבעבור שראתה שנתאכזר אברהם על הילד בשלחו אותו דרך בזיון לפיכך נתאכזרה גם היא עליו והשליכתו מידה בחמה שפוכה ולזה לא אמר ותשם את הילד תחת אחד השיחים אלא ותשלך כי אמרה אחר שאביו גרש אותו מדוע אחמול עליו יותר ממנו עם היות שבכתה אחרי כן כי נכמרו רחמיה על בנה ולפי שידע הקב"ה זה אמר אולי תעזוב הגר לישמעאל וגם אולי תפסא לאחר וילעך אברהם לבוש לבו על בנו שלא ימחש נעזב לגמרי או שהוא עצמו ישוב לבית אברהם ולזה בא המלאך לחבב את ישמעאל בעיני הגר מאד ולצוותה שתחזיק ידה בו ותתעסק בגדולו ואע"פ שהוא מגורש יהיה לגוי גדול:

ועתה השבעה לי באלהים הנה במדרש שאבימלך היה לו צלם בבגדו ואמר לאברהם שישבע באלוה שלו

שהיה

שהיה כנגדו והשיב אברהם אנכי אשבע באנכי ה' אלהים לשבע. וזהו שאמר אבימלך וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום שירוש: זה האלוה שלך לא ידעתיו כי לא ידעתי את ה' בלתי היום:

פרשת חיי שרה

בקרית ארבע היא חברון נקרא כן בעבור שכל הקבור שם נפשו מתחברת למעלה עם ארבע מחנות שכינה ולזה נקברו שם האבות והאמהות שמשם חוזרות הנשמות ליסודם שהוא כסא הכבוד: ויבא אברהם מבאר שבע יש בזה ספקות:

הספק הא' איך מתה שרה בחברון ודירתו של אברהם בבאר שבע שנאמר על כן קרא למקום ההוא באר שבע ויכרתו ברית בבאר שבע ויטע אשל בבאר שבע ויגר אברהם בארץ פלשתים וגו' והוא גרותו בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים ובשובו מן העקידה אמר וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע וישב אברהם בבאר שבע כי בבאר שבע נצטווה בעקידה כי שם ביתו ואם כן מי הוליך שרה לחברון:

הספק הב' דקדק הוא שהנכבדים כשיזקינו קונים בית הקברות להם ולנשיהם ומדוע לא קנה אברהם לו ולאשתו אחוזת קבר אחר שאברהם ושרה זקנים ולא יצטרך לשטריה עצמו אחר מיתת שרה ולהתבייש לבקש מבני חת ולומר ופגעו לי בעפרון בן צוחר והחכם ר' אפרים קארו ז"ל אבי השיב לאלו הספקות ואמר שכוונת אברהם היתה מתחלה להקבר הוא ואשתו בארץ כנען לפי שארץ ישראל מכפרת עון שנאמר וכפר אדמתו עמו והעם היושב בה נשוא עון ולפיכך כשהרגישה בעצמה אפיסת הכחות ויתרון החולשה וידעה שלא תאריך ימים צותה שיוליכוה לחברון למות שם ולזה אמר בארץ כנען כלומר ושמת שרה בקרית ארבע היא חברון לפי שהיא בארץ כנען ולזה ויבא אברהם מבאר שבע לספוד לשרה ולבכותה ולפי שהיו דרים בבאר שבע שהיא ארץ פלשתים שאינה ארץ כנען לא קנה אברהם אחוזת קבר שבבאר שבע אינו רוצה להקבר ובארץ כנען לא היה דר לקנות אחוזת קבר ונשאר כן עד שמתה שרה ובזה הותרו שני הספקות שלכך מתה בחברון ולא בבאר שבע ולכן לא קנה אחוזת קבר טרם מיתתה ונאמר עוד שכוונת אברהם היתה מתחלה להקבר ולקבור את שרה שם בעבור שהיו קבורים שם אדם וחוה ולא היה מבקשה ממנו טרם מותה שיהיה אומר עפרון למה מבקש אותה ממני הרי יש מקומות אחרים טובים מזה לקבורה שבית ועליה על גביו אינו ראוי לקבורה כל כך ויאמר הלא דבר הוא ויחקור ואם ידע שהקבורה ששם קבורים אדם וחוה לא היה מוכר אותה בשום ממון ולזה לא תבעה עד שעת מיתתה שכל כתוב שישאל לא יחקרו עליו למה שואל זה המקום ממקום אחר ואף עתה לא תבע אותה בפירוש אלא תנו לי אחוזת קבר עמכם והמתין לשעה כזאת שלא יוכל לעשות דבר אחר אלא למוכרה לו בהכרח ולזה אמר ואקברה מתי מלפני. קבור מתך כלומר על כרחינו ראוי לתת לך ולכן במבחר קברינו קבור את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבור מתך כלומר לב' סבות הא' שאתה נשיא הב' שאין ראוי שיהיה המת בלא קבורה ולזה אמר קבור מתך ואקברה מתי את מתך קבור לומר אין ראוי לעכב שהלוך ואחר מלפני לומר אני בעת הצורך של כך באתם לא תרצו לתת לי שום קבר תנו לי קבר שאקבור מתי לשעתו והוציאנו מלפני ואחר כך אוציא אותה משם ואקבור אותה במקום אחר ולא יהיה משם המת לפני: ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה היה ראוי שיאמר ויבא אברהם לבכות לשרה ולספדה שדרך הוא לבכות על מתו בתחלה ואחר כך לספדו. התשובה שמי שטובה פעולותיו מפאת הדמיון עושה כן אבל מי שנמשך בפעולותיו מפאת השכל בתחלה עושה הספד שהוא להגיד שבחי המת ומגיד השבחים באומרים בו נושא אחר ההספד דאתורה ואמגות קא בכי ואיפשר להשיב באופן אחר והוא שנאמר קודם זה סמיכות מיתת שרה לשמה ולאחריה לשניה שאחר שהזכיר לידת רבקה אמר מיתת שרה ללמדנו שכשיולדו לאדם בנים ובנות לא ישמח כל כך לשיבוא להמות ויזכור יום המיתה ולאחריה לומר שכשיבא אדם אחד שהוא יום התוגתו ושמחת לנו לא יהיה שמחתו כל כך גדולה לשיבוא להמות ויזכור יום המיתה ולכן סמך מיתת שרה לנישואי יצחק. ואחז"ל שסמכו מיתת שרה לעקידת יצחק לומר שכששמעה עקידת יצחק מתה קשה למה הפסיק בנתיים עם לידת רבקה. התשובה שבא לומר לנו שקודם שכבתה נרה של שרה האיר שמשה של רבקה שרבקה נולדה מקומה וכמו שא' ז"ל וינחם יצחק אחרי אמו הרי היא כשרה אמו שכל זמן ששרה קיימת היה נר דלוק באהל מערב שבת לערב שבת וברכה מצויה בעיסה וענן קשור על האהל וכשמתה פסקו וכשבאת רבקה חזרו ובזה הותר הספק שהיה ראוי שיאמר ויבא אברהם לבכות לשרה ולספדה שמחת אברהם היתה כל כך גדולה בבואו מארץ המוריה עם בנו עם יצחק חי ובלא העלהו לעולה ועבד את השם בהביאו אותו חי כאלו העלהו לעולה שאע"פ שמתה שרה לא היה בידו יכולת לבכות לשרה עד שהספיד אותה וספר שבחיה ומגיד השבחים בכה אותה ולזה כף של ולבכותה קטנה לומר שעם כל זה לא בכה אותה אלא מעט לסבת שמחתו בהביאו ליצחק חי:

עובר לסוחר תרגום אונקלוס מתקבל סחורא בכל מדינתא. ונראה לי שעפרון חשב אולי אחד מאלו השקלים חסר או מזוייף ויהיה לי בושה לומר לו שיחליפנו לכן צוה עפרון לסוחר שקונה ממנו עפרון סחורות שיקבלם מאברהם ונתן לו סחורה בעדם ולא יהיה בושה לסוחר לומר לאברהם זה מזוייף או חסר אחר שמוכר סחורתו בהם: שמעוני ופגעו לי לא אדוני שמעני בזה יש ספקות:

הספק הא' למה אמר כל כך פעמים שמיעה שמעני אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו. שמעוני ופגעו לי בעפרון. לא אדוני שמעני השדה נתתי לך. אדוני שמעני. ארץ ארבע מאות שקל כסף. וישמע אברהם אל עפרון ומי כלם תרבים היו וכן בבראשית רבה מצינו שדקדקו בכיוצא בזה דגרסינן התם אמר ר' אלעזר כמה דיוטות משתפכות כמה קולמוסין משתברין כדי לכתוב בני חת עשרה פעמים כנגד עשרת הדברות ללמדך שכל מי שהוא מברר מקחו של צדיק כאלו מקיים עשרת הדברות עד כאן:

הספק השני למה כתב לפעמים עם הארץ ולפעמים בני חת ולפעמים עם הארץ ובני חת.

ונראה לי התשובה שעפרון היה כילי ולא היה רוצה לתת המערה בחנם והיה רוצה להראות בפני עמו שהיה נדיב ולזה אמר ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת השדה נתתי לך במתנה וגם המערה אבל זה אני אומר לעיני בני עמי מפני הכבוד אבל אתה תתן לי [illegible]

שמכרה לי בכסף מלא ובני חת לא הבינו שהשג שהיה דיבורו דרך מוסר ובלב שלם ולזה קראם עתה עם הארץ שלא הבינו זה אלא אברהם ועפרון ולזה אמר וישתחו אברהם לפני עם הארץ ולזה השיב אברהם ואמר אך אם אתה לו שמעני הבן לי שאני מבין לך ולכן נתתי כסף השדה ועפרון לא עזב דמי השדה לדעת אברהם שאולי לא יתן לו שוויו ולזה אמר לו שוויו או יותר לשיפרע לו בו. ואמר אדוני שמעני הבן לי שמה שאני אומר לך שוויו אינו דרך מוסר לומר שבין שני אוהבים כמונו אינו כלום ישתקהו במתנה אלא אני אומר לך שוויו לשתתנהו לי שדמיו ארבע מאות שקל כסף:

וישמע אברהם אל עפרון הבין דעתו שכוונתו שיפרע לו ארבע מאות שקל כסף ונהגו לו כך נראה לי:

וישתחו אברהם כתב ר' אברהם השתחויה ביטוח ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחד וגם משה השתחוה לחתנו: **מערת המכפלה** מערה בתוך מערה עד כאן. ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי גם בחייו נתקיים והגדלה שמך שהיה נשיא אלהים בארץ שהיה גר בה וכל שעם וגם עפרון היו קוראים לו אדוני והוא לא קרא להם אדונים והשתחו משה בנחלה ה'. ועוד רצה להודיענו מקום קבורת האבות שאנו חייבין לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושה הרמב"ן:

ואברהם זקן בא בימים הנה קודם זה הרבה כשלשים ושבע שנים אמר ואברהם ושרה זקנים באים בימים ובבראשית רבה כאן זקנה שיש בה לחלוחית ולהלן זקנה שאין בה לחלוחית פירוש כי באים בימים מתחילין בימי זקנה כי באים מורה על זמן הווה וכאן אמר שהוא זקן מאד שכבר בא בימים. ואמר וה' ברך את אברהם בכל לפי שיש זקנים לסבת צרות ומיתת בנים וחולאים רעים ועניות לזה אמר לא היה זקן אלא מצד שבא בימים שלסבת צרות לא היה זקן וה' ברך את אברהם בכל או הכוונה שהיהודים לעת זקנתם באים להם צרות ועוני לזה אמר אע"פ שהיה זקן בירך ה' את אברהם בכל פירוש בכל הדברים עושר ונכסים וכבוד ובן ובריאות:

ויאמר אברהם אל עבדו השרים יש להם שמשים בשלשה פנים יש שמשים שהולכים אחר האדונים כשרוכבים על סוסים ויש להם גם כן חכמים בדת ובדיני שמשפטים ויש להם גם כן ממונים על הבית נקראים מאיור דומוס לראשונה אמר עבדו לשניה אמר זקן ביתו זה שקנה חכמה לפליאות אמר המושל בכל אשר לו:

שים נא ידך תחת ירכי אמרו ז"ל והשבע בחפץ שהוא ברית מילה וכתב ר"א יש אומר תחת ירכי רמז למילה ואלו היה כן נשבע בברית מילה לא בשם והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים ידך תחת ירכי והאדון יושב וירכו על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך וזה המשפט עודנו היום בארץ הודו ע"כ. ואני תמה עליו שבשבועת התורה הוא שישבע בשם ויקיח חפץ בידו בשעת השבועה והוא ספר תורה:

ה' אלהי השמים פירוש אם הש"י עצמו לקחני מבית אבי עתה לפחות ישלח מלאכו ועוד יותר קשה לעשות הדבר שלקיים אותו ומאחר שלקחני מבית אבי כ"ש שיקיים אותי כאן במקום הזה ולקחת אשה לבני משם ועוד שהלוקח איש מבית אביו ראוי שיעשה עמו טובה וכל שכן אם הוא מושפע ומבורך בבית אביו בכל ענייניו לז"א ה' אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ישלח מלאכו ולקח אשה לבני ועוד שאם לא היה לוקח אותי מארץ מולדתי גם הייתי מואס אשה לבני ואין ראוי בשבועת שבעיני אלות השם באלה משם יהיה לי השבח. ואמר אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ולא אמר אלהי הארץ ולמעלה אמר ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ לפי שהקב"ה נקרא אלהי ארץ ישראל כנאמר כי לא ידעו משפט אלהי הארץ ולז"א בפ"ו אלהי נכר הארץ ולפי שאברהם היה עכשיו בארץ ישראל אמר אלהי הארץ אבל בפסוק אשר לקחני מבית אבי לא אמר בו אלהי הארץ לפי שהיה בחרן או באור כשדים וכן אמרו הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים ור"א אמר אלהי השמים ואלהי הארץ כי בא כלומר לפעמים בארץ מן השמים והוא סוד:

מגמלי אדוניו הסוסים והפרדים והגמלים של השרים הם גדולים וטובים ולזה אמר מגמלי אדוניו שהיו חשובים מאד ופרש"י נכרים היו משאר גמלים שהיו יוצאים זמומים מפני הגזל:

ויפתח הגמלים התיר זמם שלהם ובגמרא רקבו הלא חמריה דר' פנחס לא היה אוכל דבר איסור וכ"ש גמלי אברהם וא"כ לא היו צריכים זמם אלא הכוונה שדרך הגמלים ללכת זה אחר זה קשורים יחד ויפתח התיר הקישורים: **ויברך** הגמלים הבריכם על ברכיהם:

הקרה נא לפני היום איך אמר הקרה שנראה שבמקרה יעשה השם חסד אלא הכוונה בעצה וברצונה עשה חסד בעבור אדוני אברהם אבל בעבורי דרך מקרה הקרה נא לפני או ירצה כן אשה לפי שתהיה הגונה וכן כי הקרה ה' אלהיך לפני הכין והזמין:

והנערה טובת מראה מאד אין כאן מקומו אלא בשעת השבועין אבל רצה לומר שהקב"ה קבל תפלתו שהיפות אין דרך לצאת מן הבית לפי שהן מדשות מן הבחורים ועכ"ז ירדה היום אל העין ואמר ואיש לא ידעה לומר לא די שלא היתה רגילה לצאת מן הבית לשאוב מים אלא אפילו בחלון ובבית אביה לא ראה אותה שום אדם ולזה אחר שאמר בתולה אמר ואיש לא ידעה:

ותמלא כדה ואבל לא כשאר נערות שכשהולכות לשאוב מים משחקות אלו עם אלו וממה שלא אמר ותשאב אחז"ל שעלו המים לקראתה וזה שאמר וירץ העבד לקראתה:

הגמיאיני נא מעט מים לא אמר השקיני לומר שאינו שואל אלא מעט מאד ואח"כ שתה מים הרבה פעמים רבות מעט מעט וזהו שאמר ותכל להשקותו לומר שנתעכב בשתייה וזה עשה כדי לעיין אם היכב כשהיא שותה וזהו שאמרו בב"ר מבשלה מולך ושמים בה פירשו מבשלה מלשון שתייה אלא שהיה צריך לומר שותה ואמר מסבלה מולך ואינו שותה או שותה מעט מעט שלא היה לו תאוה לשתות אלא לעיין בה אמר הגמיאיני ואמר שכך לומר שהיה כד שלם מסור ונקי מאד יותר מכדי שנערות השאהרות מלד נקיותה:

ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב מה שלא אמרה לו כן בתחלה שלא אמרה בשם אחרי וגם לגמליך אשאב היה במשמע שאליעזר וגמליו אכל אחד וכמו שאמרו האנשים שולחו כמה והמוריהם שנדחו לחמוריהם בשלא השקו שקיהם טרם ילכו אחר בשפעם הראשונה מלאו כספיהם בשקיהם ויצא לבם ויחרדו איש אל אחיו: **נזם** זהב בקע משקלו רמז לשקלי ישראל בקע לגולגולת: **ושני** צמידים רמז לשני לוחות מתואמות: **עשרה** זהב משקלם רמז לעשרה הדברות שבהן בקע שהיו

הא

חצי שקל מגזרת נבקע : **בת מי את** הגידי נא לי היש בית אביך מקום לנו ללין לא יתכן במקום ההוא שודקק אבל פשוט כן לנסותה אם היא משכלת והיא השיבה כמשכלת שהוא שאל לה היש בית אביך מקום לנו ללין לינה אחת והיא השיבה גם ללון לינות הרבה אבל היא אומר גם מקום לכם ללון שאולי אבי לא ירצה בתאכסנא עמו : **מספוא** שם כולל לכל מאכל בהמה :

וה' ברך את אדוני מאד ויגדל ותלד שרה בן לאדוני וישביעני אדוני לאמר. האריך כל זה לפי שיאמרו אם אברהם עשיר ויצחק בחור טוב אלף נשים ימצא במקומו למה הולך בכאן לבקש אשה אלא ודאי או אברהם אינו עשיר כמו שהיה מקודם לכן או יצחק מבוער או בעל שום בזמה ח"ו וכיוצא בו לזה אמר לא תחשבו כן אם עשיר וה' ברך את אדוני מאד ויגדל ויתן לו צאן ובקר וכסף וזהב ועבדים ושפחות וגמלים וחמורים ותלד שרה בן לאדוני אחרי זקנתה ומאחר שנולד דרך נס לא בא הנס אלא על הצדיק ובחור טוב מאד וא"כ למה באתי הנה למלכות לבקש לו אשה לפי שלא רצה כנענית שהיא מזרע ארור והפך ממשפחתו ולכן וישביעני אדוני לאמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו :

ה' אשר התהלכתי לפניו לא אמר ה' אשר לקחני מבית אבי כמו שאמר אברהם שאם יאמר כן היה משמע שבעבור בארץ מולדתו רשעים לקחו משם והוא עלבון להם הלא אשר התהלכתי לפניו :

והיה העלמה לא אמר נערה לומר שלא די שהיתה נערה בשנים אלא גם כן היתה משתדלת וזריזה ומהירה במלאכתה : **ואשאל** אותה. והוא אמר בת מי את וגומר. וכתב ר' אברהם ויאמר בת מי את וכבר אמר לה קודם שנתן לה כלום :

מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב רע מיתה אבל טוב למה לא ידברו. והתשובה שאליעזר אמר דבר בלתי ראוי הוא אמר בת מי את והאמר בת בתואל ובעבור שידע ודאי שהשם שמע תפלתו אמר ואשים הנזם על אפה והצמידים על ידיה ואקוד ואשתחוה לה' ואברך את ה' אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדוני לבנו ואם כן שכל כך ודאות היה לו היה ראוי שיאמר ועתה תנו לי את רבקה לבן אחי ולא היה ראוי שיאמר ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני הגידו לי וגו' חשו שאמר לו אחר שאתה אומר שרבקה שהיא ה' לבן אדוניך למה אתה מסופק בו שאמרת שמה' יצא הדבר לפי דבריך לא נוכל דבר אליך רע לומר אין אנו רוצים שעל כרחינו יהיה וגם כן טוב אי אפשר שנדבר לומר אנו חפצים שאם כן נראה שהוא תלוי ברצוננו ובאם לא היינו חפצים לא יעשה ולזה אמר הנה רבקה לפניך לא אמרו לפנינו אלא לפניך וכן אמרו הנה בזה ודאי הדבר שוק ולזה אמרה אלך שהיה לה לומר כן ולא אלך עד שרש"י אמר מעצמי אלא הטונה רבקה הקשה לאחיה ואמה מה שהקשו הם לאליעזר לומר אתם שואלין אותי אם אלך לפי שאלתכם אם אלך הוא תלוי ברצוני ואינו כן שלפי דבריכם שמשם יצא הדבר על כרחי אלך ואינו תלוי בי :

ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב. מה שיחזור לבית יצחק שהיה כלי כסף וכלי זהב נתן לה אבל לאחיה ולאמה מגדנות מגזרת מגדים :

ויאמר אחיה ואמה לבן היה גדול מאביו בחכמה ובכבוד לכן שתק בתואל וכשדיבר דיבר לבן קודם בתואל שנאמר ויען לבן ובתואל :

תשב הנערה אתנו ימים או עשור היה ראוי שיאמרו כן בתחלה תשב הנערה אתנו ימים או עשור כי מה' יצא הדבר אבל אם יאמרו כן יחשבו שאליעזר בחפץ הגדול להוליכה עמו היה מודה וא"כ היו צריכים לתת לה נדוניא גדולה שלקנות הנדוניא תתעכב ימים או עשור ולבן היה נבל לכן מתחלה הודה ואמר מה' יצא הדבר ואחר שהודו ידוע הוא שאליעזר לא ימתין לה להתעכב אפילו שעה אחת וא"כ לא היה נושה לאחיה ואמה שלא תוליך נדוניא שלא היה להם פנאי לקנותה :

ויאמר העבד הוא אדוני עד עתה אמר בן אדוני לפי שהאדם שאינו נשוי לא נקרא אדם שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם :

ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה מכאן נלמוד שהאלמון שיש לו בנים ובנות לא ישא אשה עד שיכנסו הם לחופה וכ"ש אם הוא עשיר לפי שיקפצו על בניו ובנותיו לנישואים שיאמרו כל מה שיש לו יירש זה הבן או זאת הבת ואם ישא אשה קודם שיכנסו בניו לחופה לא יקפצו עליהם שיאמרו לזאת האשה ולבניה אשר תלד יתן כל אשר לו ולכן אחר שלקח אברהם אשה לבנו ויוסף אברהם ויקח אשה ולפי שאינו נופל זה באברהם נאמר בעם אחר שאין ראוי שבניו ובנותיו הבחורים יהיו בלא זיווג והוא זקן יבקש זיווג לעצמו :

ולבני הפילגשים פרש"י נשים בכתובה פילגשים שלא בכתובה. והרמב"ן כתב אינו כן כי לא תקרא פילגש אלא כשהיא בלא קידושין כי הכתובה מדברי סופרים :

ויגוע אין גויעה אלא בצדיקים לרש"י ובגמ' הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן פי' שגויעה היא מיתה בלא איחור וזה כשנאמר ברשעים היא לרעתם שלא יתן להם זמן לעשות תפלה ולדבר עם בניהם ובנותיהם ועניינים אחרים ולזה נאמר בדור המבול לשון גויעה כל אשר בארץ יגוע שלא היה להם פנאי לדבר אלו עם אלו בגאולת המבול וכן נאמר בדור המדבר ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה' שמתו אחיהם כרגע וכשנאמר גויעה בצדיקים שהוא ג"כ בלי איחור הוא לטובתם שהיה בלי יסורין ולא יתעכבו להמק בשרם ולצורות בזה לטובתם נאמר גויעה. עם אסיפה או עם מיתה ורוצה שגויעה היא מיתה בלי יסורין ובלי עכוב שאמר ביעקב אבינו ויאסוף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו שמיד שאסף רגליו אל המטה גוע :

ויאסף אל עמיו הוא על הנפש שנאסף עם נפשות קרוביו הצדיקים שכשהנפש בגוף היא נפרדת משאר הנפשות שהם בלי גוף וכשנפרדה מן הגוף נתחברה עם שאר הנפשות שהן נפרדות מן הגוף כמוה :

פרשת תולדות

אברהם הוליד את יצחק יש באלו הפסוקים ספקות. הספק הא' אחר שאמר יצחק בן אברהם מה צ"ל אברהם הוליד את יצחק :

הספק הב' ויהי יצחק בן ארבעים שנה למה לקח אשה בן מ' שנה והז"ל אמרו בן י"ח לחופה ואמרו עד כ' שנה הקב"ה מצפה לאדם מתי ישא אשה כיון שהגיע כ' שנה ולא נשא הקב"ה או' תפח עצמותיו

הספק הג' מה צורך להגיד לנו התורה זה ויותר טוב היה להסתיר אחר שלא עשה כמאמר חז"ל ועוד שלא הגיד לנו התורה כן באברהם ויעקב ולמה הזכיר ביצחק :

הספק הד' בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי מה צורך להם סימנים כלל בשביל
שעבר אמ' בארוכה כל ענייני רבקה ואביה ואחיה ומקומה:

הספק הה' מהו לנכח אשתו. יותר טוב שיאמר על אשתו:

הספק הו' כי עקרה היא למה
היו האבות עקרים וא"ת בשבע א"כ שנפל כל עקרות העולם בכל האבות והאמהות דאמרו ז"ל אברם אינו מוליד אברהם מוליד: שרה ותהי שרי עקרה. ורבקה כי עקרה היא. רחל עקרה. ודאי לא נפל כל זה במקרה שהמקרה לא יתמיד. ועוד שכל עניני האבות והאמהות בהשגחה:

הספק הז' מי אמר ליצחק שהעקרות בא מצד רבקה אולי אינו אלא מצדו ויותר מורה הענין שהוא מצדו שאברהם ושרה עקרים ואביה ואמה של רבקה אינם עקרים:

הספק הח' מדוע לא התפלל אברהם עליו ועל שרה בעבור עקרותם כבראה שעברו עשרה או
עשרים שנה שלא נתעברה כמו שהתפלל יצחק על רבקה:

הספק הט' ויעתר לו ה' מדוע התפלל יצחק על אשתו כבראה בעברו עשרה שנים שלא נתעברה
והמתין להתפלל עד עשרים שנה שהיה בן מ' שנה בקחתו את רבקה ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם וא"ת אחר שעברו ד' או ה' שנים התפלל מדוע לא קיבל הקב"ה תפלתו עד כ' שנה שבצדיקים נאמר טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע:

הספק הי' ויתרוצצו הבנים בקרבה מהו רצינה זו ולמה הגידה התורה זה ומה ר"ל ותאמר א"כ
ומה ר"ל למה זה אנכי:

הספק הי"א ותלך לדרוש את ה' מה דרשה ומה כוונתה בדרישה זו:

הספק הי"ב מה השיבו שני גויים בבטנך שהשאלה לא היתה אם הם א' או ב':

הספק הי"ג שני גוים גיים כתיב אלו אנטונינוס ור' שלא פסקו מעלחנם לא צנון ולא חזרת
לא בימות החמה ולא בימות הגשמים מה גאוה ומה רבותא היא זו מקומות יש שבכל השנה יש צנון וחזרת:

הספק הי"ד למה הגידה התורה שידו אוחזת בעקב עשו ומה רמז בהיותו אוחז בעקב עשו

ואע"פ שקצת מאלו הספיקות הרגישו הז"ל והמפרשים בעבור התשובה ראוי לספק אותם: התשובה לספק הא' מה צורך לומר אברהם הוליד את יצחק אחז"ל לפי שליצני הדור היו אומרים מאבימלך נתעברה שרה לפיכך צר הקב"ה קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם. כדי שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק יש על זה ספק שלעולם בן הנואפת פניו דומים לבעלה וזה מצד הדמיון שהדמיון פועל וכשמוכבת עם הנואף היא חושבת בבעלה שידע הבעל זנותה או שיהרגנה או שיאמרו בני אדם עליה שבנה ממזר ואומר המשל בן הזונה מבלק לאמו מאבא ואם כן מה יועיל להכיר הדבר: בשיהיה קלסתר פניו דומה לאברהם ואולי שפני יצחק היו כ"כ דומים לפני אברהם שאין הפרש ביניהם כלל. ור"א איך הוליד גדל ורבה כמו שאמר ויצלהם מעל יצחק בנו וגם זה אינו נכון בידוע הוא שליצחק גדל ורבה ולבני הפילגשים לא בנה' ויצלהם מעל יצחק בנו ומה חידש עתה אברהם גדל ליצחק ועוד שאין כאן מקומו והרמב"ן כתב הנכון בעיני כי חזר עתה והחל באב היחס כמנהג הכתוב לחזור באבי המעלה אל ראש היחס. וכן בדברי הימים כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלה ושאר השלים

הזר ואמר שם ארפכשד שנת עד אברם הוא אברהם אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר ע"כ גם זה אינו נכון שאינו דומה. זה לזה שבדברי הימים באחר אל ראש היחס הוא אחר שגמר אותם שהתחיל לספר שאחר שאמר בני שם וגמר במה שאמר עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם חזר ואמר שם ארפכשד שלח אבל קודם שגמר אותם אינו חוזר אל ראש היחס כאשר יאמר כאן אלה תולדות יצחק יעקב ועשו וא"כ יתחיל אברהם הוליד את יצחק היה דומה לדברי הימים אבל עדיין לא אמר תולדות יצחק מי הם אלא אלה תולדות יצחק לבדו וא"ך חזר לאב שהם קודם שהזכיר תולדות יצחק כלל ועוד שאין דרך בדברי הימים אלא להזור לאותו שהתחיל ולא לאותם שהם קודמים לאותם. שהתחיל בדברי הימים התחיל בשם ואמר בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם ואחר שהשלים בניו חזר לשם אבל לא חזר לאביו של שם. וכאן התחיל ביצחק וכשחזר חזר לאברהם. לכן נראה לפרש בכוונה כשהיה שמו אברהם הוליד את יצחק לא כשהיה שמו אברם לומר שנולד במעלה וכבוד והבן שנולד בגדולה הוא גדול הנפש וישמעאל נולד כשהיה שמו אברם. פי' ב' להתיר הספק הזה בא לומר שכשהיה מהול הוליד את יצחק שאחר שקרא שמו אברהם זהו במילה ואח"כ הוליד את יצחק ולא כן בישמעאל. פי' ג' שלפי שהמשנה בזורע הזורע אינו פועל אלא הוריעה לבד והארץ בכחה הטבעית שנתן בה הש"י הצמיחה וכן רוב האנשים אין פועלים בעובר להוויתו אלא זריעה לבד אבל הצדיק עוזר מאד לעובר כשמוליד. והוא שיש לצדיק הסוף כוונות טובות בשעת הזריעה. לעבוד את ה' וכן אברהם הוליד את יצחק. פי' ד' לפי שאומר בהכמת הטבעית שהאדם יולידהו האדם והשמש והכמת סבה עצמית והאב סבה מקרית לז"א אלה תולדות יצחק בן אברהם ולא תאמר שאברהם סבה מקרית להולדת יצחק כי אברהם בעצם הוליד את יצחק לפי שאברהם הוא שמש שנאמר מי העיר ממזרח דמאי הזית דקאי צדק במערב אהדרנא ליה למזרח וזהו צדק יקראהו לרגלו הנה שהמזלות והכוכבים מבוטלים לאברהם ואברהם במדרגת השמש במלך שאר הכוכבים וזהו שאמרו ז"ל מרגלית היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו וכל חולה שרואה אותה מיד מתרפא וכשמת קבעה הקב"ה בגלגל החמה. כשהיה אברהם הי הוא היה החמה שתלויה המרגלית בצוארו והיא לגונו שבה מאיר האנשים ומודיעם שיש נמלא ראשון וכשמת התנועה שמים מודיע לנו שיש נמלא ראשון שלא יש מתנועע בלא מניע. פי' ה' מה שחזר לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהאדם שמזדווג עם אשתו הוא לאחד מארבע סבות. האחת להשלים תאותו. שנייה לקיים מצות. שנית. שלישית לפריה ורביה. אם הוא להשלים תאוותו זהו בעלם והמקרה הוא הבן שהוליד ואם הוא כפי הסבה השנייה זהו בעלם לקיים המצוה והמקרה היה לו הבן. והשלישית לפריה ורביה זהו בעלם. אבל אין הכליתו לבן אע"פ שרצונו כן שאינו יודע מה יהיה אבל אברהם כשמזדווג עם שרה תכליתו היה לבן שכן א"ל למועד אשוב אליך ולשרה בן. ועוד כיון שבשעת הזריעה היה שמו יצחק שכן א"ל אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת שמו יצחק וז"ש אלה תולדות יצחק. ויתבאר הספק הב' למה נתעכב כל כך לקחת אשה בן מ' שנה שבן י"ח שנה לחופה התשובה שלא מצא במשפחתו אשה הגונה ראויה לחופה עד עתה. ובזה יתבאר הספק הג' פרש"י להגיד שהיתה בת רשע ואחות רשע וממקום רשע ולא למדה ממעשיהם. ויתבאר הספק הה' מה הכוונה בשאמר לנכח

לנכח אשתו פרש"י זה עומד בזוית זו ומתפלל וזו עומדת בזוית זו ומתפללת ונראה שהכוונה היא שנתן אותה לפניו בשעת התפלה לשתהיה כוונתו גדולה בתפלה לומר אל האשה הזאת התפללתי או יהיה הכוונה לפי שאמרו חכמי הרפואה שאחד מן הסבות שהאשה אינה מתעברת לפי שמזג האיש והאשה שוין מאד ולעבור צריך פועל ומתפעל ואין המתפעל מתפעל מדומה לו מכל וכל ולז"א שהולך אצלה לפי שמזג שלו ושלה שוים וכהיים עקרה היא ולא אמר עקרים לפי שמזג שלה צריך תיקון וישאר יצחק במזגו הטוב. ולספק הב' למה היו האבות עקרים אמרו רז"ל בפ' הבא על יבמתו מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים ואמר ר"א למה נמשלה תפלתן של צדיקים לעתר לומר לך מה עתר זה מהפך בגורן הזה ממקום למקום אף תפלתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדה רגזנות למדת רחמנות. פירוש. מה העתר מהפך התבואה ממטה למעלה ואח"כ נופלת נקיה מלמעלה למטה כך הצדיק בתפלה מחשבתו עולה ממטה למעלה ואח"כ ממשיך ומוריד השפע מלמעלה למטה. והיתר הספק הג' מדוע לא התפלל יצחק על אשתו כי עקרה היא כשעברו עשר שנים שלא נתעברה. התשובה ודאי התפלל ומה שלא שמע תפלתו שתתעבר מיד לפי שהקב"ה כאלו עכב שיצא הרשע לעולם ולכן אם הוא הכרח שיצא מסבב הש"י שיצא באיחור ולא במהירות ולזה אמר וימלאו ימיה ללדת שלא ילדה למקוטעים אלא הט' חדשים שלמים שלא חסר מהם יום אחד. אבל מרע"ה רצה הש"י שיצא למקוטעים לפי שיצא במהרה האור הגדול הוא משה להאיר העולם. ויתר הספק הי' למה נתרוצצו לפי שעשו היה מלא שער כאדרת וכל כך היה שער רב ועצום עד שקראו שמו עשו ובשביל הרב ההוא היה מזיק ליעקב והיה יעקב מגלגל עצמו מצד לצד ואע"פ שכל אחד מהם בפני עצמו והיינו בשליא אחת. עם כל זה היה מזיק לו אבל בעבור התשובה שהשיבו לה שני גיים בבטנך צריך פי' אחר. ונפרשהו אח"כ ופירש ה"ר בחיי ז"ל שני בנים נולדים תאומים כל אחד נוצר בפני עצמו בשליא אחת לכל אחד. אבל יעקב ועשו היה הפלא הגדול שיצרם שניהם בשליא אחת. ולזה יתרוצצו ולז"א אם יעקב ועשו כאלו שכלנו רבקה מי היתה. והיתר הספק הי"א והי"ב ותלך לדרוש את ה' מה כוונתה בדרישה זו ומה השיבו לה שני גיים בבטנך. התשובה ויתרוצצו הבנים בקרבה לרמוז שילחמו תמיד ותאמר א"כ שילחמו תמיד אחר גדולם למה זה אנכי יותר טוב שאמות ויאמר ה' לה לא ילחמו לעולם שלעולם האחד יגבר וכשהאחד גובר משעבד לאחר. ואין עוד מלחמה וזהו שאמר ולאום יאמץ יותר. מלאום ועוד שאם היה עובד הקטן לגדול במישור שכלו ילחם לעולם עד שימות כדי שלא להשתעבד לאחיו אבל הגדול ישעבד לצעיר ובשכלו ישתעבד לקטן ולא ימות. ובזה גם כן הותר הספק הי' שהרגילה היא מלחמה. והיתר הספק הי"ג שני גוים גיים כתיב שלא פסקה משלחנם לא צנון ולא חזרת מה גדולה היא זו. התשובה שדרך בית השרים שבשלחנם הכללי שאוכלים בה עבדיו וכל בני ביתו נותנים להם דברים שיסירו תאות המאכל כגון מרקים וכיוצא בהם אנטונינוס ורבי היו כ"כ עשירים ונדיבים שהיו נותנים בשולחנם הכולל צנון שמאוה המאכל וחזרת שמהפך המאכל מצד אל צד להיתעכל ואם לא יתפרש כן קשה איך היה רבינו הקדוש מעדן עצמו שהרי בשעת פטירתו זקף י' אצבעותיו למעלה ואמר שלא נהנה אפי' באצבע קטנה אלא הכוונה לאנשיהם ולעבדיהם. ועוד נ"ל להסיר הספק הראשון והשמיני בעדון אחד

והוא לפי שהחכם אומר שאחד הוא המזג הנקנה מן האב ואחר הוא המזג הנקנה מן המזונות וכשהאדם בחור יש לו מזג הנקנה מן האב וכשהוא זקן אין לו מזג מאביו כשכבר עבר אלא מזג מהמזונות שאכל ולפי שתרח עבד ע"ז לז"א שאברהם בכחו ומזגו הוליד את יצחק לא בכח תרח ולזה כפל אברהם הוליד את יצחק וגם בזה הותר הספק הח' למה לא התפלל אברהם על שרה כשעברו י' שנים שלא נתעברה לפי שהבין כוונת הקב"ה שלא יוליד ליצחק בכח תרח וכשראה שכבר היה בן ק' שנה שכבר עבר כח תרח ולא הוליד אז אמר ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי שאחר שעבר ממני כח אבי היה לי שאוליד. עוד נ"ל להתיר כל הספקות בתשובה א' כללית והוא לפי שיש בכאן ספק גדול למה היתה עקרה אשת יצחק ואברהם צדיקים ואע"פ שבטבע אינו כן שכל עניני האבות בהשגחה ועוד יש ספק איך הוליד יצחק בן שיהיה רשע שהרי א' חז"ל שהצדיקים אין מולידים בנים רשעים לז"א אלה תולדות יצחק בן אברהם וכמו שיצחק מתכבד באביו לומר אני בן אברהם כן אברהם מתכבד בבנו לומר בני יצחק ולכן כפל אברהם הוליד את יצחק וא"כ מצד יצחק א"א להיות לו בן רשע וגם לא מצד בהיותו שאם היה לוקח אשה כשהיה בחור היה אפשר לומר שלא היה דעתו מיושבת ולכן הוליד בן פריץ שאינו כן שהנה יצחק בן מ' שנה ובן מ' לבינה וא"כ אין סבת העקרות וסבת היות לו בן רשע אלא בקחתו את רבקה בת בתואל וגו' והטעם שהתוארים הבאים על האדם הוא לא' מג' סבות א' ירושה שהוא הולך ירושיי מאב לבן כחולי פודגרא כמו שאמרו חכמי הטבע והב' ממקום או אקלים בהמים רעים או האויר כמו ויר"א מפלאוינציא ועיר טוטרא"נו בשפה זפק באנשים הוא נפיחה קשה בגרון הג' מצד השתתפות והתמדה ואהבה אלו עם אלו כמו שיש חולאים מתדבקין כמורסא דבריית וחלאים אחרים. כנגד הא' אמר בת בתואל שהוא חולי ירושיי. כנגד הב' אמר מפדן ארם ששם אנשי רשע. כנגד הג' שהיא מצד. אחוה אמר אחות לבן הארמי. וא"כ מצד רשעתם ראוי שתהיה עקרה ושתלד בן רשע ומצד צדקת אברהם ויצחק ראוי שלא תהיה עקרה ושתלד בן צדיק וכן היה במצד רשעתם עקרה היא אבל מצד צדקות יצחק ויעתר לו ה' ותהר רבקה מצד שהיא אשתו. ולכן לפי שבכאן הספיקים ויתרוצצו הבנים בקרבה כשעוברת על פתחי ע"ז עשו מפרכס לצאת מצד רשעת קרובי רבקה וכשעוברת על פתחי שם ועבר יעקב מפרכס לצאת מצד אברהם ויצחק. ולפי שיש קושיא והיא שכאן יש ב' צדיקים והם אברהם ויצחק וב' רשעים בתואל ולבן מצד הצדיקים ראוי שיהיו שני בניה צדיקים ומצד הרשעים ראוי הוא שיהיו שניהם רשעים ולכן תבא רבקה שהיא צדקת ויכריע הכף מאזנים ויהיו שניהם צדיקים. ונראה שמזה נתרעמה רבקה ואמרה א"כ שנתרוצצו שכשאני עוברת בפתחי ע"ז אחד מפרכס לצאת. א"כ האחד רשע או הכוונה א"כ שהם מריבין האחד אין לו דין והוא רשע וא"כ למה זה אנכי חשבתי שאני הייתי מכרעת הכף מאזנים לשיהיו שניהם צדיקים וא"כ שהאחד רשע איני עושה הכרעה בזה ולמה זה אנכי הריני כמי שלא הייתי אחר שאין עושין ממני החשבון אלא הא' צדיק לצדקות ב' צדיקים וא' רשע לרשעות שני רשעים ואין ראוי זה שאני צדקת ותלך לדרוש את ה' למה אין עושין החשבון ממנה להכריע הכף מאזנים שאם פדן ארם אין לה זכות ארץ כנען קדושה ויאמר ה' לה ראוי היה שתהיה מכרעת אבל א"א לג' סבות הא' שהשתי טפות אין דומות זו לזו בשעת

ההולדה

שהולדה וזהו שאמר שני גוים בבטנך הנ' בעת שיהיו ילדים אין דומים במערכה שאחת היא הנקודה שנולד בס' ואחרת היא הנקודה שנולד האחר וזהו שאמר ושני לאומים ממעיך יפרדו הנ' שכוונת הפ"ו שיהיה הא' עשיר משל האחר ומנכסיו כמו שאמרו חז"ל לא נתמלאה צור אלא מחרבנה של ירושלים וז"ש ולאום מלאום יאמץ לאום אחד מנכסי לאום האחר ומתולדתו יתחזק לפי שכוונת הפ"י שיהיה לישראל קיומו כדי שיעבדו את ה' ולזה א"ל שאת רבקה הכריע הכף מאומים לשיהיו שניהם צדיקים אבל מה שיועיל זכותך שהרב שאיך אוהבת אותו יעבוד לצעיר שאת אוהבת אותו שנא' ורבקה אוהבת את יעקב ואח"כ נמצא כן וימלאו ימיה ללדת ונמצא שנים בשעת ההולדה אין שניהם שלמים שנא' והנה תומים בבטנה לא אמר תאומים כמו שאמר בפרץ וזרח בעבור ששניהם צדיקים וגם בשעה שילדה אותם הא' בצורת שונות שלא כדמוי שהשנות האדומים שנא' אם יהיו חטאיכם כשנים והאחר צדיק וכן ברצון האלהי ויגדלו הנערים ויהי עשו איש יודע ציד שיש לו קשת בחצים להרוג לבני יעקב אם יהיו רשעים ולכן יעקב איש תם יושב אהלים ולזה הטעם ידו אוחזת בעקב עשו לרמוז שאם ישראל לא יהיו צדיקים יהיו עבדי עשו והולכים אחריו להכשיל לו המגפים ברגליו כשרוכב על סוס וכן לבניו ואם יהיו צדיקים יאחוז בעקב עשו ויפילהו ארצה ולפי שזה הרשע יעשה רעות גדולות לישראל יותר מהרצון האלהי ככתו הש"י לבלא תתעבר רבקה כ' שנה לבלא יצא לעולם ואם יצא שיהיה נולד בלי אחוה נבחים לבלא יעשה כל כך רעות לישראל ולכן ויצחק בן ס' שנה בלדת אותה ולכן וימלאו ימיה ללדת שלא ילדה למקוטעים שאפילו יום א' לא חסר מהחדש הט' כדי לעכב אותו הרשע שלא יצא במהרה אבל פרץ וזרח ששניהם צדיקים נולדו למקוטעים שנאמר ויהי בעת לדתה והנה תאומים ולזה אמר בכאן והנה תומים לפי שאחד מהם רשע ובתמר תאומים כתיב לפי ששניהם צדיקים ומרע"ה נולד למקוטעים לפי שאור הגדול הזה אור תורה יצא במהרה להאיר העולם וכמו שכתבתי למעלה. ובזה הפירוש הותרו כל הספקות הקושיא הא' והב' והג' והד' שאמר וגם הה' מהו לנכח אשתו בעבור שיצחק מצד אביו הי' ראוי שתתעבר ובעבור אשתו מצד היא עקרה היא ולזה הוצרך להתפלל. והספק הו' שהיא עקרה לזאת הסבה שזה הותר גם כן הספק הז' והספק הח' לזה לא התפלל אברהם על שרה לבלא יצא בנו מזרע תרח שיזיק ליצחק כמו שהזיקו בתואל ולבן לרבקה וכל שאר הספקות מבואר היטבם בזה הפירוש :

ויאמר ה' לה הרמב"ן על ידי שליח לפי שנאמר ברוח הקדש ע"כ. ואין צורך שמאברהם דרשה שאברהם בן מאה שנה הוליד את יצחק ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם ועדיין חי אברהם עד ט"ו שנה :

ויצא הראשון כתב ר"א שליאה גדולה היתה זאת הלידה שכל בן כולו בשליא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו ברגע אחד :

ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ידוע שהציד הוא כשיר אלא לומר שכל מדותיו של יעקב הפך עשו שיעקב איש תם ועשו יודע ציד ולא תם ואיש שדה ויעקב יושב אהלים. ואמר ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו היא אהבה תלויה בדבר אהבת הערב ורבקה אוהבת את יעקב אהבת הטוב :

מן האדום האדום הזה במדרש למה כפל אלא שצא עשו ליעקב בתיקון עדשים לאביו בקבורה

אמר ליה שלשימי א"ל המשן לי ואמלא קערה אחת שתקנתי זאת לאבי ולא אכול מאותו אבל אם תרצה למכור בכורתך אתן לך קערת אני כי לקנות מטה מוחר ואם לאו השמן אמר ליה אני רוצה אלא קערה זו שהיא שמנה וטובה ולזה אמר הלעיטני נא מן האדום האדום הזה זאת אני רוצה בה שהיא שמנה והבכורה אמכרנה לך :

מכרה כיום את בכורתך לי כל המפרשים נטו בפי' זה הפסוק מה דמיון הוא היום והתשובה שלפי שירושת הבכורה אינה עד יום מות אביהם ואולי אז לא יהיה שוה כלום שלא יהיו נכסים כלל ליצחק כשימות או יהיה עשיר מופלג לכן לא יהיה המכירה כרו בשעת המיתה שאין אנו יודעין מה יהיה אלא כיום הזה כשעה הזאת . פי' ב' לפי שהכפר בעיקר אמר אל תשבע לי בשם יתברך שאינך מאמין בו אלא השבועה יהיה קללה שכמו היום הזה שאתה הולך למות יקרה לך שתמות אם תחזור בך . פי' ג' כמו היום הזה שהולך ולא ישוב כן לא תשוב בכורתך לך. פי' ד' כיום שהוא יום המיתה שאמרת שביום המיתה ראוי שידבר אמת. פי' ה' השבעה לי כיום כפי ערך היום שיש ימים שאדם מעריך מטה אחת יותר משאר השנים אלף והשיב עשו כפי ערך היום הנה שוה פרוטה ואין ראוי שהשאל כפי ערך היום שאני הולך למות והשיב יעקב שאני הוא שלא נעריך המכירה כפי ערך היום ואין ראוי שתמכרנה כ"כ בזול אבל השבעה לי שלא תתהרט מן המכירה כפי ערך היום ולזה אמר וישבע לו וימכר את בכרתו ליעקב ויקם וילך הפך המנהג והראוי שמתעכבים מעט על השלחן. ויש מקשי' איך יתכן שלא נתן לו רק לחם ונזיד עדשים בעבור הבכורה והתשובה שמנהג הוא כשמוכרין דבר השוב בית או איזה דבר קוראים להעדים ונותנים להם פירות אבל הבכורה בכסף מלא מכרה לו :

עקב אשר שמע אברהם בקולי פרש"י מצותי שאלו לא נכתבו דין הוא כגזל ושפיכות דמים חקותי דברים שיצר הרע ואומות העולם משיבים עליהם כאכילת חזיר ושעטנז. ויש להקשות א"כ איך הקים יעקב מצבה ונשא שתי אחיות ומשה הקים י"ב מצבות ועמרם נשא דודתו ואיך היו עושין היתר במה שאסר אברהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו . התשובה שלמד אברהם התורה ברוח הקדש ואמר אותה כולה כמי שאינו מצוה ועושה ושמירתו אותה היה בארץ לבד ויעקב חוצה לארץ נשא האחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ אע"פ שהחיובנו כחובת הגוף בכל מקום והמצבה מצוה שנתחדשה כמו שדרש באשר שנא ה' אלהיך :

מה זאת עשית לנו יש בכאן ספק למה אמר אבימלך ליצחק בלשון רבים מה זאת עשית לנו והבאת עלינו אשם וכן אמר אבימלך לאברהם מה עשית לנו ומה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה ופרעה אמר לאברהם בלשון יחיד ויקרא פרעה לאברם ויאמר מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה. התשובה מצריים היו שטופין בזמה ולכן אמר אני מתרעם עליך בעבור שלא אמר במצרים כי אין הפרש בין שתאמר אשתי היא או אחותי היא אבל אני מתרעם עליך שאני מלך ולא לבד הפלאת באמרך אחותי היא השופט כל הארץ לא יעשה משפט הבל אבימלך אמר אני ועמי צדיקים לשלא תשלם בשם היה אומר אשתי היא כי ירואים מכסים לנגוע אליה ולזה אמר גם כן אבימלך לאברהם מה עשית לנו לכולנו חטאת ובפרט מה חטאתי לך כי הבאת עלי ועל ממלכתי

שהלכתי חטאה גדולה שכולם צדיקים ולכן ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו ואת אשתו באמר פרעה לא יועיל כרח לומר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת שישימו נפשם בכפם על הזמה אבל אבימלך אמר לאברהם הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב וכן ליצחק הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ויזרע יצחק בארץ ההיא:

וכל הבארות אשר חפרו הם הגרים שגייר אברהם שסתמום פלשתים בחזרם לאמונה רעה ושב יצחק ויחפור בחזר לגיירם וקרא להם שמות יהודים והוא השמות עצמם שקרא להם אביו כשגיירם וזהו באמר ויקרא להם שמות וגו':

ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים לפי שהבאר אצל הנחל אמרו שאותו הבאר ממי הנחל הם ומתמלאים ימלא הבור והנחל יתמעט מזה והעיד הכתוב כי מי הבאר הזה לא היה מן הנחל כמו שאמרו רועי גרר אלא הוא באר מים חיים ומאליו נובע:

ויקרא שם הבאר עשק הארוך בענין הבארות יש אומרים לרמוז לעתיד כי באר מים חיים ירמוז לבית המקדש הראשון שנאמר מקור מים חיים את ה' וקראו עשק שהתעשקו עמו ועשו מחלוקות ומלחמות עד שהחריבוהו. והשני קרא שטנה הוא הבית השני שכתוב בו ובמלכות אחשורוש כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים וכל ימיו היה לנו לשטן עד שגלינו ממנו. והג' קרא רחובות הוא הבית לעתיד שיעשה בלי ריב והש"י ירחיב גבולנו שנאמר בו וכי ירחיב ה' אלהיך את גבולך שהוא לעתיד ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד. ונאמר גם שבעשק ובשטנה לא הזכיר שם ה' לפי שבתים הראשונים נבנו על ידי בני אדם והם שלמה וכורש ולכן נחרבו אבל בהמ"ק הג' יבנה על ידי הקב"ה וכמו שהקב"ה חי לעד כן יהיה קיים לעד ולא יחרב עוד ולז"א בו הרחיב ה' לנו והזכיר בו שם ה' וזהו שאמר דוד אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו הוא על שתי מקדשות הראשונים ועל הג' אמר מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך ואמר שה' יבנה בית המקדש ה' ימלוך לעולם ועד לא יחרב עוד:

הקול קול יעקב ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות. יש בזה ספק שסומא אינו מותר באשתו אלא בהרגשת קול ואם כן השיקר הקול. התשובה יצחק בא לבודקו בה' חושים אם הוא יעקב אלא שבחוש הראות לא היה אפשר ותכהין עיניו מראות. בחוש המשוש וימושהו בחוש הטעם ואוכלה מציד בני ומטעמו כציד היות השדה. בחוש הריח וירח את ריח בגדיו ויאמר ראה ריח בני כריח שדה תפוחים שאלו האילנות בשדה. בחוש הקול הקול קול יעקב הוא השמע לבד לא מצא כמו וג' עדים הם יותר מבד אחד ועוד נראה לי בחוש המשוש לבדו גדול מהרגשת קול והמשוש שהמשוש הרגשתו בלי אמצעי אלא השער בדבוק בגוף עצמו והקול האמצעי להרגשתו הוא תוך ממנו בחוש השמיעה ומה שאמרו הכמים סומא מותר באשתו בהרגשת קול זהו לפי שאין סימן באשה המיוחד אלא ביעקב שהיו ידי עשו שעירות כעור גדיי עזים והרמב"ן כתב להתיר זה הספק שלכך אמר הקול קול יעקב שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה מנהג לדבר בלשון אחיו כי יש יודעים לעשות כן עד כאן דבריו ואין צורך:

וישק לו נשיקה עם למד ביד או בכתף או בצואר ובלי למד בפה: **ויתן** לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש: יש ספק שאלה שבעה שינוים בין ברכת יעקב לברכת עשו. השינוי הראשון ביעקב אמר ויתן לך לשון נתינה ובעשו לא אמר לשון נתינה. השינוי השני בברכת יעקב הזכיר אלהים ובעשו לא הזכיר אלהים. השינוי השלישי ביעקב לא אמר הנה ובעשו אמר הנה. השינוי הרביעי ביעקב הזכיר בתחלה טל השמים ואחר כך משמני הארץ ובעשו הזכיר משמני הארץ בתחלה ואח"כ טל. השינוי החמישי ביעקב לא הזכיר מושבך ובעשו הזכיר מושבך. השינוי הששי ביעקב לא אמר מעל ובעשו אמר מעל. השינוי הז' ביעקב אמר ורוב דגן ותירוש ובעשו לא אמר כן. ונראה לי תשובה כללית לכל אלו השינויים והוא שברכת יעקב היא מן הש"י בהשגחה פרטית כפי מעשי ישראל ולכן הזכיר בה אלהים אבל בעשו אינו כן אלא שהקב"ה יושיבהו בארץ שיהיה מושבה מצד טבעה ולזה אמר בו מושבך כלומר הקב"ה יתן לך מושב שיהיה טוב מצד עצמו אבל ביעקב אינו כן אלא אפילו שיהיה הארץ רעה מצד עצמה הקב"ה יעשה אותה טובה ואם היא טובה יוסיף בה טובות ולזה אמר ויתן לך האלהים נתינה מיד האלהים ולפי שהיא מצד השגחת השם יתברך אמר בסמוך עם אלהים מטל השמים לפי שהשמים קרובים לש"ת על השמים כבודו אבל עשו שטוב ארצו היא מטבעה אמר בראשונה משמני הארץ ואחר כך אמר מטל השמים ועוד יעקב קרוב לשמים ועשו קרוב לארץ שהוא חומרי ולזה אמר בעשו מעל פירוש ולא כל על שהקב"ה על השמים כבודו אבל ביעקב שהברכה היא מן האלהים אין למעלה ממנו ואינו מעל אלא כל על ולזה אמר הנה נגזר מלשון הנני כלומר הרי הוא מוכן בהארץ מוכנת מצד עצמה אבל כשהברכה יבוא מפאת ההשגחה אינו הנה שאינו קרוב מאד שצריך תפלות ותחנונים ומעשים טובים ועוד שעשו לפי שהוא דרך טבע לפעמים יבוא דגן רב ולפעמים מעט כפי טבע השנה אם גשומה או לא אבל לישראל לעולם יהיה רוב דגן ותירוש בעבור שיבוא מפאת האלהים שאין החיים והמזונות בענין רעה מפאת ה' ואם יחסר מזה הוא מפאת חסרון צדקות ישראל וזהו שאמרו ז"ל משמני הארץ יהיה מושבך זו איטליא של יון שידענו שמפאת עצמה שמנה מאד ובזה הותר ספק השינויים: **ויחרד** יצחק חרדה יש בזה ספקות:

הספק הא' מה חרדה היא זו גדולה עד מאד וכי לא היה יכול לברך גם לעשו ואם החרדה בעבור שבירך ליעקב למה אינו ראוי כי זרעו הוא ועוד שאמר ויקח ברכתך שמורה שלא יש ברכה אחרת בעולם והנה כמה מיני ברכות יש שיוכל לברכו ג"כ:

הספק השני שאמר ויקח ברכתך מורה שלא נשאר ברכה עמו שיוכל לברכו ואחר כך ראינו שבירך אותו ואיך אמר שאין לו ברכה עוד:

הספק הג' אחר שביקש עשו ממנו שיברך אותו ואמר ב' פעמים שלא נשאר לו ברכה שפעם א' אמר ויקח ברכתך לומר שאין לו עוד ברכה ואח"כ אמר הלא אצלת לי ברכה והשיב לו שאין לו עוד ברכה ולכה איפה מה אעשה בני איך כשאמר עשו הברכה אחת היא לך אבי ברכני גם אני אבי מיד בירך אותו ומה טענה כל כך גדולה היא שבסמוך בירך אותו שזהו עצמו מ"ש הלא אצלת לי ברכה ולא בירך אותו בטענה הסית:

התשובה לכל אלו הספקות לפי שברכתו היתה הוה גביר לאחיך וגביר הוא מן הלשון שהוא גביר על אחיו והם עבדים ולכך חרד חרדה גדולה שא"א לתת לו ברכה כמוה וכ"ש גדולה ממנה ולזה אמר ויקח ברכתך שא"א לברך אותו ברכה כמוה וזה ולפי שעשו אמר ברכני גם אני אבי כלומר שוה לברכתו ולפי שלא גלה לו נוסח הברכה חזר לומר הלא אצלת לי ברכה כמוה אז גילה

גלה לו הנוסח ואמר לו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו
נתתי לו לעבדים וא"כ א"א לברך לך ברכה כמוה אז
השיב עשו ואמר הברכה אחת היא לך אבי פירוש שתי
ברכות נתת לו הא' גביר והב' דגן ותירוש הברכה הא'
כבר אני רואה שאין בה תיקון אבל א' מן הברכות שהיא
דגן ותירוש מאותו המין בה ברכה ברכני גם אני אבי ואז
בירך לו מזה המין האחרון ואמר הנה משמני הארץ יהיה
מושבך ולפי שעדיין יחזור עשו ויאמר ומה יועיל לי הברכה
השנית אם שקנה עבד קנה רבו אם איך מתקן גם
הראשונה משום שכן דרך התחבולייש שולטים מעט מעט עד
שמביאים שלהם וכן הבין יצחק מעשו לזה השיב גם כן
והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך ובזה הותרו
כל הספקות : הכי קרא שמו יעקב וגו' פירוש שידו
אוחזת בעקב עשו היא כעס א' וזה פעמים או שהיה
ראוי שיקרא עקב בעבור שידו אוחזת בעקב אבל קרא
שמו יעקב על שם העתיד שיעקבני :

והיה כאשר תריד כמו אריד בשיחי כלומר אבל תריד
ותצעק לה' כלמן שיאלך אחיך ובעבודה קשה
ישמע ה' תפלתך ופרקת עולו וכתב ר' אברהם שעדיין
שלא הקיצו השבט שאנו בגלות אדום ואינו כן רק היתה
תחת יד יהודה שנאמר ויפשע אדום גם יואב הכרית כל
זכר באדום ולפי שהיתה תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו
והיו אומרי' לבבליים ערו ערו עד היסוד בה וזהו שיחי ושמחי
בת אדום ובימי אגריפס נלכדה ירושלים ובא אדום לעזור
ליהודה ורומי שבגלותנו היא מזרע כתים היא מלכות יון
כמו שפירשתי בספר דניאל ומתי מספר האמינו והאמינה
רומי בו בימי קוסטאנטין בהדש כל הדת ושם על דגלו
צורתו ולא היו בעולם שישמרו התורה החדשה חוץ
מאדומים מעטים ולכן נקרא רומי מלכות אדום :

ויוגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול יש ספק מי
הגיד לה שעשו לא אמר אהרגה את יעקב אלא
בלבו כמו שאמר ויאמר עשו בלבו ואמרם ז"ל ברוח הקדש
והתשובה שלב בכאן כנוי ליצר הרע והוא שראוי היה לעשו
לכבוש יצרו ולהרגהו ואין תועלת בשימתה אלא שיאמר אחיו
ממנו לזה אמר שיצרו הרע היה גדול מאד ולא שלט
בעצמו לכבוש עד שאמר בפיו אהרגה ליעקב · פי' ב'
לפעמים שבפים רצון לשמעון ואין כוונתו לעשות לו רעה
אלא כדי שיעזוב ראובן מלהלוך עמו לזה אמר שלא היה
עשו בזה כן אלא כוונתו ודעתו היה להורגו וזהו בלבו
ואמר בפיו ואהרגה את יעקב שהיה פיו ולבו שוים. פירוש
ג' ששנים עשו את יעקב זה היה בברכותיו שאמר שיהרגנו
על הברכה וליעקב עצמו שם בפניו שיהרגנו אבל לא
גילה הזמן אימתי יהרגנו אבל בלבו אמר הזמן והוא יקרבו
ימי אבל אבי ולזה אמרה רבקה שיברח מיד שלא הוגד
לה הזמן ואם תאמר למה פחדה רבקה מעשו שיעקב
גבור לזה אמר לפי שעשו גדול ויש לו כח גדול ויעקב קטן
ולזה הזכיר בכאן גדול וקטן וא"ת הנה עשו לא אמר
שיהרגנו עתה עד שימות אביו לפי הפירוש שאמר בפרשה
הזמן לזה אמרה מתנחם לך להרגך מיד וזהו שתרגום
אונקלוס כמן לך ור' אברהם אמר ויאמר עשו בלבו יתכן
שגלה סודו לא' מאוהביו ואין צורך :

ימים אחדים שנים · מעטות כמו ימים תהיה גאולתו
והאחדים שהוא מעטים מעשר : **אם** יעקב ועשו ידוע
הוא שרבקה היתה אם יעקב ועשו וכתב רש"י איני יודע
מה מלמדנו ונראה לי שאחר שיצחק ורבקה שלחו ליעקב
מבאר שבע לפי שלא יהרגנו עשו ופדן ארם אינו רחוק
מאד מבאר שבע היה ראוי שישלחהו למקום רחוק מאד·
כדי שלא ילך עשו שמה להורגו לזה אמר אם יעקב ועשו
שם בפדן ארם ידעו שרבקה אוהבת את יעקב ושם ישלטו
מעשו לזה אמר אם יעקב ואחר כך עשו ולכן לא פחדה
רבקה לשלחו שם וי"מ שאירע שניהם בשליא אחת דרך
פלא ולזה אמר אם יעקב ועשו הפך שאר תאומים שכל
אחד בשליא אחת בפני עצמה :

אחות נביות נכבד היה מכל אחיו לו בנים לישמעאל
בנות רבות וזאת היתה אחות נביות :

פרשת ויצא

ויחלום והנה סולם מוצב ארצה יש בזה ספקות :

הספק הא' מה היא כוונת מראה הסולם :

הספק הב' אחר שאמר והנה סולם מוצב ארצה ומיד
אמר אני ה' אלהי אברהם אביך וגו' נראה
שזהו פירוש המשל ומה יחס יש עם מראית הסולם הארץ
אשר אתה שוכב עליה וכל הדברים שאמר לו :

הספק הג' שאמר אין זה כי אם בית אלהים למה
נכנס בלשון שאלה אלא היה לו לומר מה
נורא המקום הזה זה בית אלהים :

הספק הד' מה צורך לומר ג' פעמים זה שאמר מה
נורא המקום הזה אין זה כי אם בית
אלהים וזה שער השמים היה די שיאמר מה נורא המקום
הזה הוא בית אלהים ושער השמים או מה נורא המקום
הזה זה בית אלהים ושער השמים :

הספק הה' איך שם ספק בנבואתו שאמר אם יהיה
אלהים עמדי ושמרני :

הספק הו' שאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך
אינו דרך שיאמר אדם למלך תן לי אלף
פרחים ואתן לך המעשר :

התשובה בכוונת הסולם הודיעהו שהמלאכים אין
מספיק להם הכח שנתן להם השם יתברך
בבריאתם אלא בכל רגע צריך לקבל השפעה מהשי"ת
וזהו שאמר והנה מלאכי אלהים עולים לקבל השפעה מהשם
יתברך ויורדים עם השפעתם ואינו כדרך הבנין שאחר
שנבנה אין צריך לבנאי . ב' בכוונת הסולם הודיעהו דרוש
הטוב והוא שאין שתי מלאכים נכנסים תחת מין . א' שאין
חילוק בין ראובן לשמעון מצד הצורה שבכל חיות והדבור
אלא מצד החומר ואחר שהמלאכים אינם בעלי חומר אין
הפרש ביניהם אלא כהפרש המינים . מין זה לזה וכל מלאך
מין בפני עצמו ואין נכנסים אישים של מלאכים תחת מין
אחד וכמו שנתבאר בשאלות וזהו שאמר והנה מלאכי
אלהים אלו עולים ואלו יורדים זה למטה מזה וזה למעלה
מזה ואין כולם תחת מין א' שיהיו במדרגה א' . ג'
בכוונת הסולם לומר שאין אמת כמינים שאומרים שלא יש
השארות לנפש וזה שאמר והנה סולם מוצב ארצה שגוף
האדם וראשו שהוא הנפש מגיע עד כסא הכבוד ולא לבד
האישים אלא כשהמחשבות טובות וזהו שאמר והנה מלאכי
אלהים בהם המחשבות הטובות והמצות מעלים לנפש
האדם למעלה ואם מחשבותיו רשות יורד . ד' כוונת
מראית הסולם ובו יותר גם כן הספק הב' מה יחס יש בין
המראה למה שאמר הארץ אשר אתה שוכב וגו' הודיעהו
דרוש עמוק שיש ויכוח בין הפילוסופים י"א שהקב"ה מניע
גלגל ויש אומרים שאין הקב"ה מניע גלגל והאמת שאינו
מניע וזהו סוד יום ג' של שבוע וביום הג' של שנת
השוכל שיש פ"ט גלגלים ולכל א' יש מניע ועליהם הקב"ה
שאינו מניע ולכן יום ג' קדש תנות הג' קדש שלא נאמר
גלגל

גלגל לפימעהו הקב"ה ולזה אמר והנה מלאכי אלהים עולים שמחים השמים ועל כל אלו המניעים ה' ולזה אמר אע"פ שאיני מניע גלגל אניע לך הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה תמיד עיני ה' אלהיך בה והנה אנכי עמך אני אניע לך. ה' בכוונת הסולם לפי שיש מינים שאומרים שאחד הוא התחלת הנצחיים וא' התחלת הנפסדים לזה אמר והנה סולם מוצב ארצה שהם הנפסדים וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים שהם נצחיים ולכולם התחלה אחת והנה ה' נצב עליו וכן יש סברת מינים שיש ג' התחלות אחד התחלת זה העולם הנפסד ואחד התחלת השמים שאינם נפסדים ואחד התחלת המלאכים שאינם גוף לזה אמר והנה סולם מוצב ארצה שהוא נפסד וראשו מגיע השמימה שאינו נפסד אבל הם גוף והנה מלאכי אלהים נבדלים מחומר והתחלה אחת לכלם והנה ה' נצב עליו והוא התחלה לכולם והקיבוץ שיש בין מראה הסולם למה שאמר הארץ אשר אתה שוכב עליה הוא לומר אם בניך יאמינו באחדותי ובאני ההתחלה לכל הג' עולמות הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך ולזה אמרו במו ליעקב שמע ישראל אביהם ה' אלהינו ה' אחד. ובזה הותר גם כן הספק הב' ובזה הותר גם כן הספק הו' מה זה שאמר עשר אעשרנו לך מה הברכה הזאת שהכוונה אפרסם שמך בעולם וגם בך יאמינו לעולם שהמעשר הוא רמז שיש אלוה בורא העולם עשירי מושל על כל המניעים. והתשובה לספק הג' למה אמר בלשון שלילה שאמר אין זה לפי שיש מורא מרשעים כמו ויירא יעקב מאד ויש מורא מקדושה כמו נורא תהלות ולפי שהשים אבנים סביב לראשו מיראת חיות רעות אמר שבהקיץ אין זה מורא מחיות אלא מקדושה. והיתר הד' אמר זה ג"פ כנגד ג' מקדשות מה נורא בית המקדש ראשון שהשרה בו שכינה אין זה בית המקדש שני שלא שרתה בו שכינה ולזה אמר בלשון שלילה אין זה כלומר אין בו שכינה וזה שער השמים בית ג' שתחזור השכינה לירושלים ולזה אמר שמים שיהיה מעשה שמים לא בנין אדם כראשונים. והתשובה לקושיית הספק הה' איך שם ספק בנבואתו ואמר אם יהיה אלהים עמדי בעבור שהשם יתברך אמר לא אעזבך עד אשר אם עשיתי ולא אמר עד אשר עשיתי אמר עד אשר ארצה אם אעשה אשר דברתי לך אם ראוי לעשות אעשה ואם לאו לא שאם יתקלקל בחטא לא יעשה מה שדיבר לו ולזה אמר אם יהיה אלהים עמדי והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך ואם לא יהיה אלהים עמדי כגון שאתקלקל בחטא לא יהיה בית אלהים ולא אתן מעשר כי חס ושלום זבח רשעים תועבה שכמו שהש"י אמר אם גם כן יעקב השיב במלת אם: וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך בב"ר כותי א' שאל את ר' מאיר אמר לו אי אתם אומרים יעקב אמתי דכתיב תתן אמת ליעקב אמר לו הין אמר ליה ולא כך אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך אמר הין א"ל הפריש שבטו של לוי אחד מי' למה לא הפריש אחד מי' לשני שבטים אחרים א"ל וכי י"ב הם והלא י"ד הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי א"ל כ"ש שאוסיפת אוסיפת מיא אוסיף קמח א"ל אי אתה מודה שהם ד' אמהות אמר ליה הן א"ל לא מהן ד' בכורות לד' אמהות הבכור קדש ואין קדש מוציא קדש א"ל אשריך ואשרי אומתך שאת שרוי בתוכה:

ויגש יעקב ויגל את האבן מעל פי הבאר אחז"ל כמי שמעביר הפקק מעל פי הצלוחית הטעם שהיה ראוי שיאמר ויגלול האבן אם הכוונה כמו וגללו את האבן

שהוא בגלגלו אותה מעל פי הבאר שלא הסירו האבן אלא בגלגול כדרך האנשים הכבדות אבל אחר שאמר ויגל הכוונה היא שהרימה בידיו מעל פי הבאר. עוד לפי שהוא דרך כשאדם רוצה לגלגל אבן כבדה להוליכה למקום אחר מרחיק גופו ואוחזה בידיו בחזקה ומביאה אליו אבל כשהיא קלה מקרב עצמו אליה ולוקח אותה ובכאן אמר ויגש יעקב ויגל את האבן:

ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב בן אחותו פירוש ששמע שהיה תם יושב אוהלים ויחבק לו וינשק לו כמו שעושים לאותם שאינם בקיאים ברמאות ועושים להם הנושה כדי שיתנו להם ממונם וכדי לעשות להם אונאה שחשב שהיה מביא אבנים טובות ומרגליות וכיוצא בזה וכשספר ללבן את כל הדברים האלה שבא בורח בעבור הבכורה והברכה א"ל אך עצמי ובשרי אתה אני חשבתי שהיית תם אבל עתה אני רואה שגם כן אתה רמאי כמוני עצמי ובשרי אתה וזהו אך רמאי כמוני:

הגידה לי מה משכורתך אמר כן כדי שיתחייב בגניבה ואבדה שאם יהיה שומר חנם יהיה פטור ואחר כך חייבו גם באונסים שנאמר טרפה לא הבאתי אליך ואח"כ לא רצה לפורעו ותחלף את משכורתי עשרת מונים:

ויאסוף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה לא כאברהם שנתן להם לאכול ולא כלום שאמר ויעש להם משתה ומצות אפה ויאכלו אלא ויעש משתה שקביעותו שהיה על היין כדי לשכר אותו בעבור שלא ידע אם היא רחל או לאה: **וירא** ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה בזה יש ספקות:

הספק הא' ידוע שלא היתה בלתי אהובה ולא די זה אלא היתה שנואה ואם כן ראוי היה שהבן הא' שנתן לה השם יתברך יהיה להסיר השנאה והבן השני להביא אהבה והיא אמרה בהפך בבן הא' אמר ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי ובבן הב' אמרה כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ואם הבן הראשון הספיק גם להביא אהבה הבן השני לא היה צריך להסיר לה שנאה שגם אהבה יש בבן הראשון:

הספק הב' הפעם ילוה אישי כי ילדתי לו ג' בנים ולמה הפעם יותר מבשאר הבנים ולמה ילוה בבן הג' ולא בבן הב' או בבן ד' או ה' ואיפשר שהאשה שיש לה שני בנים קטנים לוקחת הבן הא' בזרוע הא' והבן השני בזרוע האחר אבל כשיש להג' בנים קטנים על כרחו של בעל יקח הא' והוא לעולם אצל אשתו לאמר קח הילד והניקהו ולזה אמרה עתה הפעם על כרחו ילוה אישי אלי אחר שילדתי לו ג' בנים:

הספק הג' אמרה ביהודה הפעם אודה את ה' ולמה לא יודה על ג' בנים שילדה קודם זה:

הספק הד' למה אמרה לאה לבן שפחתה בגד וכי אינו יותר מזל טוב בניה היוצאים מבין רגליה מבן שפחתה שבהם לא בא לה מזל ובבן שפחתה בא לה מזל:

הספק הה' אז"ל ביששכר וישכב עמה בלילה הוא הקב"ה סייע בו שיצא ממנו יששכר ולמה בו יותר מלוי שהיה יותר קדוש:

הספק הו' למה ילדה בת ולא בן אחר שאחריתה מרה כלענה וכל אלו הבני' נולדו בהשגחה פרטי':

הספק הז' למה קרא שמה דינה שבכל הבנים נתן טעם לשמותם ולמה לא נתן טעם בה למה קראה אותה דינה ורז"ל אמרו שדנה בעצמה ואמרה אם זה זכר לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות התפללה

ונהפך

ונהפך לנקבה. ויש להקשות על זה הנה אלו השתי אחיות קנאיות היו מאד על הבנים ובפרט לאה שאמר שהיו לה ד' שהיה לה בן אחד יותר מחלקה אמרה הפעם אודה את ה' ואחר כך נתנה שפחתה ליעקב לפי שילדה שפחת רחל שני בנים ועדיין לא ילדה רחל עצמה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אלא עשתה כן מצד הקנאה הגדולה לשם שמים להרבות שבטים ואיך יתכן שהתפללה שתתהפך הבן שהקב"ה נתן לה במעיה לבת להתו לאחותה ואין משיבין על הדרש. ואולי נאמר שכוונתם לומר שאחר שילדה הלוי השבטים התפללה על אחותה שהאמהות צדקניות היו ולא ראיתי בכל המפרשים שיתרו לאלו הספקות ואף לא מי שהרגיש הספקות הד' האחרונות. ונראה לי התשובה לכל הספקות שהאמהות היו נביאות וידעו שיוליד יעקב י"ב שבטים ולפי שלאה לדקת לה השדה ליעקב שהיתה בנושא אלא באונס אהובה ולכן קראה הראשון ראובן כי ראה ה' בעניי שלא היה אוהב אותי ועתה יאהבני אישי ואחר שילדה הראשון זה היה מספיק לשיאהבה ומן הראוי שתלד רחל השני שכבר לאה אהובה לפי דעתה וכשראתה שילדה גם בן שני אמרה אני לא הבנתי האמת שחשבתי שלא היה ליעקב עמי אלא בלתי אהבה ואינו כן ששני דברים היו ליעקב עמי אחד בלתי אהובה שנית שנואה ולכן נתן לי הקב"ה הראשון להסיר השנאה ונתן לי השני להביא אהבה ואני הייתי טועה שחשבתי שלא היה ליעקב עמי אלא בלתי אהבה ולכן קראתי הראשון ראובן לומר כי עתה יאהבני אישי וזהו שאמר' כי שמע ה' כי שנואה אנכי מלבד כי שומע יוסף כלומר הבין ה' כי שנואה אנכי והראיה לזה ויתן לי גם את זה שאם לא כן היה ראוי שיתן השם יתברך השני לאחותי וכשנתן לה הג' אמרה עתה הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה והוא חלקי לד' נשים י"ב הם ג' לכל אחת וזה ידעה לפי שהיתה נביאה וראיה שכשילדה רחל את יוסף אמרה יוסף ה' לי בן אחר ולא אמרה בנים אחרים נראה שהיו נביאות וכשילדה בן ד' אמרה הפעם אודה את ה' אחר שילדתי בן אחד יותר מחלקי ואמר ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי ויש להקשות וכי עתה ראתה והלא מבן ראשון היה לה לראות אלא הכוונה כשילדה לאה הראשון אמרה רחל השני אלה אני כשראתה רחל השני אמרה אחותי ילדה שנים אני אלד בנים אחרים כשילדה השלישי אמרה רחל כוונת הקב"ה שתלד אחותי ג' זה אחר זה שהוא חלקה ואני אלד ג' אחרים ג"כ זה אחר זה כשראתה שילדה ד' אז התחילה לצעוק ואמרה ליעקב ראה תראה שנזלה לי לאה בן אחד. ונראה לי עוד שלפי שלאה היתה בעלת בנים בני שפחתה לא היו בעיניה כבנים לה אלא כזרים אבל רחל לפי שהיתה עקרה היו בני שפחתה בעיניה כבנים לה וראיה לזה שלזה אמרה רחל לבן שפחתה דנני אלהים וגם שמע בקולי פירוש אמרה דנני אלהים שיהיה לי בן משפחתי ולא החשבו בו שבעבור שילדהו שפחתי שלא שמע השם בקולי וגם שמע בקולי ואעפ"י שלא ילדתיו הרי הוא לי כאלו ילדתיו ויתן לי בן אבל לאה לא אמרה ויתן לי בן שלא אמרה אלה בגד באשרי כי אשרוני בנות. ואם תאמר למה נתנה לאה שפחתה ליעקב התשובה שבעבור אותו הזכות תלד לאה עצמה ולא שפחתה ולזה אמרה רחל ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה אבל לאה לא אמרה כן אלא ותקח את זלפה שפחתה ותתן אותה ליעקב ולזה אמרה כשילדה לאה עצמה ותלד ליעקב בן חמישי ותלד בן ששי ליעקב וזה מותר בידוע שהוא בן חמישי

וכן ששי אלא לומר שלאה אינה עושה חשיבות מבני שפחתה כאלו הם שלה שאם כן בן ז' ובן ח' היה ולכן לא תמצא שתמנה בן ג' או בן ד' וכיוצא בו ולכן כשראתה לאה שילדה שפחתה אז חרה לה שלא נתנה לו שפחתה כדי שתלד שפחתה אלא כדי שתלד היא עצמה ואמרה אחר שאני לא ילדתיו הוכרח השגחת השם יתברך ממני וזה כבר שניתן לשפחתי הוא מזל וכוכב ולא השגחה ולזה אמרה בגד כאמרם בני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא ואחר שילדה בן שני אמרה באשרי כי אשרוני בנות פירוש האושר הוא פועל הנפש המדברת כפי המעלה והמעלה הוא קנין נבחר עומד באמצע וכל זה מדיניות והמצות לא מן האלהי והשגחה ולזה המלה שלא הזכירה שם אלהים בבני שפחתה אלא בגד באשרי ורחל הזכירה בבני שפחתה אלהים דנני אלהים נפתולי אלהים ולפיכך רצה הקב"ה להוציא זה המינו' ממנה שחשבה שהוסרה ממנה השגחתו ונתן לה יששכר ולזה אמרה נתן אלהים שכרי פירוש זהו שכר נתינתי שפחתי לאישי לא מה שילדה שפחתי ולזה הזכירה בזה אלהים ובזה הותר ספק וישכב עמה בלילה הוא שאלו אפילו שילדה היא תחשוב שהוא בטבע לכן סייע הקב"ה בזה ולזה אמר וישכב עמה בלילה הוא שהוא שמו של הקב"ה ואף בעבור זה יצא גד מהול להוציאה מזאת המחשב' ולא הועיל כאמרם ז"ל בא גד מהול שרצה הקב"ה לרמוז לה שהקב"ה מל אותו וא"כ הוא מצד השגחה ואחר שילדה לזבולון אמרה הפעם יזבלני אישי אחר שילדתי ששה בנים כמו שתי נשים יהיה לעולם בביתי ודירתו יהיה עמי מלשון בנה בניתי בית זבול לך לא כמו שליש הפעם ילוה אישי אלי ואחר שהקב"ה נתן לה שכרה כשילדה היא עצמה בנים והסיר ממנה מחשבתה בהשגחת השם יתברך בה שהשגה שדרך הטבע ילדה שפחתה שני בנים אמר הקב"ה עתה שהוסרה ממך מיעוט האמונה אתן לך עוד ולכן ילדה בת ואף לא מולאת אלא קשת במזל אז הצדיקה עליה את הדין וקראה שמה דינה לומר הקב"ה דן דין אמיתי עלי. ברוך דיין האמת זהו דעתי בהתר אלו הספקות והוא ענין השוב מאד:

התחת אלהים אנכי ידוע הוא שכל הנמצאים הנבראים תחת אלהים ולזה אמר רש"י וכי במקומו אני עומד והנכון כפשוטו לפי שאמרה הבה לי בנים ואז"ל וכי כך עשה אביך לאמך והלא התפלל עליה וכן אברהם כ' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי וזה במקום תפלה לזה השיב התחת אלהים אנכי פי' בשלמא אברהם אינו תחת השמים אלא תחת הקב"ה שהקב"ה למעלה ומיד בסמוך למטה אברהם והשמים תחת אברהם שהוא תחת מערכת, השמים כמאמר הבט נא השמימה ולשון הבטה הוא מלמעלה למטה כמאמר משמים הביט ה' וכן יצחק אבל אני איני תחת ה' אלא תחת השמים באמצעות המזל ועם כל כך כאשתי לסדר המערכה:

ואחר ילדה בת היה ראוי שיאמר ותהר עוד ותלד בת ויש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת:

אסף אלהים את חרפתי בזה הפסוק נבוכו כל המפרשים ויתכן שבזמן ההוא היה כל איש נושא שתי נשים כאמרם ז"ל על פסוק ויקח לו למך שתי נשים עדה וצלה כך היה דרכן של דור המבול אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש ואת שהיא לתשמיש היו משקין אותה כוס של עקרין כדי שתשקר ותקשטה ככלה ומאכילה מעדנים והיתה חופה והבלה כאלמנה הוא שפירש איוב רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב עדה היא של פריה ורביה

ש:

על שם שמגונה עליו ומוסרה מתאכלו עדה תרגום של סורה נלה היא של תשמים על שם שיושבת תמיד בגלע ועל זאת ההקדמה נאמר שבך היו אומרים לולא שהדור יעקב יש לו שתי נשים רחל שהיא יפה היא לו לתשמיש ולכן תינה יולדת שמשקה לה כוס של עיקרים ולאה שיולדת ואינה יפה היא לו לבנים וזאת הרפה גדולה שאם כן היתה כוונה אללו ועתה שילדה יאמרו הטובים שבהם תפת עלמותן של בעלי לשון הרע וזהו אסף אלהים את חרפתי וזה שעמן השוב מאד: יוסף ה' לי בן אחר כתב ר"א נולדו ליעקב י"ב בנים לשבע שנים וכשספרים הקדמונים מלאום בני ששה חדשים ויתים במספר ע"כ. וטעמם שהנולדים לז' חיים והנולדים לח' מתים לפי שכל אחד משבעה כוכבי לכת משמש הדש אחד וכידורס של"ס הנכ"ל שבתי משמש חדש ראשון ולדק הדש שני וכן כלם עד לבנה ולבנה ממונה על החיים ולכן הנולד בז' יחיה אבל כשנכנס בשבתאי שהוא חוזר תלילה והוא שמיני לפי שמבעו קר ויבש שהוא סבע המיתה על כן אין הולד חי שיחזירנו שיפה כמו שהיה שתחלה אבל כשיעבור בו שמיני יכנס בתשיעי שהוא כוכב לדק והוא כוכב החיים והטוב אז יחיה והנה רוב הנולדים הם לתשעה חדשים והם לכוכב לדק ויש נולדים לי' חדשים והם למאדים ויש נולדים לי"א חדשים והם לחמה ורז"ל אמרו עובדא הוה ברבה תוספאה דאישתהי ולדה עד תריסר ירחי שתא ואכבריה פירוש שלא היה בעלה בעיר דכל זמן שלא עברו עליו יותר מי"ב חדש כשר שלפעמים הולד שוהה י"ב חדש:

ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי אחז"ל משנולד שטנו של עשו שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש ויש להקשות למה יוסף שטנו של עשו יותר משאר האחים. התשובה שיוסף יבא עם עשו לדין למה עשית רע לאחיך יעקב כמו שאמר בנבואת עובדיה מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ונכרת לעולם ואין לו פה להשיב לו שלא יוכל לומר לו אתה עשית רע לאחיך שאדרבה הם עשו לו רעה והוא שילם להם טובה תחת רעה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף אבל שאר בני יעקב שיכנסו לדין עם עשו ויאמרו מדוע עשית רעה לאחיך ישיב להם גם כן אתם עשיתם רעה ליוסף אחיכם ובקשתם להורגו ומכרתם אותו מלרימה: לא תתן לי מאומה פירוש שאין הברכה שורה על הדבר המנוי והמדוד אלא על הסמוי מן העין שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך לכן אמר לו אם אני אומר לך תן לי דבר קצוב לא תתן לי מאומה שאין הברכה שורה עליו אלא יהיה נקוד וטלוא שזה אינו מנוי ומדוד ותניח לי לברכת השם יתברך מה שיתן לי הן רב הן מעט. או ירצה אם תעשה לי הדבר הזה שתסיר משם כל שה נקוד וטלוא כאלו אתה נותן לי מאומה שלא יבאו הצאן נקוד וטלוא לשילדו דוגמתן ומעט מזער יולדו כן או יהיה הכוונה אם אני מתנה עמך לתת לי דבר קצוב אולי תכעס עמי לאיזו סבה ולא תרצה לתת לי מאומה ולא אוכל להוציא ממך בדיינים אלא אני רוצה דבר שיהיה בידי השכר לא בידך והוא שאקח מהמרע' שאני רועה נקוד וטלא. ושמעתי בשם הזוהר שלבן היו לו עוד בנות ולזה אמר לבן נקבה שכרך עלי ואתנה נקבה מלשון זכר ונקבה עוד נקבה בת אחת שיש לי אתן לך והשיב יעקב לא תתן לי מאומה אם תתן לי עוד אשה שהרבה נשים יש לי: אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך היה ראוי שיאמר אם כה אומר לשון הווה לא לשון עתיד. והתשובה שלבן היה רואה שהקב"ה עושה רלונו של יעקב שכשהתנאי

היה נקודים היו יולדות נקודים ואם היה התנאי עקודים היו יולדות עקודים אז חשב לבן לעשות דבר שהקב"ה לא יוכל לו והיה מתנה נקודים קודם שיתעברו שידע שיתעברו נקודים כרלון יעקב ואחר שהיו מעוברות נקודים לדעת לבן אז היה אומר עתה אני מתנה עקודים וחשב לידע יותר מהשם יתברך והקב"ה שיודע תעלומות לב היה יודע קודם העיבור מה שיהיה עתיד לבן להתנות אחר העיבור והיה עושה שיתעברו מזה שאחר העיבור היה עתיד לבן להתנות וזה שאמר אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך אם כה עתיד לומר נקודים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקודים:

ותגנוב רחל את התרפים הטעם לפי שלא יגידו לאביה כי בורח יעקב ולהפריש אביה מעבודה זרה ושיאמר לבן אלוה גנוב אין בו ממש ור"א הקשה א"כ למה הוליכה אותם עמה ולא שמנתם בדרך ונראה לי להשיב שלא מצאה זמן להטמינם בדרך לפי שהיה ליעקב שפחות ועבדים רבים וי"ב בנים והיו רואים אותה עושה כן והיתה רוצה שאפי' יעקב לא ידע זה עד שיגיעו למקום הפנים ואז תמצא בביתה מקום חמן. ומה הם תרפים י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כת בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות ותדבר הצורה שנאמר כי התרפים דברו און ונגזר מלשון נרפים אתם שדיבורם כנבואה רפה דברו אמת על הרוב ולעתים רחוקים יכזבו וזהו דברו און ושופטים אותם כרשעים לאלוה לא ישאלו בש"י ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם ע"פ התרפי':

ופחד יצחק פירוש אלהי יצחק ולא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם ואע"פ שאמר לו בצאתו מבאר שבע אנכי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר כן וכן דעת אונקלוס שתרגם דדחיל ליה יצחק וי"א ופחד יצחק יראת אבי יצחק לשם יתברך הועיל אותי בזכות אב יועיל לבן ולפי זה הפירוש וישבע יעקב בפחד אביו הוא שנשבע ביהדות אביו וביראתו את השם יתברך וי"א כי פחד רמז לעקידה והיא הועיל לי וא"כ פירוש וישבע יעקב בפחד אביו הכוונה בו שנשבע בעקידת אביו כמי שנשבע במצוה שאביו נצטוה בעקידה:

פרשת וישלח

וישלח יעקב מלאכים לפניו. היה ראוי שיאמר וישלח יעקב מלאכים אל עשו אחיו שידוע שהמלאכים שולח לפניו שולחם ולא לאחוריו. והתשובה שהכתוב אמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו והמלאכים הם בשמים והיה ראוי שיאמר והנה מלאכי אלהים יורדים ועולים בו. והתשובה שהקב"ה שולח מלאכיו לשמור לצדיקים והיו מלוים ליעקב והולכים עמו וכשהיה בבאר שבע היו עמו מלאכים ממעלה גדולה וכשילא מבאר שבע ליווהו גם כן אותם מלאכי עליון לפי שהיה עדיין בארץ ישראל אבל כשרצה לצאת מארץ ישראל עלו לשמים ומלאכי' אחרים שאינם מכל כך מעלה ירדו לילך עמו חולה לארץ ואלו היו עמו כל זמן שהיה עם לבן ועליהם אמר ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום יעקב ואומר הנני ויאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים ועכשו בחזור לארץ ישראל לבאר שבע חזרו המלאכים שליווהו קודם בארץ ישראל ללוותו בארץ ישראל וזהו שאמר ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים שהם המלאכים גדולי המעלה ועדיין לא הלכו מאתו המלאכים שליווהו חוצה לארץ ולזה אמר ויאמר יעקב

כשגר

כאשר ראם מחנה אלהים זה פירוש דאובן שהיה אוהב לשמעון ורגיל עמו מאד ועבר זמן שלא ראהו כשראהו אותו מיד מכיר אותו אבל אם לא היה רגיל עמו אינו מכירו עד אחר שעה ולפי שהמלאכים שהיו מלוים אותו בארץ ישראל והיו עמו תמיד באו עתה ללוותו בארץ ישראל לזה אמר מאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ואם לא יפורש כן לא היה צריך לומר כאשר ראם אלא ויפגעו בו מלאכי אלהים ויאמר יעקב מחנה אלהים זה ולזה אמר ויקרא שם המקום ההוא מחנים פי' שתי מחנות מלאכים מלאכים של חוצה לארץ ומלאכים של ארץ ישראל ועתה היה רוצה יעקב לשלוח מלאכי עליון לעשו. מאי זה כח היה ראוי שישלח מאותם שבאו עתה מארץ ישראל ללוותו או מאותם שהיו לפניו חוצה לארץ ראוי שיהיו מאותם שהיו לפניו חוצה לארץ וזה שאמר וישלח יעקב מלאכים לפניו:

עם לבן גרתי ואחר עד עתה המפרשים לא אמרו בו דבר המתיישב ונראה שאמר כן לפי שהוא תמה לעשו והיה ראוי שישאל מתחלה אחר שנה או שנתים ולא יתאחר כ' שנה לזה אמר הטעם לזה שעם לבן גרתי. לכן נתאחרתי לשאול בשלומך שמי שהוא שכיר אין ראוי שילך למקום אחר אלא שיהיה לעולם בשכירותו ואפילו אגרת אין ראוי שיכתוב כההוא מעשה דאבא חלקיה שחכמים נתנו לו שלום ולא החזיר להם שלום לפי שהיה שכיר יום ולא יבטל ממלאכתו במ' תעניות. או ירצה עם לבן גרתי והיה קלון לך שאכתוב לך אגרת בהיותי עבד לאחרים ולפי שכל אחי רש שנאוהו אמר ויהי לי שור וחמור. או הטעם שרצה להתחסד בעיני עשו לומר שהוא בעל מדות טובות מאד ושהברכות לא היו ברמאות אלא בתמימות ושהיה מתנחם ממה שעשה וראיה שעם לבן שהיה רמאי גרתי ואחר עד עתה כ' שנה ואיך איפשר שאני רמאי ושהתאחרתי זמן רב עם רשע ועוד כי בביתו היה לי שור והמור ובודאי ראה בי טובות גדולות אחר שנתן כל כך בשכרי ואשלחה להגיד לאדוני למצוא חן בעיניך. או ירצה שרצה להסיר ממנו שנאת הברכה והברכה נחלקה לג'. הא' הוה גביר לאחיך לזה אמר כה אמר עבדך יעקב. הב' יעבדוך עמים. אני עבדתי לאחרים עם לבן גרתי. הג' ויתן לך האלהים מטל השמים ויהי לי שור וחמור שאינה לא מן השמים ולא מן הארץ:

ויירא יעקב מאד שמא יהרג ויצר לו שמא יהרוג את אחרים ויאמר בהריגתו מאד אבל בהריגתו את אחרים לא אמר מאד בא להרגך ששבה להרגו או ירצה ויירא יעקב מאד לפי שהיה שבה בחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד ויצר לו מצד הכבוד שכבד עשו לאביו. או ירצה ויירא יעקב במה יהרג ויצר לו שאמר ודאי אחר שבא להרגני כבר מת אבי כנאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי: והיה המחנה הנשאר לפליטה נראה לי בכוונת יעקב בחלק המחנה שכשילחם עשו עם המחנה האחת ינצח בהלחמו עמהם ויהיה עיף ויגע ואז יבוא המחנה האחר של יעקב שהיו עייפים להציל למחנה הראשון שהוא עיף וזהו לפליטה וזה כדרך הלוחמים שמשימין אורב וכן המחנה הנשאר הוא אורב לפלט ולהציל למחנה שהוא מכה: **ויאמר** יעקב אלהי אבי אברהם כו המפרשים וגם בגמרא מקשים למה ירא יעקב אחר שהבטיח לו הקב"ה בבית אל ובחרן. ונראה לי שמה שיעקב נתירא ה"א לפי שבבית אל הבטיח לו שתי הבטחות גדולות האחת שאמר לו שתי הטובות כמו שאמר ואתה אמרת היטב איטיב עמך. והב' ושמתי את זרעך כחול הים ואלו שתי הבטחות הם הנאמרות בבית אל כשברח מבאר שבע בברחו מעשו ועתה בחרן לא הבטיח לו אלא חצי ההבטחה האחת שמן הבנים לא הבטיחה לו כלל ומן הבטחת עצמו לא הבטיחה לו אלא החצי שאמר הטבה אחד לבד ולכן נתיירא מן הבנים מאד וגם מעצמו נתיירא שאינו בהבטחה גדולה כמו בראשונה. ואחר יעקב ודאי מה שעשאו לא הבטיח לי ההבטחות כמו בראשונה אינו אלא לפי שההבטחות שהבטיח לי בבית אל כבר קיים אותם הקב"ה שבמקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות ולכן עתה ירא אנכי ואני ירא שיפקוד את הכל רק קצתו ההבטחה שההבטחה אינה כל כך גדולה כבראשונה והוכיח שאמר ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האומר אלי עתה כשיצאתי מחרן שוב לארץ אבותי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיב' עמך הטבה אחת לבדה ולא שתי הטבות וגם לא הבטחת' לי מן הבנים וזהו קטונתי פירוש הבטחות מועטות עתה. והטעם שלא הבטחת לי הבטחות בשלימות כמו בבית אל לפי שההבטחות שבבית אל כבר קיימת אותם בחסדים שעשית עמי כי במקלי עברתי את הירדן הזה ועתה הייתי לשני מחנות וזהו קטונתי כלומר נתקטנו הבטחותי עתה בחרן שלא היו שתי הבטחות כמו בבית אל אלא אחת וגם אותה היתה הבטחה קטנה שמשתי ההבטחות של בית אל לא נשאר עתה אלא האחת מכן וגם אותה האחת היתה כשאמרת והטיבה עמך הרי שמאותם שתי הבטחות שאמרת חצי האחת וזהו קטונתי עתה מההבטחות כלומר הבטחה קטנה הבטחת לי ולא ב' הבטחות כראשונה לפי שכבר קיימת הבטחה אחת וחצי האחרת בשבמקלי עברתי את הירדן לכך אני צריך להתפלל הצילני נא מיד אחי כי ירא אנכי אותו פן יבוא והכני ולא לגמרי לא אב ולא כל כאמהות רק אם אחת על בנים. ותדע למה אני ירא לפי שבבית אל הבטחת לי שתי הבטחות ועתה לא הבטחת לי אלא חצי הבטחה שבבית אל אמרת היטב איטיב עמך הרי האחת בשלימות. ועוד הבטחה בבית אל ושמתי את זרעך כחול הים ועתה לא אמרת לי כלל מן הזרע ולכן אני ירא ואני צריך תפלה ואין זה דרך רז"ל שאמר שמא יגרום החטא ולא כרש"י שאמר נתמעטו זכיותי ולא דרך הרמב"ן שאמר איני כדאי אלא קטונתי מההבטחות:

קטונתי מכל החסדים כתב רש"י נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתני נתלכלכתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו. וכתב הרמב"ן ואינו נכון כי אמר אח"כ ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא. אח"כ ועוד כי הזכיר יעקב שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן והזכיר תחלה מה שאמר לו בחרן ואמר ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא מה שנאמר לו בצאתו מבית לבן שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך ואח"כ לא הטיב לו בכל החסדים ובכל האמת הללו שיתמעטו זכיותיו על ידיהם עכ"ל. ונוכל להשיב לקיים דברי רש"י בקושית הרמב"ן אינה קושיא שרש"י גומר ממנה במה שפירש היטב איטיב עמך היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך וכוונתו לומר אני שואל הצלה בזכותי ואם לא יועיל מצד חטאת אני שואל בזכות אבותי שהבטחתני בו שכן אמרת היטב איטיב עמך וא"כ אע"פ שזכותי לא יועיל זכות אבותי שהבטחתני בו יועיל והצילני בו. גם הקושיא השנית לא ילדק על רש"י בפי' שנפרש ברש"י ונבין לשונו בנקשה שרש"י נכנס באחת ויצא באחרת אמר בראשונה נתמעטו זכיותי ואח"כ יצא בלכלוך שאמר משהבטחתני נתלכלכתי בחטא והול"ל שמא משהבטחתני נתמעטו זכיותי ועוד שנאמרו

שבאמרו נתמעטו זכיותי נראה שלא היה בו חטא אלא שהיה הכל מזכיות ובאמרו נתלכלכתי בחטא נראה שלא די שלא נתמעטו זכיותיו אלא שהיה חוטא. והתשובה שכוונת רש"י שיעקב ידע שאע"פ שלא יהיו לו זכיות כל עוד שלא יחטא לא יענש ולז"א יעקב אני מאותה ההבטחה שאחת שהיה בבית אל נתמעטו זכיותי בחסדים עד שאם הייתי עושה עון אחד לבד אענש עליו שאם לא היה עושה לי חסדים אע"פ שהייתי עושה עון אחד הייתי מכופר בזכיות או שהיה נתלה עליו ולא אענש על העון אבל עכשיו נתמעטו זכיותי על ידי החסדים שעשית עמי מההבטחה הראשונה עד האחרונה באופן שאם עשיתי חטא קטן לבד אחר שיצאתי מחרן. ראוי שאענש לכך אני ירא שמא משהבטחתני עשיתי חטא ואין לי זכות לכפר אותו העון או לתלותו וזהו כוונת רש"י א"כ מאי קשיא לך מה שהיטיב לו אחר ההבטחה שאמר לו בחרן שוב לארצך ולמולדתך ואיטיב' עמך לשיאמר קטונתי אינה. קושיא שרש"י כוונתו הוא שמההבטחה הראשונה שבבית אל נתמעטו זכיותיו בחסדים שעשה לו אחריה ומה שהיה ירא עכשיו הוא שאחר ההבטחה שבחרן נתלכלך בחטא לא שעשה לו חסדים. הא"כ אלא שהר"מ מקשה שיעקב הזכיר שתי הבטחות והזכיר שהלא אותה של חרן ואמר ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך ועליה אמר קטונתי נתמעטו זכיותי ע"י חסדים ומאותה הבטחה של חרן לא הטיב לו זו אינה קושיא שאמת הוא שלא הטיב לו בחסדים אחריה אבל שמא נתלכלך בחטא אחריה וזהו הפסוקים כן ה' האומר אלי בחרן שוב לארצך ואיטיבה עמך ואני ירא אחר אותה הבטחה שנתלכלכתי בחטא וזאת הראיה היא לפי שאחר ההבטחה הראשונה שבבית אל קטונתי שנתמעטו זכיותי. מאז ועד עתה שאם לא יתמעטו זכיותי ע"י חסדים לא הייתי ירא מהחטא אם עשיתי אחר הבטחת חרן. וא"ת הנה אמר קטונתי סמוך לואיטיבה עמך שנראה שאחר ואיטיבה נתמעטו זכיותיו אינה קושיא שהרי לכלוך החטא אינו בפסוק אלא בכח שמאחר שנתיירא אינו אלא לפי שנתלכלך. אחר שהבטחת ואנו רואים שנתיירא ומאחר שהוא בכח יפים אותו רש"י בכל מקום שירצה ולמה נקט הלכלוך. אחר פסוק קטונתי ולא נקטיה קודם פסוק קטונתי שאחר שהוא בכח יוכל לבוא בסמוך עם ואיטיבה עמך ואמר אמת שאמרת ואיטיבה עמך בחרן ולא עשית עמי חסדים אחר אותה ההבטחה אבל שמא חטאתי אחריה. ומ"ד אחר. אחר ההבטחה הא' שבבית אל קטונתי שנתמעטו זכיותי ולכן אני ירא אבל אפילו שלא יועיל לי הבטחת ואיטיבה עמך שבחרן שמא חטאתי אחריה אבל אתה אמרת בהבטחה שבבית אל היטב איטיב היטב בזכותך איטיב בזכות אבותיך אע"פ שלא יועיל הבטחתי של היטב מצד החטא אבל הבטחת איטיב שהיא בזכות אבותי יועיל לעולם אפילו נתלכלכתי ובזה נדקו דברי רש"י ואין עליו קושיא כלל ועוד שהרמב"ן עצמו אמר זה לבוא והיה מתיירא. אולי אפילו שגילה מלבן חטא בבאו בברית עם לבן עובד ע"ז או בדבר אחר ובגיאות מי יבין. ועוד קשיא לי על מה שאמר הרמב"ן והנה אחרי כן לא היטיב לו בכל החסדים ובכל האמת הללו שיתמעטו זכיותיו על ידיהם והנה עשה לו חסדים שמקיים הדבר יש לו חן וחסד כמי שעשאו וכן אחז"ל כל דיין שדן דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית לפי שהקב"ה ברא וזה מקיימו. וכן בחרן שלפעמים הקב"ה הטיב לו בחסדים מהבטחה הראשונה עד ההבטחה האחרונה והיה איפשר אחרי שלא מחרן שיאבד כל נכסיו אחר שאמר לו ואיטיבה עמך

ולא אבד אותם והרי עשה לו חסדים שלא אבד אותם וכן שבן שלבן ירצה לגזול ממנו בנותיו וכל נכסיו כמו שאמרו ולבן בקש לעקור את הכל ויעקב אמר ללבן עצמו כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי וכ"ש הגזלן כמו שאמר והגזלן נלמד שהחשב שהיו שלו. ועוד הרבה חסד עשה עמו שדבר הקב"ה או מלאכו ללבן הרשע כדי לעשות טובה ליעקב כמו שאמר ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע ואמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו' בודאי כוונתו היתה לגזול בנותיו וכל נכסיו ואולי גם בגופו רצה להזיקו:

ויקח מן הבא בידו י"א שפוה דורכים ובלעז אספורי"ש שמביאים ביד וירצה מן הבא בידו של עשו שהיה יודע ליד מזה עצמו נתן לו ופזים מאתים. או יאמר מן העדר הבא בידו שאהן העדרים נותן כל העדרים לעבדיו לכל אחד עדר אחד והעדר הנבחר רועה הוא עצמו לז"א מן העדר הבא בידו מנחה. ובזה הענין יש ספקות:

הספק הא' למה לא דבר הקב"ה עם עשו בחלום כמו שדבר עם אבימלך ולבן ויאמר לו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע ולא יהיה לו צורך לדורון ולא למלחמה ולא לתפלה. ועוד שהקב"ה חס על ממונם של ישראל ואיך לא חס על ממונו של יעקב שהרויח אותו בטורח גדול הייתי ביום אכלני חורב וגו' ולא היה מצטרך בלא שיתן מנחה:

הספק הב' כמו שאנו אומרים בבכורים ארמי אובד אבי שלבן בקש לעקור את הכל למה אין אנו אומרים עשו בקש לעקור את הכל. התשובה לראשונה שהמלאך דבר לאבימלך שהיה צדיק ולא רצה לדבר לעשו שהיה רשע ועשו יותר רשע מלבן ועוד שכפי רשעתו ושנאתו עם יעקב לא יועיל ואף על זה יש להקשות היה ראוי שינגע אותו בנגעים כמו לפרעה אם לא רצה לדבר עמו בעבור רשעתו ולהטיב לפתי אלו הספקות נקשה עוד ספקות:

הספק הג' שלא היה צריך למלאכים באו לבקרו וללוותו ובשעת הלוכך ברחו ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו וגם כשאמרו וגם הולך לקראתך וד' איש עמו ויירא יעקב מאד ויצר לו אז היה השעה שיפגעו בו מלאכי אלהים ויאמר מחנה אלהים זה:

הספק הד' מדוע לא התפלל יעקב שיצילהו מלבן כמו שהתפלל שיצילהו מעשו אחר שלבן בקש לעקור את הכל: **הספק הה'** מדוע לא הבטיח הקב"ה לאברהם וליצחק בדרך אשר הם הולכים שיצילם מיד הרשעים שיירא מהם שיהרגום ויאנסו נשותיהם באברהם והרגו אותי ואותך יחיו אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך ועם אבימלך כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי וביצחק כי ירא לאמר אשתי פן יהרגוני אנשי המקום על רבקה כי טובת מראה היא כי אמרתי פן אמות עליה וכמו שהבטיח ליעקב למה לא הבטיח לאברהם ויצחק:

הספק הו' בהבטחות שהבטיח הקב"ה ליצחק לעולם אמר בהם לזכות אברהם שאמר בו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ עקב אשר שמע אברהם בקולי ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ובהבטחות שהבטיח ליעקב לא אמר בהם בעבור אברהם ויצחק: התשובה הכוללת. לכל אלו הספקות לפי דעתי היא שכל מה שאירע לאבות סימן לבנים וכל

עמיו

בימי אברהם סימן לגלות מצרים וכל עניני יצחק סימן לגלות בבל וכל עניני יעקב סימן לגלותינו זה וכמו שפירשו המפרשים. והנה גלותינו זה הוא הרע והמר והארוך משכולם ובזה יתיישבו כל הספקות בהקדמה אחרת שהקב"ה לעולם רצה שיהיה לישראל קיטור להחזירם למוטב והאויב הגדול והתמידי מיום שנתעברה רבקה עד זמן המשיח הוא עשו שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה. ובזה הותרה ספק הא' למה לא דיבר הקב"ה עם עשו בחלום ויאמר לו השמר לך מדבר עם יעקב כמו שעשה ללבן אדרבה לא נולד עשו אלא לדבר משפטים ליעקב ולעשות לו רעות וכל יוצאי ירכו. וגם הותר הספק הב' למה לא אמר עשו אובד אבי לפי שמ"ש ארמי אובד אבי ר"ל שארמי בקש להרוג אבי יעקב והקב"ה הצילנו מידו ואיך יאמר עשו בקש להרוג ליעקב בקש ויבקש עד המשיח ועתה היא ההתחלה. וגם הותר הספק הג' כשלא היה צריך למלאכים באו ללוותו ובעת הצורך הלכו מאתו הטעם שישראל מעשיהם יקריבום לש"י או ירחיקום לא המלאכים שבמעשים טובים יצילהו לעשו ולכל המקטרגים. וגם בזה הותר הספק הד' מדוע לא התפלל יעקב שיצילהו מלבן כמו מעשו הטעם שעשו הוא האויב הגדול התמידי לכל ישראל עד המשיח ולכן צריך תפלה אבל לבן לא היה אויב אלא לשעתו ואין צריך תפלה שעיקר תפלת יעקב על ענין עשו היתה לבניו ולכל ישראל העתידים לצאת ממנו. וגם בזה הותר הספק הה' מדוע לא הבטיח לאברהם ויצחק בשעת הסכנה בעבור שעיקר ההבטחות לאבות אינו בשביל עצמם אלא בעבור ישראל העתידים וגלות מצרים וגלות בבל שאברהם ויצחק סימן להם אינם כלום בערך גלות אדום הארוך וא"כ ליעקב שהוא סי' לגלות אדום צריך הבטחות לא לאברהם ויצחק. וגם בזה הותר ספק הו' למה בהבטחת יצחק אמר בעבור אברהם ולא אמר ביעקב בעבור אברהם ויצחק שבדי שישראל בגלות הארוך הזה גלות אדום צריך זכיות גדולות ומעשים טובים ותשובה להיותם בארץ לא להם ולא זכיות האבות כפי אורך הגלות המר הזה הנה כל הו' ספקות הותרו בתשובה אחת. ויתכן להתיר הספק הג' מדוע ברחו המלאכים לעת הצורך לפי שרצה הקב"ה להראותו גדולת הצדיקים שצדיק אחד יצלח למלאך ושנצולים צדיקים יותר ממלאכי השרת ואם מלאכים יסייעו ליעקב איך יאמר לו שרית עם אלהים. עוד יש ספק מה צורך למלחמת המלאך עם יעקב. התשובה לפי שיעקב גנב ברכה ובכורה ולכן צריך שיריב יעקב עם עשו לראות מי צודק והדין עם מי בטענות שיש לזה עם זה ועשו א"א לטעון לפי שאין לו טענות שמי שאין לו מעשים אין לו טענה לכן נעשה שוטן בעדו והוא מלאך שרו של עשו אבל יעקב אינו צריך שוטן ולא מלאך שמרע"ה לא רצה מלאך לכן צריך שיריב מלאך עם יעקב ונמצא שבאחד מהם נצח יעקב למלאך ובאחרת נצח המלאך ליעקב בענין הברכה נצח יעקב לפי שהברכה מיתן לאיש כפי שלימותו ומעשיו ולא היו מעשים לעשו ולכן ויברך אותו שם על כרחו הודה של הברכות אבל הבכורה אינה אלא שביעית למי שנולד ראשון ובזה נצח המלאך ליעקב ולכן ותקע כף ירך יעקב פי' שידו אוחזת בעקב עשו שמורה בעשו יצא ראשונה כיון שיד יעקב אוחזת בעקב עשו ולז"א ותקע כף ירך יעקב לפי שיד וכף יעקב היה אוחזת בעקב וירך עשו לכן נצחו ונאמר צולע על ירכו ועכ"ז עשה יעקב הרבה להנצל מזה שאמר הבכורה ברצונו מכרה. מהו ההוכחה שיש בזה שמכרה בנזיד עדשים אמר רוצה לפורעה ולכן שלח מנחה גדולה להסיר ההוכחה ועכ"ז לפי שעדיין לא נתנה נצחו המלאך: **ויזרח** לו השמש פירוש הרבה מלחמות נצחו הנוצחים לסבת שבאור שמש שהוא במערב הכת האחרת ויזרח השמש נגד עיניהם ולא ראו איש את אחיו ולפי שיעקב התקין עצמו למלחמה ויחץ את העם אשר אתו לשני מחנות כדי שלא יחשוב יעקב שבהשתדלותו הצילו לכן זרח השמש נגד עיניו שיראה שכל השתדלותו אינו כלום עלי ה' שהיה לו וזהו טעם לו שהזריח לו שהשמש כשזורח לכל העולם זורח:

והוא צולע על ירכו פי' השב יעקב שמקרירות השמש ומקרירות הלילה היה צולע ולא מצד שנגע בכף ירכו וכשזרח השמש שהשמש מרפא בכנפיה וראה שלא הועיל אז ראה שהוא צולע ודאי ואם לא יפורש כן לנוח אמר ויזרח לו השמש כאשר עבר את פנואל והוא צולע שנראה שקודם שזרח השמש לא היה צולע ורמז לו המלאך בנעשאו צולע שלא יהיה יכול עם עשו אלא בהשתחויות שכן דרך הצולע שנראה שבכל פסיעה שהולך משתחוה ולזה וישתחו ארצה ז' פעמים עד גשתו עד אחיו:

וכן לא יעשה פרש"י לענות הבתולות שהאומות גדרו עצמן מהעריות מפני המבול והרמב"ן הקשה ולא ידעתי זה שהכנעניים שטופים בעריות ובבהמה וזכור דכתיב כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ולא התחילו בהן באותו הדור ובימי אברהם ויצחק יראים פן יהרגום לקחת נשיהם אבל וכן לא יעשה נמשך עם בישראל כי נבלה עשה בישראל וכן לא יעשה בהם ע"כ. ונראה לי להשיב על קושית הרמב"ן ברש"י אמר אמת שהיו גדורים בעריות בדור יעקב מפני המבול שטבע לכל העולם בשביל השחתת דרכם שנאמר כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ ואע"פ שלא נחתם גזר דינם אלא על הגזל שהיה רשות עשה בן חמור הטא בעריות ובגזל ועונשי המלך כשמתישנים דבר המלך ודתו נשכח ובימי יעקב לא היה הדבר ישן שאברהם בן נ"ח כשמת נח ובזמן מתן תורה נתיישן הדבר שהמלך כשגוזר גזירה כל העם יראים וכשעבר זמן רב והיה כלא היה ומה שהיו אברהם ויצחק יראי' פן יהרגו אותם לקחת נשיהם אינו לפי שלא היו גדורים בעריות אלא לפי ששרה ורבקה היו יפות תאר ויפות מראה מאד ובתואר אשה יפה רבים נשאו בהרי המלכים היו לוקחים אותם לנשים כאסתר המלכה מתוך היופי הגדול שהיה בהן והראיה שאבימלך ועמו לא היו רשעים ועם כל זה אברהם ויצחק היו יראים שההריגה על נשיהם וכמו שאמר אבימלך הגוי גם צדיק תהרוג ומושל מקשיב על שפת שקר כל משרתיו רשעים מכלל דמושל מקשיב על שפת אמת כל משרתיו צדיקים. ועוד שהרמב"ן עצמו אמר בפרשת לך לך זה לשונו אמרי נא אחותי את לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן וא"ת שהיו המצריים שחורים ומכוערים כדברי רש"י הנה גם לאבימלך מלך פלשתים אמר כן גם הוא גם יצחק ואולי היו בדור ההוא הכנעניים שטופים בעבודה זרה וגדורים מהעריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואע"פ שאמר בסוף ואינו נכון הרי עלה בדעתו לפרש בכנעניים גדורים בעריות בדור ההוא:

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמ' משמע הפסוק נראה שכל בני יעקב דברו במרמה ויעקב השבים כי לפניו היו ולמה ארר אפם של שמעון ולוי. וכתב הרמב"ן שהמרמה היתה באמרם להמול לכם כל זכר מחשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם ימולו יצילו ביום השג' ויקחו את דינה וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם. וכתב עוד ורבים ישאלו איך בני יעקב שפכו דם נקי:

והרב

והרב השיב בספר שופטים שבני נח מצווין על הדינים והוא להושיב דיינים בכל פלך לדון בשש מצות ובן נח שעבר על אחד מהם נהרג בסייף ולפיכך נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ידעו ולא דנוהו ואינו נכון שאם כן היה יעקב חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפם אחת כמה זמנים וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם ולדעתי הדיינים שמנו לבני נח בשבעה מצות אינו להושיב דיינים לבד אלא צוה אותם בדיני גנבה ועושק ושומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל וכיוצא בהן ונהרג אם עבר על אחד מהם ומכלל המצוה הזו שיושיבו דיינים בכל עיר ועיר ואם לא עשו דין אין נהרגין בזו מצות עשה בהן ולא אמרו אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולא תקרא אזהרה אלא המניעה בלאו וירושלמי שרשאי העכו"ם לאמר לבעלי הדין אינני נזקק לכם כי תוספת הוא בישראל לא תגורו מפני איש אל תכניס דבריך מפני איש וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט לאדוניו ומה יבקש הרב חיוב כאן וכי אנשי שכם וכל ז' עממין לא עובדי עבודה זרה ומגלי עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צוה עליהם על ההרים הרמים וגו' לא תלמד לעשות ככל התועבות ההם ובגלוי עריות כי את כל התועבות האלה וגו' אלא שאין הדבר מסור לבני יעקב לעשות בהם הדין ובעבור שהיו אנשי שכם רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו ואין הברית שעשו נחשב לעיניהם למאומה שהיה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר שהביאוהו בסכנה וארר אפם שעשו חמס לעיר שאמרו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד ובטחו בדיבורם ואולי ישובו אל ה' והרגום חנם :

ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב הפשט ידוע ויתכן בעבור שכל הארץ השיא היה להם עבודה זרה ואלוה אחד לכלם ואנשי שכם שהיו עמו ושמו ברית מילה ומרדו באלהי הארץ ההיא והמילה שמלו עצמם היתה מהתה ושבר לאלוה שלהם לזה אמר ויהי חתת אלהים שהיה הברית מילה והגרות שנתגיירו חתת אלהי' שלהם וקלון ועל מי היה הקלון לערי' אשר סביבותיהם ולכן לא רדפו אחרי בני יעקב שלקחו נקמתם ונקמת אלהיהם בהריגתם ושמחו בה :

כברת ארץ כתב הרמב"ן מנהם פירוש לשון כביר ואומר אני שהוא שם למדה קרקע לשון רש"י והנכון מה שפירש רד"ק שהכף לדמיון ואינה שרשית והוא מלשון שו לברות אמו אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ משבבקר עד עת האוכל זה כתבתי תחלה ועכשיו שזכיתי ובאתי לירושלים שבח לאל ראיתי בעיני שאין מקבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תואר רק הסכמה ברוב השמות והכ"ף לשמוש שלא נמדד בקיון :

אשר מצא את הימים כתב הרמב"ן פרדים ומצא שיולידו מין בשאינו מינו ואינו כן בשאר כלאים . ואמר במדבר ברעותו את החמורים שהיו לו שם במדבר המורים רבים תובעים אתונות והרביעם עם הסוסיות והולידו ונחשב לו לחכמה כדורו שהכיר במיניהם שקרובים לטבע יולידו והנה נודע במעשה הזאת ועל כן יתאלהו בו . ואונקלוס תרגם גבריא פי' שענה באו עליו מן האומה הנקראים אמים לפנים עם גדול ורב כענקים ורצו לגזול ממנו החמורים של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין

עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא מלשון תמצא ידך לכל אויביך והיה נודע בגבורה הזאת :

ותמנע היתה פלגש לפי שנתאויתה בבני עשו שלא נתעבם ולא נקה הרבים והם כל בניו היהודים לו היושבים בשעיר שהם נקראים אדום על שמו אבל בן פלגש אינו בכלל ולא ירשו עמם בהרבים ונתאויתה להעשו ולמהות עמו : **בת** מטרד בת מי זהב פי' בת עשיר שכל ימיו היה טרוד לצרף זהב והיה הזהב הולך בביתו כמים :

פרשת וישב

אלה תולדות יעקב יוסף כללות מעלות כל בניו הם ביוסף בכורתו של ראובן שנאמר ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו ליוסף. מלכותו של יהודה שנאמר ויוסף הוא השליט על הארץ . כהונתו של לוי שנאמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה . חכמתו של יששכר שנאמר אין נבון וחכם כמוך . ויש בזה הענין שפקות :

הספק הא' שאמר בן י"ז שנה והוא נער שאינו נער אלא בחור ואם בן י"ז נקרא נער מה בא ללמדנו שהוא נער :

הספק הב' מה זה שאמר את בני בלהה אם הכוונה שהיה רגיל אצל בני בלהה זה חסר מן הכתוב ואם כהרמב"ן יוסף והוא נער בן י"ז שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה הפסוק הפוך מאד עליונים למטה והתחתונים למעלה ולמה לא אמר והוא נער בן י"ז שנה ומה שאמר הר"מ שזה דומה למה שאמר ויחלמו חלום שניהם איש חלומו בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה שמשקה והאופה שב לפרש מה שאמר שניהם אפשר הוא שפירש בני בלהה ובני זלפה למה שאמר אחיו אבל בן י"ז שנה והוא נער לא והוא נער פי' למה שאמר בן י"ז שנה והיה ראוי שיאמר והוא נער בן י"ז שנה :

הספק הג' מה הכוונה במה שאמר כי בן זקונים הוא לו שאם הכוונה שנולד לעת זקנתו גם כל בניו נולדו לזקוניו ושכר וזבולון הינם גדולים מיוסף רק בשנה וכמו שהקשה הר"מ ואם הכוונה בר חכים הוא קשה למה אמר לו שמי שהוא חכם לכל העולם הוא חכם :

התשובה שרבותינו ז"ל אמרו לא יהא אדם עומד בין היושבים ולא יושב בין העומדים ולא עצב בין השמחים ולא שמח בין העצבים אלא לעולם יהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות לזה אמר שיוסף היה נאה עם הנאים ונער עם הנערים וחכם עם החכמים אתו היה רועה את אחיו שהיו נאים היה רועה ומנהיגם ומדבר עליהם והם אחיו בני לאה ועם בני בלהה ובני זלפה שהיו עושים מעשה נערות היה נער עמהם ומסלסל בשערו : **וישראל** אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו שהיה זקן עמו וזהו לו שעמו היה חכם :

וישראל אהב את יוסף מכל בניו לפי שהמלשינים הם אהובים לאדונים בעבור המלשינות לזה אמר שאע"פ שהיה מביא דבה רעה לאביהם לא בעבור זה אהב אותו אביו אלא בעבור חכמתו כי בן זקונים הוא לו שזאת היא אהבת הטוב ותרגם אונקלוס בר חכים הכוונה לפי שאמר לו שהיה ראוי שיאמר כי בן זקונים הוא כמו שאמר על בנימין וילד זקונים קטן אלא אמר לו לומר שכל חכמתו מסר לו כרש"י אבל בבנימין לא אמר לו . לזה תרגם אונקלוס גם יבר שבשן זעיר :

ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם יש ספק והוא שהיה ראוי

ראוי שיאמר השנאה בדבה רעה שהיה מביא בזאת היא סבה ראויה לשנאה מאהבת אביו בלא השנאה יוסף בה. ונראה לי שאם כשהיה יוסף מביא הדבה לא היה אוהב לה אביו גם אחיו לא יהיה להם השנאה ממנו שיאמרו מה לנו מזה השכל שיביא דבה רעה ממנו שאבינו אינו חושש לדבריו ועוזב אותו לשכל אבל ראו שהיה מקבל הדבה וכראותם שאהב אותו מכל בניו א"כ נראה שהוא מאמין לו לכן אינו אוהב להם בעבור שהוא מאמין הדבה. והשנאו שבעבור הדבה היה אוהב לו :

והנה תסובינה אלומותיכם שהלכו סביב סביב כדי שלא להשתחוות ועל כרחם ותשתחוין לאלומתי או ירצה תסובינה כדרך העבדים שמשמשים לאדוניהם שהולכים סביב לו לשמשו או יאמר לפי שאמרו ז"ל שבשנות השבע כולם נכרו השמה ונתרקבה ויוסף היה חכם בשבע ועירבבה חומטון ולא נתרקבה. ונראה לי שהדרך גם היה זה ומה צורך לשבע ולזה אמר קמה אלומתי וגם נצבה כלומר לא נתרקבה והנה תסובינה אלומותיכם פירוש נתרקבה ונעשה סובין ואחר שנעשית סובין בהכרח תשתחוין שנפלו לארץ בפני אלומתי :

המלוך תמלוך עלינו יאמר וכלא אם יש לך קצת ממשלה אינו אלא בעזרתינו וזהו בנו או יאמר המלוך תמלוך עלינו אי אפשר ולא מלך לבד אלא אפילו שר ומושל ואונקלוס תרגם המלכו את מדמי למימלך עלנא או שולטן את סביר למישלט בנא פירש במלכות מדמה ובשלטנות סברא וכוונתו שאם אתה חושב למלוך עלינו הוא מצד הדמיון והוא שקר ודמיון כוזב אבל להיות שר עלינו זה אינו דמיון שאינה כל כך מעלה אבל הוא סברא ואפילו זה לא יהיה שאינה סברא טובה. וראה אלומים שמצד הרעב השתחוו לו. ויש בשני החלומות ספקות :

הספק הא' בחלום הראשון שאמר ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו ויאמר אליהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלומים אחר שהגידו לאחיו פעם אחת שאמר ויגד לאחיו למה חזר להגידו פעם אחרת להם שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלומים וא"ת לא הגידו ב' פעמים אלא שהפסוק חזר לפרש איך הגידו לאחיו ואמר והנה אנחנו מאלמים לא יתכן שכשאמר ויגד לאחיו מיד אמר ויוסיפו עוד שנוא אותו ואחר שאמר והנה אנחנו מאלמים אלומים חזר ואמר ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו אם כן מבואר שהגיד החלום להם שתי פעמים ומה צורך בזה :

הספק הב' בחלום השני והוא למה ספר החלום השני שתי פעמים שאמר ויחלום עוד חלום אחר ויספר אותו לאחיו ואמר ויספר אל אביו ואל אחיו ואם ספר אותו פעם שנית לאחיו כדי לספר אותו אל אביו היה ראוי שבפעם ראשונה יספר אותו אל אביו ואל אחיו :

הספק הג' נחלק לששה חלקים והם השינויים שיש בין החלום הראשון לחלום השני. השינוי הא' שבחלום הראשון ראה אלומים ובחלום השני לא ראה אלומים אלא כוכבים במקום אלומים. השינוי השני שבראשון לא ראה שמש וירח ובשני ראה שמש וירח. השינוי הג' החלום הראשון לא ספר לאביו והחלום השני ספר לאביו. השינוי הד' בחלום הראשון ויוסיפו עוד שנוא אותו ובחלום השני לא אמר שנאה אלא קנאה ויקנאו בו אחיו. השינוי החמישי בחלום הראשון הבינו לו אחיו שמלוך תמלוך עלינו ובחלום השני הבין אביו ולא אחיו. השינוי הששי בחלום הראשון אמר סבת השנאה על חלומותיו

ועל דבריו ובחלום השני לא נתן סבה לקנאה :

התשובה לראשונה נ"ל שבראשונה אמר חלום חלמתי ולא אמר עוד מהו ויגד לאחיו ומיד אמרו שמות מה חלום ולזה וישנאו אותו וחזר ואמר להם שמעו נא החלום אשר חלמתי והנה אנחנו מאלמים אלומים ויוסיפו עוד שנוא אותו על שאמר חלם ועל דבריו שהגיד החלום בפרט ואמר מאלמים אלומים. או נאמר שמי שמתענג מאד בדבר אחד מגיד אותו פעמים רבות לזה אמר ויגד לאחיו והגיד אותו בכלל ואחר שהגיד אותו להם ושאלו לו חזר פעם אחרת ואמר להם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי אולי בפעם הראשונה לא דקדקתם בו היטב והנה אנחנו מאלמים אלומים ולזה אמר בפעם ראשונה שהגיד להם ויוסיפו עוד שנוא אותו וכשחזר פעם שנית לספר אותו להם אמר ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו שהוא על שהיה מספר חלומותיו ועל דבריו שהיה מכפיל הדברים. ובזה הותר גם הספק השני שהוא בחלום השני למה ספר אותו ב' פעמים שהוא לפי שמתענג בספורו אלא שבפעם ראשונה לא רצה לספר אותו בפני אביו לפי שלא יחשבהו לשנות בספורו שתי פעמים שכשחזר לספר אותו יהיה נראה להם שאינו שבח כן אלא כדי שישמע אותו ולא ידינוהו לשנות ודי בהטעם לאמת שספר אותו להם שתי פעמים ומעם השינויים שיש בין החלום הראשון לשני אם לשינוי הראשון שבחלום הראשון ראה אלומים ובחלום השני לא ראה אלומים אלא כוכבים במקום אלומים לפי שבפעם ראשונה באו השמה והמוריאים כדרך עובדי אדמה זורעים וקוצרים מאלמים אלומים אבל בפעם שנייה באו כמו שרים אחי המלך ולכן ראה אותם כוכבים. ומעם לשינוי השני שבחלום הראשון לא ראה שמש וירח ובחלום השני ראה שמש וירח לפי שהשמש הוא יעקב וירח בלהה ובפעם ראשונה לא באו אלא אחיו לבד ובפעם הב' באו גם כן יעקב וביתו. ובזה יובן טעם השינוי הג' שהחלום הראשון לא ספר אותו לאביו אלא לאחיו ובחלום השני ספר גם לאביו לפי שלא בא אביו בפעם הראשונה ובא בפעם שנית לכן ויספר אל אביו ואל אחיו. ובזה יובן טעם השינוי הד' שבעבור שהמשילם לכוכבים לא היה בו כל כך שנאה אלא קנאה למה יהיה הוא מולך עליהם. והותר השינוי הה' שבחלום הראשון הבינו אחיו ובחלום השני לא הבינו הם שאחר שגער בו אביו ואמר הבוא נבוא אני ואמך ואחיך מה צורך שיבינו הם. ועוד דרך מוסר שאחר שגם אביו ישתחוה לו אין ראוי שיתנשאו אחיו לכבודם. והותר השינוי הששי שאחר שאמר בחלום הראשון סבת השנאה ידוע בזאת עצמה סבת הקנאה :

וימצאהו איש אמרו רז"ל זה גבריאל והטעם לפי שהדרך התועה להיות שואל על הדרך ולא שהולכי דרכים ישאלוהו מה תבקש. וכתב הרמב"ן יאריך הכתוב בזה להודיענו כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי הזמין לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם :

הנה בעל החלומות היה ראוי שיאמר הנה בעל החלומות בא או בעל החלומות הזה בא ואמרו הלזה לומר אם בא לספר לנו עוד חלומות וזהו הלזה הלא לזה בא :

ויאמר לא נכנו נפש ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם פעם ויאמר ויאמר לפי שראובן דעתו שלא יגעו בו ובשאל זה מעט מעט בראשונה אמר לא נכנו נפש פי' לא נהרגהו בהוצאת נפשו אבל נכנו בידינו בשפטו עד שיצא דם ואחר שראה שמסכימים בזה אמר עוד אני שואל שלא תכו אותו לשיצא ממנו דם אבל נכה בשמו דרך בזיון בדרך שנדי על פניו ותנו אל הבזוי דם כמו עד

שעך

שפך דם עליהם ואח"כ אמר עוד אני שואל שאפילו זה לא תעשו ויד אל תשלחו בו. עוד נ"ל בשמה ששינה מה שאמר בראשונה לא נכנו שהכניס עצמו בכלל ואח"כ אמר אל תשפכו דם ולא הכניס עצמו בכלל וכן ויד אל תשלחו בו הטעם שראובן נכנס בשלהם ויצא בשלו ולז"א לא נכנו נפש. לומר שרצוני כרצונכם אבל דעתי שאין ראוי שנעשה אנחנו הפעולה הזאת להורגו. ואח"כ אמר אם אתם רוצים להכותו אתם תעשו ולא אני ולכן אל תשפכו דם שאם תשפכו אתם השופכים ולא אני ואני את נפשי הצלתי. ואם תרצו לעשות עמו רעה יותר בהשליכו אותו אל הבור ואפי' בזה איני מסכים. ויש בזה ספק שראובן אמר לאחיו הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם שלא מצינו שאמר להם כן בכל מה שדבר אליהם. התשובה שלא נכנו סובל אחד משני פירושים הא' לא נכה אותו כמו ה' לא יעזבנו בידו. השני לא נכה לעצמנו כמו אל יעזבנו ואל יטשנו וכן לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו שהפשט ממנהו וחז"ל אמר כביכול כלפי הקב"ה אמרו וכוונת ראובן לא נכה לעצמנו הנפש או נפרש לא נכנו בעבור הנפש פי' שנאבד נפשנו:

מה בצע כי נהרוג את אחינו שההורג הוא לא' מג' סבות. א' לגזול ממונו. ב' להנקם ממנו. ג' מפני הכבוד שעשה גבורה. לראשון אמר מה בצע כתרגום מה ממון מתהני לנא. לשני אחינו הוא ואין ראוי להנקם ממנו. לג' אינו כבוד שנראה גבורתנו שעל כרחינו צריך שיהיה סוד אצלינו:

ויעברו אנשים מדינים סוחרים וגו'. יש בזה ספק שבמה שאמר לכו ונמכרנו לישמעאלים נראה שמכרוהו לישמעאלים ובמה שאמר ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור נראה שמכרוהו למדינים וממה שאמר אח"כ וימכרו את יוסף לישמעאלים נראה שמכרוהו לישמעאלים ומה שאמר אח"כ והמדנים מכרו אותו אל מצרים נראה שמכרוהו למדנים ורז"ל אמרו שנמכר פעמים רבות. ור' אברהם אמר כי המדינים יקראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם עד כאן. ויתכן לפרש שהמדנים היו סרסורים בין אחי יוסף לישמעאלים שאמרו אחי יוסף נער אחד יש לנו בבור הוציאוהו ומכרו אותו והישמעאלים קנו אותו מהסרסורים שהוציאוהו מן הבור ומה שאמר וימכרו את יוסף לישמעאלים ר"ל הסרסורים האלה מכרוהו לישמעאלי' ואח"כ הלכו הסרסורים עם הישמעאלים שגם הם דרכם למצרים ובמצרים אמרו הישמעאלים להם כמו שקניתם אותו לנו מיד אותם האנשים כך תהיו סרסורים למוכרו וזה שאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר שהם הסרסורים וזהו שאמר אח"כ ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר סריס פרעה מיד הישמעאלים שהישמעאלים היו בעליו. ויש ספק במכירת יוסף איך אחיו חטאו חטא גדול כזה ואולי לפי שהבא להרגך השכם והורגו ויוסף אמר עליהם שחשודים על אבר מן החי ועל העריות:

וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה הטעם בזאת כי לפי שהמנחמים אומרים לאבלים מה שיעשה הזמן יעשה השכל לומר שכשיעבור זמן רב נשכח המת מן הלב ואם כן יעשהו השכל מעכשיו ומעתה ולז"א לא תוכלו לנחמני בזה שהזמן הרב לא ינחמני כי ארד אל בני אבל שאולה ואם כן גם כן השכל לא יעשה:

שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו. בזה יש ספק איך אמר יהודה לתמר שיתן לה לשלה כשיגדל אחר שפחד שימות כאחיו ואין שפט בכספו. ועוד למה ימות שלה בעבור שמתו אחיו איש בחטאו יומת. ולראשונה פי' רש"י דוחה היה אותה שלא היה בדעתו להשיאה לו. ולשנית פי' מוחזקת היא שימותו בעליה. והרמב"ן כתב ולא ידעתי למה יתיירא יהודה המופלג מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום מביתי ולמה יעכב אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו בנשואין בתרי זימני הוי חזקה. והנכון בעיני שהיה שלה ראוי לייבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן ימשך בה כאשר אחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו ואין לאחד מהם י"ב שנה וכאשר יגדל ויפשע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו י' שנים והיה ממתין לה עוד אז מיהרה תמר ברוב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה עכ"ד. ויש להקשות עוד על רש"י אין ראוי לצדיקים שיטעו לאחרים כי שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית. והנכון בעיני על הגנת רש"י שנכנס יהודה בזה מטעם קטלנית ושלא ידע שבתו הגונה שאמר בלבו זאת האשה על כרחה צריכה להמתין לשיהיה שלה בן י"ג שנה ויום א' לענין חליצה וכוונתי שתחלוץ ואיני רוצה לתת נער לה לומר שתמתין לחלוץ אלא אומר לה שתמתין לשייבם אותה וכשיהיה גדול יחלוץ ואין בזה רמאות אלא חסידות שאמר שתמתין על כרחה שיגדל יהיה ההמתנה לדעתה בסוב לבב ונסו יגון ואנחה וכ"ב שלא הטעה אותה בפירו' שהתם אמר שבי אלמנה עד יגדל שלה בני ולא פירש אם לייבם אם לחלוץ אלא בדעת יהודה היתה שהיא תבין מאלו הדברים יבום וא"ת שלא ידע יהודה דין החליצה אלא דין היבום איך יתכן שידע חצי הדין ולא כולו. וכתב הרמב"ן זה לשונו ובב"ר אמרו כי יהודה התחיל במצות יבום תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו ע"כ ואחר שקבל הסוד מאבותיו ידוע שכל הסוד קבל לא קצתו. ובזה הותר גם כן הקושיא שהקשה הרמב"ן על רש"י שמה שלא אמר לתמר לכי לשלום מביתי אינו מפני הבושה אלא שא"א לומר לה כן לפי שעדיין צריכה חליצה ולז"א לה שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה לייבם או לחלוץ שעיקר היבום והחליצה אף בדור ההוא היתה באחים כנ"ל על הגנת רש"י:

ותהר ותלד בן ויקרא את שמו ער ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אונן ותוסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. ג' שאלות יש באלו הפסוקים. הא' למה קרא אלו השלשה שמים בשמות האלה. הב' מה צורך לומר אנה היה המקום שילדה הבן. הג' שאמר והיה בכזיב בלדתה אותו מדוע לא אמר בשני בנים הראשונים באיזה מקום ילדתם כמו שאמר בבן הג'. וכתב הרמב"ן יהודה קרא ער לבנו מלשון עוררה את גבורתך ואמו קראה גם השני אונן ולא ספר הכתוב למה ויתכן שתקשה בלדתה כי אורח נשים לקרוא שם בניהם על זה כאם יעבץ שקראה שמו יעבץ לאמר כי ילדה בעצב והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים. ותקרא שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי אמר בו התרגום לא תכדב שתנמך באמתך ואולי יתייחס ללשון שגגה שלו כי השוגג כאלו במחשבתו ואמר הכתוב כי קראו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו עכ"ל. הנה השיב לשאלה הב' מה צורך לומר אנה היה יהודה בזה ג' בנתן טעם הכתוב למה קראו שלה לפי שהמקום שילדה אותו נקרא כזיב וגם השיב לשאלה הראשונה למה קרא אלו הג' שמים בשמות האלה שהרי נתן טעם לשמות אבל לא השיב לשאלה הג'

לפי

למה לא אמר בער ואונן באיזה מקום ילדתם כמו שאמר בשלה. ועוד יש להקשות על דבריו למה לא נתן הכתוב טעם למה קראם ער ואונן כמו שנתן טעם למה קראו שלה או לא יתן טעם ג"כ לשלה וזו הקושיא היא לפירוש הרמב"ן שאמר שהפסוק בא לתת טעם למה קראו שלה לפי שהיה בכזיב בלדתה אותו וא"כ היה ראוי שהפסוק יתן טעם לשמות כל שלשתם או לא יתן טעם לשום אחד מהם. ועוד יש להקשות על דבריו שאמר שקראו שלה ע"ש המקום כי היה בכזיב א"כ ראוי שיקראו לכל הבנים שם המקום שנולדו בו. ועוד קשה לפי דבריו היה לה לקרות שם בנה כזיב למה הלכה לבקש שם שפירושו כזב שלא תהלה פירושו לא תכזב. או שם שפירושו שגגה והשוגג כוזב מה תועלת לה באלו החליפין. ועוד קשה עליו במה שאמר שקראה שם השני אונן לפי שתקשה בלדתה מי אמר לו כן וזה כדמות נבואה ורש"י כתב אומר אני על שם שפסקה מלדת יקרא כזיב כמו לא יכזבו מימיו ואם לא כן מה בא להודיענו ע"כ. הנה השיב לשאלה הב' מה צורך לומר אנה היה המקום שילדתו לאמר לנו הידוע שלא ילדה עוד וכן השיב לשאלה הג' מדוע לא אמר בשני בנים ער ואונן באיזה מקום ילדתם בלפי שאין בשם הידוע לא הוצרך לומר כן אבל לשאלה הראשונה לא השיב וקשה לי וכי בעבור שפסקה מלדת במקום ההוא לכן קרא למקום ההוא כזיב ועוד אם כן היה ראוי לומר ויקרא שם המקום כזיב באמרו והיה בכזיב מורה שקודם לכן היה שם המקום כזיב וכן אמר ויקרא את שם המקום ההוא בית אל וכן ויקרא שמו אלון בכות וכן על כן קרא למקום ההוא באר שבע כי שם נשבעו שניהם. והרמב"ן הקשה לזה הפירוש ואמר ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על שם זה ואין במאורע ההוא כל הדבר כי די לה שתלד ג' בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או תלד וא"כ רק בעת מותה יודע הדבר. ור' אברהם אמר שיספר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אותו כאלו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כולם השיב לשאלה הג' ולא השיב לשני שאלות א' וב'. וקשה לי לדבריו היה ראוי שיאמר והיה בכזיב בלדתה אותם. וי"א שהיה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני על כן הראשון ויקרא את שמו ער והשני ותקרא שמו אונן והיה ראוי שיאמר בשלה שהוא השלישי ויקרא ואמר ותקרא לפי שיהודה לא היה אז במקו' שילדה אלא בכזיב השיב לשתי השאלות הב' והג' ולא השיב לשאלה הראשונה. והרמב"ן אמר על זה הפירוש ואין בזה טעם או ריח הרי לך שלשה שאלות ועדיין במקומם עומדות. ועוד יש שתי קושיות גדולות בזה הענין הראשונה שער ואונן אינם כי אם בני כ' שנים כדאיתא בסדר עולם ולהרמב"ן בני י"ב שנים ואפילו בב"ד של מטה אין מענישין את האדם עד שיהיה בן י"ג שנים וכל שכן בב"ד של מעלה שאין מענישין עד כ' וא"כ למה מתו בחטאם. הקושיא הב' אלו הונח שהיו גדולים אינם ראויים לעונש על זה העון לפי שאין דם משפכים וזורה מבחוץ מז' מצות בני נח. והנכון בעיני לתרץ כולם והוא שיהודה חטא ג' עונות. הא' שלא כבד לאביו אבל ציערו צער גדול ומלא אביו מכירתו מר ממות לענה ורוש. העון הב' שלא כבד לבכור שיוסף היה הבכור גם לאביו כדאיתא במדרש הזוהר שנפש יעקב בדמיונו שהיה שוכב עם רחל הוריד נפש יוסף מתחת כסא הכבוד למטה וכשראתה הנפש שלא היתה רחל אלא לאה המתינה הנפש עד ששכב עם רחל ונכנסה בו נפשו הראויה לו שהיתה נפש בכור ולכן ניתנה הבכורה ליוסף שהיה בכור ודאי ואמר הפסוק כבד את אביך את לרבות אחיך הגדול. העון הג' שלא שמר אחות אחים שראוי בכל אח יעשה אחוה טובה לאחיו ויחמול וירחם עליו וכמו שאמר וישמעו אחרים כי נשבה אחיו. וירק את חניכיו ועל זה נאמר עשו בנא' מחמס אחיך יעקב תכסך בושה ביום עמדך מנגד וגו' ואלו הג' רמז באמרו וירד יהודה מאת אחיו פי' אחיו כאלו אמר עזב אהבת אחיו שמעון לוי יששכר זבולון וגו'. והכוונה לומר שעזב האחוה הראויה ליוסף מצד שהוא אחיו הרי העון הא'. העון הב' נכלל בזה שעזב לראובן שהוא בכור וא"ת עזב לאחיו כולם ובא לשמש לאביו לא עשה כן אלא ויט עד איש עדולמי הנה לך ג' עונות ולפי שהצדיקים שמוציאים בנים בתשובה לכן לבן הא' קרא ער לומר שלא שכח החטא שחטא לאביו במכירת יוסף אלא ער בלבו צרת אביו ואינו ישן בזה מלשון עורה למה תישן וגם בלילה לא שכב לבו והבן השני קראו אונן לומר שהוא אבל על אחיו יוסף ובכאן כלל אחות יוסף ובכורתו מלשון לא אכלתי באוני כדי צערו על ג' עונות. הבן הג' קרא שלה לפי שהאדם שיש לו דאגה מבקש נחמה בלבו לכן כשהיו לו ג' בנים לקח נחמה בלבו שאמר שמכירתו היה שוגג לפי שמאחר שהיה שבה שלא הרגוהו ובלא ימות בכור אע"פ שהיתה עצתו שימכרוהו אחר זה כאלו שוגג אחר שאילו ולכן קראו שלה שתרגום שגגה שלו ולכן העידה התורה שהוא כזב אלא מזיד היה כאחז"ל שנדוהו אחיו שאמרו לו כמו שאמרת למוכרו אם אמרת להשיבו לאביו היינו שומעים וז"ש והיה בכזיב בלדתה אותו לומר מחשבתו היה כוזבת כשילדה אותו ואע"פ שאמר ותקרא את שמו שלה היא ידעה כוונת יהודה בשלה והוא צוה כן ולכן הבן הא' שנולד לו מת בחטא הבכורה שלא כבד לאחיו הבכור ולז"א ויהי ער בכור יהודה רע בעיני ה' וימיתהו ה' מה צורך לומר בכור יהודה כאן שכבר ידענו שהיה בכור ומה בא ללמדנו אלא לומר שמת בחטא יהודה אביו שלא עשה כבוד לבכור ועכ"ז רצה הכתוב לתלות המיתה בחטא על עצמו שאם לא היה רשע לא ימיתנו הקב"ה בעון אביו אבל רצה שהיה לו התחלה רעה ואע"פ שאינו מז' מצות יצא א"כ להשוא בז' מצות אמר הקב"ה מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב ואחר שאביו חטא ליוסף שהיה בכור ימות בכורו בחטא הבכור כמו שאמר הקב"ה לפרעה בני בכורי ישראל ותמאן לשלחו הנני הורג את בנך בכורך והבן השני מת בעבור שלא שמר אביו אחות אח שכן אונן לא שמר אהבת אחוה רצה להקים זרע לאחיו תפש מעשה אביו בידו. ואע"פ תלה הכתוב מיתתו בחטא אונן עצמו ומשכב שימות זכאי ואל ימות חייב. הנה שער ואונן מתו בהתחברו עון הבן עם עון האב שבחטא האב לבדו לא ימותו בשבור. שאע"פ בחטא יהודה במכירה לא היה החטא גדול אחר שאילו מהכריגה ובחטא ער לבדו לא ימית לפי שהוא קטן בשנים ועוד שאין זה החטא מז' מצות ובהתחבר עון האב עם עון הבן מת ער. וכן אונן לזה. אמר יהודה כשלא יתחברו העונות לא ימות שלה ולכן יגדל שלה וזה הגידול יש לו אחד מב' פירושים האחד גדול לעונשים בב"ד של מטה והוא בן י"ג שנה ויום אחד. הפי' הב' גדול לעונשים בב"ד של מעלה ולכל אחד מבני גידולים לא ימות שלה אם גדול לעונשים בן י"ג לא ימות לפי שאע"פ שיחטא כאחיו לא ימות לפי שאז לא יתחברו עוני עם עונו למות בשבילי לא ימות שכבר יצא מרשותי ולא יומתו בנים על אבות ואם בעונו לא ימות אע"פ שיחטא שאין שם אלא עונו לבד או התחלה עון לשיגדל ולא מתו ער ואונן אלא בחיבור עוני עם עונם וגם אם זה הגידול הוא בן כ' שנה אם כן לא

ימות

יסוס לפי שלא יחטא שהרי הוא גדול ובעל שכל ואם יחטא ימות לא ימות בשוגג שהשים רעות היו שהיה קטן אחד שימות. ג' שימות בשוגג ורעה גדולה היא שימות בעון אביו שזה כאלו האב ממיתו בידיו ולכן אם יגדל שהוא בן כ' לא יחטא ולא ימות ואם יחטא וימות לא ימות בשוגג ועוד שאע"פ שחטא מזה אין זאת מסבתה מצות אחר שהוא בן כ' ולא יפול בזה חוטא שימות זכאי שזה אינו טפל אלא בקטן ותמר פירשה הפירוש הטוב והנאות לה והוא שיהיה בן י"ג ויהודה היה הפירוש האחר לפי שאם הוא בן י"ג אולי יחטא ולא ימות ואם הוא בן כ' לא יחטא ויותר טוב הוא שלא יחטא אלא ימות משיחטא ולא ימות ובזה הפי' אם סותר עד יגדל שלה לאמרו כי ראתה כי גדל שלה שמה שאמר כי ראתה כי גדל שלה הוא גדול לב"ד של מטה ועד יגדל שלה הוא בן כ' לב"ד של מעלה. ומצאתי סיוע לפירוש הזה מן המדרש שאמרו כתונת פסים על שהפילו פיס ביניהם באיזה מיתה ימיתוהו מד' מיתות ב"ד שנאמר ויתנכלו אותו להמיתו כיון שמכרוהו הפילו פיס ביניהם מי יוליך הכתונת לאביו נפל הפיים על יהודה זהו שאמר לו הכר נא הכתונת בנך ולכך נאמר לו הכר נא למי החותמת וכשאמר לו הכתונת בנך פסקו חייו של יעקב לפיכך פסקו חיי בניו מן העולם זהו ער ואונן שנאמר ומשלם עון אבות אל חיק בניהם אחריהם ע"כ. ובזה הפי' הותרו השתי קושיות גדולות והשבתי לשאלה השאלות זהו דעתי והוא פי' טוב ויפה ולא ראיתי עד עתה התשובה שתתיישב על הלב אלא זה וגם לא ראיתי מי שהרגיש הקושיא השנית שהשא ער ואונן אינם מז' מצות לשימותו עליה אלו הונח שיהיו גדולים וכ"ש שהיו קטנים וזה הפירוש הוא על הנחה שידע יהודה שהאשה שהוא ובהת ארלה ולא מפעם קטלנית :

ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי

רוצה שהיה בבית אדוניו אלא שדרך המצליחים אחד בסחורה הם הולכי מדברות ויורדי הים באניות ויוסף אף ע"פ שהיה יושב אהלים ותמיד היה בבית אדוניו היה מצליח. או יאמר ויהי ה' הנזכר בפסוק ההצלחה היתה כל גדולה שנראה שה' היה שוכן בבית המצרי :

וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו: טעם בידו כדרך סוחר אחד ראיתי שהצלחתו היתה כל כך גדולה שכשהיה מטים יד על הבגדים היה מצליח ולכן היה עובר בידו הבגדים ממקום למקום בביתו לשיהיה סחורתו מצלחת. עוד נראה שהסוחרים מעכבין למכור הסחורה שנים או שלשה חדשים ובזה מרויחים אבל יוסף מיד ליד היה מרויח מאחר שהוא בידו שעדיין היתה בידו :

כי אם אותך באשר את אשתו יאמר שגם לא חשך אותה ממנו בעניינים שהיא צריכה כגון מעשה הו בגדי שש ורקמה וכל צרכי נשים כי ליוסף היתה תובעת והוא קונה או מצוה לקנותו. שגם בזה היה יוסף אדון עליה שבידו היה לתת לה ושלא לתת אבל לא חשך אותה ממש אלא בעניין ביאות לבד חוץ באשר את אשתו. או יאמר לא חשך ממני מאומה כי אם אותך וזה שאחשך אותך ממני לא שטה ליוסף לא חטא בלבבו אלא שהשמיעה מאליה נעשית אחר שהיא אשתו. ובמדרש אמרה לו למה אינך שומע לי אמר לה הפנויות שבכם אסורות לנו ק"ו נשואה משל למה הדבר דומה לעבדים א' שאמר ליברהלים לי מאכל נאה להאכילך והוא הזיר אמר ליה ריקה שהוטב בלכם בבהמה טהורה אסורה לנו הזיר לא כל שכן :

חטאו משקה מלך מצרים והאופה לאדוניהם למלך מצרים היה ראוי שיאמר למלך מצרים או לאדוניהם מלך מצרים ועוד למה קראם בכאן משקה ואופה ואחר כך קראם שרים ושרים והשיב הרב ר' אברים קארו ז"ל שדרך הוא שאע"פ שיש לשר גדול מינוי בבית המלך אינו עובד הוא עצמו שמינוי אלא ממנה אחרים תחתיו לעבוד וכן עשו השרים האלה אבל החוטאים לא היו השרים שהם אינם עובדים ואינם משקה ואופה אבל חטאו המשקה והאופה ולפי חטאו לאדוניהם כל אחד לאדוניו ובמה חטאו לאדוניהם במה שחטאו למלך מצרים ופרעה לא קצף על העובדים שלא מינה אותם המלך רק על השרים לפי שמינו אנשים בלתי ראויים לעבוד וכנון הוא :

נצה הוא שמדר שנאמר לראות הפרחה הגפן ואחר כך כתב השמדר הגפן אלו ישראל שנאמר גפן ממצרים תסיע ג' שריגים שלשה רגלים כפורחת ובני ישראל פרו. עלה הגיע זמן לינאל וכן הוא אמר וזו נגאם. הבשילו אשכלותיה הגיע זמן מצרים לשתות כוס תרעלה. ד"א גפן זו תורה. ג' שריגים באר ענן מן. כפורחת אלו בכורים. הבשילו אשכלותיה ענבים אלו נסכים :

פרשת מקץ

ופרעה חולם היה ראוי שיאמר ופרעה מלך מצרים אלא לפי שהחלום היה שיאור וגם התחלת מפלתו שנהפך לדם וגם רמז שימות שם ולא הזכירו מלך אלא במעלת יוסף לכבודו שנאמר ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה מלך מצרים וגם לומר שמעלת יוסף היא סבת מלכותו שכל הארץ היתה נאבדת אלא בעצתו ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם: **על** היאור היה ראוי שיאמר על שפת היאור כמו שאמר הנני עומד על שפת היאור אלא שזה הוא כפול התורה רמז לנו רשעו שהיה עושה עצמו אלוה ובשיה שליט על היאור כנא' לי יאורי ואני עשיתיני וכשפר החלום נתקיים לומר כן: **אחרי** הודיע אלהים אותך את כל זאת וגומר. יש בזה הענין ספקות :

הספק הא' למה האמין פרעה שתרגום של יוסף אולי יהיה שקר כפתרון החרטומים שנאמן לפתרונו עשהו שליט בכל ארץ מצרים היה ראוי שימתין אם הוא אמת ואז ימליכהו ואם יהיה נמצא אח"כ שקר במה יהיה נשאר בלמנותו :

הספק הב' איך החרטומים שהיו חכמים גדולים לא ידעו לפתור פתרון שהתינוקות יודעים שהשבלים טובות הם שני שבע והשבלים רקות שני רעב וכן פרות טובות ורעות. ויותר הספק הא' הוא שאע"פ שרז"ל אמרו ארורים הרשעים שאין טובתן שלימה מזכירו בלשון בזיון נער עוטה עבדי בלשונו אינו מכיר עבד כתוב בנימוסי מצרים שאין עבד מולך כל דבריהם אמת. אבל דרך הפשט כל דברי שר המשקים הם להגדיל ידיעתו ושלא היה חכם לבד אלא גם כן רוח הקדש שורה עליו ויתן אותי במשמר ואת שר האופים כפל מלת אותי לפי שא"ת שמה שפתר לי טוב ולשר האופים התלייה הוא לפי שראה שבית האסורים שלו קשה משלי ובזה לא נכנו יותר ממני אינו כן אלא אותי ואת שר האופים בשוה וא"ת לפי שהוא חלם בלילה שמזל מאדים ואני חלמתי בלילה שמזל צדק אינו כן בלילה א' חלמנו וא"ת לפי שחלומו מבולבל ושני מסודר ולזה ראה בחלומו רע אינו כן איש כפתרון חלומו פירוש חלום הראוי לפתרון לא חלום בלתי מסודר שא"ת לפותרו וא"ת שהוא זקן ולמד חכמה אינו כן אלא נער וא"ת הוא מכסף עברי הוא וא"ת שהוא בן חורין ולמד חכמה וזוכר אותה עבד הוא ואם למד שכח שלבו שחי

בעבדות וא"ת אדוני חכם ולמד ממנו אינו כן שאין עבד לפי השבחים ספרים כאלו אין בהם חכמה ובמלאכתם עוסקים וא"כ אינו חכם אלא נביא ולזה האמינוהו ולזה אמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו ואמר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אמר כל לכלול גם לחלומות שר המשקים ושר האופים. תשובה ב' שראה שפתרון זה מתיישב בשכל שבלים טובות הם שבע ושבלים רעות רעב ופרות טובות להרוב ולזרוע. והיתר הספק הב' איך החרטומים לא ידעו לפתור פתרון מבואר כזה. התשובה שאמרו שהחלום צריך שיורה חידות ושיהיה אפשר להיות ושבע אינו חידוש במצרים שנילוס עולה ומשקה ורעב הוא נמנע שנילוס עולה ומשקה והאמת שהכל סבה מאת ה' ואיך יעלה יוסף לגדולה אם החרטומים יהיו פותרים האמת לכן הקב"ה השיב חכמים אחור ודעתם סכל כן נראה לי בתשובת אלו הספקות. עוד שני ספקות בענין פרעה עם נבוכדנאצר:

הספק הא' מדוע פרעה לא שכח החלום ונבוכדנאצר שכחו שאלו החלומות מן השמים באו:

הספק הב' מדוע פרעה לא צוה להאביד החרטומים ונבוכדנאצר צוה להאבידם שפרעה היה יותר ראוי בזה לפי שאמר להם חלומו ונבוכדנאצר לא היה ראוי שיאבדם לפי ששאל מה שאין לו מבוא בחכמה אלא בנבואה כמו שאמרו לו חכמיו. היתר הספק הא' שנבוכדנאצר היה שונא מאד לישראל שהרג מהם רבבות והיה מכלה אותם בגאותו לולי רחמי שמים לכן השכ' הקב"ה שישכח גם החלום שיהיה דניאל אהוב למלך ולא ירע יותר לישראל ושהגיד לו גם חלומו שאז הלוה ולדניאל סגיד ומנחה וניחוחין אמר לנסכא ליה אבל פרעה די לו שידע יוסף הפתרון שלא היה לו ולמצרים שנאה עם העברים אלא מיאוס לאכול לחם עמהם. תשובה ב' שחלום נבוכדנאצר פתרונו היה בד' מלכיות עד המשיח ואם היה דניאל פותר חלום לבד שיה נבוכדנאצר אומר הרוצה לשקר ירחיק עדיו לכן שכח גם החלום לשיראה בעיניו ולבו יבין שכל דברי דניאל האמת והצדק. תשובה ג' באם שהה שוכח פרעה חלומו לא היה אומר שר המשקים אתנו עברי שיודע החלום שנשכח שלא ידע שר המשקים אלא שיודע לפתור חלומות ואחר שפרעה לא יצטרך אלא פתרון החלום יוכל לומר ושם אתנו נער עברי שידענו. והיתר הספק הב' מדוע נבוכדנאצר צוה להאביד לכל חכמי בבל ופרעה לא צוה כן נבוכדנאצר עשה כדין לפי שחכמיו יעצוהו שיהרוג לכהנים ויחריב בהמ"ק באם היה קיים היה שואל מה החלום הזה אשר חלם ונביאי ישראל היו משיבים לו או באורים ותומים והיה ראוי שחכמי בבל שיעצו כן יהיו יודעים להשיב כמו שישיבו אורים ותומים וכמו שאחז"ל ע"פ ענו כשדאי קדם מלכא לא איתי אנש על יבשתא די מלת מלכא יוכל להחויא ומלתא די מלכא שאיל יקירא ואחרן לא איתי די יחוינה להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי ודרז"ל אמרו לו כשהיה בהמ"ק קיים היה אדם הולך אצל כהן או אצל הכהנים ושואל באורים ותומים ומגלה לו הדבר וזהו רמז הכתוב שאמר ואחרן כאלו אמר ואהרן לא איתי די יחוינה שאותיות אהח"ע מתחלפות אמר להם אתם יעצתם להחריבו מיד כעס ואמ' להובדא לכל חכימי בבל אבל פרעה לא היה ראוי שיהרוג לחרטומי' שהחכמים אין יודעים כל הדברים. תשובה שנייה לא היה דין שפרעה ישמיד לחרטומים לפי שאם היו אומרים אין אנו יודעים פתרונו דין היה שישמידם אבל הם היו פותרין ז' בנות אתה מוליד ז' אתה קובר ואע"פ שלא היה מתיישב בדעתו לא היה דין להרגם שיאמרו האמת אתנו ותפתן כי יבוא פתרונו: **אחרי** הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. פי' הוא היה חכם מאחר שספר בחלום ונבון במה שאמר ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם ויפקד פקידים על הארץ וחמש וגו' שזה אינו פתרון אלא תבונה שלא יכרת הארץ ברעב. או יאמר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת ברוח אלהים כך לא יש נבון וחכם שיהיה דומה לך שאתה נבון וחכם וגם כך רוח אלהים והנבונים החכמים האחרים אין בהם רוח אלהים וזהו שמם כל. או יאמר אחרי הודיע אותך את כל זאת שגזרת עלה שאינה פתרון החלום והוא ירא פרעה איש נבון וחכם אמי אומר שאין נבון וחכם כמוך שיספיק שפתור חלום ובזה שהיה חכם אבל מה שאמרת עוד ירא פרעה איש נבון וחכם זהו עצה נכון שיעצת כך לפי שראית שאין נבון וחכם לאותו מינוי כמוך ויעצת כך לפי שהבהר בך וזאת תבונה גדולה ובעבור זהו היחוד שעשית ראוי אתה לשלטנות וגדולה ולזה אמר כל ולכן אתה שיהיה הפקיד:

ויקרא פרעה שם יוסף צפנת פענח וסמך לזה ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע לפי שא"א שיוסף יהיה נושא מצרית שאיש מאמונה אחד ואשה מאמונה אחרת אי אפשר שיכנסו לחופה זה עם זה ולכן שנה שמו כאלו יוסף המיר דתו לדת מצרים הם ושלום וכן אומרים עד היום במצרים שנמסר להם מיוסף שהפרעונים לעבוד באים צריך שיהיה עבד והוא שקונה אותו שר הטבחים והוצרים שצריך שיהיה כופר בדתו וקוראים לו דירי מגאדו:

מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם יש שני מיני מרגלים אחד לראות אנשי המלחמה מה הם שוטים או לאי זה מקום הם רוצים לילך לעשות מלחמה בני אי זה מקום נוח לכבוש אמר כנגד הראשונה מרגלים אתם שאתם מרגלים הם לזה ואמר כנגד השני לראות את ערות הארץ באתם פירוש סוד הארץ שהערוה היא במקום נסתר. ויש בזה שלשה ספקות:

הספק הא' מה ראה כאן למען כך שאין ראוי שהבאים על הארץ יעליל על האנשים עלילה בלא טענה שכל העולם באו לשבור אוכל ולא טען כן כנגדם:

הספק הב' מה התגלות הוא שאינם מרגלים באמרם כולנו בני איש אחד נחנו:

הספק הג' כשאמרו י"ב עבדיך אחים אנחנו בני איש אחד בארץ כנען וגו' מה זה שהשיב יוסף כנגדם הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם מה ראה בטענתם זאת שהם מרגלים לשאמר כן:

התשובה לאלו הספקות. אחז"ל שמה שראה לומר מרגלים אתם הוא שאמר למה נכנסתם בי' פתחים פירוש ועתה נועדים במקום אחד אין זה רק דרך מרגלים ואמרו לו בעבור שאנו אחים נחששנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר אתם עתה יחדיו או אמרו הא' איננו והלכנו לבקשו והנה הותרו כל הספקות. ועל דרך הפשט נאמר שיוסף שאל מאין באתם והיה לכם להשיב מארץ כנען למה הביטו לשבור אוכל שלא שאל לכם לאיזה דבר באתם אלא ודאי הרגישו עצמם. לפי שהיו מרגלים אמרו לא באנו לרגל את הארץ אלא לשבור אוכל והם השיבו כלנו בני איש אחד אחד נחנו. ושמענם בזה שאיך אפשר שאב אחד יניח כל בניו בסכנה והשיב הוא אשר דברתי אליכם מרגלי' אתם כלומר היא הטענה שאתם מרגלים אחר שאתם בני איש אחד שצריך שהמרגלים יהיו אחים שימותו אלו בעבור אלו שאפילו שיהוו כבושים לשיאמר

לשיאמר האמת אם הם מרגלים יומת · ולא יגלה ואם אינם אחים מיד יודה או ילך נומר למלך עשה עמי חסד וגלה לך סוד והוא שכל אלו הם מרגלים והוסרו כל הספקות. פירוש שני לספק השני שטענתו היא בעבור שאמרו והנה הקטן את אבינו פירוש שטען יוסף אחיו הקטן צדיק ששומע לעצת אביו שאמר לו שלא ילך לרגל את הארץ ולזה לא בא ואתם פריצי׳ אינכם שומעים לעצת אביכם שאם אינו כן למה לא בא עמכם. פירוש ג׳ לספק השני לפי שאמרו והאחד איננו ולא אמרו מת לזה טען כטעם ודאי אחר שאינו מת יתכן שבאו עם אביכם ואיכם יודעים אנה הוא א״כ נגנב הא׳ ודרך הוא שאין בני אדם יודעים הגנב אנה הוא וגם קרובי׳ אין יודעים לפי שהולך לגנוב לארץ מרחקי׳ ואין יודעים אם אלוהו או לא ואתם אחיהו משפחת חמי׳ לו ונגניב כמוהו ובעלי עצות רעות :

אבל אשמים אנחנו. יש לשאול למה אמרו כן עתה ולא אמרו כן בהיותם במשמר שלשה ימים. התשובה שיוסף ריחם עליהם ואמר לכו הביאו שבר רעבון בתיכם שאינו רוצה שימותו במכה ת״ו בחרב לזה אמרו אם זה שאינו עברי מרחם על עבדים כמונו ועל נפשנו ונשינו ובלא שבקשנו ממנו קל וחומר שהיה ראוי שהיינו מרחמים על אחינו בהתחננו אלינו אבל אשמים אנחנו על אחינו ועוד לפי שאמר את האלהים אני ירא על הזרים ואנו לא היה לנו יראת אלהים על אחינו: **ויען** ראובן אותם לאמר הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד וגו׳. יש להקשות מה תשובה היא זאת זה עצמו היו הם אומרים שהאשימו עצמם ונחשבו לחוטאים מאד. ועוד מה זה שאמר וגם דמו הנה נדרש ועוד שגם הם אמרו כן שבעבור דמו באה הצרה הזאת. התשובה להראשון שהם אמרו אשמים אנחנו כלומר עון עשינו אבל אין אנו חייבים מיתה אלא אשם יש לנו שבלא הצרה עשינו שאם היו מתירים בנו לא מכרנוהו ויען ראובן אותם אינו אמת הלא אמרתי אליכם כלומר אינכם זוכרים שאני עשיתי ההצלה ועוד שקבלתם ההצלה ואמרתם אין אנו חפצים וזהו לא שמעת׳ ואמר וגם דמו הנה נדרש לפי שהם אמרו ודאי לא מת יוסף שאם מת היו הורגים לנו ומאחר שאין אנו נהרגים אלא באה אלינו הצרה הזאת ודאי לא מת ולזה אשמים אנחנו לבד והשיב ראובן ואמר אינו כן אלא מת ומה שאתם אומרים למה אין אנו נהרגים עתה מתחילים הענין וכשינמר יהרגונו וזה הוא שאמר וגם דמו הנה נדרש עתה דורשים הענין וחוקרים על דמו כמו שאמר ודרשת וחקרת ושאלת היטב ואחר כך ינמר ולא המכירה לבד יתבעו ממנו אלא גם דמו. יש להקשות עוד ראובן אמר הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא מצינו שאמר להם כן. התשובה בהשכל עוד כשאמר ויען ראובן אותם לאמר הלא אמרתי אליכם לאמר מהו לאמר שני פעמים. והתשובה אמר ראובן לא אמרתי אליכם בפירוש אל תחטאו בילד אבל מה שאמרתי אליכם השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר כוונתי שלא תחטאו בו כלל אלא שיראתי אם הייתי אומר כן לא הייתם שומעים שתהרגוהו מיד ושאלתי שתשליכוהו אל הבור חיו לאמר פעם שנית במה שאמרתי השליכו אותו אל הבור כוונתי לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם כמו כי שומע יוסף לא רציתם להבין כוונתי: **את** שני בני תמית זהו שטות גדולה וכי יעקב יהרוג אנשים וכל שכן שני בניו וכ״ש שלא חטאו ואף ראובן לא חטא שאם לא יביאנו היה אנוס שברצונו היה מביאו לאביו:

התשובה שאמר אותי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו עלי היו כולנה

ובאמרו עלי היו כולנה מורה בדעתו שאין בניו מצטערין לאיזו ובאלו שמתים בו. ולהורות ראובן ליעקב שאינו כן אמר את שני בני תמית לפי שתשובת יעקב לזה ראוי שתהיה וכי בניך הם ולא בני לשאמתם חה לפי כאן ישוב ראובן אל אביו וכי בניך הם יוסף שמעון ובנימין ולא אחינו והלא אנו מצטערים בצערם יותר מאתה על בני שיותר קורבה יש האחים אלו עם אלו שהם ראשון בראשית מיעקב עם בני בניו שהם ראשון בשני :

כי אתי יאכלו האנשים בצהרים. יש להקשות למה רצה שיתעכבו עד הצהרים. תשובה שבכאן צהרים פירושו סעודה ולזה תרגום אונקלוס צהרים שירותא. כלשון חכמינו ז״ל כלבא ליכול שירותיה ובמקומות אחרים שאומר צהרים מתרגם טיהרא כמו והיית ממשש בצהרים בטיהרא :

ויתמהו האנשים איש אל רעהו ממה תמהו. וא״ת שהוא זה שישבו פלוני בראשונה ואחריו פלוני כפי שנותיהם ובכורתם זהו דרש שלא אמר ויושבם הבכור כבכורתו אלא וישבו. ועל דרך הפשט לפי שראו שיוסף אינו אוכל עם המצריים וגם אינו אוכל עמהם. אמרו מי הוא זה ומאי זה עם הוא אם מצרי יאכל עמהם ואם עברי יאכל עמנו ומזה תמהו :

הלא זה אשר ישתה אדוני בו וגו׳ פירוש כל גנב צריך לשמור שלשה תנאים לשלא ימצא הגניבה בידו. אחד שלא יגנוב כלי שמשתמשים בו תמיד שמיד ידעו כי נגנב הוא. שנית שלא יגנוב דבר מבית האדון שיחקרו מאד עליו. שלישית שלא יגנוב דבר שיהיה שוויו גדול שיעשו עליו חקירה גדולה וימצא הגנב לזה אמר להם חטאתם בכל השלשה תנאים. כנגד התנאי הראשון גנבתם דבר שמשתמשים בו תמיד והוא כוס או גביע ששותים בו תמיד וזה הוא שאמר הלא זה אשר ישתה. גם טעותם בתנאי השני אדוני בו. גם טעיתם בתנאי השלישי בשוויו גדול שהוא כלי שמנחש בו ויודע בו העתידות :

הרעותם אשר עשיתם כלומר שאתם אומנות הגניבה שלא ידעתם לגנוב כמו שאומר משל הדיוט אין תולין לגנב לפי שגנב אלא לפי שלא ידע לגנוב ולזה לא אמר רע עשיתם : **הלא** זה אשר ישתה אדוני בו לא אמר הלא הגביע אשר ישתה אלא זה לומר אתם גנבתם אותו ואתם יודעים אם הוא גביע או כוס ולזה השיבו ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב כלומר אין אנו יודעים אם הוא שחור או לבן או אם הוא מכסף או מזהב ולזה לא אמרו ואיך נגנוב גביע :

ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים והנה לא אמרו הם כן אלא אשר ימצא אתו מעבדיך ומת וגם אנחנו וגומר. והתשובה הם עשו קל וחומר והקל וחומר אם אין לו פירכא הדין עמו אבל אם יש לו פירכא אינו כלום ולפי שהם עשו ק״ו ואמרו הן כסף שאינו גביע ומצאנו בכלינו לא בכלים של אחרים ועוד שמצאנו אותו בארצנו מארץ כנען השיבונו אליך ואיך נגנוב וכל שכן מבית אדוניך כסף או זהב לזה אמר העבד גם עתה כדבריכם כן הוא כלו׳ הק״ו חשוב הוא בעוד שאין לו פירכא אבל אם יש לו פירכא אינו כלום והפירכא הוא אם ימצא בידכם. או יאמר עבדי הבית אין ראוי להם לגנוב אלא כשבאים אורחים להתאכסן בבית שאם יגנבו אז לא יחשדו אלא לאורחים ולכן אמרו אחי יוסף אשר ימצא אתו מעבדיך פי׳ עבדי ביתך והם עבדי יוסף אשר אתו בבית ומת בעבור כי שהיו רעות עשה. אחד שגנב הבית שגנב בשעה שיחשדו אחרים וגם אנחנו אם ימצא בידינו נהיה עבדים ולזה אמר גם עתה כדבריכם כן יהיה

שאמר

שאשר ימצא אתו מהם יהיה עבד :

הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו . יש להקשות איך אמר גם אשר נמצא הגביע בידו דכל שכן שמי שימצא הגביע בידו הוא הגנב ואיך אמרו גם . והתשובה שאמרו לא חטאנו בזה שלא גנבנו אלא האלהים בקש ספרו שכל מעשי האדם בספר נכתבים ומצא עון ישן שעשינו והוא חטא מכירת יוסף . ולכן הננו עבדים לאדוני לא לבד אנחנו החוטאים נהיה נענשים אלא גם בנימין שלא חטא במכירה יהיה עבד . וא"ת בזה מיושב גם אשר נמצא הגביע אבל גם אנחנו קשה . תשובה גם אנחנו אפילו שלא נמצא הגביע בידינו אלא בידו נהיה עבדים הנה בערך החטא שעבר והוא המכירה הוא גם אשר נמצא הגביע בידו . וגם אנחנו בערך עכשיו שנמצא הגביע ביד בנימין . או הוא כמו כמוני כמוך כעמי כעמך :

פרשת ויגש

אני יוסף העוד אבי חי יש כאן ספקות . **הספק הא'** כששאל העוד אבי חי למה לא השיבו לשאלתו :

הספק הב' מה צורך לו לשאול כן הרי אמרו לו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי :

הספק הג' למה לא אמר מיד המכירה אני יוסף אשר מכרתם אותי . ולספק הראשון הפסוק השיב ולא יכלו אחיו לענות אותו עם כל זה אחר שהוסרה הבהלה מהם היה להם להשיב :

והתשובה שאם יאמר מיד אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי יחשבו שכוונתו להורגם ולזה לא הזכיר המכירה מיד אבל אדרבה עם אמרו אני יוסף אמר העוד אבי חי לומר אפי' עשו הרשע לא אמר להרוג לאחיו עד שימות יצחק אביו שלא להוריד שיבתו ביגון שאולה שנאמר יקרבו ימי אבל אבי וגו' וכ"ש אני בעוד אבי חי וכשנבהלו חשב יוסף אולי חושבים אחי בזה שאני אומר שאינני אמת אלא תחבולה אחרת כמו מרגלים אתם לזה אמר גשו נא אלי ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי ולפי שהבהלה שיש לאדם או היא מצד הדבר ההווה או מצד העבר . להווה אמר אל תעצבו כי למחיה שלחני אלהים . על העבר אמר ואל יחר בעיניכם שאז כשמכרתם אותי לא אתם שלחתם אותי הנה וא"ת סוף סוף אנו עשינו רעה לזה אמר ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים והראיה שאתם שלחתם אותי לעבד ואני אב לפרעה וגו' ואם כן האלהים שלחני :

ולא יכלו אחיו לענות אותו אמר רבי יוחנן אוי לנו מיום הדין ומה יוסף כשאמר לאחיו אני יוסף לא יכלו לענותו כשהקב"ה עומד לדין על אחת כמה וכמה שנאמר ומה תעשו ליום פקודה ולשואה ממרחק יבוא ומי מכלכל את יום בואו :

והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין וגו' . מה צורך לומר ועיני אחי בנימין שמה שהם רואים רואה בנימין ועוד כי פי המדבר אליכם אחרי בלשונכם אנא ממלל עמכון אינה ראיה שידבר אחד במצרים לשון הקדש כי שפת כנען שאברהם לא הביאו מאור כשדים ומהרן כי ארמית היא והגל הזה עד ורבים במצרים יודעים אותו . והתשובה לפי שאמר ועוד ה' שנים אשר אין חריש וקציר ושבעבור זה יבוא אביו וכל זרעו ואולי יחשבו שאינו אמת ולזה הביא ראיה מהחלומות שהוא עצמו חלם ושנתקיימו וכמו שכתב הרמב"ן זה לשונו ויזכור יוסף החלומות אשר חלם להם וידע שנתקיימו שהרי השתחוו לו לבן רפ"י ולכי

דעתי שהדבר בהפך כי ידע שלא נתקיים אחד מהם כי ידע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוו לו שנאמר והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוינה לאלומתי שהאלומים שאנחנו ירמוז לי"א אחיו וכשלא ראה בנימין חשב זאת התחבולה . כדי שיבוא גם בנימין עמהם ולזה אמר עיניכם רואות כלומר תראו שנתקיימו כל החלומות שחלמתי שהחלום הראשון עיניכם רואות שבעבור שלא נתקיים שלחתי בעבור בנימין ונתקיים ועוד פי המדבר אליכם הרעב שבא במצרים שאמרתי אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה וגו' שהאלומות מורים ענין הרעב והשבע ובעבורם תבואו להשתחוות לי וא"כ גם זה שאמרתי עתה לכם שהם שנים אין חריש וקציר אמת ולכן מהרו ועלו אל אבי רדה אלי :

וינשק לכל אחיו במדרש כשם שלא פייס אחיו אלא מתוך בכיה כך אין הישועה באה לישראל אלא מתוך בכיה שנאמר בבכי יבואו ובתחנונים אובילם :

ויטב בעיני פרעה שהיה להם לחרפה שימשול זר יוצא ממאסר : **טענו** את בעירכם וגו' . אחר שהיו מוליכים עגלות ריקניות להביא אביהם ונשיהם ושפם יותר טוב שיהיו טעונות מהחמורים שלא יוכלו למהר לילך ואמר להם מהרו והתשובה שטענו הוא מלשון משוטעני חרב שר"ל מדוקרי חרב והו שאמר טענו שיכו אותם במשה שברזל ברזל דק להכות לחמורים אגימין בלעז :

לכלם נתן לאיש חליפות שמלות נתן להם כן לפי שהיו קרועים בגדים שנאמר ויקרעו שמלותם ועוד לפי שהם הפשיטו אותו שנאמר ויפשיטו את יוסף את כתנתו והוא רצה לשלם להם טובה תחת רעה ומה שנתן לבנימין ש' כסף לפי שהוא הוציא ג' דבות על אחיו וכל דבה ראוי לפרוע בעבורה ק' כסף שנאמר וענשו אותה מאה כסף כי הוציא שם רע ואע"פ שאין זה שוה לאותו הענין יש לו קצת דמיון ואע"פ שהיה ראוי לתת השלש מאות כסף להם כבר נפטר מאותו העונש במכירתו ואף שנענש בכולם כמו שאמרו ז"ל רצה לפרוע עד שיצא ממנו המתן ומה שנתן לו חמש חליפות שמלות רמז שיצא ממנו מרדכי שיצא בה' לבושי מלכות : **אל תרגזו** בדרך שלא יריבו על מכירתו לומר על ידך נמכר אתה ספרת עליו לשון הרע . או הטעם שנפשם בר ברעב יפחדו לזה אמר כן שפחד עליהם והוי כל הארצות בידו :

ויפג לבו שהזקנים והחלושים יתעלפו בבא שמחה בפתע שהלב יפתח והחום השבעי יוצא ונפל כמת ואחר כך חזרה אליו נשמתו ח"ש ותחי רוח יעקב :

רב עוד יוסף חי לפי שאמרו לו ב' דברים אחד יוסף חי שמת שמושל בכל ארץ מצרים לזה אמר יספיק לי האחד שיוסף חי : **ויזבח** זבחים לאלהי אביו יצחק יש להקשות קודם שנסע היה לו לזבוח ועוד מה צורך כי לגוי גדול אשימך כם שהוא לא פחד מגוי קטן . תשובה להרמב"ן לפי שבאשר שבע הוא קנה ארץ ישראל זבח שם שאולי לא יתן לו השם רשות לצאת חוצה לארץ כמו ליצחק וזהו שאמרו ויזבח זבחים למי שעכב ליצחק לצאת חוצה לארץ לפי לפי שאברהם לא זכה לבניה הולה לארץ . וגם יצחק לז"א אתה תסיה היפך אבותיך שלהם אמרתי שילאו לח"י וזכו לבנים ולך . אני אומר כי לגוי גדול אשימך שם :

אנכי הא‍ל אלהי אביך שמנעתיו לירד למצרים ועכשיו אתה יורד אל תירא מרדה מצרימה ואנכי אעלך גם עלה מלבד כשלות גדים בפני עמר מיתתך לא תהיה על ידי מלאך אלא על ידי בנשיקה ולזה סמך לו ויוסף ישית ידו על עיניך שבן דרך הבנים לשים היד על עיני האב כשמת :

ושאול בן הכנענית אמר ר"א לפי שבני השבטים שאו אדומיות מצריות ארמיות והזכיר זו לבדה נשאל

שעשה

שהשה שמתן שלא כשון שלקח כנענית :

שלשים ושלש ונשרבן אי אתה מוצא אלא ל״ב אלא זו יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים לידתה במצרים ואין הורתה במצרים. יר׳ וברהם הביא פזה תימה א״כ למה לא הזכיר הכתוב זה הפלא שהולידה למשה בת ק״ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת צ׳ דרך הגדה הן דברי יחיד ע״כ וכתב הרמב״ן ופן יהיה חכם בעיניו בסתירת רז״ל הענה אותו ואומר שעכ״פ יהיה ביוכבד פלא גדול מנסים נסתרים שהם יסוד התורה שהיא בת לוי עצמו שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים וכתיב את יוכבד דודתו ואם נאמר שהולידה בבחרותו כאשר הוליד כל בניו והיתה לידתה אחרי רדתו למצרים מעט הנה היא בלדת משה זקנה מאד כמנין שאמרו ז״ל ואם נולדה אחרי שבתו במצרים ימים רבים ונחשוב שהולידה אחרי רדתו למצרים כ״ז שנה והוא יהיה בן ק׳ שברדתו היה בן מ״ג ויהיה ב׳ פלאים שהוא זקן כאברהם שנאמר הלבן מאה שנה יולד ותהיה היא זקנה בלדתה משה בת ע״ג ואם נאחר עוד לידתה לסוף ימי לוי יהיה פלא גדול משל אברהם אבל אומר לך אמת שהנסים הנעשים על פי נביא שיתנבא כן מתחלה או במלאך יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור לדיק או להכרית רשע לא יזכרו בתורה ובנביאים והנה רואה יונק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רשעתו בענין פנחס ואולמו במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב וכל יסודות התורה בנסים נסתרים היא ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ביסודי התורה כלם מופתים לא ימות בטבע הבא על ערוה והאוכל חלב ולא השמים כברזל מפני זורענו בשנה הז׳ וכל תפלות דוד ותפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם שינוי מפורסם בטבעו של עולם . כתב רש״י ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים צריכים אנו לומר שמתו קודם ירידתן למצרים שהרי לא נמנו כאן ואין צורך לזה שהרי אמרו ר׳ יהודה אומר לאחיותיהם נשאו השבטים והנה היו אלו התאומות נשי בניו והכתוב אמר מלבד נשי בני יעקב ור׳ יהודה מזה הכתוב אמר כן כי מה טעם לומר מלבד נשי בני יעקב הנטעיות אחר שאמר יוצאי ירכו רק בעבור שנשי בניו ג״כ יוצאי ירכו : **אמותה** הפעם פרש״י פשוטו כתרגומו אלו הוה מאות זימנא הדא מנחם אנא בתר דחזיתנון לאפך ומדכשו סבור הייתי למות ב׳ מיתות בעולם הזה ובעולם הבא שנסתלקה שכינה ממני והייתי אומר שיתבעני הבה מיתתך עכשו שעודך חי לא אמות אלא פעם אחת . והנכון בעיני שאמר אם לא הייתי רואה פניך לא הייתי מת כשאפשר מן העולם לפי שלא הייתי מרגיש המיתה שכשאמרו לי הכר נא הכתונת בקך היא נפשי יצאה בדברו ולא היתה מיתתי אבל עתה שראיתי פניך חזרה נשמתי בי ואם כן בשעת פטירתי מן העולם אמות ושיעורו הפעם אמותה כלומר עתה אני אומר שאמות : **כי** תועבת מצרים כל רועה צאן אמר ר״א לאות שהמצריים לא היו אוכלים בשר ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר עושים בהודו תועבה צאן תועבה שעושים החלב ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום : **שרי** מקנה כמוס כפרד:

ויאמר פרעה אל יעקב כמה ימי שני חייך ויאמר יעקב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם . יש לשקשות אם היה מת עתה יעקב אמר כראוי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי אבל אין זו שעת פטירתו אולי ישיג יותר משני חיי אבותיו . ועוד שהיה די שיאמר ימי שני מגורי ק״ל שנה מעט ורעים מה צורך לחזור ולומר היו ימי שני חיי . ועוד למה אמר מגורי שפרעה שאל לו ימי שני חייך והיה לו להשיב ימי שני חיי ק״ל שנה . ועוד למה אמר פעם אחד מגורי ופעם אחד חיי . ועוד מיותר הוא בימי מגוריהם . והתשובה לכולן שהכוונה במגורי הוא כמו מגור מסביב ור״ל מגורי בכאן לער ופלפול ויגון ופחד ולפי ששני חיים רלה לומר חיים טובים לזה אמר ימי שני מגורי ק״ל שנה שלפי שפרעה אמר כמה שני חייך ולשון זה הוא חיים טובים לזה השיב יעקב לא היו לי חיים טובים אלא כל ימי רעים וזהו שאמר ימי שני מגורי ק״ל שנה ועוד אומר לך שימי שני חיי שנראים כטובים אפילו אותם שאינם כל כך רעים מעט ורעים הם ימי שני חיי כלומר הטובים הם רעים ואלו הטובים שלי אינם כל כך טובים כמו הרעים של אבותי שהרעים של אבותי הם יותר טובים מהטובים שלי וזה הוא שאמר ולא השיגו וגו׳ כלומר לא השיגו בטובה את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם שהם הרעים שלהם ובזה הותרו כל הספקות . ויש לשאול עוד אינו מדרך המוסר שיתאונן אל המלך שאינו בנו והתשובה שיעקב זקן מאד ופרעה תמה על זקנתו שאין בזמנו מאריכים ימי׳ כ״כ ולכן שאל כמה ימי שני חייך שלא ראיתי זקן כמותך בכל מלכותי והשיב שאין ימיו אלא מאה ושלשים ומעט הם כנגד שני אבותיו שהיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחות שיבה אקה בו ונראה זקן מאד :

לא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף כל המפרשים נדחקו בלשון אם . ונראה שהכוונה שהכתוב ספר למעלה וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען פירוש נתנו לו בלי חשבון כמה שבר בכמה כסף אלא כל אחד נתן לו כל הכסף שבידו בהאמינו ליוסף וזה לתתק הרעב ויוסף יתן מה שירצה וזה הוא שאמר וילקט יוסף את כל הכסף בשבר אשר הם שוברים אחר כך ובן במקנה ולכן אמרו בשנה השנית לא נכחד מאדוני כי אם שם הכסף כלומר אין אנו יודעים אם תם אם לאו שהכל לפי השבנך אבל אם תם לא נשאר בלתי אם גויתנו :

פרשת ויחי

חסד ואמת אמת הוא מה שחייב חסד מה שאינו חייב . ורש״י השיב חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול . ויתכן שיוסף היה חייב לקוברו שהוא בנו אבל לא היה חייב לקברו בארץ כנען . או נאמר שגם כן היה חייב לקוברו בארץ כנען אחר שהוציא אותו משם אבל לא היה חייב להוליכו לחברון לזה אמר אמת שהיה חייב להוליכו לארץ כנען חסד שיקברהו בחברון : **אל** שדי נראה אלי בלוז יש להקשות למה כל זה האריכות ועוד מה ענין ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל ופרש״י ואני בבואי מפדן ואע״פ שאני מטריח עליך להוליכני לארץ כנען לא כן עשיתי לאמך והקברה שם ולא הולכתיה אפי׳ לבית לחם וידעתי שבלבך תרעומות אבל דע שעל פי הדיבור קברתיה שם וכו׳ והעיקר חסר מן הספר . ויתכן שלפי שכל שכיב מרע שמחלק נכסים צריך שיהיו לו נכסים שאם אין לו מה מחלק לזה אמר אל שדי נראה אלי בלוז ונתן לי נכסים שאמר ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך :

ועתה שני בניך הנולדים לך ראוי אתה לקבל זאת המתנה יוסף מפאר בניס לפי שאני בבואי מפדן מתה עלי רחל ולא יכולתי לעשות לה כבוד כדרך וגם לא קברתיה בחברון ולזה ראוי לעשות כבוד לך במקומה :

ומולדתך וגו' פירש"י ואע"פ שנחלקה הארץ לגולגלותם לא נקראו בשמם אלא אלו וכתב הרמב"ן והוא נכון שא"כ אין הבכורה ליוסף אלא לכבוד והכתוב אמר בנחלתם יאמרו ז"ל שיוסף בכור לנחלה וירש פי שנים אבל הענין שהארץ ישראל לשבטים נתחלקה לי"ב חלקים שוים ומה שאמר לרב תרבה נחלתו לענין בתי אבות ובית אב מרובה נותנים לו חלק גדול ומתים יורשים את החיים ואם חלקו הארץ לגולגלותם כנגלה מן הכתוב נתנו להם שלוש במספרם. וכתב עוד כתוב בפירושי רש"י ולקברה שם ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ ושי הולך לארץ נקברה ח"ו שנאמר מתה עלי רחל בארץ כנען ע"כ. ונראה לי שמה שכתב רש"י להכניסה לארץ רצה לומר לישוב: **ועיני** ישראל כבדו מזוקן היה ראוי שיאמר זה קודם שיאמר מי אלה ויהיה פשט למה שאמר מי אלה ולמה לא הכירם שי"ז שנה היה רגיל עמהם לפי שעיני ישראל כבדו מזוקן ולא אחר שאמר ויאמר מי אלה ויאמר יוסף אל אביו בני הם אשר נתן לי אלהים בזה ויאמר קחם נא אלי ואברכם. והתשובה שהוצרך לברך או לקלל צריך להם עיניו בו לשתחול הברכה או הקללה כאמרם ז"ל נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות וכן בבלעם ויעלהו במות בעל וירא משם קצה העם לך נא אתי אל מקום אחר אשר תראנו משם אפס קצהו תראה וקבנו לי משם לזה אמר ח"א שיחול הברכה עליהם צריך נתינת עינו בהם שעיני ישראל כבדו מזוקן ולכן הוצרך לשום זרועותיו עליהם ולנשקם ולחבקם לשזה ידבק נפשו בהם ותחול הברכה:

וירא יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים וירע בעיניו יש להקשות כשראה יוסף כי ישית אביו יד ימינו על ראש אפרים קודם שיברכם היה ראוי שימשוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים ולמה המתין לברך אותם כל ברכתו ואח"כ וירא יוסף. התשובה יוסף חשב אבי רוצה לתת מעלה לשניהם לאפרים שהוא הצעיר רוצה לתת לו מעלה בשימת הימין עליו ולמנשה שהוא הגדול רוצה לתת מעלה בברכה ולכן שתק ואחר שראה יוסף שהשוה אותם בברכה ואמר המלאך הגואל אותי יברך את הנערים וגו' אמר ודאי אבי טעה ואמר לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו ומאן ויאמר ידעתי בני ידעתי אמר שתי ידיעות ידעתי בשימת יד ימיני על ראש הצעיר וידעתי מה שעשיתי בענין הברכה ולזה אמר אני רוצה לעשות יותר מעלה לאפרים גם בברכה לא כמו בברכה המחברת שהשויתי אותם וזהו שאמר ויברכם ביום ההוא כלומר מידעה ובעלם ורצונה אמר בברכתו בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה ומה שלא נתן מעלה בברכה הראשונה לאפרים כמו שעשה אח"כ לפי שלבבת יוסף שרצה יותר מעלה במנשה בא לו השפעה מלמעלה יותר ממה שבא לו בראשונה:

ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני אונקלוס תרגם לך הוה חזי למיסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא ומלכותא בכאן יש ג' ספקות:

הספק הא' מאין זכה ראובן לג' מעלות האלו:

הספק הב' שאין בפסוקים אלו הג' מעלות ולא הסבה שזכה להם:

הספק הג' למה בענין אחד נענש בג' עונשים. התשובה נראה לי שהיו לו אלו הג' מעלות בעבור ג' דברים שהיו לו. הא' שהוא בכור. הב' שהיה הטפה הראשונה שמיום שנולד לא ראה קרי עד שהוליד לראובן כמו שאמרו חז"ל ברוך ה' שקדשו בקדושה הזאת. הג' שהיה גבהו כשהולידו שנאמר ויגל את האבן כמו שמעביר את הספק מעל פי הלשונות אלו שהוא בכור היה לו פי שנים אלו שהוא כהן היה לו המלכות שהמלך צריך גבורה לגלה אחיו ואלו שהוא טיפה הראשונה היה לו כהונה שהראשונות הם לכהן ראשית עריסותיכם ראשית גז צאנך ראשית בכורי אדמתך הנה לך תשובה לספק הראשון. ותשובה לספק הב' והג' שאמרו בכורי אתה כחי וראשית אוני אמר בו ג' דברים בכור כח און. אלו הג' דברים היו לו ואלו הג' הם סבות לג' מעלות והפסוק לא אמר עד עתה אלא הסבות אבל מאלו הג' שהזכיר נמשכו ג' ולפי שעד עתה לא אמר המעלות שהיו לו לראובן אלא הג' דברים שהיו לו לזה אמר אחריו המעלות שנמשכו לו מאלו הג' ואמר יתר שאת ויתר עז שאת היא הבכורה שיטול פי שנים וזהו ויתר יתרון משא וכלל גם כן בשאת כהונה כמו שלא אם תטיב שאת או יתר שאת יתרון משא שתקח כ"ד מתנות כהונה או נשיאות כפים שנאמר וישא אהרן את ידיו ויברכם ויתר עז הוא מלכות שנאמר ויתן עוז למלכו ומה שתרגם אונקלוס לך הוה חזי למיסב תלתא חולקין בכירותא כהונתא הוא על יתר שאת ומלכותא על ויתר עז.

פחז כמים הפסוק הזה נתן טעם למה אבד כל הג' מעלות באמרו פחז כמים אמר שאבד המלוכה שהמלך צריך מתון ושלם לכל מעשיו לפי שהם תלויים לכל המלכות והטעה קטן בו הוא גדול מאד ואולי לזה נקרא מלך מלשון מלכי ישפר עלך ואתה בפחזת כמים הנגרים בהשוב אל תותר לא יהיה לך יתרון על שאר בני אדם כמלך ובעבור שעלית משכבי אביך אבד הבכורה והטעם שמה שבכב את בלהה היה לפגלה על יעקב שלא יוליד עוד בנים ממנה שימעטו חלק בכורתו ולכן מדה כנגד מדה יאבד כל הבכורה וזהו שאמר כי עלית משכבי אביך ולפי שאמר שבכב את בלהה חלל השכינה מיעקב אמר אז חללת למי שיצועי עלה שהיא השכינה לכן אבד הכהונה שמי שחלל השכינה נאסר חלל והחלל פסול לכהונה שהחוטא פסול וזהו שאמר אז חללת מלשון חללה זהו דעתי בפירוש זה הפסוק לדעת אונקלוס וכתב ר"א הבכור שהוא ראשית און כמו כי הוא ראשית אונו ע"כ. ואומר אני שעם היות שבפסוק הוא שהוא בכור בכאן ישרש הטפה הראשונה שאם לא כן מיותר ראשית אוני אחר שאמר בכורי אתה ועוד שהפסיק בין בכורי לראשית אוני עם כחי:

שמעון ולוי אחים יש בזה ספקות: **הספק הא'** ידוע שהם אחים ומה שרצה להפרידם ולמה קראם אחים: **הספק הב'** באמר כלי חמס אין הכלי שבו נעשה החמס נקרא בשם חמס אלא כלי שבה החמס. שלא נאמר החרב הרג לראובן אלא שמשון הרגו. ושה ראוי שיאמר לגבי חמס הם:

הספק הג' אחר שאמר אחלקם ביעקב מה צורך ואפיצם בישראל:

הספק הד' למה לא בירך ללוי אחר שיצא ממנו משה אהרן ומרים וכל הכהנים והלוים בעבודת בית המקדש עליהם וא"ת לא נאה לו הנבואה עליו ה"א שכמו שידע ענין כל שאר השבטים גם כן ידע זה וכמו שידע כל ענין שמשון בדן ועליו אמר יהי דן נחש עלי דרך. גם כן ידע זה ויותר ראוי שידע משה אהרן ומרים ועבודת בית המקדש וזאת קושיא גדולה עד מאד:

התשובה הטור שמעון ולוי אחי כלי זיין וכמו שאומרים האומות אחים תכלי זין אבל הם נצחים שישראל אין להם חרב וחנית אלא שם ה' וזהו שאמר לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל הפסו"ס יאמרו לולי השם התמוב עלי וכלי זיין היתי עם ישראל יאמרו לולי ה' שהיה

שהיה לנו וגם בכלי זיין שלקחו היה לעשות חמס ועשו רעה בחלה שהיה ראוי לכבדו ונעברו על כבוד אב שלא גלו אזני בענין שכם בסודם . לא באה נפשי ובקהלם וגו' אחלקם ביעקב שלא יהיו השבטים האלו שכנים זה לזה ואחר שיהו נפרדים זה מזה ג"כ כל אחד מאלו השבטים יהיו נפרדים אנשיו אלו מאלו וכן אמרו ז"ל אין לך מלמד סופר וחזן אלא משבט שמעון ושבט לוי מחזר על הגרנות ובזה הותרו הג' ספקות . ותשובה לספק הד' למה לא בירך ללוי שיצא ממנו משה שמעם שבכל השבטים לא מצינו שחיבר יעקב אחד עם אחיו בעיניהם אלא לשמעון ולוי ולשאר השבטים לכל אחד בירך בפני עצמו וזה לפי שיעקב ראה בנבואה מעלת לוי והוא משה וראה פחיתות שמעון שיחטאו בבנות מדין ומלך אחד הם אחים ונראה מזה שמה שיקרה לזה יקרה לזה שיעקב ראה מעלה בזה וראה חסרון ולא ידע שהמעלה יהיה ללוי והחסרון לשמעון אלא באה לו הנבואה מחוברת לפי שניהם כלי חמס להם ולזה לא בירך ללוי שלא ידע שללוי יבוא המעלה ושיהיה משה מזרעו ולא ידע שלשמעון הפחיתות וא"כ איך יברך ללוי שאולי יהיה החטא בו ושיברך לשניהם ה"א שאחד מהם חוטא וראה שכבר חטאו שניהם בענין שכם לכן לא בירך להם ולזאת הסבה בעצמה לא קלל לשום אחד מהם אלא אפם לפי שראה שהא' יבורך שיצא ממנו משה אהרן ומרים וכהנים גדולים וזהו בסודם אל תבא נפשי כלומר איני מבין הסוד של אלו השני אחים שאיני מבין לאי זה מהם יבוא שלימות ולמי יבוא פחיתות שההשפעה בא לי מחוברת ובקהלם פירוש לפי שבא ההשפעה של שניהם מחוברת שאני רואה בהם טובה ואני רואה רעה לכן איני מייחד לתת כבוד לאחד מהם שאיני יודע למי אתן כבוד והטעם שהשפע בא לי מחוברת לפי ששניהם אחים יותר משאר אחים ששניהם הרגו איש ועקרו שור ולכן לא אקלל אלא אפם ולפי שהשלימות יבוא למי שראוי לו והפחיתות יבוא למי שראוי לו ולא יהיו שניה' משותפים בטובה וברעה אחים לכל אחד בפני עצמו ואחלקם ביעקב ולמי שראוי טובה יבוא לו טובה ולמי שאין ראוי שיבוא לא יבוא : **ויש** ספק בזה שאמר בסוף כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם ואם יפורשו אלו הפסוקים דראובן שמעון ולוי כפשוטן יקשה שלא בירך לאלו הג' ויותר נוטים לקללה מלברכה ולזה צריך שנפרש אותם בדרך ברכה אמר ראובן בכורי אתה לא אמר בכורי היית לומר שאע"פ שחטאת עדיין אתה בכורי שגם בשעת החטא מנאו ראשון שנאמר וישכב את בלהה פלגש אביו ויהיו בני יעקב י"ב ואמר בסמוך בני לאה בכור יעקב ראובן ושמעון ולוי ולז"א עדיין בכורי אתה להתחלת המספר ויש לך יתרון סבלנות כמו שאמרו במדרש וישמע ראובן ויצילהו מידם אמרה לאה ראו מה בין בני לבן חמי דאלו בן חמי אע"ג דמדעתיה זבניה לבכירותא וישטום עשו את יעקב ואלו בני אע"ג דעל כרחיה שקליה יוסף לבכירותא מיניה דכתיב ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף כתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם ולפי שלפעמים סובל האדם עלבונו מצד פחיתות שבו שאין לו גבורה לזה אמר ויתר עז יש לך כח גדול כמו ויתן עוז למלכו ואם פחזת בענין בלהה לא נשאר בך אותו הפחזות אלא היית כמו כד מלא מים שכשנשפך לא נשאר בו שום מים ואין כן כד מלא שמן או דבש וכן לא נשאר בך אותו הפחזות כלל שבשחללת יצועי אז היה לבד ולא חזרה לחטוא שעלה ממך אותו הפחזות והיה לפירוש זה שבגמרא אמרו שהאומר ראובן חטא אינו אלא טועה שנאמר ויהיו בני יעקב שנים עשר מלמד שכולם שקולים כאחד וכו'

ואמרו פרחה חטא . ממך פרשת מלחמות : **שמעון ולוי** אחים אמיתיים של דינה שנאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ויבאו על העיר בטח ויהרגו כל זכר ולזה אמר שמעון ולוי אחים גמורים ומה שהרגו לשכם בעבור שעשו להם חמס בענין דינה אמת שלא ידעתי שאם ידעתי הייתי מוחה בידם שבסודם לא באה נפשי כשהערימו סוד לא ידעתי וגם בשעת ההריגה אל תחד כבודי שבכעס עשו כי באפם הרגו איש ואע"פ שעשו בכעס לא עשו שלא כדין כדרך הכעסנים אלא בישוב הדעת וברצונם עקרו שור . ולפי שבשמעון ולוי כעסו יותר מן הראוי ושאר כל השבטי' כאלו לא כעסו כלל צריך לחסר קצת הכעס משמעון ולוי ולתת אותו לשאר האחים ובזה יהיה לשתי הכתות כעס במצוע וזהו ארור אפם אחסר אפם כי עז ועברתם כי קשתה שהיא קצה אחרון ואחלקם לאף ולעברה שיש להם ביעקב ואפיצם בכל ישראל ובפי' הזה שהוא דרך זכות לשמעון ולוי אסתייע מהרמב"ן שכתב שמעון ולוי אחים יאמר שהם בעלי אחוה כי יחם לבם על אחותם ילמד עליהם זכות כי בקנאתם על האחוה עשו . מה שעשו לומר שאין ראויין לעונש גדול ולא החטא ראוי לימחל כי הוא חמס ע"כ:

יהודה אתה יודוך אחיך יש להקשות למה אמר אתה ולא אמר כן בכל השבטים ועוד למה אמר ידך בעורף אויביך ולא תגבר על אויביך . תשובה לראשונה שאמר על יהודה ג' פסוקים הראשון על יהודה עצמו הב' על דוד הג' על המשיח . ולזה אמר בראשון ישתחוו לך בני אביך ובשני אמר גור אריה שבימי שאול היה גור ואחר שמת אריה ולז"א מטרף בני עלית פירוש בהריגת גלית שאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך מאותו הטרף עלית במעלה . הפסוק הג' לא יסור שבט מיהודה על המשיח ולז"א בו עד כי יבוא שילה ולפי שהפסוק הראשון על יהודה עצמו אמר בו אתה . וי"א שלפי ששמו מורה על מה שיקרה לו והוא לשון הודאה לז"א יהודה אתה שמך מורה שיודוך אחיך :

כרע רבץ כארי מנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו ורובץ ואלו עוברים כל חיות רעות אינו בורח :

כבס ביין לבושו רמז לריבוי היין שיהיה כמים ומה שאמר ידך בעורף אויביך לפי שחרפה גדולה למי שבורח במלחמה וכבוד לו שימות ולא יברח ולז"א ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו שהמכה בפנים הוא לו לכבוד אבל כשהמכה הוא באחורים הוא חרפה שמורה שברח :

לא יסור שבט מיהודה דהיינו שסר מושל מיהודה קודם שבא המשיח . התשובה אמרו חכמינו ז"ל אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק מבין רגליו אלו נשיאי ישראל . פי' שני כ"ז שיהיה מושל בישראל לא יסור הממשלה מיהודה לשבט אחר . פי' ג' לא יסור לא יכרת כמו סורי הגפן שר"ל לולבי גפנים ואמר לא יכרת מלכות יהודה עד שיחרב משכן שילה שכשנחרב מיד משח שמואל לדוד למלך שנאמר ויטוש משכן שילה אהל שכן באדם וסמיך ליה ויבחר בדוד עבדו . פי' ד' לא יסור כמו אסורה נא ואראה אמר לא יגיע מלכות יהודה עד שיחרב שילה וכי יבא כמו כי בא השמש . פי' ה' פי' אונקלוס לא יעדי עביד שולטן מדבית יהודה וספרא מבני בנוהי עד עלמא דייתי משיחא . פירוש אע"פ שתרצה שיוסר המלכות מיהודה לא יסור לעד לעולם לפי שיבוא המשיח ויהיה עד כמו עדי עד והמתרגם עד עלמא עד דייתי משיחא טועה . פי' ו' שזה הפסוק מדבר בזמן המשיח וירצה לא יסור שבט מיהודה בזמן שיבוא המשיח ויהיה עד כמו עידן שר"ל זמן . פי' ז' לא יסור שבט של מכות ויסורין שכל זמן שישראל בגלות תמיד הם מיוסרים ביסורים של הגלות המר והנמהר וזה ימשך עד כי

יבא

שאף שלא ויהודה הוא כינוי לכל ישראל לפי שעל שמו נקראו ישראל יהודים בין האומות. פי' א' לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שיבא דוד שהוא התחלת מלכות יעקב וכן היה בדגל יהודה נושא בראשונה ויהודה יעלה בתחלה ומ"ש עד כי יבא שילה אין הכוונה שכשיבא שילה יסור אלא כאומר לא יחסר לעולם להם עד שיהיו לו שדות רבות :

זבולון לחוף ימים ראוי היה שיקדים ליששכר שנולד ראשונה והקדים לזבולון לומר שהמחזיק ידי לומדי התורה יש לו שכר יותר מהלומד : **יששכר** חמור גרם לפי שהעוסק בתורה צריך ארבעה תנאים. האחד שיהיה לו כח גדול לפי שמתשת כחו של אדם. הב' שיהיה לו ישוב הדעת ולא יהיה לו טורח וצער אלא מנוחה כנאמר לא מעבר לים היא אינה בעוסקים בסחורה. הג' שתהיה הארץ מיושבת בה שובע פירות רבות וכזול. הד' שיהיה לו הפנאי ללמוד. לראשונה אמר חמור גרם בעל כח. לב' וירא מנוחה כי טוב. לג' ואת הארץ כי נעמה ויט ארעא אבי משבדא פירין. לד' ויט שכמו לסבול ולשבת אלו הד' היה חכם גדול ויהי למס עובד לישראל לספוק להם הוראות של תורה וסדרי עיבורים כנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל. ואונקלוס תרגם הפסוק במלחמה ויט שכמו לסבול מלחמות עד שיהיו אויביו למס עובד לו. ואחז"ל יששכר חמור גרם שכששמעה לאה חמורו של יעקב שהיה בא מן השדה יצאת לקראתו ואמרה אלי תבוא כי שכור שכרתיך בדודאי בני א"כ יששכר מי גרם אותו החמור. ובמדרש אמר ראובן הלך לשדה וקשר חמורו בחבל לעשב אחד והיה דודאים וראובן לא ידע וכשבא ליטול חמורו מצאו מת והסתכל בסבת מיתתו וראה שעקר החמור הדודאים בכל השורש אותם מן הארץ מת וא"כ אותו החמור היה סבת הולדת יששכר בשביל ראובן :

דן ידין עמו פירוש ינקום נקם ישראל מפלשתים כמיוחד בשבטי ישראל שהוא יהודה. נחש מה נחש עוקם אף שמשון שמשבט דן אמר ואנקמה נקם אחד משתי עיני מה נחש יש לו ארס שורף מן השרף מגדיש ועד קמה ועד כרם זית מה נחש אינו לוחם בה"ב כן שמשון אלא בלחי החמור ועוד שמשון אינו כשאר שופטים שצריך חיילות ושמעת קול אלא כנחש שיוצא פתאום ממחבואו וזהו שפיפון עלי אורח. הנושך עקבי סוס זהו בסוף ימיו שנאמר והבית מלא האנשים והנשים ושמה כל סרני פלשתים ועל הגג כשלשת אלפים איש ואשה וילפות שמשון את שני עמודי התוך אשר הבית נכון עליהם ויפול הבית על הסרנים וגו' והעמודים שהבית עליהם הם כמו רגלי הסוס והבית נמשל לסוס ויפול רוכבו אחור הם האנשים והנשים שעל הגג :

לישועתך קויתי ה' כשראה יעקב השופט הזה שם אמר לישועתך קויתי ה' ולא לישועת השופט הזה או לפי שהם תמו כל השופטים ואין עוד שופט על ישראל אלא שמואל והיו לוחם עם פלשתים אמר כיון שתמו השופטים לישועתך קויתי ה'. או הם דברי שמשון שאמר ה' אלהים זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה. ואפשר לפרש דן יהיה חכם ורחב ישיבה וידין עמו וגם הוא בעל מלחמה נחש עלי דרך ויתמהו הרואים ויאמרו לישועתך קויתי ה' מה זה אתמול היה ראש ישיבה ועתה הוא רוכב על סוס בכלי זיין. ור"א אמר שכשראה בנבואה נחש הזה אמר לישועתך קויתי ה' ע"כ ואני תמה עליו שגם ראה אריה וקרני ראם ולא פחד ודע שיוצא מזה הפסוק שמועיל בדרך כנגד הנחשים והוא כסדר האותיות הכתוב כתיבות משולבות וצריך להזכירו כסדרו ולמפרע לשניה שימרו תמיד ולזה סמך אחור ובשמשון אמר ויש בכח לא

אמר בכחו אלא בכח זה השם : **גד** גדוד יגודנו גד גדודים יגודו פעם שיעברו את הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ והוא יגוד עקב כל גדודיו ישובו על עקבם לנחלתם בעבר הירדן ולא יפקד מהם איש או ירצה עם רב יגודו עליו והוא בגדודיו ועמו ילך לעקביהם וירדוף אחריהם. ובמדרש כיון שראה יעקב לשמשון הבא מדן אמר לישועתך קויתי אין זה שיבא הגאולה אלא אליהו הבא מגד והוא יגוד אותו שאחזוהו שעקב מלבן נדו הולך :

נפתלי אילה שלוחה שפירותיו מבוכרים יותר מכל ארץ ישראל כאילה ועוד כאיל שהיה חשור ברגליים ושלוחו שאז רץ יותר מהרה והוא מבקש לבני"ת על זה חזו הנותן אמרי שפר. והרמב"ן פירש מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדל אותן שיוליכו מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהרה ותשוב למקומה ויתגברו בכן וזהו טעם אמרו שפר כלומר אילה שלוחה מבשרת בשורות טובות וזה ידוע ומוכר בירושלמי שאמרו שבסוף י"ג שנים חזרו למקומם בפירות אחר י"ג שנה ומיד חזרו ע"כ. או שלוחה מלבן ויפה ואילת שכמו האילה שנפשה טורח לא יכיל העור לשבירה שהעור מתקטן כן נפתלי אין ארצו מכילה פירותיה כל כך הם רבים וגדולים. ויש מפרשים אילה דבורה הנותן אמרי שפר שירת ברק. או ירצה שפירותיה יהיו כל כך מתוקים שאם יאכלו עמהם פת לא יברכו על הפת אלא על הפירות לפי שכל שהוא עיקר ועמו טפלה מברך על העיקר ופוטר את הטפלה ולכן התנא פוטר כל הפירות שאוכלים אותם עם הפת ובארץ נפתלי האוכל פת עם הפירות יברך על הפירות ופוטר את הפת כילד שאוכל פירות ומלד טומן הפירות לא יוכלו לאכול אותם בלא פת שהפירות עיקר והפת טפל לו וזהו שאמר הנותן אמרי שפר שיברכו על הפירות וזהו שתרגם אונקלוס אחסנתיה יהא מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון : **בן פורת** יוסף נ"ל בן פריה ורביה יוסף שלא שמע אל אשת אדוניו היה שכרו שבמזוזנ לאשתו יעשה פרי וגם כן לפי שלא נשא עיניו לאשת אדוניו שכרו יהיה שהעין הרע לא תזיקנו וזהו עלי עין הם ישנו שולטי' על העין והעין לא ישלוט עליהם ועוד טעם שלא תזיקנו העין שבנות שהם שרות שבמצרים היו נועדות בכל מקום שיוכלו לראותו ולא הסתכל בהן וירצה עלי שור כמו אשורנו ולא קרוב. ובמדרש בן פורת בן פרות שעל ידי שפרות נתגדל ולפי זה שפורת ר"ל פרות ירצה שעד שיוסף היה מתקן חלום פרעה לומר לא ראית כך אלא כך ולזה אמר אחרי הודיע אלהים אותך אחרי היית לזה אמר בן פורת בין הפרות היה יוסף כשחלם אותם פרעה :

ותשב באיתן קשתו לא ראיתי בזה הפסוק פירוש שיתיישב. ונראה שהכוונה קשת הוא האמה ואמר שהחזיק באמתו בכח כדי שלא יזנה עם אשת אדוניו שילכו היה תוקפו אלא שבשביל נזרו בחזקה ובשכר זה ויפוזו זרועי ידיו שנתן פרעה טבעתו על ידו את שבשביל יוסף בשביל אביר יעקב שנראה לו בחלון ואמר לו אם תחבא תקרא רועה זונות ולזה אמר אל אשת אדוניו נשכר שן דיוקני יעקב שראהו בחלון ואמר לו אם תשכב עמה תקרא רועה זונות וזה לאו הכי רועה אבן ישראל פי' שבשתי אבני השוהם היו שמות שבטי ישראל ששה משמותם על האבן האחת ואת שמות הששה הנותרים על האבן השנית אלו שתי אבני השוהם היו באפוד אבל בחשן היו י"ב אבנים הטור האחד אודם פטדה וברקת וגו' ושם יוסף היה בשוהם שאמר והטור הרביעי תרשיש שהם וישפה יוסף

כל

על גופם ובנימין על ישפה א"כ באפוד שו. י"ב שבטים כולם באבן יוסף וזהו שאמר משם רועה אבן ישראל יוסף היה רועה אבן שלו לכל ישראל:

ברכות אביך גברו על ברכות הורי פירוש הברכות שבירך השם יתברך ליעקב גדולות מן הברכות שבירך לאברהם ויצחק לאברהם אמר הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולא הראהו אלא ארץ ישראל וליצחק לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אבל ליעקב אמר ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה א"כ ברכות הורי הם עד גבול מוגבל וזהו שאמר עד תאות גבעות עולם מלשון והתאויתם לכם שהוא סימן מסימן כך עד סימן כך לכן ברכות הורי התואמה לראש יוסף שהוא ראוי לברכות הורי וברכות שלי ראוים ליוסף בעבור הצער שבא עליו כשהופרש מאחיו וזהו שאמר ולקדקד נזיר אחיו: **ברכות** שמים מעל גשמים. ברכות תהום מעינות ונחלים מתהום שהיא רובצת מתחת לארץ כמו שאמר משה:

ברכות שדים ורחם המפיל השמים לשדים והתהום לרחם. או יצלה נזיר אחיו נזר אחיו שהוא שפרה לכל אחיו: **ויגוע** ויאסף אל עמיו ולא הזכיר בו מיתה ורז"ל יעקב לא מת והפרשה מעידה שמת ושיחנטו אותו. התשובה שנשאר קיים בגוף דק ויש לו ממש ויש יש צדיקים שמתלבשים בגוף דק לקבלת שכר מעשים לע"ע או כיום הכפורים ומשוטט בעולם בשליחות הקב"ה ומתראה למי שהוא חפץ וזהו ענין רביע הקדוש וזהו סוד וצדקה תציל ממות: **אנא** שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך יש להקשות למה חזרו לומר ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. התשובה אנא שא נא פשע אחיך וא"ת שאין לכפר עון גדול כזה ראוי הוא שאתה אמרת ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים ואמרו א"כ שהאלהים שלא תוסף על ידינו אם כן אנו היינו שלוחי האלהים ואנו עבדיו וא"כ אחר שמדבריך נראה שאנו עבדי האל ותבקש שא נא לפשע עבדי אלהי אביך: **וישבע** יוסף את בני ישראל לא אמר את אחיו לומר שהשביע לכל מי שהוא מבני ישראל ואפילו העתידים להיות וז"ש כי השבע השביע שנים משה היה בשבועה:

והעליתם את עצמותי. י"מ כי כל שבט העלה לשבטו שבט ראובן עצמות ראובן וכן כולם:

סליק ספר בראשית

ואלה

שמות איש וביתו באו רמז לשכינה שירדה עמהם איש זה הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה וביתו בית דינו. יש להקשות מה צורך להזכיר שמות השבטים שכבר הזכירם בסדר ויחי ורז"ל להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים שמוציאם במספר ומכניסם במספר שנא' המוציא במספר צבאם לכולם בשם יקרא מה שהמשילו הצדיקים לכוכבים ביציאה ובהכנסה לומר שהצדיקים אינם מתים אלא לפי הנראה שלפי האמת חיים הם שנפשותם גנוזות תחת כסא הכבוד ככוכבים שאינם נעדרים ביום אלא למראה בני אדם ומ"ש המוציא במספר צבאם הוא בלילה שמוציא הכוכבים לממשלת הלילה ומ"ש לכולם בשם יקרא הוא ביום שהקב"ה על השמים כבודו ובשקורא הכוכבים לשיבואו לפניו אין מאירים בעולם השפל שזהו ביום ורמז עוד לשלימות הצדיקים אחר מיתתם יותר מבעודם חיים שהלילה הוא המיתה והיום הוא החיים ובלילה שהוא מיתת הצדיקים מאירים יותר כמו שהכוכבים מאירים בלילה אבל ביום שהוא כשהצדיקים חיים אינם מאירים הארה שלימה כמו שהכוכבים אינם מאירים ביום: **יוצאי** ירך רמז לאבר המוליד הקרוב לירך כמו להסך את רגליו:

שבעים נפש תחלת גלות ראשון ע' נפש ובסוף בגלות אחרון עתידים לירש שבעים אומות זה שכתוב ויוסף היה במצרים הזכירו בסוף לרמוז על משיח בן יוסף שעתיד לבוא באחרונה לגאול את ישראל:

וימת יוסף ובני ישראל פרו זהו כמשל שאומרים מת ה' בשמים נשאר וכן בכאן וימת יוסף ובני ישראל פרו וישרצו. פירוש פרו שאינם עקרות וגם לא הפילו נפותיהן שהנפל אינו פרי ולפי שסבת מיעוט הולדים הוא שמתאחר העובר בבטן אמו תשעה חדשים לז"א וישרצו כשרצים שיולדות לג' חדשים:

וירבו שהיו יולדות ששה ששה בכרס אחד והשבעיים וההנים שעם עד ז'. ור"א העיד שראה ד' נשים שילדה אחת ולפי שהנולדים תאומים על הרוב הם חלשים או האחד מהם והטעם שהכח שהיה הולך לעובר א' הולך לשנים וכל שכן אם הם ששה לזה אמר ויעצמו פי' גבורים ועצומים כמו שאמר ולאין אונים עצמה ירבה באופן שבמאוד הכמות שיולדות ששה ששה בכרס אחד היה העוצם והגבורה מאד וזהו שאמר במאד מאד באופן שא' מישראל שהיה הולך בשוק היה ממלא השוק וזהו שאמר ותמלא הארץ אותם: **מלך** חדש שלא היה מזרע המלוכה: **אשר** לא ידע את יוסף. במדרש הכופר בטובת חבירו סופו שיכפור בטובת הקב"ה דכתיב אשר לא ידע יוסף ובסוף לא ידעתי את ה'. משל למה הדבר דומה לאחד שרגם איקונין של דוכוס אמר המלך התיזו ראשו למחר עושה בי כן: **הבה** נתחכמה שאל פילוסוף את ר"א לא אמר הנביא אל אדום המה יבנו ואני אהרוס וכל מה שבנינו קיים אמר לא דבר אלא כנגד העצות שאתם יועצים בכל שנה ושנה לכלותינו אמר ליה כך הוא שאנו יועצי' בכל שנה לכלותכם ואתי חד סבא ומבטל לן:

ועלה מן הארץ נתחכמו המפרשים בזה שהיה ראוי שיאמר ועלינו מן הארץ ולזה צריך שנדע שאנשי עיר מצרים עשו בגידה גדולה למצרים בהתפשט

שם מלך כבוד כשצר על העיר להלחם עליה לתפשה שיעזוב להם לצאת ממלחמה לשלום עם כל נכסיהם וימכרו לו העיר, וכן עשו ואז לקח המלך לכל העיר לעבדים ולשפחות והשרים הלכו להם. ונראה לי שזהו מה שאמר והיה כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא על שונאינו ויתפשרו עם הצר הצורר לנו ולהם ונלחם בנו ויהיה לנו מלחמה מבית ומחוץ ויתנו לנו לעבדים ולשפחות ויעלו הם בני חורין מן הארץ הזאת עם כל אשר להם זהו דעתי:

ויאמר למילדות עם רב כזה יותר מת"ק מילדות היו צריכים אלא שאלו שרות עליהם לתת מס למלך שהשכר גם היום כן במקומות רבים: **אבנים** מגזרת בנים: **מדוע** עשיתן הדבר הזה ותאמרן המילדות אל פרעה כי לא כנשים המצריות העבריות כי חיות הנה. יש להקשות למה לא אמרו כן בפעם הראשונה שאז שתקו והודו שנראה שמה שאמרו עכשיו שקר שחשבו אח"כ. והתשובה שאמת הוא שהודו שהן מילדות אבל כשקרא להם בפעם שנית אמרו לא תחשוב שבנות ישראל הם כמצריות שהם פתיות אלא חריפות וכשידעו שאלהת בעבורינו הרגישו שהוא להנהרוג בניהן ואין קוראות אותנו ולא יולדות עמנו בטרם תבוא אליהם המילדת וילדו והיות חכמות: **וייטב** אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאד ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים. ויש להקשות למה התחיל בהטבת המילדות והוא וייטב אלהים למילדות וסיים בטוב המילדות והוא ויעש להם בתים והפסיק בין אלו ההטבות עם הטבת בני ישראל והוא וירב העם ויעצמו מאד. והתשובה יש מלאכות שאם יש הרבה מהן יתעשרו בעליהן לזה אמר וייטב אלהים למילדות ומה היא ההטבה וירב העם מרויחות מאד בהיותן מילדות. או ירצה כי יראו המילדות את האלהים ולא הועיל עצתו בהן לקח עצה אחרת שהעמיד בית מצרי אחד בין שני בתי ישראל כדי שלא יוכלו להחביא הבנים:

ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים ידוע שכל הנשים בניהן טובים בעיניהם ומצילות אותם וא"כ למה נתן טעם שלפי שראתה כי טוב הוא והצפנהו. והתשובה לפי שילדתו מבן ששה חדשים ויום אחד ואמרה אולי הוא נפל שהוא בן ששה חדשים ולמה אמרה להצפינו ושראתהו כי הוא שלם באיבריו וגמרו שערותיו וצפרניו אמרה אינו נפל וראוי להצילו ותצפנהו:

ותקח לו תיבת גומא עשתה כן כי אמרה אל אראה במות הילד. או התבולה שיאמרו אילמנגני פרעה כבר הושלך מושיען ביאור ויחשבו שמת ותתבטל הגזירה וכן אמרו רז"ל מאשר ולא כל אשר. או מרים נבאת שתעשה כן לשיגדל בבית המלך להיותו גדול הנפש לא שפלה בבית עבדים ולזה הרג המצרי והושיע בנות מדין ועוד שאם יגדל בין אחיו לא היו יראים ממנו: **ויפן** כה וכה סיפרה התורה ג' מעשיות בעניניו. אחד וירא איש מצרי ויך את המצרי. שני והנה שני אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך. שלישי ולכהן מדין ז' בנות להודיע שמשה היה דיין בטבע ובעל משפט שלא די המצרי שהכה לישראל שהכרו אבל גם ישראל עם ישראל שהיו מריבין שלא הכירה לו יהדות שהאחד ישראל והאחד מצרי אבל עם היות שניהם ישראלים אמר לרשע למה תכה ולא די אלו שהם בני ישראל אבל עם היות בנתי כהות גוים היה בעיניו העול שעושה זה לזה רע ויקם משה ויושיען:

ויאכל להם במדבר שלא להמך זה יתרו. על פני המים זה משה שנאמר כי מן המים משיתיהו. כי ברוב שמים המלאכו הוא שכתוב ויבא משה וכל זקני ישראל

לאכל לחם וגו': **ומשה** היה רועה את צאן יתרו חותנו רועה בעבור שמדין קרובה למצרים ופחד משה מפרעה בהר אומנות בשדה שלא יכירוהו וגם השיון צריך התבודדות בשדה ולפי שאז"ל שתם רועה פסול לפי שמרעה בהמתו בשדות אחרים לזה אמר צאן יתרו חותנו במה שאמרו רועה פסול דוקא רועה בהמתו אבל רועה של בהמות אחרים כשר ועוד שהיה נוהג הצאן אחר המדבר שהוא מקום שאין זורעים ואין לו בעלים ועוד שנהג הצאן אל מקום קדוש לשיבוא לו שפע אלהי וז"ש ויבא אל הר האלהים חורבה למקום הרב שאין שם בני אדם בשמרידו עוזו. וי"א ומה ראה משה ליטפל ביתרו עובד ע"ז אלא לפי שהיה ירא מפרעה ואין למלך יכולת על הכומרים ובהר בכומר שהיו לו בנות רבות כדי שיעשו לו צל ולא ידקדקו עמו:

בוער באש מדוע לא יבער הסנה מכאיש זה את זה וגו ארבע תשובות אחד כתרגומו בוער באש בעיר באישתא ותרגום במדוע לא יבער הסנה לא מיתוקד וכמו שפירש הרמב"ן בוער כמעט דולק ומדוע לא יבער לא ישרף. פירוש שני מלשון בערתי הקדש והיה לבער. פירוש שלישי אחר שאינו אוכל אינו בוער שאם היה בוער היה אוכל וא"כ אע"פ שאני רואה אותו בוער אינו בוער וא"כ מדוע אינו בוער אחר שאני רואה אותו בוער. פי' רביעי מדוע הוא בטרחא וירצה מדוע לא אוכל וכי לא יבער הסנה והלא אני רואה אותו בוער:

ויאמר משה אסורה נא ואראה יש לשאלות איך ידע שהקרבה יותר ממקום רחוק. והתשובה שיש משיחה שמושחים האצבע בה ודולקין האצבע ודולק כנר עד שנתרף המשיחה והאצבע אינו נשרף ואני ראיתי נשרת דולק במים שרופים היא הגוא"ה ארדינט"י בלע"ז ברומא ווי"ן וצו להבה עד שכלו המים שרופים ונכב' ולא נשרפה הנשרת והיתה כבראשונה וכבר אז"ל שיש זאת הסגולה לשלמנדרא ולז"א אתקרב לסנה ואעיין בו אם יש בו אותה המשיחה וא"כ הוא דבר טבעי וא"ל אל תקרב הלום לראות אם הוא טבעי שאינו רק דרך נס ובזה הותר הספק שהקשו טעם לנא יבער כפירוש אמיצי שמה שאמר בוער באש הכוונה שהיה האש סביב כל ענף וענף מן הסנה ותמה מדוע אינו נכנס האש בתוך כל ענף לכלותו שאם יכנס בתוכו היה אוכל ומאחר שהאש בסנה מדוע לא נכנס בתוכו לשורפו: **וירא ה'** פירוש וירא משה שאינו אש גשמי אלא הוא ה' כשסר לראות ולזה בוער ואינו אוכל שהאש אינו אש גשמי לשיהיה אוכל והכוונה שנראה הקב"ה בסנה באש לפי שמרע"ה היה חוקר גדול והיה נוהג הצאן שהם הצורות הדמיוניות אחר המשכל וזהו שאמר אחר המדבר שהוא השכל שהאדם חי מדבר ר"ל משכיל והרוצה להשכיל במושכלות התורה צריך להרחיב גופו ולעזוב התאוות הגופניות וז"ש ויבא אל הר האלהים חורבה ומצד חקירתו ראה שא"א שהאדם יחיה בגוף ונפש לעולם אע"פ שלא יחטא שכן דעת הפילוסופים לפי שהאדם מורכב מארבע יסודות והם הווים ונפסדים שא"א למי שהורכב מהם שיחיה נצחי וכן היה עושה היקשים אחרים ודעת רז"ל הוא שאדם הראשון היה חי לעולם אם לא יחטא ולזה הראה לו הקב"ה שהפילוסופי' והחקירה האנושית כוזבת בהרי הסנה בוער באש ועם כל זה איננו אוכל וכן אע"פ שיש באדם חום טבעי שמכלה הלחות הטבעי וכן החום מבחוץ וגם התנועות גופיות כמו שכתב בן סירא עם כל זה לא ימות אם לא בחטא אדם הראשון ואחר כך הראה לו זה בגופו שעמד ארבעים יום לחם לא אכל ומים לא שתה ולא כלה לחותו הטבעי:

של נעליך כאן אמר. לשון רבים וביהושע לשון יחיד נעלך והטעם שמרע"ה היה צריך לעשות שני דברים קשים האחד להוציא את ישראל ממצרים השני היה צריך להכניסם לארץ ישראל לזה אמר נעליך לשון רבים שלשון נעל שמצרים כטורה לישראל שלא יוכלו לצאת ובעל נפק תינע אותם מלצאת מארץ מצרים וגם ארץ ישראל סגורה לשלא יכנסו ישראל בה שנאמר ויריחו סוגרת ומסוגרת מפני בני ישראל ולזה אמר של נעליך השר שתי מנעולים אבל ליהושע אמר אין צריך אתה לשבור רק מנעול אחד והוא מנעול ארץ ישראל שמנעול מצרים כבר נשבר. והטעם שנראה בסנה ולא באילן אחר רמז לו שישראל עם דכא ושפל רוח כסנה שהוא קטן שבאילנות שהקב"ה רוצה להשגיח בהם שנאמר כה אמר רם ונשא ואת דכא ושפל רוח. השני במשה תמה א"א שישראל אינם נכרתים ונאכלים אחר שהם מלשינים וכמו שאמרו על פסוק אכן נודע הדבר וחשב שלא יצאו מגלות ושיאבדו שם ובזה ישראל דומים לסנה שמזיק למי שמגיע אליו ומזיק קוצו לקוצו לכן רמז לו שכמו שהסנה איננו אוכל כן ישראל. שלישי שזה אילן שא"א לעשות ממנו צלם וצורה לרמוז שלא יעבדו ע"ז ולומר שאינו גוף ולא כח בגוף. רביעי לרמוז בכל צרתם לו צר שהסנה מלא קוצים. החמישי לרמוז לו שיהיה הקב"ה כקוצים בעדו של פרעה. הששי לרמוז שכל מי שיעשה רעה לישראל יצא מהם כעוף שנכנס תוך הסנה שיוצא נוצתו נמרט. והשביעי שפרעה דומה לאש וישראל לסנה ועם היותו כן לא יכלה. דבר אחר מה סנה גדל על המים כך ישראל בזכות התורה שנקרא מים:

ויסתר משה פניו אמרה מטרונה לר' יוסי אלהי גדול מאלהיך כשנגלה אלהיכם למשה הסתיר פניו אבל כשראה הנחש שהוא אלהי וינס משה מפניו אמר לה כשנגלה אלהינו למשה לאיזה מקום היה יכול לברוח לשמים לים ליבשה אבל הנחש כשאדם בורח ממנו ג' פסיעות יכול להנצל לכן וינס משה מפניו: **דרך** שלשת ימים אמר ג' ולא אמר שנים או ארבעה שזה מהלך בין מצרים לסיני:

ושאלה אשה משכנתה יש מקשים אבותינו גנבים ואינו כן כי הוא מצוה והשם נותן עושר למי שירצה ויקחנו מידו ויתננו לאחר: **כי** כבד פה וכבד לשון אותיות הלשון דטלנ"ת ואותיות הפה אותיות השינים והחיך והגרון לזה אמר שבכולם כבד ועדיין יש אותיות השפתים ואת בומ"ף לזה אמר אחר זה ואני ערל שפתים: **ואת המטה** הזה תקח בידך יש בזה ספקות:

הספק הא' מה צורך לתת לו מטה לעשות אותות שבזולתו יעשה אותם: **הספק הב'** אחר שרצה השם לתת לו מטה לעשות האותות היה ראוי שיאמר לו כן קודם שיאמר לא איש דברים אנכי שיאמר והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. והנכון בעיני לפי שבשלשה פעמים הפציר משה שלא ללכת בזה השליחות בראשונה אמר מי אנכי ואח"כ אמר והן לא יאמינו לי ובודאי תואנה הוא מבקש שאחר שא"ל הקב"ה ושמעו לקולך איך אמר והן לא יאמינו לי ולזה אז"ל שנענש בצרעת ונתן שהורה לו שלפי שדיבר לשון הרע מישראל כתיב לכן השיב ידו מצורעת שהמצורע הוא לפי שהוציא שם רע ולכן לא השיבה ספירית לו מראה גוון אחר ואחר כך אמר לו לא איש דברים אנכי שטען שלשה טענות אחת שאינו ראוי מצד עצמו והוא מי אנכי ואח"כ טען מצד ישראל ואמר והן לא יאמינו לי ואח"כ טען מצד לשונו ואמר לא איש דברים אנכי וכשהשיב הקב"ה לכולן ולא מצא טענה אז אמר בלא שום טענה שלח נא ביד תשלח כלומר בקש שליח לשליחותך שאיני רוצה ללך וכוונתי שלא מצא עצמו מוכן: ולזה אמר שלח נא ביד תשלח שאין אדם בעולם שלא יהיה יותר מוכן ממני וביד מי שתשלח עתה ברגע הוא יותר מוכן ממני ולזה אמר לו הקב"ה לא תאמר איני מוכן איני ראוי שאפילו אם יבא שהוא חמס אעשה בכחי הגדול שיהיה ראוי ומוכן והעץ עצמו יעשה האותות ולכן לא נתן לו המטה קודם זה עד שהפציר תכלית ההפצר זהו דעתי ולא ראיתי במפרשים מי שהרגיש אלו הקושיות:

ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו. יש להקשות למה בקש להמיתו שלוחי מצוה אינן ניזוקין וכל שכן שהקב"ה השולח עצמו. תשובה בנדרים תניא רבי יהושע בן קרחה אומר גדולה מילה שכל זכיות שעשה משה לא עמדו לו כשנתרשל מן המילה שנאמר ויפגשהו ה' א"ר יוסי חס ושלום שמשה לא נתרשל מן המילה אלא כך אמר אמול ואצא סכנה היא דכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה אמר לי לך שוב מצרימה אלא מפני מה נענש מפני שנתעסק במלון תחלה שנאמר ויהי בדרך במלון וכל דבריהם אמת. ונ"ל ע"ד הפשט שענשו הקב"ה בעבור שמשה עשה שתי חלוקות אם אמול ואצא סכנה להם. השהה ג' ימים הקב"ה אמר לי לך שוב מצרימה ויש חלוקה ג' והוא למולו ולעזוב אותו עם אשתי ולזה ענשו הקב"ה וא"כ צריך לתת טעם למשה למה לא עשה כן. תשובה משה פחד אולי לא יצליח עד זמן רב ושיהיה סבה להרע לישראל עד כמו שראינו כן ויאמרו ישראל משה לא בא אלא לעשות זה השליחות אם יצליח טוב ואם לאו יברח לארצו בגפו יצא לכן לקח אשתו ובניו והוליכם למצרים והם כמו במשכון ואם יאמרו ישראל אתה תברח שפרעה יוסיף לנו רעה יאמר להם הרי אשתי ובני וכל אשר לי במשכון. דעו שאם יעשה פרעה רעה לי יעשה בראשונה שהרי אשתי ובני וכל אשר לי במשכון הנקרא בלע"ז רהינים. ועכשיו צריך לתת טעם למה בקש להמיתו שמשה בטוב עשה. התשובה שהיה ראוי שימול לבנו ולעזוב אותו עם אשתו ואחר ג' ימים שילך בנו מסכנה ישלח בעבור אשתו ובניו ולזה ענשו הקב"ה וא"ת ומשה למה לא עשה כן. תשובה לא היה לו ממון כלל שנא' ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור ולמה חמור ולא סוס ועוד חמור אחד לבד וי"מ חמור מין חמור ושהיו חמורים רבים וזה א"א שאמר החמור בה"א הידיעה אלא היה חמור אחד לבד ובן האחד נחיקה והאחר באחורי החמור ומשה לרגל הכלל מורה שאין לו ממון לשלוח בעבור אשתו ובניו ולכן לא עשה משה זאת החלוקה והקב"ה למה ענשו לפי שהיה לו למולו ולהניחו ואחר ג' ימים היה לו לשלוח ליתרו שישלח אשתו ובניו ומשה לא עשה כן שהוא עניו מאד ולא רצה להטריח חותנו בזה סוף סוף החטא קטן מאד וא"כ למה בקש המיתו יספיק עונש קטן ועוד שאין עונש מי שלא מל בנו אפילו שיהיה במזיד אלא כרת וגם זה לו עצמו כשהגדיל ולא לאב. תשובה הקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה. ויש בכאן עוד ספק גדול משה למה לא מל בנו שהאב חייב למול בנו ולא האם עד שלזה אז"ל מסכת ע"ז קרי ביה ותקח והא כתיב ותכרות קרי ביה ותכרת פי' שצפורה צותה למשה שימול בנה. ואיבעית אימא אתחלה ביה איהי ואתא משה וגמר. ועכ"ז יש ספק למה לא עשה משה מרצונו עד שצפורה בקשה ממנו שימול וגם למה לא היה משה המתחיל והגומר. והתשובה שזה הבן הוא השני שהוא אליעזר ולא גרשום כסברת הרמב"ן אלא הוא השני והוא אליעזר וראיה שאמר לך מצרימה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ואחר זה אמר שנולד זה הבן ואם

שהוא גרשום הרי אמר עליו גר הייתי בארץ נכריה שמשמע שעדיין היו לו אויבים והיה גר לשבה שהיו לו אויבים אלא אחרי הוא אליעזר שאמר עליו אלהי אבי בעזרי שנראה שכבר מתו אויביו ובזאת ההקדמה נאמר שאפשר לכן הראשון שהוא גרשום אע"פ שהיא גויה הרבה למשה שימול גם כי אמרה מאחר שאביו מהול יהיה גם כן הבן מהול אבל כשראתה שבנו בסכנה מצד המילה או נבריה רבה כדרך הממולים לכן כשילדה לאליעזר שהוא זה שהזכיר כאן לא עזבה למשה שימול אותו כי אמרה פן ימות ולפי שהיה ראוי למשה שימול אותו על כרחה ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ולכן היא עצמה שעשתה העבירה לקחה צור במהירות ומל אותו כל כך במהירות עד שהחתך בצור קצת מרגלי הילד וזהו שאמר ותגע לרגליו שהלך הצור עד רגליו וזהו שאמרה חתן דמים אתה לי כלומר החתני היה מת לסבתי שלא עזבתיו למולו. ובזה הפירוש הותר הספק הראשון עוד שהוא למה לא מל אותו לפי שהיה אנוס מצד אשתו. עוד נראה שהטעם שלא מל אותו משה הוא לפי מה שכתבתי למעלה אמול ואלא לדרך וגו':

ויפגשהו ה' פירוש פגש בו כמי שפוגע להכירו בשבש ומפילו לארץ וכן פגע הקב"ה בגופו והפילו בארץ וחלה לכן לא היה לו יכולת למולו והוצרכה צפורה למולו ותגע לרגליו הגיע הדם לרגלי משה ובזה מלול כדרך ורצה הדם על המשקוף ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף: **וירף** ממנו אז אמרה חתן דמים למולות. יש להקשות למה בתחלה לא אמרה אלא חתן דמים אתה לי ולא אמר למולות וכשירף ממנו אמרה חתן דמים למולות שגם בתחלה היה חתן דמים לסבת המילה. והתשובה שבתחלה מלתה אותו ולא עשתה פריעה ולסבת המילה ירף ממנו ולא נתרפא לגמרי אז אמרה חתני היה נראה בעבור שתי מילות שלא עשיתי לא מילה ולא פריעה ועתה כשעשיתי מילה נתרפא מעט אעשה פריעה ויתרפא לגמרי. או ירצה חתן דמים איש דמים אתה לי שבעבורך ימות בעלי וכשסר החולי אמרה אין אתה חתן דמים מהריגה אלא חתן מתבוסס בדם מילה. או ירצה שכשראתה צפורה שמשה נוטה למות אמרה בלבה לאחת משתי סבות הוא זה או בעבור שנשא גויה כי אשה כושית לקח או בעבור שלא מלתי לבני ולכן לקחה צור ומלתה אותו ואז אמרה מאחר שמלתי אותו מכאן והילך אם בעלי ימות אינו רק לסבתי שנשא גויה שאם בעבור המילה כבר הוא מהול וזה הוא שאמרה כי חתן דמים אתה לי אם ימות חתני לסבתי הוא וכשנתרפא משה אז אמרה ודאי אם החתני היה מת לא היה לסבתי אלא למולות בעבור שמילה שאם היה לסבתי אע"פ שמלתי בני היה השני מת וזהו טעם אז אמרה ולא קודם לכן. כן נראה לי והוא ענין טוב מאד:

פרשת וארא

וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. יש בזה שני ספקות:

הספק הא' שהרי מצינו שהודיע לאבות שם ה' שנאמר באברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים ואשביעך בה' אלהי השמים. וביצחק ויעתר יצחק לה' וגם רבקה ותלך לדרוש את ה' ויאמר ה' לה ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ואברככה לפני ה' וביעקב מה זה מהרת למצוא בני ויאמר כי הקרה ה' אלהיך אכן יש ה' במקום הזה וא"כ מה זה שאמר ושמי ה' לא נודעתי להם:

הספק הב' נראה מזה שבא הפסוק למעט בכבוד האבות שלא נראה להם בשם ה' ובשם המפורש אלא באל שדי ולבנים כבד אותם על השמים ואמר לכן אמור לבני ישראל אני ה':

התשובה שמי שנגלה לו הקב"ה באל שדי מודיע אותו שברא העולם יש מאין אבל אינו מורה איתור בחוש ובידיעה גמורה אלא מודיעו כן והוא מאמין דרך אמונה מה שמודיעו הקב"ה אבל מי שנגלה לו הקב"ה בשם ה' מורה לו בחוש שהקב"ה ברא העולם יש מאין והשם שם שדי מורה שאמר לעולם די ואינו מורה לו אלא שברא העולם ושאמר די לא תהיה יותר גדול אבל שם ה' הוא מלשון הויה שמהוה העולם וברא וזהו מורה לו שיראה בעיניו שבראו ולזה אמר וארא אל אברהם וגו' באל שדי שהודעתי להם שבראתי העולם והאמינו כי אבל לא הראיתי בחוש אבל אני רוצה להראות לבני ישראל בחוש שבראתי העולם וזה הוראה לו בתנין שכל העולם אינו אלא חומר וצורה והמטה לא היה לו צורת תנין אלא צורת עץ והקב"ה נתן בו צורת תנין אבל החרטומים לא עשו צורת תנין במטה שלא היה אלא אחיזת עינים והראיה שהחוקר אמר בא"ת להדם שידע צורת שום דבר קטן וגדול מה הוא א"כ איך עשו צורת תנין כי לא ידעו מה הוא אלא ודאי היה אחיזת עינים אבל הקב"ה עשה צורת תנין הרי בריאת הצורה בחוש וגם ראו בחוש בריאת החומר שבלע מטה אהרן את מטותם אחר שחזר מטה ולא נתחדש שם כמות גדול ממה שהיה קודם הרי בריאת החומר וח"ש והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה' פירוש לא יאמינו באמונה שהקב"ה ברא העולם עד שיראו בחוש ויאמר אליו ה' מזה בידך ויאמר מטה ויהי לנחש הרי ראו בחוש בריאת כל העולם יש מאין ולהורות שמה שעשו החרטומים היה אחיזת עינים ולא אמת בלע מטה אהרן אחר שחזר מטה את מטותם לומר שמעשיהם כבל שמי שכחו גדול ואמיתי בולע למי שכחו קטן ושקר ובזה הותרו השני ספקות. הספק הראשון שאיך אמר ושמי ה' לא נודעתי להם הרי הודיעם שמו אמת הוא שהודיעם שמו ה' שברא העולם אבל לא הודיעם כן בחוש אלא באמונה. וגם הספק השני שנראה שבא למעט כבוד האבות לא בא אלא לכבדם שאע"פ שלא הודיעם בחוש האמינו אבל לבנים צריך שיאמינו שיראו בחוש. וי"מ שבאל שדי עושה הש"י נסים נסתרים ובשם ה' נסים מפורסמים ולזה אמר שלאבות נראה באל שדי לעשות נסים נסתרים ברעב פדה אותם ממות ובמלחמה מידי חרב אבל לבנים רוצה עתה לעשות נסים מפורסמים בשם ה' להפוך המים דם והארץ כנים וחשך ומכת בכורות: **ובזרוע** נטויה לנטות זרועו מן השמים עד הארץ:

המוציא אתכם כתב ר"א כי היתה במערכה המחברת הגדולה למחברים העליונים שיעמדו שם בגלות: **נשאתי** את ידי משל כאדם שישא ידו לשמים: ונשבע כמו כי אשא אל שמים ידי:

מקצר רוח במדרש רמז לקץ הגאולה שהוא קטן מקצר שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה וגו': **ואני** ערל שפתים בשתי פעמים הראשונה אמר שאהרן יהיה מליץ ביני ובין העם שנאמר ודבר הוא לך אל העם ולא אמרת ביני ובין פרעה ואיך ישמעני פרעה ואני ערל שפתים לזה אמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן שגם הוא יהיה מליץ בינך ובין פרעה לזה אמר ראה נתתיך אלהים לפרעה פי' מלאך והמלאך מדבר לנביא והנביא לפרעה:

ויצום אל בני ישראל שימתנו להם שלא ימשו אליו:

הוא

הוא אהרן ומשה הקדים אהרן לפי שהוא גדול בשנים הוא משה ואהרן הקדים משה למעלתו :
אני אקשה את לב פרעה כח לסבול המכות וכן ויחזק ה' את לב פרעה : **צבאותי** קראם כן לפי שהם שנים עשר שבטים כנגד שנים עשר מזלות :
בלהטיהם כתב הרמב"ן אמרו רבותינו שהם מעשה כשפים ועל ידי מלאכי חבלה. הם נעשים מגזרת אש לוהט שהם נעשים על ידי לוהטים מלאכי אש שלהבת באדם ולא ידע ותבער בו ולא ישים על לב ואולי קראו כן המלאכים השוכנים באויר בקורים אותם שרים אבל בלטיהם הם שדים מגזרת לט שהשדים באים בלט כי הם בעלי גוף מאויר שאינו נרגש והרטומי מצרים יכלול את שניהם עד כאן : **הנה** יוצא המימה מנהג מלך מצרים עד היום לצאת בתמוז ואב כי אז יגדל היאור לראות כמה מעלות עלה ועוד מנהג המלכים לצאת בבקר לנהר להשתעשע לפי שראות המים טוב לעינים :
בזאת תדע כי אני ה' אמר כן לפי שאמר לא ידעתי את ה' ולכן אמר למען תדע כי אין כה' אלהינו למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ :
והדגה אשר ביאור תמות מכאן שיש השגחה אפילו בבעלי חיים. לא מצד הבעלי חיים אלא מצד בעליהם ולפי שמצריים היו בעלי נילוס ההוטאים לכן אפילו בדגים השגיח שמתו בעון מצרים שאמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והדגים אכלו בשר בני ישראל לכן ימותו אבל בדור המבול שלא חטאו הדגים ולא נזקקו לשאינם מינם לא מתו כנאמר מכל אשר בחרבה מתו ולא דגים שבים וצפרדעים שמסרו עצמם בסכנה לעשות רצון הקב"ה ונכנסו בתנורים אמר וימותו הצפרדעים מן הבתים מן החצרות ומן השדות אבל של תנורים לא מתו. ועוד לפי שכל מעשה החרטומים אחיזת עינים לזה אמר שמעשה ה' הוא גדול ונורא שהמים נהפכו לדם והיו דם ודאי ולא אחיזת עינים וראיה שהדגה אשר ביאור המו' ואם הם מים אלא שנראים לעינים דם לא היו מתים הדגים ולזה צלמו אמר ובאש היאור שאם היה אחיזת עינים למה באש היאור אלא שהיה דם ועוד ונלאו מצרים לשתות מים מן היאור שלא יכלו לשתות ואם היה מים למה נלאו לשתותו :
ויעשו כן החרטומים אחר שנהפכו כל המים דם מה עשו החרטומים. התשובה לא הפך אהרן אלא המים שעל הארץ והם הפכו והוציאו מים ואין מעשיהם כמעשה אהרן שהוא הפך כל היאור וכל המים וגם שבכל גבול מצרים שלא היה רואה הפך לדם ועוד הפך מים רבים תמיד ומים אחרים באים ועוד עמדה המכה ז' ימים אבל הם מים מעטים בכלי ברגע אחד עד שסב פרעה לביתו :
צפרדעים יש אומרים מין דג נקרא אל תמסח ויוצא מן הנהר ותופש בני אדם והאמת שאינם רק השרצים הנמצאים בנהרות שמשמיעין קול :
את כל גבולך במדרש בני חם ומצרים היו חולקים בתחומים הכושיים אומרים ע"כ תחומנו וכן המצריי' כשבאו הצפרדעים עשו שלום הגבול שלא באו הצפרדעים דעו שאינו של מצרים :: **למתי** אעתיר לך להכרית הצפרדעים ויאמר למחר מנהג כל אדם ברוצה שתסור ממנו מיד וכתב הגאון שפרעה חשב אולי מערכת השמים שולחה הצפרדעים על מצרים ומשה יודע כי הגיע עת סורם לכן אמר לו התפאר עלי בחשבו שיאמר פרעה להכריתם מיד ולכן האריך למחר. ורבינו יעקב פירש דמה שאמר למתי לא קאי לאעתיר לך אלא למה שאמר פרעה ושלחה את העם ואמר למתי תשלח העם ואני אעתיר מיד והשיב

פרעה למחר אשלחם ואתה מיד תעתיר ומיד תסור המכה ומיד יצא משה מעם פרעה ויצעק ויעש ה' כדבר משה וימותו מיד הצפרדעים בעת ההיא והטעמים מוכיחים שיש פסק בין למתי ובין אעתיר : **על** דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה אמר בזאת המכה כן ולא אמר כן בשאר המכות שיאמר כאן על דבר הערוב או על דבר הברד. לפי שרצה לתת טעם למה צעק משה אל ה' בזאת המכה יותר מבמכות אחרות שלא אמר בהם צעקה אלא ויעתר אל ה' או ויפרוש כפיו אל ה' ואמר הטעם לפי שעשה משה בזאת המכה מה שלא עשה בכל שאר המכות שאמר התפאר עלי למתי אעתיר לך ולא מצינו כן בשאר המכות ולזה צעק עתה לפי שכל כבודו היה תלוי בזאת המכה וזה הוא שאמר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה פירוש בעבור דיבור הצפרדעים ששם משה עם פרעה כשאמר לו התפאר עלי :
ויעשו כן החרטומים בלטיהם ולא יכולו הטעם לפי שאמרו רז"ל שאין השד שולט על בריה פחותה משעורה. וי"א לפי שהמכשף שאין רגליו בארץ אין לו יכולת לעשות כשפים וכל הארץ היתה מלאה כנים כאותו מעשה דשמעון בן שטח שתלה שמונים כשפניות לפי שלא היו רגליהן בארץ : **אצבע** אלהים היא. קשה מה שאמרו ז"ל כמה לקו באצבע עשר מכות ונראה מזה שמכה אחת לבד נעשה באצבע. והתשובה שאמרו עד עתה היינו סבורים שכל המכות היו על ידי כשפים. ועתה אנו רואים שאצבע אלהים הם ואע"פ שאמר היא רצה לומר אצבע אלהים היא אותה העושה כל אלו המכות. וא"ת הנה בדבר כתיב הנה יד ה' הויה וא"כ אותה המכה נעשה ביד וכל מכה צריכה יד אחת. התשובה שמה שאמר בה יד ה' אינו אלא שרמז לחמשה מינים הכתובים בה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן :
תועבת מצרים כתב כן לגנות ע"ז והוא שלה ומשה לא אמר לפרעה אלא אלהי מצרים והקשה ר' אברהם א"כ למה לא יאכלו שור וגדי ולפי דעתי שהיו כבני חם שאינם אוכלים בשר דג חלב וביצים וכל שיצא מחי ומתעבים האוכל והרועה ואם אחד מהם בא לארץ נכריה יברח ממקום האוכלים שם בשר וכליהם טמאים להם ולא יאכלו כל דבר שיגע בו בשר וזהו כי את הלחם אשר הוא אוכל ע"כ. ונראה לי להשיב לקושיית ר' אברהם לפירוש הראשון שלכבוד שלה שהוא מכבר לא יאכלו כל בשר גם גדי ושור : **ושמתי** פדת חסר ולפי שגאולת מצרים אחריה שיעבוד אבל גאולה עתידה תשועת עולמים פדות מלא ו' הוא שנאמר פדות שלח לעמו : **אל** יוסף פרעה התל יש להקשות איך אמר דיבור של גנאי לפרעה שהרי אמר ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים ואמרו רבותינו ז"ל צוה עליהם לחלוק לו כבוד בדבריהם ואמר וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר ופרש"י חלק כבוד למלכות שהרי ירד פרעה בעצמו אליו בלילה שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו ואם כן איך דיבר דבר שאפילו אחד מהגנבים מקפיד עליו כשאומרים לו שהוא מכזב. והתשובה כשראובן מתוכח עם שמעון על אי זה דבר שיהיה ושמעון אומר לראובן דברים של שעם והנה מגולה ראובן ראוי לראובן שיאמר לשמעון דבר גנאי בשיכעיסהו ויסכת טענתו השובה בכעסו ויהיה ראובן צודק וכן עשה משה שהיה אמר לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה לה' אלהינו ואמר לו פרעה לכו זבחו לאלהיכם בארץ ויאמר משה לא נכון לעשות כן כי תועבת מצרים נזבח לה' אלהינו הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו דרך שלשת ימים נלך במדבר וזבחנו לה' אלהינו. משה רבינו השיב לפרעה

שענה נכונה שא"א לזבוח לה' בארץ ופרעה השיב לו מענה
נאות ואמר לו יהי כדבריך אבל לטענתך יספיק שיהיה
הזביחה חוץ לכרך כמו מהלך חצי יום וכיוצא בו מה צורך ג'
ימים וזהו שאמר ויאמר פרעה אנכי אשלח אתכם וזבחתם
לה' אלהיכם במדבר שטענה נכונה אמרתם שאין נכון
לזבוח בארץ אבל ג"כ מה צורך שלשת ימים יספיק יום או
חצי יום וזה הוא שאמר רק הרחק לא תרחיקו ללכת ומשה
לא ידע מה יענה לו שפרעה אמר טענה גדולה לא ידע
משה מה להשיב לו אלא אמר כזבן שקרן היית עד עתה
לא תכזב עוד רק אל יוסף פרעה התל ובפחד מכת הברד
ובכעס שהכעיסו לא הזכיר פרעה עוד רק הרחק לא
תרחיקו אלא נכנס מצד אחר ואמר מי ומי ההולכים
וכשאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך אמר ראו כי רעה נגד
פניכם לומר אתם רוצים לברוח כמי שטוען כלאחר יד
מדוע אתם רוצים טף וגם שלשת ימים ולא הזכיר בפירוש
אלא טף שכבר פחד לו לומר בפירוש הרחק לא תרחיקו
שכבר ייסר אותו והכעיסו על זה וזה ענין נאה:

ויסר הערוב שישובו למעונותם שאם היו מתים יהיה
להם תועלת מן העורות אבל בצפרדעים וימותו
למרר חייהם ויצברו אותם חמרים ותבאש הארץ:

וישלח פרעה והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד
ויכבד לב פרעה הטעם שאע"פ שראה שבמקנה
מצרים היתה המכה וימת כל מקנה מצרים ולא מת ממקנה
ישראל עד אחד עכ"ז ויכבד לב פרעה. או יאמר שאחר
שראה שממקנה ישראל לא מת אחד אמר בלבו זאת המכה
עליהם יהפך שאני אתפרע ממקניהם כל המקנה שמתו
מעמי ולפי זה הפירוש מה שאמר והנה לא מת ממקנה
ישראל עד אחד הוא טעם וסבה למה שאמר ויכבד לב
פרעה ולא שלח את העם: **נטה** את ידך על השמים כתב
ר"א הוא האויר וכן על פני רקיע השמים:

ואש מתלקחת בתוך הברד הפלא בזאת המכה הוא כפול
ומכופל ומורכב משלשה פלאות. האחד חיבור שני
ההפכים מבלי שישחיתו זה לזה כדרך המים לכבות האש.
השני שהאש בתוך הברד הפך הטבע שיסוד האש מקיף
ליסוד האויר וליסוד המים ובזה המים מקיפין לאש. השלישי
שאלו היה האש מקיף והברד בתוכו היה השינוי פחות ממה
שהוא עתה ולא היה כל כך פלא כמו שהוא עתה שהמים
וכ"ש הקפואים מדרכם להתקבץ אל עצמם ולהעצר וכל מה
שיוסיפו העצר יוסיפו לחסר פגישתם למקיף מחוץ וכ"ש
כשיהיה המקיף אש שמדרכו להתפזר ותשלם הפרדתם
בשתי הסבות יחד אבל כשיהיו המים למעלה והאש בתוכם
יהיה הענין הפכי לזה שהם יוסיפו פגישה והדוק יחד. כי
האש הפנימי תפזר לחוץ והמים העליונים יתקבצו ויעצרו
לפנים וכל מה שיוסיפו הפגישה וההדוק יהיה יותר פלא
שלא יתפעלו זה מזה ושלא יכבו המים את האש:

ה' הצדיק לפי שאמר שלח העז את מקנך אמר ה'
הצדיק שגמל עלי חסד ואני ועמי הרשעים
שלא שמנו לב לדבריו: **והחטה** והכוסמת לא נוכו כי
אפילות הנה אחז"ל פלאי פלאות נעשו בהם. ויש לבאר
אחר שהיו מאוחרות מה פלא נעשה בהם אחר שהפשתה
והשעורה נוכתה כי השעורה אביב והפשתה גבעול.
והתשובה שלחוזק קול הברד או כח האש מתלקחת היה ראוי
שימותו שרשי התבואה תחת הקרקע וכל שכן ותהלך אש
ארצה: **וירא** פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף
לחטוא ויכבד לבו הפשט הוא שאחר שהיתה הרוחה ויוסף
לחטוא ואיפשר לפרש שבעבור שבמצרים אינו יורד מטר
והיה פרעה ועמו מתאוים שימטיר והקב"ה נתן קולות
וברד ומטר ולכן פרעה בקש ממשה הקולות יחדלו והברד
לא יהיה עוד אבל מטר יבוא ומשה פירש כפיו אל ה' וגם
מטר לא בא כמו שאמר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות
והברד ומטר לא ניתך ארצה אז חטא פרעה אחר שגם
מטר לא ניתך ומה שבקשתי ממשה לא עשה כבקשתי ודאי
הגיע השעה כפי המערכה שיוכר הכל וזהו שאמר וירא
פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא ויכבד
לבו הוא ועבדיו ואע"פ שאמר וה' נתן קולות אלהים וברד
וימטר ה' ברד על ארץ מצרים ידוע שבכלל זה שבא מטר
גם כן שהרי אחר שאמר ויחדלו הקולות והברד אמר ומטר
לא ניתך ארצה:

פרשת בא

דרשו רז"ל דצ"ך עד"ש באח"ב השתים בהתראה ושלישית
בלא התראה ד"ן בהתראה ך' בלא התראה. ע"ד
בהתראה ש' בלא התראה ב"א בהתראה ח' בלא התראה
מכת בכורות בהתראה שחוזר לסדור הראשון. עוד השתים
שהיו בהתראה באחת אומר הנה יוצא המימה ובאחת
אומר בא אל פרעה שר"ל אל ביתו שבמכת הדם אומר
ונצבת לקראתו על שפת היאור ובצפרדעים. בא אל פרעה
בכנים אין התראה בערוב הנה יוצא המימה ובדבר בא אל
פרעה במכת השחין אין התראה. ובברד השכם בבקר
והתיצב לפני פרעה והכוונה הנה יוצא המימה. בארבה
בא אל פרעה. החשך אין בה התראה. והטעם שבשלישית
אין התראה דארז"ל מי שלקה ושנה מכניסין אותו לכיפה.
והטעם שאחד ביאור ואחד בביתו לפי שנתגאה עם ביתו
שנאמר ויבא אל ביתו ולא שת לבו גם לזאת מה צורך לומר
שבא לביתו ידוע הוא שלא נשאר בשוק אלא לומר שנתגאה
עם ביתו וכן נבוכד נצר נתגאה שנאמר הלא דא היא בבל
די אנא בניתה לבית מלכו בתקף חסני וליקר הדרי וכתיב
שלו הוית בביתי ורענן בהיכלי. ונתגאה ביאור שנאמר לי
יאורי ואני עשיתני ולכן מאלו השני מקומות בא מפלתו
וכן נבוכד נצר שנתגאה ורצה לעלות ממדרגה האנושית
למדרגה אלהית. השפילו השם יתברך ממדרגה אנושית
למדרגה בהמית עשבא כתורין יטעמוניה: **ראו** כי רעה
נגד פניכם יש פילוסוף ושמו אנוש שסברתו שיש שם שתי
אלוהות אחד פועל הטובות ואחד פועל הרעות ואמר פרעה
פועל הרעות הוא אלהיכם שמיום שבא למצרים לא עשה
טוב שיהיה אלא רעות ומכות וזהו שאמר משה למה יאמרו
מצרים לאמר ברעה הוציאם פועל הרעות הוציאם להרוג
אותם בהרים פירוש אחר ראו כי רעה נגד פניכם הרעה
שאתם חושבים לעשות הכרת פניכם ענתה בם. ונוכל
לפרש שפרעה אמר לעבדיו ראו מה רשעות אומרים משה
ואהרן לפניכם שאם יאמרו רשעתם בפני עמי הארץ אינו
כל כך רע אבל נגד פניכם שאתם נבונים אומרים רשעות
בחשבם שלא תבינו זה רע גדול ונאוה להשיב שאין ביניכם
מי שיבין רמאותם: **כי** אותה אתם מבקשים יש להקשות
אינו כן שלא בקשו משה ואהרן אלא בנערינו ובזקנינו
בבנינו ובבנותינו ופרש"י כי אותה אתם מבקשים עד הנה
הייתם אומרים נזבחה לאלהינו ואין דרך הטף לזבוח עד
כאן וא"כ היה לו לומר כי אותה בקשתם ונראה בזה כדרך
הסוחר ששואל בסחורתו מנה והאומר הקונה אתן לך
שמונים בעבורה שזה אתה מבקש שאם היית שואל שמונים
הייתי נותן שבים אבל בעבור שאתה חפץ בשמונים שאלת
מאה וכן אמר לכו נא הגברים שאתם שואלים הרבה
בעבור שאתן הגברים שהשבת שאם הייתם שואלים נערים
לא

לא הייתי מודה בהם : רוח קדים. לפי שכוח נקדם בפאת כי משם תחל השמש לזרוח ולכן נקרא מערב אחור. שנא' ואחור ולא אבין לו : רוח ים כ' ר' אברהם נקרא מערב ים בעבור ים הגדול שהולך מספרד ועובר על מצרים לארץ ישראל והוא לפאת מערב ואינו ים אוקיאנוס כי ישראל לא ירשו כל כך ונקרא ים הגדול לפי שרחבו שלש מאות פרסאות ושאר הימים שבארץ ישראל ים סוף וים כנרת וים המלח אין בהם רחב שלשים פרסה : לא נשאר ארבה אחד כתב רבינו חננאל מעת. עתרת משה עד עכשיו אין ארבה מפסיד בגבול מצרים ואם יפול בארץ ישראל ויכנס בגבול מצרים אינו אוכל מגבול מצרים כלום וזה ידוע לכל ובצפרדעים שאמר ביאור תשארנה נשאר בו אל תמיהה עד עכשיו אבל בארבה כתיב לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים ועל זה נאמר שיהו בכל נפלאותיו :

ולא קמו איש מתחתיו יושב אין יוכל לעמוד ולא לפרוש ידיו עומד אינו יכול לישב ואם ידיו פרושות לא יוכל להשיבם אליו שהיה עב מאד שירד מן השמים ולז"א נטה ידך על השמים והיתה מכבה כל נר כאשר בכל החפירות העמוקות וכן העוברים בהרי החשך לא יעמוד נר ואש כלל והיה מורגש שהיה בו כמו ממש וזהו וימש. וכתב ר"א בים אוקיינוס ימצא החשך עב שלא יוכל אדם לספרים אם יום ואם לילה ויעמוד זה פעמים ה' יום ואני הייתי שם פעמים רבות : רק צאנכם ובקרכם יוצג בזה הענין יש ספקות : הספק הא' איך אמר פרעה צאנכם ובקרכם יוצג שלעולם אמרו דרך שלשת ימים נלך במדבר ונזבחה לה' אלהינו ואם היו הולכים בזולת בקר וצאן במה יעבדוהו ומה יזבחו לו : הספק הב' למה אמר ב' פעמים ה' אלהינו ובפעם שלישית אמר ה' ולא אמר אלהינו שאמר ועשינו לה' אלהינו וגם מקננו ילך עמנו ולא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלהינו ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' : הספק הג' אז"ל כצאתי את העיר לפי שכל הארץ מלאה גלולים ואיך תוך ביתו של פרעה דבר הקב"ה עם משה שהרבה מכות הביא עליו שלא התראה ויהיה זאת עמהם וכל שכן שקודם שיבא לפני פרעה היה יכול לומר לו זאת המכה : הספק הרביעי למה אמר לו הקב"ה עתה בתוך אמירת המכה דבר נא באזני העם שם בפרשת משכו היה ראוי אבל בכאן אינו מקומו וכל שכן שפרעה אמר לו אל תוסף ראות פני ואין עתה מקום להאריך אלא שיאמר לו המכה לבד :

הספק הה' למה אמר כאן בתוך דיבור המכה ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. אין כאן מקומו אלא שם בפרשת ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור שאמר שם וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות והיה ראוי שיאמר שם וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים :

הספק הו' למה סמך בכאן גם האיש משה גדול מאד ומה ענינו : התשובה לספק הראשון אמר פרעה למשה מדבריך נראה שאלהיכם אינו פרטי אלא כולל שאמרת במכת הצפרדעים למען תדע כי אין כה' אלהינו לא כעבודות זרות שהם פרטיות ובפלמא אם עבודתי פרטית כמו מזל טלה תעבדוהו בטלאים ואם הוא מזל שור תעבדוהו בשור ותזבחוהו לו ואם מזל גדי תזבחהו לפניו גדיים אבל אלהיכם אלוה כל המזלות והכוכבים והיסודות א"כ אין ראוי לעובדו בבקר ובצאן וא"כ צאנכם ובקרכם יוצג אלא בגופכם ונפשכם גם טפכם ילך עמכם לומר בנינו לך לעבדים ומשה השיב לו שבהודיע טוונה הקרבנות שאין הכוונה בערך השם אלא בערכנו והוא שאם אדם חייב סקילה משליכים השה לארץ דרך סקילה ואם חייב שרפה שורפין הלב השה ואם הרג שוחטים אותו ואם חנק אוחזין צואר הבהמה לשיהמו וזה הוא שאמר לו. פן יפגענו בדבר או בחרב וכל זה בערכנו ולזה אמר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ואמר לו עוד גם מה שאמרת שאלהינו כולל אמת כן הוא ובערכו אין אנו יודעים מה עבודה יחפוץ שיהיה כללית עד שיודיענה אלינו ולזה אמר שני פעמים ה' אלהינו והוא הספק השני. והכוונה שאמר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לה' אלהינו פי' לשיהיה אלהינו וימחול עונותינו ובערכנו יהיו הקרבנות לא בערכו וגם מקננו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לזה התכלית עצמו וזה הוא שאמר עוד לעבוד את ה' אלהינו אבל אחר כך אמר ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' כלומר לא ידענו מה עבודה כללית יצוה לנו בערכו וזהו שאמר מה נעבוד את ה' ובזה לא אמר אלהינו ולזה לא אמר כמה נעבוד שאם הכוונה כמה תכבד העבודה אולי ישאל יותר ממה שיש בידינו היה ראוי שיאמר כמה נעבוד ולפי שאמר לו משה טענה גדולה הוצרך השם ית' לחזק לבו ולז"א ויחזק ה' את לב פרעה ומצד חוזק לבו אמר אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות וכל כך כעס משה כנגד פרעה לפי שאמר לו דברי עלבונות עד שנתחזק משה עם השם יתברך כנגד פרעה לשיבוא לו דיבור להרוג לפרעה ולעבדיו ושלא ילפך מקום מוכן לדבר לו הקב"ה המכה אלא יתנקם ממנו מיד בעמדו לפני פרעה ולזה אמר כשלחו גרש יגרש אתכם ולא די שיגרש אלא שאם תדבר באזני העם שישאלו כליהם יתנום וזה מצד השפעת השם יתברך שהלה על משה וישראל לייטב דעתו של משה על הדברים הרעים שדיבר פרעה כנגדו והיה ראוי שמצד שראו עבדי פרעה שכעס כנגד משה שיוציאו חרבותם להרוג למשה לזה אמר ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים לומר ראוי שיבואו עלינו כל אלו המכות בעבור השיעבוד החזק ולא עוד אלא גם משה שכעס פרעה כנגדו לא עשו לו רעה אדרבה היה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם ובזה הותרו כל הספקות :

עד בכור השפחה אשר אחר הרחים ובמעשה אמר מבכור פרעה היושב על כסאו עד בכור השבי אשר בבית הבור ומדוע שינה. התשובה שדיבור המכה היה ביום והיה בכור השפחה טוחן ברחים ובלילה נותנים השבויים בבית הבור ולפי שהמכה היתה בלילה אמר שם בכור השבי אשר בבית הבור ובכור השפחה ובכור השבי כל אחד. פירוש אחר כמשמע בכור השפחה המכה שהיה בכם ברחו כבורח מן הדבר ורדפו אחריכם והשיגו' ונתנו אותם בבית הבור : ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו פירוש שמן הראוי היה. שינבחו לפי שהמכה היתה במשמרה שניה שהכלבים צועקים לזה אמר עם כל זה לא יחרץ כלב. עוד שהאיש שהולך בחפזון בלילה מנבחים הכלבים אחריו וכל שכן אם מקל בידו וכתיב ומקלכם בידכם. עוד מלאך המות בעיר כלבים צועקים :

ומקלכם בידכם לנהוג החמורים כמו ויך את האתון במקל : בחפזון שימהרו לאוכלו קודם בוא רגע המשחית שיפסח השם על הפתח ולכן נעשה צלי שלא ישתהו בבישול וכן אחז"ל אינו נאכל אלא עד חצות :

ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים שיהיו נשברים כמו ורואה דגון נופל ארצה : בחדש האביב משם נקרא אביב לפי שהוא אב לכל חדשי השנה ומזלו טלה שהוא אב לכל המזלות : וה' הכה כל בכור כל המכות שהביא הקב"ה במצרים עתיד להביאם על אדום במצרי' דם ובאדום

דם ואש ותמרות עשן. במצרים לצפרדעים שקולן נשמע ובאדום כתיב קול שאון מעיר קול ה' משלם גמול לאויביו. במצרים כנים ובאדום כתיב ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית. במצרים ערוב ובאדום כתיב וירשוה קאת וקפוד וינשוף ועורב. במצרים דבר באדום ונשפטתי אתו בדבר ובדם. במצרים שחין ובאדום המק בשרו והוא עומד על רגליו. במצרים ברד ובאדום ואבני אלגביש. במצרים ארבה ובאדום בן אדם אמור לצפור כל כנף הקבצו ובואו. במצרים חשך ובאדום ונטה עליה קו תוהו ואבני בוהו. במצרים מכת בכורות ובאדום כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד וכתיב חרב לה' מלאה דם הודשנה מחלב וכתיב כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום:

אין בית אשר אין שם מת פרש"י היה שם בכור מת אין שם בכור גדול הבית מת שקרוי בכור שנאמר גם אני בכור אתנהו דבר אחר מצריות מזנות היו תחת בעליהן ויולדות מרווקים פנויים והיו להם בכורות הרבה לפעמים הם חמשה לאשה אחת וכל אחד בכור לאביו. וע"ד הפשט הבכורות שמתו במצרים בכורי פטר רחם היו ועל כן קדש תחתיהם כל בכור פטר רחם ובכור פרעה היושב על כסאו פטר רחם לאמו אבל לרז"ל הגם היה בכור האב ובכור האם ולא רצה לקדש תחתיהם רק בכור האם שהוא ידוע ומפורסם יותר וכדמות ראיה ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם כי על הזכר יאמר כן הר"מ. ובמדרש מכת בכורות היתה אף בנקבות חוץ מבתיה בת פרעה שהיתה בכורה ולא מתה שנמצא לה פרקליט טוב זה משה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא ועליה אמר שלמה טעמה כי טוב סחרה לא יכבה בלילה נרה כלומר כשמתו והיה הלילה של מכת בכורות טוב סחרה משה שנקרא טוב: **וישא העם את בצקו** יש בזה ספקות:

הספק הא' איך אמר וישא העם את בצקו טרם יחמץ וגו' ואחר זה אמר ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שאחר שנשאו בצקם ומשארותם צרורות בשמלותם על שכמם שאלו כלי כסף היה לו לומר בראשונה ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ואחר זה וישא העם את בצקו:

הספק הב' שמשה לא צוה בשמלות שנאמר דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב וישראל שאלו שמלות שנא' וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות ולמה זה:

הספק הג' מה צורך לומר ובני ישראל עשו כדבר משה וישאלו ממצרים אלא ובני ישראל שאלו ממצרים כלי כסף וגו' וידוע שזה כדבר משה:

הספק הד' שהכתוב אומר הוציאך ה' ממצרים לילה ואיך עברו צווי הקב"ה שצוה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר: **הספק הה'** שכתוב אחד אומר הוציאך ה' ממצרים לילה וכתוב אחר אומר ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה לעיני כל מצרים והם שני כתובים המכחישים זה את זה:

התשובה לספק הא' בשתי הקדמות א' שדרך העשירים שלוה לפניהם מטה וגדה וכל אשר להם והם נשארים בעיר לתקן עניניהם. השנית שרז"ל הקשו למה משארותם על שכמם וכי לא היו להם חמורים ובאלו שני הקדמות הותר הספק העם שהם בלתי הטובים הלכו לפניהם והוליכו על שכמם משארותם אבל הטובים נשארו מעט במצרים לשאול כלי כסף וכלי זהב. ונראה לי לבאר כל הספקות שהעם שאינם יודעים תחבולות

יצאו בלילה על כרחם שאנוסים היו כי גורשו. ובזה הותר הספק הד' איך עברו על מאמר משה אבל בני ישראל שיודעים תחבולות עשו כדבר משה שצוה לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר וא"ת איך עזבו המצריים אותם שלא יצאו מפתח ביתם לזה אמר עשו תחבולות שהם חכמים שאע"פ שצוה הקב"ה שישאלו כלי כסף וכלי זהב ולא צוה שמלות שאלו שמלות השאל לי כובע ואח"כ השאל לי שמלות אחרות כדי לאחר עד שפנה הלילה ויצאו ביום ואין פירוש כדבר משה בשצוה שישאלו כלי כסף וכלי זהב שהרי שמלות לא צוה אלא שלא יצאו מפתח ביתם עד בקר ואל תקשה עלי ממשה שכתוב בפרשת אלה שמות ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות כי שם אמר קודם זה ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים וגו' ושאלה אשה משכנתה שהכוונה שהשם יתברך ידע תחבולות ישראל שאע"פ שהקב"ה צוה שישאלו כלי כסף וכלי זהב לבד הם ישאלו גם כן שמלות בשביל שלא יצאו בלילה כמו שצוה להם משה ובזה הותרו כל הספקות:

כשש מאות אלף רגלי לא אמר שש מאות ובפרקי רבי אליעזר לפי שהיה חסר אחד מה עשה הקב"ה נכנס עמהם במנין ועלה מספרם ס' רבוא הוא שנאמר אנכי ארד עמך גם עלה ע"כ: **ויאפו את הבצק** אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים נראה מזה שמה שאפו הבצק מצות ולא חמץ הוא לפי שגורשו ולא יכלו להתמהמה שיחמץ אבל אם היה להם שהות היו אופים אותו חמץ וזה אי אפשר שהכל נצטוו כל אוכל חמץ ונכרתה. והתשובה שהפסוק אמר שני דברים האחד שאפו הבצק חוץ ממצרים לא במצרים. הב' שאפאוהו מצות לא חמץ ומה שאמר כי גורשו חוזר לראשונה למה אפאוהו חוץ ממצרים ולא במצרים ואמר כי גורשו ולא יכלו להתמהמה לאפותו במצרים אבל מ"מ מצות כי לא חמץ הטעם כבר ביארו אותו למעלה שהוא לפי שנצטוו כל אוכל חמץ ונכרתה: **ומושב** בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וד' מאות שנה יש להקשות אחר שגזרת ה' לא היתה אלא ת' שנה למה נתוספו עוד שלשים שנה וכתב רש"י משנולד יצחק עד עכשיו היה ת' שנה ומשיה זרע לאברהם נתקיים כי גר יהיה זרעך ושלשים שנה משנגזרה גזירת בין הבתרים עד שנולד יצחק ע"כ ויש להקשות משנולד יצחק לא היה לו ולבניו עינוי עד שמת יוסף וכל אחיו והכתוב אמר ועבדום וענו אותם ת' שנה. התשובה אין ת' שנה דבוק עם וענו רק עם כי גר יהיה זרעך. והמחוור מן הכל הוא שהגזירה היתה ת' שנה וה"ל שנה תוספת בהמשך כי אם נגזר על האדם בחטאו גלות שנה והוא הוסיף על חטאתו פשע יוסיפו עליו גלות שאין ענשו כראשון הבטחה לו שלא יענש בעון ביעשה וידוע שישראל היו במצרים רעים וחטאים ובטלו גם התפלה דכתיב וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש שקוצי עיניו לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים ועל כן ארך גלותם שלשים שנה והיה ראוי שיתארך יותר אלא שצעקו והרבו תפלה ולמה יקשה על הפסוקים זה והנה נתארך עליהם מ' שנה בחטא המרגלים וכל המ' השם ענה להם שנאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה' אלהיך זה ארבעים שנה במדבר למען ענותך והיה להם גלות שלימה בארץ לא להם לנחש שרף ועקרב ולא נתקיים ודור רביעי ישובו הנה אבל החטאים גרמו הכל ואפשר שיהיה זה סבה שיצאו בני אפרים שלשים שנה קודם ביאת מרע"ה כי הם מנו ולא טעו הר"מ: **ליל שמורים** הוא לה' כתב

ר"ל בעבור שהזכיר ליל שמורים הוא לה' ובסוף אמר שמורים לכל בני ישראל נראה כי הטעם בעבור שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף לזה שיהיה זה הלילה שמורים לדורותם והטעם שלא ישכחו רק יודו ויספרו נפלאות השם :

פרשת בשלח

ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים פן ינחם העם וגו' בזה יש ספקות :

הספק הא' ידוע הוא שכוונת הקב"ה היתה לקרוע הים לשתי סבות . הא' לסבה שאמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' ואז"ל כשהקב"ה מתנקם ברשעים שמו מתגדל ומתכבד וכן הוא אמר ונשפטתי אתו ואח"כ והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי ואומר נודע ה' משפט עשה . השנית לקבוע בלב ישראל אמונה טובה וחזקה בהש"י ובמשה בראותם הנס הגדול הזה ויהיה יראתו על פניהם כמו שאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו וכל שכן שנקרע לי"ב קרעים כנאמר לגוזר ים סוף לגזרים וכן כתב ר"א שכתב והנה תמה איך יכלו לעבור כל הלילה כי שש מאות אלף רגלי לא היו רביעית המחנה אולי נקרע לי"ב קרעים כמו שאמרו ז"ל ע"כ וא"כ למה אמר הפסוק ולא נחם וגומר היה לו לומר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי אמר אלהים אקרע הים וכ"ש שבדרך פלשתים לא יראו נסי המדבר ובדרך המדבר יראו מן ארבעים שנה ובאר וענני כבוד ויתחזק האמונה בלב ישראל ויאמינו בה' :

הספק הב' למה אמר בכאן ויקח משה את עצמות יוסף עמו שאין כאן מקומו אלא בפרשה שעברה כשאמר ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה וגומר ויקח משה את עצמות יוסף או כשאמר ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים ויקח משה את עצמות יוסף עמו . והתשובה נ"ל שהקב"ה רצה לעשות נס הקריעה לסבות הנזכרות וזהו שאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים והטעם שלא נחם בדרך פלשתים לפי שאם נהגם שם לא היה לישראל אמונה חזקה בש"י לפי שלא יראו נס הקריעה ובראותם מלחמה שבו מצרימה לפי שלא יהיה להם בטחון בשם יתברך כשלא יראו נס הקריעה אבל כשיראו נס הקריעה אע"פ שיראו מלחמה לא ישובו מצרים' שיאמרו מאחר שהקב"ה עשה נס כל כך גדול גם כן יציל אותנו מהמלחמה הזאת וא"כ הסבה עצמה שאמרתי שהיה ראוי שיאמר הכתוב אמר הפסוק וג"כ זהו שאמר ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף פירוש בעבור הנס של ים סוף הרי סבה אחד לשלא ישובו מצרימה עשה עוד הקב"ה לשלא ישובו והוא שצוה הקב"ה שילכו חמושים שהם חמשה כלי זיין רומח כידון חרב סכין הנקרא בלע"ז פוניא"ל קשת וזהו שאמר וחמושים לפי שמי שאין לו כלי זיין בורח וחוזר לאחוריו וכשיהיו חמושים לא יחזרו . עוד עשה הקב"ה לשלא ישובו מצרימה והוא שלקח משה עצמות יוסף שאם לא יקח היו צריכים לחזור למצרים לקיים השבועה . עוד סבה ד' לשלא יחזרו והיא שבת השבועה והיא פקוד יפקוד וגו' שכשיזכרו עצמות יוסף בשבועה יזכרו שבת השבועה והוא פקוד יפקוד והנה יוסף אמר בשבועתו הגאולה והגאולה אינה לשיחזרו למצרים להיות גולים שהגאולה אינה לבעתה אלא ללכת לארץ ישראל . עוד היה אפשר שישובו מצרימה בעבור שלא ידעו דרך ארץ ישראל

לזה אמר וה' הולך לפניהם יומם וגו' . עוד עשה הקב"ה לשלא ישובו מצרימה שילכו יומם ולילה במהירות ולשנס המהירות יהיו רחוקים ממצרים ולא ישובו וכ"ש שבהליכתם בלילה לא ידעו לשוב למצרים . תשובה שנית לספק השני במה שאמר ויקח משה את עצמות יוסף אין כאן מקומו' שהכוונה בעוד שישראל שואלים כלי כסף וכלי זהב שהם צרכי הגוף משה מתעסק בענייני הנפש לשמור שבועת יוסף ולפי שיוסף קבר את אביו זכה שיקבור אותו גדול ממנו והוא משה ולכן זכה משה לגדול ממנו והוא השם יתברך שקבר אותו : **יומם** לא תמצאנו בכל המקרא רק על היות השמש על הארץ ויום תמצא והוא לילה ביום הכותי כל בכור : **בעל** צפון החרטומים עשאוהו בשעות ידועות למזלות צורת נחשת והוא הגיד כי ברח העם : **ברח** העם הוגד לו נבואת בין הבתרים וענו אותם ארבע מאות שנה ולא נשתעבדו אלא כמנין ברח :

ושלישים המלך ראשון והשני במעלה משנה והשלישי במעלה שלישי : **ופרעה** הקריב לישראל בתשובה כאחשורוש והמן : **ויצעקו** בני ישראל אל ה' היו ג' כתות כת אחת אומרת נחזור ונעבוד למצרים אמר להם אל תיראו התיצבו וגו' . כת שנייה אומרת נעשה מלחמה אמר להם ה' ילחם לכם . כת שלישית מתפללים אמר ואתם תחרישון . וא"ת איך יראו ששים רבוא ממועטי' תשובה היו עבדים ונפשם שפלה ולא מלומדי מלחמה ואיך ילחמו עם אדוניהם : **ויסע** ויבא ויט בכל אחד מאלו הפסוקים ע"ב אותיות ויוצא מהם שם של ע"ב תיבות כל אחד מהם מג' אותיות והאותיות הראשונות מן הפסוק הראשון ומפסוק ג' כסדרן ומפסוק שני למפרע ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאלת חלום יקרא בתחלת הלילה ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב אותיות :

ויבקעו המים ארז"ל כל מימות שבעולם ונ"ל הטעם לפי שהשם השפיל והכה שרו של מים המעמיד המים שיהיו נמשכים אלו עם אלו וכיון שהכה אותו נבקעו כל מימות שבעולם שכבר נפל המעמיד אותם :

ויסר את אופן מרכבותיו פרש"י מכח האש נשרפו הגלגלים והמרכבות נגררות והיושבים בהם נעים ואיבריהן מתפרקין עד כאן . ויש מפרשים שהמלאך הסיר אופן אחד משני אופנים שיש בעגלה ובזה היו היושבים בעגלות משתברין יותר משאם הוסרו השני אופנים ויתכן שהמצריים עצמם הסירו קישור המרכבה מהסוסים ללכת במהרה שהסוסים יהיו קלים ללכת כשלא יהיו קשורים באופני המרכבה ועם כל זה לא הועיל להם וינהגהו בכבדות או ירצה ויסר גלגל העוזר למצרים בשמים ולכן וינהגהו בכבדות למטה והוא גלגל מאדים וכח אותו הגלגל סמאל ומלת אופן חסר ו' וחשבונו כחשבון סמאל ואופן רמז לגלגל ולסמאל שרו של עשו שבא לעזור לעוזא שרו של מצרים :

ישיר אז"ל שר לא נאמר אלא ישיר מכאן לתחיית המתים מן התורה . ויש להקשות למה כל מי שמדבר בעיקרי הדת מונה סוף העיקרים תחיית המתים ובתחלת השירה דבר בתחייה . התשובה לפי שראה משה הגליות והשמדות וראה שהרבה מישראל נטבעים בים לזה אמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ואלו מצריים הנטבעים בים לא יזכו לתחיה אבל ישראל הנטבעים יחיו אז ישיר כלומר אז בזמן הגאולה ישיר משה ובני ישראל ויחיו : **את** השירה הזאת אמר שירה לשון נקבה ולא שיר בלשון זכר לפי שאמר זאת הגאולה באו עליהם צרות וגאלם הש"י מהם . וזה כנקבה שיולדת וכן השירה הזאת ילדה שירות אחרות . וכן אז ישיר ישראל את השירה הזאת אבל

לעתיד לבא זכר שלא יבואו עלינו עוד צרות לשנאמרך לומר עוד שירה שנאמר שירו לה' שיר חדש וזהו שאמר ישעיה כי ברא ה' חדשה בארץ נקבה תסובב גבר. פירוש אחר לפי שארז"ל שנקבה בנכסי אביו עיקור נכסים ולפי"ת ע' אומות והעשירית הם ז' והקב"ה נתנם לישראל שנתן להם שבעה עממין אבל בזמן הגאולה יתן לנו כל שבעים אומות אירע כבן זכר לכן קודם הגאולה העתידה שירה ולעתיד שירם כבן זכר שיר: **ים סוף** נקרא כן לפי שקנה וסוף סביביו: **ירדו במצולות** כמו אבן ואמר צללו כעופרת ואמר אכלמו כקש הרשעים כקש עולים ויורדים. בינוניים כאבן. הכשרים כעופרת נחו מיד ונקרא עופרת מגזרה עפר שהששה מתכות אם יושמו תחת הארץ יחסרו והעופרת תוסיף: **ימינך ה'** נאדרי בכח להציל לישראל ימינך ה' השנית תרעץ אויב כשישראל צדיקים השמאל נעשה ימין או יראה שאלוהם מכה בימין ונשמר בשמאל במגן שבה והשם הכל עושה בימין נאדרי בכח לקבל הכאת האויב ובה תרעץ אויב: **תהרוס** קמיך ומי הם הקמים נגדו הקמים על ישראל שנאמר כי הנה אויביך יהמיון וגו' ומי הם אותם שעל עמך יעריכו סוד: **וברוח** אפך נערמו מים שהקב"ה עשה נס בתוך נס שרוח האף הוא חם ועם כל זה הקפיא הים נערמו מים נצבו כמו נד. ורוח השפה הוא קר כשהאדם נושף. והקב"ה עשה בהפך נשפת ברוח שמן הראוי היה להקפיא המים וזה הזיל הנקפא וכסמו ים:

קפאו תהומות בלב ים לפי שיש בכאן קושיא גדולה שיש מקומות בעמקי הים בעמוק אלף אמה ויותר וכשנתיבשה הים איך היפשר שירדו ישראל שמה שנמנע הוא אלא שיפלו אנשים ונשים וטף בעומק ההוא וימותו שמה ואע"פ שלא ימות לא יוכלו לעלות לזה אמר שהקב"ה עשה שבמקום שאינו כל כך עמוק נתייבש ובמקום עמוק מאד נקפאו המים וזהו שאמר וברוח אפך נערמו מים נצבו כמו נד המים שהיו נוזלים ונתייבש הים שמה אבל בעומק הים שהוא באמצע הים נקפאו המים וקפאו תהומו' בלב ים ולזה אמר בלב ים ולא אמר קפאו תהומות בים:

אמר אויב פירוש הטעמים הרודפים יניחו המלחמה לאחד מארבעה סבות. הא' שהנרדפים ברחו למרחוק ולא ישיגום. הב' שאין הנרדפים עשירים ומה יועיל שישיגום. הג' שאסור להרוג ולגזול. הד' שהנרדפים הם אנשי חיל גבורים ואולי ינצחו. לזה אמר לראשונה אשיג. לב' אחלק שלל. לג' אין הסרון לנפשנו אלא מצוה ומילוי נפש תמלאמו נפשי. כנגד הד' תורישמו ידי:

מי כמוכה פירוש מי כמוכה באלים ה' בעולם המלאכים מי כמוכה נאדר בקדש בעולם הגלגלים נורא תהלות עושה פלא בעולם השפל ומה הוא הפלא כי אתה בשמים בערבות ומשם נטית ימינך עד שהבלעת אותם בארץ זרוע גדול הוא זה. ובמדרש נטית ימינך היא שבועה שנאמר נשבע ה' בימינו לפי שהים פלט המצריים ליבשה לפי שלא יאמרו ישראל מצריים עולים מצד אחר כנגדנו וכדי שיקחו שלל המצריים דגדולה ביזת הים מביזת מצרים והדך הנטבעים בים שאין עולים למעלה ולא רצתה היבשה לקבלם מפני שקלל השם האדמה שנאמר ארור אתה מן האדמה אשר פצתה את פיה לקחת דמי אחיך הש"י נשבע לה שלא יקבע ממנה הדא הוא דכתיב נטית ימינך וגו':

תבלעמו ארץ שזכו לקבורה בשכר שאמרו ה' הצדיק ובשכר שעלו עם יוסף לקבור את אביו:

נחית בחסדך בזכות ב' דברים נגאלו בגמילות חסדים זהו בחסדך. בזכות התורה ז"ש נהלת בעזך. בזכות הקרבנות ז"ש אל נוה קדשך:

שמע עמים ירגזון הזכיר ד' אומות לד' רוחות העולם והם כלל הישוב פלשת וכל מערב. אדום וכל יושבי דרום. מואב וכל יושבי מזרח. כנען וכל יושבי צפון: **בהר** נחלתך אותו שפעלת למשה שהוא מכוון כנגד שבתך למעלה ומ"ש מכון ר"ל מכוון. פסוקי השירה י"ח כנגד י"ח הוליות שבשדרה שעתידים להתחדש בתחיה כמו שאמר ז"ל אז ישיר שר לא נאמר מכאן רמז לתחיה:

אחות אהרן זה לפי שיזכר אהרן בשירה ועוד להשמיענו לסוף שהוא כנגד צדק וכתיב באהרן צדק לבשתי שבמזמור הללו אל בקדשו י' הלולים וה' מיני זמר כנגד ט' גלגלים תוף כנגד צדק מחולות כנגד מאדים. ובמדרש שהיתה נביאה כשהיתה אחות אהרן ולא אחות משה שאמרה עתידה אמי שתלד בן להושיע לישראל. ובמחולות טוחנים רעה שהמחול כנגד מאדים ולג"א במגל ומהולים ואחר שפירשתי השירה אקשה בה ספקות:

הספק הא' למה שר משה שהמלאכים לא אמרו שירה בקריעת ים סוף כמו שארז"ל בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה אמר הקב"ה מעשי ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני וא"כ משה למה שר וכל שכן שמשה נקרא מלאך שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ואז"ל זה משה:

הספק הב' שחז"ל שהרו דבריהם שהם אמרו שמלאכי השרת אמרו שירה כמו שאמרו במדרש קדמו שרים אחר נוגנים קדמו שרים אלו ישראל ואחר כך מלאכי השרת וז"ש אחר נוגנים:

הספק הג' למה זאת השירה חלק ותהפיה כתב ולמה היא כשאר ס"ת שכולו כתב:

הספק הד' אין רע יורד מלמעלה וכל דעבדין משמיא לטב ותכלית הרע אינו אלא הטוב ואם כן היה ראוי שיאמר השירה לה' כי עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה סוס ורוכבו רמה בים:

הספק הה' שכשישראל בצרה נקרא הקב"ה בשם יה וכשאנו בריוח והצלה נכתב ה' שלם בד' אותיות וא"כ למה בישועת ישראל כתוב שם יה שאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה: **הספק הו'** למה אמר אלהי אבי ולא אמר אלהי אבותי כמו בכל התור' כולה והיה ראוי לומר אלהי אבותי אברהם יצחק ויעקב: **הספק הז'** למה אמר רמה בים ואמר מרכבות פרעה וחילו ירה בים ולא אמר ים סוף ואחר כך אמר ומבחר שלשיו טובעו בים סוף יותר ראוי היה שיאמר בראשונה ים סוף ואח"כ יאמר ים. תשובה לכל אלו הספקות במחשבת עובדי ע"ז שאם שמאדים שמשפטו לעשות מלחמות מכת חרב והרג ואבן שעושה כן ברצונו ולכן מי שרוצה לנצח במלחמה עושה הקטרות למאדים לשיתפוץ להיות בעזרו להרוג לאויבו ומי שעובד צדק הוא שהושב שברצונו מטיב לעובד אותו ולזה אמר ויזבחו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים פירוש כמו שהמת אין לו בחירה כן ג"כ הכוכבים ומזלות אינם בעלי בחירה אלא טבע שהטביע הקב"ה בהם ולכן מאדים נמנע לו לעשות טובה לעולם וצדק אי היפשר להרע לשלם ואם היו בעלי בחירה היה יכול כל אחד להרע ולהטיב ולכן אמר וברוח אפך נערמו מים נצבו כמו נד אומ' שהיו נוזלים וזה לעשות טובה לישראל ואח"כ נשפת ברוחך שהוא הפך מזה וכסמו ים וזה לעשות רעה למצרים ולז"א השירה לה' כי עשה בתי גאות טובה ורעה ולזה כפל גאה גאה ואמר סוס ורוכבו רמה בים וזהו רעה עזי וזמרת יה וזהו טובה ויהי לי לישועה וא"כ ראוי לשבחו ואין ראוי לשבח לצדק ולמאדים ובעמין השבח ים גנאי שלא ימנע או נשבח סרכה או משב אם

הרבה יאמרו שימתינו לשבחיה דמלך ואם מעט יאמרו. שאנו כפויי טובה וכ"ל שלזה המיהו חלק בשירה כלומר אין אנו יודעים לשבח אלא זה המעט והוא הכתוב אבל הקב"ה שיודע שלימותו הוא יבא ויכתוב בזה החלק מה שאנו חסרנו ולפי שזה הנס שעשה הקב"ה לעשות טובה ורעה לא עשה הטובה בזמן בפני עצמו והרעה בזמן בפני עצמו אלא כשעשה הטובה עשה הרעה כמאמרם ז"ל ידו אחת מפשטן וידו אחת מגלת וזהו הוא שאמר כי בא סוס פרעה וגו' וישב ה' עליהם את מי הים ובני ישראל הלכו ביבשה וא"כ היו ישראל בצרה גדולה כשמצריים טובעים בים שאולי יבואו המים על ישראל ובזה הותר הספק החמישי למה אמר שם יה שאמר עזי וזמרת יה ששהיה לי לישועה היינו בצרה ולזה אמר זה אלי ואנוהו ושילאו ליבשה אז אמרו שם ה' של ד' אותיות וזה הוא שנא' ה' איש מלחמה ה' שמו פירוש ה' של ארבעה אותיות שמו ורצוי לדעת שלא לבד יש גבורה לש"י בזה העולם לעשות שפטים אבל גם כן יש לו גבורה להפיל לשרי מעלה ולפי שבא שרו של מצרים לנגד לישראל לזה אמר והנה מצרים נוסע אחריהם והיה ראוי שיאמר נוסעים אלא הוא שרו של מצרים וכמו שיש ים למטה גם כן יש ים למעלה והקב"ה השביע לשרו של מצרים בים שלמעלה ולזה אמר סוס ורוכבו רמה בים פירוש הרוכב שהוא שרו של מצרים רמה בים ובזה הותר הספק השביעי למה אמר רמה בים מרכבות פרעה ואילו ירה בים ואחר כך אמר טובעו בים סוף והיה ראוי בראשונה יאמר ים סוף ואחר כך טובעו בים. התשובה שמה שאמר בראשונה סוס ורוכבו רמה בים וירה בים הינו ים של מטה אלא ים של מעלה ויש של מעלה אינו ים סוף ואחר שסוס ורוכבו רמה בים של מעלה ומרכבות פרעה ואילו ירה בים של מעלה מבחר שלישיו טובעו בים סוף שהוא ים של מטה ובזה גם כן הותר הספק הרביעי שהוא אמר שאין רע יורד מלמעלה וכל דעבדין משמיא לטב ותכלית הרע אינו אלא הטוב היה ראוי שיאמר אשירה לה' כי עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה סוס ורוכבו רמה בים ולא שיתחיל ברעה. התשובה שמה שעשה בראשונה הוא הפלת השר ולזה אמר בתחלה סוס ורוכבו רמה בים של מעלה ואח"כ עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה שלשבת שסוס ורוכבו רמה בים היה לי לישועה ובעבור שזה הנס נעשה בזכות יעקב שאמר לו הקב"ה אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה פי' אעלה לך וגם עלה לבניך לכן הוצרך הקב"ה להביא ליעקב על הים לשירתה שהקב"ה קיים דברו ולז"א וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים ואחז"ל ישראל סבא והוא יעקב ובני ישראל ראו לאביהם יעקב שם לזה אמרו אלהי אבי פירוש יעקב שראו אותו בעיניהם ולא אמרו אלהי אבותי ובזה הותר הספק השני ולפי שבשהדברים הטבעיים עושים הטבע שהקב"ה השביע בהם הוא שבח לש"י לזה אמרו שהמלאכים אמרו שירה פירוש הממונים על הים לשיעשה טבעה והוא כשהים חזר לאיתנו לעשות טבעו שהוא שיעשה מה שהיה רגילה לעשות וכסה למצריים ולפי שהים נבקע לישראל ואז לא היתה עשה מה שהקב"ה הטביע בה לזה אמרו שלא שרו שמלאכים פי' המלאכים הממונים על הים לא עשו טבעם ולכך הלכו ישראל ביבשה בתוך הים. ובזה הותר הספק השני שסתרו דבריהם. לא סתרו שמה שאמרו שהמלאכים אמרו שירה ר"ל שהממונים על הים עשו טבעם וזהו ששבו המים על מצרים. ואת היא השירה שמשבחים לש"י שכל דבר שעשה טבעו הוא שבח לש"י שברא הטבע ובזה גם הותר הספק הראשון שלמה שר משה אחר שהמלאכים לא אמרו שירה. התשובה שגם כן המלאכים אמרו שירה ומה שאמרו שמשה שר הטובה שבשבח לבי"ת כשנבקעו המים שזהו הנס שמשה שבח לבי"ת כשנעשה נס הפך טבעו שהוא כשנבקעו המים א"כ ביר מבה הוא הפך של המלאכים שהשבח שמשה שבח לשם יתעלה הוא כשנעשה הנס והשבח ששבח הממונה על הים הוא כשעשה טבעו זהו דעתי בהתרת אלו השמונה ספקות והוא ענין הטוב מאד: **וילכו** שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. יש להקשות איך היו עף וגשים שלשה ימים בלא מים. וכתב ר"ת שדרך שלשת הלכו ביום אחד והסרון המים היה יום אחד עד כאן. ואיפשר שהביאו המוריהם טעונים מים כדרך הולכי מדברות וביום השלישי כלה המים מן הכלים. דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה מכאן התקינו שיהו קורין בספר תורה ג' ימים בשבוע כדי שלא יהיו שלשה ימים בלא תורה:

ע' תמרים ע' מיני תמרים וי"א לכל שבט ושבט ע' מיני תמרים וי"א לומר שהמים מתוקים הפך מי מרה שהתמרים לא יגדלו בארץ שמימיה מרים. ובמדרש מיום שברא הש"י העולם ברא שם י"ב מבועים כנגד י"ב שבטים וע' תמרים כנגד ע' זקנים: **בט"ו** יום לחדש השני הוא אייר והספיק הבצק שהוציאו ממצרים מט"ו בניסן עד ט"ו באייר ובי"ו באייר ירד מן:

הנני ממטיר לכם לחם מן השמים כתב ר"א תדקב שם חיוי שאמר שהמן בלשון פרס תרנגבין ובערב מן ובלע"ז מנא כי קושיות רבות עליו א' שאינו יורד היום בשמי כי הסר ידוע ואני ראיתי דומה למן במלכות אחד ויורד בניסן ואייר לבד ושד לא ימס בשמש ועוד בלילה לא יבאש ואין צריך שידוכוהו במדוכה לעשות עוגות ועוד שאינו משביע והיא תרופה ושד כי ביום השני יורד משנה ועוד כי לא היה יורד בשבת ועוד שהיה יורד בכל מקום שיהנו ועוד כי עבר עמהם הירדן ולא שבת עד הני ניסן ע"כ. שאלו את ר"ע מפני מה לא ירד המן לישראל פעם אחת בשנה אמר להם כדי שידאג כל א' ויאמר מחר שמא לא ירד ובמו מתים ברעב נמצאו כולם מכוונים לש"י. ד"א שיהו אוכלים אותו כשהוא חם. ד"א מפני משוי הדרך:

למען אנסנו וגו' למדך שכל מי שמזונותיו מרווחים חייב לעסוק בתורה: **דבר** אל בני ישראל לאמר שידבר להם אחד קשה ואחד רכה: **וילקטו** אותו בבקר בבקר בקר ב' שעות ובקר ג' שעות הרי ד' שעות מד' ואילך וחם השמש ונמס והי' חולקים בתורת צדקה למי שפשע ולא לקט: **ורמה** לא היתה בו אין בכל המקרא אלא זה ועוד ורמה תכסה עליה' זהו לומר שהמתים יש להם מנוחה בשבת ורמה תכסה עליהם בשאר ימי השבוע: **קח** צנצנת למשמרת לדורותיכם היא של חרס וירמיה אמר לישראל למה אי אתם עוסקים בתורה אמרו לו במה נתפרנס הוציא צנצנת המן ואמר הדור אתם ראו דבר ה' המדבר הייתי לישראל אבותיכם היו במדבר ועוסקים בתורה מאין היו מתפרנסים אף אתם אם תעסקו בתורה השם מפרנס אתכם: **הנני** עומד לפניך שם על הצור זה הצור הוא הסלע שבקדש והוא בארה של מרים והלך כל מ' שנה עמהם ולז"א לשון הנני כמו שאמר במן הנני ממטיר:

והכית בצור על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה מסנפירינון: **ויהי** ידיו אמונה התפלל בזכות האבות אמונה זה אברהם שנא' והאמין בה'. עד בא זה יצחק שנא' ויצחק בא מבוא. השמש זה יעקב שנא' ויזרח לו השמש ועוד דרשו ז"ל עד בא השמש כל המלכיות אין עושים מלחמה אלא עד ו' שעות מן היום אבל מלכות זאת שהרית

ועביר

ערבית. ועוד דרשו עד בא השמש היו מחשבים השעות באסטרולוגיאה לנצח ומשה העמיד חמה ולבנה וערבב שעותיהם שנאמר כאשר ירים משה ידו וכתיב רוס ידיהו נשא וכתיב בתריה שמש ירח עמד זבולה:

ויחלש יהושע לא אמר ויהרוג לומר שאין השם מבטל המערכה והטבע לגמרי לפי שהם פעולותיו אבל מתהכם על המערכה להציל למי שרוצה וכן דרשו לא מאצטגנינות שלך אברם אינו מוליד אברהם מוליד ולמה לא עשה שיוליד אברם. ואמר את לרבות שרו של עמלק:

כי מחה בשמים אמחה בארץ מחה בעולם הזה אמחה בעולם הבא:

פרשת יתרו

אשר שם האחד גרשום כי אמר גר הייתי וגו' יש בזה ספקות: **הספק הא'** אין כאן מקום זכירת בני משה וגם לא הסבה אלא כשנולדו לו:

הספק הב' למה לא הזכיר שם אלהים בגרשון כמו שהזכירו באליעזר שאמר כי אלהי אבי בעזרי כמו שעשה יוסף שנא' ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי נשני אלהים וגו' ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני אלהים וגו' הנה הזכיר בשני בניו שם אלהים וכל שכן משה שהיה לו לזכור שם אלהים בשניהם:

הספק הג' הנה שהזכיר שם אלהים באחד ולא באחר היה ראוי שאותו שהזכיר בו שם אלהים יהיה בבן הראשון שכשנולד הראשון כבר נעשה לו נס הצלה ויקרא הראשון אליעזר כי אלהי אבי בעזרי וגו' ושם הב' גרשום כי אמר גר הייתי:

הספק הד' למה אמר ושם האחד אליעזר היה ראוי שיאמר ושם השני אליעזר כמו ביוסף שאמר ואת שם השני קרא אפרים. ויותר כל אלו הספקות לפי דעתי שהיה מנהג בדורות ההם שכשאיש מאומה אחת נושא אשה מאומה אחרת חולקים הבנים לוקח הבעל הבן הראשון ומנהיג אותו כפי דתו ומנהג אומתו ולוקחת היא הבן השני ומנהיגה אותו כפי אומתה ולפעמים עושים גם כן בשמות ולזה אמר ביהודה ותלד בן ויקרא את שמו ער אמר כאן ויקרא לשון זכר לומר לך שיהודה קראו כן ואמר עוד ותהר עוד ותלד בן ותקרא את שמו אונן ואמר ותקרא לשון נקבה שהיא קראה לו כן ואמר עוד ותוסף עוד ותלד בן ותקרא את שמו שלה לשון נקבה שהאשה קראה שמו שלה והיה ראוי שיהודה יקרא שמו שלה כפי זה הדרך ולא היא ולזה השיב הפסוק הטעם שלא קרא יהודה לבן השלישי שם לפי שלא היה הוא במקום שנולד אלא בכזיב וכן נוהגין עד היום הגוים שהבן הראשון מכנים' כנוי משפחת האב והבן השני מכנים לו כינוי משפחת האם ולכן מאלו הב' בנים האחד נימול והאחד אינו נימול אלא שהיה ראוי שהראשון יקחהו משה להנהיגו כפי דתו והשני תקחהו היא להנהיגו כדת שלה משה ימול הראשון וצפורה לא תמול השני אחר שמשה הבעל אבל לפי שצפורה היתה אז גדולה במעלה ממשה שאביה גדול רצתה היא לקחת הראשון ושלא יהיה נימול בעל כרחו ולכן אמר משה כמתנצל למה לא מל אותו ואמר כי גר הייתי בארץ נכריה ולא היה לי יכולת למולו שצפורה אבתי לקחתו לעצמה. ובזה הותרו כל הספקות אם הספק השני למה לא קרא לגרשום בשם אלהים לפי שלקחו צפורה לעצמה להנהיגו כפי אומתה ואיך יזכיר בו אלהים וגם הספק הב' שהיה ראוי שאותו שהזכיר שם אלהים יהיה הראשון היה אנוס ולא יכול לה. וגם הותר הספק הרביעי. שאם היה אומר ושם הב' אליעזר היה נראה שהוא לבדו היה מושל בשני הבנים או היא לבדה ואינו כן שהוא מושל באחד ולזה לא אמר שני שאינו שני אלא הוא ראשון לו. ובזה גם כן הותר הספק הא' שאין כאן מקום זכירת השמות אלא בשעה שנולדו שהכוונה בזה שאע"פ שבשעה שנולדו היה משה קטן המעלה שהיא לקחה הראשון לעצמה שלכן לא הזכיר בו שם אלהים לפי שאימתו מוטלת עליו עכשיו באה היא וגם שני בניה וגם יתרו גדול הדור להשפיל עצמן לפני משה ומנהגו ודתו ולא עוד אלא אל מדבר שמם והנה הותרו כל הספקות. ונ"ל עוד שבן שהיה לו יכולת עשה יותר ממה שעשה יוסף וכן ראוי שיוסף הזכיר בשני בניו שם אלהים אבל לא תוך שם בניו שמנשה אין בשם עצמו שם אלהים וכן אפרים אבל אליעזר יש בו שם אל ולא עוד אלא גם ענין השם שאמר עזר לומר האל עזרני וזהו שבן הזה שהוא שלו רצה להנקם מאשתו ולעשותו כולו לש"י וזהו שאמרו רבותינו ז"ל במסכת בתרא לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה שנשא בת יתרו יצא ממנו יונתן ואהרן שנשא אלישבע בת עמינדב יצא ממנו פינחס וזהו ענין השוב אצלי:

ויספר משה לחותנו וגו'. יש ספק מהו החידוש שספר משה לחותנו שכל מה שספר לו ידע קודם שנסע מארצו ולכן בא אל המדבר שנאמר וישמע יתרו ועוד ויחד יתרו וגו' ולמה לא שמח בארצו ועוד ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל וגומר למה לא בירך את השם בארצו כששמע גם את כל אשר עשה אלהים למשה וגו':

התשובה מה ששמע יתרו בארצו אינו אלא מה שעשה אלהים למשה ולישראל כשהוציא ה' את ישראל ממצרים וזה הוא שאמר כי הוציא ה' ומה הם הדברים שעשה ה' כשהוציאם ממצרים שנים אחד הרג בכוריהם השנית השקיעם בים ובניהם נראים עול שהיה מספיק שיוציא את ישראל ממצרים ולא שיעשה לו רשות ועוד תמה שראה דברים סותרים זה לזה ראה שכחו גדול שהאלוה שהרג בכורות כח גדול יש לו וכל שכן ספק יש ליבשם והשקיעם כל זה מורה כח גדול וגבורה רבה ומי שיש לו כח גדול אין עושה עול שמי שעושה עול הוא לפי שאין לו כח לעשות מה שרוצה ורוצה לעשות ולזה בא יתרו לדעת מה זה ומשה רבינו עליו השלום השיב לשאלתם ואמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל ובזה השיב לתשובה שישראל בנו בכורו ואמר הקב"ה לפרעה בני בכורי ישראל ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנך בכורך ולפי שלא שלחם הרג בכוריהם ואמר עוד את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ובזה השיב לשאלה למה שטבעם בים שיצא פרעה להרוג לישראל או לטבעם בים ולזה שבע הקב"ה להם אז שמח יתרו שידע שכראוי עשה הקב"ה בשניהם כי קודם זה היה עוגב ואז אמר ברוך ה' אשר הציל אתכם וקודם זה לא בירך כי אמר מי שעשה עול אינו ראוי לברכה והנה הותרו הספקות:

עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים וגו' יש בזה ספקות: **הספק הא'** איך הוציא שולדה כי גדול ה' מכל האלהים ממה שאמר כי בדבר אשר זדו עליהם דנו ובמים נדונו שמהקדמה הזו אין תולדה אלא שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה והיה ראוי לומר עתה ידעתי כי הקב"ה צדיק אחר שמודד מדה כנגד מדה שזהו משפט צדק אבל גדול מנין לו: **הספק הב'** שאמר גדול ה' מכל האלהים שנראה מזה שיש אלוהות אחרים אלא שה' גדול מהם ואינו כן. וזהו הוא שאמר הרמב"ן שלדעת האומר שאחר מתן תורה בא יתרו כשאמר ויספר משה לחותנו את

כל

כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל וגומר ואמר יתרו מזה עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים למה לא ספר לו מעמד הר סיני וממנו יודע כי השם אמת ותורתו אמת אין עוד מלבדו פירוש אם בנסים שספר משה לחותנו אמר גדול ה' מכל האלהים שנראה שיש ממשות באלהים אחרים אלא שה' גדול מכולם אם היה מספר לו מעמד הר סיני ממנו יודע יותר מזה והוא שלא יש ממשות כלל בשום אלוה אחר שנאמר בענין מתן תורה אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו:

התשובה שהקב"ה לא נתן בדברים הטבעיים אלא כח אחד לבד בכל דבר לא כחות הפכיות שהאש שורף ומחמם ואינו מקרר והשלג מקרר ולא מחמם וכן בכוכבים צדק לעולם פועל טובות ולא רעות ומאדים לעולם פועל רעות ולא טובות. וכן המזלות לכל אחד יש פעולה מיוחדת לא שתי פעולות הפכיות ועובדי ע"ז טעו בזה שחשבו שהכוכבים והמזלות פועלים ברצון ולכן היו מקטירים להם ולכן קראם הפסוק מתים שנאמר ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים שכמו שהמת אינו פועל ברצון כך הכוכבים והמזלות ואפי' לדעת עובדי ע"ז מי שחטא ללבנה א"א לה להענישו אלא בלחות וקור שמושלת על המים אף ע"פ שחטא לה באש שאין לה יכולת להיותה מודדת מדה כנגד מדה וכן מי שחטא לשמש אם חטא לו בענין קור ולחות א"א לו להענישו אלא באש שאין ממשלה לשמש אלא באש אבל אם נמצא אלוה שמעניש מדה כנגד מדה בכל ארבעה יסודות וכן מעניש בכל כוחות הכוכבים א"כ כוחו כולל ואחר שכחות כל שאר האלוהות פרטיים ואין מושלים בהפכים וזה האלוה מושל בכל ההפכים שאם חטא לו שום אדם או אומה ביסוד האש מענישו באש ואם חטא לו ביסוד המים מענישו במים וכן בשאר היסודות א"כ זהו האלוה הגדול מכל האלהים שכל שאר האלהים להם כח פרטי ולזה האלוה יש כל הכוחות ולזה אמר גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו בא עליהם מדה כנגד מדה וגם הפלאו ועשו רעות בישראל בכל היסודות לכן הענישם בד' יסודות כמו שתרגמה בעשרה מכות וגם בשמש הכה אותם שהביא עליהם החשך וגם במזלות שהכה באלהיהם והוא שלם והותרו הספקות וזה ענין נאה:

מן הבקר עד הערב כתב ר"א דע כי בקר האמתי הוא בצאת השמש גם יקרא בקר בעלות עמוד השחר שיחל להראות אור בשמים וזהו על דרך קצרה והערב האמיתי הוא בשקוע השמש גם יקרא על דרך מקרה עת שקיעת האור על כן מערב עד ערב תשבתו שבתכם הוא מערב האמת עד ערב האמת רק חכמינו ז"ל הוסיפו מחול על הקדש ואמרו כי יציאת שבת תהיה בצאת הכוכבים והכנסת השבת כדין תורה משתשקע החמה וכל חכמי המזלות מודים כי היום מעת צאת השמש עד בואו ע"כ:

ויעמוד העם על משה פרש"י יושב כמלך וכולם עומדים והוקשה הדבר ליתרו על שמזלזל בכבוד ישראל והוכיחו על כך שנאמר מדוע אתה יושב לבדך. יש להקשות הרי הדין כך שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו' שכלל בזה בעלי דינים ועדים והטעם שהיושב יש לו ישוב לחשוב מחשבה רעה לטעון שקר או להעיד שקר ולכן יהיו מעומד שהעומד על רגליו כאלו הוא נבהל ואין לו פנאי לחשוב ויאמרו הבעלי דינים והעדים אמת אבל הדיין לחקור האמת ולדעת הדין ולא לעוותו צריך ישוב לחשוב מחשבות ואם כן מה זה שאמר רש"י יושב כמלך וכולם עומדים והוקשה הדבר ליתרו וגם ר"א הקשה כן על רש"י. והתשובה נ"ל בהקדמה מה יתרו אמר. למשה מה הדבר אשר אתה עשה מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך מן בקר עד ערב שאמר לו שהוא לבדו איך יוכל לסבול טורח גדול מבקר עד ערב אלא יהיה שתים שלשה או ד' שעות וא"כ מה השיב לו באמרו כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו וגו' והר"מ השיב שהיה מוכרח לשבת כל היום עם ישראל לפי שאין להם עמו דבר אחד לבד אלא שלשה. הא' כי יבא אלי העם לדרוש אלהים להתפלל על חולים ולהודיעם אבדתם. השנית ושפטתי בין איש ובין רעהו שהוא דיני ממונות. השלישית שאני מלמדם תורה והודעתי את חוקי האלהים והשיב יתרו בשנים אני מודה שאתה לבדך תעשה אותם האחד התפלה היה אתה לעם מול האלהים להתפלל בעדם והבאת אתה את הדברים שיבקשו אל האלהים וגם השנית בלמוד התורה והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות וגו' אבל במשפט ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל. ועל זאת ההקדמה נראה לי שהשיב לקושיא שיש על רש"י שאמר יתרו לענין הדין ניחא שאתה תשב והעם נצבים אבל לענין התפלה ולמוד התורה יהיו גם כן יושבים. ועוד נראה שגם לענין המשפט אין טוענין כל הבעלי דינין בבת אחת אלא שני בעלי דינים ואלו יהיו עומדים אבל הבעלי דינים שאין טוענים בשעה ההיא למה יעמדו ישבו וכן העדים שאינם מעידים בדין ההוא ולזה אמר לו מדוע אתה יושב לבדך ראוי שהבעלי דינים שאינם טוענים לפניך לא יהיו נצבים וזהו וכל העם נצב עליך:

יראי אלהים גדולה מעלת המדות שלא אמרו חכמים אע"פ שצריך ולא נשתבחו הגדולים בחכמה אלא במדות נח איש צדיק אברהם והיה תמים אשר יצוה את בניו לעשות צדקה ומשפט והאיש משה ענו ואמרו רז"ל שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר. ויש להקשות וכי משה לא ידע עצת יתרו שבא ללמדה לו והתשובה יש דברים שאין ראוי שיאמרו אותם הבעלי דינים אלא השלישי אם יאמר משה כן היה נראה שרצה להשליך המשא על אחרים וגם שהיה דרך גאוה שהדברים הקלים ישפטו הם והדבר הקשה יביאון אל משה וכן אם יאמרו ישראל כן נראה שרצונם שלא יהיה משה דיין עליהם להסיר הכבוד ממנו והכל אחד רוצה דיין משבטו שיטה הדין בעדו לכן יאמר אותו איש נכרי שאין בו אלו החשדות. ויש אומרים שלפי שמשה היה עיונו במעשה מרכבה לא ידע בענייני העולם ואינו נכון. ונ"ל עוד שהקב"ה רצה לתת כבוד ליתרו לכבוד משה בשביל שבא להתגייר ובשביל שהביא אשת משה ובניו לכן רצה שיהיה פרשה אחת כתובה בתורה עליו: כה תאמר לבית יעקב אמרו רז"ל אלו הנשים ותגד לבני ישראל אלו האנשים. ויש להקשות למה הקדים הנשים שראוי להקדים האנשים בכל דבר קדושה וכבוד והתשובה לפי שבבריאת אדם לא עשה הקב"ה חשבון מחוה במצות ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ולכן התפיסה לאדם ונגזר מיתה על כל החיים לזה אמר הקב"ה עשה מן הנשים תקון גדול שלא יהפכו לבעליהן ועוד שבסנהדרין הקטן מדבר בתחלה שאם ידבר הגדול מי ידבר אחריו ולכן רצה הקב"ה שידברו הנשים בראשונה שאם ידברו בעליהן בראשונה שהיינה שותקות והיו מוכרחות בקבלת התורה ופרש"י לבית יעקב אלו הנשים תאמר בלשון רכה ותגד לבני ישראל עונשים לזכרים דברים קשים כגידים והטעם לפי שתגיד הוא בוי"ו ולא נמצא לשון הגדה אלא חסר והגדה לבנך והגד לעמי. ויש להקשות הנה דבור אחד כללי דבר לאנשים ולנשים שאמר לכולם אתם ראיתם וגו'. והתשובה שלנשים אמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים

ואשא

אשא אתכם על כנפי נשרים וגו'. וכל זה לשון רכה עד
כי לי כל הארץ ואח"כ הזר פניו לזכרים ואמר להם ואתם
תהיו לי ממלכת כהנים פירוש ככהנים משרתים לפני ה' כל
היום וגוי קדוש פרושים מעריות ומכל עבירות וזהו שעם
יאתם ועוד אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל הוא
מיותר שהרי התחיל כה תאמר לבית יעקב וגו'. אלא
הכוונה אלה הדברים האמורים שהם ואתם תהיו לי
ממלכת כהנים וגוי קדוש תדבר אל בני ישראל:

וקדשתם היא טבילה ובמכילתא אין כבוס בגדים שלא
יהא צריך טבילה: והיו נכונים כתב ר"א
אולי לא יישן אדם מהם בלילה שישמעו קול השם בבקר
ככהן גדול בליל כיפורים ע"כ: וגם בך יאמינו לעולם יש
להקשות כבר האמינו במשה שנאמר ויאמן העם ועוד
ויאמינו בה' ובמשה. והתשובה שנקדים שיש לכל אדם
שתי כוחות במוח אחד הכח השכלי שני כח המדמה והכח
המדמה כוזב והוא המרכיב הדברים רואה זהב ורואה הר
מרכיב הר זהב והקב"ה נותן הנבואה בכח שכלי לבד ואומר
לו האמת והמדמה מעתיק הדברים שמראהו השם ישתבח
לענינים אחרים ואלו הם המשלים שרואים הנביאים שהם
מכח המדמה וזהו שאמר ודברתי על הנביאים לא אמר
אל הנביאים אלא על פירוש על הכח השכלי שהוא בראש
והוא עליון על המדמה ואנכי חזון אמיתי הרביתי ריבוי
אמת אמרתי להם כלומר הכל אמת אבל ביד הנביאים נהפך
לדמיון וזה הוא שאמר אדמה ולכן תקנו אשר בחר בנביאים
טובים ורצה בדבריהם הנאמרים באמת וכי נאמרים דברים
לנביאים שאינם אמת אלא אלו המשלים שאינם אמת שהם
מכח המדמה אבל הנמשל הוא האמתי ובזה הותרה הקושיא
שהקשיתי בסדר ויהי מקץ מדוע פרעה האמין לפתרונו
של יוסף ולא לפתרון החרטומים והטעם שהחולם חלום
נבואיי האמת עצמו רואה ופרעה שבעה שנים שובע ושבעה
שנים רעב ממש ראה אלא שהמדמה העתיקו לשבעה פרות
ושבעה שבלים שהם דומים לשובע ורעב. ודע שיש חלוקות
בענין הדמיון בנביא יש נביא שכח שכלי שלו גובר על הכח
המדמה שלו ויש נביא שכח המדמה שלו גובר על הכח
השכלי ואם גובר המדמה רואה דמיונות כוזבים כמו בזכריה
ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגו' וכן ראיתי הלילה והנה
איש רוכב על סוס אדום והוא עומד בין ההדסים אשר
במצולה ואחריו סוסים אדומים שרוקים ולבנים וכן ואשא
עיני וארא והנה שתים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה
כנפים ככנפי החסידה וכן רבים ואם שכלו גובר על
המדמה רואה דמיונות אבל הם אמתיים כיחזקאל שראה
מעשה מרכבה ושלשה עולמות מלאכים גלגלים ויסודות
וזה הוא וארא שלשה פעמים אבל משה לא ראה שום דמיון
לא כוזב ולא אמיתי וזה הוא שאמר ומראה ולא בחידות
שחידה הוא משל שנאמר חוד חידה ומשול משל ובזה
הותרה הקושיא שכשאמר הפסוק ויאמן העם הוא שהאמינו
שמשה נביא שדמיונו גובר על שכלו ושהוא נביא אמת ולפי
האמת מראה הסנה כן היתה שהסנה אינו בוער באש
גשמי ואינו אוכל אלא היה דמיון כוזב והנמשל אמת ואחר
כך על הים ראו ישראל דמיונות אמתיים כיחזקאל כאמרם
ז"ל ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל וישראל
שבו אז שראה משה דמיונות אמתיים כהם ושנבואתו
איתה כנבואת יחזקאל וזה הוא שאמר ויאמינו בה' ובמשה
עבדו ותרגם אונקלוס ובנבואת משה עבדיה פירוש נבואה
שעבד אהוב שמראה לו אדון שלו כל בית נכאתו והוא
המלאכים והגלגלים וזה העולם כולו והכל דמיונים אמיתיי'
אבל במעמד הר סיני אמר הקב"ה אנכי בא אליך בעב
הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך ויראו שאני בעצמי
מדבר עמך בלא תמונה כלל שאף ישראל לא ראו התמונה
ולא משל לזאת הסבה שלא יחשבו שמשה נבואתו בדמיונות
אמתיות שאם יחשבו כן לא יאמינו במשה לעולם שאם יבא
אח"כ נביא כיחזקאל ויאמר אני נביא כמשה ואני יכול לסתור
נבואתו לא יאמינו במשה לעולם אבל כשראו נבואת משה
פנים בפנים בלא תמונה אלא אמיתות הדברים יאמרו משה
גדול מכל הנביאים וזה נראה הספק ממה שאמרו רבותינו
ז"ל גם בך גם בנביאים העתידים ולפי פירושי גם מרבה
ריבוי שמונה שהוא תמונה על תמונה שראה נביא גדול
מכולן וא"כ ירצה בך ולא בנביאים העתידים אבל אומר
שגם אני מסכים עם חכמינו ז"ל שיאמינו בנביאים
העתידים כמו תלמידים של משה ולא יאמינו בנביא שיאמר
שאינו תלמיד של משה והוא הרוצה לסתור נבואת משה
ואמת מה שאמרו חכמינו ז"ל גם בנביאים העתידים פירוש
האמתיים שהאמתיים אינם סותרים דברי משה ולא יאמינו
במי שיבוא לסתור דבריו כמו שאמרתי זהו דעתי בתשובת
זאת הקושיא והוא ענין חשוב מאד לא ראיתי דבר שיתיישב
דעתי בו אלא זה: **ויהי** קולות הם קולות המלאכים
שמקלסים לה' בכל בקר שנאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו
כל בני אלים והברקים גם כן מלאכים שנאמר משרתיו
אש לוהט וענן כבד שלא יסתכלו ישראל במראיתם ושבופו
שהיה יום מעונן ברעמים וברקים וגשמים שנאמר ארץ
רעשה גם שמים נטפו: **ויחרד** כל ההר שנזדעזע ההר כמו
ברעש הנקרא בלשון ערבי זלזלא שנאמר ארץ רעשה גם
שמים נטפו מפני אלהים זה סיני פירוש בער באש כמו
למיזא לאהוגא וזהו שאמר ההרים רקדו כאילים והוא משל
כמו שאינו משל הים ראה וינוס:

ויתיצבו בתחתית ההר אחז"ל שכפה עליהם ההר
כגיגית וכו' הכוונה על תורה שבעל פה אבל
תורה שבכתב אמרו ברצון כל אשר דבר ה' נעשה:

ויהי קול השופר מנהג שקול שופר בתחלה חזק יותר וזה
להפך שלא יצא לבם מהפחד ודרשו רבותינו ז"ל איל
שנברא בין השמשות לא יצא ממנו דבר לבטלה האפר יסוד
של מזבח הפנימי גידין לכנור דוד העור לאזור אליהו קרן
שמאל למתן תורה קרן ימין שהוא גדול משל שמאל לתקוע
לעתיד שנאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' וא"ת
אילו של יצחק היה עולה וכלו כליל אף הקרנים התשובה
שנגלל השם עפרו והחזירו למה שהיה:

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים יש להקשות
שיותר ראוי שיאמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי
העולם שזה יותר נס שבבריאת העולם בראו מאין אבל
אחר כך כל מה שעשה היה יש מיש דם ממים צפרדע
ממים כנים מעפר וכן כולם ויותר טוב היה לשנקבל
מלכותו עלינו שיאמר אנכי ה' אלהיך אשר בראתי שמים
וארץ והשמים שהוא מאה ושבעים פעמים יותר מהארץ
ומכאן עד השמים מהלך ת"ק שנה וכן בכל עובי כל גלגל.
התשובה לא אמר כן בעבור שלא ראו בעיניהם בריאת העולם
ואע"פ שהאמינוהו. וראו יציאת מצרים. ועוד שבכלל אשר
הוצאתיך חידוש העולם שאי אפשר לעשות הנסים אלא אם
חידש העולם. ויש להקשות למה דיבר בלשון יחיד שהיה
ראוי לדבר בלשון רבים אחר שהקב"ה דיבר עם כל ישראל
וכן אמר והייתם קדושים לאלהיכם אני ה' אלהיכם אשר
הוצאתי אתכם מארץ מצרים תשובה זו עם קושיא אחרת
למה נמחלו שתי עונות לדוד אוריה הרג שהרג בני עמון
ולקח אשתו והם גלוי עריות ושפיכות דמים שהם עבירות
חמורות ולשאול עון אחד והוא קל לא נמחל שאמר שתה

לך והכית את עמלק. התשובה שאול חטא בחטא שהקב"ה צוה לו בעצמו בפרט לך והכית את עמלק ודוד לא חטא במצוה שצוה לו בפרט אלא לכל ישראל צוה לא תרצח לא תנאף ולכן צוה עשרת דברות בלשון יחיד לומר אם חטאת בהם כאלו חטאת במצוה שצויתי לכל אחד ואחד בפרט:

אשר בשמים ממעל לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות ממעל לרבות מלאכי השרת וי"ש להקשות אחר שאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני והם המלאכים כמו שכתב הרמב"ן מה צורך לחזור ולומר ממעל לרבות מלאכי השרת ונראה שבתחלה הזהיר על עבודתם ואחר כך הזהיר על עשייתם ונראה לי שיש מלאכים בשני פנים אחד ממניעי הגלגלים שאינם מסודרים ומה שאמר בתחלה לא יהיה לך אלהים אחרים הם המלאכים המסודרים כמאז"ל שלשה כתות של מלאכי השרת אחת אומרת קדוש וכו' ומה שאמרו ז"ל ממעל לרבות מלאכי השרת הם מניעי הגלגלים ולזה אמר אשר בשמים הם חמה ולבנה ממעל מלאכי השרת שהם על השמים: **פוקד** עון אבות וגו' והא כתיב לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות איש בחטאו יומתו וכן ביחזקאל כתיב בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה ואמרו רז"ל כשאוחזין מעשי אבותיהם בידיהם וזה הוא שאמר לשונאי כשיהיו הבנים שונאי הקב"ה. ולי נראה שלא אמר בן ישא בעון אביו אלא פוקד והכוונה שאם בן טובים חטא חטא שחייב עליו מיתה ומי שאינו בן טובים חטא אותו החטא עצמו דנים אומות העולם לשתוק לבן טובים ותולים בעון למי שאינו בן טובים ולמה זה אלא. בעבור שאביו של זה נכבד ואביו של זה נבזה ולזה ממיתים אותו מיתה מנוולת והכזריות וזה הוא פוקד עון אבות וזוכר הקב"ה עון האבות אם האב רשע כשהבנים שונאים ומטעים להם החטא שעשו במיתה מנוולת ואם האב צדיק אע"פ שהבן רשע לא ימות מיתה מנוולת:

ועושה חסד לאלפים משמע הפסוק נראה שכמו שאמר פוקד עון אבות על בנים שעון אבות ישרשו הבנים כשהבנים שונאי כן אמר שהחסד והזכות שעשה האב ישרש לבנים כשהבנים אוהבי וזהו שאמר ועושה חסד לאלפים לאוהבי כשהבנים אוהבי וא"כ חסר בכתוב זכות אבות וכמו שאמר עון אבות ורשע הבנים שאמר עון אבות ואמר לשונאי כן היה ראוי שיאמר זכות אבות וצדקת הבנים ולא אמר אלא צדקת הבנים שאמר לאוהבי ולא אמר אב אלא עושה חסד. והיה ראוי שיאמר ועושה חסד אבות לאלפים לאוהבי ועוד שאפילו הבנים לא הזכיר אלא אמר לאלפים ובעון הזכיר הבנים בפירוש לכן נראה לי שלפי שעבודה זרה חמורה מאד אמר שאפילו יהיו הבנים אוהבי יענשו בעון האב אלא שיהיה הפרש גדול בין עונש הבנים הצדיקים לעונש הבנים הרשעים שהבנים רשעים יחלק עון האב בארבעה דורות ויפול חלק גדול מהעונש לכל אחד מהם אבל אם הבנים צדיקים יחלק עון האב לאלפים דורות באופן שלא יפול לכל דור אלא מעט מזער וכאלו בטל במיעוטו שידוע שכשיחלק דבר אחד לאנשים רבים יפול לכל אחד מהם חלק יותר קטן ממה שיפול כשיחלק לאנשים מועטים ובזה הפירוש אין חסר בפסוק לא אבות ולא זכותם שאין כל הפסוק מדבר אלא בעון האב וגם לאלפים חוזר על בנים שהזכיר ולפי שזה נראה קשה אומר שזה בע"ז בלבד לפי שיבדלו כל העולם ממנה וכן כתב הרמב"ן שכתב ויתכן שתהיה המדה החמורה הזאת בע"ז בלבד כי בה יזהיר אבל בשאר העונות איש בעונו בלבד ימות:

לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא היה ראוי שיאמר לא תשבע בשמי לשקר ומהו לא תשא וי"ל שהיא שבועה ואסר עוד שלא ישא על שפתיו השם לחנם כלשון לא תשא שמע שוא ובל אשא את שמותם על שפתי כי הדיבור יקרא כן בעבור שיצא בו קול שגם זה אסור ונקרא מוציא שם שמים לבטלה ואמרו מנין שלא יאמר אדם לה' עולה לה' חטאת אלא עולה לה' חטאת לה' ת"ל קרבן לה' והלא דברי ק"ו ומה אם מי שהוא עתיד להקדיש אמרה תורה לא יחול שמי אלא על הקרבן ק"ו וכו' ע"כ. ונראה לי עוד שלפי שאמר פוקד עון ונראה מזה שהקב"ה משגיח ולפי שהמינים אומרים שאחר שהקב"ה רם ונשא אינו משגיח בפרטים לזה אמר לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא פירוש לא תרומם את שם ה' לשוא כמו נשוא לשוא עריך וז"ש את אשר ישא את שמו לשוא: **כי** ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ לא אמר בששת ימים עשה ה' לפי שהפילוסוף אומר שכל דבר שנעשה בזמן נעשה ואם העולם נברא בזמן נברא וא"כ הזמן קודם לבריאת העולם והעולם קדמון לזה אמר ששת ימים עצמם עשה ה' עם השמים ועם הארץ: **כבד** את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך כל משפטי התורה מדה כנגד מדה וא"כ היה ראוי שיאמר כבד את אביך ואת אמך למען יכבדוך. והתשובה שהמאריך ימים מכבדים לו שנאמר מפני שיבה תקום וגו' לזה אמר כבד את אביך למען יאריכון ימיך ותהיה זקן ויכבדוך:

פרשת משפטים

אם בגפו יבא וגו' באלו הפסוקים יש ספקות:

הספק הא' שאמר אם בגפו יבוא שמי שאין לו אשה בגפו יצא אין רבו מוסר לו שפחה כנענית ואם בעל אשה ישראלית הוא ויצאה אשתו עמו אם אדוניו יתן לו אשה לזה שיש לו אשה ישראלית אם ירצה אדוניו יתן לו שפחה כנענית והאשה כנענית וילדיה תהיה לאדוניה וא"כ לפי זה מי שהוא עני לא יתנו לו צדקה ומי שהוא עשיר יתנו לו צדקה אם בגפו יבוא בגפו יצא ואם בעל אשה הוא אדוניו יכול לתת לו אשה:

הספק הב' איך נתן רשות לאדון שיתן לו אשה כנענית וכי זה האיש נכרי הוא שיתנו לו אשה כנענית והא כתיב לא תתחתן בם כי יסיר את בנך מאחרי והבא על הנכרית קנאין פוגעין בו:

הספק הג' שאמר והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוניו את אזנו מה טעם יש לדלת ומזוזה ומה טעם יש לאוזן: **הספק הד'** שאמר וכי ימכור איש את בתו שנתן הקב"ה רשות לאב שימכור בתו ואיך נתן רשות לעשות אכזריות גדולה כזאת למכור זרעו והלא אף בישמעאלים שבמלכות נימאה אין מוכרין בנותם וכתיב וגונב איש ומכרו מות יומת וק"ו המוכר זרעו ובשרו:

הספק הה' מה הוא לא תצא כצאת העבדים אם הכוונה לא תצא כיציאת עבדים כנענים שיוצאים בשן ועין אבל זו לא תצא בשן ועין כמו שאמרו רז"ל א"כ למה לא אמר זה הדין בעבד עברי וא"ת הרי אמר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה הקיש עברי לעבריה מה עבריה אינה יוצאה בשן ועין אף עברי קשה שיותר ראוי שיאמר זה הדין בעבד עברי וילמוד אמה העבריה ממנו שבן קודם לבת בכל הדברים ועוד שעדיין לא אמר דין עבד כנעני שיוצא בשן ועין שאחר כך אמר וכי יכה איש את עין עבדו וגו'. התשובה לכולם שמה שאמר כי תקנה עבד עברי הכתוב מדבר שמכרוהו בית דין בגניבתו שנאמר אם אין לו ונמכר בגניבתו ואם בעל אשה הוא

הוא האדון חייב במזומנים וגם במזונות כמו כמו שאמר
ויגאלה הפתו עמו וכו' מי הכניסה שאלא אלא מגיד שהקונה
עבד עברי חייב במזונות אשתו ובניו ולהם אמר כזה מי
ירצה לקנותו ואם אין קונים במה יפרע הגניבה לכן הוכרח
לתת רשות לרבו למסור לו שפחה כנענית להוליד ממנה
עבדים ואם רבו יתן לו אשה ישראלית מה תועלת לאדון
שהבנים שתלד אינם עבדים לו ויעשה הוצאה על הוצאה
א"כ אין לו תקנה אלא שיתן לו שפחה כנענית להוליד
ממנה עבדים לאדון אבל אם אין לו אשה הרי ימצאו בית
דין קונים הרבה ולמה יתן לו האדון אשה כנענית שיהיה
כנכרי שלא לצורך ולכן אם בגפו יבוא בגפו יצא ועוד אם יש
לו אשה ישראלית אע"פ שיפא כנענית לא יהיה לו חבה
שמה שאין האיש כורת ברית על הרוב אלא לאשתו הראשונה
והנה ימים בלוס ושלחה מביתו אבל אם אין לו אשה
והראשונה תהיה כנענית יהיה לו חבה יתירה עמה ואין
ראוי כן ואמר עוד שמי שימכור בתו קטנה לא תצא מכלל
ישראל שימכרוה לנכרי כאלה העבדים הנגנים שנושא אשה
כנענית שלא נתנה התורה רשות לאב למכרה אלא לשיאנה
האדון וכסף קנייתה היא כסף קידושיה או לשיאנה בן
האדון וזהו שאמר ואם לבנו ייעדנה כמשפט הבנות יעשה
לה שאר כסות ועונה שאף הבן קם תחתיו ליעדה והינו
צריך לקדשה קידושין אחרים אלא אומר לה הרי את
מיועדת לי בכסף שקבל אביך בדמיך ואם אחרת יקח לו
עליה שארה כסותה ועונתה לא יגרע מן האמה שיעד לו
ואם רעה בעיני אדוניה שלא נשאה חן בעיניו לכונסה אשר
לו יעדה שהיה לו ליעדה היינו שאלו הפנים יקחוה לאשה
או האב או הבן אבל לעם נכרי שהוא גוי לא ימשול למכרה
לא האב ולא האדון לשיאנה ולא לשפחות שלא תאמר כשם
שהתירה התורה לאדון שיתן לעבד עברי כנענית לשיאנה
כן התירה התורה לבת ישראל שימכרנה האב לנכרי לאישות
או האדון שימכרנה לכנעני לשיאנה אלא לעם נכרי לא
ימשול למכרה אם בא לבגוד בה שלא לקיים בה מצות יעוד
וכן אביה אחד שבגד בה ומכרה לזה ומה שאחז"ל בפירוש
לא תצא כצאת העבדים אמת הוא אבל ג"כ כוונת התורה
לזה שפירשתי. והנה הותר הספק הראשון שמי שאין לו
אשה לא יתנו לו אשה ומי שיש לו אשה יתנו לו אשה וגם
הספק השני למה התיר לאדון שיתן לו כנענית. וגם
הספק הרביעי למה נתן רשות לאב שימכור את בתו להנאתה
ולטובתה. וגם הספק הה' מה הכוונה בלא תצא כצאת
העבדים. והיתר הספק השלישי מה טעם דלת ומזוזה
ואזן. כתב ר"א והגישו אלה אלהים מקום משפט אלהים
בארץ והמנהג להיותם יושבים בשער העיר שיש לה דלתים
ובריח וזה טעם אל הדלת או המזוזה שיעשה זה לפני
יושבי השער עד כאן. וי"א טעם לדלת לפי שהתורה פתח
לו פתח לשאלת חפשי והוא סגר הדלת בעדו. ור"ש היה
דורש אמר הקב"ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים
כשפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי בני
ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים וקנה אדון לעצמו הרצע
בפניהם. רבן יוחנן בן זכאי היה דורש אוזן ששמעה בסיני
לא תגנוב והלך וגנב תרצע ואם מוכר עצמו אזן ששמעה
בסיני כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים וקנה
אדון לעצמו תרצע בפניהם ע"כ. וקשה לי על ר"ש אם
טעם דלת ומזוזה לפי שכשפסח ה' על המשקוף ועל שתי
המזוזות ואמר כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים
והלך וקנה אדון לעצמו תרצע בפניהם א"כ מיד כשמכרוהו
בית דין בעת ועונה ההוא ראוי שתרצע ולא אחר שש שנים
ואף אחר שש לא תרצע אלא אם אמר אהבתי את אדוני

ונעמר וכן זאת הקושיא קשה לי על רבן יוחנן בן זכאי
שביום הראשון שמכרוהו בית דין או מכר עצמו היה ראוי
שירצע אזנו ונ"ל הטעם שיגישהו אל הדלת לפי שזה הוא
גנב ומי שהוא גנב אינו נאמן לעולם ועתה אני רואה
שאומר אהבתי את אדוני וגם כן צריך שיאמר האדון אהבתי
את עבדי שאם אינו חפץ בו מי יכריחהו ליקח עוד עבדו
ואיך איפשר שיאמר אהבתי את עבדי. אם הוא גנב שכבר
היה שם שנים בביתו וגנב הרבה דברים אלא ודאי נהפך
לאיש אחר וכבר הוא נאמן וזה עצמו מדת הדלת שאם
היא פתוחה היא גנבים בהיא מוכנה לגנוב מה שבבית ואם
היא סגורה היא נאמנת שלא יגנבו מה שבבית כלום ואת
עצמה מדת האוזן שאמרו ז"ל מפני מה אוזן כולה קשה
והאליה רכה שאם ישמע אדם דבר שאינו הגון יכניס אליתו
לתוך אזנו ויסגרנה אבל אם ישמע דבר הגון לא יכניס
אליתו לתוך אזנו אלא ישאר האוזן פתוחה אם כן הדלת
והאוזן וזה היא מדה אחת לכולן: **ורפא** ירפא תן
רשות לרופא לרפאת מכת חרב אבל החלאים השם יתברך
ירפאם שנאמר בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים ומה
שלא אמר בבתו. ורפואתו יתן לומר שאם תבע המוכה
הרפואה לא יתן אלא לרופא שלא יקראוהו שור נגח:
כי ינצו אנשים במדרש זה מיכאל וסמאל ונגפו אשה הרה
זו כנסת ישראל ויצאו ילדיה בגלות מגוים יענש סמאל
כאשר ישית עליו הקב"ה: **כי** יגנוב איש שור בעבירה
המלויה יותר צריך להגדיל העונש ולכן חייב לגנב כפל
ולגונב הבהמה כפל הכפל לפי שכן גבדה ומוני לגנוב
אותה ובבהמה נכה מלויה הגניבה יותר לפי שאי אפשר
לרועה להעבירה כמו בדקה ולזה הוסיף אחד חמשה בקר
וגו' ולרבותינו ז"ל לפי שהגנב הרכיב השה על כתפו ונתבזה
ישלם ארבעה והשור שהלך ברגליו ולא נתבזה בו ישלם
חמשה שגדול כבוד הבריות ועוד שהשור בטלו ממלאכתו
וישלם חמשה אבל שה שלא בטלו ממלאכה שאין לשה
מלאכה ישלם ד': **את** עמי את העני קרא לעני עמי לפי
שהקבצנים לא יבקשו עושר והעד אליהו והמוהל ואלישע
שלא רצה מנחת נעמן: **לא** תשא שמע שוא לא תקבל
שבועה ממי שידעת שישבע. ולא תטה משפט לבעל דין אחד
עד שיבוא חבירו: יש לשאול סדר למצות ודינים שיש
בזאת הפרשה. מתחלתה עד הנה אנכי שולח מלאך שהם
דינים רבים. ונראה שאין בהם קישור ועוד בקצתם נראה
מהם שהם בלתי מסודרים והיה ראוי לסדר אותם בענין
אחר והוא שהפרשה הזאת התחילה בעבד עברי וסמך לזה
מכה איש ומת והוא מזיד ועזב המזיד והלך ודיבר בשוגג
שאמר ואשר לא צדה ועזב השוגג וחזר למזיד וכי יזיד
איש על רעהו ויותר היו ראויים המזידים זה אצל זה ואחר
כך ידבר במכה אביו ואחר כך וגונב איש ומכרו ואחר זה
חזר לאביו ואמר ומקלל אביו ויותר היה ראוי לסמוך
ענייני האב מכה ומקלל ואחר כך וגונב איש ומכרו ואחר
זה אמר וכי יריבון אנשים והם יהודים ועזב היהודים ודיבר
בדין עבד כנעני ואמר וכי יכה איש את עבדו או את אמתו
בשבט ועזב עבד כנעני ודיבר ביהודים שאמר וכי ינצו
אנשים ונגפו אשה הרה ועזב היהודים וחזר לעבד כנעני
ואמר וכי יכה איש את עין עבדו ועזב עבד כנעני וחזר
ליהודים שאמר וכי יגח שור את איש או את אשה וחזר
לכנעני ואמר אם עבד יגח השור או אמה ואחר כל זה
הלך לכי יפתח איש בור ואח"כ חזר לכי יגוף שור איש את
שור רעהו ודיני השוורים כלם ביחד כתובים ואחר זה
הלך לגניבה ואמר כי יגנב איש שור או שה ואחר כך כי
יבער איש כי הלא אב כי יתן איש אל רעהו כסף או
כלים

אלהים. כי יתן איש אל רעהו חמור או שור או שה וכי ישאל ואחר כך כי יפתה איש בתולה ואח"כ מכשפה שוכב עם בהמה זובח לאלהים ואחר כך וגר לא תונה כל אלמנה ויתום ואחר זה אם כסף תלוה ואחר זה אלהים לא תקלל מלאתך ודמעך בכור בניך ואנשי קדש תהיון לא תשא שמע שוא לא תהיה אחרי רבים לרעות ודל לא תהדר ועזב הדל והלך לכי תפגע אויבך כי תראה חמור שונאך ואחר זה חזר להטיית הדין ואמר לא תטה משפט והיה ראוי שיסמוך זה למה שאמר ודל לא תהדר שגם הוא הטיית משפט ואחר זה וגר לא תלחץ והיה ראוי לסמוך זה עם וגר לא תונה הכתוב למעלה ואחר זה ושש שנים תזרע את ארצך והרז"ל בזה השניתי השבות. ואחר זה ושם אלהים אחרים לא תזכירו שלש רגלים תחוג לי ואחר זה ראשית בכורי אדמתך ואחר לא תבשל גדי בחלב אמו הכלל כל אלו הדינים ובמקום רחוקים בענינם אחד זה עם זה ולמה נסמכו אלו לאלו ועוד שיש בקצתם לפי הנראה סדור יותר נאות כמו שכתבתי ולזה צריך תופר אומן בקי במלאכה התפירה שיתפור כל זה ולא ראיתיו עד הנה:

אמר יצחק קארו המחבר נ"ל לקשר כל אלו הדינים בהקדמה אחת והיא שכל טובות המין האנושי נכללות בג'. החצוניות. גופיות. נפשיות. והחצוניות נחלקות לשני חלקים אחת ברשותו והוא העושר שאינה ברשותו והוא הכבוד הגופיות הוא בריאות וגבורה הנפשיות הם חכמה ומדות ואלו אמר הנביא עליהם אל יתהלל חכם בחכמתו הוא טוב נפשי. ואל יתהלל הגבור בגבורתו הוא טוב גופני. ואל יתהלל עשיר בעשרו הוא טוב חיצוני ובזה נכלל הכבוד שהכבוד מגן לעושר כי אם בזאת יתהלל המתהלל ויודע אותי שטוב נפשי נחלק לחכמה ולמדות ואמר שאמר בחכמה אל יתהלל אמר שיתהלל במעשים טובים והם דרכי השם יתברך והלכת בדרכיו שזה מין לבחירתו הכלל הטובות הם ד' כבוד עושר והם חצוניות גופיות בריאות וגבורה נפשיות מעשים טובים. וזאת הפרשה כולה מכי תקנה עד הנה אלהים לא תקלל נחלקת לאלו הארבעה. החלוקה הראשונה בכבוד והוא מתחלת הפרשה עד מכה איש ומת והחלוקה השני' ממכה איש ומת עד כי יפתח איש בור בטובות גופיות. ומכי יפתח איש בור עד כי יפתה איש בטוב העושר. ומכי יפתה איש בתולה עד אלהים לא תקלל בטובות נפשיות. ובאה הפרשה הזאת להזהיר את האדם שלא יזיק לחבירו באחד מאלו הארבעה אלא למי שראוי אליו:

החלק הא' שהוא מתחלת הפרשה עד מכה איש ומת שהוא בענין הכבוד אמר כי תקנה עבד עברי זה האדם אין לו כבוד והוא נבזה וחדל אישים מכל בני אדם שהוא גנב ואין לו ונמכר בגניבתו וכ"כ שהיותו ובזיונו שבשמעם לרוע מעשיו נוציאנו מכלל ישראל ונתן לו שפחה כנענית שבניו יהיו עבדים ולעולם בהם יעבודו אבל מי שראוי לכבוד יתנוהו לו והיא אמה העבריה שלא נגנבה אם מכרה אביה ועבד בה לא נהגה בו רשות התורה לעשות כן אלא נתן לה כבוד שהקונה יקחנה לאשה ולפי שכל אחד מאלו הארבעה חלוקות נחלקה לשני חלקים האחד על ידי עצמו השני על ידי אמצעי לזה אחר שדיבר על ידי עצמו ענין הכבוד שיקחנה לאשה דיבר בענין הכבוד על ידי אחר והוא על ידי בנו ואמר ואם לבנו ייעדנה. ובזה תשלם החלק הראשון הוא חלק הכבוד ופירשתיו למעלה בהתר חמשה ספקות הנופלות בחלק הזה:

החלק הב' בגופו הוא ממכה איש ומת עד כי יפתח איש בור ואמר מכה איש ומת. ומלת שהמזיד הוא בשני פנים. האחד שכעס עליו בשעה ושלא מיד השני שנתיישב בדעתו ומתוך הדעת הרגו. וזה לאחרי לשוגג יותר גדול והאומרים בתלמוד שרמוגאל על זה שאם עברו י"ב שעות משעת המריבה עד שהכה לחבירו הוי שוגג גדול וקוראים לו פירסומיו בלעז. ולזה אמר לראשון מכה איש ומת מות יומת. וכנגד השני אמר וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה מעם מזבחי תקחנו למות אמר בזה לשון זדון שהרגו במתון ובמחשבה ולזה אמר בו בערמה ולזה נתן לו עונש יותר גדול ממכה איש שהוא בשעה ואמר בו מעם מזבחי תקחנו למות אבל מי שהרג בשעה לא יקחוהו מן המזבח ולזה אמר בו. מות יומת ולפי שההורג בשעה הוא קרוב לשוגג. לזה הפסיק עם השוגג שהוא ואשר לא צדה בין מכה איש לכי יזיד איש על רעהו ולרז"ל שלא חלקו בין זה לזה ובכולם מעם המזבח יקחוהו למות וכל דבריהם אמת. עכ"ז נאמר שמה שפירש מכה ואמר מעם מזבחי ולא אמר כן בראשון הוא להורות שזה שאחרון רע בעיני ה' מן הראשון אע"פ ששניהם שוה בדם ולזה הפסיק בין שניהם עם השוגג. או נאמר שהקישור בין ואשר לא צדה לכי יזיד איש על רעהו הוא ואשר לא צדה ושמתי מקום לנוס שמה והוא מחנה לויה וכל ערי הלוים קולטים. וידוע שיותר קדוש מחנה שכינה ממחנה לויה ויותר קדוש המזבח עצמו ממחנה שכינה ולזה אמר ואשר לא צדה אפילו מחנה לויה יקלוט אבל המזיד אפילו המזבח עצמו לא יקלוט. ולרז"ל קשה לי למה אמר כאן בערמה שאם הכוונה בדעת ומתכוין גם כן במכה איש ומת הוא במתכוין ויש אומרים שזה הפסוק ענינו בכהן. ונאמר על זאת ההקדמה שלזה אמר בערמה שלפי שהוא בחזקת קדוש הרגו בתחבולה באופן שיחשבו בני אדם שהרגו בשוגג ועלה על הדעת שלפי שחר אלהיו על ראשו יגאל ועוד שברח למזבח שהוא מקום עבודתו ונחשב שיהיה קולט אפילו במזיד לזה אמר מעם מזבחי תקחנו למות וסמך לזה ומכה אביו ואמו לומר באלו לא חייבה התורה מיתה אלא אם מת המוכה אבל יש טעם שחייב מיתה אפי' לא מת והוא אביו ואמו והכנים וגונב איש ומכרו בין מכה אביו למקלל אביו לפי שהגונב ישראל הוא קטן וכשהגדיל אינו מכיר אביו ואמו ומכה אותם ומקללם ולזה הכנים ביניהם וגונב איש ומכרו לומר שאלו העונות תלויות על ראש הגנב וסמך לזה וכי יריבון אנשים שעד עתה דיבר בחייבים מיתה על שהרג וגם על שלא הרג אם המוכה הוא אביו ועכשיו דיבר במי שאינו חייב מיתה בהכאה לפי שלא מת אלא חי הוא וכי יריבון אנשים ולא ימות ונקה המכה ולפי ששניהם הריבו זה עם זה ברצונם עלה על הדעת שזכו כמי שמחלו זה לזה שהאומר סמא עיני על מנת לפטור פטור וכן המתאבק עם חבירו לפתוח זה עם זה להפיל זה לזה והפיל והוכה פטור שהוא כאלו מחלו זה לזה. לזה אמר שבתו יתן ורפא ירפא וסמך לזה וכי יכה איש את עבדו לומר שאם לא מת אינו חייב בחמשה דברי' כמו המכה רעהו באבן או באגרוף ועוד שאם מת אחר יום אחד פטור לא כמכה חבירו שהוא חייב מיתה וסמך לזה וכי ינצו אנשים לפי שמה שאמר וכי יריבון אנשים הוא שעשו מריבה בשכל כמו שיודעים באומות הנוצרים הנקראים אשגרימידורים אבל יש אנשים שמריבין בלא שכל כלל ובודאי יעשו שמות שיחשבו להכות זה לזה ויכו לאחר וזהו שאמר כי ינצו אנשים מלשון המבעיתך יאבר נץ והוא כדרך העופות שרודפים זו לזו להרוג בלא שכל ויגלו כולה לומר שמריבו כעוף שנקרא נץ וכל כך הם לוהטים במריבה שהם לאחר ואע"פ שאין אשה הרה שהיה ראוי שיעיינו שלא

לינש בה כדי שלא תפיל כל כך שם להוסיף שנגפה ולא יהיה אסון באשה אלא בנפלים יפרע ממון וזהו לפי שאמר למעלה מכה איש ומת מות יומת אמר בזה שאע"פ שמתו הילדים לא יומת וגם יש לו קשור עם הדין הסמוך לו שאמר ומת תחת ידו נקום ינקם שפוט בחרב אמר שילדים אפילו מתו בשעתם לא יומת אלא ממון ענוש יענש בממון אבל אם אסון יהיה באשה יומת ואידך בכאן שנתכוון להרוג את זה והרג את זה חייב ויש אומרים פטור ומה שאמר נפש תחת נפש ממון ולפי שאמר למעלה מכה איש ומת מות יומת אמר כאן שאפי' מתה האשה לא יומת וגם הוא קשור עם ומת תחת ידו נקום ינקם שיומת אמר כשמתה האשה אפילו בשעת ההכאה לא יומת אלא ממון וסמך לזה וכי יכה איש את עין עבדו לפי שאמר עין תחת עין שן תחת שן והוא ממון אמר כבר יקרה באדם פחות שמא עינו או שינו ויהיה לו עונש גדול והוצאה רבה שבעין אחד או שן אחד יפסיד עבד אחד וזה לפי שהשעם שארר לכנען בעבד עבדים יהיה לאחיו הוא לפי שראה ערות אביו בעין וינד בהוראת שינים לכן כשהשחית עינו או הפיל שינו יצא חפשי שכבר נענשו האיברים החוטאים ואע"פ שהוא הדין בכ"ד ראשי איברים אמר בעצמו חפשי בשן ועין שאמר חפשי בכל אבריו שלא לחלוק באיברים בין זה לזה ולפי שהמזיק גוף חבירו הוא ע"י עצמו או ע"י אמצעי אחר שאמר ע"י עצמו אמר ע"י אמצעי ולכן סמך לזה וכי יגח שור את איש או את אשה ומת סקול יסקל השור ואם שהמיתו קודם סקילה לא יאכל את בשרו ולפי שאמר במועד וגם בעליו יומת בידי שמים אמר בזה שהוא תם ובעל השור נקי ובכאן נשלם החלק השני שהוא היזק גוף חבירו :

החלק הג' מכי יפתח איש בור עד כי יפתה איש בממון חבירו שלא יזיקנו וזה אפשר בשני פנים או על ידו או על ידי אמצעי אם על ידי אמצעי אמר כי יפתח איש בור ונפל שמה שור או חמור וכן וכי יגוף שור איש את שור רעהו ומת ואם על ידי עצמו כי יגנוב איש שור או שה כי יבער איש כי תצא אש ולפי שההיזק שבא לאדם בממונו או המזיק עצמו סבה לאותו ההיזק או לא אם אינו סבה כבר הזכירנו ואם הוא עצמו סבה להיזק ממונו אמר כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמר שישמור ממונו ולא יתנהו למי שיפשע בו או יכפור בו וכן כי יתן איש אל רעהו חמור או שור וכן וכי ישאל איש מעם רעהו ובכאן נשלם החלק הג' הוא חלק הממון :

החלק הד' הוא בנפשו שלא יזיק לנפש חבירו והוא מכי יפתה איש עד אלהים לא תקלל ולפי שכל התורה שכר ועונש שבה תלויה בבחירה והמפתה הסיר הבחירה מבתולה בדבריו ובפיתויו לזה אמר יפתה מלשון פתי שעשה לה פתיות ובל ידעה מה ולפי שהזונאים מבקשים כשפים לפיתוי הספוקות כלון הספוקים סמך לזה מכשפה לא תחיה ולפי שהבהמה אין לה בחירה סמך לו כל שוכב עם בהמה מות יומת ולפי שהנואפים שמירי' דתם להשביע עצמם מאלופים ומנשים נכריות וכמו שאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב ויקראו לאלהיהן לכן סמך לזה זובח לאלהים יחרם. ולפי שהגר עבד ע"ז סמך לזה וגר לא תונה כי גרים הייתם בארץ מצרים. וגם כן עבדתם שם ע"ז ולפי שהאלמנה מוכרחת וכאלו אינה בעלת בחירה שאין לה יכולת סמך לזה כל אלמנה ויתום ולפי שהלוה מוכרח במעשיו כעבד ועבד לוה לאיש מלוה וכאלו אין לו בחירה סמך לזה אם כסף תלוה את עמי ובכאן נשלם החלק הרביעי ונשלמו כל הארבעה חלוקות :

ונראה לי עוד שזה הלוקה חמישית והיא מאלהים לא תקלל עד הנה אנכי שולח מלאך והכוונה לפי שכלל אלו הארבעה חלקים שהם היזק כבודו וגופו וממונו ונפשו בהזיק אדם לחבירו צריך שיפרע לו ההיזק ומי ישפוט כמה חייב בחקו בכל אלו הארבעה הדיין ישפוט והדבר הוא שהדיין שחייב לבעל דין שמקלל אותו. לזה סמך לאלו הארבעה אלהים לא תקלל ונשיא בעמך לא תאור ולפי שהדיין והנשיא הוא ראש לשאר בני אדם והנמצאות שבהם נפש הם שלשה צומח חי מדבר. ובצומח יש ראשית והוא בכורים ותרומה ואלו דומים לחלב לפי שהוא ראש התבואה הנשארת והוא מתירוש ויצהר. וכן בחי יש ראשית והוא מעשר הצאן וכן בחי מדבר יש ראשים והוא הבכור וכל אלו הראשיות דומים למלך ולדיין מצד שאלו הם ראשית והמלך ראשית כל האנשים לכן סמך לאלהים לא תקלל ונשיא אלו הג' ראשיות ואמר בצומח מלאתך שהוא בתירוש ואמר בו מלאתך לפי שמיד נמלא הגת בדרוך הענבים ודמעך שהוא השמן שאינו נגר כיין אלא טיפה טיפה כדמעה לפי שהוא עב לא תאחר מלאתך הוא בכורים דמעך תרומה וכן בחי מדבר בכור בניך שהוא ראשית הבנים תתן לי וכן בחי לבד כן תעשה לשורך לצאנך ולפי שכל ישראל בכלל הם ראשית כל האומות שנא' אשה תהיה לראש ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ לכן סמך לו ואנשי קדש תהיון לי ואמר שישראל קדושים אין ראוי שיאכלו דבר טמא והפחות במאכלות שהוא הספק ראשית לכן סמך לזה ובשר בשדה טרפה לא תאכלו ואמר לכלב תשליכון אותו ויש אומרים לפי שיש בטרפה צד המות מן הדורס. עוד לפי שאמר הגזן לתת ממנו המעשר והבכור יתנו לו שטרפה שאינם נטרפה מן הכלב ואחז"ל למדך שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה שנא' ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו אמר הקב"ה תנו לו שכרו ובזה חידוש גדול בהשגחה שגם לכלב נותן הקב"ה שכר ולפי שהבעל דין שיקלל לדיין הוא בשביל לשון הרע שאמרו לבעל דין מן הדיין לומר שהטה משפטו לזה הזהיר לא תשא שמע שוא כאמרם ז"ל אזהרה למקבלי לשון הרע ולפי שהמשתתף לעד שמעיד עדות שקר להעיד עמו הוא שומע לרשע והוא שמע שוא לכן סמך לו אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס ואמר עוד אין כתוב שמשפ' לשון הרע מן הדיינים והסנהדרין שכל מעשיהם והכרעתם הם לזכות ולא לחובה שהרי אין מטין לחובה בהכרעת דיין א' שמכריע לחובה עד שיהיו המחייבים שנים על המזכין וזה הוא שאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות לא תהיה אחרי רבים לחייב מיתה שזהו לרעות בשביל דיין אחד אחר שירבו המחייבים על המזכים ובדיני נפשות דיבר הכתוב וממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעות שומע אני אבל היה עמהם בטובה שאם דיין אחד הטה לזכות על המחייבים פטור וזהו שפירש הכתוב עוד אחרי רבים להטות פירוש אם ירבו המחייבים על המזכים והם שנים על המזכים הטה אחריהם ומה שאמר לא תענה על רב שחסר יוד דרשו שאין חולקין על מופלא שבבית דין לפיכך מתחילין בדיני נפשות מן הצד שהקטנים שבהם יאמרו דעתם ולכן סמך זה למה שאמר לא תשא שמע שוא מן הדיין והנשיא שהרי בזה תראה בטובתם לזכות ולא לחייב ולפי שאומר לשון הרע מן הדיין אומר זה הדיין אוהב לעשיר בשביל שהוא עשיר ויש לי רחמנות מן הדל שחייב אותו שלא כדין לזה אמר ודל לא תהדר בריבו. לא יהיה לך רחמנות אשר המדבר לשון הרע על הדיין ולא תזכה לעני בדבריך אבל תדע למי יש לך לזכות ולדון לכף זכות לאותו שאמר ודאי לא היתה כוונתו להרע לי אלא שלא בא מידו

עוד ולזה סמך לזה כי תפגע שור אויבך כי תראה חמור שונאך עזוב תעזוב עמו ותרגם אונקלוס משבק תשבוק מה די בלבך עלוהי ותפרק עמיה ואחר כל זה הפך פניו כלפי הדיין ואמר גם אתה הדיין לא תהיה שונא שיקלקל לא תטה משפט אביונך ומדבר שקר תרחק ושחד לא תקח וגם גר לא תלחץ בענין הדין לבא עליו בעקיפין אבל בהפך זה והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך וגם גר שהוא גר אביון ולפי שהשנה השביעית כולה נקראת שבת לה' עלה על הדעת שלא נשמור שבת על שבת לזה אמר ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבות וכשתשמור שבת שמורה חדוש העולם ימשך מזה שלא תודה בע"ז רק תכפור בה שהשבת מורה אלוה מחדש העולם ולא ע"ז והנה המצות תשמור ותזכור בה שבכל אלהי מצרים עשיתי שפטים ובזה שם אלהים אחרים לא תזכירו שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' ולא תפנה לע"ז. ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך ולא לבתי ע"ז ולא תבשל גדי בחלב אמו שהוא מנהג עובדי ע"ז שמבשלים גדי בחלב אמו כמו שכתב הרמב"ם וא"כ לא תבשל גדי קשור לשם אלהים אחרים לא תזכירו ונוכל לקשרו עם ראשית בכורי אדמתך שהיו רגילים הגוים לבשל גדי בחלב ולהשליכו בשרשי האילן למהר גידולו ואמר בהפך יהיה שראשית בכורי אדמתך יבוא אם לא תבשל גדי בחלב אמו ואם תבשל לא יבוא או נאמר שהוא קשור עם שלש פעמים לפי שבשר בחלב הוא מאכל גס ומי שילך למקדש צריך לילך במאכל דק לזה אמר ג' פעמים בשנה יראה כל זכורך ולא תאכל גדי מבושל בחלב ובכאן נשלם הקשור שראיתי לקשר כל אלו המצות והמשפטים למה נסמכו אלו לאלו:

הנה אנכי שולח מלאך בזה יש שלשה ספקות אחת הנה ע"ז היא היותר חמורה שבכל המצות ומי שמשתחוה למלאך עובד ע"ז וא"כ איך צוה ושמע בקולו ועוד איך אמר אל תמר בו שהרי אמר לא יהיה לך אלהי' אחרים והם מלאכים שנקרא אלהים שנאמר הוא אלהי האלהים ח"ש אשר בשמים ממעל ואז"ל ממעל לרבות מלאכי השרת ואמרו כן לפי שמיותר ממעל שידוע הוא שהשמים הם ממעל וא"כ איך אמר ושמע בקולו אל תמר בו. שנית איך אמר לא ישא לפשעכם ופרש"י שליח הוא ואין בידו לסלוח. ויש להקשות אף שאין בידו לסלוח הקב"ה יסלח. שלישית שבפרשת כי תשא אמר הפך ממ"ש כאן שבכאן אמר כי לא ישא לפשעכם ונראה מכאן שהמלאך לא יסלח אבל הקב"ה יסלח א"כ הש"י מלא רחמים והמלאך לא ובהפך זה אמר שם ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הכנעני וגו' אל ארץ זבת חלב ודבש כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה פן אכלך בדרך נראה שהקב"ה לא ירחם ולא יסלח והמלאך יסלח. תשובה לאלו הג' שהקב"ה אינו צריך הכנה לפעול מה שירצה רצוני שאפילו לא יהיה האדם מוכן לנבואה הקב"ה ידבר לו וכן בכל דבר שאם ישראל יעלו למלחמה בלא חרב וכידון ינצחו וכיוצא בזה אבל המלאך צריך הכנה וצ"ל שהטעם בזה לפי שכמו שהקב"ה ברא העולם בלא הכנה שהרי בראו אחר האפס המוחלט כן יעשה כל זמן שיחפוץ לעשות פעולות בזולת הכנה במתפעל אבל המלאך אינו כן ועוד שכשהפעולה הוא ע"י אמצעי אותה הפעולה קבל המתפעל מצד יחס שיש בין פועל למתפעל והיחס הוא ההכנה שיש במתפעל וכשנתבטלה ההכנה נתבטלה הפעולה אבל הקב"ה אין יחס בינו לבינם ואין יש הכנה מספיק למתפעל לקבל הפעולה ואם פועל הש"י בא הוא על דרך נס ולזה אם אומרים עשה לפעמך אם לא לפמינו אבל המלאך אינו כן כדי הקדמה אחת. הקדמה שנית ידוע שאומר שוגג חייב מי שחוטא כשהמלך במדינה מכשאינו במדינה ואינו חייב כל כך עונש מי שחוטא במדינה שבשמך שמלך בתוכם הנה יש יותר עונש כשהמלך בתוכה ויוסר לחמי' כשהשוכר בה. ומצד אחר הוא יותר טוב כשהמלך בתוכה שאם יתאחר בענין המלחמה ובסדורה המלך יצילם שיש לו המון רב להציל והשוטר לא וכן פן אכלך ולא ישא לפשעכם מתנגדים אבל על כוונות שונות פן אכלך הוא על צד העונש ולא ישא לפשעכם הוא על צד הפסד סידור המגיע ממלאך פירוש שבהיות ישראל נהוגים מהש"י אם ימרו דברו יש תועלת שראויים לעונש כליון ויש קולא שאם יסלח השם יתברך יהיה הנהגתו מסודרת כבתחלה שהשפעים הבאים מהש"י בלי אמצעי אין צריך הכנה והש"י שלח מלאך לשלא יענש כליון על צד העונש אבל הודיעם שצריכים לקבל הנהגת המלאך וזה הוא שאמר שמע בקולו ואין זה בענין מצות שאינו אלוה אלא אם במה שיצוה שילחמו באמורי בתחלה לא ילחמו בחתי שיגיעם מזה עונש א"א סליחה ותיקון וימותו במלחמה שהפעולות המסודרות מהש"י ע"י אמצעי מוגבלים א"א שישתנו ולכן אף אם בטוחים מכליון שעל צד העונש יגיעם רע מצד הפסד ההנהגה. הנה הותרו שלשה קושיות על דרך הר"ן עם מה שחדשתי בו אם הקושיא הראשונה איך אמר ושמע בקולו אל תמר בו אינו בענין מצות שיעבדוהו לאלוה חס ושלום אלא בענין סידור המלחמות כמו שר המלך שהולך למלחמה שמצוה המלך לכל האנשים שהולכים תחת רשותו למלחמה שיעשו כל מה שיצוה השר ההוא בענין סדור המלחמה. וגם הקושיא השנית איך אמר לא ישא לפשעכם אם לא יסלח הוא הקב"ה יסלח א"א שהפעולות המסודרות מהשם ע"י אמצעי מוגבלים א"א שישתנו אבל השפעים הבאים מהשם יתברך בלי אמצעי אין צריכים הכנה. וגם הקושיא השלישית שנראה מה שאמר בפרשה הזאת הפכי למה שאמר בפרשת כי תשא אינו כן שמה שאמר בפרשה הזאת לא ישא לפשעכם א"כ נראה שהקב"ה יסלח אם היה הולך עמהם ולא המלאך הוא בענין סדור המלחמה שאם ישעו בה הקב"ה יתקן ולא ינוצחו והמלאך אין לו יכולת לזה ומה שאמר בפרשת כי תשא כי לא אעלה בקרבך פן אכלך שמורה שהקב"ה יכלה אותם ולא המלאך הוא בענין העבירות שיותר ראוי העונש מי שעושה עבירות כשהמלך במדינה מכשעומד בה השופט. ויש עוד ספק רביעי למה אמר הנה אנכי שולח מלאך שעדיין לא חטאו ישראל לבי' שאמר שישלח מלאך בשלמא אחר מעשה העגל ניחא. ועוד ספק חמישי למה לא נתרעם משה עתה ונתרעם אחר מעשה העגל כשאמר לו הקב"ה כי לא אעלה בקרבך ושלחתי לפניך מלאך שאמר ראה אתה אומר אלי וגו' וישמע העם את הדבר הרע הזה וכי עד עתה לא היה דבר רע. תשובה להר"ן שלא אמר בכאן כי לא אעלה בקרבך שאף שאמר כאן אנכי שולח מלאך לא יתחייב שיעלה מעליהם שהרי ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך ואעפ"כ היו משחיתים כמו שאז"ל ואתם לא תצאו ממחיצה רבות וכו' ובעגל אמר לא אעלה בקרבך ולכן אמר וישמע העם את הדבר הרע הזה שירוש שאמר לא אעלה בקרבך ולזה נתרעם משה וזהו דעת הר"ן. אבל יכול לומר תשובה אחרת שלפי שהמדבר אינו מוכן לדבקות אלא ארץ הנבחרת אמר הקב"ה שרוצה לשלוח מלאך להביאך אל המקום אשר הכינותי שזה יספיק ונראות מרע"ה שזה דבר ראוי והשב מכאן עד עשרה ימים נכנס בארץ בתק ולה רצה להתפלל

שעשה הקב"ה נס ללכת עמהם אלא מלאך אבל אחר
שחטאו בעגל ראה משה שהדבר הוא ה"א ליכנס בארץ
שמי שחטא חטא כזה הם יחטאו יותר ובלא יכנסו לעד
לעולם בארץ ישראל או לזמן רב לכן אמר כיון שנתאחר
במדבר איני רוצה מלאך אלא השי"ת והנה הותרו אלו השני
ספקות. וצ"ל עוד תשובה אחרת לספק השלישי למה לא
נתרעם משה וישראל עתה ונתרעמו אחר מעשה העגל
והוא שנקשה בפרשת כי תשא איך אמר עלה מזה אתה
והעם אשר העלית מארץ מצרים היה ראוי שיאמר לך
עלה מזה אתה וישראל ועוד למה אמר אל הארץ אשר
נשבעתי וכולי די שיאמר אל הארץ אשר ידעת או אל ארץ
הכנעני מה צורך לומר אשר נשבעתי שכבר ידע שנשבע
ועוד למה אמר אל ארץ זבת חלב ודבש והלא אין הקב"ה
פתח בשמים מאירות עמהם לשיאמר אל ארץ זבת חלב
ודבש ועוד כבר ידענו שהיא ארץ זבת חלב ודבש. התשובה
צ"ל שלפי שהקב"ה כעוס עם ישראל לזה אמר לך עלה מזה
אתה והעם שאינם ישראל אלא עם לשון גנאי ואתה העלית
אותם וכאלו אמר לא העליתים ועוד שאמרו עשה לנו
אלהים כי זה משה עשו ממשה אלוה לזה אמר הרי אתה
אלוה לדעתם ואתה העלית אותם ולא אני ואמר עוד אשר
נשבעתי לומר אם לא בעבור השבועה לא הייתי מעלה
אותם אלא שימותו במדבר ועוד אומר שאף אם העליתי
אותם שהייתי מעלה אותם לארץ רעה לא לארץ טובה אלא
רעה כמהם שהם רשעים אבל מה אעשה שעל כרחי אני
צריך להעלותם אל ארץ זבת חלב מאחר שנשבעתי לאבותם
כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה ואני משמד
ומתירא שיעשו לי שאעבור השבועה פן אכלך בדרך ולזה
יותר טוב שלא אעלה בקרבם ולז"א וישמע העם את הדבר
הרע הזה ובזה הותר הספק השמיני שלפי שאמר כל כך
רעות מהם לזה נתרעמו ישראל וגם משה. ועוד צ"ל לתרץ
והוא שכאן אמר שהמלאך שילך הוא לשני דברים אחד
לשמרך בדרך. שנית ולהביאך אל המקום אשר הכינותי
ובפרשת כי תשא לא אמר אלא אחד ושלחתי לפניך מלאך
וגרשתי וגו' לא לשמרך בדרך וזהו מגד כעס ולז"א וישמע
העם את הדבר הרע הזה שלא אמר שישמרם בדרך וא"כ
בדרך מבוכן ומדבר נחש שרף ועקרב ודאי יקרם כליון אף
שהקב"ה לא יכלם שאין צריך אלא לעזבם למקרה ומיד
ימותו. זהו דעתי בכל זה הענין. ויש להקשות עוד איך אמר
לא ישא לפשעכם כי שמי בקרבו אדרבה לפי ששמו בקרבו
ראוי שיסלח שנא' כי עמך הסליחה וגם לפירוש שפירשנו
למעלה קשה זאת ועוד מה זה שאמר ועשית כל אשר
אדבר היה ראוי שיאמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית
כל אשר ידבר ועוד איך אמר ואיבתי היה לו לומר
ואיבתנו שהמלאך מדבר. והתשובה שהרשאות שני מינים
הראשון שאדם נותן יכולת לאחר להיות כמוהו וכל מה
שיעשה כאלו עשאו המרשה. המין השני שאין נותן לו
הרשאה אלא לדברים מסויימים ומיוחדים ואלו עשה יותר
מהכתוב בהרשאה בטל. ובזאת הפרשה ההרשאה שנתן
הקב"ה למלאך היה בכתב שכתב לו דברים מיוחדים שהוא
לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום אשר הכינותי ולכן אמר
השמר מפניו כלומר לא תחשוב שמה שילך יעוץ מעצמו כי
בכתב הוא מביא הדברים שיש לו הרשאה ממני. ולפיכך
שמע בקולו ואל תמר בו כי במרך בו כאלו אתה מורד
בי ומה שמלאך אני מצוה אותו ואולי תחשוב שאע"פ שתמרוד
בו ועם היות שבשמי הוא לי שיוכל לישא לפשעכם לא ישא
לפי ששמי בקרבו כלומר כי מהדברים שיש לו הרשאה ממני
אם לו כתב מאום משמי ואין בכתב שיוכל לישא לפשעכם

ונאמר עוד ואמר כי אם שמוע תשמע בקולו בזה תשמר
כל אשר אדבר כי הוא לא ישא דבר מעצמו ולכן ואיבתי
את אויביך ואמר עוד כי ילך מלאכי לפניך כלומר שמין
השליחה הוא ילך אבל הוא לא יעשה דבר שלא כהרשאתו
ובזה הותר הספק הראשון איך אמר אל תמר בו שנראה
ע"ז ח"ו שאינו אלא מורשה ואם לא יעשו מה שיצוה שנתן
ליווי הקב"ה שאינו אלא שליח. וגם כן הותר הספק
השמיני שלפי שהיכולת שלזה המלאך הוא מדברים מיוחדים
לא נתקשה למשה ולישראל אחר שהוא לא יעשה מה שירצה
אבל בפרשת כי תשא היה ממין הרשאה גמורה כמלך שנותן
שכר אמנה שכל מה שיעשה הוא כאלו הוא עשאו לכן נתקשה
למשה ולישראל. ועוד שבפעם הזאת לא חטאו ובפעם
האחרת חטאו והשבו שהוא לרעתם:

ואחר שהשבתי לאלו הקושיות אקשה עוד קושיות ושב
למה חזר לכפול כי ילך מלאכי לפניך הרי אמר
הנה אנכי שולח מלאך ועוד למה אמר מלאכי בכינוי ועוד
למה אמר עתה לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם הרי
הזהיר בזה בעשרת הדברות ועוד למה אמר ואל משה אמר
עלה אל ה' וע' מזקני ישראל שאחרי מתן תורה חזר למעלה
גדולה מה צורך בשבנה הזאת ולא כתב עתה אליהם
נבואה ורש"י תירץ שפרשה זו קדמה למתן תורה וזה דוחק
ועוד למה אמר ונגש משה לבדו ולא מצינו שדיבר הקב"ה
אליו ולמה נגש ועוד מה ר"ל ואל אצילי בני ישראל לא שלח
ידו ומה הכוונה במה שאמר ויחזו את האלהים ומה ר"ל
ויאכלו וישתו ועוד כתיב וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו
הענן ו' ימים וביומא אמרו שאלו ו' ימים שלא נכנס משה
לפי שצריך להתבודד בהם ומזה למדו שכל הנכנס למחנה
שכינה טעון הפרשה ו' ימים ויש להקשות אם במתן תורה
לא הוצרך זה ק"ו עתה. תשובה לכולן ויתורצו קצת מן
הראשונות שזה המלאך שאמר עליו הנה אנכי שולח מלאך
הוא הגדול שבכל המלאכים שהוא מטטרון והוא השולט
רהמון וכל מקום שהולך הקב"ה הולך הוא ולזה אמר הנה
אנכי שולח מלאך לפניך השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר
בו שמאחר ששמי בקרבו כל מה שיצוה הוא אני מצוה אותו
וזהו שתרגם אונקלוס ארי בשמי מימריה פירוש מה שיאמר
הוא בשמי אומר אותו ולזה לא אמר שיעבדוהו אלא שיעשה
מה שידבר וזהו שאמר כי שמי בקרבו שמטטרון עולה שדי
ובזה הותר איך אמר כי אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל
אשר אדבר היה לו לומר כל אשר ידבר אלא כשומע אם
שמוע תשמע בקולו אז עשית כל אשר אדבר שאני מדבר
מה שהוא מדבר ולזה כפל פעם אחרת כי ילך מלאכי פירו'
שהוא מיוחד לי והביאך אל האמורי וגו' דע שאני מסכים
בכל מה שהוא עושה ע"י הוא עושה. ובזה הותר הספק
הרביעי למה אמר עתה אני שולח מלאך שלא תמהו אמת
הוא שלעולם במקום שהולך הקב"ה הולך מטטרון שהוא
כמו שומר המלך מלבון מפרש שהוא הרגוס תפארת אר-
מלבון מבדונא. והותר הספק הראשון שאין זה עבודה
זרה מאחר שכל מה שידבר הוא בשם ה'. והותר הספק
השני שאמר כי לא ישא והקב"ה שולח לומר שאפילו שהוא
מטטרון לא נתתי לו יכולת לסלוח וגם אני לא אסלח שר
שחוזר. למה שאמר אל תמר בו כי שמי בקרבו אבל המלאך
שבכי תשא אינו זה אלא אחר שאינו במדרגה כל כך גדולה
ולזה אמר לא אעלה בקרבך ואם הוא מטטרון לעולם נמצא
עם הקב"ה ולפי שאינו חוטאים שמאחר שאמר אל תמר
בו שהוא הדין במלאכים אחרים או גלגלים לזה אמר לא
תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם ולכן משה לקח חצי הדם
וישם באגנות וחצי הדם זרק על המזבח לומר שמאחד

שם השם יתעלה כדם שנושא את הנפש . וצריך העלייה
שאמר ואל משה אמר וגו' שלפי שביאת המלאך היה אפשר
שיסבב שיטעו באלהותו צוה עלה אל ה' ואמר מטטרון אל
משה עלה אל ה' לשרתו אדנות השם יתעלה וממשל
במלאכים וגלגלים ועליית משה כדי שבאמצעותו ישיגו זה
ובזה הותר למה נגש משה אחר שלא דיבר עמו השם
יתעלה. ומה שאמר ויראו את אלהי ישראל הוא משה ואהרן
והזקנים אבל והעם לא יעלו במדרגה עמו וזה אינו רק
לזקנים לא לאצילי בני ישראל וזה הוא שאמר לא שלח ידו
ואלו הם ראשי האמות ולהם יותר מעלה מהמון העם
ולזה קראם האציל נאצלים מן העם ולא הגיעו לכל כך
מעלה כזקנים אבל השגת הזקנים גדולה מהם וזהו אומרו
לא שלח ידו פירוש נבואתו כמו היתה עלי יד ה' ולזה אמר
בהם ויחזו ולא אמר ויראו כמו שאמר בזקנים ומשה ואהרן
ולפי שלא היתה עליהם יד ה' לא הוצרכו להפרד מהאכילה
כמשה ואהרן והזקנים ואלו ויאכלו וישתו ואמר בזקנים
ראו את אלהי ישראל וראו שהשם יתעלה תחת רגליו
השכלים הנבדלים ונמשלו לספיר שהם ספיריים וזכים
נבדלים מחומר ובמרכבה אומר וממעל לרקיע אשר על
ראשם כמראה אבן ספיר דמות כסא והוא שאמר על
המלאכים וכמו שהספיר אין לו גוון בעצמו ומקבל הגוונים
כן המלאכים אין להם גשמות עם היות שראוים הנביאים
בלבוש ובמראות משונות זו מזו ואמר כמעשה לפי שאומרי'
שספיר בתולדתו אין לו זוהר והבהירות הוא אחר שבמלאכה
יתוקן במעשה הראוי וגם תחת רגליו עצם השמים שהם
הגלגלים וכל זה להודיעו שהקב"ה אלוה על המלאך ושהמלאך
מטטרון אינו אלוה ולזה מטטרון עצמו אמר למשה עלה
אל ה' ואם לא כן קשה למה אמר לו עתה מטטרון זה
ובכל התורה לא דיבר מטטרון עם משה עד עתה ולא דיבר
עוד . והמלאך שבסנה הוא גבריאל ולכן משה היה
במקומו כל ימי משה ולזה אמר כאשר ירים משה ידו וגבר
ישראל והוא מלשון גבריאל אבל מטטרון הוא מיכאל ואמרו
בגמרא ויעף אלי אחד מן השרפים הוא מיכאל שנאמר
והוא אחד מן השרים הראשונים ונאמר בו וסר עונך
וחטאתך תכופר הרי שמיכאל כהן על הכפרה ולזה אמר
שגם כל זה לא ישא לפשעכם ומיכאל הוא הגדול שבכל
המלאכים שהוא מטטרון והאומר בו שמעופף כל העולם
בטיסה אחת וגבריאל בשתים שנא' מועף ביעף ובמיכאל
כתיב ויעף שלא אמר אלא עפיפה אחת וכמו שאחז"ל
במס' ברכות . בהתרת הספק האחרון הוצרך ההתבודדות
שבמתן תורה כבר היו נכונים שלשה ימים ועוד לשום
מרע"ה בין ה' ובין ישראל לא היתה אז השגתו גדולה אבל
בישיבה ההר מ' יום יש גדל המושג עניני התורה
בדקדוקיה והיה גדל מהעם והשגתו בדבקות גדול
ובהתמדתו מ' יום היה השפע יותר מעולה ולזה הוצרך ששה
ימים ובשאר הפעמים שעמד בהר לא הוצרך לפי שכבר
קנה שלימות בארבעים יום . וכל זה ענין חשוב ועמוק :

פרשת תרומה

ויקחו לי תרומה יש בזה ספקות : **הספק הא'** היה
ראוי שיאמר ויתנו לי תרומה :

הספק הב' אחר שאמר ויקחו לי תרומה למה כפל
ואמר תקחו את תרומתי :

הספק הג' למה אמר תרומה לא בכינוי ואח"כ אמר
תקחו את תרומתי בכינוי . והתשובה שקיחה
שייש קנין כלומר תקחו נתקנו מישראל תרומה שאני

אפרש להם ברכה בבנינה שיעשו מקדש אשכון בתוכם
או יהיה הכוונה לגון ליקחון שהקב"ה יהיה חתן וישראל
כלה בשביל התרומה או ירצה שלפעמים הנותן נחשב כאלו
יהיה מקבל והוא כשהמקבל אדם חשוב כמו שאמרו במס'
קידושין נתנה היא ואמר הוא אם הוא אדם חשוב מקודשת
ואם כן ויקחו לי תרומה רוצה לומר ויקחו ממני תרומה
שבנותנם לי תרומה מקבלים ממני ואני הוא הנותן והם
המקבלים ומה שאמר תרומה ותרומתי לפי שהעשיר אינו
אלא ממונה ופקיד על הממון שכולו משל הקב"ה ואם האדם
מכוונה חשוב ונותן הממון לצדקה וכיונה בו הממון הוא שלו
ואם לאו הוא מהקב"ה ואמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו
לפי שיש אחרים מקבלים ואינם נותנים ויש נותנים ואינם
מקבלים ויש מקבלים ונותנים ויש שאין נותנים ולא מקבלים
והלב נותן ואינו מקבל כמו שכתבו חכמי הרפואה לזה יחס
הנדיב ללב שהנדיב הוא הנותן ואינו מקבל ואמר לבו
בכינוי לפי שיש מתנדבים לא מלבם אלא מלב אחרים
שרואים לאחרים שמתנדבים ולכן הם מתנדבים משום
הבושה ולזה אמר ידבנו לבו ואמר נדיב לבו :

זהב וכסף ונחשת נוה שהזכיר זהב בראש לומר שנמחל
עון העגל שהיה של זהב וכן שור או כשב או עז
לומר שבמה שחטאו נתרצו שנאמר ברעתם ישמחו מלך .
ובמדרש זהב זו מלכות בבל דכתיב ביה אנת הוא רישא
דדהבא . כסף מלכות מדי שנא' ועשרת אלפים ככר כסף .
ונחשת יון שהוא פחות מכולם . עורות אילים מאדמים
מלכות אדום שנאמר ויצא הראשון אדמוני . שמן למאור מלך
המשיח שנאמר שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי .
בשמים לשמן המשחה שעתיד למשוח כהן גדול . אבני שהם
שנאמר ושמתי כדכוד שמשותיך . אבני מלואים שנאמר
ושעריך לאבני אקדח . ועשו לי מקדש שיבנה במהרה
בימינו ושכנתי בתוכם לעולם . ושכנתי רמז למנין השנים
שעמד בית ראשון ובית שני בית ראשון ת"י וזהו ושכן ת"י
ובית שני ת"כ וזהו הוא ושכנתי ושני ת"כ :

מבית ומחוץ תצפנו מכאן לתלמיד חכם שיהיה תוכו
כברו וכן אמר צדק לבשתי וילבשני ואמרו ז"ל
למה נמשלו דברי תורה לזכוכית מה זכוכית זך ומראה כל
מה שבתוכו כך תלמיד חכם יהיה תוכו כברו :

ועשית עליו זר זהב בשלחן ומזבח הזהב אמר ועשית
לו ובארון אמר עליו לפי שבשלחן רמז לכתר
מלכות והקטרת לכתר כהונה ואלו ירושה שאין מלכות אלא
לזרע דוד והכהונה לזרע אהרן אבל בארון שהוא רמז
לתורה ואינה ירושה לא אמר לו שאינה ירושה לו ובמדרש
אמרו בארון עליו לומר שכתר תורה עליון על כלם :

ועשית שלחן טעם השלחן בלחם נגד השם להתחיל
בו הברכה והיה נאכל לכהנים והיה מספיק
מעט שכל כהן שהיה מגיעו כפול היה שבע וע"כ נקרא
שלחן שה' שולח ברכתו בלחם שעליו ומשם מתחלת הברכה
בכל המזונות ובא שובע לכל העולם והברכה זו יש מים לא
מאין והעד אלישע אין לשפחתך כל בבית כי אם אסוך
שמן ואליהו בכד הקמח וכ"ל שזהו סוד שפיאה חה הוא
שאמר אין צריך לאכול על כן לא יחיל טובו . ובמדרש
שפי"ם שלום טובה ישועה תהלה והשלחן מזבח כפרה לאדם
והלחם שעל השלחן חשוב כקרבן אם מאכיל לעניים ואמרו
רבותינו ז"ל והמזבח עץ ג' אמות וגו' וידבר אלי זה השלחן
אשר לפני ה' פתח במזבח וסיים בשלחן אלא בזמן שבית
המקדש קיים אדם מתכפר ע"י מזבח ועכשיו ע"י השלחן .
ומנהג חסידים שבצרפת בשעת שמוליכים אותן לקבורה
לומר שהאדם לא ישא מאומה בידו ולא ילוה בעמלו אלא
צדקה

הצדקה שעשה והטובה שמטיב על שלחנו והו אמרם
המאריך על שלחנו מאריכין לו ימיו ושנותיו :

וצפית אותו זהב טהור כאן רמז לג' ברכות המזון מן
התורה זיי"ן ברכת הזן ה"א הארץ בי"ת בונה
ירושלים : **ועשית** מנורת זהב טהור תנחומא ז' נרות
המנורה כנגד שבעה כוכבים פירוש שבעה כוכבים הם
נרות ברקיעים ופועלים בשפלים ומנהיגים העולם השפל
ביום ובלילה וכן שבעת הנרות היו דולקות יום ובלילה
לפני ה' תמיד והנר האמצעי כנגד גלגל חמה שהוא האמצעי
לשבעה כוכבי לכת על דרך של"ס הנכ"ל וכן היום הד'
הוא אמצעי בשבעה הימים. ובמנורה יש שלשה דברים
כפתור גביע פרח כפתור עגול כנגד עולם המלאכים
שמתענגים מזיו השכינה בהענוג שאין לו סוף ולזה אמרו
ז"ל עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים לעתיד לבוא
וכבודו ביניהם שהמחול עגול ואין לו ראש וסוף לומר
שתענוג הנפשות אין לו סוף הגביע יש לו בית קבול ומשקה
ומרוה כנגד עולם הגלגלים שמקבלים כחות העליונים
ומשפיעים בעולם השפל הפרח כנגד עולם השפל שבו כל
גדולי הארץ פרחים וצצים : **ויש** לשאול מה רומז המשכן
בכללו וכליו. השטח המשכן נחלק לשלשה חלקים לפנים
מהפרוכת וחוץ לפרוכת שהוא אהל מועד וחצר המשכן והוא
כנגד שלשה עולמות. לפנים מהפרוכת שם ארון לוחות
כרובים. כנגד עולם המלאכים וכנגדם באדם המוח ובאהל
מועד שלחן מנורה מזבח הקטרת כנגד עולם הגלגלים
שהעולם מתקיים בתנועתם וכנגדם באדם הלב שבו החיות:
חצר המשכן בו מזבח העולה ששם מקבלים הפסד הבעלי
חיים ובאדם כנגדו מהטבור ולמטה. הנה לך רמז המשכן
והכלים הם ה' ארון שלחן מנורה מזבח הזהב ומזבח
הנחשת. והרמז בהם לחמשה מעלות שבאומה ישראלית
כתר תורה כתר כהונה כתר מלכות מעלת הנבואה כללות
ישראל. הארון רומז לנבואה שנאמר ודברתי אתך מבין שני
הכרובים השלחן כנגד מלכי ישראל. המנורה כנגד התורה
שמאירה לישראל. מזבח הזהב כנגד כתר כהונה שנאמר
ישימו קטורה באפך. מזבח הנחשת כנגד כללות האומה
שצריכים כפרה שבו מקריבים הקרבנות. עוד יש לשאול
למה עשה בצלאל שלשה ארונות שנים של זהב והאחד של
עץ ועוד מה רומזים הקרשים והיריעות ולזה נאמר בכלי
המשכן רמז אחר והוא שהארון רומז לתלמיד חכם ואמרו
ז"ל כל תלמיד חכם שאין תוכו כברו אינו תלמיד חכם ולפי
שאולי יאמר האדם אי אפשר להשיג נפשי מעלה לעלות
למדרגת מלאך לכן רמז שאם יהיו לו אמונות טובות
מבפנים ומעשים טובים מבחוץ אע"פ שיש בו חומר שהוא
עצי שטים יוכל להשיג מעלה ולהיות כמלאך שהכרובים
רומזים למלאכים ובמשכן היה מנורה לדרום ושלחן לצפון
לרמוז שאם החכם תוכו כברו יהיה לו שכר בעולם הזה
ועושר שרומז לו השלחן וגם חיי העה"ב שלזה רומז המנורה
שנאמר כי נר מצוה ותורה אור והאור גנוז לצדיקים לעתיד
לבוא וז"ש שלמה ע"ה אורך ימים וגו' ומאין למד שלמה
לומר כן אלא למד זה מן המשכן שמנורה לדרום ושלחן
בצפון ומזבח הזהב רומז שמי שיש לו אמונה ומעשים טובים
הוא זהב טהור ומעשיו וריחו עולה לפני הש"י שבמזבח
הזהב היה הכהן מקטיר קטורת ולרמוז שהחכם לא יחטא
ולפי שאם חטא ראוי לו שידה על עונותיו ולא יאמר לא
חטאתי לכן היה שם מזבח העולה שהוא לשיקרי' קרבן וכל
זה רמז לחכם. והקרשים הם רמז לתלמידים שהתלמידים
עומדים סביב הרב כקרשים סביב כלי המשכן והיריעות
רומז לישראל שמעמידין לתלמידים ומגינים עליהם כמו
היריעות שמגינים על הקרשים. ואברהם ויצחק ויעקב כולם
היו ראשי ישיבות שנאמר ויהי כי זקן יצחק וזקן הוא שקנה
חכמה ולוי היה ראש ישיבה והיו לו שלשה בנים האחד קהת
שמוליך הארון שהוא רומז לחכם. וגרשון מוליך יריעות
רומז לישראל שמעמידים לחכמים. ומררי מוליך הקרשים
רומז לתלמידים : **עוד** יש להקשות למה בכל אמות הארון
יש חצי אמהים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי
קומתו. והטעם לפי שהחכם ראוי שיהיה שפל ולא יחשוב
אם הוא בקי שהגיע לקצה הבקיאות ואם הוא מפולפל
שהגיע לקצה הפלפול שארכו רומז לבקיאות ורחבו לפלפול
שנאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. ומצאתי דברי
הרמב"ם לר' אברהם בנו אמר דע בני אברהם יראהך האל
כי המשכן וכליו בא המשל על גוף נכבד ושתהיל בארת
דע כי הארון הוא משל על הלב בלי ספק והלוחות שהם
נתונים בארון בא המשל בהם על השכל האנושי שהוא נתון
בלב ואמרו והיו הכרובים פורשי כנפים למעלה בא המשל
בזה על הריאה שהיא סובבת בכנפיה על הלב להרויחו
והשלחן בא המשל בזה על הכבד כמו שהשלחן נתון עליו
המאכל והמשתה כך הכבד מקבל עליו האצטומכא
המונחת עליו שהיא מלאה במאכל ובמשתה שהוא מבשלם
ומחלקם לכל איברי הגוף והמנורה בא המשל בזה על
המרה כי כמו שהמנורה מאירה במשכן כך המרה מאירה
על הגוף כולו ומזבח העולה אשר נאמר בו אש תמיד תוקד
על המזבח לא תכבה בא המשל בזה על החום הטבעי
הנתון באדם שלעולם לא יחסר ממנו עד יום מותו ומזבח
הקטורת בא המשל בזה על הנפש הנשפע על השכל
האלהי שהוא נתון במוח והמסך בא המשל בזה על המסך
המבדיל בין איברי הנשימה לאיברי המאכל והאדנים הם
משל על הגידים והעורקים והכיור והמים שבו משל על
הלחיות הנגרות בגוף והיריעות בא המשל בזה העור
המכסה את הגוף והקרשים הם משל על בשר הגוף שהוא
מחזיקו ונראה שהקרשים גם כן משל על העצמות שהם
דפני הגוף כולו :

פרשת תצוה

כתית למאור ולא למנחות הראשון למנורה והשני למנחו'
בנוהג שבעולם מי שיש לו שמן רע דולקו בנר ומי
שיש לו שמן טוב נותנו להבשיל ואוכלו וכאן בהפך הראשון
שהוא זך למאור והשני למנחות. כתית זה מקדש ראשון
שעמד ת"י שנים ומקדש שני ת"כ. ורומז למקדש שלישי
למאור כלשון קומי אורי ולפי שניהם עתידים ליחרב לכן
רמז שניהם במלת כתית אבל העתיד שיעמוד לעד ולא
לזמן קצוב אמר בו להעלות נר תמיד :

לכהנו לי היה לו לומר לכהן לי וב' ווין הנוספים לרמוז
על י"ח כהנים גדולים ששמשו במקדש ראשון :

ואלה הבגדים אשר יעשו דרשו רז"ל בערכין כשם
שהקרבנות מכפרים כך בגדי כהונה מכפרים
ולזה נסמכה פרשת קרבנות לבגדי כהונה החשן מכפר על
הדינים שנאמר ועשית חשן משפט. אפוד על ע"ז שנאמר
אין אפוד ותרפים. מעיל על לשון הרע שבפרהסיא שנאמר
ונשמע קולו ויבא דבר שבקול ויכפר על קול. ולשון הרע
שבלחישה קטרת מכפרת. כתונת על שפיכות דמים שנאמר
ויטבלו את הכתונת בדם. מצנפת על גסות הרוח יבא דבר
שבגובה ויכפר על מעשה גובה. אבנט על הרהור הלב. ציץ
על עזות פנים שנאמר והיה על מצח אהרן וכתיב ומצח
אשה זונה. מכנסים על עריות :

משבצות

משבצות זהב כאן רמז מעלת התורה שהזהב שהוא המדת כמו אבן הוא כסוי לאבנים והאבנים כסוי לאותיות לומר שהתורה מעלתה על כל החכמה שבעולם שנאמר יקרה היא מפנינים ועוד שהיו ע"ב אותיות באבן כנגד ע"ב שמות : **אודם** פטדה וברקת הטור האחד. וגו' להקשות מדוע נתן באבן לראובן באודם ולא באחד משאר האבנים וכן שמעון בפטדה ולא בשום אחת מאבנים האחרים וכן קשה בכולם. והנה רבינו בחיי ז"ל כתב זה לשונו דע כי נמצא כתוב בספרי החכמה השבע כי כל האבנים היקרות שהן הברכיות ועיקריות אינם אלא י"ב והם אבות לכל שאר האבנים וכל שאר מינים הם ענפיהם ותולדותיהם ומה שנתן אבן אודם לראובן ע"ש שהאדימו פניו בחטא בלהה כשבלבל יצועי אביו והודה והאבן הזאת נקרא רובין וגדל טים והוא אדום בתכלית ותרגם אונקלוס סמקן ולזה נקרא אודם לפי שמראהו אדום כדם וסגולתו שכל אשה שנושאתו אינה מפלת לעולם וטוב למקשה לילד שאם שוחקין ומערבין אותו באכילה ושתיה יועיל הרבה להריון כדודאים שמצא ראובן שהם דמות אדם ועל כן נכתב אדם חסר ו' להורות על אדם שהמקרא יורה בגולת האבן שנקרא אודם והמכתב יורה על פעולתו ולזה היה ראובן מפותח על אודם :

שמעון מפותח על פטדה והיא ירוקה ככרתי ותרגם אונקלוס ירקן ונקרא פרשימה ומתנה לשמעון על שם שהוריקו פניהם ופני זמרי וכן כל מי שחטא תחטא שמעון בבנות מואב ואמרו רז"ל סימן לעבירה הדרוקן וסגולתה שמקררת הגוף ועל כן מצויה בארץ כוש שהם חמים ושטופי זמה וצריכים אליה לקרר אותם ח"א לא יערכנה פטדת כוש ולפי שהיא מצויה בכוש יחס אותה אותה לכוש : **לוי** מפותח על ברקת ונקראת כן ע"ש שנוצצת כברק ומאיר כנר ותרגם אונקלוס ברקן ונקראת אקדח שנאמר ושעריך לאבני אקדח על שם שקודחת כגחלת והוא מלשון קודחי אש וניתנה ללוי מפני ששבט לוי היו מאירים בתורה שנאמר יורו משפטיך ומשה שהיה משבט לוי כשנולד נתמלא כל הבית אורה וגם קרן עור פניו דכתיב חכמת אדם תאיר פניו. וסגולתה שהוא מחכימת פתי ומאירת עינים מלבד מה שמשתמשים בעלם טפה כמו בנר ואומרים שאם שוחקין אותה ומערבין במאכל ומשקה יועיל הרבה להכהים ולפתוח הלב :

יהודה על נופך והוא מרקאדי והיא ירוקה ככרתי על שם שהוריקו פניו במעשה תמר ונתגבר על יצרו והודה והוריקו פניו גם כן על שם שהמדו אביו על יוסף שנא' חיה רעה אכלתהו וכשהלך במו א"ל מטרף בני עלית אז נעשו פניו זיום ומבהיקים כנופך זה שזיוו מבהיק וכתיב ביהודה ידך בעורף אויביך וסגולתה שכל מי שנושאה אויביו הופכים לו עורף ולכן נקראת נופך :

יששכר על ספיר והיא מראה הכלה לפי שהיו גדולים בחכמת התורה שנא' ומבני יששכר יודעי בינה לעתים ולוחות התורה של ספירינון היו וכן מצינו במתן תורה ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וידוע שנפש בעלי התורה צרורה בצרור החיים תחת כסא הכבוד שכתוב בו כמראה אבן ספיר דמות כסא והשכלים נבע של עמה ושלום לא נאה כאדמימות וירקות וסגולתה שהיא טובה להאיר עינים ולכן מעבירים אותה על העינים וכן התורה מאירת עינים והאבן הזו תועיל לכל כאב ונפיחה באי זה מקום שתהיה בגוף וכן התורה מרפא לכל הגוף ואמרו רז"ל חש בראשו וכו' :

זבולון על יהלום ונקראת פירלה בלע"ז והיא לבנה ע"ש שהכסף לבן והוא סימן לעושרו של זבולון שנאמר זבולון לחוף ימים לכן ניתנה לו והיא מגלהת בפרקמטיא וסגולתה שמביאה שינה על האדם שנאמר הפעם יזבלני אישי :

דן על לשם ונקרא אשמוטפי ונו פרצוף אדם מהופך ע"ש שהפכו בני דן את הקערה על פיה והפכו לבם לפסל בפסל מיכה וכתיב בספר יהושע בהלוק הארץ ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם שהיא עיר מארץ ישראל :

נפתלי על שבו ונקרא טורקיסא והפרשים מתמידים לנושאה וכן תרגומו טרקיא · וסגולתה שמושבת האדם על הרכב ומצלחת אותו בעמן הרכיבה כל ימיו ולכן נקרא שבו ועל שהיא מחברת אותו אל הרכב ניתנה לנפתלי שהוא לשון חיבור על שם נפתולי אלהים נפתלתי :

גד על אחלמה ונקרא קריסטאל ולכן תרגם אונקלוס עין עיגלא לפי שהקריסטאל מצויה הרבה אצל בני אדם והכל מכירין אותה כך שבטו של גד היו מזומנין והרוגיהם מכרים שנאמר וטרף זרוע וגו' וסגולתה שמחזקת הלב שלא ירך בלכתו למלחמה ולזה נקרא אחלמה מלשון חוזק שנא' ותחלימני והחייני :

אשר על תרשיש ונקרא קריזוליק וטובה כגוון השמן וסגולתה לעכל המאכל וכל שכן למי שמוהקה ומערבה במאכלו ונעשה בזה עב ושמן שנאמר מאשר שמנה לחמו :

יוסף על שוהם ונקרא אוניקלי וסגולתה לתת חן לאדם בעיני כל רואיו ונקרא שוהם ויש בה אותיות השם על שם ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויתן חנו והנושא' בבית המלכות תועיל ודבריו נשמעים :

בנימין על ישפה והיא כעלה מגוונים הרבה האותה שהוא ירוקה וסגולתה לעצור דם לפי שנתנה לבו לגוונים הרבה ולבב מחשבות במכירתו של יוסף אם יגלה הדבר לאביו אם לא ואעפ"כ נתגבר על יצרו והיה מעצור לרוחו ולא גלה לאביו כמו שעוצרת הדם ונקרא ישפה שתי מלות יש פה וזה יורה מעלתו שאע"פ שהיה לו פה והיה לו לגלות שתק ולא גילה עכ"ד. ונ"ל שיש להקשות על דבריו איך כתב שמעון על פטדה שהוא ירוק לפי שהוריקו פני זמרי ופני המוצאים משמעון וסימן לעבירה הדרוקן והלא האבן הוא לפי ברוה. הקודם שורה על הכהן הנגהל באורים ותומים וגם הן לזכרון לפני ה' תמיד שיזכור זכיותיהם וישפיע עליהם טובה ולא שיזכור המעשים חלילה וכן קשה לי מה שכתב על לשם דן לפי שבו פרצוף מהופך על שם שהפכו קערה על פיה והפכו לבם לפסל בפסל מיכה וכי ראוי ליפותח בשמו עשר אבני השבטים באורים ותומים הבא ע"ז לביתה לזכרון לפני ה' תמיד חס ושלום ועוד למה בראובן אודם על שהאדימו פניו בחטא בלהה ועל שמעון ירוקה על חטא בשת מואב כיון שבשיהם על עונות יהיו שתיהן ירוקין או שתיהם אדומים כיון שסימן לעבירה הדרוקן ועוד קשה עליו מדוע בשבט לוי ברקת על שם שמאירים בתורה שנאמר יורו משפטיך ויששכר על ספיר על שם שנפירינון יותר היה ראוי שיהיה בשבט לוי ספיר שמרע"ה לוי והביא הלוחות שהיו מספירינון ועל יששכר ברקת על שם שמאירים בתורה כברק הרי ד' קושיות על רבינו בחיי ולכן נ"ל לפרש פי' אחר וטעם אחר בקצת השמות וגם כן אתרץ שתי הקושיות שהרבעה שהקשיתי עליו :

אמר יצחק קארו המחבר שראובן על אודם והיא רובין לפי שהאבן שגוונה אדום היא מאדים ומאדים מורה ומחייב מכת חרב והרג ואבן ומן הראוי כפי טבע העולם שיך שאחי יוסף היו רוצים להרוג ליוסף שראובן יבכים

יספיד עמהם. בעבור שהבכורה ניטלה מראובן וניתנה ליוסף שנאמר ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו ליוסף והוא שפה נהפך שנא' וישמע ראובן ויצילהו מידם ויאמר לא נכנו נפש ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם השליכו אותו וגו' וכמו שאמרו ז"ל ראובן ראו מה בין בני לבן חמי וכו' ראוי שיפוחת במאדים לומר אע"פ שהיה ראוי לראובן לגנוב בגדי נקם ומכת חרב עם כל זה לא עשה אלא אדרבה לא די שלא עשה רק מנע משם העבירה מיוסף כך נראה לי ונראה לי עוד על פירוש רבינו בחיי שנתנה לראובן אודם שהיא עוזרת למקשה לילד שלכן לא ניתן לו דיאמאנטי אע"פ שהיא חשובה מאד לפי שיש לה סגולה הפכית שחכם גדול ברפואה קראוהו על שבירה שלפת אחת מקשה לילד מאד והלך ועשה כל התרופות ולא הועילו והלך מתייאש ומיד שהלך הזר ואמרו לו למה הזרת כל כך במהרה והשיב לשאול מאתך אם יש טבעת בדיאמאנט"י אתך והשיבה כן יש בכיס שלי ואמר תנהו לי ומיד שנתנה לו ילדה :

שמעון על פטדה לפי שמצאתי בספרי הטבעיים שהיא מרחקת הזנות בכל כך ענין שהאשה שנושאה אותו אם תזנה תשבר האבן שאינה סובלת זנות ובר אחד רצה לנסות לאשתו שהלך למרחוק ואמר לה תשא זאת הטבעת בעודי מרחק ממקומי ממני ונשאה וכששבה הבר מצאה שבורה וידע שזנתה' ולכן ניתנה לשמעון לומר שיתרחק עצמו מהזנות אם רוצה שהקב"ה יתן רוח הקדש באורים ותומים הרי שניתן פטדה לזכות שמעון לומר עיין אם תחטא עוד האבן תשבר ולכן לא תחטא רק תהיה בעל תשובה והיית קרוב אלי ועל פירוש רבינו בחיי ז"ל נראה לי שניתן לראובן אבן האודם ולא ירוקה כמו לשמעון לפי שסימן לעבירה הירוקן וזמרי שלא שב בתשובה ראוי להירוקן אבל ראובן ששב בתשובה ראוי שיתאר אדום נכלם מן העבירה כדרך המכלימים אותו שפניהם מתאדמים פניו מגד בושה :

לוי על ברקת לפי הנזכרת שהיא מאירה בלילה ונראה לי שלזה אמרו ז"ל אשת חיל וכו' ורחוק מפנינים מכרה זו אשת נח. ויש להקשות למה פירשו זה הפסוק על אשת נח ולא פירשו כך על בטח בה לב בעלה או על שאר הפסוקים ולמה אמרו כן על אשת נח ולא על שרה ורבקה וכו' שהיו לדקמות ממנה אלא הכוונה לפי שהשם צוה עשה צהר לתיבה ושית אקדח להאיר בלילה בתיבה לזה אמר אשת נח היא יותר יקרה ויותר מאירה מאקדח שנתנה בתיבה כך נראה לי שהיא צוהר רוצה לומר האבן מה הועילה שהרי אמרו ז"ל שלא שמשו המאורות בשנת המבול :

יהודה על נפך. כמו שאמרנו בסגולתה שהשפאה האחרים פנים לו האוהבים נראה לי על זה שזכו שם שאמר ויך אביו אחיו הרבה פולם נתן למו. השבש שהשמכה אינה בפנים אלא באחור בית הרפה שמורה שברח וזה הוא שאמר הטרות שלא תברח. ברע הוא שלבן ונתון תמרוקין לומר שדבר יפה וכבוד לראש שיש לו מכת חרב בפנים אבל כשהוכה במקום נסתר כמו בהדרי בגן זה הוא לו למכה :

יששכר על ספיר והקשתי מדוע לא היה לוי על ספיר משום שנפריון. תשובה נראה לי לפי שאע"פ שיששכר היה חכם בכל החכמות היה יותר באיצטגנינות שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים וחכמת התכונה נושא שלה השמים והם ספיריים לכן ניתן ליששכר ספיר שהשם מורה על ספיריות וכתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר שהם ספיריים. וכתב רבינו בחיי ז"ל שהספיר גוונה הכלת והיא נגד אל מעה ע"ב

ושמעתי שבן קיסר קוסטאנטינ' לא היו קמים מפניו ולא מכבדים אותו ונתרעם לאביו על זה ואמר לו אביו אני אתן לך אבן יקרה ושים בכובע ותראהו לבני אדם ויכבדוך שבסגולתה היא זאת וכן עשה ושפר הדבר לאביו אמר אביו דע שאין זה אלא מגד שבשראה להם שאבן החביים שאתה משתחוה להם והם משתחוים לך. וניתן ברקת למשה שהפעולה היותר גדולה שעשה היא מתן תורה וכתיב בה ויהי קולות וברקים :

זבולון על יהלום היא פירלה לפי שהיא עגולה וכן הים עגולה כשהיא יורד וכתיב זבולן לחוף ימים וגו' ועוד שגלגל הוא שמחזר בעולם והמשלך שמסייע לבעלי תורה יתמיד עסרו ושי לא לה ולזה נותנים לאבל עדיים כך נראה לי :

דן על לשם ר"ל שאינו כרבינו בחיי בעבור הקשית שהקשיש לו אלא שהלוחם במלחמה ונא מאחרי הלוחם והודע רגלה פניו השוכות שהשפנים באויב השוכות הם בשלוחם פניו אל פניו ולפי שכתוב בן יהי דן נחש עלי דרך השפיפן עקבי סוס ויפול רוכבו אחור ורואה בן פני הנכרכב השוכות לזה ניתן לו לשם שפניו השוכות ועוד נ"ל שלפי שלשם הוא כמו השם שצריך הלוחם יבוטח מהשם והוא כמו שאומר לפי ספקיד לך שיהיה בעזרך ובלע"ז אלדיו פוטינקו מייגדו חבו אומרו לשם פירוש לשם יתברך הפקיד אותך ולזה אמר בדן לישועתך קויתי ה' :

נפתלי על שבו נראה לי לפי שנפתלי רומז למתן תורה כמו שאמרו ז"ל נפתלי טעם לי שהתורה מתוקה כנופת והעוסק בתורה צריך שיהיה תמיד על הספר שנא' ולא מעבר לים היא אינה בעוסקים בסחורה שהולך מפה אל פה וממקום למקום לזה ניתן לו שבו ר"ל שיהיה במקום אחד שקוד ללמוד תורה וזה הוא שבו במקומו יהיה :

גד על אחלמה נראה לי לפי שגד נולד מהול. ויש לשאול אם המילה היא לתת שלימות בגוף או בהפך שנראה שהאדם שלם ומחסרים ממנו הבשר ונראה כבעל מום. תשובה שהיה מוזהר והיה בעל מום ובשנימול נעשה שלם וזהו שאמרו התהלך לפני והיה תמים פירוש לא שהיית שלם ונעשית בעל מום אינו כן אלא עכשיו אתה תמים וזהו שאמרו אחלמה לא תחשבו שלפי שנולד מהול שנולד חסר אדרבה נולד שלם וזהו אומרו אחלמה פי' שלם בגופו ובלע"ז שאנו כמו והאלימני והחיני :

אשר על תרשיש נראה לי לפי שתרשיש הוא השוהם כמו שפירשו על ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש השמים ממולאים בתרשיש הם הכוכבים והכוכבים הית שבגוף היותר מאושר שבכל העולמות וכתיב באשר באשרי כי אשרוני בנות לזה מפותח על תרשיש :

יוסף על שוהם הטעם שכתבתי למעלה ונ"ל שלפי שאז"ל שהאלהים יבקש את נרדף שיעקב נרדף מעשו ואמר ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי הכל מקון וישע ה' אל הבל והנקר מהאחרי וכבב מוהב אדם כי יקריב מכם קרבן לא יכנס בבהמ"ק הרודף אלא הנרדף היונים והתורים שהן לא יכנס בגיתי הכן אלא התורים ובני יונה וכן יוסף נרדף מאחיו לכן ויהי ה' את יוסף לזה היא על שוהם ועוד לפי שכתוב באפוד אחד מאותיות השם עמת ביוסף שמו לזה ויהי ה' את יוסף ולכן הוא על שהם שהוא השם בהפך אותיות :

בנימין על ישפה כאשר. ועוד נ"ל שלפי שישפה ירוקה והזורה והאדומה ומי שמשלים אותו נגד שהיה אדום ומיד ירוק ומיד אדום והוא שמגד שיש לו דאגה של יוסף כשהבא והלב נהלם שלך הדם להוכן וכשאר ירוק ומיד

ומיד רוצה להנקם ויוצא הדם להנקם והוא אדום וכן בימין רצה להנקם על אחיו והיו פניו אדומות ואח"כ לבו נחלם על יוסף ונהפכו פניו לירקון ואחר כך שלא יכול להנקם בעבור השיזהו נשארו פניו שחורים על מכירת אחיו כ"ל והטעם שבנימין לא גלה לאביו וכן ראובן לפי שאמר לא ימנע או כוונת הש"י שיודע ליעקב מכירת יוסף או לא אם כוונתו שידע הקב"ה עצמו יגלה לו ואם כוונת הש"י שלא ידע ליעקב איך אעשה הפך כוונת הש"י לגלותו:

את האורים ואת התומים היא מדרגת רוח הקדש למעלה מבת קול ולמטה מנבואה ונקרא שמן אורים שמאירים דבריהם תומים שמשלימים דבריהם ונקראו כרתי ופלתי כרתי שכורתים דבריהם פלתי שמופלאים מעשיהם: **ופעמוני** זהב בתוכם בשולי המעיל ע"ב רמונים ל"ו לצד ימין ול"ו לצד שמאל ופעמון זהב בתוך הרמונים ולפרש"י לא היו בתוכם אלא פעמוני' בין רמונים:

ונשמע קולו קול המעיל נשמע בהרעשת הפעמונים ולימדה תורה דרך ארץ לרוצה ליכנס לפני המלך שיהיה נוקש בפתח ההיכל ואם נכנס כהאוס חייב מיתה שנאמר אשר לא יקרא אחת דתו להמית וכן הכהן אם יכנס פתאום יפגעו בו המלאכים ועוד לפי שיפנו מקום לאוהבו של מלך כדי שיוכל לעבדו ביחוד ובצאתו גם כן נשמע קולו כאלו הכהן קורא אותם שישובו לברך לפניו כראשונה שכבר כלה עבודתו אחו בבאו אל הקדש אבל לפני לפנים לא היה צריך השמעת קול שלא היה נכנס שם בבגדי זהב אלא בבגדי לבן. וזהו למעלת ישראל שביום הכפורים נכנס בלא נטילת רשות. ובירושל' וכל אדם לא יהיה באהל מועד אפילו אותם שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיו באהל מועד ועל כן נלטוה שישמיעו קול בפעמונים שנאמר בבית אלהים נהלך ברגש:

פרשת כי תשא

ונתנו איש כופר נפשו לה' בפקוד אותם. יש להקשות מה הכוונה בזה הכופר שכופר נאמר על מי שחייב מיתה שנאמר ולא תקחו כופר לנפש רוצח וא"כ למה יתנו כופר נפש שאין בכל התורה לאו שלא נמנה לישראל ופרש"י ולא יהיה נגף שהמנין שולט בו עין הרע והדבר בא עליהם כמו שמצינו בימי דוד והכוונה שאין זה הנגף בשביל עבירה אלא דבר טבעי. ולכן צריך שלא ימנו לגולגלות אלא יתנו מחצית השקל ותמנה השקלים ותדע מניינם. ונראה שעל זה יש להקשות איך המנין משליט עין הרע במנינה בטבע ולאיזה סבה ונראה שאומר המונה וכל יודע אותו המנין כמה רבים מאד הם הנמנים ולכן נופל בו עין הרע ויש להקשות על זה שהאמירה שאומר המונה בפיו רבים מאד הם אינו עין הרע אלא לשון הרע שדבר אחד הוא עין הרע והדבר אחר הוא לשון הרע וכמו שהנשים הלוחשות על מי שחלה מעין הרע ומשליכות טפות שמן על כלי מים אומרות אחת על עין הרע ואחת על לשון הרע וא"ת לא בעבור הלשון הרע מתים הנמנים אלא בעבור המחשבה שחושב בלבו ואומר הרבה מאד הם אלו הנמנים ה"א באם בעבור זה מתים מה יועיל שלא ימנו לגולגלותם אלא מחצית השקלים סוף סוף יאמר כל יודע מנין המחציות בלבו רבים מאד הם הנמנים שהרי הוא יודע שכמנין המחציות כך מנין הנמנין וא"ת אמת הוא שגם כן בטבע ימותו כשימנו מחצית השקלים כמו כשימנו לגולגלותם אבל הקב"ה יצילם דרך נס בעבור כופר נפש שנתנו לעבוד את ה' א"כ ימנם לגולגלותם ויתנו מחצית השקל. לכן נאמר שהסבה בזה שיותכו ויצאו מן העין אדים מהמותרים אשר ידחה הטבע עד שכתב הפילוסוף כי המראה החדשה אם תסתכל בה האשה נדה וטחה יראה בה כתם דם ישאר רשומה בה זמן מועט ואלו האדים ימיתו האנשים בהיותם ארסים להם לקלות התפעלות מהם וימותו קצת האנשים הנמנים מזולת קצת מפני החילוף שבטבע המקבלים המתפעלים מזה וזה שהעין הוא האבר שיוזק יותר מפני זאת ההכנה הארסיית ויצא במלאכתו הרחק אל המות ולזה לא היו מקפידים אם היו הדברים הנמנים. אלא מהאנשים כאלו תאמר אצבעותיהם כי האיברים ההם אין בטבעם שיוזקו בזה תמצא זה במה שהיו עושים בהפילם גורל מי יעשה אחד מהעבודות הנעשות במקדש לפי מה שהתבאר ביומא שהיה מוציא כל אחד מהם אצבע והיו מונים האצבעות ולא היו חוששים על זה כי הסכנה הוא כשתהיה ההבטה בפנים כי שם מקומות יעצרו בהם אלו האדים בקלות ויובלו אל המות:

קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש לא ידענו מה היה לו בענין העגל יש ספקות רבות: **הספק הא'** איך עשו ישראל עגל ושכחו כל הטובות שעשה הש"י עמהם וכמה מעלות טובות למקום עלינו העבר מכות וקריעת ים סוף ומן ובאר. ולמה היו כל כך כפויי טובה ומתן תורה היה קרוב מאד ועדיין לא נסעו מהר סיני שבו קבלו התורה וכמו שאמר דוד ע"ה יעשו עגל בחורב לומר שאם היו עושים במקום אחר לא היה כל כך מן התימה:

הספק הב' גם כן לישראל מה היתה כוונתם באמרם עשה לנו אלהים אם כוונתם ע"ז איך אמרו כי זה משה האיש שמשה אינו אלוה ואם כוונתם שנתיב במקום משה איך אמר עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל:

הספק הג' נניח ישראל שהיו כפויי טובה אבל התימה הגדול על אהרן כהן גדול ונביא וקדוש ה' איך עשה חטא גדול כזה שהוא העבירה החמורה שבכל התורה ועוד שהחטיא את הרבים ואם נתיירא שיהרגוהו ראוי היה שיהרג ואל יעבור ואם הרגו לחור יהרגו גם כן לו ואם חשב שלא יהיה להם עוד כפרה אם יהרגוהו אין ראוי שיחטא אדם חטא קטן כדי שלא יחטא חבירו חטא גדול וכן הדין וכל שכן גדול: **הספק הד'** מרע"ה האשים אותו מאד על זה שאמר לו מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה והשיב אל יחר אף אדוני אתה ידעת את העם כי ברע הוא ויאמרו לי עשה לנו אלהים ואומר להם למי זהב התפרקו ויתנו לי ואשליכהו באש ויצא העגל הזה ומה הוא התנצלותו מזה עצמו היה מאשים לו משה: **הספק הה'** נניח לאהרן וקשה למשה מה זה שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך ולמה לא יחרה והוא עון פלילי כחשו בה' ויאמרו לא הוא וידבר העם באלהים ובמשה ולא זכרו תורת משה ועיקרי הדת והיו מעומדים לכל התורה כולה להכעיס: **הספק הו'** נקשה עוד למשה שסתר דבריו בתחלה הגדיל החטא מאד שאמר למה ה' יחרה אפך בעמך ואח"כ גדלו מאד באמרו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב:

הספק הז' עוד קושיא למשה מה זה שאמר אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם הנה כבר היו מכופרים או נשואי עון כשאמר וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו וגם הרג עוד שלשת אלפי איש: **הספק הח'** נניח למשה ונקשה להקב"ה ידוע שיותר חמור עון העגל מעון המרגלים שעון העגל הוא ע"ז ועון המרגלים אינה ע"ז:

הספק הח' להקב"ה ולמשה מה שאמר הקב"ה שחת עמך ומשה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך וחזר הש"י ואמר וינחם ה' על הרעה אשר דיבר לעשות לעמו. הנה לך שתי קושיות לישראל ושתי קושיות לאהרן ושלשה קושיות למשה וקושיא אחת לשם יתברך ושאלה אחת להקב"ה ולמשה. לספק התמישי והוא הקושיא התמישית למשה איך אמר למה ה' יחרה אפך ולמה לא יחרה והוא עון פלילי רבותינו ז"ל השיבו בשהמשילוהו למלך שזינתה אשתו ורצה המלך לגרשה ואמר שושבינה למלך בניה שילאו ממנה יעזרו לך למלחמה והשיב המלך עקרה היא השיב השושבין א"כ מה לך בזנות לא יהיו לך בנים ממנה כך אמר משה זה העגל הוא טוב שיעזור לך לפעול פעולות במציאות אמר הקב"ה אין בו ממש השיב משה ואם אין בו ממש למה יש לך קנאה ממנו. ונוכל לפרש לפי שאמר החכם שהפועל טובות לאדם יותר אהבה יש לפועל עם המתפעל ממקבל הפעולה לפועל אותה בו לפי שהיא פעולתו לזה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אחר שהם פעולתך וכל שכן בעשית בהם פועל גדול ונורא אשר הוצאתם מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה ומצורף לזה מי שהוציא הוצאות גדולות בבנין בית אחד אין ראוי שיהרוס אותה אע"פ שאויבו נכנס בתוכה אלא יבקש דרכים אחרים להנקם מאויבו לזה אמר אחר שעשית עמהם נסים והבאת עשר מכות איך יאבד כל זה. פירוש שני אם שר הוציא לראובן מביתו בעל כרחו אע"פ שיפשע כנגדו ראוי למוחלו שאם לא היה מוציא אותו מביתו לא היה לו מקום לפשוע כנגדו שבביתו היה יושב ולזה אמר אחר שהוצאת אותם בעל כרחם ראוי למוחלם וכמו שאמרו רבותינו ז"ל על וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים אחד מחמשה יצאו וארבעה חלקים מתו בשלשת ימי אפלה שלא היו רוצים לצאת ממצרים ולזה הפירוש בכח גדול וביד חזקה מוסב על ישראל שלא היו רוצים לצאת ממצרים ועל כרחם הוצאת אותם ביד חזקה ובהכרח גדול ואותם שמתו בשלשה ימי אפלה היו רעים והטאים לה' מאד ואף על פי שיהרגם הקב"ה בעבור שיצאו לא יצאו והיוצאים לא היו כל כך הרגנים ועם כל זה יצאו כמוכרחים. פירוש שלישי אם ראובן קנה מקח משמעון ע"מ שיש בו מומין ידועים לקונה לא יוכל לבטל המקח וכן הקב"ה ידע כשהוציאם ממצרים שהיו רעים ועובדי ע"ז כמו שנאמר ביחזקאל ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו לזה אמר למה יאמרו מצרים בחזקת רעים והמלים הוציאם ולא בחזקת כשרים א"כ יאמרו שלא הוציא אותם אלא להרוג אותם בהרים. והיתר הספק השני שאם כוונתם באמרם עשה לנו אלהים אלוה ממש ולא מנהיג איך אמרו כי זה משה האיש שמשה לא היה אלהים. התשובה המנהיג הוא אמצעי בין האלהים ובין העם שהאלהים לא ידבר עם העם לפי שהקב"ה נבדל מחומר והעם חמריים מאד ואיך ידבר הנבדל עם החמרי לכן הנביא ידבר הקב"ה עמו והוא ידבר עם העם שהנביא מצד שהוא גוף הוא חמרי ומצד נפשו שהיא זכה מאד הוא אלהיי ומזה הצד הקב"ה משפיע על העם טובות ומשגיח מאד עליהם שמצד שהוא חמרי ידבר עם העם ומצד שהוא אלהי ידבר עם הקב"ה ולזה העם דבקים בש"י וכשחסר מהם האמצעי לא אבדו האמצעי לבד אבל אבדו האלהים שעוד לא ישפיע עליהם ולזה אמרו ישראל בחדוד נמרץ עשה לנו אלהים גמור שמשה שהיה מנהיג שם ואחר שמת אלהים אבדנו וגם כן עשה לנו אלהים שאם תאמר תעשה אמצעי ומי הוא שיהיה אמצעי בתל ומשפיע כמשה. ואהרן לא הבין רששתם ושדותם

הרעה אלא כפשוטו עשה לנו מנהיג במקום משה. ואחר כל אלו הספקות הוא בתשובה אחת כללית והוא שבשמין עשיים העגל היו כתות הכת האחת שאלו מנהיג והכת האחרת שאלו אלוה ערב רב שכל ימיהם המה ואבותם היו עובדי ע"ז שאלו אלוה וישראל שאלו מנהיג ואמר הפסוק שתי הכתות וזה הוא שאמר ויקהל העם על אהרן בכאן כלל שתי הכתות שגם ישראל כשהם רעים נקראים עם שנאמר עם נבל וכתיב מה אעשה לעם הזה עוד מעט וסקלוני ואמר שם ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ואמר ויאמרו לו עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים אמר הפסוק כעת שתי הכתות אמר כנגד ערב רב קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו ואמר כנגד ישראל כי זה משה האיש אשר העלנו ולזה אמר בכת ראשונה אלהים ובכת השניה איש לומר שהן רוצים ע"ז אלא מנהיג כאיש שהיה ראוי שיאמר כי משה אשר העלנו מה צורך לומר איש ולפי שאמר כי נפרש שכל זה אמרו ישראל עשה לנו מנהיג כי זה משה האיש אבל ערב רב לא אמרו הנה עשה לנו אלהים ואם אמרו גם כן כי זה משה הכוונה כמו שפירשתי למעלה עשה לנו אלוה אחר שאבדנו מנהיג ומי שאבד מנהיג אבד אלהים ולכן כשעשה עגל אמרו ערב רב לישראל אלה אלהיך ישראל כלומר לא כמו שחשבתם מנהיג במקום משה אלא אלה אלהיך ישראל אשר העליך ולזה לא אמרו אלה אלהינו ישראל אשר העלונו ולזה אמר הקב"ה לך רד כי שחת עמך אשר העלית מארץ מצרים לא אמר אשר הוצאת שלא הוציא משה לערב רב אלא נתן להם מקום שיעלו עמו שלפון הוצאה הוא שהוציאם מעבדות לחירות כמו מוציא אסורים בכושרות ומורה שהוציאם על כרחם של מצריים המעבידים אותם כמו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים שהוציאו מן האש ולזה לא אמר אני ה' אשר לקחתיך מאור כשדים וכמו שאמר ה' אשר לקחני מבית אבי ולא אמר אשר הוציאני מבית אבי לזה אמר רד כי שחת עמך קראם עם משה לפי שנתן להם רשות ולא מנע מהם ואמר שחת עמך אותם אשר העלית מארץ מצרים והקב"ה לא נתרעם בזה על הגואלים מנהיג שהם ישראל אלא על ערב רב ועליהם אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך אמרו ערב רב לישראל הלשון הנאמר עליהם שלא הבדילו בינם לישראל ועל אלו אני מתרעם. ואמר עוד ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא יש להקשות מה צורך לומר עוד אמירה שנייה בדיבור הראשון שאמר וידבר ה' אל משה היה מספיק ויאמר לך רד וגומר ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא אבל כשעם בזה לפי שעד עתה לא נתרעם הקב"ה אלא מערב רב כמו שפירשתי לכן חזר עתה ואמר עד עתה נתרעמתי מערב רב לפי שאלו ע"ז ועבדו ע"ז ועתה אני רוצה להתרעם גם בבני ישראל שאפי' מנהיג לא היה ראוי לשאול שאחר שהוצאתים ממצרים וה' הולך לפניהם יומם אני הייתי מנהיג להם לא הייתי נותן להם מנהיג בלא שאלתם והם לא שבו הבנת ממני ובעטו בי ובהנהגתי אחר שראו עשרה מכות וקריעת ים ומן ובאר יבליכו עלי יהבם מה צורך עוד לשאול מנהיג וזה הוא שאמר ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה שהם ישראל ולזה לא אמר עמך כמו שאמר על ערב רב והנה עם קשה הוא ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם גם לישראל כולם ואם תאמר מה אעשה לשבועת האבות ואעשה אותך לגוי גדול:

ויחל

ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך ולאיזה עם אני אומר עמך אותם אשר הוצאת בכח גדול וביד חזקה שהם בני ישראל ואיני אומר שעלית אלא הוצאת בכח גדול וביד חזקה בעשר מכות שהכית בהם כי ביד חזקה ישלחם וביד חזקה יגרשם מארצו. שעל ערב רב לא עשה הקב"ה מכות למצריים אדרבה הם היו המוכים במכות שהם עצמם המצריים המונעים לישראל מלצאת ממצרים ולזה אמר למה ה' יחרה אפך בעמך שהם לא שאלו עבודה זרה אלא מנהיג אלא בעבור ערב רב שאלו אלוה אני אומר כלום עשה אהם מה שהרשה ואחר שהתפלל על ישראל חזר גם כן להתפלל על ערב רב ואמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם כלומר איני אומר על ערב רב למה יחרה אפך שראוי להרות אפך בהם שאלו ע"ז ועבדוה אבל אומר שמפני כבודך אין ראוי להרגם למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם ומצריים לא ידעו להבדיל בין ערב רב לישראל ואם ימותו ערב רב יאמרו מצרים אלהיהם הרג לישראל ואם אתה רוצה לעשות זה מפני כבודך הרי טוב ואם לאו לפחות שוב מהרון אפך והנחם על הרעה לעמך שהם ישראל וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ישראל ולכן הרג משה מערב רב ומעט מישראל בנשכו עמהם שלשת אלפי איש אותם שהיו בעדים והתראה ולנשארים מערב רב אמר אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם ועליהם אמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב ועתה אם תשא חטאתם הרי טוב ואם לאו מחני נא מספרך אשר כתבת וזה בעבור הקלון שיאמרו בשביל משה שלא בא מן ההר עשו ע"ז ולזה השיב לו הקב"ה אתה מערבב הנושאים ועושה לכולם כאלו אינם אלא כת אחת בכאן יש שתי כתות האחת שאלו מנהיג מקום משה וכת האחרת שאלו ע"ז אותם ששאלו מקום משה כבר נשאתי עוונם. ולכן לא יוכלו לומר משה היה סבת ע"ז ולזה מחו שלא מתו אותם השואלים מנהיג אבל אותם ששאלו אלוה במקומי ואותי עזבו מקור מים חיים הכת הזאת לא היית סבה לחטאתם ואע"פ שימותו לא יבוא לך מזה קלון וזהו שאמר. מי אשר חטא לי אמחנו מספרי לא אמר מי אשר חטא אמחנו אלא אשר לי כלומר לי דוקא במקומי לזה הכת אמחנו מספרי כך נראה לי ובזה הפירוש הותרו כל הספקות באותם שהיו כשוי טובה לעשות עגל אינם אלא ערב רב ואהרן לא היתה כוונתו לע"ז אלא מנהיג והן התנצלותו. ומה שאמר למה ה' יחרה אפך לפי שישראל לא כוונו לע"ז אלא למנהיג ומשה לא סתר דבריו שמה שהגדיל החטא הוא למי שכוונו למנהיג ומה שהגדיל החטא באמרו חטאה גדולה הוא למכוונים לע"ז ומ"ש אתם חטאתם חטאה גדולה ועתה אעלה אולי אכפרה הוא לערב רב ומה שאמר וינחם ה' הוא לשואלים מנהיג ולפי שעון ישראל לא היה גדול שכוונו למנהיג לכך לא נגזרה גזירה עליהם במדבר הזה יפלו פגריכם כמו במרגלים ומה שאמר שחת עמך הם ערב רב ומ"ש למה ה' יחרה אפך בעמך הם ישראל וכן וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו: **וירא** את העגל ומחולות ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות יש להקשות מדוע לא שיבר אותם כשאמר לו הקב"ה סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו. תשובה אמר משה בלבו אולי אחר שאמר לו הקב"ה כן נתחרטו והתאבלו על החטא שעשו וכשראה עגל ומחולות אמר לא די שלא התאבלו אלא יש להם שמחה כי רעתיכי אז תעלוזי אז חרה אפו ושברם. תשובה שנית שהראיה בעינא משפעל יותר מן השמוע ולכן וירא את העגל ומחולות וישלך מידיו את הלוחות. תשובה שלישית כדי שיראו ישראל שהכיר משה חרדה גדולה מאד אחר ששיבר לוחות קדושות וטהורות כתובות באצבע אלהים וידעו הרעה הגדולה חטאת שעשו ויפול רעדה בלבבם ויתחרטו וכן אמר בפרשת עקב ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם: **ואם אין** מחני נא מספרך אשר כתבת. יש אומרים שהוא הספר שהראה לאדם הראשון דור דור ופרנסיו. ויש מפרשים הספר של הקב"ה הוא. כל זה המפלאות ואמר מחני נא מזה המעלות ומש"ה פירש מכל התורה. שלא יאמרו עלי שאיני כדאי לבקש עליהם רחמים. והיותר לפרש מחה קצת זכיות שעשיתי והם כתובים בספר בלך בעבור שתמחול העון הזה המשל לראובן כתב בספרו שהוא חייב לשמעון אלף זהובים ושמעון כתב בספרו שהוא חייב לראובן אלף זהובים וכשעיין כל אחד בספרו מצאו כן אומר ראובן לשמעון מחני מספרך אשר כתבת שאתה חייב לי שכבר מצאתי גם כן שאני חייב לך או יאמר מחני נא וא"ת למה אמחה לך לפי כשאמחה להם הם ראויים כלייה שחטאו ואתה לא תשא לזה אמר גם כן אני חייב מיתה בעבור ששברתי הלוחות שהם ספרך אשר כתבת וא"כ או תמחול לי ולהם או תהרוג לי ולהם שכולנו חטאנו: **ראה** אתה אומר אלי יש בזה ספקות:

הספק הא' היה ראוי שיאמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ועתה הודיעני מי הוא אשר תשלח עמי או ועתה איני רוצה מלאך מה הוא ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ועתה הודיעני נא את דרכיך מה ענין זה עם זה: **הספק הב'** מה תשובה השיב הקב"ה למה שאל הודיעני נא את דרכיך פני ילכו היה לו לומר אשר דברת אעשה:

הספק הג' מהו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה כלא שאל אלא דבר אחד ומהו גם:

הספק הד' איך אמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי שכבר אמר לו הקב"ה ושלחתי לפניך מלאך. התשובה אתה אומר אלי העל את העם הזה ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך ואתפלל לפניך בהם שלא תשלח עמי מלאך והשיב הש"י אם תכלית הודעת דרכי הוא להתפלל זה פני ילכו עמכם ואין צריך ידיעת דרכי וכשראה משה עת רצון אמר. זה כשיפות שאם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה אלא מה שאני חפץ בו הוא ידיעת דרכיך והשיב הקב"ה גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה שהרי שאל שני דברים ידיעת דרכיו ושלא ילך מלאך ובזה הותרו הג' ספקות. והיתר הספק הרביעי הוא שכשהמלך אומר לגדולי המדינה אני אשלח לכם שופט ולא אמר פלוני אשלח לכם אע"פ שיאמרו הגדולים אין אנו רוצים שופט מחוץ לעיר אין מבזים בזה לשום אדם אבל אם אמר בשם לפלוני אשלח ואמרו אין אנו רוצים אותו מבזים לאותו השופט ולזה אמר משה אמת שאמרת ושלחתי לפניך מלאך אבל לא אמרת בשם לפלוני אשלח אם מיכאל או גבריאל או אחד מן המלאכים וזה הוא שאמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי ולכן אני אומר שאין רצוני במלאך אחר שאמרת ידעתיך ונדלתיך בחשיבות וגם מצאת חן בעיני. ולמה שאמרת לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה הודיעני נא את דרכיך ואתפלל בהם בעבור ישראל ותכפרם ולא תכלה אותם ובזה הותר גם הספק הראשון שאמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי מה זה שאמר ועתה הודיעני נא את דרכיך היה לו לומר ועתה הודיעני את אשר תשלח עמי: עוד יש ספק למה שאל עתה הודיעני נא את דרכיך והראני נא את כבודך וכי אבא להרויח בעון העגל.

התשובה

התשובה שהאדם אינו שואל הדבר אלא בשעה שהוצרך לו ולפי שעתה כמעט הרג השם יתברך לכל בוגאי ישראל ופחד שיחטאו עוד ויכלה אותם לזה שאל עתה הודיעני נא את דרכיך ואדעך למען אמצא חן בעיניך ואתפלל עמהם לפניך. תשובה שנית לפי שאמרו חכמינו ז"ל כשאמרו ישראל נעשה ונשמע באו עם הקב"ה ק"ך רבוא מלאכים וקשרו לכל אחד מישראל שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכשה הורידו ישראל הכתר שכנגד נעשה שהרי אמרו עשה לנו אלהים לזה אמר לו הקב"ה גם העדי האחר שכנגד נשמע הורד מעליך שנם כן חטאתם בעיון וכל אלו הכתרים לקח משה כאמרם ז"ל על ומשה יקח את האהל שמשה לקח כל אלו הכתרים ואהל עיינו אור כמו בהלו נרו עלי ראשי ואחר שמצא עצמו מלא נרות וכתרים מצא בעצמו שלימות גדולה והיה לו מקום עתה לשאול הודיעני נא את דרכיך והראני נא את כבודך :

פרשת ויקהל

הזכיר מעשה המשכן וכליו ה' פעמים למעלת המשכן כמו שהזכיר חמשה פעמים ישראל בפסוק אחד כסדר בהעלותך שנאמר ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לעבד את עבודת בני ישראל באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש והכל דרך חבה ואז"ל למה זה דומה למלך ששלח בנו לבית הספר כשבא שאל אכל ברי שתה ברי דמיך ברי אזל ברי לבי ספרא אתא ברי מבי ספרא : **לא** תבערו אש שרש מלאכת האש לבד לפי שרוב המלאכות הם על ידי האש ולכך תקנו במוצאי שבת בהבדלה שהוא תחלת היתר המלאכות לברך על האש או בא לאסור מלאכת אוכל נפש שמותרת ביום טוב ואוכל נפש הוא על ידי האש : **ששת** ימים תעשה מלאכה אחר שההקהלה לא היתה אלא לצוות על מלאכת המשכן אין כאן מקום למצות שבת ואמרו חכמינו ז"ל לומר שאין מלאכ' המשכן דוחה את השבת . ונראה שהטעם שהקדים השבת בעבור שכל מי שמבקש שיעשו נדבה צריך להקדים שזה העולם הוא הבל ורעות רוח ושהממון והנכסים לא יועילו לו אלא עבודת הש"י ולכן הקדים השבת שמורה עולם הבא לומר שהטובה הצפונה לצדיקים היא הטובה האמיתית והעולם הזה והעושר אין תכליתו אלא העולם הבא ולכן ראוי למכור העולם הזה והעושר שבו ולקנות בו חיי העולם הבא ולכן תעשו נדבה : **קחו** מאתכם תרומה לה' מלת שאתכם מיותרת אלא לפי שיש אנשים שאינם מתנדבים או אומרים כשאראה אתנדב לזה אמר מאשר ימצא עכשיו שמכם תתנו נדבה : **כל** נדיב לבו יביאה את תרומת ה' שה ראוי שיאמר קחו מאתכם תרומה לה' כל נדיב לבו זהב וכסף ונחשת כמ"ש ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי למה אמר עתה יביאה והטעם שבשעלה לקבל הלוחות צוה לו השם נדבת המשכן וצוה שילכו נבאים לגבותה באהלים ואע"פ שלא התנדבו רק אחר מעשה העגל ולזה אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו אבל אחר שעשו העגל והם עצמם שביאו הזהב לעגל שנא' ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב אשר באזניהם ויביאו אל אהרן הנה שהם עצמם הביאו הנזמים לעשות העגל לזה אמר עתה משה בחרון אף הנה שהבאתם הזהב לעגל ולא הלך גבאי לאהליכם לגבותו עתה כמו שהייתם זריזין לעבירה הוו זריזים למצוה ולא ילך גבאי לגבותו אלא כל נדיב לבו יביאה את תרומת ה' :

והנשיאים הביאו האבנים על הנשיאים פי' הרמב"ן בעבור שהנדבה בתכשיטין . מצוים אצל הנשים יותר וכולן את לבן ופרקו נזמיהן ושבעותיהן מיד ובאו תחלה והאנשים אשר נמצאו לבן הביאו עליהם כי שעם על הנשים שבן היו שם בראשונה והאנשים נספלו לבן ואמר שבאו כולם אנשים ונשים בחח ונזם וטבעת וכומז ובכל כלי זהב בנמידים וענילים כי נמצאו לכולן כלי התכשיט ע"כ . ויש להקשות על דבריו שהרי אמרו הכמינו ז"ל שאסור ליקח לדקה מן הנשים אלא דבר מועט ואפילו שקחן אסור לקבל שכן ואיך קבלו מהן תכשיטין . ועוד שהכתוב אמר כל נדיב לב הביאו חח ונזם ונראה שהאנשים הביא.הם ולא הנשים . אבל פירוש הכתוב שהאשה אי אפשר לתת תכשיטיה אם הביאתם מבית אביה וכ"ש אם נתנם הבעל לה וגם הבעל אי אפשר לתתה לאחרים שהרי נתנם לה ולכן הסכימו האנשים עם הנשים שיתנו תכשיטין שלהן אבל מפני כבוד בעליהן שיוליכוהו האנשים בידם ומהם יקבלו התכשיטים וזה היא שאמר ויבואו האנשים עם הנשים שכך הסכימו בעל ואשתו אבל האנשים הביאוהו וזה הוא שאמר כל נדיב לב הביאו חח ונזם ויהיה לזה הפירוש שאמר כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה אשר צוה ה' הביאו בני ישראל נדבה לה' שהיה מספיק שיאמר כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה אשר צוה ה' הביאו ועוד אחר שאמר נדבה לה' מה צורך בני ישראל אלא הביאו נדבה לה' אלא ודאי הכוונה כל איש ואשה הסכימו להביא התכשיטים אבל בני ישראל הביאום בידם : **וכל** איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן ותולעת שני הביאו וכל אשה חכמת לב בידיה טוו ויביאו מטוה את התכלת ואת הארגמן וכל. הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים . הכוונה שיש שלשה מיני נשים א' שאינן חכמות וכן עשירות ויש הכמות ולא עשירות ויש שיש בהן שתי שלמיות חכמה ועושר . כנגד הנשים שאינן חכמות לדעת מלאכות דקות והם עשירות אמר וכל איש אשר נמצא אתו תכלת וארגמן כלומר תכלת וארגמן בלא טויה ובעליהם אינם יודעות לטוות הביאוהו בלא טויה וכנגד הנשים החכמות ועשירות בידיהם טוו ויביאו מטוה את התכלת וכנגד החכמות ואינן עשירות אמר וכל הנשים אשר נשא לבן אותנה בחכמה טוו את העזים שהביאו העשירות ולא החכמות : **כל** מרים תרומת כסף ונחשת הזכיר בזהב תנופה שנאמר כל איש אשר הניף תנופת זהב למעלתו כי המתנדב הזהב ימופף ידו בו . אבל הכסף ונחשת שאינם כל כך חשובים אמר בהם לשון הרמה ומה שהזכיר בנחשת תנופה שנאמר ונחשת התנופה אולי הנחשת היה מוזהב ובהיר מאד והוא יקר :

ולחשוב מחשבות יש אנשים שיודעים לחשוב ולא לעשות המשל אין יודעים לבנות בית אבל יודעים לומר לבנאים זה המקום טוב לבית לדור בו ובכאן בית העלים ובכאן בית לבשל ובכאן לתנור וכיוצא בזה יש אנשים שיודעים לבנות ולא להשב לז"א שהיה בצלאל יודע לחשוב ולעשות : **במראות** הצובאות אחז"ל בשעת ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות ואף אותן לא עכבו והיה משה מואס בהן מפני שעשויין ליצר הרע א"ל הקב"ה אלו חביבין עלי מן הכל שעל ידיהם העמידו הנשים צבאות רבות במצרים וכו' וטעם הכיור מהם שהוא לשום שלום בין איש לאשתו להשקות מן המים שבו לאשה שקנא לה בעלה ונסתרה . ויש להקשות הנה הכומז יותר נמאס ולמה קבלו משה . והתשובה כי שם נתערבה כל הנדבה אבל שיעשו כלי מיוחד מן המכשים העשוי ליצר הרע לא קבלו משה עד שנאמר לו מפי הקב"ה ולא נקשר בזה יפה אשר צבאו פתח אהל מועד וכל דבריהם

אמת ור"ל כתב כי משמש כל הנביאים לכתיפות לראות פניהם בכל בקר במראות נחשת או זכוכית והיו בישראל נשים שעובדות השם שמסרו מראות זה העולם ונתנו מראותיהן מנדבה כי אין להם ערך עוד לכתיפות רק באות יום יום אל פתח אהל מועד להתפלל ולשמוע דברי המצות וזהו אשר צבאו כי היו רבות עד כאן וזהו שתרגם אונקלוס דאתיין לצלאה לתרע משכן זימנא וענין אהל מועד כענין שכתוב ומשה יקח את האהל וקרא לו אהל מועד כי אהל המשכן לא נעשה עדיין. והסיפור במשכן וכליו וצורתו אע"פ שאין בית המקדש קיים מצוה גדולה ושכרה גדול וכמו שאמרז"ל בענין הקרבנות על הפסוק בפ' עולה כאלו הקריב עולה:

פרשת פקודי

דרשו רז"ל חטאו באלה. ונתרצו באלה חטאו באלה אלה אלהיך ישראל ונתרצו באלה אלה פקודי המשכן. ועל דרך הפשט אלה פקודי המשכן יחזור אל הנזכרים למעלה. יאמר כי המשכן וכליו שהוא הבית והחצר וכל המעשים להם פקודי עבודת הלוים ביד איתמר אבל כלי הקדש שהם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות אינם בכלל המשכן והם פקודת אלעזר:

המשכן משכן למה אמר שני פעמים משכן אלא ללמד שהיכל של מטה מכוון כנגד היכל של מעלה שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' אל תקרי מכון אלא מכוון. עוד במדרש למה משכן שני פעמים לפי שבית המקדש עתיד להתמשכן שני פעמים בית ראשון ובית שני. ואפשר לפרש שהכוונה במה שאמר אלה פקודי המשכן שכוונת הפרשה לתת חשבון מכל הכסף והזהב שקבל משה למלאכת המשכן שנתן משה חשבון ממנו להסיר חשד ממנו ואע"פ שאין צריך משה לתת חשבון וכמו שאמר בבנין בית המקדש כי באמונה הם עושים עם כל זה רצה לתת חשבון על צד שיאמר כזב וזהו פקודי המשכן זהו החשבון שנתן משה מזהב וכסף ונחשת שקיבל והחשבון הוא כך קבלתי וכך הוצאתי ובדבר הזה הוצאתי אותו. וכן אמרו חז"ל שאמרו כשגמר משה לתת חשבון על כל דבר ודבר חסרו מן השקלים אלף ושבע מאות וע"ה שקלים ושכח ולא היה יודע מה עשה מהם יצתה בת קול והאירה ואת האלף ז' מאות וע"ה עשה ווים לעמודים לקיים מה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא עד כאן. ויש כאן ספקות שנראה שלא נתן חשבון אמיתי: **הספק הא'** שמן הכסף נתן חשבון אמיתי שאמר בכאן וכסף פקודי העדה מאת ככר ואלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל בשקל הקדש לכל העובר על הפקודים מבן עשרים שנה ומעלה לשש מאות אלף ושלשת אלפים וחמש מאות וחמשים והחשבון טוב כמו שפרש"י הככר ששים מנה ומנה של קדש כפול היה הרי הככר ק"כ מנה והמנה כ"ה סלעים הרי ככר של קדש שלשת אלפים שקלים. לפיכך הוא מונה בפרוטרוט כל השקלים שפוחתין במנין משלשת אלפים שאין מגיעין לככר בקע את שהם משקל מחצית השקל שש מאות אלף ושלשת אלפים וכן היו ישראל וכן עולה מנינם בפסוקים המשכן בחומש הפקודים וגם עתה נדבת המשכן כך היו ומנין חצי השקל של שש מאות אלף עולה מאה ככר כל אחד של שלשת אלפים כיצד שש מאות אלף חצאין הרי הן שלש מאות אלף שלמים הרי מאה ככר. והשלשת אלפים וחמש מאות וחמשים חצאין עולין אלף ושבע מאות וע"ה כל זה הוא שנתן חשבון. ממה שקיבל ואמר שנתן החשבון ממה שקיבל שקיבל מחצית שקל כסף מכל גולגלת נתן חשבון במה הוציאו וזהו שאמר ויהי מאת ככר הכסף לצקת את אדני הקדש ואת אדני הפרוכת מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן ואת האלף וז' המאות וע"ה עשה ווים לעמודים הרי זה שהשלים חשבון אמיתי בכסף. ויש להקשות שעדיין חסר ממה שקיבל שלא נתן חשבון ממנו והוא שהכתוב אמר בסדר ויקהל ויעשו כל החכמים העושים את כל מלאכת הקדש איש איש ממלאכתו אשר המה עושים ויאמרו אל משה מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה אשר צוה ה' ויצו משה ויעבירו קול במחנה לאמר כל איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר וא"כ עדיין יש ספק מה עשה משה שהותיר מן הכסף:

הספק הב' מן הכסף שקיבל נתן החשבון במה הוציאו ומן הזהב שהוא יותר חשוב לא נתן חשבון אלא אמר בו כמה קיבל ולא אמר איך הוציאו. אלא אמר כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש ויהי זהב התנופה תשע ועשרים ככר ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש פירוש מה שקיבל הוא זה בזהו מה שהתנדבו ולא פירש שאמר איך הוציאו: **הספק הג'** מה צריך לומר כך הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש שכל זה מיותר אלא כמו שאמר וכסף פקודי העדה מאת ככר:

התשובה לראשונה פרש"י והותר שעשו ממנו כלי שרת ולספק השני למה לא נתן חשבון מהזהב שקיבל. התשובה בלי אפשר שיספיק הזהב הזה לכל מה שאמרה התורה אלא דרך נס בשני הארון. זהב טהור שלשה ארונות עשה בצלאל שנים של זהב ואחד של עץ ארבעה כותלים ושולים לכל אחד ואחד ופתוחים מלמעלה נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ והשפה שפתו העליונה בזהב נמצא מצופה מבית ומחוץ ויצקת לו ארבע טבעות זהב ועשית בדי עצי שטים וצפית אותם זהב ועשית כפרת זהב טהור אמתים וחצי ארכה ואמה וחצי רחבה ועשית שנים כרובים זהב ועשית שולחן עצי שטים וצפית אותו זהב טהור ועשית לו ארבע טבעות זהב ועשית את הבדים וצפית אותם זהב ועשית קערותיו וכפותיו וקשותיו ומנקיותיו זהב טהור ומנורה זהב טהור ככר זהב טהור יעשה אותה וקרסי זהב ואת הקרסים נפש זהב ועשו את האפוד זהב וגומר ועשית משבצות זהב ועשית חשן וגומר מעיל האפוד פעמון זהב ורמון וגומר ועשית ציץ זהב טהור ועשית מזבח מקטר קטורת וצפית אותו זהב ועוד עניינים רבים כולם זהב וא"כ אין צריך בשרי ראו בעיניהם שדרך נס היה הזהב מספיק לכל אלו הדברים ובזה הותרה הקושיא השלישית שאמר ראה גם זה שכל הזהב העשוי למלאכה לכל מלאכת הקדש הוצרכה ועם כל זה לא היתה זהב התנופה אלא תשע ועשרים ככר:

תשובה שנית לזה הספק שהזהב שנתנו הנכבדים והיקרים לא הוצרך לתת החשבון ממנו שהיקרים והמעולים אינם חושדים אבל הכסף שכולם גדולים וקטנים נתנו מחצית השקל הוצרך לתת חשבון שברבים לעולם יש חשדים: **וירא** משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' ויברך אותם משה במדרש וירא משה את כל המלאכה זו מלאכת בראשית את כל מלאכת המשכן לא נאמר להודיעך ששקולה מלאכת המשכן כנגד מעשה בראשית מיד ויברך אותם משה מה ברכה ברכן אמר יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם מיד אמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו מפני שתחלתו תפלה למשה. ומפסוק ועשו לי מקדש ע"כ המנא רמ"ח צווים במלאכת המשכן והם כנגד רמ"ח מצות עשה חוץ אם ספר עשיות. הטעם שאינם מן החשבון מפסוק קום עשה לנו עד ואדעם מה תעשה:

ויקרא

ויקרא אל משה אמר הכתוב בבלעם ויבא אלהים אל בלעם. וא"כ יותר כבוד עשה הקב"ה לבלעם שבא לביתו לדבר אליו ולמשה קרא אותו לביתו. והטעם לפי שהקב"ה היה צריך לו שלא יקלל לבניו לכן הנהיג לו כמתפייסין את הרשעים אבל רז"ל המשילו משל למלך שרצה לדבר אל השר נוה שיבא לביתו אבל אם רצה לדבר עם מצורע הולך המלך לפתח חצר המצורע כדי שלא יטמא בית המלך וכן בלעם שהיה רשע ומצורע במדותיו לא רצה הקב"ה שיבוא לביתו אבל מרע"ה שהיה טהור וקדוש קראו לביתו ולזה אחז"ל באלף ויקרא קטנה להורות לענותנו של מרע"ה שהיה מקטין עצמו אמר לפניו רבש"ע איך תכתבני בתחלת תורת כהנים ויקרא אל משה אמר מה אעשה לך אם אכתוב ויקר לבון מגונה הוא אמר אעשה האלף קטנה והיינו הדורות שהקטנתי את עצמי אבל אלף של אדם שת אנוש גדולה לפי שהיה גדול מכל אדם שבעולם:

אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם. אם עולה קרבנו מן הבקר. בקרבנות יש ספקות. הספק הראשון היה ראוי בכל הקרבנות יהיו מקמח שהוא דבר טהור ונקי אבל שיהיה מבשר נראה דבר מאוס שישחטו בבית המקדש ויפשיטו וינתחו וישרפו הבשר וישפכו הדם על קרנות המזבח וכל זה ח"ו נראה מאוס ושמא כאלו היה בית המקדש בית המטבחים ח"ו: **הספק הב'** מדוע העולה זכר ולא נקבה והחטאת נקבה ולא זכר והשלמים אם זכר אם נקבה: **הספק הג'** ידוע שהעולה באה על הרהור הלב שנא' והעלה עולות מספר כולם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם והחטאת באה על העבירות שעבר בפועל ומנחה נשרפת וקלתה אוכל הכהן והשלמים היא דורון וקלתה נשרפת וקלתה אוכל הכהן והבעלים ומן הדין היה שיהיה הפך שהעולה שבא על הרהור הלב ולא חטא בפועל ראוי היה שלא יהיה כולה נשרפת ולא יהיה כל כך המורה לישרף כולה והחטאת שהיא על החטא בפועל ראוי שתשרף כולה והשלמים שלא ישרף ממנו כלל שאינו על חטא כלל ודי הזאת דמים:

הספק הד' כל מביא קרבן צריך שיהיה בוידוי והכנעה ועצבון ויש לנו הקדמה שכל מי שעושה מצוה צריך שיהיה בשמחה בזה נדע שיש לו שמחה בקיום אותה המצוה כמו שנתבאר במקומו וכתיב תחת אשר לא עבדת את ה' בשמחה שהעונש הוא בעבור שעבדו בלא שמחה. ובענין הספק הראשון מצאתי כעם אחד בכוזר ששאל הכוזר להחבר יש בתורתכם ענין קשה מאד והוא הקרבן דכתיב את קרבני לחמי היאך הבשם שאינו גוף אתם מיחסים לו מאכל והבינו שם כתיב לאישי שאינו אלא לאישים שהיה מהו ריח ניחוח. ועוד אומרים חכמיכם שעל ידי הקרבן שורה שכינה ביניכם ומפרשים הקרבן לשון קריבות ואחר שבטלו הקרבנות לא ירדה שכינה זה תמה מה ענין דבר רוחני

שיתקרב על ידי דבר גשמי או יתרחק בשביל הגשמי. השיב אמת שבהיות קרבן נעשה בבית המקדש ובארץ הקדושה היתה השכינה יורדת שם אמר המלך עתה הוספת על קושייתי וכי יש מקום בעולם קדוש זה מזה אמר החבר אתה מכריחני להשיב על דבר נסתר יש מצאת שאי אפשר להשיג בשכל אלא בקבלה ואפילו מה שהשגנו הוא מעט אבל אודיעך דעתי שהוא קרוב לשכל ואיני נחר באמן בו ענין אחר נעלם ממנו ותחלה אשיבך על מה שקשה לך בארץ הקדושה אתה יודע שיש מקומות טובות ראויים לזריעה ולמיחה זה יותר מזה ויש מקום שיש בו מוצא זהב וכסף ומרגליות ולא במקום אחר ובמקום אחר זהב טוב ממקום אחר וכן בצמחים וכתבו חכמי הטבע שהוא מכח הכוכבים המולכים בארץ שאף שהם גדולים בארץ עיקר הדבר הוא הכוכבים וכמו שכתבו שהזהב מיוחס לשמש וכסף ללבנה ומרגליות לשאר כוכבי לכת ושאר המתכות והמחצבים לשאר הכוכבים ואף שכחות הכוכבים מתפשטות בכל המציאות כהן נראה במקום אחד יותר מאחר שכח הירח נראית במים וכח השמש ביסוד האש ולכן משמש בקרבו אלינו ומקרר ברחקו וכח הכוכבים הנבוכים באויר והקבועים ביסוד הארץ ואם כן לא יקשה כח האלהות המתפשט בכל העולם שיראה כחו ומעלתו במקום אחד יותר מאחר ועוד שהישוב מתחלק לשבעה חלקים הנקראים איקלימים ובלשוננו נופים והנוף הממוצע בשבעה איקלימי' הוא ארץ ישראל וזהו אמרו יפה נוף משוש כל הארץ ולכן אוירה ממוזג ופירותיה חביבים מאד והשוכנים בה בריאים וחזקים ומקובל לנו ששם נוצר אדם הראשון ושם נקברו האבות ובחרו בה בקבורתם ועליה נתקוטטו קין והבל והרגו ונגרש משם קין ולזה אמר ויצא קין מלפני ה' וכתיב ומפניך אסתר וביונה כי מלפני ה' הוא בורח לברוח הרחיקה מלפני ה' וכתיב עיני ה' אלהיך בה ולזה אמר ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו לפי שנבחר המקום ליצחק וכן ענין יעקב עם עשו ומכל זה נראה שזה המקום מקודש ומובחר מכל המקומות יחול השכינה בו ולקושיית הקרבן אקרבנו לשכל אף שבו כעס נכבד ונעלם ממנו ואמשול משל למה הדבר דומה לנשמה הקדושה הטהור' בגוף האדם העפרי והעכורי שהוא קשה לשכל איך מתחברת הנשמה שהיא רוחנית עם הגוף שהוא מיסודות והוקשה זה לחכמי יוונים ואמר גדול שבהם איני יודע ענין התחברות הגוף עם הנשמה בהם שני הפכים רוחני וגשמי והיאך מתקשרים ואין ספק שביניהם שייכות ודבר המשתתף שאל"כ לא יוכלו להתחבר אבל איני יודע הסבה ע"כ ראה כמה הפליג לדבר והם לא קיבל תורה והוא שלדעת חכמי התורה יש בצורת אדם ובציור אברין ענין נכבד מאד ולזה אמר בצלם אלהים עשה את האדם ואמר הוא עשך ויכוננך. ואחז"ל נאמנה השם ובית דינו על כל אבר ואבר ואחו אמרם חביב אדם שנברא בצלם ולא בהנם נקרא אדם ואתם קרויים אדם ויחזקאל כמראה אדם עליו מלמעלה והוא ענין נעלה ונעלם והוא סוד נפלאות כשם שהנשמה העליונה מתאווה לשבת בגוף בדעתה שמפק הנכבד ההוא וכשמסתלקת ממנו דואבת שנאמר ונפשו עליו תאבל ובכאן תלוי סוד תחיית המתים וסוד עולם הבא שהצדיקים עומדים בגוף ונפש ונהנין מזיו השכינה ובזה מתורצת קושיית הרמב"ם איך יהיו הכלים באדם לבטלה פה ושינים ולכן פי' שהנשמות לבד תעמודנה ואלו לא היו אלו האברים אלא הפה לאכול והידים למלאכה היתה הקושיא חזקה אבל בציורם ענין נכבד לך להרמב"ם בשער הגמול ולכן מתאוה לשוב לאותן הציורים. וידוע לחכמי

לחכמי ישראל. מעלת הנשמה שנאמר ויפח באפיו נשמת
חיים ואף שחכמי האומות מעלים אותה מאד ואמרו שהיא
שעלה מהמלאכים חכמי ישראל מעלים אותה ביותר
שהיא אצולה למעלה מהם. מצרור החיים ואם הנשמה הזו
מחובר לגוף ואינה מתחברת בו אלא במאכל ומשתה והגוף
אוכל והיא מתקיימת ומתחברת וכשמסתלק המאכל תסתלק
היא אף שהיא אינה אוכלת ושותה כשם שיודע היצורים
יודע היאך מתקיימת ע"י מאכל ומשקה כן נוכל להבין
מהקרבנות שהשכינה היא נשמתן של ישראל וישראל הם
גוף וכלם ערבים זה לזה ומתחברים חיבור אחד כאיברי
הגוף. ולזה נקרא עם אחד וגוף אחד מחובר מפרטים
ונקרא אוכלוסא בשים רבוא כנוך הכם הרזים היודע
פניהם ולכן לא יצאו ממצרים עד שהיו אוכלוסא שהיו
ראויים לקבל התורה שיהיו שם כל הדעות וכל הפרצופים
וכמו שהנשמה מתקרבת לגוף על ידי מאכל והיא אינה
אוכלת כן השכינה אינה מתקרבת לישראל אלא על ידי
הקרבן עם קדושת האש המזבח והכהנים ולכן קרא
הכתוב לקרבן לחמי ריח ניחוחי ואמר שלמה ע"ה רעיתי
ואז"ל פרנסתי כביכול כאלו הם מפרנסים אותי ואין לנו
לשאול היאך ודי לנו שנגלה בענין תועלת הקרבן המשל
כרופא היודע טעם כל סם וסם והיאך עושה פעולתו
והחולה אינו יודע אבל רואה הפעולה שהיא טובה ואין לו
למנוע מלאכול הסם ההוא עד שידע טעמו. וכמשל ן'
עזרא מן הנער שאם לא יאכל לחם עד שידע היאך נזרע
ונקצר ימות קודם אבל כשיגדל יחקור וידע כך אנו הזוכים
ואע"פ שלא נשיג אבל מובטחין אנו בע"ה שיגיעו ימים
שנדע אמיתת הטעמים ולכן אנו מצפין והובטחנו בזה ע"י
נביאינו כולם שנאמר העם ההולכים בחשך ראו אור גדול
יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם והולכתי עורים בדרך
לא ידעו והשיב המלך יצא מזה המשל שאתם עתה שאין
לכם קרבן כגוף בלי נשמה אמר החבר אמת ואין אנו
אפילו כגולם אלא נתחים וכעצמות היבשות שראה יחזקאל
אבל אלו הנתחים היבשים טובים מהגלמים דשאר האומות
עע"ז שנראים כחיים כצלמים מכסף וזהב שאין רוח בהם
אלא המראה והיבוש הזהב שאין לו קיום על דרך האמת
והמשל שקרה לחכם. והתלמידיו שהיו הולכים בדרך ומצאו
צלם מזהב ועצם אחד יבש מאדם הכם שהכיר ערכו לקח
התלמיד הצלם ולקח החכם העצם היבש ונשקו ועטפו
בבגד חשוב וקברו אמר לו התלמיד היאך הנחת הזהב
ולקחת עצם יבש אמר לו החכם העצם הזה ראוי לכבדו
ולגנזו שהיה נכבד והכם וזה הצלם אינו ממין שום מעלה
בעולם שאינו אלא הצוי מכסף או מזהב אבל עצמותו אין
בו ממש אלא ע"ז ולא יהיה בו ממשות כלל אבל זה העצם
ממין החיים והכמה ויחזור למעלתו לפי אמונתינו בתחיית
אבל הצלם מעולם לא היה בו רוח ולא יהיה כן הוא המשל
שבינו ובין האומות עע"ז אנחנו עצם היבש בלי רוח מרוב
הגליות והצרות והאומות עע"ז הם צלם מחופים זהב וכסף
אבל אתה מודה שממנו היו האבות הקדושים והכהנים
שמעבודתם יורדת אש מן השמים ואנו כעצם יבש יש לנו
תקוה שישוב לקדמותינו ולזוהר מעלה וקדושה וכמו
שהנמיחנו תורה ונביאים. ונתרצה המלך בדבריו ע"כ.
ונראה לי שזהו מה שאמרו במסכת יומא אע"פ שאש יורדת
מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט שבהיות שם שתי אשות
מעורבות יורה שיש קשר לישראל עם הקב"ה וקרובים לו
הרי לך קצת טעם לקרבנות באחד שראינו הפועל הטוב
הנמשך מהם ידענו שהקרבנות דבר גדול ונעלה אע"פ
שאין אנו יודעים טעם לגמרי איך נמשכה ישיבת השכינה

מן הקרבנות כמו שהמאכל והמשקה ההומרי שם מחברים
הגוף החמרי השפל עם הנשמה הטהורה והקדושה וכשור
המאכל והמשקה ממנו נפרדה הנשמה מן הגוף. הרי
טעם אחד לקרבנות:

הטעם השני כתב הרמב"ם בטעם הקרבנות כי באו
בתורה כדי לעקור ע"ז מן העולם לפי שהיה
מנהג הקדמונים מהאומות שהם עובדי ע"ז שהיו בונים
היכלות ומקריבים קרבנות לכחות העליונים והיתה
מחשבתם כי יתעלה ויתגבר מזלם בכך וימשיכו בזה כח
ההצלחה ותוספת כבוד שכן מצינו המצריים והכשדים היו
עובדים לצורת הטלה לפי שהיו יודעים כחו הגדול למעלה
שממנו העולם מתברך במין הצאן שהוא גדול הריוח ורב
התועלת בגיזה ובולדות ובחלב ולכבוד כחו ויסודו אשר
למעלה שהוא מזל טלה לא היו אוכלין אותו כלל וגם לא
היו משתמשין בו להיות אנשי מצרים רועי צאן כיתר
האומות שנאמר כי תועבת מצרים כל רועי צאן וכן הכשדי'
היו עובדים לצורת בקר לפי שהבקר שבת החרישה שהוא
קיום העולם כענין שכתוב ורב תבואות בכח שור ולפי
שהיו יודעים בחכמה כח הבקר ויסודו למעלה והוא מזל
שור לכך היו נוהגין איסור בשחיטת הבקר ולא היו אוכלין
אותו לכבוד כחו שממנו העולם מתברך במין הבקר ועוד
היום אנשי הודו נזהרים שלא ישחטו בקר ועל כן תצוה
התורה לשחוט המינים האלה להקב"ה וזהו שאמר מן
הבקר ומן הצאן כדי שיתפרסם שהדבר שהיו הם חושבים
שהוא עבירה הוא הכפרה כי בהקריבכם אותם להקב"ה בו
יתכפרו העונות שהרי אמונות רעות שהן חליי הנפש לא
יתרפאו כי אם בהפכן כשם שחולי הגוף אינו מתרפא כי
אם בהפכו וכל כוונת התורה אינה כי אם לעקור זכר ע"ז
מן העולם ולשרש אותה משרשיה ולגרוה ממנהג עובדיה
ושלא לעשות כמעשיהם אפילו לשמים ועל כן היו הקרבנות
אשה ריח ניחוח לה' כי כאשר יסכימו הכל להקריב להקב"ה
ולעבדו שכם אחד לבדו ולא לע"ז אז יתייחד בזה שם שמים
כי אין יחוד במקום ע"ז ומן הטעם הזה הם רצונו יתברך
ע"כ: **והקשו** עליו איך אפשר שיתפאר בבר גדול בעבותם
שלחן ה' מגואל אם אינו רק להוציא מלבן של רשעים
וטפשים והכתוב אמר כי הם לחם אשה לריח ניחוח וגם
בצאתו מן התיבה עם שלשה בניו אין בעולם מצריים או
כשדים הקריב קרבן וייטב בעיני ה' ואמר בו. וירח ה' את
ריח הניחוח וממנו אמר אל לבו לא אוסיף לקלל את
האדמה בעבור האדם והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו
ומחלביהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ולא היה עדיין
בעולם שמץ ע"ז כלל ובלעם אמר את שבעת המזבחות
ערכתי ואעל פר ואיל במזבח ואין דעתו עתה לשלול אמונות
רעות ולא נצטוה בכך אבל עשה קרבן לקרבה אל האלהים
ולשון הקרבנות את קרבני לחמי לאישי ריח ניחוחי וחלילה
שלא יהיה בהם שום תועלת ורצון רק שוללות ע"ז מדעת
השוטים עד כאן. ונראה לתרץ כל אלו הקושיות שאין
כוונת הרמב"ם בכל דבריו לומר שאין כוונת הקרבנות
אלא זה אבל כוונתו לומר שצווה הקרבנות לזה הטעם
כפי הכוונה השנית אבל הוא מודה שגם יש בהם כוונה
אחרת יותר עצמית ולא השיג אותה שזה מכלל החקים
שלא ידענו הטעם העיקרי בהם. ונראה על סברת
הרמב"ם שמה שעבדו מצריים לטלה לפי שלהם לא תחסר
בה שלום שלה ומשקה ומה שחסר מהם היה המקנה
שלא היה להם כל כך כמו להם לזה עבדו לטלה לבקשת
מקנה והכשדים חסרים משניהם ועיקר היה להם לכן עבדו
לשור שצריך לחרישה. הרי בכאן שתי טעמים לקרבנות:
הטעם

הטעם השלישי שהקב"ה רוצה שהאדם שבשבילו נברא העולם יהיה שלו כמלך והיה כי יחטא ואשם מצד היצר הרע הנטוע בו ראוי לו שיתנחם ויכיר בפחיתות עצמו ורוממות השי"ת אשר חטא לו. ומפני שכל פעולות האדם נכללות בשלשה דברים מעשה דיבור מחשבה על כן חייב התורה להביא קרבן על חטאו ושיסמוך את ידיו עליו כנגד המעשה ויתודה בפיו כנגד הדיבור ושישרוף כלי העלה והמחשבה שהשכימו בחטא וגם הקרב והכליות כדי שיתכפר בשלשה דברים אלו ויזרוק דמו על גבי המזבח במקום דם עצמו וכשיעשה כל זה יתחשב בלבו שחייב מיתה בחטאו וראוי ליענש בארבע מיתות בית דין סקילה שריפה הרג וחנק שכשהוא לוקח הבהמה ומשליכה ודוחף אותה לארץ הרי זה כסקילה וכאלו מודה שהוא חייב סקילה וכשתוקף בגרונה לשוחטה הרי זה חנק וכששוחטה הרי זה הרג וכששורפה כאלו מודה שהוא חייב שריפה ודומה לזה דרז"ל באברהם מהו ויעלהו לעולה תחת בנו שהו תחת בנו אלא על כל עבודה שהיה עושה באיל היה מתפלל יהי רצון מלפניך שתהא עבודה זו עשויה כאלו היא בבני כאלו הוא שחוט כאלו דמו זרוק כאלו הוא נשרף ונעשה דשן וכיון שהחוטא ראוי שיהיה דמו נשפך כדם הקרבן ושיהיה גופו נשרף כגוף הקרבן והקב"ה לוקח קרבנו תמורתו וכפרו זה חסד גמור שגמלהו השם ברחמיו ורוב חסדיו לקחת נפש הבהמה תחת נפשו ושיתכפר בו:

הטעם הרביעי שישמור האדם ויזהר מן השגיאות שיראה שיענש בממונו כשחטא בשוגג שהשוגג נקרא חוטא שהאדם מועד לעולם:

הטעם החמישי בקרבנות שיתן האדם אל לבו שחומרו שהוא כחומר שאר בעלי חיים יאבד ויכלה ככלות העולה על המזבח והוא הדבר שבו נשתתף האדם עם בעלי חיים. ובזה יתעורר שיזבח יצרו ויכניע תאותו בחוש המשוש כי הרשה הוא לנו וישפילנו ולזה הכליות והחלב אשר עליהם יקטיר המזבח וזה לטעם תאות המשגל שהכליות כח על המשגל וכליות מגזרת נכספה וגם כלתה נפשי וגם יתעב תאותו במאכל ומשתה ולכן היותרת על הכבד יקטירנה שהכבד בו תאות המאכל ויותרת ירמוז לזה מצד שתוף המלה ולזה כל חלב יקטיר שהוא מותר המזון ובזה יתעורר האדם להמית המותרות שהחלב אמרו חכמי הרפואה שהאוכלו לא יזון ממנו לשיתהפכו לגוף המזון לשיהיו חלק אחר:

הטעם השני בקרבנות מצורף לאלו הטעמים שימשך תועלת מהם להחיות הכהנים מורי התורה שראוי ליקח דרך להחיותם ושיפרנסום המון העם ושיכופרו הבעלים באכילת הכהנים למען יוכלו הכהנים להמית העסקים העולמיים וטרדות גשמיות בבקשת טרפם ויהיה להם פנאי להתעסק בתורתי:

הטעם השביעי בקרבנות שכל חוטא הוא מצד רוח הטומאה שהוא מתלבש בו וכאשר ירצה שיתכפר לו צריך שיכלה ויכרית ממנו אותו רוח הטומאה ועם זה יהיה נטהר ומכופר מעונו בהקרבת כל אחד מהקרבנות שפרט עז או שעיר שהם מחלק רוח הטומאה ואש המזבח תשרוף ותכלה הכל יחד שהחוטא שרף עצמו באשו של יצר הרע ובאת אש המזבח ותכלה אותו לגמרי:

הטעם השמיני נראה לי שבאו הקרבנות לשנעבוד לשם יתברך בהם ולא נעבוד לע"ז ולפי שהעבודות זרות שלשה האחד מלאכים השני כוכבים השלישי שדים וכמו שכתב הרמב"ן בפירוש לא יהיה לך אלהים אחרים. לכן נראה לי שהעולה כנגד המלאכים והשלמים כנגד

המערכות והחטאת כנגד השדים. העולה כנגד המלאכים שהעולה באה על המחשבה והמלאכים פעולתם במחשבה ובציור והשלמים כנגד המערכות לפי שהשמים עושים שלום בין היסודות ועושים הרכבות בתנועתם וזהו אומרו עושה שלום במרומיו והחטאת כנגד השדים לפי שהשדים הם מזיקין ומלאים טומאות והטאות והוא שטן והוא יצר הרע וזהו שאמרו שמים אש ומים ולא איפשר שהנה השמים יסוד המימי הוא אלא הכוונה שמשימים שלום בין היסודות שהם השמים. ונראה שלכן יש שלשה מינים שאין קרבן אלא מהם שור או כבש או עז שור כנגד מלאך לפי שהוא הגדול שבין ג' מינים כבש כנגד הגלגל לפי שאלהי מצרים טלה שהוא תחלת הגלגל עז כנגד שדים שהשם שעירים שנאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ושעירים ירקדו שם. ונראה שלזה גם כן תורים ובני יונה לפי שהגלגל נחלק לכוכב ולבלתי כוכב והכוכבים הגדולים הם שמש וירח אם כן כבש כנגד הגלגלים ותורים ובני יונה כנגד שמש וירח ולכן אחז"ל תורים גדולים ולא קטנים בני יונה קטנים ולא גדולים מה שאמרו תורים גדולים ולא קטנים כנגד השמש שהוא המאור הגדול בני יונה קטנים ולא גדולים כנגד הירח לפי שהירח הוא המאור הקטן ולפי שנוטה כפי הנראה למראית העין לובן מן היונה לבנה ולזה אמר במה אדע כי אירשנה ויאמר קחה לי עגלה משולשת פירוש שלשה עגלים אחד עולה ואחד חטאת ואחד שלמים וכן איל משולש וכן ועז משולש וכן פירש הרמב"ן שמה וזה לומר שאם לא יעבדו ע"ז יירשוה ובזה הותרו הספק הראשון והספק השני:

והיותר הספק השלישי למה העולה כולה כליל ולא החטאת והשלמים הטעם בזה שהוא משל לשני בני אדם שהביאו דורון למלך אחד אוהבו ואחד אויבו הדורון של אוהבו אוכל אותו כולו להורות שקבלו בסבר פנים יפות ודורון אויבו אוכל מעט ממנו להורות שאינו כל כך אויב כמו מקודם לכן והשאר נותן לעבדיו לאכול וכן מי שהרהר העבירה ולא חטא בפועל אוהבו השם יתברך לפי שחזר בו אבל בחטאת שחטא בפועל אוכל קצתו והשאר לכהנים והשלמים שבם להטיל שלום לפיכך כאוהבים שאוכלים הסעודה בחברה על שולחן אחד אוכלים ממנו כולם השי"ת והכהנים והבעלים להורות שהוא אהוב לכולם או נאמר הטעם שהעולה כולה כליל לפי שהרהורי עבירה קשים מעבירה לפי שחטא בנפש והחטאת לפי שחטא בגוף:

והיותר הספק הרביעי שמי שמביא קרבן צריך שיהיה בהכנעה ובכיה כמו שכתב הרב בתשובה שבתי כל המביא קרבן צריך שיתודה שאחתו הוידוי צריך הכנעה וחרטה ויבוש לבו שלא ישוב עוד לכסלה שגם השוגג נקרא חוטא שלא שמר מלחטוא והחטא בעונו שבה ואחר עליו שוגג היה וגם נדב ואביהוא ומתו על השוגג ועוזא על השל. ויש לנו הקדמה שכל המצות צריך לעשותם בשמחה שבזה נדע שיש לו בקנין אותה המצוה כמו שנתבאר במקומו ולזה אמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ועבדת את אויבך שאין העונש נגזר שלא מצד אלא בעבור שלא עבדו בשמחה וא"כ איך אפשר שיקריב הקרבן בשמחה ובעצבון שהם הפכים:

התשובה הלוים מעוררים בשעת הקרבת הקרבן לפי שהדברים הרוחניים מקבלים גודל ושמחה בנגון ושיר ולכן אמר הקב"ה החוטא יתודה כשיביא קרבנו שבשעת התשובה צריך הכנעה ולפי שבכל מצוה צריך שמחה ינגנו הלוים במקום הבעלים ויהיה כהבב כאלו הבעלים שמחים:

והקריב מן התורים או מן בני יונה אחז"ל תורים גדולים ולא

זאת קטנים בני יונה קטנים ולא גדולים הטעם בתורים לפי שהזקנה מהם כשאבד בן זוגו לא תדבק באחר לעולם וכן ישראל הדבקים בה' לעולם לא ימירוהו באחר ולכן קטנים פסולים שאינם ראוים לזווג ומן היונים הפסול גדולים לפי שהם קנאים ויבאו לידי פירוד ולכן בחר בקטני' קודם היותם לזווג ולא הכשיר הקב"ה תרנגולים לקרבן לפי שהם בעלי זימה . ועל דרך הקבלה התורים יסודם מים ולכן הוכשרו גדולים לרמוז שהחסד צורך גדול לעולם בכל הדברים והיונים יסודם אש כמו שאמר ואברותיה בירקרק חרוץ שהזהב הירוק הוא גוון האש והשאל בירקרק לתוקף הדין לכן נפסלו הגדולים והוכשרו הקטנים כי המיעוט ממנו מספיק : כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו כתב הרמב"ם שמנהג עובדי ע"ז שבכל מנחתם היו מקריבים חמץ ומערבים דבש בכל קרבנותיהם ולכן אסרם לנגדם . ועל דרך הקבלה השאור והדבש רמז למדת הדין :

וכל קרבן מנחתך במלח תמלח הטעם שאין דרך כבוד של גבוה בקרבן שיהיה תפל מבלי מלח כענין הקריבהו נא לפחתך . והרמב"ם כתב שמנהג עובדי ע"ז להרחיק המלח מן הקרבנות לפי שהמלח בולע הדם והרחקה כדי שלא יקח אפי' טפה מן הדם לאיבוד כל כך היו נמשכין אחר מאדים וכהותיו ולהרוס כוונתם צוה במלח תמלח . ורז"ל העולם כולו שליש מדבר שליש ישוב שליש ים עמד ים לפני הקב"ה אמר רבונו של עולם במדבר נתנה תורה בישוב נבנה בית המקדש אני מה תהא עלי אמר לו עתידין ישראל שיקריבו מלח ע"ג המזבח . ועל דרך הקבלה יש במלח שני כחות משתנים זה הפך זה מים ואש ובכח תמימות האש המיבשו חוזר מלח ומים ואש כנגד מדת רחמים ומדת הדין ולזה קרא למלח ברית אלהיך לפי שבו יתקיים העולם ויכרת כמו שאמרו ז"ל ראה שאינו יכול להתקיים בדין שתף עמו מדת רחמים וכן המלח מקיים ומעמיד הבשר זמן מרובה ונותן טעם בכל המאכלים והוא מכרית גם כן כי המקום המלוח לא יעלה בו כל עשב דכתיב גפרית ומלח שריפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח ואם לא כן למה קרא למלח ברית אלהים וכי המלח הוא ברית הש"י . וכתב רבי אברהם שהוא שבועה כמו שאומר אני משביעך בברית אלהיך שלא תשבית מלח מעל מנחתך :

חלבו האליה תמימה אין חלב באליה אלא הכוונה חלבו עם האליה והכוונה שכשיסיר האליה תמימה עם העצה יוסר עמה חלב רב שהוא מחובר בה בצד הפנימי :

ואם כל עדת ישראל ישגו אלו סנהדרין שאי אפשר שכל ישראל יסכימו בחטא ועל כן אמר מעיני העדה כי הסנהדרין והנביאים והחכמים הם עיני העדה :

והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת ארז"ל מפני מה נאמר אל פתח אהל מועד מה שלא נאמר בכל הקרבנות משל לאוהבו של מלך שהביא דורון נאה למלך אמר המלך תנו אותו בפתח בפלטרי כדי שידעו הכל מה דורון נאה הביא לי אוהבי . פירוש הדורון הנאה היא התשובה והתשובה הנאה היא שישוב בתשובה עם הדבר שחטא ולזה אמר והביא את הפר אל פתח אהל מועד והנה הקרבנות בכהן משיח והקהל שוים כי כן אהרן התחיל לעשות העגל וישראל עשו אחריו ומה שהזכיר בפר כהן משיח תמים לה' ולא הזכיר כן בכאן לרמוז שכוונת אהרן תמימה לה' כאמרו חג לה' מחר והקהל קנאם עשו ממנו ע"ז : **אם** הכהן המשיח יחטא בלשון התוספות מינו חלוקים במשיח אמר אם שאמר אם הכהן המשיח וכן בכל העדה ואם כל עדת ישראל ישגו ובנשיא אמר אשר נשיא יחטא ולא אמר אם ביחיד החוטא אמר ונפש כי

שחטא . הטעם בזה שהכהן המשיח שהוא כהן גדול רחוק שיחטא ולז"א אמר אם שהוא ספק וכן כל הקהל רחוק ולזה אמר אם וביחיד אמר נפש כי תחטא כי מורה יושב והאום מלפני אם ובנשיא מתוך גאותו שהוא המלך וכיוצא בו ודאי יחטא ולזה אמר אשר נשיא יחטא ולכן הנביאים את אבני השוהם כתובים על לב אהרן לפי שלבם לקחם . ובמדרש אשר נשיא יחטא לשון אשרי אמר רבי יוחנן בן זכאי אשרי הדור שהנשיא שלו מביא קרבן על שגגתו וכ"ש יביא על זדונו פירוש שילמדו ממנו העם :

פרשת צו

זאת תורת העולה היא העולה במעט שהעולה היא הקרבן היותר מעולה מכל הקרבנות לפי שמכפר על ההרהור שבא מן הנפש לזה אמר היא העולה שאם לא כן היה מספיק שיאמר זאת תורת העולה על מוקדה על המזבח והטעם שאמר בעולה מוקדה על המזבח כל הלילה לפי שהאדם מהרהר בלילה ותופש ביום כמו שאמר הנביא חושבים רע על משכבותם לאור הבקר יעשוה ואמר דוד המלך ע"ה און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב בלילה חושב און וביום יתיצב על דרך לא טוב ולפי שהעולה באה על ההרהור לזה צוה שתשרף כל הלילה שתהיה הכפרה בזמן העבירה : **ולבש** הכהן מדו בד פי' שצריך ללבוש בבגדי כהונה אפילו לעבודה קלה שהוא להרים את הדשן שכל עובד את ה' צריך להשפיל עצמו מאד לפני השם יתברך ולכן צוה לכהן שירים הדשן בכל יום כדי שיכנע לפני השם יתעלה ולכן צוה לבני לוי שהם היותר קדושים והיותר נכבדים שבישראל שילכו אחרי העגלות והוא אומנות קל בבני אדם שנאמר ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים : **והאש** על המזבח תוקד בו לא תכבה אחר שאמר ואש המזבח תוקד בו אמר כן לפי שמזבח העולה הוא מעצי שטים והיה מצופה נחשת כעובי דינר זהב והאש על המזבח תמיד לא תכבה לעולם ולא היה הנחשת ניתך ולא העץ נשרף והוא נס גדול לזה אמר והאש על המזבח וגומר כלומר ראה זה הנס הנעשה במזבח שהאש על המזבח תוקד בו לא תכבה והמזבח קיים . ותזר ואמר פעם שלישית אש תמיד תוקד על המזבח לפי שהמזבח מקום כפרה ורשעים אין להם כפרה ונדונין באש גיהנם ובמדרש היא העולה זו מלכות הרשעה שמתגאה ומעלה את עצמה סופה להיות נדונת באש :

וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל כתב הרמב"ם בעבור שכל כהן המקריב קרבנו הוא בעצמו אם יקריב מנחה ויאכלנה כאלו לא הקריב דבר כי מנחת יחיד לא יקריב ממנה כי אם הלבונה והקומץ ולא די מיעוט הקרבה אלא שיאכלנו וידמה שלא הקריב כלל ולכך ישרפו את כולה : **זאת** תורת החטאת במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת העולה שחיטתה בצפון וכן החטאת חס לפי שלא יכלם החוטא במעשה ולא ידעו בני אדם אם חטא בהרהור או במעשה שאם ישחט החטאת במקום זולת העולה ידעו כל הרואים שחטא במעשה והתורה חסה על כבודן של בני אדם אף על החוטאים :

זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וגו' במדרש גדולה תורה יותר מכל הקרבנות שנאמר זאת התורה וגו' כל העוסק בתורה כאילו הקריב עולה כאלו הקריב מנחה כאלו הקריב חטאת ואשם ומילואים חנה השלמים :

ביום צותו את בני ישראל להקריב קרבניהם יש בזה ספק א"כ מה זה שאמר הנביא כי לא דברתי את אבותיכם

אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח. התשובה לפי שאין צדיק שלא יחטא לזה בקרבנות להיותם כפרה אבל כלומר שלא יחטא ולא היה צריכים לקרבנות וז"ש הנה שמוע מזבח טוב ר"ל זבח ומנחה לא חפצת אבל חפץ שנשמע בקולך וז"ש אזנים כרית לי וז"ש וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח פירוש קרוב השם לשמוע תפלת הצדיק מזבח הרשעים ולז"א ישעיה. שוחט השור מכה איש זובח השה עורף כלב מעלה מנחה דם חזיר זה על הרשעים המחזיקים ברשעתם ואמר שהשוחט השה לקרבן כרוצח :

ויקח משה מדמו ויתן על תנוך אזן אהרן הימנית ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית. הטעם שנתן הדם באלו האיברים יש אומרים לפי שהמשכן כולל צורתו שלשה עולמות כנגד עולם המלאכים לפנים מן הפרוכת. וכנגד עולם הגלגלים מחוץ לפרוכת שהוא אהל מועד. וכנגד זה העולם חצר המשכן. וזה גם כן באדם הראש כנגד עולם המלאכים. והלב כנגד הגלגלים שהוא בעל התנועה. ומתניו ולמטה כנגד העולם השפל. וצריך שיהיה במשכן אדם המכיר כל זה והוא הכהן הגדול ולכן נתן הדם שהוא כפרת הנפש בג' איברים הללו של הכהן המכפר. על תנוך אזן הכהן הימנית שהאוזן בראש ועל בהן ידו שהוא אמצע הגוף. ועל בהן רגלו שהוא סוף הגוף. ונוכל לומר שנתינת הדם על תנוך אזנו לפי שיזכור וידקדק מה ששמע ממצות שנצטוה בעבודת בהמ"ק ועל בוהן ידו שידקדק בעבודת בהמ"ק מה שיעשה איך יעשה ועל בוהן רגלו לזרז אותו שלא ילך ולא יכנס במקום שמצוה שלא יכנס בעת שלא ראוי וגם אז בהכנעה שנאמר ואל יבא בכל עת אל הקדש וכתיב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. וחכמי הטבע כתבו כי כל אחד מהאצבעות משרת לחוש מחמשה חושים הראשון והוא גודל משרת לקנח הפה והוא שבו חוש הטעם. והשני תוך הנחירים שבו חוש הריח. והשלישי לחוש המשוש למשש בכל חלקי הגוף ולפיכך הוא ארוך מכולן. והרביעי לקנח העין. והחמישי לקנח האזן. והקב"ה ברא באדם חמשה חושים ומסר להם חמשה משרתים וזהו שלימותו יתברך כי אינו עושה דבר לבטלה והנו רואין כי כל אחד ואחד מהאצבעות הולך לחוש שלו תמיד שלא בכוונה יתברך השם אשר יצר את האדם בחכמה. אבל רז"ל בכתובות אמרו שכל האצבעות נבראו לעבוד את ה' כל אחד מהם עבודה מיוחדת בענין קדושה שאמרו זו זרת זו קמיצה זו אמה זו אצבע זו גודל ואין צורך עתה להאריך בפירושו. ולפי שהארכתי בסדר ויקרא בענין הקרבנות וטעמיהן ואם הפרשה מדברת בענין הקרבנות לא הארכתי בפי' זאת הפרשה ועיין משם :

פרשת שמיני

קח לך עגל בן בקר לחטאת וגו'. באלו הפסוקים יש ספקות: **הספק הא'** מה שצוה לאהרן שיקריב קרבנות בעדו וקרבנות בעבור ישראל וידוע שזכות הרבים גדול מזכות היחיד ומדוע צוה בתחלה קרבן יחיד ואחר כך קרבן ישראל: **הספק הב'** מדוע צוה בקרבנות ישראל שעיר ובקרבנות אהרן לא צוה קרבן שעיר וגם זה הספק אמרו רז"ל ישראל יש בהם בתחלה ויש בהם בסוף בתחלה ושחטו שעיר עזים בענין יוסף עם אחיו. ויש בהם בסוף עון העגל לכך קרבן שעיר לכפר על עון יוסף וקרבן עגל לכפר על מעשה העגל אבל באהרן לא היה לו אלא עון העגל לכן לא צוה בו שעיר. ויש להקשות בקרבנות ישראל צוה שעיר עזים לחטאת על מעשה עון השעיר שהחטאת בא על עון שנעשה בפועל ועגל לעולה על מחשבת עון העגל ולמה לא צוה קרבן גם כן על עון העגל שעשו בפועל שבעון העגל מחשבתם רעה שהוא לע"ז והמעשה ג"כ רע שנאמר וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו אלה אלהיך ישראל:

הספק הג' ידוע שמחשבת אהרן לא היה לע"ז שנאמר ויאמר חג לה' מחר ולז"א פרקו את נזמי הזהב אשר באזני נשיכם אמר אהרן בלבו הנשים והילדים חסים על תכשיטיהם ויתעכב הדבר ובתוך כך יבא משה ויבן מזבח לדחותם ואם כן מדוע צוה לאהרן קרבן איל לעולה שהעולה היא על המחשבה ומחשבתו היה טובה:

הספק הד' כמו שצוה שלמים בקרבנות ישראל לשום שלום בין הקב"ה וישראל על עון העגל מדוע לא צוה גם כן שלמים בקרבנות אהרן שאמר ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה':

הספק הה' בשתי קרבנות היו נכלל קרבנות אהרן על חטאו וקרבנות ישראל על חטאם כמו שאמר קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה תמימים והקרב לפני ה' הרי קרבנות לחטא אהרן ואמר עוד ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה וגו' הרי קרבן מיוחד לאהרן וקרבן מיוחד לבני ישראל ואם כן איך אמר ויאמר משה אל אהרן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתך וכפר בעדך ובעד העם ועשה את קרבן העם וכפר בעדם ומאחר שקרבן העם לכפר בעדם איך אמר שקרבן אהרן לכפר בעדם שתי כפרות לישראל למה:

התשובה לספק הראשון למה צוה קרבן יחיד בתחלה ואחר כך קרבן כל ישראל בעבור שקרבן אהרן בא לכפר על מעשה העגל שהוא עצמו חטא וקרבן ישראל גם כן לכפר עליהם על שחטאו בעגל צריך שהכהן יהיה מכופר לכפר עליהם ואיך יוכל לכפר על אחרים אם הוא אינו מכופר וכמו שאמר ויזה הטהור על הטמא:

והתשובה לספק השני למה צוה לבני ישראל להביא קרבן עולה שהוא על מחשבת העגל ולא צוה להביא חטאת על המעשה שהשתחוו לו ויזבחו לו. התשובה שעל עון שעבדו ע"ז בפועל וישתחוו לו ויזבחו לו כבר מתו בעון ההוא שהיו בישראל שלשה כתות יש שעבדו לעגל בעדים והתראה ואלו נהרגו בסייף כמשפט עיר הנדחת ועל אלו אמר כה אמר ה' אלהי ישראל שימו איש חרבו על ירכו והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש. ויש שעבדוהו בעדים ולא בהתראה ואלו מתו במגפה ועל אלו אמר ויגף ה' את העם על אשר עשו את העגל. ויש שעבדוהו בלי עדים והתראה ואלו מתו בהדרוקן שבדקום המים ששרפו משה באש ויטחן עד אשר דק ויזר על פני המים וישק את בני ישראל ונבדקו במיהם כסוטה. ואם כן כל אותם שעבדו העגל מתו לא נשארו אלא אותם שחטאו בעגל וחשבו שיש בו ממש ולכן לא צוה לישראל שיקריבו קרבן חטאת על שעבדוהו אלא צוה בקרבן עולה על המחשבה:

והתשובה לספק הג' שאמר שמחשבת אהרן לא היתה רעה מדוע צוה בו איל לעולה אם העולה באה על המחשבה. התשובה אמרו רז"ל וירא אהרן מה ראה ראה חור בנו של מרים שהרגוהו כבר ויבן מזבח לפניו המבין מן הזבוח לפניו ואהרן לא היה חושב אם יהרגוהו אלא חשב לרעה שהיה בא על ישראל שאמר אם אמסור עצמי להריגה כל ישראל יתחייבו כליה ולא יהיה תקומה לשונאיהם כענין שנאמר אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא לכן עשה העגל.

העגל ובזאת השמחה חטא שיותר טוב היה שיהרגוהו ולא יבוא על ידו תקלה גדולה כזאת לישראל כמו שאמר משה מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה אבל לפי שמחשבה העיקרית שהוא בענין העגל לא היתה רעה לכן הוטב להביא קרבן עגל לו היה לחטאת שחטאת בעצמו לו לא היה אלא על המעשה אבל באיל עם לעולה לפי שחטא במחשבה שחשב שהיה יותר רע שיהרגוהו מיעבדו העגל :

והתשובה לספק הרביעי למה לא עם בקרבן אהרן שלמים הטעם לפי שהשלמים באים לשום שלום והשכינה ידע שביום ההוא לא יהיה שלום לאהרן שימותו בניו :

תשובה לספק החמישי למה אמר בקרבן אהרן וכפר בעדך ובעד העם. התשובה שאהרן חטא והחטיא חטא בעשיית העגל והחטיא באחר לא שחטאו לא שו שמחשבים לו ולז"א וכפר בעדך במה שחטאת בעשייתו וגם כפר עליך במה שחטאת בהחטיא את העם וזהו ובעד העם ואמר עוד ועשה את קרבן העם וכפר בעדם במה שהם חטאו בעגל : **היום ה' נראה אליכם.** נראה בזאת שמלה יש אותיות אהרן ובמלת אליכם יש בו אותיות מיכאל שרו של ישראל לומר שלכבוד אהרן נראית השכינה בגלוי לקראות לכל שנתכפר עון העגל ורמז עוד שלכבודו השקם על ישראל היום מיכאל לשר עליהם וזהו שאמר על הזקן זקן אהרן שתי פעמים לומר שאלו השנים נתמנו באותו היום לכהנים גדולים מיכאל למעלה ואהרן למטה :

ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ביום השמיני שנתחנך המשכן בקרבנות שבאו לכפר על מעשה העגל ירדה אש מן השמים לקבל אותם והאש הזאת עמדה עד דורו של שלמה שבנה הבית וכל ימי הבית שהיה האש קיימת ולא כבתה עד שחרב וא"ש אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. וכן מצינו י"ב אשות שנפלו מן השמים בזמנים חלוקים ו' מהם היו לקבלת הקרבנות דרך רצוי ושש דרך נקמה. הא' היא האש הזאת. הב' לגדעון כשאמר למלאך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי וכתיב וגדעון בא ויעש גדי עזים ויגע בבשר ובמצות ותעל האש מן הצור. הג' האש שירדה בימי מנוח כשנגלה המלאך לאשתו דכתיב ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה' וכתיב ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ותחלה קראו צור ואחר שנתקבל הקרבן קראו מזבח. הד' לדוד שקנה המקום מגורן ארונה היבוסי וכתיב ויבן שם מזבח לה' ויעל עולות ושלמים ויקרא אל ה' ויענהו ה' באש מן השמים על מזבח העולה. הה' לשלמה כשנשלם בנין בית המקדש דכתיב וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים ותאכל את העולה ואת השלמים וכבוד ה' מלא את הבית. הו' לאליהו שאמר ענני ה' ענני וירד אש שנאמר ותפול אש ה' ותאכל את העולה ואת העצים וגו'. והששה שירדו דרך נקמה אחד אש לנדב ואביהוא שנאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם. הב' בתבערה שנא' ויהי העם כמתאוננים וכתיב ותבער בם אש ה'. הג' במחלוקתו של קרח דכתיב ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש. הד' בענין איוב שנא' אש אלהים נפלה מן השמים. החמישית והששית על ידי אליהו שירדה אש מן השמים ושרפה לשר חמשים וחמשיו וגם פעם שנית לשר חמשים וחמשיו שנא' ותרד אש מן השמים ותאכל אותו ואת חמשיו :

ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם חז"ל נחלקו במיתת נדב ואביהוא. י"א שנתחייבו מיתה מיום מתן תורה שהציצו בשכינה שנאמר וישלח את נערי בני ישראל ויראו את אלהי ישראל. וי"א שתויי יין נכנסו למקדש. וי"א שמתו על שהורו הלכה בפני משה רבן. והטעם בזה לפי שהסבות שאין אדם משיג חכמות רבות. אחת שמבקש להשיג יותר ממה שאפשר בטבעו וזהו דעת מי שאמר שהציצו בשכינה יום מתן תורה. סבה אחרת לפי שהוא להוט בתענוגים גופיים וזהו דעת האומר שתויי יין נכנסו למקדש. סבה אחרת אהבת הנצוח שאינו רוצה להודות על האמת וזהו דעת האומר שהורו הוראה בפני משה רבן. סבה אחרת ההרגל והמנהג שהכפרי שמורגל להיותו ישן בקרקע אם ירצה לישן במטה המוצעת בסדינין לא יוכל לישן וזהו פשט הפסוק בהקריבם אש זרה שאש זרה היו מורגלים בה ולא רצו באש של גבוה שלא הורגלו :

וידבר ה' אל אהרן לאמר. הטעם שנתייחד עמו הדיבור פרז"ל לפי ששתק בנחמת משה שאמר וידום אהרן וארז"ל קיבל שכר על שתיקתו. והטעם לפי שאין מנחמין את האבל בשעה שמתו מוטל לפניו שאז מצטער יותר וצועק יותר ממה שהיה צועק ואהרן שתק בנחמה שנחמו משה ומתו מוטל לפניו ולזה קיבל שכר על שתיקתו שנתייחד הדיבור עמו שנאמר וידבר ה' אל אהרן לאמר. ואחשוב שהטעם שדיבר עם אהרן לבדו זה הדיבור לפי שאמרו בטעם הקיבוץ הסמך למיתת נדב ואביהוא יין ושכר אל תשת שתויי יין נכנסו למקדש. ויש להקשות שהכתוב אמר שמתו בהקריבם אש זרה ואיך אמר שתויי יין אלא כוונתו שמה שמתו באש זרה לפי שהכל היה מעורבב בשתיית היין ולפי שהיה קשה לאהרן שיאמר לו ע"י שלוחי אל תשתכר כמו שנשתכרו בניך ומתו בשכרותם לכן אמר לו הקב"ה בעצמו כן הרי לך טעם למה נתייחד עמו הדיבור וטעם לסמיכת יין ושכר למיתת בני אהרן. ואיפשר לתת טעם עוד לסמיכת יין ושכר למיתת בני אהרן לפי שהיו אהרן ובניו אבלים. והיין מסיר קצת הדאגה שנא' תנו שכר לאובד ויין למרי נפש לזה סמך לו יין ושכר אל תשת אסיר לך לשתות יין להתנחם ולהסיר ממנו הדאגה ודבר עם אהרן לבדו שבזה ישמח ויגל :

ראשיכם אל תפרעו וגו' ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה. יש להקשות מדוע לא יבכו הם אחיהם שבבטן אחד נולדו ויבכו הזרים והתשובה שהבוכה על מת או הוא להזיק שהגיע למת או להזיק שהגיע לאבל מפסידתו וכאן א"א להזיק שהגיע לאבל שכל הטובה והחכמה שידע נדב ואביהוא היו יודעים אלעזר ואיתמר א"כ אם יבכו מורה שהם טועים על הרע שהגיע למתים וא"כ יחשבו רואי הבכי שזהו לפי שנדב ואביהוא ירשו גיהנם וזהו חילול השם לכן הזרים יוכלו לבכות ולהתאבל על החסרון שעשה להם :

זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ היה ראוי שיאמר זאת הבהמה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר על הארץ. ואמרו במדרש למה הדבר דומה לרופא שהלך לבקר שני חולים אחד יש בו סכנה אמר להם תנו לו כל מה שמבקש לאכול נכנס לשני אמר להם תנו לו מאכל פלוני ואל תתנו לו מאכל פלוני לימים זה שהתיר לו המאכלים כולם מת וזה שהתיר לו קצת ואסר לו קצת נתרפא אמרו מה זאת אל זה ראיתי בו סימני חיים התרתי לו זה ומנעתי לו זה וזה שראיתי בו סימני מיתה התרתי לו הכל כך התיר הקדוש ב"ה לעע"ג שקצים ורמשים וכל העבירות לפי שהם מוכנים לגיהנם אבל ישראל שהם לחיים אמר להם את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו ולכך אמר זאת החיה שהוא לשון חיים לפי שישראל דבקים בחיים

שנאמר

שנאמר ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום ע"כ שהונה בזה שמאכלים אסורות כגון בהמות ועופות ודגים טמאים אינם מטבע מלות בני נח :

כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו : מה שאמר בבהמה לא היה צריך שהיה די שיאמר מעלת גרה אותה תאכלו שכבר אמר זאת החיה אשר תאכלו מכל הבהמה אשר בארץ והתשובה אמרו במס' חולין פ' בהמה המקשה שאם נמצאת במעי פרה גמל או חזיר מותר שאמרו שם גמל בן פרה מותר ולזה אמר בבהמה לומר שכל בהמה שמצאו בבהמה מותר כאלו אמר מכל הבהמה בבהמה אותה תאכלו דיוצא מן הטהור טהור ויוצא מן הטמא טמא אבל מצאו עוף תוך בהמה אסור שנאמר מכל הבהמה בבהמה אותה תאכלו כדאיתא התם: **את** זה לא תאכלו ממעלי הגרה וממפריסי הפרסה את הגמל כי מעלה גרה ואת השפן כי מעלה גרה הוא ואת הארנבת כי מעלת גרה ואת החזיר כי מפריס פרסה טמא הוא. יש להקשות מה צורך להאריך ולומר דין אלו הארבעה הרי כבר אמר שמי שיש לו שתי סימני טהרה אותה תאכלו שנראה שמי שאין לו שתי סימני טהרה אלא סימן אחד לא נאכל ואם רצה לומר כן לעבור בלאו היה לו לומר וכל בהמה אשר איננה מפרסת פרסה ומעלת גרה לא תאכלו מה צורך לפרט גמל שפן ארנבת חזיר. תשובה הורתינו הקדושה מלאה חכמות ורצה להודיענו שאין בהמה בעולם שיש לה סימן אחד של טהרה וסימן אחד של טומאה אלא אלו הארבעה אבל זולתם כולם יש לכל אחת מהם שני סימני טהרה או שני סימני טומאה :

מבשרם לא תאכלו ובנבלתם לא תגעו אמרו רז"ל יכול יהו ישראל מוזהרין על מגע נבילה תלמוד לומר אמור אל הכהנים כהנים מוזהרין ואין ישראל מוזהרין קל וחומר מה טומאת מת חמורה לא הזהיר בה אלא כהנים טומאת נבילות קלה לא כל שכן מה תלמוד לומר לא תגעו ברגל שחייב אדם לטהר עצמו ברגל ע"כ וזה אסמכתא. אבל על דרך הפשט אם תרצו להיות טהורים לא תגעו בנבלתם ולזה החזיר ואמר טמאים הם לכם :

וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם זה הפסוק מיותר שכבר אמר כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת בימים ובנחלים שקץ הם לכם. התשובה שיש דגים שכשמעלים אותם מן הים נשרים הקשקשים במים ויעלה על הדעת שהוא טמא לזה אמר כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם הא שמי שיש לו סנפיר וקשקשת במים אף כשעולה מן המים אין לו קשקשי' טהור:

ואת אלה תשקצו מן העוף את הנשר ואת הפרס ואת העזניה בעופות לא נתנה התורה סימנים אלא הזכיר שמות וארבעה עופות טמאים וכל שאר העופות שיש בעולם טהורים ומי שמכיר אלו כ"ד עופות אין צריך סימנים לדעת מי הם העופות הטהורים אבל מי שאינו מכירם צריך סימנים לאכול עופות וחז"ל נתנו סימנים ולפי שיש מחלוקת בין הפוסקים דע שהעוף שודאי הוא דורס טמא ומי שידענו שודאי אינו דורס הוא טהור והעוף שיש לנו ספק אם דורס אם לאו אם יש לו שלשה סימנים טהור שודאי אינו דורס והם זפק אצבע יתירה קורקבן נקלף ואף שרש"י סבר שאע"פ שיש לו ג' סימנים אנו אסור לאוכלו עד שידענו בקבלה שאינו דורס ויש סברות אחרות דע שהסברה האמיתית היא זאת וכן כתב הרמב"ן ז"ל. ועכשיו ראוי שנדע סבת כל זה והטעם לפי שהקב"ה רצה שנהיה בריאים לשיהיה בכלנו זך להשכיל בתורה ובמצות ולזה מה שלא נאכל בהמה דורסת לפי שהם בעלי בתורה

ואדומה טרופה וגם שנכנס שם שמיה ולזה ראוי שנבין הפסוק והוא שאמר כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות. יש להקשות היה די שיאמר כל מפרסת פרסה דהיינו שוסעת שסע פרסות ועוד אחר שאמר ושוסעת שסע מה צורך לומר פרסות פעם אחרת אלא הכוונה שיד הבהמה היא כאחד מאלפים כמו אחד פרסה שלימה כפרסת חמור וסוס שהיא יד גמורה כיד אדם דוב ואריה שהיא יד עם אצבעות. שליבית פרסה שסועה בנתים לשני חלקים ומה שאמר מפרסת פרסה לומר שאם איננה פרסה אלא יד באצבעות היא טמאה והזר ואמר ושוסעת שסע לומר שאם היה פרסה גמורה שלימה כסוס טמאה והזר ואמר שסע פרסות לפי שאיפשר שהפרסה שסועה מלמעלה ודבוקה מלמטה כגמל לזה אמר פרסות שהיא סדוקה ג"כ מלמטה וזהו שאמר אחר כך לכל הבהמה אשר היא מפרסת פרסה ושסע איננה שוסעת וגרה איננה מעלה טמאים הם לכם. והטעם לזה שמי שיש לו פרסה גמורה הוא כלי למלחמה לפי שעושה עמו מלחמה גדולה וחזקה לפי שהפרסה שלימה ואותה שיש לה אצבעות היא כיד שהיא למלחמה כדוב ואריה אבל מי שאינו לא זה ולא זה אלא פרסה שסועה באמצע היא ליקח בה כרגל ואינו למלחמה ומה שאמר מעלת גרה הוא מלשון גרון שאחר המאכל דרך הגרון מאצטומכא לפה או הוא מלשון גררה שמגררת ומביאה המאכל מהאצטומכא לפיה והטעם לפי שאומר בספר בעלי חיים שכל בהמה שתיקן לו הטבע דרכים רבים לעיכול הוא בעבור שאותו בעל חי הוא דק וזך ובעבור שהמזון הוא רחוק מהיותו מזון לאותו בעל חי הוצרך הטבע בחכמת בוראו לתת בו כלים רבים לעכולי' רבים לשיבוא המזון דק מאד העיכולים הרבים אבל הבעל חי ההומרי אין צריך כל כך עיכולים והמזון חומרי ראוי לו ולכן מי שהוא מעלה גרה הוא שחוזר המאכל להתעכל בפה ובאצטומכא פעם אחרת וא"כ אותו בעל חי דק וזך ומזונו דק וזך ג"כ ואמרו חכמי הרפואה שחלב החזרה אם יינק היונק ממנו יהיה אותו הנער מנוגע הרי שטעם לטהרת הבהמות ולטומאתם. והטעם לדגים הטהורים בסנפיר וקשקשת ואותם טמאים לפי שהדג שיש לו סנפיר עולה למעלה במים ולזה הוא דק וזך ומי שאין לו סנפיר לעולם הוא בעומק המים ובעכירות שבהם. וטעם הקשקשת לפי שבקשקשת מלביש הדג מותרות הגוף כמו שהצפרנים הם מותר הגוף ועוד שהטבע הבדיל החלק האוירי בו מחלק הדק והטוב ועוד שכמו שבעלי חיים אין צריכים מלבושים לפי שהם חומריים והאדם צריך מלבוש לפי שהוא דק כן הבעלי חיים הדקים הכין להם הקב"ה מלבוש והם הקשקשים. ומצאתי שהדגים טמאים יש בהם רעות אף שלהם טעם טוב שדג לאמפריא' הומרים הגוזרים שהוא מאכל ערב וטוב ומתנה יהיה בם המת שאם יתנו זה הדג בשתן נער בתחת המטה ומבריש יום סמון בכפת ואחר יבשלוהו באש עד שימחה כולו ויכוב מפיחה ימים בגניזה והאיד שעשני העולה בכסוי נחשת כל הקדירה ההיא בנוזל יותר הזק להמית בגניזה וכל בקן במקום הטרה ומביאין בעת הבישול תוך בנקבי הוממם כלה יזוקו ברית וכתבתי זה לשנתרחק מדגים טמאים. והטעם לעופות הטהורות בסימנים שאמרתי הוא א' זפק שמי שאין לו זפק אין לו עיכול טובה במזון והעוף החומרי מספיק לו מזון חומרי ואין צריך זפק ולכן האוה שאין לו זפק הוא מזון רע וקרקבן נקלף לפי שאמר שהוא נקלף הם שתי עורות ועיכול המזון טוב כאדם שהוא לבוש מלבוש על מלבוש שהוא חם ועיכולו יהיה טוב ובשאינו נקלף שיד

שע"ם

אע"פ שהוא נקלף בסכין והם שתי עורות הוא כשר אחד. והאצבע יתירה לפי שאותו האצבע הוא יפה לילך על הארץ שהרגל מתיישב במוט באותו האצבע ובודאי הכין לו הקב"ה זה האצבע ללקוט שיבלים ועשבים ולא לדרוס שהדורס עיקרו אינה ההליכה אלא השריפה לדרוס ועוד שהאצבע יבלבל דריסתו ויעכבנה אם כן אינו דורס. ועוד שהטבע אין לו כח לעשות שתי פעולות שלימות בבת אחת ואחר שהשליך כחו לעשות אצבע יתירה אין לו כח בצפרנים לדרוס. ולכן המראה הורה שלא שמש יהיה לכם ערלים שאין כח בטבע לעשות שני דברים לגדל האילן ולעשות פירות משובחים ותוך שלשה צריך גידול ולכן הפירות שיעשה יהיו מתום מועט ולהות נכרי הערלה בו וכן הנער אינו מוליד עד היותו בן י"ג שנה ויום אחד לפי שהטבע משליך כחו בגידול וגם עד י"ח שנה או עשרים אינו מוליד כישב ולכן אסרה תורה פרס לפי שדורס והוא עוף גדול ואינו נמצא בישוב ועוד יש לו טבע שכל כך דורס שעושה העוף שדורס במהרה חלקים כמו הלא פרוס לרעב: עזניה היא עזה והזקה לדרוס ושמה אישפרוון ואוכלת ברזל וזכוכית וגם לזה נקרא עזניה:

דאה היא ראה שבמשנה תורה ויש לה שני דברים הצריכים לדרוס אחד שרואה מאוד מרחוק כאה"ל שיושבת בארץ ישראל ורואה נבילה בבבל ונקרא וולטור והוא שם העופפות. השנית שפורח' במהרה להביא הנדרס שנאמר כאשר ידאה הנשר ולזה יש לה שתי שמות ראה דאה והיא שוכנת בהרים ודמה נשרפה והיא נארסה:

עורב מלשון לא יאהל שם ערבי שיושבת שמה: יענה כמו ויען שיר שצועקת ומשמעת קול יללה:

תחמס שכל כך דורסת שהוא כאלו חומסת לעופות הדורסים שהיא דורכת הכל ואמרו בגמרא וכי בת יש ליענה אלא זו בילתה מכאן דבילת שהורים מותרת ואינה אסורה משום אבר מן החי:

שחף מלשון שחפת שהיא חמה מאד ועוד שהאוכלו יוקדת: נץ שיש לו נוצה רבה מאד חומה והוא אזור בלע"ז: כוס שמהככה מבני אדם ושוכנת בהרים ובמדברות ונקרא פאלקון: שלך שולה דגים מן הים או שיש עוף שמשליך בניו ואינו מגדלם והוא זה: ינשוף שפורח בנשף בערב יום והוא קיק:

תנשמת ישום כל רואהו: קאת שמקיאה מה שאוכלת: רחם שמרחמת מאד על בניה:

חסידה שעושה חסידות עם חברותיה בענין המזון סגוניי"ה בלע"ז אבל יש לה סגולת אהרות רעות: אנפה שכועסת מהרה: דוכיפת הודו כפות קריספ"ס בלע"ז כפולה נטויה וי"א שבוקעת הסלעים במקום מהלכה. דו מלשון סן דו כיפה מלשון כיפי שהוא סלעים: וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ:

הצב הוא שרץ מתנפח מאד בעת כעסו עד שיבקע וימות ואותה האד היוצא ממנו ימית כל מה שיפגוש מן הב"ח ולזה נקרא צב מלשון לצבות בטן:

לטאה לגארטיס"ה בלע"ז: תנשמת הוא הנקרא טלפה ואין לו עינים ואוכל שרשי העשבים תחת הקרקע ובכאן ארבעה פרשיות הראשונה בבהמות וחיות טהורות וטמאות שאמר בה זאת החיה אשר תאכלו. הפרשה השנית בדגים טהורים ואסורים שאמר את זה תאכלו מכל אשר במים. הפרשה השלישית בעופות מותרות ואסורות שאמר בה את אלה תשקצו מן העוף: הפרשה הרביעית בשרצים שאמר בה וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ. וחנו בכדור נכון בדרך ארבע יסודות עפר מים אויר אש. הפרשה הראשונה ביסוד העפר והם בהמות וחיות: הפרשה השנית ביסוד המים והם הדגים. הפרשה השלישית ביסוד האויר והם העופות. הפרשה הרביעית ביסוד האש שאמר בה והצב למינהו. והצב שני מינין אחד כמו ערוד והשני סלמנדרא והיא מתולדת באש בתנור שנתחמם שבעה שנים רצופין יום ולילה ואם תפרד רגע מהאש מיד תמות כדגים שמתים כשנפרדים מן המים ועל זה אחז"ל כשהיה מגיע רבי עקיבא אצל מקרא זה והצב למינהו היה אומר בו מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית בראת בריות גדולות בים בריות גדולות ביבשה שבים אלמלא יוצאות ליבשה מיד מתות ושביבשה אלמלא נכנסו לים מיד מתות בראת חיות גדולות באש בריות גדולות באויר שבאש אלמלא יוצאות לאויר מיד מתות ושבאויר אלמלא נכנסות באש מיד מתות הוי אומר מה רבו מעשיך ה':

פרשת תזריע

אשה כי תזריע וילדה זכר וטמאה שבעת ימים וגו' ואם נקבה תלד וגו'. יש לשאול למה לנקבה הטומאה כפל הזכר וכתב ר"א בשם גזר על הזכר כמספר הימים שהשלים צורתו בבטן והנקבה כפלים וזה ברור ומנוסה ע"כ. אבל לרז"ל אחד הזכר ואחד הנקבה הצורה נגמרת למ' יום הטעם לפי שטבע הנקבה קר ולח והלחה ברחם האם רבה וקרה צריכה נקיון גדול. והיה ראוי שיאמר אשה כי תלד זכר מה צורך לומר תזריע לכן דרז"ל אשה מזרעת תחלה יולדת זכר איש מזריע תחלה יולדת נקבה. והטעם שכשהאשה מזריע תחלה זרע הזכר שהוא אחרון בא ומתגבר עליו לפי שהטיפה שלה שבאה בראשונה היא כמו השדה שזורעין בו והטיפה האחרונה שהיא שלו הוא כחטים שזורעין בשדה והוא בהפך כשהאיש מזריע תחלה אותה הטיפה היא כשדה והטיפה האחרונה שהיא שלה הוא כחטים שזורעים בשדה. ועוד שהאשה שמזרעת תחלה הוא לסבה שחמדה לבעלה וציירה אותו בלבה ולכן תתעבר כמוהו וכשהאיש מזריע תחלה הסבה הוא שחשק באשתו וצייר אותה בדמיונו ולכן ילדה כמותה. ואע"פ שזה הענין אינו מעלה ומוריד לענין דין היולדת הודיעה לנו התורה זה הדרוש לפי שהתורה כלולות כל החכמות ורצתה התורה לעשות לנו חכמים ובקיאים בחכמות. ועוד שיש תועלת לנו בזה לומר לנו שכל בן ישראל ראוי להשתדל שיהיה לו בן זכר שישאר במקומו לעבוד את ה' כמ"ש תחת אבותיך יהיו בניך ואם ירצה שיהיה לו בן זכר ישהה עצמו על הבטן שתזריע היא תחלה כמו שאחז"ל בפירו' הפסוק שאמר שכר פרי הבטן. ויש ספק על זה ממה שאמרו בברכות פרק הרואה שלשה ימים הראשונים יבקש אדם רחמים שלא יסריח משלשה עד ארבעים שיהא זכר מארבעים עד שלשה חדשים שלא יהא סנדל משלשה עד ששה שלא יהא נפל מששה עד תשעה שיצא בשלום ואם כן נראה שזה הדבר תלוי בתפלה ולא בטבע. התשובה כשטבע תלוי שאם הזריעה תחלה יולדת זכר אבל אם הזריע הוא תחלה לזה צריך תפלה ועוד תלוי בתפלה כשהזריעו שניהם בבת אחת:

אשה כי תזריע וילדה זכר. אמר רבי שמלאי כשם שיצירתו של אדם אחר כל בהמה חיה ועוף כך תורתו נתפרשה אחר כל בהמה חיה ועוף והוצרך רבי שמלאי לומר כן לפי שהוקשה לו אחר שמעלת האדם גדול והבעלי חיים יש בהם חסרון היה ראוי שיפרש בתחלה תורת האדם

ואחר כן תורת בעלי חיים ולמה פירש בתחלה תורת הבהמות והחיות והעופות מי הם טהורים ומי הם טמאים ואחר כך פירש האדם וטהרתו והטיב בתורתו נמשכה ליצירה כמו שבתחלה יצר כל הבעלי חיים ובסוף יצר את האדם בן הולך בכאן הסדר הזה. והטעם שביצירה ברא בתחלה כל הבעלי חיים וכל הצמחים שאם היה בורא בתחלה האדם וא״כ הצמחים מה יאכל היה מת ברעב וכן הבעלי חיים אם לא היה בורא אותם בתחלה איך ישתמש בסוסים בחמורים וכן מה ילבש ומה ינעל אלא בצמר צאן ועורות בקר אף ע״פ שאינו אוכל מהם ועוד שהיסודות הולכים מעלת השלימות בשמתרכבים זה עם זה ומתמזגים נתהוו מהם הצמחים וכשנתמזגו עוד לעזוב יותר מן האיכות שבהם ובאים אל השיווי יותר נתהוו מהם בעלי חיים וכשנתמזגו היסודות יותר עשה מהם הקב״ה אדם שהוא שוה המזג מכל אשר לפניו ולכן ברא הקב״ה קודם לאדם הבעלי חיים ולכן כמו שביצירה יצר את האדם אחר כל בהמה חיה ועוף כך תורתו אחר כל בהמה חיה ועוף ויש באלו הפסוקים ספקות:

הספק הא׳ מה יחס יש בין הנרעת ליולדת שסמך אחריה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת ועוד מה יחס בין אשה כי תזריע לבהמות חיות ועופות שסמכה לפניהם ועוד מה יחס יש בין הנרעת לבהמות חיות ועופות טהורות שסמך הנרעת להם. הספק השני במאמר רבי שמלאי שאם רצה התורה להוליך סדר דיני האדם והבעלי חיים כסדר היצירה היה ראוי שיפרש בתחלה דיני אדם כי יהיה בעור בשרו ואחר כך אשה כי תזריע שכן ביצירה נברא אדם בתחלה וא״כ נבראת הוה. הספק השלישי במצות המילה שאמר וביום השמיני ימול בשר ערלתו מה צורך לצוות כן אחר שכבר צוה אברהם וכרת ברית עם הקב״ה לעשות כן הוא ובניו כל הימים כמו שאמר ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך אחריך לדורותם זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך המול לכם כל זכר ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה את בריתי הפר וא״כ מה צורך לכפול ולצוות וביום השמיני ימול בשר ערלתו:

הספק הד׳ אלו הוא שהיה צריך התורה להזור לצוותו אין כאן מקומו ברית מילה קדוש וטהור מי הכניסו בין הטומאות ומי נתן כהן בבית הקברות:

התשובה לכולם שהנרעת אמרו חכמי הרפוא׳ שאיפשר לבא לאחד משלשה סבות. האחת בעבור מאכלות רעות. השנית בשכב עם אשה בנדתה וכן אחז״ל בכל מי שימשמש את האשה ביום. ראשון לנדתה יהיה הולד מצורע לעשר שנים ואם שמש לשני ימים לנדתה יהיה מצורע לעשרים שנה ואם בשלשה לנדתה יהיה מצורע לשלשים שנים וכן עד ז׳ ימים ואם ביום שביעי יהיה מצורע לשבעים שנים ע״כ וזהו שאמר אסתך כנפן סוריה בירכתי ביתך פירוש כששמא נדה לא תשכב אותה אלא תהיה בירכתי ביתך ולא תהיה נגלית אלא נסתרת וזהו יהיה סבה שיהיו בניך כשתילי זיתים סביב לשולחנך ולא יהיו מצורעים לשבת בדד מחוץ למחנה מושבם. הסבה השלישית אם הוא ערל שאין שולם האויר בעטרה ובאים בם נגעים רעים ולזה אמר בסדר כיו׳ השמיני כל הבהמות והחיות והעופות הטמאים והטהורים לומר שהטהורים הינם מזון רע ולא יזיקו והטמאים יזיקו מאד לגוף ובפרשה הזאת אמר אשה כי תזריע כימי נדת דוותה תטמא שגם מוטאת הנדה מזיק מאד לגוף והלא סבה שנית לנרעת ואמר בסמוך וביום השמיני ימול בשר ערלתו וזאת סבה שלישית לנרעת ואחר שאמר שלשה סבות לנרעת סמך לאלו השלשה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת לומר שאם ישמור עצמו מאלו השלשה דברים לא יהיו לו אלו הנגעים ואם לא ישמור מהם יהיו לו ולפי שרוב היהודים שומרים עצמם מאלו השלשה לא נמצא אחד ממאה אלף יהודים שיהיה מצורע והיהודי שיש לו נרעת ודאי השא באחד מאלו השלשה. ועוד רצה לרמוז בזה הסמיכות לומר לנו שאחר שישראל שומרים אלו השלשה ידוע שכל ישראל בחזקת כשרים ומזהרים מאלו השלשה וא״כ אם בא נרעת לאחד מישראל ודאי הוא בהשגחה מאת השי״ת ולכן צריך שיעשה תשובה וזהו שאמר היהודי שנשמר עצמו מאלו השלשה ועם כל זה יהיה עור בשרו באם או ספחת או בהרת לא ילך לרופא אלא לכהן על פיו יתרפא ויהיה טהור ועל פיו יהיה טמא לא על פי רופאים טבעיים אלא על פי רופאים אלהיים והם הכהנים ונראה שלזה הטעם נותה התורה שעל פי הכהנים יהיה כל ריב וכל נגע ולא על פי ישראל אפילו יהיה חכם גדול בנגעים לפי שהרואים יחשבו במה שיאמר או טמא הוא מצד היותו חכם בטבע או שעשה לו רפואות טבעיות ואם לא כן תימה גדול הוא שחכם גדול ישראל וכהן עם הארץ לא יועיל שימסרנו ישראל אלא על פי כהן וחכם ישראל אומר לכהן עם הארץ טמא או טהור הוא והוא יאמר טמא או טהור ובזה הותרו הד׳ קושיות. וגם בזה הותר ספק ר׳ שמלאי שראוי שיאמר כל סבות הנרעת שהם אותם הג׳ בראשונה ואחר כך יאמר המסובב שהוא הנרעת שהסבה קודמת למסובב ולזה אמר בראשונה אשה כי תזריע שהיא סבה וא״כ אדם כי יהיה בעור בשרו שהוא המסובב. ואיפשר להתיר הספק הרביעי שאין כאן מקום מצות מילה. התשובה שהאדם לא נברא אלא לעבוד את ה׳ ולכן בסמוך שברא הקב״ה לאדם הראשון נאמר בו ויניחהו בגן עדן אמר ויצו ה׳ אלהים על האדם וכן כאן בסמוך שאמר וילדה זכר אמר וביום השמיני ימול שלא נולד אלא לעשות מצות השם והמצות הראשונה. והיותר עקרית היא המילה שאם אינו נמול אינו יהודי ובהיותו נמול קיבל עליו עול מלכות שמים שהוא התום ונכנס לעבוד השי״ת לקבל כל מצותיו ולעשותם. לכן סמך מצות מילה ללידת זכר ושבנות בכלל השמים:

ויש בכאן עוד ספק השיפי למה ביום השמיני ימול בשר ערלתו ולא בשביעי או תשיעי או עשירי והטעם לפי שהתלמידים הוית נבולם יום שביעי וזה הולי הד ושינוי גדול שיצא ממעי אמו לאויר העולם וכן. נבולו יום שביעי ואם ימול תוך ז׳ ימים ימות אבל יום שמיני כבר יצא מהלאיו ונתרפא: **ובמלאת** ימי טהרה תביא כבש בן שנתו לעולה והקריבו לפני ה׳ וכפר עליה. יש להקשות מה חטאה שהוצרכה לקרבן התשובה רז״ל אמרו בשעה שכורעת לילד נשבעה לא הזקק עוד לבעלי. וכתב הרמב״ן עיקר הכוונה כי בעבור שהיא נשבעה ואין השבועה כראוי בתתקיים מפני שהיא משועבדת לבעלה רצתה התורה לכפר לה. ואיפשר לפרש לפי שעל ג׳ עבירות נשים מתות בשעת לידתן מאי מעמא נפל תורא חדד לסכינא ושם בשעת לידתה מזכירים עונותיה לכך צריכה כפרה לאותן עבירות שהזכירו לה: **ואם** פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו לכל מראה עיני הכהן וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כולו הפך לבן. יש להקשות איך איפשר שאם

שלא כולו מלא צרעת מראשו ועד רגליו שיהיה טהור ובנגע צרעת קטן יהיה טמא. התשובה שהצרעת שהיה באדם באה לסבת לשון הרע והלשון הרע נאמר לאחד משתי תכליות האחד לתכלית שנאת רעה לחבירו וזה נאמר בסתר ולזה אמר הכתוב בדד ישב מחוץ למחנה מושבו בעבור שכוונתו בזה הלשון הרע להזיק לחבירו וישנאוהו האנשים שיבדלו ממנו ולכן מדה כנגד מדה בדד ישב והלשון הרע השני אינו לתכלית רע ולא להשניא בעיני הבריות אלא לומר צחות ודרך שחוק וכדומה וזה נאמר בפרהסיא ולכן באה לו הצרעת בפרהסיא מראשו ועד רגליו ולכן אין ראוי שיהיה טמא נגדו שלא היתה כוונתו להשניא חבירו עם הבריות אלא דרך צחות:

אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא או בשר כי יהיה בעורו מכות אש. ואיש או אשה כי יהיה בו נגע בראש או בזקן ואיש כי ימרט ראשו בכאן יש ו' מיני נגעים ויש לשאול מדוע ששה מיני נגעים ולא ז' או י' ולמה אלו ולא מינים אחרים. והתשובה שיש ארבעה מיני המזגות דמיי אדומיי לבניי שחוריי וכל אחד מאלו מיני המזגים מוכנה לחליים מיוחדי' הדמיי מוכן לקדחת תמידי' בנשפשפת הדם תוך העורקים והאדומיי מוכן לקדחת שלישית והלבניי לקדחת בכל יום ויום ונקראת קוטידיאנ"ה והשחוריי לקדחת רביעית ונאמר שכמו שכל א' מאלו הד' מזגים מוכנה לחליים מיוחדים וקדחת מיוחדת לכל א' כן כל א' מאלו המזגים מוכן לעבירה מיוחדת שהדמיי מוכן לניאוף והאדומיי לכעס והלבניי לעצלה וכתיב בעצלתים ימך המקרה ואחז"ל בעבור עצלות תורה ומצות נעשה מך המקרה במים עליותיו שאומר הקב"ה אין לי מפר והשחוריי מוכן להיותו נוטר איבה. ונאמר שכמו שהמזגים ד' והעבירות ד' כן באים ד' מיני נגעים כנגד הלבנה בא בהרת שנאמר ואם בהרת לבנה היא ועוד שבהרת עזה כשלג. וכנגד הדם בא שאת שג"כ כתוב בה שאת לבנה והיא דם שהלבנה היא דם בלתי מבושל ולזה נקראת שאת לפי שכמו השאל נראה גבוה מהשמש כן השאת אינה כ"כ לבנה כבהרת לפי שעומדת להתהפך לדם וכן אז"ל שאת כלומר לבן שאינה עזה כשלג. שחין היא מאדומה שמצד החימום הגדולה מהאדומה יש לו שחין והיכוך גדול מכוה כנגד שחורה שהיא שקיעת הליחות והשחורה בלתי טבעית היא שריפת הליחות. ולפי שאלו העבירות לפעמים נעשות במחשבה קדמה להם והוא יותר רע מאם נעשו בפשע לז"א כי יהיה נגע בראש או בזקן שהוא במשא ובמחשבה ולפי שכל אלו הם עבירות בפועל ויש עוד עבירה במינות שהוא מין או אפיקורוס לזה אמר איש כי ימרט ראשו. ובמדרש אדם כי יהיה בעור בשרו למה אינו אומר בזאת הפרשה דבר אל בני ישראל כשאר פרשיות כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע ללמדך שאין הקב"ה חפץ לחייב שום בריה שנאמר חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות המת ובמה חפץ להצדיק בריותיו שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. דבר אחר לא יגורך רע אין שמו של הקב"ה חל על הרעה אלא על הטובה תדע שהוא כן שבשעה שברא הקב"ה האור והחשך וקרא להם שמות הזכיר שמו על האור ולא על החשך שנאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה וכן אתה מוצא שכשבירך לאדם ולחוה הזכיר שמו עליהם שנא' ויברך אותם אלהים וכשקללו לא הזכיר שמו עליהם אלא אל האשה אמר ולאדם אמר וא"ה על הנחש הזכיר שמו בקללתו שנאמר ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת כך שנו רז"ל על שלשה דברים הזכיר שמו אע"פ שהם לרעה על המסית זה נחש שהסית את האשה ואמר. כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים שהיו כמותו מה הוא בורא עולמות אף אתם תבראו עולמות שכל אומן שונא בני אומנותו ולפי שהסית וספר לשון הרע הזכיר שמו עליו ועל השובר על דברי חכמים שחייב מיתה שנא' כה אמר ה' אלהי ישראל ארור האיש אשר לא ישמע את דברי הברית הזאת ועל העושה שמהוגו בבשר ודם. שנאמר ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומה' יסור לבו אימתי הוא ארור בשעה שמה' יסור לבו. וכן אתה מוצא בנח כשבירך לשם הזכיר את השם ואמר ברוך ה' אלהי שם וכשקלל כנען לא הזכירו שנא' ארור כנען. פקח נא עיניך וראה שאין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה. ואפילו ישראל חלק להם כבוד ולא הזכירם על הרעה כיצד כשבא לדבר על הנגעים לא הזכיר אלא אדם כי יהיה וגו' שאת או ספחת או בהרת אז"ל שאת זו בבל שנא' ונשאת המשל הזה על מלך בבל ספחת זו מלכות מדי שהיה המן מסתפח עם אחשורוש להשמיד להרוג ולאבד בהרת זה יון שהיתה מבהרת על ישראל ואומר כל מי שיש לו שור יחקק על קרן השור שאין לו חלק בה' אלהי ישראל ואם לאו יהרג והיה בעור בשרו לנגע זו מלכות אדום שהשי"ת מלקה אותו בצרעת. ואת השאר שלה שנאמר מדוע נסחף אביריך כמו נספה ע"כ:

והצרוע אשר בו הנגע אמרו במדרש והצרוע זה בית המקדש אשר בו הנגע זו ע"ז שמטמאה כנגע בגדיו יהיו פרומים אלו בגדי כהונה וראשו יהיה פרוע זו השכינה שנסתלקה משם ועל שפם יעטה שבטלו את התורה. וטמא טמא יקרא זו חרבן ראשון וחרבן שני ע"כ. והנגעים היו גם לשון שנא' והנגעים עונש כדי שישוב בתשובה ולא היו בחוצה לארץ אלא בארץ הקדושה אבל לא בירושלים שהיא מיוחדת לשכנו:

פרשת מצורע

זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן יש כאן ספק והוא שזה ההתעסקות אינו נאה להורתינו הקדושה שאינה מתעסקת אלא בחליי הנפש ולא בחליי הגוף והצרעת יאות למלאכת הרפואה שכוונתה היא להודיע דרך בריאות הגוף ואולם כוונת התורה אינו אלא לתועלת הנפשיי. והתשובה אמרו חכמי הטבע שמי שהוא טוב המזג וליחותו בריאות וטובות הוא סבה שיהיו מדותיו שלימות שהליחות פועלות במדות שמי שמזגו טוב יהיה מוכן למדות הטובות ואמנם מי שאין מזגו טוב שהוא מוכן לחליי הגוף זה המזג יהיה סבה שיהיו מדותיו רעות ובכלל לא יהיה טוב שהליחות הרעות פועלות במדות ואמרו חכמי שהליחות פועלות במדות כן ג"כ המדות פועלות בליחות שאם ירגיל עצמו בכעס אפילו שהוא טוב המזג יתהפך לשחוריי וכן בשאר המדות אם ירגיל עצמו במדה רעה אף ע"פ שהוא טוב המזג יתהפך לאדומיי או לבניי כפי מה שמחייב אותה המדה. ולזה דברה התורה בצרעת לומר שחולי האדם יש להם שתי התחלות א' מצד החומר שנים מצד הנפש שאף ע"פ שזה הגוף טוב מצד שיווי מזגו הנה מצד נפשו כשיפעול שלא כשורה יחלה הגוף ומזה הצד דברה התורה בחולי הצרעת לפי שזה החולי בא לו מצד נפשו שהיתה חולה ולא דברה התורה בצרעת מצד שהוא חולי גופני אלא מצד שהוא חולי נפשי או נמשך לו ולזאת בפרשה שעברה אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת

או בהרת והובא אל אהרן הכהן לומר שאינו צריך שילך לרופאים אלא לרופא הנפש שהוא אהרן ולפי שאין הכל מאמינים זה אמר והובא והיה ראוי שיאמר ובא אל אהרן אבל אמר והובא לומר שיביאוהו על כרחו ולכן אמר ג"כ בכאן זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן לומר שכמו שהחולי הזה לא בא לו מפאת ליחות הגוף שהיו נפסדות אלא מפאת הנפש שהיתה נפסדת כן רפואתו לא תהיה רפואה טבעית שכל הרופאים הטבעיים שיש בעולם לא ירפאו זה החולי שהרופאים אולי יוכלו לרפאות חולי הצרעת כשיהיה הסבה הפסד הליחות אבל כשאין הסבה טבעית אלא נפשית נמנע לרופאים לרפאותה אלא צריך רופא נפשיי והוא הכהן אבל בצרעת הבתים לא אמר והובא אלא ובא אשר לו הבית שבזה אין המשפט כלל לומר שהיא טבעית אלא הפך הטבע כי נגעי הבגדים יש שהן פה למתעקשים לומר שהיא טבעית לפי שנאמר שיש חלק מהב"ח וגם השערות והפשתים יש בהם צמיחה וחסרון ויש בהם נפש הצומחת אבל בצרעת הבתים אין בהם פתחון פה כלל ליחסו אל הטבע אלא מעצמו יבא אלא הכהן ולהורות שזה החולי בא מצד הנפש וכשהיה בא לקדושים אשר בארץ המה היה בא בפתע פתאום כמו שמצינו במרע"ה ובמרים במזה יתבאר שבא מפאת הנפש שידוע שאם זאת המחלה היתה באה להם בדרך הטבע לא היתה באה בפתע פתאום אבל קודם בואה יבשר בשורה רעה אחר שסבתה עפוש הדם ובאר הליחות ושריפתם ודרך החוליים הרעים כאלה לבוא אותות רעות קודם בואה ואולי לזה אמר והנה ידו מצורעת כשלג לומר שזה הצרעת לא בא בדרך צרעת טבעית שהיא מליחה עבה שרופה שיש בה חום נכרי אבל הוא בהפך שידו מצורעת והיתה קרה כשלג ולכן נתרפא מיד בהשב ידו אל חיקו והנה שבה כבשרו שהטבעיית לא ירופא מיד ולכן ג"כ מרים נצטרעה בפתע ואמר ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת אמר הנה שבאה בפתע ולזה התפלל משה ואמר אל נא רפא נא לה לומר לשיכירו שהיתה דרך נס בה צריך ג"כ שהרפואה תבא במהרה שהצרעת הטבעית אף שאיפשר לרפאותה לא תהיה רפואתה אלא אחר ימים רבים ומשקים רבים והרקוש ותחבושות ולזה כפל נא נא וז"ש כי כאשר משפטיך לארץ כן למדו יושבי תבל פירוש שבצרעת האנשים לא למדו יושבי תבל מוסר שחושבים שבא דרך טבע אבל כשהקב"ה עושה משפטים בארץ שנותן צרעת בבתים אז חוזרים בני אדם בתשובה שרואים שהוא דרך נס :

ולקח למטהר שתי צפרים חיות טהורות ועץ ארז ושני תולעת ואזוב וגו' הכהן ושחט את הצפור האחת אל כלי חרש על מים חיים. יש לשאול מדוע צוה הקב"ה כל אלו הענינים ומה ענין כל אלו הדברים עם טהרת המצורע. והתשובה לפי שהצרעת בא בעון דבור רע והדבור רע נחלק לשלשה חלקים. אחד לשון הרע. שני רכילות. שלישי מוציא דבה שאומר שקר על חבירו וזה נקרא מוציא דבה שנא' ומוציא דבה הוא כסיל אבל לשון הרע הוא שמדבר רע על חבירו והוא אמת שמספר מעשיו הרעים שבלשון הרע בולע פיו במה שהוא רע כמו שעושה הזבוב שאינו מביט פיו אלא במקום שיש נגע ומכה וכן הרכילות שוא אמת ששומע במקום אחד ומספר מה ששמע במקום אחר ולזה אמר שיביא שתי צפרים. האחד כנגד מוציא דבה. השני כנגד לשון הרע ושני תולעת כנגד הרכיל לפי שהרכיל אוכל בשרו של אדם כמו התולעת ולכן צוה הצפור האחת שהיא ללשון הרע שישחט אותה לומר שישחוט יצרו הרע ויבחום לשונו ויקובל תשובתו אבל מוציא דבה השדים

יצליכו נפשו ולזה אמר ושלח את הצפור החיה על פני השדה ואחז"ל לפורחות שבשדה פי' לשדים שפורחים בשדה ועם כל זה אם יהיה תשובתו גדולה מאד תקובל ולזה אמר שהצפור הזה יטבול אותה בדם הצפור השחוטה ושני תולעת הרכיל לומר שחטאיו אדומים וכתמים לפני הקב"ה שנא' אם יהיו חטאיכם כשנים ולפי שכל אלו השלשה הם פתוחים ובוטחים לבוא בגבהים כמו שנאמר שתו בשמים פיהם פירוש שהם פתוחים לכן צוה עץ ארז שהוא גבוה ואזוב שהוא קטן ולזה אמר ולקח הכהן מדם האשם ונתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בוהן ידו הימנית ועל בוהן רגלו הימנית לפי שהטא בכל אלו המקומות שהיה קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו ועל האוזן בעבור ששמע שמע שוא וצוה שיתן הדם באלו המקומות לפי שבשביל שחטא באלו המקומות דמים לו ולשיכופ' עונו צריך שמכאן ואילך לא יחטא באלו המקומות ולזה צוה שיתן על אלו המקומות שמן על הדם כמ"ש ומיתר השמן אשר על כפו יתן הכהן על תנוך אזן המטהר הימנית ועל בוהן ידו הימנית ועל בוהן רגלו הימנית על דם האשם וזה לומר שאחר שדמים לו על שחטאיו יחזור בתשובה ושמן על אלו האברים אל יחסר שהוא רמז לשכל שיעשה בשכל כל דבריו ואמר עוד והנותר בשמן יתן על ראש המטהר לפי שהשכל שעשה עוד רמיזות אחרות בראשו ומכאן ואילך שמן על ראשו אל יחסר : כי תבאו אל ארץ כנען ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם יש להקשות מה בשורות הם אלו ואחז"ל לפי שהכנענים עשו מטמוניות תחת כותלי הבית לכן אמר הקב"ה שהבית שיהיה בה מטמוניות יתן בה הקב"ה צרעת ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו וזה דרך דרש שכלי צוה ונתץ הבית את אבניו ואת עציו ואת כל עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר אל מקום טמא ולמה לא יחזור לבנות הבית בעציו ואבניו. אבל הכוונה בכל הדברים שנעשה צריך להזכיר בתחלתם שיהיה לשם ה' כדי שיחול בו רוח הקדש ויהיה מחלק הש"י והגוים מזכירים שם ע"ז שלהם על כל מה שעושים והל בו רוח טומאה והכנעניים היו עובדין ע"ז ומתדבקים ברוח הטומאה וכשהיו בונים בתיהם כשמתחילין לבנות הבית היו אומרים בשם ע"ז שלהם כמו שעושים עד היום האומות עובדי ע"ז וכשהיו מזכירין שם ע"ז בפיהם על הבית שורה עליהם רוח טומאה וכשבאו ישראל לארץ הקדושה רצה הקב"ה לזכותינו ולהקדיש ארצו לבנות הארץ לשכינה שלא יהיה בה טומאה ולפיכך צוה שיהיו נותצין הבית ועפר אחר יקח להעביר רוח הטומאה ויתקדש עתה לשרות שכינתו וכן צריך מי שמתחיל שום מלאכה להזכיר שלעבודת הש"י עושה שנא' הוי בונה ביתו בלא צדק ואז שכינה שורה עליו שהקב"ה משרה קדושתו עליו וקורא עליו שלום שנא' וידעת כי שלום אהלך ופקדת נוך ולא תחטא פי' שפקיד ביתך לש"ת כשתבנהו ואז לא תחטא ואם אינו מפקידו לש"ת תוכן מיד לשרות עליו רוח טומאה וכ"ש מי שבונהו לשם ע"ז שיקבל נזק לפי שרוח טומאה שורה על אותו הבית וא"ת במה יודע אם זה הבית נעשה לשם ע"ז לכן הקב"ה מנגע הבית בצרעת וכ"ש הגלה לארץ שאדם מזיק בבית כזה וא"ת כבר דרים עע"ז בהן ואין ניזוקין הטעם לפי שהם דבקים בחלקם שהוא הטומאה אבל ירא שמים יקבל נזק ואפילו עע"ז אם דר הרבה בתוהו בית לא יצא מאותו הבית לשלום ואחר שסותר הבית היה מוצא ממון רב במטמוניות לבנות ביתו כדי שלא יצטער וז"ש ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וכתיב ובתים טובים הבנוה אלו נקראים טובים ולא הראשונים ולכן נהגו בהתחלת כל

בסיבה

שמינה לכתיב ג"ה שנאמר בכל דרכיך דעהו ולכן הע"ז
בא שמא ושורה על שבית רוח טומאה כשהתחיל אותם
לשם ע"ז ולכן נתץ את הבית את אבניו ואת עציו ואת כל
עפר הבית והוציא אל מחוץ לעיר אל מקום טמא וזהו
שאז"ל לפי שהכנעניים שמו מטמוניות שמה לומר שאמר
שנתץ את הבית לסבה הנזכרת מוצא שמה ממון לחזור
לבנותה שלא יהיה לו הפסד ממון במצוה שעושה להסיר
רוח טומאה וע"ז מביתו ואולי הז"ל כללו גם זה בלשון הרע
שאמרו אין הנגעים באים אלא על לשון הרע שנאמר אל
תתן את פיך לחטיא את בשרך כלומר לא תוציא דבר מפיך
להלקות את גופך ואל תאמר לפני המלאך הממונה עליך
שגגה הוצאתי הדיבור מפי שכל דיבור ודיבור שיוצא מפיך
בספר נכתבין בין טוב בין רע בין שוגג בין מזיד למה יקצוף
האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך אלו הידים והגוף
שלוקין בצרעת . ואמרו קשה לשון הרע משפיכות דמים
שההורג הורג לאחד והמספר לשון הרע הורג שלשה
האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו האומרו מדואג האדומי
שאמר לשון הרע על אחימלך ונהרג שנאמר ויאמר שאול
מות תמות אחימלך ונהרג שאול דכתיב וימת שאול במעלו
אשר מעל באלהים ושאול אמר שלוף חרבך ומותתני כי
אחזני השבץ קטיגוריא של נוב עיר הכהנים ואין שבץ אלא
בגדי כהונה שנאמר ועשית משבצות זהב ודואג נטרד
מחיי העולם הזה ומחיי העולם הבא שנאמר גם אל יתצך
לנצח יחתך ויסחך מאהל ושרשך מארץ חיים סלה ע"כ ואין
לשון הרע כזה שמזכירין שנוים שם ע"ז בהתחלת בנין
ביתם ולזה אמרו קשה לשון הרע משפיכות דמים ומגלוי
עריות ומע"ז וכו' הנה שהזכירו על לשון הרע ע"ז :

ואשה כי תהיה זבה דם יהיה זובה בבשרה ז' ימים
תהיה בנדתה יש לשאול אנה מצינו בתורה בנדה
שצריכה טבילה . והגאון מר יהודאי אמר טבילת הנדה מן
התורה ק"ו מנוגע במשכבה וכל שכן לנוגע בעצמה וכ"ש
לנדה עצמה שהיא בטומאתה עד תבא במים שהרי במים
וטבילה תלה רחמנא ויש גאונים שלמדו זה מן הכתוב
ורחצו במים זה בנין אב לכל הטמאים שיהו בטומאתם עד
שיטבלו . ויש לשאול הנדות לא מצאנו בנקבות הבעלי חיים
אלא באשה לבד ומה הטעם בזה : תשובה בחטא הוא
שנאמר הרבה ארבה עצבונך וכמו שפירשתי בסדר בראשית
ולכן יראו במראה של זכוכית שמביט בה הנדה בתחלת
נדותה אם מביט בה השפה נמורה כפות דם . ודע שאף
ע"פ שהוא אולי בשפעה הוא תועלת גדולה לולד כי
שתנקה האשה מן המותרות ויהיה הולד נוצר מן הדם
הזך והנקי שיהיה מוכן לקבל השפע האלהי וזהו כמו
שהמראה שצריך מירוק וזיכוך שיתרשמו בו הגוונים ולכן
שמהו שדי הב"ה במקום הערוה ולא כן בנביא שהשדים
שלא במקום בינה שיינק הולד ממקו' טהור : **והדוה בנדתה**
המשיל הכתוב טומאתן של ישראל לטומאת הנדה שנאמר
כטומאת הנדה היתה דרכם לפני לא אמר כטומאת המת
שטמאת המת שהוא בבית אין הכהן נכנס לשם והנדה הכהן
נכנס ויושב עמה כן הקב"ה משרה שכינתו על ישראל אע"פ
שהם טמאים כן השי"ג שנא' השוכן אתם בתוך טומאתם
ועוד אלו המשילם לטומאת המת אין השכינה חוזרת עליהם
לעולם אבל הנדה חוזרת ומטהרת וכן הקב"ה ישגיחנו
ויטהרנו שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם :

פרשת אחרי

אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני ה' בזה יש

ספקות : **הספק הא'** מהו מה שדיבר ה' אל משה אחרי
מות שלא מצינו שדיבר לו שום דיבור . וא"ת שהדיבור
שדיבר לו הוא דבר אל אהרן אחיך . זה א"א שהרי חזר
לומר ויאמר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל
עת אל הקדש א"כ הדיבור הראשון לבטלה בא . וחז"ל אמרו
משל לחולה שנכנס אצלו רופא ואמר לו אל תאכל צונן
ואל תשכב במקום טחב בא אחר וא"ל אל תאכל צונן ואל תשכב
במקום טחב שלא תמות כדרך שמת פלוני זה זרזו יותר מהראשון
לכך כשאמר אחרי מות הכוונה שמה שאמר הקב"ה למשה
הוא אלו המלות אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני
ה' וימותו פירוש ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן אלו
המלות ומה הם המלות שתאמר לו אחרי מות שני בני אהרן
בקרבתם לפני ה' אל יבוא בכל עת אל הקדש והרי תשובה
לזה הספק שהדיבור שדיבר לו בדיבור הראשון אינו אלא
דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש והפסוק
לא אמר הרופא הראשון אלא הרופא השני ומה שאמר
אחרי מות אינו אלא שאמר לנו התורה אימתי דיבר הקב"ה זה
הדיבור למשה אחרי מות ונכפין בפירשו כן הנה שהבינו
לספק זה אבל יש ספק אחר א"כ שהכוונה היא זאת היה
ראוי שיאמר הכתוב וידבר ה' אל משה דבר אל אהרן אחיך
אחרי מות שני בניו בקרבתם לפני ה' וימותו אל יבוא בכל
עת אל הקדש למה חזר לומר ויאמר ה' אל משה דבר אל
אהרן וידבר ה' אל משה ויאמר ה' אל משה מה צורך בו :

הספק הב' הכוונה במלת בקרבתם ר"ל שהקריבם
אש זרה וכן תרגם אונקלוס בקרוביהון
אישתא נוכראה קדם ה' וא"כ היה ראוי שהאזהרה שלא
יחטא יהיה מעין החטא שנענשו בניו עליו וא"כ היה ראוי
שיאמר וידבר ה' אל משה אחרי מות שני בני אהרן
בקרבתם לפני ה' אל יקריב אש זרה לפני ה' או יאמר
אחרי מות שני בני אהרן בבואם אל הקדש דבר אל אהרן
ואל יבוא בכל עת אל הקדש מה טעם אחרי מות שני בני
אהרן בהקריבם אש זרה אמור אל אהרן אל יבוא בכל
עת אל הקדש . וזה הספק הוא בין לפשט הפסוק שאחרי
מות בא לומר זמן הדיבור בין לרז"ל שפירשו שאחרי מות
ר"ל שידבר אלו המלות שהן אחרי מות :

הספק הג' שרז"ל נחלקו בחטאם י"א שתויי יין נכנסו
למקדש . וי"א שהורו הלכה בפני משה ועונות אחרו'.
ויש להקשות הרי הפסוק אמר ויקריבו לפני ה' אש זרה
אשר לא צוה אותם ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם ולמה
רז"ל הוסיפו על חטאתם שבע . ויתר הספק הראשון
שהוא שלא מצינו בדיבור הראשון שאמר לו שום דבר :

התשובה שהקב"ה מדקדק עם צדיקיו כחוט השערה
שנאמר וסביביו נשערה מאד . ונראה שזה
לבלבה טעמים אחד לפי שהצדיקים לפניו תמיד ומשגיח
בהם תמיד לכן כל חטא שיחטא אפילו הוא קטן מאד
מעניש מיד ומי שהוא רחוק מהשי"ת אינו חושש כל כך
להשגחתו וכאלו אינו רואהו . השני שלא יעשה משא גדולה
של עונות להאבידו אלא לנקותו מעט מעט כמא"ל על פסוק
רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד
עליכם את כל עונותיכם . שאמרו משל לעשיר שיש לו לווים
הרבה מאוהבו לוקח מעט מעט הלואתו ולשונאו אינו תובע
אלא הכל בפעם אחד ואין לו ובסוף משליכו בבית האסורים
ויהיה שם כל ימיו . השלישי לפי שהחטא הקטן הוא גדול
למי שהוא ירא אלהים וסר מרע ולפי שהקב"ה מנחם אבלים
לכן סמוך למיתתם א"ל הקב"ה דרך נחמה דע בלב שהם
קרובים מאד אלי והם לפני תמיד ואני משגיח עליהם מאד
מתו בחטא קטן באם לא היו קרובים אלי לא היו מתים

שהוא קטן כזה ואולי זהו מה שאמר הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש והיינו דיבר אלא ודאי זהו שאמר לו הקב"ה למשה בקרבתם לפני ה' כנ"ל. ובזה הותר הספק השני גם כן שאם פירוש בקרבתם הוא בהקריבם אש זרה קשה שהיה לו לצאת באותה שנכנס שהוא אש זרה ויאמר דבר אל אהרן ואל יקריב אש זרה אבל אחר שפי' בקרבתם אינו זה אלא בהיותם קרובים אלי אינו קשה שלא היה לו להזהיר שלא יהיה אהרן קרוב אל ה' אלא שיהיה יותר קרוב כי מלאך ה' צבאות הוא. ובזה הותר הספק השלישי ג"כ שלזה אמר שהלכו בשכינה במתן תורה וכדי שלא לערבב השמחה לא המיתם אז שנאמר ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו וזה לפי שהוקשה להם אלו הקושיות שהקשיתי שהיה ראוי שיאמר הפסוק במה שנכנס וכן לשון בקרבתם שהיה ראוי שיאמר בהקריבם אש זרה או היה ראוי שיאמר בהקריבם ואני הייתי מבין שהקריבו אש זרה ואונקלוס שתרגם בקרוביהון אישתא נוכראה העיקר חסר מן הספר לכן פירשו שהלכו בשכינה והכוונה לפי שאמר פן יהרסו אל ה' לראות ונדב ואביהוא הלכו בשכינה והרסו אל ה' לראות יותר ממה שדעתם משגת ולזה אמר בקרבתם ר"ל שקרבו נפשם או שכלם יותר ממה שהיה ראוי וזה שפי' בקרבתם אינו שהקריבו אש זרה אלא בקרבתם הם עצמם אל ה' ולא הכתיב שהם קרבו אש זרה שהפסוק אמר זה מבואר אלא שבהקריבם אש זרה אולי היה מוחל הקב"ה להם הכל בהיות שהלכו בשכינה לא מחל חטא אש זרה ומי שאמר שתויי יין לפי שהוקשה לו בהקריבם אש זרה את מיעוט ידיעת החכמים היו וכל שכן ברחו בעיניהם שהקב"ה הוריד אש מן השמים שאמר ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא העם וירונו ויפלו על פניהם וא"כ כל שכן שירד לקטרת וא"ת שחטאו מצד יצר הרע אין. זאת מן העבירות שיצר הרע מלהיב את האדם לחטוא. אלא ודאי היו שכורים או שתויי יין ולכן חטאו בהקריבם אש זרה תיקן הענין ולא הלשון ולא שהוסיפו על חטאתם פשע אלא שהיין כבה אשמתם והראיה שעדיין לא הזהיר אותם ביין ושכר אל תבא וכן מי שאמר שהורו הוראה לומר שהיה ראוי שישאלו מאת משה אם יקריבו אש זרה ובמה שלא. עשו כן חטאו בהקריבם אש זרה אבל לא שהוסיף פשע עליהם :

כתונת בד ולא של צמר שהבד מורה הכנעה שהבד צומח מן העפר והצמר הוא מבעל חי :

וגורל אחד לעזאזל כתב ר"א אמר ר' שמואל אף ע"פ שכתוב בשעיר החטאת שהוא לשם גם שעיר המשתלח הוא לשם ואין צורך כי המשתלח אינו קרבן כי לא ישחט ואם יכולת להבין מלת הסוד שהוא אחר מלת עזאזל תדע סודו וסוד שמו כי יש לו חברים במקרא ואני אגלה לך קצת הסוד ברמז בהיותך בן שלשים ושלש תדענו עד כאן וכתב הרמב"ן עליו והנה ר"א נאמן רוח מכסה דבר ואני הרכיל אגלה סודו שכבר גלו אותו רז"ל במקומות רבים אמרו בב"ר ונשא השעיר עליו זה עשו שנאמר הן עשו אחי איש שעיר את כל עונותם עונות תם שנאמר ויעקב איש תם ומפורש מזה בפרקי ר"א הגדול לפיכך היו נותנים אותו לסמאל שוחד ביוה"כ שלא יעכב את קרבנם שנאמר גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל גורלו של הקב"ה לקרבן עולה וגורל של עזאזל שעיר החטאת וכל עונותיהם של ישראל עליו שנאמר ונשא השעיר עליו ראה סמאל שלא נמצא בהם חטא ביוה"כ אמר לפני הקב"ה רבונו של עולם יש לך עם אחד בארץ כמלאכי השרת. מה מלאכי השרת יחפי רגל כך ישראל וכו' והגה הושיענו שמו ומשפטו

וסוד הענין כי היו עובדי אלהים אחרים הם המלאכים עושים להם קרבנות והתורה אסרה כל עבודה להם אבל צוה ביוה"כ שנשלח שעיר במדבר לשר המושל במקום החרבן והוא הראוי לו מפני שהוא בעליו ומאצילות כחו יצא חורב ושממון כי הוא העלה לכוכבי חרב ודם ומלחמות והכלל הוא נפש לגלגל מאדים וחלקו מן האומות שלו יורש החרב והמלחמות ומן הבהמות השעירים והעזים ובחלקו עוד השדים הנקראים בלשון רבותינו מזיקין ובלשון הכתוב שעירים כי כן יקרא הוא ואומתו שעיר ואין הכוונה בשעיר המשתלח שיהיה קרבן מאתנו אליו חלילה אבל כוונתינו לעשות רצון ה' שצונו כך המשל כמי שעשה סעודה למלך וצוהו המלך תן מנה לעבדי פלוני שאין העושה הסעודה נותן כלום לעבד ההוא ולא לכבודו עושה רק הכל נתן למלך והמלך נותן פרס לעבדו והמר זה מנותו ואמנם המלך לחמלתו על בעל הסעודה רצה שיהיו כל עבדיו נהנין ממנו שיספרו בשבחו לא בגנותו וזהו טעם הגורלות כי אלו היה הכהן מקדיש אותן בפה לה' ולעזאזל היה כעובד אליו אבל היה מעמידם לפני ה' פתח אהל מועד כי שניהם מתנה לה' והוא נתן לעבדו החלק אשר יבא לו מאת השם הוא הפיל להם בגורל וידו חלקתה להם בקו' כי הוא יטיל את הגורל. ומה' כל משפטו וגם אחרי הגורל היה מעמידו לפני ה' לומר שהוא שלו ואין כוונתינו בשלוחו אלא לעשות רצון ה' ולכך לא נשחט אותו ותרגם אונקלוס לשמא דה' ולעזאזל כי האחד לשם ה' והשני לעזאזל ולא לשמו של עזאזל ולזה אמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ונתן אותם על ראש השעיר ולא נאמר כן בשעיר החטאת של שם ולא בשום סמיכה שבקרבנות לפי שבקרבנות לרצון על אשי ה' והם מרצים ומכפרים אבל זה שאינו לשם והמקבלו אינו מכפר ואינו מרצה אלא נושא עונותם ועונה אמן בעל כרחו וזהו ונשא השעיר עליו וגו' עכ"ד. ואני אפרש יותר כוונת ר"א במה שאמר אם יכולת להבין הסוד שהוא אחר מלת עזאזל המלה שהיא אחר עזאזל היא המדברה לומר שהר המדברות והחרבות הוא מאדים ומה שאמר תדע סודו והוא שהיו עושים אותו לשר מאדים שהוא סמאל וסוד שמו של עזאזל שר"ל תקיף ושר המדבר והחרבות ואמר בהיותך בן ל"ג ר"ל בפסוק ולא יזבחו עוד את זבחיהם שהוא ל"ג פסוקים בינו ובין פסוק שנזכר בו בתחלה מלת עזאזל שנראה ממנו שהיו ישראל עושים במצרים השעירים שהם מחלק מאדים שעבדה בשדות ובחרבות לפי הכח שיש לו באותם המקומות ולזה אמר למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים שהם השדים שאמרו חז"ל בעבור כוחות הכוכבים המזיקים והעיקר על כחות מאדים. לפי שהוא חם ויבש ויורה על מהירות הבלבול ולפי שבשמים במכתם באים כל העונשים בזה העולם בכח הקב"ה שנתן להם הם. מאדים ושבתאי והשעירים הם מחלק מזל גדי ובלועזו ומזל גדי הוא בית שבתאי ובית כבוד מאדים שבו יתברך שלקחנו לחלקו צוה לקחת שני שעירים להיות כופר. בעדנו ולכפרת עונותינו האחד לקרבן לש"ת להיות מגן. בעדינו מאלה השמים בעבור שהשעיר מחלקם. וזהו ר"ל ונתן אותם על ראש השעיר שיהיה כל העונש בראשו ושתראה פעולתם בו ולזה רמז במלת שוחד כי השוחד אינו עבודה כי העבודה באהבה ובטוב לבב כי כל מס שיתן העבד למלכו או לרבו הוא כדי לעשות רצונו ולהטיב לו והשוחד הוא שיתן אדם למי שירא ממנו שיעשה לו רעה כדי שלא יזיקנו וזהו ר"ל ליתן שוחד לסמאל והקב"ה שולח מפולתא

ומבנו נכחו של מאדים בעבור שלא יזיק לישראל כמו שכתבתי זאת כוונת ר' אברהם בזה בלשון. ודע שסמאל זרה שמו על עניינו שהוא סם המות ועוד שעומד לשמאל של אדם ועוד נגזר מלשון סומא לפי שמקבל שוחד וכתיב השוחד יעור: וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו אחז"ל אפילו אותם שכתוב בהן ודמות פניהם פני אדם לא יהיה באהל מועד וזו מעלה גדולה לכהן ולעבודת יוה"כ שאפילו היות הקדש מפנין לו מקום לעבודתו כדי שיכנס לפני המלך ה' ויעבדנו ביחוד:

דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלהיכם כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו ונומר. באלו הפסוקים יש ספקות:

הספק הא' מה צורך לומר אשר ישבתם בה ואשר אני מביא אתכם שמה יספיק שיאמר כמעשה ארץ מצרים. לא תעשו וכמעשה ארץ כנען לא תעשו:

הספק הב' היה ראוי שיאמר מעשי בני"ד לשון רבים שמעשים רבים רעים היו להם ולמה אמר לשון יחיד:

הספק הג' מה צורך לומר אני ה' אלהיכם היה מספיק שיאמר את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם ושמרתם וגו' אני ה' אלהיכם מיותר אחר שהתחלת הפרשה אני ה' אלהיכם כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וגו':

הספק הד' למה כפל ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם אחר שאמר בסמוך לזה את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם:

הספק הה' מהו וחי בהם ידוע שהמצות לא ניתנו לנו למות בהם אלא לחיות בהם שנאמר לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה:

הספק הו' למה חזר לומר בסוף הענין אני ה' אחר שאמר בתחלת הענין אני ה' אלהיכם:

הספק הז' למה אמר בתחלת הענין אני ה' אלהיכם ובסוף הענין לא אמר אלהיכם אלא אני ה':

הספק הח' שכל הפרשה הזאת כפולה שמעשה ארץ מצרים וארץ כנען כבר הזכירם בפרט בסמוך והם כל העריות. וכן אמר בפרשה ותוכר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים ואחר שאמר בפרט מעשיהם הרעים ופלא נעשה כן מה צורך לומר כאן בכלל כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו:

התשובה לספק הראשון הוא שכשהאדם הולך מעיר לעיר או שנה כמנהג אנשי העיר שהיה יושב בה או מניח מנהג אנשי מקומו ועושה כמנהג אנשי העיר אשר הולך שמה כאמרם משה עלה למרום ולא אכל מלאכים ירדו לארץ ואכלו אותו המנהג שייטב יותר בעיניו שמה לזה אמר לא תעשו מעשים ממקום שישבתם בה ולא מעשים אשר אתם הולך שמה ואמר מעשה לשון יחיד לומר שכל מעשיהם הם רעים וחטאים ורבים מאד ולא אחד בהם שיהיה טוב שאפילו תבקש כל מעשיהם לראות אם יש אחד בהם שיהיה טוב לא תמצא אם כן כמוס מעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען לא תעשו. ובזה הותר הספק השני. והותר הספק הרביעי למה כפל ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם אחר שאמר בסמוך לזה את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו נראה שלפי שהמצוה יש לה שתי סגולות האחד סגולת המצוה הוא השי"ת שאע"פ שמעשה המצוה בעצמה לא יהיה לה סגולה ותועלת מצד עצמה עם כל זה לסבת המצוה שהוא השי"ת יש לה סגולה ותועלת וגם כן למצוה בעצמה יש סגולה אע"פ שלא יצוה אותה הקב"ה ולזה אמר את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו ללכת בהם אני ה'

אלהיכם כלומר שיש למצות סגולה מצד שאני צויתים ואמר עוד ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם פירוש כל אדם בעולם אפילו שיהיה אינו מצווה ועושה וחי בהם מצד סגולת המצות וזה הוא שדייק אותם ולזה אמר האדם כלומר כל אדם מצד היותו אדם לא מצד שאני אלהיו ולא מצד שאני צויתיו וזה הוא שארז"ל כהנים לוים ישראלים לא נאמר אלא האדם לומר שאפי' גוי ועוסק בתורה הוא ככהן גדול כוונתם מה שפירשתי שאפי' גוי שלא נצטווה יש לו תועלת נמכן מצד המצוה בעצמה ואמר על זה אני ה' לומר אע"פ שיש תועלה למצות מצד עצמם אינו אלא שאני מודיע לכם שיש תועלת במצות מצד עצמם אבל אין רצוני שתעשו המצות מצד סגולתם אלא מצד שאני ה' ולזה אמר בסוף אני ה'. ובזה הותר זה הספק למה כפל ואמר ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם אחר שאמר בסמוך לזה את משפטי תעשו ואת חוקותי תשמרו. ובזה הותר ג"כ הספק הג' מה צורך לומר אני ה' אלהיכם. ובזה הותר ג"כ הספק הה' מהו וחי בהם לומר שמצד המצות בעצמם יחיה שזאת היא סגולתם מצד עצמם. ובזה הותר ג"כ הספק הו' למה חזר בסוף הענין לומר אני ה' והוא לומר אע"פ שיש למצות סגולה מצד עצמם לא תעשו אותם מצד סגולתם בעצמם אלא לפי שאני ה'. והותר ג"כ הספק הז' לפי שהמצות אחר שלא נעשה אותם מצד סגולתם בעצמם איפשר שנעשה אותם בעבור המטה יתברך בהוא אלהינו וקבלנו אותו באלוה ואדון שלנו וקבלנו עול מלכותו עלינו או אפילו שלא היינו מקבלים עלינו אלהותו ראוי לעשות מצותיו בעבור שמו הגדול ובעבור שהוא בורא עולם ושהוא האל הגדול הגבור והנורא ואמר בתחלה אני ה' אלהיכם עשו המצות בעבור שאני אדון לכם ואתם עבדי ואמר בסוף אני ה' בעבור גדולתי. והותר הספק השמיני שכל הפרשה כפולה הכוונה לומר שאפי' שה' אלהינו לא נעבוד כעבודתם כמו שאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה כן גם אני. וכמו שאמר ולא תקים לך מצבה אשר שנא ה' אלהיך שאע"פ שהיתה אהובה בימי האבות אחר שעשאוה האומות לע"ז שנאה הקב"ה. ולספק הה' שהוא מה הכוונה במה שאמר וחי בהם אע"פ שככר פירשנו בו פירוש א' נוכל לפרש עוד פירוש שני בעבור המשפטים יחיה שאם לא יהיו המשפטים א"א לאדם הטוב להיות לו תקומה כמו שאז"ל על התורה שיש בה משפטים לפניה ומשפטים לאחריה. לפניה שם שם לו חק ומשפט לאחריה ואלה המשפטים ובאמצע מתן תורה משל למסרונה שהמשפטים הם סבת קיום התורה ולזה סמך למה שאמר ואת משפטי וחי בהם. פי' שלישי לפי שהעמל בתורה מתיש כחו כי למה נקרא שמה תושיה ע"ש שמתשת כחו של אדם ומצד החולשה איפשר שימות לזה אמר אף שאת משפטי תעשו ואת מצותי תשמרו וחי בהם. פירוש ד' הוא שבועה כמו חי אני נאם ה' וחי בהם חי ה'. פי' חמישי בעבור שאז"ל אם ברלשו יעסוק בתורה שנאמר כי לוית חן הם לראשך אם בגרונו יעסוק בתורה שנאמר וענקים לגרגרותיך אם במעיו יעסוק בתורה שנאמר רפאות תהיה לשריך לז"א וחי בהם שאפילו יהיה חולה יתרפא בהם ויהיה חי כמו וימרחו על השחין ויחי. פירוש ששי וחי בהם אינו מצוה לכם חוקים להמית אתכם בסיגופים ותעניות ובשריפת בניכם כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש אלא מצות שיחיה בהם ואמר זה לפי שאמר ובחוקותיהם לא תלכו. פי' שביעי אמרו חז"ל גדולים צדיקים ממלאכי השרת ואמרו לא יראני האדם וחי אפילו מלאכי

מלאכי השרת שהמלאכים נקראים חיים לפי שהם נצחיים לזה אמר שבעשיית המצות יהפך האדם למלאך וזהו וחי בהם פירוש יהיה מלאך האדם בעשיית המשפטים והחוקים והמצות והרי הכהן נקרא מלאך שנאמר כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. פי' שמיני אחז"ל וחי בהם ולא שימות בהם חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים שבשבילו ראוי מן הפסוקים שימות בהם. פי' תשיעי וחי בהם לעולם הבא וכן ת"א ויחי בהון לחיי עלמא: **איש** איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה בכאן יש ספקות:

הספק הא' בזה הפסוק מיותר שזה מדבר דרך כלל שלא יגלו עריות ולא אמר בזה הפסוק אלא דרך כלל העריות ומה צורך לזה אחר שאחרי כן פרט כל העריות: **הספק הב'** למה כפל ואמר איש איש שתי פעמים. ויותר הספק הא' אחז"ל שלא יקרב להסך ולנשק וכל מה שאמרו חז"ל אמת. אבל יש לשאול היה ראוי שיאמר בתחלה איסור כל העריות לביאה ואחר שיאסור ביאת העריות היה ראוי שיאסור גם כן נשיקה והסוך ונראה גם כן שכלל הפסוק ענין אחר והוא שדרך הזונים לאמר פלונית קרובה שלי כדי שיוכל לדבר עמה בענין איסור כמו שאמר מי יתן כאח לי יונק שדי אמי אמצאך בחוץ אשקך גם לא יבוזו לי ולזה הזהיר לא תקרבו כלומר לא תאמר שאתה קרוב לנשים האסורות להתגלות גילוי ערותן וכן הקרובות לא תאמר שהן קרובות לגלות ערוה. ויותר הספק השני שכפל איש איש לומר האיש יתקרב לאיש כמוהו ולא יתקרב לנשים. פירוש שני האיש יהיה איש והשוב ולא יהיה פחות ומכוער לעשות דברים מכוערי' כגלוי עריות. פירוש שלישי דרך הזונים להתקרב זה עם זה להתיעץ על ענין זנות לזה אמר איש עם איש לא תקרבו זה עם זה לגלות ערוה ובאר בשרו הם העריות:

ערות אשה ובתה לא תגלה שאחר כך זמה היא ואשה אל אחותה לא תקח לצרור לגלות ערותה עליה בחייה באלו הפסוקים יש ספקות:

הספק הא' למה אמר בערות אשה ובתה זמה היא יותר מבכל שאר עריות:

הספק הב' מה הוצרך לומר באשה אל אחותה לצרור ויתר הספק הראשון נראה לי לפי שהעריות יש מהן שאסרם הכתוב משום עצמם ומי שאינו נופל בו משום עצמו אסרם משום אחרים שבאמו אמר אמך היא כלומר מצד עצמה אסורה אין צריך בכאן טעם אחר אלא שהיא אמך אבל באשת אביו שאינה אמו הוצרך לתלותו באחרים לפי שאין בה איסור מצד עצמה ולזה אמר בה ערות אביך היא וכן באחותך לא הוצרך לתלותו באחרים אבל באחות אביך אינה אסורה מצד עצמה לכך הוצרך לתלותו באחרים ואמר שאר אביך היא וכן באחות אמך אינה אסורה מצד עצמה לכן תלאה באחרים ואמר שאר אמך היא וכן באשת אחי אביך לא תגלה אל אשתו לא תקרב אינה אסורה מצד עצמה לכן תלאה באחרים ואמר דודתך היא וכן בשאר עריות אבל באשה ובתה יש בה מן הקושי שאין בה טעם לאסור לא מצד עצמה ולא מצד אחרים מצד עצמה אין ראוי שיהיה בה איסור שאינה קרובה לו ולא משום אשתו לא תוכל לומר כמו שאסורה אמה לו כך אסורה בתה שאשתו מותרת לו וא"כ היה הדין הולך על זאת ואומר מותרת היא מן הראוי לזה אמר זמה היא ותרגם אונקלוס עצת חטאין לומר עצה רעה היא שיועץ עליך יצר הרע וא"ת מה טעם יש באיסור

ז

הזה לז"א שאחרי הנה לו אע"פ שלא יש איסור מצד עצמה לא מצד עצמו ולא מצד אחרים יש איסור מצד ענין שהן קרובות זו לזו פירוש דבר מגונה מאד וקלקול גדול להם שתשכב הבת עם האיש ששכב את אמו וכן כשיש שאחרי הנה קרובות זו לזו ולזאת הסבה הוצרך לומר באשה אל אחותה לצרור לפי שג"כ בזו יש מן הקושיא שאין ראוי שתהיה אסורה לו לא מצדו ולא מצד אחרים מצדו לא שאינה קרובה לו מצד אחרים לא נאמר כמו שאסורה אשתו לו כך היא אסורה לו לזה הוצרך לומר לצרור כלומר האיסור לא מצדך אלא מצד ענין שאין ראוי שיהיו צרות זו לזו ותעשה אותם רעה לחברתה לז"א בחייה שאחר מיתתה אינה עושה צרה זו לזו מה שאין כן בשאר עריות ומה שלא אמר בזאת זמה היא שאחר שאמר כן באשה ובתה לא הוצרך לחזור לומר כן באשה אל אחותה וגם שמה שאמר זמה היא הוא טעם לבתיהן: **ואל** אשת עמיתך לא תתן שכבתך לזרע לטמאה בה לפי שלאחד מג' כוונות האדם משמש מטתו להריק המותר או לתאות תאותו או לתכלית בנים וזאת היא המובחר שבכולן לזה אמר ואל אשת עמיתך לא תתן שכבתך אפי' לזרע שהוא לבנים ונראה שמה שסמך לזה ומזרעך לא תתן להעביר למולך לומר אם נולדו לך בנים מאשת עמיתך אותו הזרע יבוא לעבוד למולך שאלו הבנים לא יהיו אלא מצד הטומאה ומצד השטן ויהיה מחלל את השם ולז"א ולא תחלל את שם אלהיך וג"כ אמר טומאה במולך למען טמא את מקדשי ולפי שהעובד מולך הוא לתכלית הצלחה אמר שלא יצליח ויעשה משכב עם זכר שלא יבוא משם הצלחה ובנים והוא משכב עם בהמה שאינה עושה פירות ולזה סמך לזה ואת זכר לא תשכב משכבי אשה ובכל בהמה לא תתן שכבתך לטמאה בה: **ולא** תקיא הארץ אתכם שבש הפסוק הוא ולא תעשו מכל התועבות האלה ולא תקיא הארץ אתכם ואם תעשו תקיא וצריך לפרש שהכוונה ואם תעשו התועבות האלה לא תקיא הארץ אתכם לבד אלא גם עונש אחר גדול מזה כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם:

ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם. מצינו בכריתות ג' לשונות האחד ונכרת האיש ההוא השני ונכרתה הנפש ההיא. השלישית הכרת תכרת הנפש ההיא. והכוונה שיש כרת לגוף ולא לנפש ובזה נאמר ונכרת האיש ההוא. ויש כרת לנפש ולא לגוף ובזה נאמר ונכרתה הנפש ההיא. ויש כרת לגוף ולנפש ובזה נאמר הכרת תכרת הנפש ההיא. וביאורו שהאוכל חלב או דם והוא צדיק ורובו זכיות ויצרו הרע הלהיטו לעבור ימות בנערים קודם שיגיע לס' שנה ואין נפשו נכרתת אבל יהיה לו חלק בעולם הנשמות וגם יהיה לו חלק לעולם שאחר התחיה ועל זה נאמר ונכרת האיש ההוא ואם עם החטא החמור ההוא יהיו עונותיו מרובין מזכיותיו נפשו נכרתת מחיי עולם הנשמות ועל זה אמר ונכרתה הנפש ההיא ואלו אין להם כרת בגופן ויחיו ימים רבים וגם עד זקנה ושיבה ועל זה אחז"ל מי שעונותיו מרובין מזכיותיו יורדין לגיהנם ונדונין שם י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרף ורוח מפזרתן תחת כפות רגלי הצדיקים. ויש כרת המגיע שנכרת גופו ונפשו והוא שנאמר בו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת ודרז"ל הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא לומר שימות בנער ולא תהיה נפשו בעולם הנשמות ואין הכרת הזה נאמר בתורה אלא בעובד ע"ז ובמגדף:

בפרשה

פרשת קדושים

בפרשה הזאת ג' ספקות : **הספק הא'** מה קשור יש לאלו המצות זו אצל זו שמתחיל בקדושת ישראל שאמר קדושים תהיו וסמך לזה איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו ואח"כ אמר אל תפנו אל האלילים ואחר כך אמר דיני קרבנות שאמר וכי תזבחו זבח שלמים לה' לרצונכם תזבחוהו ואח"כ ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור ואח"כ לא תגנובו ואח"כ לא תקלל חרש ואח"כ לא תעשו עול במשפט ואח"כ לא תלך רכיל ואח"כ את חוקותי תשמורו בהמתך לא תרביע כלאים ואח"כ דין שפחה נחרפת לאיש ואח"כ דין ערלה וערלתם ערלתו את פריו ואח"כ לא תאכלו על הדם ואח"כ לא תקיפו פאת ראשכם ושרט לנפש ואח"כ אל תחלל את בתך להזנותה ואח"כ את שבתותי תשמורו ואח"כ אל תפנו אל האובות מפני שיבה תקום ואח"כ איש אשר ינאף. ויש לשאול שאלו המצות רחוקות זו מזו בענייניהם וכל התורה כולה יש לה סדר נאות והפוך ומה קישור יש לאלו המצות אלו עם אלו ואפילו אדם בעל שכל מסדר דבריו זו עם זו בסדור היותר נכון בעיניו וזהו הספק הא' : **הספק הב'** לא לבד אין להם קישור אבל כמוכית זו לזו הספק הראוי שכשאמר איש אמו ואביו תיראו היה ראוי שיסמוך אליו מפני שיבה תקום והדרת פני זקן שהוא מעניינו וכשאמר אל תחלל את בתך להזנותה היה ראוי שיסמוך אליו ואיש אשר ינאף את אשת איש שהוא מעניינו ולא עשה כן וכן שפחה נחרפה שהוא מעניינו :

הספק הג' לחז"ל שאמרו שבכאן הזכיר על י' דברות כיצד אני ה' כנגד אנכי ה' אלהיך איש אמו ואביו תיראו כנגד כבד את אביך. ואת שבתותי תשמורו כנגד זכור את יום השבת אל תפנו אל האלילים כנגד לא יהיה לך לא תגנובו כנגד לא תגנוב. ולא תשקרו ולא תלך רכיל כנגד לא תענה ברעך. ולא תשבעו בשמי לשקר כנגד לא תשא לא תעשוק את רעך כנגד לא תחמוד אל תחלל את בתך להזנותה ואיש אשר ינאף כנגד לא תנאף לא תעמוד על דם רעך כנגד לא תרצח. ויש להקשות על זה ג' ספקות : **הספק הא'** למה חזר בפרשה הזאת י' דברים אחר שהזכירם במתן תורה : **הספק הב'** למה לא סדרם כסדר שכתובים שם במתן תורה : **הספק הג'** למה שינה בכולן שכנגד לא יהיה לך אמר אל תפנו וכנגד זכור את יום השבת אמר את שבתותי תשמורו לא תשבעו בשמי לשקר כנגד לא תשא וכן בכולן שינה ומה תועלת בשינוי :

הספק הד' ג"כ לחז"ל שאמרו סמך שמירת שבת למורא אב ואם שאמר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא אב ואם אם יאמר לך לחלל שבת אל תשמע להם ויש להקשות א"כ למה אמר זה במצות שבת ולא בכל המצות שהיה ראוי שידבר דרך כלל בכל המצות איש אמו ואביו תיראו ואת כל מצותי תשמורו. ונבאר בתשובה לספק סידור אלו המצות וקישורן שהוא הספק הא' וגם קצת מהספקות הנזכרות והוא בהקדים הקדמה והיא שמה שאמר קדושים תהיו אינה מצוה פרטית על הפרטים אלא על כל התורה כולה והוא לפי שהתורה אסרה קצת מאכלים והם המאכלות האסורות והתירה הטהרים וכן אסר יין נסך והתיר שאר יינות ולזה יאכל אדם הרבה מאד וימלא גופו מבשר ויין ויהיה זולל וסובא וכן אסר העריות והתיר אשתו ויהיה שטוף אצל אשתו כתרנגול ויהיה נבל ברשות התורה ולזה צוה בכל התורה במין האכילות והביאות המותרות וכוונת בכן קדושים תהיו כמו שאמרו ז"ל קדש עצמך במותר לך וכן כתב הרמב"ן ועל זאת ההקדמה אומר לפי שיש אדם שצריך שמגיע לאכול כ' דרהמין של בשר וזה יספיק לו ואם יאכל יותר יחלה ויש מי שצריך מ' דרהמין ואם יאכל פחות יחלה וכן כל האנשים והבחורים והנערים לזה צריך הרבה ולזה יספיק מעט וזה כפי רוב החום הטבעי ומיעוטו וזה מי יתן קצבה א"א שאלו הם פרטים והפרטים הם בלתי בעלי תכלית ולא תקיף בהם הידיעה כמו ברפואה שאין אומרים ברפואה אלא מי שיש לו קדחת דמיית יוקז ואין אומר שם כמה אוקיות יוציאו מדם של ראובן צריך ה' ולשמעון ד' וללוי ג' וזה נמסר לאומד הרופא וא"כ מי ידע לתת קצבה לזה סמך לקדושים תהיו איש אמו ואביו תיראו שאביו ואמו ידעו הקצבה ויצוו עליו כמה יאכל וישתה שאם יתנו לו שתי אוקיות לשם ויקיאנו או יוזק בו ידעו שיספיק לו אוקיה ואם יתנו לו אוקיא ויחלש ידעו שצריך יותר וכן בשתיה ובכל הדברים וסמך לאיש אמו ואביו תיראו שמירת השבת לומר שאע"פ שאביו ואמו יזהירו לבן שיאכל מעט וכמו שכתב בן סירא בראשון באופן ג' שצריך שיהיה באצטומ' שארית תאוה לאכול ולא יאכל כדי שביעה והז"ל גם כן הזהירו בזה לזה סמך לזה ואת שבתותי תשמורו לומר שאע"פ שגם בשבת לא יאכל הרבה מאד שלא יחלה אעפ"כ יאכל וישתה יותר בשבת משאר ימות החול כדי לענג השבת וג"כ הוא סמוך לקדושים תהיו לומר אע"פ שצויתי קדש עצמך במותר לך עכ"ז תענג השבת באופן שלא יזיק לך וסמך אל תפנו אל האלילים לשבת לומר שאע"פ שהישמעאלים אומרים שמי שרוצה לשבות עליו שפע שבתאי שהוא כוכב שבת צריך שלא יאכל בשר ולא ישתה יין בשבת וילבש שחורים אני מצוה אל תפנו אל האלילים אלא את שבתותי תשמורו וקראת לשבת עונג וסמך לזה זבח שלמים לומר לפעמים צריך שיאכל כדי שביעה או יותר כדי שלא יבוא לידי נותר או ירצה אל ספה אל האלילים שהם ע"ז ולפי שהע"ז צריך שיזבחו עובדיה זבחים בעת ה' ולא בטהרה. וכן האכילה בשבת ידועה לפי שאין לע"ז מעלה בכל השבוע אלא להקב"ה לכן וכי תזבחו זבח שלמים בשעה שתרצו תזבחוהו שהוא בתוך הזמן שצוה הקב"ה וכן האכילה לשני ימים ולילה א' ביום זבחכם יאכל וממחרת ובזה מתוקן אלא לרצונכם שנדחקו בו כל המפרשים ובעבור שיש דברים שצריך להניח בהם פאה אבל בשלמים א"א להניח פאה או דבר שדומה לפאה שיהיה נותר לזה סמך לשלמים ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך כלומר בשלמים לא תניח כלום אבל בקצרכם לא תכלה פאת שדך ולפי שמי שאינו מניח פאה בשדה הוא כמו גוזל לעני כאמז"ל אל תגזול דל כי דל הוא וכי מה יגזלו מן העני שאין לו והשיבו מתנות עניים מי שלא נתנם להם גוזל אותם לכן סמך לזה לא תגנובו ואחשוב עוד שמה שסמך לא תגנובו לזה הכלל לפי שמי שאינו נותן צדקה לעני הוא שגורם שיגנוב וז"ש יחוס על דל ואביון ונפשות אביונים יושיע פירוש שמה שיחוס מלך המשיח על דל ואביון מושיע נפשיהם שאם לא יחוס עליהם יבואו לגזול ולגנוב ולעשות תועבה לאחרים וז"ש מתוך ומחמס יגאל נפשם פירוש שאלה ועמו דל ואביון תוך וחמס יגאל נפשם ובעבור שהגנב מכחש ומשקר ונשבע לשקר ואומר לא גנבתי. לכן סמך לזה ולא תכחשו ולא תשקרו איש בעמיתו ולא תשבעו בשמי לשקר וסמך לזה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר שגם זה גוזל לעני שהוא שלא פרע לו בלילה דמיירי בשכיר יום שחייב

לפרוע

לפרוע לו בלילה שכיר יום זמנו כל הלילה ולזה לא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר שהלילה שעברה היא זמנו ולפי שכשבא השכיר לתבוע ממנו שכר פעולתו הרבה פעמים מקלל לו בעל הבית לכן סמך לזה לא תקלל חרש ולפי שבשמיעתו פורע בעל הבית לשכיר וגם מקללו הוא שגם שהשכיר יכה אותו לכך סמך לזה ולפני עור לא תתן מכשול ולפי שהדיין שמטה הדין גורם לבעל דין לזה סמך עם הגזל לא תעשו עול במשפט או לפי שלפעמים הבעל דין הוא כחרש ועור שאינו יודע אם אמת מה שהדיין דן כשחייב אותו לזה סמך לחרש ועור לא תעשו עול ולפי שמי שמטה הדין הוא לא' מד' סבות או בשבע ומערכה כמי שרואה בני שוחקים בקוביא והשן בירוית א' מהם וסף אם אין מכיר להם כן בשבע הפן הדיין שיהיה זכאי פלוני לז"א לא תעשו עול. הב' מפני רחמנות מן העני אמר לא תשא פני דל. הג' מפני הגופה לעביר אמר ולא תהדר פני גדול. הד' מפני שהוא רעהו ואוהבו לז"א בצדק תשפוט עמיתך ולפי שהדיינין פסק הדין אומרים הרכילים למי שחייב הדיין עול עשה לך הדיין לכן סמך לזה לא תלך רכיל שהרכילות דומה ללשון הרע ולפי שהרכילות אמרו חז"ל שהורג לאומרו ולמקבלו ולמי שנאמר עליו לזה סמך לו ולא תעמוד על דם רעך או הכוונה לא הלך רכיל אבל לפעמים צריך שתהיה רכיל בהם שמעת מראובן שרוצה לילך להרוג לשמעון לך ותאמר לשמעון לפי שיאמר ממנו והרכילות בזה טוב ומצוה שתלך רכיל ולפי שמהרכילות נמשך שנאה לכן סמך לזה לא תשנא את אחיך ואמר בלבבך כלומר באומד דעתך לומר זה השיק שבא אלי והוי פלו' עשה לפי שהוא שונא לי הוכח תוכיח את עמיתך ואולי יתן לך תשובה באופן שלא תשא עליו חטא פירוש לא תשא עליו משא השנאה ואמר לא תשנא לו אם השנא לך במרד ובפשע לא תשנא את אחיך ואם השנא לך במזיד לא תקום ולא תטור ואם השנא לך בשוגג ואהבת לרעך כמוך ואמר על כולם אני ה' פי' אם מחלת לרעך אלו הג' מיני עוונות אני אמחול לך אלו הג' מיני עוונות ואם לא תמחול גם אני לא אמחול לך כאמרם ז"ל נושא עון ועובר על פשע למי נושא עון למי שעובר על פשע ולפי שהרכיל מערבב הרבעים לכן סמך לזה את חוקותי תשמורו בהמתך לא תרביע כלאים עוד לפי שהרכיל אתה רואה שהוא אוהב בלך והוא אויב בג"כ הולך לומר רכילות ממך לאחר והוא כהתור שהרכילותו על כוכיא שהולד לא תדע מהו אם הוא סוס או חמור וגם הרכיל לא תדע אם הוא אוהב או שונא ולפי שגם שפחה חרופה שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין היא עלמה כלאים שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין וגם לפי שהעושן לה קידושיה אם המקדש ישראל הוא כלאים עמה שהיא חציה שפחה והוא אינו עבד כלל ואם המקדש עבד הוא כלאים עמה שהוא עבד כולו והיא חציה בת חורין ולכן אינה יכולה להנשא לשום אחד מאלו וא"כ היא נושלה הרפה מכל הלגניס בין מעבד בין מבן חורין שאין מי שירצה לישא אותה בקודש לכן שהיתה שפחה היתה מותרת לעבד ועתה שהיא חציה שפחה וחציה בת חורין היא אסורה לכל ובזה יתיישב מלת נחרפת פרש"י פי' מיועדת ואין לו חבר במקרא אבל לפי דעתי יש לו חברים רבי' במקרא כי נחרפת מלשון חרפה כמשל הדיוט פלומתא כעורה לא נבוחה ולא אלמנה וכמך לא תענה לא תקום שמן השנאה בא נקימה ונטירה וכמך לא תקום ענין ערלת האילן לפי שהיהודי מיד רוצה להנקם במהרו' לכן סמך לזה ג' שנים יהיה לכם ערלים ולא תאכל הפרי מיד עד ג' שנים לומר שצריך מתון בדברים ולפי שהעובדי

ע"ז שמים הקבורים כשנוטעים האילנות למהר להם פריו וזה דרך טבע מזיק לאילן לפי שבשממהרים קודם זמנו לעשות פריו מתכחש האילן כמו שאומר בספר הלבון לג' שנה אוסף ג' שיונק אם מגרהו לגדלו קודם זמנו יחלשו חבריו וכ"ל שלז"א להוסיף לכם תבואתו הכוונה אפילו דרך טבע יוסיף תבואתו אם לא תעשה כמו שעושין עובדי ע"ז שבשביעו ג' שנים ערלים יתוסף התבואה באילן ואמר אני ' לומר גם דרך השגחה אני ה' אוסיף התבואה וגם בלשון להוסיף לכם תבואתה נדחקו המפרשים ובזה שפירשתי מיושב כהוגן ולפי שזה מנהג עובדי ע"ז סמך לזה לא תאכלו על הדם שגם זה מנהג עובדי ע"ז כמו שכתב הרמב"ם במורה ולפי שיש עובדים למזלות לזה סמך לזה אל תחלל את בתך להזנותה לפי שאומרות הזונות המופקרות כדי לכנות בוכתן זה היה מזל ומערכת שלי שאהיה זונה וגם בעבור זה סמך לזה אל תפנו אל האובות שגם הוא ע"ז וזה הוא קיבוץ כל אלו המצות שהיו נראים בלתי מקובצות ונפרדות אנו שאלנו ומרוחקות כרחוק מזרח ממערב ובזה הותרו הב' ספקות הראשונות. ונשיב לספק הג' להז"ל שנחלק לג' ספקות עם הספק הב' שהג' ספקות והוא שלא סדרם כאן כסדר שכתובים שם במתן תורה בכיתר השתי ספקות שהותרו הותר ג"כ זאת והוא שלסבת הקיבוץ שנתתי הוצרך שלא לסדרם כסדר הכתובים במתן תורה אבל לספק הא' שאלנו הד' שהוא למה הזכיר י' דברות בזאת הפרשה שנראה כפל וכן הספק הב' למה שינה בכולן כ"ל הוידוע שהודם הוא אם אנכי דשברת הדברות לא אמר בו שנדמה אליו ברוך הוא ובכאן הודם שנדמה לפי"ת קדושים תהיו כי קדוש אני ה' ולפי שאמ' שם כבד את אביך ואת אמך הייתי אומר דוקא אם הבן קטן או אינו חשוב אבל אם הבן גדול או נכבד וחשוב מאביו לא לז"א איש אביו ואמו תיראו. אפילו שהוא גדול וחשוב יירא ממנו ויכבדנו ולא עוד אלא אפי' שבית אביו אינה מכובדת כראוי שאמו יותר חשובה מאביו שבע"ז ליה אמו ואביו תיראו שבעבור זה הקדים אמו לאביו ולפי שאמר שם זכור את יום השבת אמר בכאן ואת שבתותי תשמורו לא שבת אחד בלבד אלא כל השבתות ולפי שאמר שם לא יהיה לך אודם כאן אל תפנו אל האלילים פירוש אפילו לאמצעיים והוא נגזר מן רופאי אליל פירוש אמר אויב להבירן כמו שהשוטה הללם אינו טובה כלום מן האיברים השמיים אלא תלומי הגוף כן אתם אינכם יודעים דברים שמיים אלא התיעמי והשמעי או ירצה שהרופא שאינו בקי עשה הקירה שהחולה מה גוה רוצה שנו' ולומד וגם ירצה בעשה הקירה קודם שילך לבית החולה שהוא מסוכן אם מת שאין הכמהו מגעת לזה חז"ם רופאי אליל מלשון אלילים שהוא הרגום מרגלים וכן האמצעיים עשים הקירה מהש"י ומשפיעים לעובדיהם ולז"א אל תפנו אל האלילים ולפי שאמר בי' הדברות לא תגנוב והוא בגונב נפשות דבר הלמד מעניינו שהוא בתוך ללא תרצח לא תנאף אמר כאן לא תגנבו שהכוונה בממון ולזה דיבר בלשון רבים בכאן וגם לשון יחיד שיותר רבים הם גונבי ממון מגונבי נפשות ולפי שאמר שם לא תענה ברעך עד שקר שהוא בפני הדיין אמר כאן לא תשקרו איש בעמיתו לומר אפי' עם הנירך לא תשקר ולפי שאמר לא תשא את שם ה' הייתי סבור דוקא שם ה' לזה אמר בשמי כגון לשיח שדי לבאות וכל השמות שאינם נמחקים ולפי שאמר שם לא תרצח אמר כאן לא די זה אלא שימחה ביד הרוצח ולז"א ולא תעמוד על דם רעך וכן לא די שלא תנאף אבל ג"כ צריך שלא תהיה בנה בשכך תהיה

יונה ונם תתחב בידה ולפי שאמר. שם לא תעמוד מה שיש בבית רעך אמר כאן גם מה שיש בביתך מאחרים לא תחפוד וז"ש לא תעשוק את רעך. ולפסק הד' בעשיתי לאו"ל למה אמר את שבתותי תשמורו שהיה ראוי לומר ואת כל מצותי תשמורו אחר שאמרו שסמך שמירת שבת למורא אב ואם לומר אע"פ שהזהרתיך על מורא אב ואם אם יאמרו לך לחלל שבת אל תשמע להם ומאחר שזה הדין הוא כן בכל המצות למה פרט כאן שבת. התשובה לפי שהשבת מורה חידוש העולם והוא הידוש כולל לכל העולם ומה שהוליד האב לבן הוא חידוש פרטי שזה האב הידש לזה הבן והמציאו והוציאו לעולם והייתי אומר אם יאמר האב שאחלל שבת אשמע לו ביותר. חשוב החידוש הפרטי מהחידוש הכולל ולא נהוג לשבות כוללות לזה הוצרך לומר ואת שבתותי תשמורו אבל בכל שאר המצות פשוט הוא שנהוג לאבינו שבשמים יותר מלאב הגשמי: **ואיש** אשר ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו. יש להקשות מיותר. הוא אשר ינאף את אשת רעהו שאשת רעהו ואשת איש הכל אחד. התשובה שרש"י פרש לאשת נכרי למדנו שאין קידושין לנכרי ונראה לי אם ראובן נואף את נשי רשיו הייתי אומר שמעון שנאף את אשת ראובן פטור וכאשר עשה כן יעשה לו לזה אמר שגם שמעון חייב מיתה וזה הוא שאמר ואיש שהוא שמעון אשר ינאף את אשת איש והוא ראובן ואותו ראובן נאף את אשת רעהו אפילו הכי מות יומת הנואף שהוא שמעון או יהיה הכוונה לפי שאז"ל אל ירבה אדם רעים בתוך ביתו שיטו לאשתו לזנות אחרי שאמר איש רעים להתרועע ולזה אמר ואיש אשר ינאף את אשת איש ואמר על הרוב שנואף הוא עם אשת רעהו לומר שישמור עצמו מן הרעים והשותפין ולא יכניסם בתוך ביתו: **את** חוקותי תשמרו בהמתך לא תרביע כלאים חוקותי ר"ל חוקות הנמשכות מן השמים שנאמר הידעת חוקות השמים שכל הכחות העליונים כל אחד ממונה על פקידותו והפעולות בעולם הזה מתחלשלות בשבתם חה העולם עומד על השלימות ואז"ל אפי' שעליונים צריכים שלום שנאמר. עושה שלום במרומיו והשלום הוא קיומם ושיפעלו פעולתם במינויים א"כ המעמיד הולדות למטה מין במינו גורם השלום למעלה שהכחות הממונים משלימים מינויים הראוי כפי מה שצריך העולם השפל והמעמיד תולדות למטה מין בשאינו מינו גורם הפך השלום שמערב הכחות העליונים ומבלבלם ועוקר אותם ממינוייהם חסו לשון כלאים לשון מניעה שהוא בטול הכחות כמו לא תכלא רחמיך ויכלא הגשם מן השמים וזהו לשון חוקים מלשון הקיקה וציור שהם ציור עניינים שכליים של מעלה והמרביע בהמה מין בשאינו מינו או הזורע צמח מין בשאינו מינו והם יונקים זה מזה מערבב הכחות העליונים הנותנים כח ההולדה וכח הצמיחה. ואחר שכתבתי טעם איסור הכלאים כ"ל שיש כאן קושיא שאם כן למה התירה התורה לעשות ציצית מכלאים והתשוב בזה שמי שמרכיב כלאים מפרד כחות של מעלה. ומי שמקיים מצות התורה מפרד מערכות השמים. שנאמר אם בחקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם אפילו הפך מה שגוזר המערכה וכל יעודי התורה הם כן ולפי שמצות ציצית היא כללות כל מצות התורה כמ"ש למען תזכרו את כל מצות ה' לכן התירה התורה בציצית כלאים לומר לך שהתורה ומצותיה מפרדים מערכות השמים שנאמר ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה ולפי שסגולת המצות היא סגולת הכלאים לכן התירה התורה כלאים בציצית כך נ"ל והוא

ענין הבוב הללו:

פרשת אמור

נסמכה פרשה זו לענין אוב וידעוני לפי שאם תאמר אחר שנאסר לנו אוב וידעוני המודיעים העתידו' מי יגידם לנו לזה אמר אמור אל הכהנים והם יגידו העתידות באורים ותומים. ובמדרש צפה הקב"ה בעתיד שאול להרוג נוב עיר הכהנים ולדרוש אוב אמר ר' יהושע הראה הקב"ה למשה דור דור ופרנסיו והראהו שאול הוא ובניו נופלים בחרב אמר לפניו רבונו ש"ע מלך ראשון שעמד ידקר בחרב א"ל אמור אל הכהנים: **לא** יקרחה קרחה בראשם ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת קדושים יהיו וגו' הכוונה לפי שהוא דרך לקרוח הראש על האב לפי שנתן תורה על ראש הבן ולימד לו תורה או שלחו לרבו לשמוע ללמוד וללמד לז"א לא יקרחה קרחה בראשם ולפי שדרך על בן ובת למרוט זקנו מתוך לער לז"א ופאת זקנם לא יגלחו ולפי שהוא דרך לשרוט שרט על אחיו כי אחינו בשרינו הוא וכשמת אחיו שהוא בשרו דרך לשרוט בשרו לז"א ובבשרם לא ישרטו שרטת והטעם לכל זה תמצא שבות הא' שמי שהוא אהוב למלך אין ראוי שיהיה בו שרט וקרחה לפי שיאמרו הרואים שאדם אחר שרט לו או קרה לו וזהו קלון למלך וזהו שאמר קדושים יהיו לאלהיהם ר"ל פרושים משאר העם וקרובים למלך ואהובים לו. השני לפי שהעושה הרגש גדול בזה קרחה ושריטה יחשבו הרואים שעשה כן לפי שעשו לו עול ובזה מחלל את השם שהשם אל אמונה ואין עול ולזה אז"ל המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה לפי שמורה שהקב"ה עשה לו עול ולכן אומר לו הקב"ה עדיין אתה חייב יותר. הג' שנראה מתמעשיו בקרחה ושריטה שהולך המת לאיבוד וזה חילול השם ולזה אמר לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה' אלהיך וזה דומה לאדם שאבד מרגלית והיה בוכה עליה בחושבו שהיתה שוה אלף פרחים ומנחמים אותו ואומרים לא תבכה שלא היתה שוה אלא עשר אלף פרחים שכל הכוונה אם תתגודד ותקרח על שהולך לאיבוד אינו הולך לאיבוד כי עם קדוש אתה לה' אלהיך והוא נשאר אחר המות ואלו השתי סבות כלל באומרו ולא יחללו שם אלהיהם הסבה הרביעית שהעומד על שלחן המלך ומשמש למלך ראוי שיהיה נאה ומהודר וזה הוא שאמר כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים. הסבה החמישית שראוי לגדול שלא יתפעל מן המקרים ולכן המלכים והשרים אינם מתפעלים במיתת קרוביהם ולזה אמר והיו קדש כלומר גדולים: **כי** אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו יש בזה ספק והוא שהיה ראוי להזכיר בתחלה אב ואח"כ אם ויאמר לאביו ולאמו וכתב ר"א כי הזכר הוא יותר מהנקבה בכח ולכן הזכיר בתחלה מיתת האם לפי שהיא תשות קודם ואח"כ מיתת האב. ויש להקשות עליו אם כן למה בכהן גדול האב קודם האם שאמר ועל כל נפשות מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא וטכל להשיב לדעתו שאחר שהפסוק הודיענו חידוש אחד פעם אחת הזר אחר כן למבעו ולמה שהוא ראוי ונראה להתיר זה הספק שכראוי עשה בהזכירו האם בתחלה לפי שאמר כי אם לשארו ושוא אשתו לכן סמך לה אמו שהיא נקבה וטכל לומר שהטעם שהזכיר האם ואח"כ האב לומר יטמא כהן הדיוט לאם ולא די לאם שהיא ודאי אמו שנולד בפני עדים אבל גם לאב באין עדות ברור שהוא אביו ומי יודע כן אלא בחזקה עם היות שהוא בן יטמא לאב ובכהן גדול החידוש בהפך לא די לאביו שהוא בספק אם הוא אביו ולא ידענו זה אלא

בחזקה

בחזקה שלא יטמא לו אבל גם לאם שיש אמו בעדים ברורים שראו כן בשעה שילד לא יטמא. וקושיר אלו הטלות בבהמות הוא לפי שהבהמות אפשר לשפחה גדולתו באחת מהרבה פעמים אחד במקרה אילוף לו והוא אמתו השה זונה והלא לא יקחו או במקרה דביק לו חה המקרה הדבוק בו או הוא חולי או טומאה והטומאה אם היא תוך גופו נגלה ופריפה לא יוכל לטמאה בה ואם בשנגע גופו מבחוץ לדבר שמא לנפש לא יטמא בעמיו ואם מצד חולי או הוא חולי כולל כל גופו או חולי פרטי באחד מאבריו אם חולי פרטי דבר אל אהרן איש מזרעך אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב לחם אלהיו איש עור או פסח ואם תאמר א"כ ימות ברעב לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל ואם חולי כולל איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב בקדשים לא יאכל וכל זה מדבר במעלת הכהן המקריב הקרבנות. דבר אל אהרן וגו' לרצונכם תמים זכר כל אשר בו מום לא תקריבו. אחר שדיבר במעלת הכהן המקריב דיבר במעלת הקרבן עצמו והקרבן אפשר להפסל מפני א' משני דברים או במום שבו או מצד הזמן אם במום עורת או שבור וגו' אם מצד הזמן אמר שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו וגו' ואמר כאן ושור או שה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד והטעם לזה לפי שמטה הקב"ה למלאך שיניע הגלגל התשיעי והוא המניע התנועה יומית או הקב"ה בעצמו מניע לו כפי חלוק הדעות שיש אומרים שאותה התנועה היא מיוחדת לב"ו מכל התנועות והטעם שזה הגלגל שהוא ערבות שהוא התשיעי מכריח בכל יום לכל הגלגלים להניע התנועה אחת בכ"ד שעות בתנועתם הטבעית היא למזרח והוא מכריחם שיתנועעו לצד מערב ולכן אמרו שהשכינה במערב פירוש שהקב"ה מכריחם לכולם שיתנועעו למערב חלא התנועה היומית מהוה כל ההויות לכן אין ראוי שביום אחד תשחית המין לשחוט אותו ואת בנו וזהו שאמר רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים כי זאת התנועה היא המנהגת על כל התנועות השמימיו' להיותה ממזרח למערב הפך התנועה הטבעית שטבעם מכריח להם ומניעם על כרחם וזהו שאמר וידעת היום והשבות אל לבבך וגומר כלומר דע והבן ענין היום שהוא סבוב אחד מניע לכל צבא השמים הפך תנועתם הטבעית שיש הנה סבה מקפת וכוללת לכל שאר הסבות ולזאת הסבה והשבות אל לבבך וגו' ולכן בזאת התנועה היא הכומה ואחדות בלתי מורכבת עד שמורה עמידה וקיום אין ראוי לשחוט אותו ואת בנו בזה היום השפוט שמורה שהיתן הפסד המין או אכזריות שהתנועה היומית הקב"ה מהוה בה ומקיים לכל העולם בכללו שאלולה יפסד כל העולם : **שור** או כשב או עז במדרש יבא שור ויכפר על שור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור וכן הזכיר זהב מתחלה המשכן לכפר על זהב העגל משל למטרונה שיצא עליה שם רע. באחד מגדולי המלכות בדק המלך ולא נמצא ממש עשה סעודה והושיבו בראש כך בדק הקב"ה ולא מצא שסרחו אלא ערב רב ואחד מגדולי המלכות הוא אחד מספרטולין לפרסם שלא סרחו ישראל התחיל בשור בראש הקרבנות וכן הקדים שור בפרשת ויקרא וכן הקדים פרי עץ לכפת התמרי' שהחטא היה בו לבדו חד הוא שאמר ברעתם ישמחו מלך והכבירה התורה שלשה מינים שור לזכות אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם כשב בזכות יצחק שנאמר והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו עז בזכות יעקב שנאמר לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים ועוד לפי שהאלהים יבקש את נרדף הבל נרדף מקין וישע ה' אל הבל נח נרדף מדורו ונח מצא חן בעיני ה' אברהם מנמרוד אשר בחרת באברם יצחק מפלשתים ראה ראינו כי היה ה' עמך יעקב מעשו כי יעקב בחר לו יה יוסף מאחיו ויכר ה' את יוסף משה מפרעה לולי משה בחירו ישראל מאומות וכך בחר ה' להיות לו לעם סגולה אף כאן שור נרדף מארי כשב מזאב עז מנמר אמר הקב"ה לא תביאו רודפים אלא נרדפים : **מועדי** ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש במדרש תלי' כה' אלהינו בכל קראנו אליו אמר רבי אושעיא אין לך אומה שמעכבת על אלוהיה כאומה זו שילד בשעה שהזקנים יושבים לעבר השנה הקב"ה מסכים על ידיהם והוא מסלים וגומר כל מה שישראל עושים ועליהם אמר דוד ע"ה אקרא אל אלהים עליון לאל גומר עלי אימתי בשעה שהסנהדרין יושבים לעבר ראש השנה ביום פלוני מיד הקב"ה מושיב סנהדרין של מלאכים ואומר להם לכו ונגמרו מה שהתלמידים נחרין אומרים לפניו רבש"ע בניך גזרו שיהא ראש השנה ביום פלוני מיד הקב"ה יושב באותו יום לדון עולמו שנאמר עלה אלהים בתרועה והכסאות מוצבות והספרים נפתחים וסנהדרין של מלאכים עומדים לפניו שנאמר חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב הלא מלמדים זכות אלו מלמדים חובה למה כי חק לישראל הוא ישראל גזרו חק ראש השנה והרי הוא משפט לאלהי יעקב שהוא המקיים גזרותם ומסכים עמהם הוי אומר אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי הדע לך שהוא כן שהרי כתיב יום תרועה יהיה לכם וכתיב אלה מועדי ה' אלה הם מועדי אמר הקב"ה אין לי מועדים אלא אלו שלכם ע"כ : **אלה** הם מועדי ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון. יש להקשות למה הזכיר כאן מצות שבת עם המועדים שהשבת אינו מועד ועוד שכבר הזכיר הרבה פעמים מצות שבת. הכוונה הכונה שהמועדים שאתם מקדשים אותם וקוראין אותם מקראי קדש לדעתכם אלה הם מועדי אבל השבת אינו לדעתכם שלא תקדשוהו אתם אלא שבת הוא לה' : **אלה** מועדי ה' לפי שלמעלה שהקרבן יפסד מצד הזמן ואמר שור או כשב או עז והיה שבעת ימים תחת אמו ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה לה' לזה סמך לו המועדים לפי שיש קרבנות מיוחדים בזמנים מיוחדים ואם יעשו אותם בימים אחרים יפסלו :

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה הטעם

שצוה הקב"ה לספור את העומר מפני שכל איש ישראל היה עסוק בקציר שלו וכל אחד בגרנו מאחרים ויעכבו עלייתם לרגל. ובמדרש פעם אחת משל לאחד שהיה חבוש בבית האסורים וצעק למלך להתירו אמר המלך להתירו ולתת לו בתו והיה מונה והולך עד בוא הזמן כך עשו ישראל בצאתם ממצרים אמר להם שיהיו בני חורין ויתן להם התורה שנאמר תעבדון את האלהים על ההר הזה. וי"א טעם אחר מפני שהעולם נעצר מפסח עד שבועות על התבואות והאילנות כדאיתא בפ"ק דר"ה מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח מפני שהפסח זמן תבואה הוא אמר הקב"ה הקריבו לפני עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות ומפני מה אמרה תורה הביאו שתי הלחם בעצרת מפני שעצרת זמן פירות הוא אמר הקב"ה הקריבו לפני שתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות אילן ומפני מה אמרה תורה נסכו לפני מים בחג מפני שחג זמן גשמים הוא אמר הקב"ה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה וכו'. ולפיכך צוה הקב"ה לספור ימים אלו כדי שתחזור לבר העולם ולשוב לפניו בתשובה שלימה ולהתחנן לו לרחם עלינו שיהיו התבואות כתקן.

כשתקנו חז"ל ולא אמרו בלבנה מראה נא את ה' אלהיו שנותן גשם יורה ומלקוש בעתו שבועות חוקות קציר ישמור לנו אלו שבע שבועות שבין פסח לעצרת :

ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך וגו'. יש ספקות בזה. אחד למה כפל זה שהרי אמר זה בעצמו בסדר קדושים תהיו באמר שם ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור ולקט קצירך לא תלקט וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט לעני ולגר תעזוב אותם :

הספק הב' אחר שאמר כאן פאה ולקט למה לא אמר גם כן וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט כמו שאמר בסדר קדושים. והשלישי הספק הג' אמרו רז"ל לעבור עליו בשני לאוין ונוכל לומר שהיה במשמע שמה שאמר בסדר קדושים ובקצרכם הוא דוקא אם לא עשה בתבואה מצות אבל אחר שעשה שם מצות בתבואה והם עומר ושתי הלחם התבואה הנשארת קדושה ואינה חייבת בפאה ולקט ולזה אחר שאמר בפרשה הזאת שני מצות שאמר והניף את העומר ואמר והקרבתם מנחה חדשה לה' ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים שהייתי אומר שפטור מלקט ופאה לזה הוצרך לומר סמוך לאלו המצות ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך בקצרך ולקט קצירך לא תלקט. ובזה הותר הספק השני שמה שלא אמר כאן וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט שבפטור שלא עשה כל כך מצות בענבים לא הוצרך לחזור כאן לאומרו. ואפשר לפרש עוד שמה שכפל לומר ובקצרכם אינו מצוה לבד רק ברכה שאמר אם תעשה אלו שתי מצות אני מבטיחך שכל כך יהיה ברכה בלחם שבקצרכם את קציר ארצכם לא תוכל לכלותו כמו שאמר והשיג לכם דיש את בציר באופן שתהיה מוכרח לעזוב אותו לעני ולגר ואמר אני ה' נאמן לאמת הבטחתי ושם בסדר קדושים אמר אני ה' לשכר ולעונש ולזה לא אמר כאן לקצור כמו שם אלא בקצרך לומר כל כך יהיה הקציר שלא תוכל לכלותו ולכן לא הזכיר כאן וכרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תלקט. אבל לר' עקיבא קשה למה לא הזכיר כאן ענבים שאמר מה ראה הכתוב ליתנה באמצע הרגלים פסח ושבועות מכאן ור"ה ויום הכפורים מכאן ללמדך שכל הנותן לקט שכחה ופאה לעני כראוי מעלה עליו הכתוב כאלו בנה בית המקדש ומקריב קרבנות לתוכו ע"כ. ומה שאמרו רז"ל לעבור עליו בשני לאוין אמת הוא ומה שאני אומר שהוא דרך ברכה הוא לומר שרמז הכתוב בכאן גם כן ברכה : **פרי עץ הדר** אחז"ל אתרוג אחד לולב אחד ג' הדסים ושתי ערבות ואיפשר לומר שכל זה במשמעות הפסוק פרי עץ הדר לשון יחיד כפות תמרים כפת כתיב ואע"פ שאינו מדוע לא אמר כף תמר אם כן היה במשמע שלא אחת ומ"ש תמרים לשון רבים לפי שהם זכר ונקבה ואם לא ינטעו כן לא יחיו כי גם בנטעים אחרים וגם בדומם יש זכר ונקבה : **ענף עץ עבות** פי' ענף עבות ועץ עבות שעץ עבות ר"ל שלשה ענפים ענף עבות ר"ל שיהיה כל ענף מחופה בעלין : **וערבי נחל** משמע שתי ערבות : **ויצא בן אשה ישראלית** והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וינצו במחנה ויקוב בן האשה הישראלית את השם ויקלל ויביאו אותו אל משה ויניחוהו במשמר לפרוש להם על פי ה'. בזה יש ג' ספקות :

הספק הא' במקושש אמר ויניחו אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו ולמה לא אמר כן במקלל ויניחוהו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו אלא לפרוש להם על פי ה' וחז"ל יודעים היו במקושש במיתה אבל לא פורש באיזו מיתה לכך ואמר כי לא פורש מה יעשה לו אבל במקלל הוא אומר לפרוש להם ע"פ ה' שלא היו יודעים אם חייב מיתה אם לאו : **הספק הב'** זה הדין היה ראוי למשה שידע אחר שאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת קל וחומר במברך את השם ונוכל להשיב שאין עונשין מן הדין והוא בקל וחומר : **הספק הג'** מה עשה לו הקב"ה שקלל שהקב"ה לא עשה לו שום רעה לשיברך את השם ומה תועלת לו בברכתו. והיתר כל הג' ספקות בהקדמה אחת שאחז"ל בן איש מצרי הוא שהרגו משה ואמרו הלהרגני אתה אומר מכאן אנו לומדין שהרגו בשם המפורש וידוע הוא שהיהודים כשמריבים זה עם זה אומרים אחד להבירו כל הרע שיודעים עד שלשה דורות וידוע שהישראלי אמר למצרי בן אותו שהרגו משה בשם המפורש ולכן בירך את השם וזה עשה להנקם משם המפורש הרי תשובה לספק הג'. ובזה הותרו הב' ספקות האחרים אם הספק השני הותר שמשה היה יודע הדין או בק"ו או מסיני אבל לא רצה לחייבו מיתה לפי שידע שיש בישראל דלטורין מלשינים מספרי לשון הרע ואם היה מחייבו מיתה היו אומרים לא הרגו אלא לפי שהרג לאביו רצה להרוג גם את בנו מצד שאמר הכתוב פוקד עון אב על בן או לפי שזה גואל הדם. ובזה הותר ג"כ הספק הראשון שלא אמר כי לא פורש מה יעשה לו שהרי פורש מה יעשה לו וידוע היה הדין אלא רצה משה שיתפרסם על פי הש"י והקב"ה יחייב אותו מיתה ולא על פיו : **איש כי יקלל אלהיו ונשא** חטאו יש להקשות. זה הפסוק מיותר שהרי אמר בסמוך ונוקב שם ה' מות יומת ואחר שיסקלוהו מה חטא ישא יותר מזה. התשובה שמי שבירך שם אלהים לא יכוונו שיאמר לדיין ברכתי או לנשיא או למלך שנקרא אלהים כנאמר הוא אלהי האלהים לכך הדין בינו לש"ית ואם כיון לש"ית ונשא חטאו אבל מה שפירש בפירוש ואמר ה' לא נקרא ה' אלא הקב"ה לכן מות יומת : **וסמכו** כל השומעים יש בזה ספקות : **הספק הא'** למה אמר במקלל וסמכו כל השומעים את ידיהם על ראשו ולא אמר כן בחייב מיתה אחרת אלא בזו : **הספק הב'** למה כתב בתורה חטא המקלל כי כוסה קלון ערום אלא היה לו לומר דין המקלל. והיתר הספק הא' לפי שהמעידים על חטא אחר אין צריך שהעדים יחזרו לעשות העבירה עצמה להעיד אבל בעבירה הזאת לא יוכלו להורגו עד שיאמר העד האחד המלות עצמם שאמר המברך והעד השני יאמר אף אני מעיד כמוהו לזה סמכו את ידיהם עליו לומר עונותינו על ראשך שהזרנו אנו לומר הגידוף עצמו שגידפת והיתר הספק השני שמכאן נלמוד דין המברך שצריך לפרש שם ה' ועוד לומר שחטא גדול כזה לא יעשה אלא פגום משפחה ממזר וכיוצא בו שנאמר והוא בן איש מצרי. וסמיכות זאת הפרשה לפרשיות של מעלה הוא שלמעלה אמר מעלת משמשי הש"י שהוא הכהן המקריב כמו שפירשתי ואמר וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב שמי שמשמש לש"ית הוא גדול מאד בעיני אלהים ואדם ולזה אמר גם כן מעלת הקרבן שהדורון שישלחו לש"ית ראוי שלא יהיה בו מום ושאר פסולים שיש בו. ואח"כ אמר מעלת הש"י עצמו שאמר שהקב"ה נותן שלימות בגופותינו ובנפשותינו אם נפשותינו אמר צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור שהמנורה רומזת להארת נפשינו ואם שלימות הגוף שנותן מזון לכל בריותיו ובפרט לנו ולזה סמך לו לחם הפנים שאמר ולקחת סולת ואפית אותה שתים עשרה חלות בא המקלל ואמר כל זה אינו כלום לא מקריב ולא קרבן ולא תנופות כלל ולזה בירך את הש"י לאמר לית דין ולית דיין :

פרשת בהר

שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור יש בזה שאלות:

השאלה הא' מה טעם למצות השמטה שיהיה בשנה השביעית שבת שבתון ולא שאר השנים:

השאלה הב' למה ענש עונש גדול בזאת המצוה כשלא קיימו אותה שאמר בסדר אם בחקותי אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואתם בארץ אויביכם אז תשבת הארץ והרצת את שבתותיה:

השאלה הג' דתנן במסכת אבות פרק חמשה גלות בא לעולם על עובדי ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל שמיטת הארץ מדוע ענש עונש גלות על שמיטת הארץ למה התנא אמר שעונש השמיטה גלות. וא"ת שהפסוק ענש גלות עליו אינו כן שלא אמר הפסוק שענש גלות עליו אלא על עבירות אחרות ואחר שגלו על עבירות אחרות אמר שאחר שהם בגלות אז תרצה הארץ את שבתותיה כראובן שהלך לדון וממון שמעון שהיה לו עברו אלפים לבניו והוליכוהו בבית האסורים ואחר שהוא בבית האסורים בא לוי ובקש מהדיין שלא יוציאהו מבית האסורים עד שיפרע לראובן לפי שהיה לו אלף לבנים שלוי לא היה טוען לפני הדיין שיפרע לו ממעון האלף לבנים שחייב לו אבל אחר שראה אותו בבית האסורים טען עליו שיהיה שם עד שיפרע לו גם כן ונקרא בלע"ז אינכארג"ו וכן לא אמר הפסוק שילכו בגלות בעון השמטות אלא בעונות אחרים אבל אחר שהם בגלות יהיו בו עד זמן כל השמטות שלא שבתה הארץ שאע"פ שיפרעו שאר השנות לא יצאו מגלות עד זמן כל השמטות שלא שבתה הארץ וראיה לזה שכל העונשים כולם שהזכיר בזאת הפרשה באו על העבירות שהזכיר בתחלת התוכחה שאמר ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה. ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם וגו' אף אני אעשה זאת וגו' ואמר אחר כל העונשים האלו שהזכיר ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם תאכלו ואמר עוד והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם לומר שהקללות שהזכיר יבואו בשביל ע"ז וגם מה שאמר ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם והשמותי אני את הארץ גם הוא יהיה בעון ע"ז ואמר על כל אלו העבירות ג"כ שילכו בגלות ואתכם אזרה בגוים והריקותי אחריכם חרב והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה ואחר כל זה אמר אז תרצה הארץ את שבתותיה א"כ כפי פשט הפסוקים לא בא גלות על עון השמיטה אבל התנא אמר שהגלות בא על עון השמיטה וחס אם בקיבל התנא כך או בקיבל פירוש הפסוק הוא זה ולזה אני שואל למה ענש גלות על השמיטה:

השאלה הד' מדוע לא ענשה התורה עונש על שמיטת כספים וגם התנא לא אמר עונש על שמיטת כספים. התשובה: לכולם בהקדים הקדמה אחת והיא שיש שלשה מינים נבראים בעולם אין עוד. בעל טבע. בעל רצון. בעל בחירה: בעל טבע הוא אותו שאינו יודע מה פועל ואין מכיר בפעולתו כגון היסודות והדומם המורכב מהם והצומח כהאבן שנופלת מלמעלה למטה אינה מכרת ואינה יודעת אם נופלת או לא ומה טובה וכן האילנות והעשבים הצומחים אין יודעים ואין מכירים אם צומחים או אין צומחים ואם הם רעננים או יבשים ואין יודעים הפעולות שיש בהם. בעל רצון הוא אותו שיודע פעולתו הפרטית ופעולות פרטיות אבל אינו יודע כללות הפעולות וכללות הדברים והם הבעלי חיים הבלתי מדברים שמבינים הפרטים לא הכללים והם נקראים בעלי רצון כמו שנתבאר במקומו. בעלי בחירה הוא אותו שיודע הפעולות הפרטיות וגם יודע הדברים הכוללים וזהו האדם שהוא חי מדבר וזהו שאמר עיני כל אליך ישברו ואתה נותן להם את אכלם בעתו אלו הם בעלי בחירה שהם מיחלים לה' ואמר פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון הם הבעלי חיים הבלתי מדברים שהם בעלי רצון וצריך שנדע עוד שבעלי רצון יש להם הדמות מה עם השי"ת שהקב"ה יודע הפרטים ומשגיח בהם וזהו סוד צער בעלי חיים מן התורה ובעלי בחירה יש להם הדמות עם הקב"ה בפרטים גם בכללים שהקב"ה יודע הפרטים גם הכללים עוד צריך שנדע שלכן הבעלי טבע משועבדים לבעלי רצון כמו שאמרו במעשה דאלכסנדרוס מקדון שאומר לו [illegible] אדם רשעים אין הגשמים באים בשביל בני אדם אלא בשביל הבהמות וז"ש אדם ובהמה תושיע ה' אדם בעבור הבהמה תושיע ה' הנה שהקב"ה נותן מטר שהוא בעל טבע בעבור בעלי רצון ולזה אמרו כי השחית כל בשר את דרכו על הארץ אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין לשאינם מינם. הכלל בעלי הטבע משועבדים לבעלי רצון ולבעלי בחירה אבל יש הפרש ביניהם שבעבור הבעלי רצון מתקיימים בעלי הטבע בפעולתם ובעבור בעלי בחירה מתחזקים. פירוש בעלי טבע שהוא הארץ בעבור הבעלי חיים שהם בעלי רצון מתקיימים בטבעם שעושים פעולתם כפי הטבע והוא שיבואו גשמים בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו אבל בעבור הבעלי בחירה לא די שמתקיימים אבל שהן יותר שמתחזקים מאד לעשות פעולתם יותר גדולה מטבעם. ודע שבעל מאמר שאומר עד אשר יבואו ימים שלא תמצא חפץ בהם אמרו ז"ל אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה פי' הרמב"ן שיבטל הבחירה וחס הסך סברתי שאני שמשי הבחירה במעלה גדולה וכתב רלב"ג בשאלה מדוע לא עשה הקב"ה את האדם שיהיו כל פעולותיו טובות ולא יהיה פועל רעה הוא כשואל בהאדם לא יהיה אדם כאם כן יהיה מלאך אלא אין הכוונה אלא שכמו שעכשיו בעולם הזה נוטים הכל או רובם ליצר הרע יהיו אז נוטים ליצר הטוב ויהיה קצתם טובים וקצתם יותר טובים אבל הבחירה לא תוסר ובעבור שהבחירה היא ענין גדול ובשבילה יתחזק הטבע לעשות פעולתו יותר גדולה מטבעה צריך שנשאל אימתי יהיה זה. והתשובה זה יהיה בימות המשיח ומי אמר לנו רז"ל אמרו כן במה שאמרו עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאמר יהי פסת בר בארץ פי' לחם ממש אבל בלא טורח וכן כלי מילת ולזה תקנו המוציא לחם מן הארץ. ויש להקשות והלא הקב"ה אינו מוציא לחם אבל מן הארץ שהמטה מינים הם החטים והשעורים ואלו ההמטה מינים כשהם שבלים נקראים תבואה בכל מקום ולאחר שדשין חורין אותם נקראים דגן וכשטוחנין אותם ולשין את הקמח ואופין אותם נקראים פת וכן כתב הרמב"ם בספר אהבה וידוע שפת ולחם הכל אחד ואם כן היאך תקנו המוציא לחם מן הארץ שהקב"ה אינו מוציא לחם מן הארץ אלא תבואה והאנשים במלאכות שעושים בשבילם עושים לחם אלא הכוונה שתקנו כך בעבור שעיקר הודאתנו הוא לימות המשיח והיי כעולם הזה הוא הבל לכן תקנו המוציא לחם מן הארץ לרמוז לזמן ההוא שיוציא הקב"ה לחם אפוי ממש מן הארץ ולזה רמז השמיטה

שלא ילמדו להרוס ולזרוע ולזה אמר שדך לא תזרע וכרמך
לא תזמור שלא יהיה צריך לימוס השביח זה שהארץ מעצמה
תוציא להם גמור ולכן מי שאינו שובת מכחיש השביח ולזה
נתן לו הפסוק עונש וגם התנא נתן לו עונש גדול
כאמרו גלות בא לעולם על שמיטת הארץ לפי שהשמיטה
הוא גאולה שיבוא לגאול ישראל והשמטה רומז אליה
ואם ישראל כפרו בשמיטה כפרו בשביח והכופרים
בשביח ראוי שלא יבוא לגאול אותם ושיהיו בגלות ואח"כ
יפה מאד אמר התנא גלות בא לעולם על שמיטת הארץ
אבל שמיטת כספים אינו רומז לזה אלא למה שנמשך
מזה פירוש שמגיד שהשפעת הארץ יהיה גדול מאד לא
יהיו צריכים המלוים לתבוע ללווים ולכן לא ענש בו לפי
שזה הוא מקרה לעלם והמקרה לא השם התנא להעמיסו
והתורה לא נתנה לו עונש שעל המקרה לא השם כל כך
לתת לו עונש בפירוש שבמיטת הארץ הוא עלם ושמיטת
כספים הוא מקרה לשמיטת הארץ ובזה הותרו כל השאלות
וכל הספקות והוא עמן הטוב :

את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה' כל מקום
שנאמר אני ה' לאומר המצוה לשכר גדול או לעונש
גדול ולפי ששתי מצות אלו חמורות אמר בהם אני ה'
שהמלך שמצוה לעבדו ואומר לו עשה כך אני המלך המצוה
הוא לחזק הצווי לעונש גדול או לשכר גדול וכן במדרש לא
ולמד מאן שהכין של מצות כשאמר פרעה אני פרעה כמה
גדלו ונתן לי שכר שנאמר ויסר פרעה את טבעתו הקב"ה
שאמר על כל מצוה אני ה' ע"א כ"ו ללמדך שאין קצבה
למתן שכרה פירוש שכל המצוה שאמר בה אני ה' יש בה
שכר מעם ולזה הזהיר שלמה ע"ה שנשמור כל מצוה
שהזכיר בה אני ה' שהוא דבור המלך זהו שאמר אני פי
מלך שמור :

פרשת בחקותי

אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם
ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה והשיג
לכם דיש וגו' בזאת הפרשה יש ספקות :

הספק הא' שנראה מזה ששכר המצות הוא בעולם
הזה ואינו כן שהעולם הזה הבל וריק
וכמו שאומר בספר קהלת ואין ראוי שהמצות שהם
קדושות ורמות גדולות ונוראות בשמים יהיה השכר בעולם
ההבל שהיום כאן ומחר בקבר :

הספק הב' שאמר וחרב לא תעבור בארצכם והכוונה
אפילו חרב של שלום לפי שלא היו צריכים
ישראל חרב שנאמר מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף
בישראל ואם כן איך אמר ורדפתם את אויביכם ונפלו
לפניכם לחרב שאין להם חרב :

הספק הג' שאמר ורדפו מכם חמשה מאה ומאה
מכם רבבה ירדופו וכי כך הוא המנין
שהמנין הוא חמשה מאה ומאה מכם אלפים ירדופו :

הספק הד' שזאת הפרשה שלא כסדר שהתחיל בגשמים
ושפע המזונות ואח"כ בשלום ונצחון האויבים
מה שאמר ונתתי שלום בארץ ורדפתם את אויביכם ורדפו
מכם חמשה מאה ואחר כן חזר על הראשונות ואמר
ואכלתם ישן נושן שזה הפסוק היה מקומו למעלה בשפע
גשמים והתבואות . התשובה לראשונה שהקב"ה רצה
להוליך עם ישראל הדרך שהאב מוליך עם בנו לשיעסוק
בתורה כשהוא קטן אומר לו לך לבית המלמד ואתן לך מן
הרמונים ומן התאנים ואחר שאינו כל כך קטן אומר לו
שילך ללמוד ואתן לך זהוב א' ואח"כ אומר לו לך ללמוד
ואתן לך מלבוש כשהוא גדול אומר לך ללמוד ושיהיה שלם
הבא ואח"כ אומר לו האמת לך ללמוד בעבור מעלת הקב"ה
שברא העולם ועשה לנו את הגשם הזאת לא תכלית שום
שכר וכל זה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וכן הקב"ה אמר
בתחלה אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו אתן לכם
לחם ופירות גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה
יתן פריו ואח"כ אמר ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין
מחריד ואח"כ ורדפתם את אויביכם ובסוף אמר לכם
האמת ונתתי משכני בתוככם והתהלכתי בתוככם אטייל
עמכם בגן עדן ואמר עוד האמת והייתי לכם לאלהים
בעבור מעלתי ועצמותי ואתם תהיו לי לעם שעבד המלך
ראוי למות בעבודתו בעבור מעלת המלך עצמו וזה הדרך
עצמו הולך בסדר עקב תשמעון ולזה אמר שם וידעת
עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך
הכוונה זה שאמרתי הוא שהוליך עמהם בברכות הדרך
שהאב מוליך עם בנו ואמר אם בחקותי לומר החוקים אין
אדם עושה אותם בעבורם שהרי אין להם טעם אלא
בעבור הקב"ה שמצוה אותם אבל המצות עושה אותם
האדם בעבור הקב"ה המצוה ובעבור המצוה בעצמה שהרי
יש לה טעם ולז"א ואת מצותי תשמרו בעבורי ועשיתם
אותם בעבור המצות בעצמם וזהו טעם ועשיתם אותם
אחר אמרו ואת מצותי תשמרו עוד אמר תשמרו כמו
ואביו שמר את הדבר שצריך להמתין האדם למצוה ולא
המצוה לאדם שזריזין מקדימין למצות וזהו שאמר שומר
מצוה לא ידע דבר רע וכמו שאחז"ל אעירה שחר אני
מעורר השחר ואין השחר מעורר לי . ואמר מצותי תשמרו
תמתינו ואח"כ כשיבא זמנם ועשיתם אותם . ולפי שמרבה
נכסים מרבה דאגה ויבאו גזלנים ונתתי שלום בארץ
ועוד שאפילו שחרב לא תעבור בארצכם ולא יהיה להם
חרב עכ"ז ורדפתם את אויביכם ונפלו לפניכם כאלו
יהיה לכם חרב ולא עוד אלא ירדפו מכם חמשה מאה .
ולקושיית המנין נראה שישראל הנלחמים בראשונה צריך
שיהיו כמות אלה כאלה ויעשה הקב"ה גם שינצחו ישראל
ואחר שנצחו ולוחמים עוד במלחמה עצמה אין צריך שיהיו
כל כך ישראל בכמות אלא אפי' יהיו מועטים ואח"כ יותר
מועטים ינצחו . וזהו שאחר שהתחילו ישראל לנצח מתחיל
לב הגוים להשבר ואח"כ נשבר יותר ולזה אמר ורדפתם
את אויביכם כמות אלו כאלו ואח"כ ורדפו מכם חמשה
מאה ואח"כ ומאה מכם רבבה ירדופו . וא"ת שאם ישראל
לוחמים מועטים לפי שישראל מועטים אינו כן אלא
והפרתי אתכם וכל כך תהיו פרים ורבים עד שאע"פ
שאמרתי שיהיו לכם ריבוי מזונות עד שישיג דיש את בציר
ובציר את זרע עכ"ז לא יספיק לכם הלחם והיין של שנה
זו ותהיו צריכים לאכול משל השנים שעברו ואכלתם ישן
נושן . וא"ת שיהיה משפט לא יהיה וישן מפני חדש תוציאו
ולא ישבעו היכן מפני החדש ובזה הותרו כל הספקות .
ויוכל לומר עוד בסדר אלו הברכות לפי שיש ארבעה כתות
של בני אדם במדינת יש עובדי אדמה ויש בעלי מלחמות
רגליים ופרשים ויש בעלי תורה חסידים קדושים יש אנשים
שאינם לא זה ולא אותו אלא עשירים שלוים ושקטים
האוכלים למעדנים ובעלי מלאכה . ולכת הראשון שהם
עובדי אדמה אמר ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ
יבולה ועץ השדה יתן פריו . לעשירים והתוגרים בעלי
מלאכה ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין מחריד . לבעלי
מלחמה אמר ורדפתם את אויביכם ורדפו מכם חמשה
מאה ומאה רבבה ירדופו . לבעלי תורה אמר ונתתי משכני
בתוככם

בתוככם והתהלכתי בתוככם: **ואם** לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחוקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי באלו הפסוקים יש ספקות:

הספק הא׳ למה הוצרך כל כך היה מספיק שיאמר ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה מה צורך ואם בחוקותי ואם את משפטי:

הספק הב׳ איך אמר במשפטים געילת נפש שאמר ואם את משפטי תגעל נפשכם שהרי המשפטים השכל גוזר בהם: **הספק הג׳** למה חזר לומר לבלתי עשות את כל מצותי שכבר אמר ולא תעשו את כל המצות האלה:

התשובה נכון נראה לי שלאחד מארבעה סבות לא יעשו מדינה אחת מה שיצוה המלך להם. האחת בעבור שיחשבו שהמלך לא ישגיח עליהם מצד שיש לו מרדות אחרות ועניני המלוכה רבים ונכבדים כי רבה היא. הב׳ בעבור שמצוה להם דברים חוץ מן השכל וחושבים שמצד קלות דעתו צוה כן. הג׳ לפי שמצוה עליהם צוויים רבים מאד ומכביד עליהם עולו במיני מסים וארנוניות מגדם כלו והלך ובמלחמות בסכנת גופם ודברים קשים מצד ריבויים. הסבה הרביעית לפי שהבאים למרוד במלכם לגמרי. כנגד הא׳ אמר ואם לא תשמעו לי הכוונה לי בעבורי שתחשבו שאיני משגיח בכם ולכן לא תעשו כל המצות האלה. כנגד השני אמר ואם בחקותי תמאסו שהחקים אין להם טעם ואין השכל סובלן. כנגד הג׳ שמצוה להם צווים רבים אמר ואם את משפטי תגעל נפשכם ואין הגעילה מצד המשפטים בעצמם אלא מצד ריבוי המשפטים והמצוה לבלתי עשות את כל מצותי. כנגד הד׳ אמר להפרכם את בריתי שרוצים למרוד בו ולפרוק עול התורה והמצות מעליהם ולזה נתן להם עונש מדה כנגד מדה כנגד הא׳ להענישם עליו אמר אף אני אעשה זאת לכם כמו שאמר לי שאמר ואם לא תשמעו לי כן אמר לכם שאמר אף אני אעשה זאת לכם ובעבור שמחשבתכם היא שאיני משגיח והפקדתי עליכם בהלה שאמר והפקדתי שפירושו זכירה והשגחה כמו פוקד עון אבות. כיון אפקיד רוחי שאתם חשבתם עלי רעה שאיני משגיח אני אשגיח עליכם לרעה והבהלה שאתם אומרים עלי יהיה עליכם ולא יהיה בהלה מצד מלחמות עלי לשאהיה בלתי משגיח:

את השחפת ואת הקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש. יש לשאול למה אמר בשחפת וקדחת מכלות עינים ומדיבות נפש ולא אמר כן בקללות שיזכיר אחרי כן שהם יותר קללות נמרצות מאלו. ונראה שהכוונה לפי שהשחפת פירושו נפיחה כמו שפרש״י ואמרו חכמי הרפואה שהשיקוי עם קדחת הוא רע מאד פירוש שאם בא השיקוי ואחר כך בא הקדחת רעה מאד לפי שלא בא אלא לסבה חזקה מאחר שבא הקדחת אחר חולי שהוא קר ולא שהוא הפך הקדחת ואם בא הקדחת ואח״כ השיקוי השיקוי הוא רע שלא בא השיקוי אלא לסבה חזקה וגם לפי שבכל ענין שיקוי עם קדחת רע מאד לפי שצריך תרופות הפכיות ומה שיועיל לזה יזיק לזה ולזה אמר בהלה שיבהלו הרופאים ברפואתו והם מכלות עינים ומדיבות נפש ולזה אמר בו ונתתי פני בכם פירוש השגחתי יהיה בכם ועונש. כנגד הב׳ שהוא אם בחקותי תמאסו אמר ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם ושברתי את גאון עוזכם לפי שהמואס בדבר אחד הוא מצד גאותו וגאונו וחושב שהדברים מאוסים בערכו ואינו מחשיבם לכלום ולזה ושברתי את גאון עוזכם ונתתי את שמיכם כברזל ועם כל זה לא יהיה מטר ואת ארצכם כנחושה וזה לפי שמאסו בחקים יבוא להם דבר שהוא כחוק שאחר שיש אדים לעשות עננים ראוי שיהוו ג״כ אידים להגשים ועכ״ז לא יבואו גשמים ולא תתן ארצכם יבולה שאפילו האדמה לא יחשיב לכם לכלום לתת לכם יבולה ועץ הארץ שאין בו אלא נפש הצומחת לא יחשיב לכם לכלום לתת לכם פריו. ועונש כנגד הג׳ שהוא ואם את משפטי תגעל נפשכם שמגעלין במשפטים ובמצות מצד ריבויים לזה אמר בזאת והשלחתי בכם את חית השדה ושכלה אתכם והמעיטה אתכם כמו שאתם אוהבים השלים בריבוי המצות גם כן אני אין חפץ בריבוי שלכם והיו מועטים. ועונש כנגד הד׳ שאין השלים במצות מצד שרוצים למרוד במלכם לגמרי ולפרוק עול התורה ומצות מעליכם והוא שאמר להפרכם את בריתי אמר ואם באלה לא תוסרו לי והלכתם עמי קרי והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית ומצד החרב שבא עליכם מחוץ לעיר ונאספתם אל עריכם ושלחתי דבר בתוכם יבוא דבר באופן שמחוץ תשכל חרב ובעיר דבר שבגלל החרב הוא ליכנס תוך העיר ובגלל הדבר לצאת חוץ לעיר ולכן יבוא חרב והדבר לשלא יהיה לכם מנוס הגלה ועוד יבוא לכם מצד המצור שלא יבוא מזון לעיר להם ובשבור לכם מטה לחם ואמר לשון שבירה לפי שהם בטלו הברית ושברו אותו ואחר שסיים כל אלו הד׳ אמר ואם בזאת לא תשמעו לי ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם עכשיו נתן קללות גדולות שאין בכל הארבעה הנזכרות קללות כאלו לפי שעברו כל הארבעה מיני קללות ולא לקחו מוסר לכן אמר עתה קללות נמרצות והוא ואכלתם בשר בניכם ובשר בנותיכם ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם ולזה אמר גלות בזאת אחר שעבר כל ארבעה מיני קללות וכולם ג״כ התראות לאלו הקללות שהזכיר בזו ולז״א בזו והפצתם בגוים: **והתודו** את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי אף אני אלך עמם בקרי. יש מקשים אחר הוידוי למה ילך בקרי. והתשובה לפי שהם מתודים בפיהם והלב עקוב בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ושקו בפיהם תשלמנו פתלתול ועקש לבנו וזהו שאמר והתודו את עונם במעלם אשר מעלו בי הוידוי הוא עם המעל והעבירות בידם לא סרו מתאווים והוא כטובל ושרץ בידו והטוב בהודוי עצמו אינו שלם שלפי שבאו עליהם קללות כל כך נמרצות עד שאומרים נמנע הוא שחטאתינו גדלו כל כך לשיבאו עלינו כל כך קללות אמת הוא שחטאנו אבל לא הספיקו לבוא עלינו כל אלו הקללות אלא שהקב״ה הגדיר עונותינו עם עונות אבותינו ולכן באה אלינו הצרה הזאת וזהו הוא שאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם במעלם אשר מעלו בי כמה ואבותם ולזה אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ איביהם ויכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם פירוש שיאמרו בעבור עונם לבד באו להם כל הצרות:

והשימותי את מקדשיכם אף בשעה שהם שוממין בקדושתן הם עומדים וכן במדרש תלים אף שחרב בהמ״ק אין השכינה זזה ממקומו שנא׳ ה׳ בהיכל קדשו ה׳ בשמים כסאו אף ע״פ שכסאו בשמים השכינה בבית המקדש וההיכל בקדושתו עומד שנאמר והיו עיני ולבי שם כל הימים ואמרו לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי שנאמר הנה זה עומד אחר כתלינו:

וכשלו איש באחיו בשעת אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זה לזה וכן בעכן ואמרו רבותינו ז״ל למה נמשלו ישראל לאגוז מה אגוז אתה נוטל אחד מן הכרי כולן מתגלגלין זה אחר זה כך לקה אחד מהם כולם מרגישים

וזכרתי את בריתי יעקב וגו' נאמר זכירה באברהם וביעקב ולא ביצחק באפרו צבור ומונח ע"ג המזבח:

וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם לא הזכיר ביעקב אף לפי שמטתו שלימה. וע"ד הקבלה יש הפרש גדול בין לשון אף ללשון גם אף מדת הדין גם מדת רחמים מלשון גמילות חסדים נכתב יעקוב מלא ט' מלוא בה' מקומות שנכתב יעקב מלא ובה' מקומות נכתב אליהו חסר דרז"ל יעקב נטל אות אחת משמו של אליהו ערבון עד שיבוא ויבשר לבניו. בברכות התחיל באלף אם בחוקותי וסיים בתיו קוממיות לומר שאין הברכות לישראל אלא כשיקיימו התורה מאלף עד תי"ו. ובקללות התחיל בוא"ו ואם לא תשמעו ומסיים כל הפרשה בה"א בהר סיני ביד משה והוא חצי השם מבוש ממו אגבי נגרה:

איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' בכאן יש ארבעה ענינים עד סוף הפרשה אחד פרשת ערכין שנא' איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה' והיה ערכך הזכר מבן עשרים שנה ועד בן ששים שנה והיה ערכך חמשים שקל בשקל הקדש וגו'. פרשה שניה פרשת תמורה שאמר בה ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב. הענין השלישי ערכי השדה שאמר בה ואם משדה אחוזתו יקדיש איש לה' והיה ערכך לפי זרעו זרע חומר שעורים בחמשים שקל כסף. הענין הרביעי המעשר שאמר וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש לה': **לא** יבקר בין טוב ובין רע ולא ימירנו באלו הענינים יש ספקות:

הספק הא' מה קישור יש לאלו הד' ענינים עם המוסר או עם פרשת הפקודים שאחריהם שנראה שאין להם קישור לא עם המוסר ולא עם הפקודים:

הספק הב' למה כפל ואמר בפרשה הב' שהיא פרשת תמורה לא יחליפנו ולא ימיר אותו ובפרשת מעשר לא כפל אלא אמר לא ימירנו ולא אמר לא יחליפנו:

הספק הג' למה בפרשת תמורת הקרבן אמר טוב ברע או רע בטוב ובענין המעשר לא אמר כן אלא לא יבקר בין טוב לרע. התשובה לראשונה הקישור שיש לפרשה הא' שהיא פרשת ערכין עם המוסר שכל איש ישראל שרואה עצמו בצרה ראוי לו לשוב בתשובה ויתענה ויתפלל וידור נדרים לה' אם יוציאהו הקב"ה מאותה צרה כמו שעשה יונה במעי הדגה שאמר אשר נדרתי אשלמה וחנה על בנה ולפי שפרשת המוסר היא צרה גדולה לישראל ובפרט שאמר שיהיו גולים בארץ אויביהם ראוי שיאמר כל איש ישראל אני פודה עצמי משבויי וערכי עלי ולכן סמך פרשת ערכין למוסר. עוד נמשכים מענין המוסר ג' רעות והוא כשאמר בו ואתכם אזרה בגוים. הרע הא' שמאהר שאמר כן אם כן החליף הקב"ה לישראל באומה אחרת ועזבנו ולקח ה' לעם האומה שאנו בגלות עמה. הרע הב' שאחר שזרה אותנו בין עע"ז אם כן בהכרח יתקיים בהם ועבדתם שם אלהים אחרים. הרע הג' שאנו חונה שלא יחליף לנו באומה אחרת א"כ שאנו גולים בארצותם לפאות האומה ההיא הטובה מישראל ואנו פחותים בערכם. הרע הד' שאחר שנתן ארץ ישראל לאומה אחרת לא תשוב. עוד לנו שהרי נתנה להם. לרע הא' אמר פרשת תמורה שאמר בה לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב לומר שלא יחליף הקב"ה לישראל לא באומה רעה ממנה ולא אפי' שיהיה טובה ממנה. לרע הב' שהוא שיעבדו ע"ז בהיותם בגלות אמר ענין המעשר שהוא רמז לבי"ת שהוא עשירי ולזה אמר וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש לא יבקר בין טוב לרע ולא ימירנו ובפרשת תמורה אמר טוב ברע או רע בטוב ובמעשר לא אמר אלא לא יבקר בין טוב לרע הטעם שבשאלת בישראל שלא יחליף לנו הקב"ה באומה אחרת נופל בטוב לא יחליפנו טוב שהוא ישראל ברע שהיא אומה אחרת וגם לא ימירנו רע שהוא ישראל כשעושין עבירות וע"ז בטוב שהוא אומה אחרת אם יעזבו ע"ז ויעבדו את ה' אותה האומה אפילו הכי לא ימירנו אבל בבי"ת שלא נחליף אותו שהוא טוב ברע שהוא ע"ז מותר אבל רע שהוא ע"ז בטוב שהוא הקב"ה טוב וראוי שתחליפנו ואיך יאמר או רע בטוב ה"ו ולכן אין ראוי שנאמר בו אלא לא תעשה חילוף בעבודת הבי"ת בין שתבא לך טובה בעבודתו בין שתבא לך רעה ח"ש לא יבקר שבקר הוא לשון ביקור שהאדם מבקר ומבדיל בין הדברים ובין הנוגעים עם האור ובערב מתערבבין הצורות ולכן כפל בקרבן לא יחליפנו ולא ימיר לפי שיש בזה ב' חלוקות טוב ברע או רע בטוב אבל בבי"ת אין בו רק חלוקה א' שהוא טוב בע"ז שהוא רע ולזה לא עשה בו חלוקות אלא אמר בין הטובה שבא לך מעבודתו או רעה לא ימירנו. לרע הד' שהוא בארץ ישראל לא תחזור לנו אמר שדה אחוזה שאמר בה בשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו לאשר לו אחוזת הארץ לומר שארץ ישראל תשוב לנו בימות המשיח. לרע הג' שאמר שאנו גולים בארצותם אם כן הם הטובים ממנו לזה סמך לו פרשת הפקודים שהמונה הדבר מגיד חשיבותו מונה אותו וזהו שאז"ל ישראל נמשלו לעשירים חטים אדם שהולך לגרם מונה חטין כמה כורים יש בו כמה שאים יש בו ואינו חושש למנות התבן והקש כך הקב"ה מונה את ישראל ומניח שאר האומות כמו שמונה הכוכבים שנאמר שאו מרום עיניכם וגו' זהו דעתי בהתרת כל אלו הספקות:

סליק פרשת ויקרא

במדבר

אחרי שביאר תורת כהנים בספר ויקרא ביאר בספר
הזה המצות שנצטוו בענין אהל מועד והגביל
המשכן בהיותן במדבר כאשר הגביל הר סיני בהיות שם
השכינה ואמר והזר הקרב יומת כאשר אמר שם כי סקול
יסקל וגו' ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו כאשר
אמר שם פן יהרסו אל ה' לראות וגו' ואיך יהיה משמרת
המשכן וכליו ואיך יחנו סביב וכל זה למעלת המקדש כמו
שאמרו אינו דומה פלטרין של מלך שיש לו שומרים לפלטרין
שאין לו שומרים:

פרשת במדבר

נסמכה פרשה זו של חומש הפקודים לפרשת תמורה
שלמעלה. אמרו במדרש ללמדך מה הקב"ה
יחיד ואין לו תמורה שנאמר אין קדוש כה' כי אין בלתך
כך לא ימיר ישראל באומה אחרת וזה הוא שאמר דודי לי
ואני לו אל תמירוני כשם שאיני ממיר אתכם אתם קראים
לאו כשם שאין ממירין בהמה בבהמה כך איני ממיר
אתכם. ועוד במדרש מאשר יקרת בעיני נכבדת יקר אתה
בעיני שלכל האומות לא נתתי להם מנין ולך נתתי מנין.
משל למלך שהיו לו גורנות רבות וכולן מלאין תבן וקש
ולא היה מדקדק במנין היתה לו גורן אחת מלאה חטים
אמר לבן ביתו מנה לי כמה כורין יש בה. המלך זה הקב"ה
הגורן אלו ישראל שנאמר מדושתי ובן גרני. התבואה שיש
שם קדש שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתה בן ביתו
זה משה שנאמר בכל ביתי נאמן הוא כך האומות עובדי
ע"ז נמשלו לתבן וקש שנאמר יהיו כתבן לפני רוח. וכתיב
והיה עשו לקש. אבל ישראל חטים ברורים. הם צדיקים הם
שנאמר ועמך כולם צדיקים לפיכך הוא מדקדק במנינם.
ויש לשאול מה צורך בזה המנין ורז"ל אמרו מתוך חבתן
לפניו מונה אותם כל שעה. כשיצאו ממצרים מנאם וכשנפלו
בעגל מנאם וכשבא להשרות שכינתו ביניהם מנאם וכשמונה
לפי שיש ג' מיני אהבות אהבת הטוב אהבה שנעשית כאהבת
הבן לאב ואיש לאשתו. אהבה יחסית. כאהבת המלך עם
עמו לפי כשיכנס תחת אחד שהמלך יאהב לעם בשידין להם
דין אמת וישמרם שילחמו עליהם והעם יאהבו למלך
בשיעבדוהו ויכבדוהו. כנגד אהבה שנעשית אמר כשיצאו
ממצרים מנאם שנאמר בני בכורי ישראל. כנגד אהבת
הטוב אמר כשנפלו בעגל מנאם שחזרו בתשובה במשה
רבינו ושבט לוי לבד הרגו לפי שרצו ושש מאות אלף רגלי
לא הרימו יד למשה ושבטו כרחל לפני גוזזיה נאלמה ולכן
הזכיר התורה עון העגל לא לשיהיה דבה רעה על ישראל
לשמצה בקמיהם אלא לסורות התשובה הגדולה שעשו
ואמר כשרצה להשרות שכינתו ביניהם מנאם שבאחד בניסן
הוקם המשכן ונסמך בחדש השני שהוא אייר באחד
לחדש מנאם זאת היא אהבה יחסית שרצה למלוך על ישראל
והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם ומלבד האהבה
הקב"ה לישראל שזה מנאם עשה עיקר גדול מזה המנין
שבעמידים החשובים כאלו שיעשו עיקר מן הזמן שיהיה
הגון וכן צריך מקום הגון ולזה אמר מקום הגון במדבר
סיני ששם קבלו התורה ואם הזמן עדיין לא נכנסו מפני
מצרים ולז"א בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וגם
שנמנין החשובים באו את ראש כל עדת בני ישראל והממנים
אותם חשובים תפקדו אותם לצבאותם אתה ואהרן וגם
לפי מי שנעשה המנין הוא חשובין ואתכם יהיו איש איש
למטה ואע"פ שגם הם ג"כ מונין הרי המשה נשיאים להביא'
ולזה אמר ואלה שמות האנשים לראובן אליצור וגו' והיה
מספיק שיאמר ואתכם יהיו נשיאי השמות מה צורך להאריך
בשמות אלא שזה לחשיבותם ולזה אמר אח"כ ויקח משה
ואהרן את האנשים האלה אשר נקבו בשמות שאשר נקבו
בשמות מיותר אלא רמז מה שאמרתי לומר ויקח משה את
האנשים האלה אשר נקבו בשמות שמן הראוי לא היה
לנקבם בשמות אבל לפי שהם נכבדים נקבו בשמות הרי
התנאי האחד התנאי האחר ואת כל העדה הרי החשיבות
העדה הקהילו הרי חשיבות המונים באחד לחדש השני הרי
חשיבות הזמן ויפקדם במדבר סיני הרי חשיבות המקום
ובזה חזר לרמוז החמשה תנאים בשעת המעשה. עוד
תנאי שני שמיד מנו כמה בתי אבות יש בשבט המשל עשרה
בתי אבות יש בשבט ואח"כ מנו כל המשפחות שיש בכל בית
אב בבית אב פלוני עשרה משפחות ובבית אב פלוני חמשה
משפחות במשל ואח"כ מנו כל האנשים שיש בכל משפחה
ובזה ידעו כמה אנשים יש בשבט ההוא הרי שמנו
המשפחות והבתי אבות וכל השבט כמה אנשים יש בו
ואח"כ כל ישראל וזהו שאמר שאו את ראש כל עדת בני
ישראל הרי כללות כל ישראל למשפחותם הרי המשפחות
לבית אבותם הרי בתי אבות ואתכם יהיו איש איש למטה
הרי השבט כמה אנשים יש בכל שבט. וכן אמר אח"כ לבני
שמעון למשפחותם הרי המשפחות. לבית אבותם הרי בית
אב. פקודיהם למטה שמעון הרי כל המטה כמה אנשים
יש בו. ואח"כ בכלל כל ישראל אלה הפקודים אשר פקד
משה ואהרן שש מאות אלף וגו'. וזה לומר שאפשר הוא שימנו
כל האנשים שיש בכל השבט בלא שימנו הבתי אבות כמה
הם. והמשפחות כמה הם. ולא רצה אלא למנות הבתי
אבות והמשפחות לחשיבותם ולאבתם. ואו"ת מה היא
התנה החשובה שאחר שכל איש ואיש נמנה מפי משה
ואהרן הרי שושגח מהנביאים הגדולים האלה ובאמצעותם
ישגחו מהשי"ת ואו"ת שיהיו נמנין לגולגלותם יש בזה טוב
אחד ורע. אחד טוב אחד שיושגח כל אחד מפי הנביאים
רע אחד שיהיה בהם נגף ואם יהיו נמנים במחצית השקל
יש בזה טוב א' ויש רע אחד הטוב הוא שלא יהיה בהם
נגף הרע שלא יושגחו מהנביאים ולכן כתבו שמותם
ובכתיבת השמות מנו משה ואהרן השמות ובזה כבר הושגחו
כאלו הם בעצמם יהיו. נמנין אחר שהשמות רומזים אליהם
וגם לא יהיה בהם נגף וזהו שאמר במספר שמות כל זכר
לגלגלותם פירוש שמנו השמות ולא יושגחו כאלו נמנו
לגלגלותם שכפי פשוטו קשה שימנו לגלגלותם שהרי אמר זה
יתנו כל העובר על הפקודים מחצית השקל ולא יהיה בהם
נגף הרי סבה אחת לזה המנין שהיא לשיושגחו. והסבה
השנית לפי שרצה הקב"ה שיכנסו לארץ מיד ולז"א כל יוצא
צבא בישראל למלחמה. הסבה השלישית שהיו רבוא היו
ליצני הדור אומרים שהמצריים באו על נשי ישראל לז"א
ויתילדו על משפחותם פלוני בן פלוני עד יעקב ולזה אמר
על פי ה' הרי מנין אחד. המנין השני הוא לדגלים שנ"כ
הכתוב

הכתוב מנה כמה אלפים היו בכל דגל וכסדר שסדר הדגלים הוא דגל ראשון יהודה יששכר זבולן. דגל שני ראובן שמעון גד. דגל שלישי אפרים מנשה בנימין. דגל רביעי דן נפתלי אשר. והטעם לזה כמעט כסדר תולדותם אלא שבראשונה יהודה והטעם אחריו יששכר וזבולן. ובשני ראובן שהוא בכור ושמעון נולד אחריו ועמהם הבכור שבשפחות לאה שהוא גד. ובשלישי כל בני רחל שנולדו באחרונה. וברביעי כל בני השפחות דן נפתלי אשר. עוד בזה טעם אחר. בתחלה דגל יהודה. לנד מזרח שהוא מלך ומזרח מאיר העולם ועם המלכות באה תורה אור התורה שהוא יששכר ועמו זבולן תומך לומדי התורה ראשונה יסעו שנאמר ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם. דגל בני ראובן שהוא בעל תשובה. אחר התורה באה התשובה וגד. שהוא בעל גבורה שצריך גבורה להיות בעל תשובה כמו שנתבאר במקומו שהשתדל לכוף בעבירות כמעט אין בידו לעשות תשובה ואי זהו גבור הכובש את יצרו ויקחו בידיהם לשמעון לכפר עליו שנאמר אחלקם ביעקב והיה לדרוש שבו גבאי רצון ומללי ברכה. ואחריו דגל אפרים ומנשה ובנימין שהם כל בני רחל והיו במערב לפי שהשכינה במערב ונחלק בנימין בהמ"ק וגם אפרים ומנשה שהם בני יוסף ויוסף ה' את יוסף. דגל רביעי דן ועבד ע"ז ולכן הוא בצפון מצפון תפתח הרעה ובא אשר להאיר חשכו שהחשיך העולם בע"ז וכתיב וטובל בשמן רגלו ונפתלי ג"כ שהוא מלא ברכת ה' לברך לכן באחרונה יסעו שכל העובד ע"ז הולך לאחור ולא לפנים :

איש על דגלו. באותות כל דגל היה לו מפה צבועה תלויה שצבעו של כל אחד כגוון אבנו הקבועה בחשן. בדגל יהודה גוון נופך. בדגל ראובן גוון אודם. בדגל אפרים גון שוהם. בדגל דן גון לשם. עוד צורות משונות זו מזו בכל אחד מהדגלים. בדגל יהודה צורת אריה שנאמר גור אריה יהודה. בדגל ראובן צורת אדם שנא' וימצא דודאים בשדה והם צורת אדם. בדגל אפרים שור שנא' בכור שורו. בדגל דן צורת נשר וקבלה ביד חכמים שבגוף צורת נחש שנא' יהי דן נחש עלי דרך. והכנפים כנפי נשר שמורים רחמים שנא' כנשר יעיר קנו. ואלו הארבעה הם מרכבה דיחזקאל אדם אריה שור נשר ואלו היו דגליהם גדולים אבל לכל אחד מהשבטים דגל קטן. לשמעון צורת מגדל של עיר שכם. וצורה של דגל יששכר חמור שנאמר יששכר חמור גרם. צורה בדגל זבולן אניה שנאמר זבולן לחוף ימים ישכון. בדגל נפתלי צורת אילה שנאמר נפתלי אילה שלוחה. צורת דגל גד גדוד על שם גד גדוד יגודנו. צורת דגל אשר זית שנא' וטובל בשמן רגלו. צורת דגל בנימין זאב שנא' בנימין זאב. צורת דגל מנשה ראם שנא' וקרני ראם קרניו. וכל אלו ציורים נראים לעתות נשגבים. ודע שנאמרו שלשה ציורים כנגד הנבואה שהיא שלשה מדרגות רוח הקדש אספקלריא שאינה מאירה אספקלריא המאירה. והשלש שלשה ציורים כנגד המלכיות שהיו שלשה מעלות שופטים מלכי ישראל מלכי יהודה. והתורה שני ציורים תורה שבכתב ותורה שבעל פה. מזבח הקטורת שני ציורים כנגד ישראל שהם שני מעלות יראי ה' ובעלי מלאכה שאומרים אלו לאלו דאלמלא עליא לא מתקיימים אתכליא :

פרשת נשא

איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל ושכב איש אותה וגו' בענין הסוטה יש ספקות :

הספק הא' מה צריך לומר איש איש יספיק באומר איש פעם אחד : **הספק הב'** מה צורך לומר ומעלה בו מעל אחר שמעל אינו אלא ושכב איש אותה וכן פרש"י ומעלה בו מעל ומהו המעל ושכב איש אותה : **הספק הג'** למה התחיל כאן בפורענות באומר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא נטמאה או עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא לא נטמאה שהיה ראוי שיפתח בזכות ואח"כ יאמר הפורענות וכן עשה בסוף שאמר והשביע אותה הכהן ואמר אל האשה אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה תחת אישך הנקי ממי המרים המאררים האלה ואת כי שטית וכי נטמאת ואז"ל מצוה לפתוח תחלה לזכות בדיני נפשות :

הספק הד' למה נעשה זה הענין ע"י כהן ולא ע"י ישראל שזה הוא דין שנעשה באשה היות והדיינים הם לסנהדרין והשופטים לא לכהן במה שהוא כהן : **הספק הה'** למה היתה קרבנה קמח שעורים ולא חטים ורז"ל אמרו היא עשתה מעשה בהמה לפיכך קרבנה מאכל בהמה. ויש להקשות הנה המנחה הראשונה שהיו מביאים בפסח שבו נגאלו בכל כך נסים ונפלאות היתה משעורים א"כ היא דבר השוב : **הספק הו'** מה טעם מן העפר אשר בקרקע המשכן יתן הכהן אל המים למה עפר ולמה מים : **הספק הז'** מה צורך לכתוב האלות האלה בספר ותמחה במים דיו ביאמר הכהן האלות בפיו בלא כתיבה וכל שכן שהיו מוחקים השם ויש אזהרה למוחק את השם ואם בעבור השלום יספיק אחד מהכינויים ולא אחד משמות שאינם נמחקים : **הספק הח'** מה טעם ונזרעה זרע שאז"ל שאם לא היתה יולדת תלד. והיתר הספק הא' למה כפל איש איש. אז"ל בזאת האשה הסוטה לשי"ת שנקרא איש שנאמר ה' איש מלחמה והחטאה לבעל ויש להקשות ג"כ כל חוטא לחבירו חוטא לשי"ת ולא אמר איש איש. התשובה שמי שחוטא לחבירו בגזל או בעושק כשמחל הנגזל ימחול הקב"ה ג"כ עוונו אבל באשת איש אע"פ שמחל הבעל לא ימחול לה הקב"ה כלל. והיתר הספק הב' מה צורך ומעלה בו מעל שאמר ג' דברים אחד כי תשטה אשתו תטה מדרך הצניעות והיא עזות פנים עד שחשד אותה. השני ומעלה בו מעל שעברה על התראתו שהתרה בה אל תסתרי עם איש פלוני. הג' ושכב איש אותה. ובזה הותר. הספק הג' למה התחיל בפורענות הטעם שאמר שנטתה מדרך הצניעות לדרך עזות ועוד עברה על התראתו ונסתרה כמו זותו שהודה בו א"כ שנטמאה ושכב איש אותה. והיתר הספק הד' למה נעשה זה הענין על יד כהן לפי שזה הוא לשום שלום בין איש לאשתו ולפי שאהרן היה אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין איש לאשתו לפיכך נעשה על יד בני אהרן. והיתר הספק הה' למה היה קרבנה קמח שעורים יש בו טעמים הא' לפי שהיא נתנה לבועל מעדנים ויהיה מאכלה שעורים שהוא קרבנה. השני שהשעורים יש להם עזות פנים שהחטה מכוסה כבעלת ענוה והשעורה מגולה כעזות פנים הג' לפי שהשעורה מעט זמן היא תחת הארץ וכן האשה הזאת אינה בביתה פעמים אלא פעם בחוץ פעם ברחובות בביתה לא ישכנו רגליה. הד' לפי שזאת נאפה בתוקף מגד תוקף יצר הרע והחטה חמה טבעה. שעורים שהם קרים לקרר התאוה. הה' לשון נופל על הלשון שלא שמה לתאוה שיעור. הו' שערת ה' המה יוצאה ושער מתולל על ראש הראשה יתול כענין גליל שעורים נדמה שהתרוהו לשער. הז' לא השגיחה לנדקיות שיצאו ממצרים שאז מביאים מנחת עומר שעורים. הח' בעבור המאוף אינו ממסיר שנאמר

שנא' וימנעו רביבים ומלקוש לא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הכלם ואמר רבותינו ז"ל שאוה הקב"ה עומר. בפסח כדי שתתברך תבואה שבשדות. ולקושיא שהקשתי שבפסח המנחה הראשונה שמביאים היא משעורים בשבועות גם היה סולת מנופה בי"ג נפות אבל בכאן אינו מנופה כלל שגם נאמר סולת וכאן אמר קמח שעורים. ויתר הספק הו' למה עפר ומים וגם ה' התשובה לפי שמן הראוי היה שתבזה זאת האשה ותשכיל בג' דברים מאין באה מטיפה סרוחה ולאן תלך למקום עפר ולפני מי עתידה ליתן דין וחשבון לכן כנגד הטיפה יבא מים וכנגד מקום עפר יקח מן העפר אשר בקרקע המשכן וכנגד לפני מי עתידה ליתן דין ימחו אלו הפסוקים שבהם השמות הקדושים. ויתר הספק הח' מה טעם ונזרעה זרע שאם לא היתה יולדת תלד התשובה לפי שביישוה ללא סבה וחרפוה בחשדה בלתי אמיתי. ויוכל לומר עוד לפי שהקב"ה מוריד נשמות זונות לבעל ואשתו ואם השוטה טמאה היתה בא עליו ותמות ואם היא טהורה היא בת זוגו ואם היא בת זוגו מדוע לא ילדה עד הנה. ודאי הוא מפני הטא שהשלום לא היה ולכן נסתלק הקב"ה מביניהם ולפיכך לא ילדה לפי שצריך שלשה שותפין לאדם ואחד שאין בכאן אלא שנים שותפין א"ה שתלד שאין כאן אלא איש ואשתו ועכשיו שנתתה שם ה' במים הרי כאן ג' שותפין ולזה אם לא היתה יולדת תלד ולזה אמר ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע כנ"ל: **לא** יצוק עליה שמן הטעם אחז"ל שלא יהא קרבנה מהודר עוד שהיא שבתה בהופך והשמן קרוי אור ויוכל לומר עוד שהשמן נמשל לשם טוב שנא' טוב שם משמן טוב וזאת אבדה שמה הטוב ועוד לפי שהשמן אינו מתערב בשום משקה וזאת נתערבה עם איש זר. ועוד לפי שהשמן עולה על כל המשקים והסוטה לא יאמר עליה ואת עלית על כלנה:

ולא יתן עליו לבונה אחז"ל לפי שהאמהות קרויות לבונה שנאמר אל גבעת הלבונה וזאת פרשה מדרכיהן ויוכל לומר לפי שאם תכנס בנתר ותרבה לה בורית וכתם פניה ולא תתלבן ולכן לא יתן לבונה שהיא רמז ללבן עונות: **בבלי** חרס אחז"ל היא השקתה בעלה יין משובח בכוסות משובחים לפיכך תשתה מים מרים בקדירה בזויה של חרס ויוכל לפרש לפי שכלי חרס אינו יוצא מידי דפנו לעולם ואין לו תקנה אלא בשבירה כך זאת אין לה תקנה אלא במיתתה ולא יכופר העון הזה לה עד שתמות:

ופרע את ראש האשה כותר קליעת שער ראשה כדי לבזותה מכאן לבנות ישראל שגלוי הראש גנאי להן ויוכל לומר לפי שעברות הבחורות נוי להם וכמו שאמרו אם יצאת בהינומא וראשה פרוע בתולה מאתים ומגלת שיר השירים שערך כעדר העזים והסוטה גלתה שער ראשה לנואף להראות לו יופיה לפיכך ופרע את ראש האשה מדה כנגד מדה: **בתת** ה' את ירכך נופלת ואת בטנך צבה לפי שחטאה עם הנואף באלו האיברים ויוכל לומר עוד לפי שהסוטה היא אפיקורסית שאיך אפשר שבאת לקבל מיתה ברצונה ומי הוא הסכל שממית את עצמו ברצונו. אלא ודאי זאת האשה כחשה בה' ואמרה בלבה שאין כל זה כענין כלום ואם אחרות מתו הוא שנתנו להן סם המות ואם היו משתכלות במה שנתנו להן לא היו מתות ובאין ממש בשם המפורש ולא נכנסים ולכן הקב"ה שחופש כל חדרי בטן רואה שתלונות בטנה שגם מחשבתה הרעה וגם ירכה שבו באת לבעת"ק להפליס מחשבתה הרעה ולז"א וצבתה בטנה ונפלה ירכה אמר בתחלה בטנה שגם מקור המחשבות ואח"כ ירכה: **איש** או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר להזיר לה' אחז"ל למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. כל מקום שאומר למה נסמכה הוא שמן הראוי לא היה ראוי לסמוך פרשה זו אצל זו וכאן ג"כ הוא שהסוטה קנה הרוע והעבירות והטומאה והנזיר קנה החסידות והטוב והקדושה ואין ראוי לסמוך הקדושה לטומאה ולפי שנראה שאלו הם קנות אמרו במדרש שהיא עברה אצל י' דברות כדאיתא התם רב הונא אמר על י' דברות עוברין שנואף והמנאפת אמרו ליה תלמידיו על תפלה אנו מודים אבל הלל שבת כיצד אמר להם אגבי שנואף אשת חבירו כופר בשם שנאמר כחשו בה' ויאמרו לא הוא. בל לא יהיה לך האשה המנאפת תחת אישה תקח זרים והיא לוקחת תחת אישה שהוא הקב"ה שהוא ביניהם שאיש ואשה יה ביניהם ולזה אמר מנחת קנאות אחד לבעל ואחד לבועל לא תשא שהן הנשבעין לשקר לא עשינו כך על זכור את יום השבת שלפעמים הבעל כהן ומתעברה אשתו מזר ויולדת ד בחזקת שהוא כהן מבער אש במקדש בשבת ומעלה עולה על כבד את אביך שמתעברת מנואף והולד בבעלה והבן הוא לבעל בחזקת שהוא אביו ושוכר בשוק ומכה ומקלל לנואף שאינו מכירו על לא תרצח שהורג הבעל לנואף על לא תנאף כמשמעו על לא תגנוב שגונב מקור חבירו שנא' מים גנובים ימתקו. על לא תענה ברעך עד שקר שמעידה עדות שקר. ממך אני מעוברת לא תחמוד שחומד אשת חבירו ונוטל כל אשר לו שלפעמים מעוברת מהנואף ויולדת בן ומניח לו כל אשר לו ע"כ. ולזה אמרו למה נסמכה פרשת נזיר לפרשת סוטה שאמר שהסוטה עברה על כל י' הדברות והנזיר קיים כל עשרת הדברות ולא עוד אלא יותר ממה שכתוב בתורה קיים וא"כ למה סמך נזיר לסוטה באפילו אחר המות אין קוברין צדיק אצל רשע וכ"ש בחיים ומי נתן כאן בין הקברות והשיבו לומר לך שכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהוא' דרך מגונה שחייב להזיר עצמו מן היין ברואות מיתתה אשר שתיית היין וגם הבועל אשר שתיית יין הרבה עשה זימה וגם כן הוא דרך טבע כמו שאמרו חכמי הרפואות בספק כאור לבהורה שאמרו להסיר אותו החולי שמנו שידבקו זקנה מעוברה בלי טעם כאחת הנבלות שהגנה ותולאת גם רע על ההשוקה לנופה בלי שהבת ואחת תיקה נגד מבות נדס הגמח ומקרב לפני ההפך ותנגה אותה ותספר ברעתה ושכיה בעלת נחק ומשחקת במשה ושהיא בעלת כשיה ושפלה ושלא קלף מפיה. והנושפה מורשים רעות ויבלום. ומומיה רעים ושהיא מזוהמת בתכלית והמיטוב שלה בחום נריח השפה ואם בכל זה לא יתקיים ההבק תוציא הקנה כנגד כנמשת מדם הגדות לעיניו ויאמר כך היא השוקתך וזהו שאמר הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שבשכרותה מזול נחל כזה ירך נופלת בפוק ובטן צבה וטפה תהיכות התיכות שבפל ממנו תצאת נפים והוא מעצמו יזיר מן היין כי יראה שהיא חמת מלא טוהר ולזה בא העונש כפרש לצבות בטן ולנפול ירך מלבד שאמרו רז"ל:

וכפר עליו מאשר חטא על הנפש אין מפורש בפסוק חטאתו כי מה חטא כי ימות מת עליו בפתע פתאום וכתב רש"י מאשר חטא על הנפש שלא נזהר מטומאת מת ר"א הקפר אומר שציער עצמו מן היין ע"כ ולא הבינותי זה שהנזיר ידוע הוא שאינו אסור ליכנס בבית שיש בה אדם או אשה ואם מת האיש או האשה היא בפתע פתאום מה פשעו מה חטאתו שצוה עליו שיביא שתי תורים או שתי בני יונה אחד לחטאת ואחד לעולה וכפר עליו מאשר חטא על הנפש ומי שמת פתאום מי יודע שימות שמה

לשיאמר

שיאמר עליו שהיה ראוי שיהיה מטומאת מת וגם לשטת ר"א הקפר שאמר שציער עצמו מן היין א"כ למה קראו קדוש שהתוספת אינו קדוש אלא השבו. ונוכל להשיב שמצד אחד הוא קדוש ומצד אחר חוטא מצד נפשו הוא קדוש שהנפש שלימותה כשיבדל מתאוות העולם והגוף שלימותו בשלא יבדל מתאוות העולם בקצה אחרון אלא שיהיה באמצעות באכילה ובשתיה ויאכל בשר. וישתה יין כראוי לבריאות גופו א"כ מצד הנפש המשכלת הנזיר נקרא קדוש ומצד הגוף נקרא חוטא ומה שאמר מאשר חטא על הנפש הגוף נקרא פעמים רבות בתורה נפש נפש כי תחטא אבל קשה לי על ר"א מצד אחר בא"כ שזה הקרבן שתי תורים או שני בני יונה הוא על שציער עצמו מן היין למה צוה זה הקרבן על כי ימות מת עליו בפתע פתאום דוקא והיה ראוי שיאמר כן בסוף הנזירות ולא כשמת מת עליו וצ"ע. ונראה לפרש במה שאמר הכתוב מאשר חטא על הנפש לפי שלפעמים כשנזדמן צדיק אצל רשע מת הרשע ואפילו אינו רשע גמור נעשה כאלו הוא רשע בערך צדיק גמור ירא אלהים וסר מרע ומת מיד כמו שאמר כי באת אלי להזכיר את עוני לזה אמר שזה שמת עליו פתאום הוא לפי שהנזיר קדושתו גדולה וכשנכנס בבית בעל הבית נזכר עון בעל הבית לפני הקב"ה ולכן מת עליו פתאום בשבתו ואע"פ שלא חטא הנזיר בזה בשביל שהוא קדוש לא חטא אבל בשביל שמת בשבתו קרא לו חטא על הנפש אע"פ שלא חטא לפי שמי שמת בשבת אחר בענין אחר נקרא חוטא שואל לכאן לומר עליו אשר חטא על הנפש ואחר בסוף שוף הוא סבת מיתתו צוה שיביא קרבן וזה דומה למתענה תענית חלום בשבת שמצוה שיתענה בשבת ואע"פ שהוא מצוה יתענה יום אחר על שביטל עונג שבת וכן הנזיר זכות גדולה היא לו אבל לפי שנמשך מזה שהרג את הנפש יביא קרבן: כה תברכו את בני ישראל אמור להם לפי שהקב"ה נתן לכהנים כ"ד מתנות כהונה וברכת כהנים היא מתנה חשובה להם והם כמנין כ"ה ואמר אמור להם והיה ראוי לומר אמרו להם. כמו שאמר לשון רבים כה תברכו ואמר לשון יחיד. לומר הידוע אמור מפינו רמז והגלה אחד הם. רמ"ח לומר שכמו שהתורה נכנס ברמ"ח אברים כן. ברכת כהנים. נכנס ברמ"ח איברים ואף ע"פ שבאמרו אמרו גם כן יש רמ"ח לא ידענו זה החידוש אלא בזה השינוי או. ירצה אמור להם חוזר לישראל שיאמרו לכהנים שיאמרו. ברכת כהנים ושאינם עוברין הכהנים בעשה אלא אם. אמרו להם. שיברכו. וזה הוא שתרגם אונקלוס כד תימרון להון: יברכך השם וישמרך: יש לשאול מדוע נברכם בשלשה ברכות אלו ולא בשאר מיני ברכות שיש בתורה. והתשובה נפרש בהם פירושים. הפירוש הראשון אלו השלשה ברכות הם כנגד ג' עולמות הברכה הראשונה כנגד עולם המלאכים פירוש יבא ברכה מעולם המלאכים ולזה אמר לשון ברכה שהיא תוספת טובה כמו שעולם המלאכים יש לו יתרון ותוספת טובה על שאר העולמות. יאר ה' כנגד עולם הגלגלים שמהם באה האורה אל העולם שבהם שמש וירח וכוכבים. ולזה אמר יאר ה' יבא לך ברכה מעולם הגלגלים ויפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים וגו' ישא ה' פניו אליך כנגד עולם השפל ולפי שזה העולם כאלו נברא בכעס ובמדת הדין שכולו דאגות ומיתות לזה אמר ישא ה' יסיר ה' כעסו ממך וישם לך שלום ויהיה פניו כמו פני ה' אלקים. הפירוש השני אלו הג' פסוקים כנגד ג' נפשות משכלת חיונית צומחת כנגד נפש המשכלת שיש בה תוספת טובה על שאר הנפשות שהיא לבדה יש לה השארות יברכך השם וכנגד נפש

החיונית שבלב אמר יאר ה' פניו אליך ומתוק לשון [illegible] הצומחת ישא ה' פניו כנגד נפש הזאת ברוב החלאים הם מצד המזון ולזה אמר ישא ה' כעסו ממך וישם שלום מצד המזון ויסיר ה' ממך כל חולי ואמר אלו ברכות לומר שהקב"ה יברך לאלו השלשה נפשות. הפירוש הג' יש ג' מיני ברכות שאנו מברכין בהם להשי"ת ברכות המצות ציצית ותפילין ברכות השבח כגון מי שילדה אשתו זכר וברך הטוב והמטיב וברכת שהחיינו. ברכות הנהנין כגון האוכל והשותה וברכות הריח. כנגד ברכות המצות שהם העיקריות יברכך ה' כנגד ברכות השבח יאר ה' פניו אליך וכנגד ברכות הנהנין אמר ישא ה' פניו אליך ולא יבואו לך חולאים מצד הנהנין ור"ל שבעבור שאנו מברכים להשי"ת באלו השלשה מיני ברכות יברך השי"ת לנו בשלשה מיני ברכות. פירוש רביעי שלשה דברים אדם דורש בזה העולם בנים בריאות כבוד כנגד הבנים יברכך ה' וזה הוא שאמר ז"ל יברכך ה' בבנים וישמרך בבנות שהבנות צריכות שימור כנגד הכבוד אמר יאר ה' פניו וזה הוא ויחנך שחן וכבוד יתן ה' ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום שיהיו בשלום האיכות הפועלים עם המתפעלים. פירוש חמישי כהן לוי וישראל לכהנים הנגשים אל ה' יברכך ה' תוספת טובה על לוים וישראלים ללוים שהם משוררים על הדוכן וצריכים חן ויחנך לישראל ישא ה' פניו אליך. פירוש ששי יש צדיקים ובינוניים ורשעים לצדיקים יברכך ה' לבינוניים שהשי"ת אין מסתכל בהם בפנים מאירות אף שמסתכל בהם יאר ה' פניו אליך לרשעים שאין מסתכל בהם כלל ופני ה' מביטים בארץ כדי שלא לראותו ישא ה' פניו אליך ירים פניו לעיין בך ולזה תקנו כנגד צדיקים אם טובים הם חזקם ואמצם כחלומותיו של יוסף הצדיק וכנגד בינונים ואם צריכים רפואה רפאם וכנגד רשעים שראויין לקללה אמר וכשם שהפכת קללת בלעם הרשע מרעה לטובה. פירוש שביעי בפסוק ראשון ג' תיבות כנגד אברהם יצחק ויעקב שבזכותם יברכנו בפסוק שני חמשה תיבות כנגד חמשה חומשי תורה שבזכותם יברכנו. בפסוק השלישי שבעה תיבות כנגד שבעה רקיעים שישלח ברכה לנו משם. פירוש שמיני בפסוק ראשון שלשה תיבות כנגדן שלשה שעולים לקרות בתורה. ובפסוק שני חמשה תיבות וכנגדן חמשה שעולים לקרות בתורה ביום טוב. בפסוק שלישי שבעה תיבות כנגדן שבעה שעולין בשבת ולפי שאמר וישם לך שלום כדי שלא יריבו שבט לוי עם ישראל תקנו כך השבט שבט לוי כמנין ישראל בכל שבוע לעלות לקרות בתורה בשבת בבקר שלש משבט לוי כהן לוי ובמנחה שנים כהן לוי. הם ארבעה ובשני בשבת שנים כהן ולוי וכן בחמישי. בשבת שנים הם שמונה וכן קורין שמונה בכל שבוע מישראל חמשה בשבת בשחרית אחד במנחה אחד בשני בשבת אחד בחמישי בשבת הם שמונה משום דלא אתו לאנצויי. פירוש תשיעי אותיות שבפסוק ראשון חמשה עשר כנגד יה שמורה שהש"י הוא ובפסוק שני ך' כנגד היה שחשבונו ך' ובפסוק שלישי עשרים וחמשה אותיות כנגד יהי שחשבונו. עשרים וחמשה לומר שהקב"ה הוא היה והוא הוה והוא יהיה. פירוש עשירי כל האותיות בשלשה פסוקים הם ששים. וזה הוא שאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וכי ממי היה מפחד שלמה אלא היא ברכת כהנים שהיה הקוק סביב למטתו והאותיות כגבורים וכולם כמו אחוזי חרב שאפילו חלם אדם שחותכים לו ירכו הולך ומשים עצמו כנגד הכהנים כשנושאים כפיהם יגלו ויבורך. וסמך ברכת כהנים לפרשת הנזיר לומר שאפי' שנתקדש לה' והדיר עצמו מן היין ומיצר הרע יחולו עליו כל אלו הברכות: ויהי המקריב ביום הראשון

הראשון את קרבנו נחשון למטה יהודה וקרבנו קערת כסף אחת יש בזה ספקות: **הספק הא'** מדוע לא אמר בנשיא יהודה. שהוא הראשון בדגל ראשון נשיא ויאמר כן נשיא נחשון בן עמינדב למטה יהודה שהרי בכל הנשיאים אמר נשיא. נשיא יששכר נשיא לבני זבולון אליאב וכן בכולם. **הספק הב'** למה אמר בנשיא יהודה וקרבנו בוא"ו ובכל הנשיאים האחרים אמר קרבנו בלא וא"ו והראוי בהפך בראשון יאמר קרבנו בלא וא"ו ובנשיאים האחרים יאמר וקרבנו לפי שאלו האחרונים באו על הנביה: **התשובה** לראשונה שלא אמר נשיא לפי שהגדול כל עוד שהוא יותר גדול ראוי שישפיל עצמו יותר ולפי שנשיא יהודה הוא הגדול מכולם לא רצה להתגאות ולקרות לו נשיא ובזה הותר השנית. שלזה אמר וקרבנו בוא"ו כאלו כל האחרים הקריבו בראשונה:

פרשת בהעלותך

את הנרות במדרש משל למה הדבר דומה למלך שהיה לו אוהב ואמר לו המלך אלך אני סועד התקן לי מקום הלך והתקין כסי כהו כיון שבא המלך באו עמו שמשין ובנקליטין מכאן ומכאן ומנורות של זהב מכאן ומכאן כיון שראה אוהבו כל הכבוד הזה נתבייש והטמין כל מה שהתקין לו אמר לו המלך לא אמרתי לך שאלך אני סועד ולמה לא התקנת כלום אמר לו אדוני המלך ראיתי כל הכבוד הזה ונתביישתי והטמנתי מה שהתקנתי א"ל המלך חייך שאני מניח את כל כלי שהבאתי עמי ואיני משתמש אלא בשלך בשביל אהבתך כך הקב"ה כולו אורה ומצוה לישראל לעשות לפניו מנורה ולהדליקה כיון שעשה משכן ומנורה ובאה השכינה מה כתיב שם ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד מיד ויקרא אל משה ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו ומהו הדיבור בהעלותך את הנרות אמר ישראל הקב"ה ברא חמה ולבנה שמאירים את העולם כולו והוא חפץ שנדליק לפניו נרות:

ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו בפסוק הזה ה' פעמים ישראל דרך חבה ומעלה וכבוד. כאדם המזכיר בנו תמיד על כל דיבור ודיבור משל לתינוק שהלך לבית הספר ובא אביו לשאול עליו אכל בני שתה בני ישן בני הלך בני לבית הספר בא בני מבית הספר מזכירו על כל דיבור ודיבור דרך חבה וכן ענין המשכן שנזכר בתורה ה' פעמים ושם ה' פעמים ישראל ומשכן כנגד ה' חומשי תורה שהוא קיום העולם שנברא בה"א:

נוסעים אנחנו אל המקום וגו' יש להקשות מה הוסיף מרע"ה בפעם השנית ממה שאמר בפעם השנית והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך הוא מ"ש לו בפעם הראשונה והיה ראוי למשה שישתוק או שיפציר עמו או שיאמר לו טענה אחרת ולא שיכפול לומר לו הטענה הראשונה. עלמה שכבר שמע אותה יתרו ולא רצה. והרמב"ן הביא שבפעם הא' אמר סתם והטבנו לך ויתרו חשב שיתנו לו מן השלל כסף וזהב ולא יהיה לו נחלה בתוכ' וענה כי אל ארצי ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה והשיב משה והיה הטוב ההוא רמז לקרקעות ע"כ. וזה הפי' רחוק דאם כל תשובת יתרו אל ארצי אלך הוא שאם יש לו קרקעות היה ראוי שישיב משה בפי' ויאמר והיה כי יתן לנו את הארץ ניתן לך נחלה בה ולא ברמז והיה הטוב ההוא שהטוב ההוא אפשר שיפורש על טוב כסף וזהב ושלל ואע"פ שירמוז הטוב ההוא לקרקע יותר ממשלפלין בפי' היה ראוי לאומרו אחר שכל התלונה היתה זאת והנכון בעיני כי לפי שהיה נראה ממאמר מרע"ה שרצה לתת לו צדקה כמו שאומרי' לעני לך ואתנה לך מתנה וזה נראה לשון לך אתנו והטבנו לך ויתרו חשש לכבודו ואמר לשבה לא אלך שבעיני אני עשיר מזה כי שם יש לי עושר ונכסים וכבוד וקרקעות ואיני צריך לצדקה לזה השיב משה איני לצדקה רק בחיוב שנהיה חייבין לך כי על כן ידעת חנותנו במדבר כמו שפי' הרמב"ן כי מדעתך המדבר תהיה לנו לעינים בכבוש הארצות ותורנו הדרך אשר נעלה בה ועל זה הטוב שתעשה עמנו אני אומר והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והטבנו לך: **הפיכת** הענין לומר שהעולם הפוך שיתרו שהוא מאומות העולם נתגייר ונעשה יהודי כשר וכל כך עד שישראל בקשו ממנו שילך עמהם וישראל בני אברהם יצחק ויעקב מתאוננים רע באזני ה' ומתאוים תאוה בוכים ואומרים מי יאכילנו בשר ואף ה' חרה בעם ויך בהם מכה רבה מאד וגם ויסעו מהר ה' והם ג' פורענויות וז"ש והיית לנו לעינים והוא לענין יראת השם שיאמרו ישראל יתרו שהוא גר ירא את ה' וכ"ש אנחנו בני אברהם יצחק ויעקב: **ויהי העם כמתאוננים** ראוי לדעת מה הוא זה האוננית ונוכל לומר שלפי שמשה היה מתפלל קומה ה' וזה הרבה פעמים בכל מסע ומסע היה אומר וחשבו שכשיתפלל משה כך פעם אחד יספיק ושברגע יגיעו לארץ ישראל כאלו קפיצת הדרך וכמו שנעשה במסע הראשון וכשראו שנתארך הענין קצת אמרו הקב"ה אינו שומע כמו האיש החרש שיש סיתומים באזניו וזהו שאמרו רע באזני ה' חולי וסתום יש באזני ה' שאינו שומע והקב"ה שמע הבל לרעתם ז"ש וישמע ה' ויחר אפו. או יאמר שהיו אומרים כפים להם כפה רע באזני ה'. וי"מ בחטא המתאוננים הוא שחשבו שהעולם קדמון וזה לפי שראו הרים גדולים בשמים והרואה אותם יחשוב שהם קדמונים ולזה אז"ל הרואה הרים וגבעות אומר ברוך עושה בראשית להוציא מלב הרואה שחושב שאותם ההרים קדמונים וז"ש בלעם כי מראש צורים כלומר קודם הצורים וההרים לאיפי להקב"ה ובלק חשב להטעותו לומר שהעולם קדמון ואחר שהוא קדמון לא יהיה לו יראה מהשי"ת וז"ש מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם פירוש שהגיד לו שההרים קדמונים ולכן ארה לי יעקב וזה אמר נגד תפלת משה שהיה אומר קומה ה' ויפוצו אויביך והיו המתאוננים אומרים שהקב"ה לא ישמע לתפלת משה שהעולם קדמון וזהו רע באזני ה' ולכן וישמע ה' זה המינות שהיו אומרים ונוכל לפרש שחטאת המתאוננים הוא שנחמו לפי שיצאו ממצרים בעבור טורח הדרך וכמו שכתב רש"י שאמרו אוי לנו כמה יגענו בדרך ג' ימים שלא נהנו מעינוי הדרך ויחר אפו אמר אני הייתי מתכוון לטובתם שיכנסו לארץ מיד ולזה אמר ותאכל בקצה המחנה פי' כמו שמכין לפרה שאינה רוצה לילך מכין אותה באחוריה כדי שתלך לפנים וכן הקב"ה שרף בקצה המחנה פירוש באחורי המחנה לפי שהיו אומרים נתנה ראש ונשובה מצרימה: **ותשקע האש** בזה יש ספק למה שקע ואמרו חז"ל נשקעה במקומה בארץ שאלו חזרה לאחד הרוחות היה שורף כל אותו הרוח. ויש להקשות א"כ היה ראוי שיכבה האש לא תשרוף או שיהא ראוי שתעלה למעלה כטבעה וי"ל והטוב שכוונת השי"ת בשקיעה לפי שיהיה להם יראה ופחד מן האש ויאמרו אם אנו חוטאים תעלה האש מתחת הארץ כלפי מעלה בטבעה וישרוף אותנו שהקב"ה דרך גם מעכב אותה שלא תעלה למעלה ואם אנו חוטאים אין צריך הקב"ה לעשות נס לברא לנו אלא שיניח האש לטבעה והיא תעלה מאליה ולכן נשקעה האש הפך טבעה כנ"ל והוא ענין חשוב מאד:

זכרנו

זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם חז"ל אפילו תבן אין נותנין להם ואיך היו נותנים להם דגה חנם והשיבו חנם מן המצות. ונוכל לפרש שפרעה וכל עמו היתה כוונתם להמית היהודים דרך תחבולה שלא יהיה נראה שרוצים להרגם שנאמר הבה נתחכמה לו ודגה היא מטפשת שנאמר והדגה אשר ביאור תמות ובאשר שיאור קראו דגה על שם שופה אבל דג הוא הדי שנאמר ויאמר ה' לדג ויקח את יונה אל היבשה ולז"א ויתפלל יונה אל ה' אלהיו ממעי הדגה ומזה אמר מבטן שאול שועתי שמעת קולי לפי שהיה מתמלא שהשלים מיגוון מת ומ"ש אח"כ ויאמר ה' לדג ויקא את יונה דג שמי היה שהמת לא יכול להקיאו ולכן קבלו דג שמי ובלעו ונצמוה להקיאו והיו המצריים מתמים להם במתנה הדגים הנבאשים לפי שימותו מלד העפוש שאפילו הדגים המובים מתעפשים מהרה. ויתכן להתיר זה הספק באופן אחר והוא בשנקשה שוד מה קישור יש לדגה עם קישואים. והתשובה שידוע שירקו' מצרים הם גדולים ורבים מאד שנאמר כגן ה' כארץ מצרים ונילוס עולה ומשקה כל הגנות ונכנסים דגים רבים בגנות בעלייתו ואח"כ כשיורד הנהר נשארים מעודים דגים הרבה מאד והיו כמו במכמורת שלא יכלו לצאת מן הגנות ונשארים שמה עם הירקות וז"ש זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם שישראל היו חופרים הגנות והתילגות והיו לוקחים אותם חנם ולז"א את הקישואים וכו' שהדגים היו נשארים מעודים את הקישואים ואת האבטיחים:

ועתה נפשנו יבשה אין כל פי' אמרו גנות מן המן בשני דברים הא' שאלו הירקות מלחלחים אותם והמן מיבשם והיינו ישנים מלד חוזם. הב' במכמא שימהם שהוא לבן וח"ש שיניו ואמר הכתוב שבשמהם לא אמרו אמת ליובש המן כזרע גד שהנגד מלחלה ומיישן שהוא רפואה למי שלא יוכל לישן. ועוד שטעמו כטעם לשד השמן שהוא לתלוחית רב כמו נהפך לשדי ועוד היה לא לפי שהיה של מלמטה ומלמעלה כמונח בקופס' והטל מלהלהו וכנגד השני אמר שדרבה מחזיק הראות שעינו כעין הבדולח שהבדולח הוא ממין זכוכית שממימים הזקנים בחומם נגד העינים לראות בהם הגוונים. ואמר שפו העם ולקטו לפי שהם אמרו זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם ומי שאומר מי זוכר שהיינו אוכלים חנם משמע מזה שעתה אוכל ביוקר ולז"א גם עתה אוכליהם חנם שאין צריכין אלא שפו העם ולקטו אין צריך אלא הלקיטה ואינן קונים אותו ואמר והיה טעמו כטעם לשד השמן ויש להקשות הרי אמר במקום אחר וטעמו כצפיחית בדבש ורז"ל השיבו שהיה משתנה לכמה טעמים ואיספר לפרש שהכוונה הוא שנלמר היה טעמו כצפיחית בדבש אבל כשדכו במדוכה ובשלו בפרור והיה טעמו כטעם לשד השמן:

וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע ראוי היה שמה שחרה אף ה' מאד שנה למשה יהיה חרון אף ולא רע לבדו והתשובה שמי יאכילנו בשר יש בו אחד משני הבנות א' שהיה להם תאוה לאכול בשר שמי שחוץ מן התאוה היו חושבים שאין יכולים בשי"ת לתת להם בשר וזהו שאמר מי יאכילנו בשר כלומר אין יכולת בשום נמצא ואף הבורא לתת להם בשר והקב"ה הבין כאמת כמו שאמר אסף וינסו אל בלבבם לשאול אוכל לנפשם אמרו היוכל אל לערוך שלחן במדבר ולכן חרה אף ה' מאד שהיו מינים אבל משה לא הבין אלא פשט הענין שהיה להם תאוה לאכול בשר ואין להם ולזה בעיני משה רע לבד כך נראה לי והוא ענין חשוב מאד: **כי** יבכו עלי לאמר היה ראוי שיאמר כי בכו והתשובה שלא בכו עליו אלא איש לפתח אהלו לזה אמר שע"ש שלא בכו עלי אני יודע שזה הבכי עלי יבוא שיבואו לבכות לפני שכן דרכם ולפי שמרע"ה נזה לו הקב"ה שיאמר להם התקדשו למחר ואכלתם בשר והיה לכם לזרא שהוא סכין וישראל יתרעמו על משה לאמר אנו לא בכינו לפניך למה אתה בא אלינו בבשורה רעה לזה אמר כי בכיתם באזני ה' כלומר אמת שלא בכיתם לפני אבל בכיתם באזני ה' והקב"ה שלחני לומר לכם כן: **ואם** ככה את עושה לי חז"ל תשש כחו של משה כנקבה יש להקשות את כתי' לשי"ת. התשובה שהיה ראוי שיאמר אתה ולפי שתשש כחו לא היה לו יכולת לשיים ולומר אתה ואמר את. ואיספר לפרש שכשהנשפע אינו מוכן לקבל השפע המשפיע אינו משפיע ואח"כ כשתשש כחו של משה שהוא הנשפע נראה כאלו תשש כח המשפיע: **ויאמר** משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם בכאן יש ספק גדול איך קצר מרע"ה ידו של הקב"ה באמרו שלפי שהם רבים לא יוכל להספיק להם מבשר עד שאמר הקב"ה היד ה' תקצר. ורש"י ז"ל הביא תשובה לזה ממד"ר בשם ר"ש: **תשובה** שנית בשנקשה קושיא אחרת למה שאלו בשר שהרבה בשר היה להם שנאמר וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד ופרעה היה אומר לכל ישראל לאנכם ובקרכם יוצג וכתיב וגם מקנו ילך עמנו לא תשאר פרסה וא"ת אכלום הא כתיב בשנת הארבעים ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. והתשובה לאלו השתי קושיות יש מפרשים שצאן ובקר הרבה היה להם אבל לא היו יכולין לאכול מהם עד שיביאום אל פתח אהל מועד בעבור זריקת הדם והקטר חלבים שנאמר איש איש מבית ישראל אשר ישחט צאן וגו' ולזה אמרו מי יאכילנו בשר בשר יש לנו אבל מי יתן אותה לנו לאכול ולזה לא אמרו מי יתן לנו בשר ולזה אמר משה שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו והכהנים לזרוק הדם ולהקטיר חלבים אינם אלא ג' אהרן ושני בניו ואיך ימצא להם אמת הוא שאם את דגי הים יאסף להם ומצא להם והשיב השי"ת היד ה' תקצר אני אתן להם בשר שלא יהיו צריכים להקריב ולזרוק הדם והם בצוים ולז"א ישחט להם ולא אמר יתן להם אלא ישחט לומר אין להם שוחטין וא"ת היה לו לומר אם את דגי הים יאסף להם ומצא להם התשובה משמע שאם יאסף דגים מועטים יספיק להם וזה אינו אמת: **תשובה** שלישית בשנקשה קודם אמר שאמר הקב"ה עד חדש ימים למה לא המתין הקב"ה להורגם עד חדש ימים אלא הבשר עודנו בין שיניהם מתו ונאמר שלפי שאמר הקב"ה שישראל יאכלו כל כך עד שימותו מאכילה גסה לז"א שש מאות אלף רגלי פירוש העם הרב הזה אשר אנכי בקרבו כלומר בתוך קרבם ומבין מחשבותם כאלו הייתי במעיהם ידעתי כי לפי שאתה אמרת וגלית הענין שיאכלו חדש ימים ובאופן זה ימותו יאהרו בעצמם כי אין זו גזירה כשאר גזירות על לד העונש שבאות בכל ענין שאף אם צאן ובקר ישחט להם כי הבשר מוכן לאכול יקחו הצריך להם וישמרו ממנו ספוק לזמן רב ולא יאכלו במהירות ובאכילה גסה כמתאוים באופן שימותו וכן אף אם יהיו דגים ויהיו כל דגי הים ישמרו אותו לספוק זמן רב ואם כן איך יהיה נשלם מה שגזרת מה שהוא תלוי בבחירתם וזה הוא שאמר ומצא להם השיב לו השי"ת אף אם לא ימותו בסבת האכילה הגסה בתדש ימים היד ה' תקצר האם אין בי כח לקיים גזרתי אם לא בדרך טבע יהיה בנס כמו שאמר הבשר עודנו בין שיניהם טרם יכרת

זה יורה כי לא היתה התאוה הגונה כבת מתאוה רק עונש הקב"ה. וא"ת והלא הקב"ה אמר בדרך שבע ימותו ויאכלו חדש ימים ואיך מתו מיד:

התשובה שהם חטאו חטא אחר שכוונו לאכול מעט כדי שלא יתקיים גזירת הקב"ה ולכן מתו מיד והו מה שאמר וישטחו להם שטוח כלומר לא רצו לאכול הרבה אלא מעט מעט ולכן שטחום לקיום לספוק זמן רב ולזה שטחום כדי שלא יתעפשו אחר שרצו לשומרו לספוק כמו שמולחין בשר שיתקיים לכל החורף ולכן לא המתין להם הקב"ה לחדש ימים כראותו כוונתם הרעה כי נשו את הפה בתאותם וביתנגנו בתאוה באופן לא יזיקם וידעו כי מהשי"ת בא להם העונש הך נ"ל והוא נכון מאד. עד פירוש רביעי שהשבתי בספר זאת הקובית וכתבתיו בדרושים שחברתי לקנת עמני התורה: **והמה בכתובים** א"ז"ל שמבוררים לסנהדרין וכתבו כולן נקובי בשמות ועל ידי גורל לפי שהחשבון עולה לי"ב שבטים ששה לכל שבט ושבט חוץ משני שבטים שמגיע להם חמשה המשה אמר משה אין שבט שומע לי לפחות משבטו זקן אחד מה עשה נטל ע"ב פתקים ועל שנים חלק אמר להם טולו ומלו פתקיכם מתוך קלפי מי שעלה בידו זקן נתקדש מי שעלה בידו חלק אמר לו המקום לא חפץ בך ואלדד ומידד היו ביניהם אמר זה לזה אין בזקנים הללו פחותים ממנו מוטב שנחבא אנו ולא יתנייסו הזקנים ועשו עצמן שוירין אמר הקב"ה אתם מיעטתם שוירין שגרה עליהם רוח הקדש מיד ויתנבאו במחנה ולכן הוסיף להם השם כבוד גדול שאלו הזקנים לא נתפרשו שמותן והם נתפרשו ושאר הזקנים היו מתנבאין מרוחו של משה ולא מרוח הש"י שנא' ואצלתי מן הרוח אשר עליך ובהם כתיב ותנח עליהם הרוח וכתיב כי יתן ה' את רוחו עליהם ושאר הזקנים פסקה נבואתם ואלו לא פסקה שנאמר ולא יספו ות"א ולא פסקן והזקנים נבאו על הדור ההוא ואלדד ומידד נבאו אף על הדורות שהרבים שאמרו ז"ל שנבאו על עסקי גוג ומגוג לדעת קצת החכמים ז"ל וא"ת מי הם אלו קבלה ביד הגאונים הראשונים כי אלדד ומידד היו אחי משה מן האב שידע עמרם שמשה אסור כריות שעתידה תורה לאסרם ופירש מיוכבד דודתו ולקח אשה אחרת והוליד אלו שנאמר בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו הנאסרים להם. וזהו אלדד פירוש אין בו איסור דד שהיא דודתו וכן מידד וכי איסור דד יש בזה ואמרו כדעת ר' הלל שהיה אומר ישראל כתב לרב עמרם שראה קונטרס שכתוב עליהם אלדד ומידד אחי אהרן מן האב ולא מן האם: **ותדבר מרים** ואהרן ראוי לדעת מה הוא הלשון הרע שדברו ורש"י פירש על אודות גירושיה כי אשה כושית יפת מראה פי' גרשה לאחד מבתי כבות או לפי שהיא כשורה או לפי שמדבר הקב"ה עמו אם לרתבונה יפה היא אם בעבור נבואה הלא גם בנו דבר ולא פירשו מדרך ארץ ולפי זה הפי' נאמר שמה שדברו עתה ולא קודם לכן שמקודם לכן אמרו בטוב שזה שפירש מתנה בעבור שהיה משא כבד עליו לפיוס לכל ישראל ולפרוח בדיניהם ובכל עניניהם אבל עתה שמסייעין לו שבעים זקנים למה לא חזר להיות עם אשתו ועל זאת ההקדמה הוצרך לומר בלזה אמר והאיש משה ענו מאד כלומר לא ראה מימיו אם היא יפה או כעורה ולב' אם יהיה נביאכם ולזה הפירוש העיקר חסר מן הספר שלא הזכיר הפסוק גירושיה אלא לקיחתה כי אשה כושית לקח ועוד למה לקח לשון כושית בעבור יפה שהוא הפך הכוונה וא"ת ע"ד סגיא נהור בלשון חכמים אינו כן ולא כלשון הפסוק. ונראה שהלשון הרע שדברו היא שאם היה חפץ בשפה היה נושא ולקח שחורה הדך שרוצה לומר שאין לו חשק בשום יופי אלא לקיים מצות פריה ורביה לבד ולמה הכתוב שאין כוונתו להוראה אלא בעבור האשה והאיש משה ענו מאד: **צאו** שלשתכם אל אהל מועד יש להקשות למה קרא לשלשתן כיון שלא הוצרך רק לדבר לאהרן ומרים שלא דיבר עם משה ועוד למה אמר להם שיכנסו לאהל כיון שלא דיבר בם עמהם. ונראה שהכוונה לפי שחשבו שהם שוים למשה שאמרו הרק אך במשה דבר ה' רצה הקב"ה להודיעם ההבדל שיש ביניהם וזה לא לבד בדבור שאמר שמעו נא דברי אבל אף במעשה ולזה צוה לשלשתם שיצאו אל אהל מועד והפרידם ממשה לומר שלא היו ראויים לשבת עמו במקום אחד ועוד שדבר עמהם בפני עצמם ולא שיהיה הוא עמהם בדיבור בהיותם שלשתן והפרידם לדיבור נראה שאינם ראויים לדבור אחד ודבר עם כולם ויש הבדל גדול ביניהם בנבואה והוא מה שאמר להם בסמוך אם יהיה נביאכם כלומר אתם נביאים לישראל והוא ראוי להיות נביא לכם שהערך שיש לישראל עמכם יש לכם עם משה: **בכל ביתי** נאמן הוא וקשה באמר הנביאים הם נוגעים מבית ה'. התשובה שגם כן נקרא נאמן בענין הסוד שנאמר ונאמן רוח מכסה דבר ויחזקאל מה שראה בבית ה' היה בגלוי שנאמר נפתחו השמים ואראה מראות אלהים וארא כעין חשמל. וישעיה ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא וגו' וידוע שמשה ראה יותר מכולם ולא גילה דבר. או הכוונה שהנביאים היו רואים חידות כזכריה שאמר אמה אותו כמשל אלא כמשל ממנו וא"כ אין יש נאמנות במשל עצמו אבל נבואת משה אין בה משל וא"כ נאמן בכל דיבורו ובדרכי המאמר שאין נכבד על הרק אך במשה ובעמן ואביה ירוק ירק בפניה ונכפו מאד:

פרשת שלח

למטה יוסף למטה מנשה יש לשאול מדוע הזכיר בשבט למטה יוסף ולא אמר כן ביהושע בן נון שלא אמר אלא למטה אפרים הושע בן נון: יש מפרשים הטעם לפי שכתוב ביוסף ויבא יוסף את דבתם רעה ולפי שגדי בן סוסי הוציא דבה רעה על הארץ לכן הזכירו בו למטה יוסף אבל יהושע שלא הוציא דבה רעה על הארץ לא יחס אותו ליוסף ואולי לזה שינה מרע"ה שמו ויקרא משה להושע בן נון יהושע יה יושיעך מעצת מרגלים שלא תוציא דבה כאשר מזרע יוסף או הכוונה יה יושיעך שלא ישרתך המרגלים בעצתם הרעה וכמו שאמר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים: **אפס** כי עז העם וגו' לפי הפשט רש"י החזק הוא הרפה סימן: שאם להם אם בפרזים הם יושבים חזקים הם שסומכים על גבורתם ואם בערים בצורות הם יושבים חלשים הם לזה אמרו לו כסימן שנתת לנו הינו אמתי שהערים בצורות מאד ועם כל זה הם גבורים וגם ילידי הענק ראינו שם וא"ת כמו שאינו אמת אותו הסימן ג"כ אינו אמת אמי הסימן כאשר בשם בפרזים יושבים חלשים הם לזה אמרו אינו כן שבאמת הסימן אמת דברת כי עז העם היושב בארץ שהם יושבים בערי הפרזות. ולפי שהזכיר הולך לאחד מג' כתות. העמלק יושבים הלבים. הנזכ שהמגדלים אינם חזקים. הפלשתי בעבור שבומרי העיר אינם מסודרים כראוי לזה אמר לרחבונה עז העם. וב' והערים בצורות גדולות מאד. עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבוסי והאמורי יושב בהר וגו': **ארץ** אוכלת יושביה היא אמרו שמתחים מהים בהלאים רבים כל בה אנשים וא"ת לפי שהם אללים

אנשים ומשוררים ורב אוכל מיד ראשים ויש נפשם בלא
משפט לזה אמר כל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות
מדות מובות יש להם . או הכוונה שהם גדולים מאד שצריך
לספר אותם במדה : לחמנו הם שהם כמו יש להם
שכשהם השמש וגמס והקב"ה נקרא שמש כי שמש ומגן ה'
אלהים וזה הוא סר צלם שהסרת הצל הוא שזורח השמש
וה' אתנו שהוא השמש וגמסו : ושמעו מצרים כי העלית
בכחך איך אפשר שיאמרו מצרים כן שהרי ראו כמה מכות
וקריעת ים סוף . התשובה שחשבו שהקב"ה כל כחו הלך
בגבורות שעשה במצרים וזה הוא כי העלית בכחך כלומר
כל כחו נתן בגאולתם ממצרים וז"ש ואמרו הגוים מבלתי
יכולת ה' להביא את העם הזה אל הארץ שחטם במדבר
ולכן יגדל נא כח ה' שהם גבורות יותר מן הראשונות ואם
לא יפורש כן קשה איך נתן חסרון בכחו שיגדל עתה :
והמתה את העם הזה כאיש אחד פירוש מי שהורג
לאומה כמי שהורג לאיש א' הוא שלא נשאר
שריד ופליט אבל מי שהורג לאומה כמו שרוצה להרוג לשני
אנשים והורג איפשר שישאר שריד כמו שהרג אחד ונשאר
אחד וזהו שאמר סלחתי כדברך פי' שאמיתם כמי שרוצה
להמית לבנים שהרג אחד והמית אחד וכן אהרוג לאבות
ולא אהרוג לבנים ואם לא יפורש כן איך אמר סלחתי
כדברך ובסמוך אמר שיהרגם כולם אלא הכוונה כמו
שפירשתי . ובפרשה זאת יש ספקות : הספק הא' לא
ידענו אם ראוי למרגלים שיהיו רבים או מועטים אם ראוי
שיהיו רבים למה שלח יהושע שנים . ואם ראוי שיהיו מועטי'
למה שלח משה רבינו ע"ה שנים עשר :

הספק הב' למה הכניסו משה בשעות לומר הטובה
היא אם רעה שהיה סבה שחטאו ואמרו
ארץ אוכלת יושביה היא וזה סרח כמה בפירושים משונים
כך עמה משונים וישראל לא שאלו כן אלא ויחפרו לנו את
הארץ וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת
הערים אשר נבוא אליהן : הספק הג' מדוע בין הטובה
היא אם רעה והשמנה היא אם רזה הבמים ומה הערים
אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים שמוכיות
הארץ ושמנותה היה ראוי שיהיו סמוכים זה לזה ואחר
כך ומה הערים : הספק הד' שאמר ויהס כלב את העם
אל משה שישראל לא דברו כלום וכל שכן שזה היה סבה
שיחטאו המרגלים שלשי שאמר עלה נעלה וירשנו אותה
כי יכול נוכל לה אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק
הוא ממנו : הספק הה' מדוע משה רבינו לא דיבר
כלום בכל זה שיותר יפה נחשב דיבור אחד שידבר הוא
ממאה דיבורים שידברו יהושע וכלב ואם היה אומר הלא
ראיתם בעיניכם את מעשי ה' הגדול והנורא שעשה מכות
וקריעת הים וה' הולך לפניכם יומם בעמוד ענן ומן
ובאר אולי יתקרבו ויאמר חטאנו כי דברנו בה' ולא יבכו
בלילה ההיא לקבוע להם בכיה לדורות :

הספק הו' יהושע למה לא דיבר כלום גם כן ויאמר
הכתיב ויהס יהושע וכלב את העם אל
משה ויאמרו עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה
וכמו שאמר ויהושע בן נון וכלב בן יפונה מן התרים את
הארץ קרעו בגדיהם : הספק הז' שאמר ועבדי כלב
עקב היתה רוח אחרת עמו ולמה לא אמר ועבדי יהושע
וכלב עקב היתה רוח אחרת עמם וימלאו אחרי ולמה לא
קבע שכר ליהושע שקרע בגדיו על שכחשו בה' ויאמרו
לא הוא ושניהם אמרו טובה הארץ מאד מאד אך בה'
אל תמרודו ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם
סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום ועל שהיה אמר

ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכי בעבור שהיה
אמרת משה שהורו לא קבע לו שכר ולספק השני למה
יהושע לא דיבר נראה לי לפי שכששני כתות יש ביניהם חילוק
זה אומר בכה וזה אומר בכה מבקשים שליש שיכריע
ביניהם ולזה אמר יהושע אם אני וכלב אומרים עלה נעלה
וירשנו אותה כי יכול נוכל לה ינצחו לנו המרגלים האחרים
שהם רבים ואחרי רבים להטות לכן אשתוק שלא ידעו
כוונתי ויחשבו שדעתי נוטה אחריהם וכשיהיה חילוק בימי'
ובין כלב יאמרו יהיה מכריע יהושע האמת אתנו או אתך
וכשראה שלא חששו למכריע אז יהושע קודם כלב קרע
בגדיו כמו שאמר ויהושע בן נון וכלב קרעו בגדיהם .
ולספק השביעי למה לא קבע שכר ליהושע יש אומרים
שלפי שיהושע היה לו סניגור והוא משה שקראו משה
יהושע לאמר יה יושיעך מעצת מרגלים אמר הקב"ה אני
אהיה סניגור לכלב אחר שגם כן עזר לטובה . ונראה לי
לתרץ לכל הספקות בתשובה כללית והיא שכוונת משה
רבינו ע"ה בזה השליחות כדרך כל הבאים להלחם בארץ
נכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומצב
הערים והמונם ילכו התרים בראש הגדת להורות לפניהם
הדרכים ויבחנו להם עצה באיזה עיר ילחמו תחלה ומאיזה
צד תהיה המלחמה ונוח לכבוש הארץ וכמו שכתב הרמב"ן
אבל ראוי שנדע שאין ראוי שלכל הלוחמים ישיבו המרגלים
תשובה רק למלך או לראש הנקרא בלעז קאפיטאן שאם
יפרסמו הענין לכל יש גם מרגלים ויודיעו הדבר לשומר
המבצר והמלך או הראש יעשה כאלו דרכו להלחם עם
מבצר אחד וילך למבצר אחר וכן רצה משה שיגידו לו לבד
זה אבל ראה שאם יאמר כן למרגלים שישיבו לו דבר בסוד
יחשבו ישראל שזה הסוד הוא לפי שמשה יודע שהוא נמנע
בשום צד ללכוד הערים שהיהודים הם השדנים מאד ולכן שלח
שנים עשר אנשים בעלי שכל לפי שיבינו כוונתו שהוא שמה
שאמר שידעו הדרך אשר ילכו בה יאמרו לו בסוד אף שלא
יפרש להם בפני ישראל כלום ולכן אמר הטובה היא אם
רעה להורות לישראל שאין כוונתו אלא אם היא טובה
ואת התשובה שישיבו אם היא טובה שיהיה כללית לכל
ישראל ויחשבו ישראל שאין כאן תשובה אחרת ורצה שישראל
יחשבו שאין צורך לדעת הדרך שילכו בה שהקב"ה יאמר
למשה או הענן יוליכם בדרך הראוי ואח"כ בסוד ידברו
המרגלים בלילה בסוד למשה הדרך שיעלו בה ולז"א החזק
הוא הרפה ולא אמר באיזה מקום הוא רפה שאם כן היו
מוכרחים להשיב התשובה על זה לישראל אבל כוונתו לפי
האמת לא היתה אלא באיזה מקום חזק או רפה ושיגידו
זה למשה לבדו ולזה אמר הטובה היא אם רעה והכמים
בנתים ומה הערים וחזר לומר השמנה היא אם רזה לומר
זה כדבר של טובה ושמנה תבינו היטב שזאת היא התשובה
כללית שתתנו לכל ישראל וזה הוא שאמר והתחזקתם
לומר תתחזקו בזה הדיבור שתגידו אותה לכל ישראל ולזה
אמר שלח לך ואמר תשלחו כלומר דברים מיוחדים לך
ודברים כוללים לכל ישראל וראיה לכל זה שלא תמצא בכל
זה השליחות שיאמר משה כמו שאמרו ישראל ויחפרו לנו
את הארץ את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא
אליהם שאותם דברים פרטיים באיזה דרך נעלה ולאיזה
ערים ילכו תחלה אלא דברים כוללים מה הערים אשר
הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים ועוד שישראל
לא אמרו העם היושב עליה החזק הוא הרפה ולא אמרו
הטובה היא אם רעה ועוד ראיה לזה שכן עשו כנאמר
וילכו ויבואו אל משה ואל אהרן ואל כל עדת בני ישראל
וישיבו אותם דבר ואת כל העדה ויראום את פרי הארץ

שזאת

בזאת היא תשובה כוללת לכל ישראל והיא תשובה לטובה היא אם רעה השמנה היא אם רזה ואחר זה אמר ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגו' אפס כי עז העם והערים בצורות גדולות מאד זאת היא תשובה פרטית לשבט ואמרו לא יוכל לדעת הדרך שנעלה והערים שנבוא אליהם תהלה שנמנע הוא לעלות אליהם ולפי שדברו המרגלים בסוד עם משה אמרו ישראלימה סוד הוא זה אם הוא רע או טוב וחשדו שהוא רע ולפי שלא אמרו ישראל דבר נשלם והיו מסופקים מהו אף שחשדו רע לא אמר הכתוב מאמרם ולכן ויהס כלב לאותו הדבר בלתי נשלם ואמר אתם רוצים לדעת מהו הסוד שאמרנו למשה עלה נעלה וירשנו אותה והאנשים אשר עלו עמו אמרו שקר הוא שהסוד שאמרנו הוא לא נוכל לעלות אל העם ומרע"ה לא ידבר כלום שאם יאמר אמת הוא מה שאמר כלב לא היה אמת ואם יאמר אמת הוא מה שאמרו המרגלים שאמרו לא נוכל היה מחזיק ברשעתם ולכן שתק ואם תאמר למה שתק יהושע נראה שכוונתו היתה לעזור למרגלים באחת כאלו דעתו מסכים עמהם לגנוב את לבבם וזה לפי שיודו לו באחרת וכלב כיון לומר שתים לפי שלפחות יודו לו באחת שאין דרך להכחיש הכל. כלב אמר בשביל שתי סבות נוכל להם האחת בדרך טבע כאז"ל שישראל יותר גבורים מכל האומות השנית דרך נס דרך טבע עלה נעלה וירשנו אותה ולא היה צריך לומר כי יכול נוכל לה אבל הכוונה דרך נס והאנשים אשר עלו עמו ואף יהושע עמהם אמר אינו אמת מה שאמר כלב שדרך טבע נמנע הוא הודה להם בזאת לפי שיודו לו האחרת שדרך נס איפשר הוא אבל כשראה יהושע שלא הועיל תחבולה רק הוציאו דבת הארץ אז גם יהושע קרע בגדיו ואמר לפחות האחת לא תכחישו שהוא דרך נס ולזה טעם אך בה' אל תמרודו ולזאת השנית לא ידעו ישראל מה יאמרו שאע"פ שהיה בלבם שאין יש יכולת בשי"ת ח"ו לא התחזקו לאמרו בפה ואומר המשל מי שאין לו דין נותן קולות וזהו שאמר ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וא"כ יהושע וכלב שניהם עבדו את ה' אבל יהושע עבד בשתיקה וכלב בקולות ומריבה לכן ראוי לכלב יותר שכר בעבור ששם נפשו בכפו וזה הוא שאמר ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת מיהושע שיהושע היה לו כוונה אחרת בעבד את ה' בשתיקה וכלב בקולות אבל מי מלא הכבוד כלב מלאו יותר אחר הוא שאמר וימלא אחרי זהו דעתי בהתרת כל אלו הספקות והוא ענין חשוב מאד:

פרשת קרח

ויקח קרח לא פירש הכתוב מה לקח ואמר שהכוונה ויקח קרח ודתן ואבירם לבני ראובן שרוב חמשים ומאתים איש היו משבט ראובן שהיה בכור ואמר ויקומו לפני משה קרח ודתן ואבירם וגם המשים ומאתים איש שאלו פתו להם. ובמדרש קרח שעשה קרחה בישראל בן יצהר בן שהרתיח כל העולם כצהרים. בן קהת שהקהה שיני מולידיו. בן לוי בן שעשה לויה לגיהנם. ודתן שעבר על דת ואבירם שאיבר לבו מלעשות תשובה. ואון שישב באנינות. בן פלת בן שנעשה בו פלא. בן ראובן בן שראה והבין: קריאי מועד שהיו נקראים אל אהל מועד אנשי שם שהיו יודעים שם המפורש ומכלל אלו היו י"ב נשיאים שהקריבו בחנוכת המזבח כתיב הכא נשיאי עדה קריאי מועד וכתיב התם אלה קריאי העדה נשיאי מטות אבותם: **אל** אלהי הרוחות ר"ל המושל בארבע רוחות העולם

ולפי שהאומות קלסוהו באלהי השמים ואלהי הארץ שהם מעלה ומטה קלסו משה בארבע רוחות להשלים השבח בשתי קצוות: **חיים** שאולה האחרון משבעה מדורי גיהנם שנאמר ישובו רשעים לשאולה ואז"ל לדיוטא התחתונה ואמר ישובו ולא אמר ירדו שאחר שנשרפין בהם גיהנם חוזרים ומתחדשים כבתחלה לשיהיו נשרפין עוד וכן תלויה לדורי דורות ואחז"ל שאול תליא אש ותליו כנגד והרשעים קופצים שם מאש לברד ומברד לאש כהקוף ושומע שהיו אומרים משה אמת ותורתו אמת ואנחנו בדאים: **ואת** כל האדם אשר לקרח לא הזכיר בליעת קרח והזכירה במקום אחר שנאמר ותבלע אותם ואת קרח וכן בקריעת ים סוף לא אמר אלא מרכבות פרעה ופירש דוד וניער פרעה וחילו בים סוף: **אתם** המיתם את עם ה' יש להקשות אחר שישראל היו חכמים וראו שמתו לסבת המחלוקת ר"נ נשיאים וקרח והאדם אשר לו ועבדיו שהיו הרבה מאד ודתן ואבירם שהיו גדולים בישראל ואלו הרשעים איך אמרו אתם המיתם את עם ה' יותר ראוי הם שואלים תמיתת מאתים וחמשים מלכים שהנשיאים הם מלכים שנאמר ונשיא בעמך לא תאור והוא המלך. ועוד מה מועילים השנים עשר מטות שאמר הקב"ה קח מאתם מטה מטה לא הועילו מיתת ר"נ מלכים ויועילו שנים עשר מטות עד שאמר הקב"ה והסירותי מעלי את תלונות בני ישראל. התשובה לאלו השתי קושיות שנודע מי הם החולקים ומה שאלתם ומה טענתם. והוא שנודע שיש ארבעה חולקים והם אחד קרח שני דתן ואבירם שלישית הלוים רביעית הבכורות ואלו אע"פ שהם ארבעה כתות שאלתם היתה אחת והוא שחפצים להיות כולם כהנים והטעם לכולם הבכורות היו רוצים להיות כהנים לפי שקודם עון העגל הבכורות היו מקריבים קרבנות שנאמר וישלח את נערי בני ישראל ויעלו עולות וגו' ואמרו ז"ל שהם היו הבכורות ובעון העגל הסיר הקב"ה מהם הכהונה ונתנה ללוים ועתה שואלים כהונה וחשדו למשה בשביל שהוא משבט לוי לכן הסיר הכהונה מן הבכורות ונתנה לשבטו ולא שוה כן הקב"ה והלוים שואלים שמאחר שהם משבט לוי וכולם בני לוי למה לא יהיו הם כהנים כמו אהרן וכמו שכולם משבט לוי וחשדו למשה בעבור שאהרן אחיו עשה לו הכבוד הזה ודתן ואבירם לפי שהם בני ראובן וראובן הוא בכור השבטים ומין שכן שהיה ראוי שיהיה כהן וחשדו למשה שאהבו שבעבור שיהושע נערו משבט יוסף הסיר הבכורה מראובן ונתנה ליוסף ואם יעקב עשה כן שנאמר ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף היה לו למשה לתקן זה ויספיק העונש והעלבון שנתן לו יעקב עד זמן מרע"ה כי לא לעולם יריב וקרח היה שואל הכהונה משני טעמים אחד שהוא לוי כמו אהרן ועוד שהיה בכור שנאמר ובני יצהר קרח ונפג וזכרי ולא עוד אלא שהיה רוצה להיות כהן גדול במקום אהרן שאלו המאתים וחמשים אנשים מהם היו בכורות ומהם היו לוים שנאמר שמעו נא בני לוי המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל להקריב אתכם אליו וגומר ובקשתם גם כהונה רב לכם בני לוי ואם נאמר שכולם לוים אי אפשר שהמשים ומאתים אנשים כולם משבט לוי שלעולם נהגו בקדושה ויהדות מועטים בשבט הכן וכמו שהקשה הרמב"ן ועתה שדתן ואבירם נבלעו ראיה היא שאין ראובן כהן וכשנשרפו המשים ומאתים איש ראיה שאין הבכורות וגם הלוים כהנים וגם כשנשרף קרח ראיה שאינו ראוי לכהן אע"פ שהוא בכור אבל עדיין נשאר שהבכורות ראויים לעבוד כמו לוים לא כמו כהנים שלפי

צלקתו אומנות של כהנים שהוא להקטיר קטורת מתו אבל אם היה משה אומר לבכורות שיעבדו עבודת הלוים לא עותו ואם יעבדו הלוים ויצא אש מהשם ותאכל אותם ראה שאפילו עבודת לוים לא הוו ראויים ואמרו ישראל שכן היה ראוי שיעשה משה ושיאכל האש אותם נראה שאין ראויים ללויה וכל שכן לכהנים וזהו שאמרו כל עדת ישראל שהם אביהם של בכורות אתם המיתם את עם ה' שהם הבכורות לכן צוה הקב"ה שהנשיאים יכתוב כל אחד שמו במטהו וגם אהרן יכתוב שמו בשם כל שבטו ושיפרח מטה אהרן ולא יפרח מטה שאר השבטים מורה שאפילו ללויים אינם ראויים שאם היו ראוים היה פורח מטה כל שנים עשר שבטים שבשריפתם כבר הורה שאינם ראויים לכהנים ולהורות שגם אינם ראויים ללויים לא פרח אלא מטה אהרן ולא פרח לבכורות שהוא ראוי לכהן שבשלא נשרף במחתתו יורה שראוי לכהן אלא פרח בעבור שבטו שיהיו עובדים עבודת הלוים וכל הבכורות אינם ראויים שלא פרחו מטותיהם. וזה הוא שאמר פרח מטה אהרן לבית לוי וסותרו כל הקושיות. ואחת ראיה שהר"נ נשיאים היו בכורות שאין כולם לויים שאם היו כולם לויים למה ילונו כל עדת בני ישראל לאמר אתם המיתם את עם ה' ומה להם שימותו משבט משה אלא ודאי היו בכורות רובן ולכן התרעמו כל ישראל שהיו בניהם. ובזה מתיישב כל זה הענין שהיה מבולבל מאד: **והנה** פרח מטה אהרן לבית לוי ויוצא פרח ויצא ציץ הרבה נסים נעשו בזה. אחד שהוציא שני פרחים האחד נפל בגמל שקדים שכן הדרך השני שאר לעולם וזה הוא שאמרו רז"ל שנגנז מטה אהרן בפרחו ושקדו וזה נס גדול. הנס השני שטבע שאר אילנות כשנכרתים מוציאים פרח מצד להלוחית שבהן ואילן שקד כשנכרת מתייבש והיינו נשאר בו טוס להלוחית ולזה ראה ירמיה מקל שקד שאבד לחלוחית שבישראל. הנס השלישי במדרש שאלו השקדים היו מתוקים ומרים המתוקים מצד ימין המטה והמרים מצד שמאל וכשיהיו ישראל עושים רצונו של מקום היו הפרחים המתוקים של צד ימין לחים ושל צד שמאל כמושין וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום היו הפרחים של צד שמאל לחים ושל צד ימין כמושין. והטעם שהוציא פרח רמז לבני אהרן שהם פרחי כהונה לומר כי מה' היתה זאת להם ויצא ציץ על אהרן שעליו ציץ נזר הקדש. שקדים על הלוים השוקדים במקדש כל הימים לומר שהקב"ה שלח למשה כל אלו הסימנים כי לא מלבו ומה שהקדים הפרח לציץ שכן התחילו במו לעבוד כי בפרשת ויקרא כתיב בני אהרן ולא הוזכר עדיין אהרן:

פרשת חקת

ותמת שם מרים ותקבר שם ולא היה מים לעדה רז"ל נתנו סמיכות לפרשת מרים לפניה ולאחריה לפניה אמרו למה נסמכה פרשת מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה קרבנות מכפרים אף מיתת צדיקים מכפרת. לאחריה ולא היה מים לעדה מכאן שכל ארבעים שנה היה להם הבאר בזכות מרים. ונוכל לתת לה סמיכות באופן אחר לאחריה. והוא שמן הראוי היה שיבכו אותה בני ישראל בעבור שהיתה נביאה ובעבור שהיתה אחות אהרן ומשה וכ"ש הנשים שהלכו אחריה בתופים ובמחולות היה ראוי שיבכו אותה בכיה רבה וכמו שמצינו באהרן שבכו אותו כל בית ישראל ולמשה כל בני ישראל ולא עשו כן לכן בעבור שהיה להם כילות ממימי עיניהם ולא בכו אותה לכן עשה הקב"ה מדה כנגד מדה שלא יהיה להם

מים לשתות ומה שסמכו רז"ל מיתת מרים לפרה לומר מה קרבנות מכפרים אף מיתת צדיקים מכפרת. יש לשאול א"כ היה ראוי שיסמכו לקרבנות של חטאת ועולה שפרה אינה קרבן גמור ואע"פ שאמר בה שריפת החטאת. ונראה שכוונת רז"ל שמי שאינו עושה הרגש בנפשו במיתת הצדיקים אינו מכפר לו אבל צריך שיתאבל בלבו ויחשוב שמיתת צדיקים רעה גדולה לישראל ויכנע וישפיל גאותו ויהיה נחשב לעצמו כעפרא דארעא ולכן סמך מיתת מרים לפרה אדומה שצוה התורה ושרף את הפרה לעיניו את עורה ואת בשרה ואת דמה על פרשה ישרוף ואיש אשר כזה יכפר לו מיתת הצדיקים וכן כתב במדרש הזהר דהא דקרינן ביומא דכפוריא אחרי מות שני בני אהרן דמאן דמצטער על מיתת הצדיקים מעברין ליה חוביה:

וירב העם עם משה בא לספר גנות העם שדרך הוא מי שיש לו תביעה עם אבל אינו תובעו עד שיעבור אבלו וימי בכיתו ואלו ותמת שם מרים ותקבר שם וירב העם עם משה: **וירב** העם עם משה ויאמרו לאמר ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה' נראה שהמריבה עצמה היה ולו גוענו כי למה צוה לאהרן בענין קרח קח את המחתה ותן עליה אש ושים קטורת והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם שיותר טוב למות במגפה או מיתה פתאומית מלמות בצמא ולכן אמר משה אם. אתם תבואו לידי פעם אחרת אני אמית לכם בתמותו ולא אבקש מעצמי הצלה לכם ולכן בענין הנחשים השרפים לא התפלל עליהם מעצמו שאם כל כך חפץ יש להם למות ימותו מיתה משונה וכן אמר ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ואז ויתפלל משה אל ה' בעד העם ולא עוד אלא תפלתם לא קיבל לגמרי שהם אמרו התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש והקב"ה לא הסיר מהם הנחש שלעולם היו נושכים אלא והיה כל הנשוך וראה אותו וחי וזה הוא שאמר והיה אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי שזה הלשון מורה עתיד אם היה נושך מכאן והילך ולזה לא אמר והנשוכים הביטו אל הנחש וחיים ולא עוד אלא בעוד שנתעכב משה בעשותו הנחש היו הנחשים נושכים והיו מתים באופן שהנשוך ילך לבקש לרופא ולא שהרופא יבקש לחולה כמו שעשה משה כשאמרו קח את המחתה ותן עליה אש. ונוכל עוד לפרש שמה שאמר וירב העם עם משה הם ערב רב ולפי שהיה להם צמא גדולה ולבניהם ולטפם לזה אמר וירב העם עם משה ולו גוענו בגוע אחינו הם המצריים עצמם שטבעו בים סוף ואמרו עתה אנו מתים בצמא הלואי היינו מתים בשתיית מים הרבה כמו שמתו אחינו הנטבעים בים ולפי שאמר משה אתם באתם מעצמכם אני לא אמרתי לכם לבוא לזה אמרו אמת הוא אבל למה הבאתם את קהל ה' שהם בני ישראל ונמשך לנו רעה מזה למות אנחנו ובעירנו שאם לא הייתם מביאים אותם לא היינו באים אנחנו ולזה אמרו ולמה העליתנו ממצרים שבמה שהבאתם את קהל ה' כאלו העליתונו ממצרים ולזה לא אמר למה העליתם את קהל ה' אל המקום הרע הזה ולזה אמר ויאמרו לאמר מהו לאמר אלא שהתחילו ברעה ובגנות לפי שישראל ישובו ויתרעמו על משה ואהרן כמו שאמר והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה וישובו ויבכו גם בני ישראל ואמר למות שם והיה ראוי לומר למות כה אלא כוונתם לומר שאפילו שהקב"ה יתן להם מים עתה כשנכנס יותר במדבר הגדול והנורא שם נמות ולזה אמרו אנחנו ובעירנו ואם הם מתים מה תועלת יביאו להם בהמותיהם אלא לפי שערב רב אין הפרש ביניהם לחמוריהם שהיו מינים ואין מאמינים

מאמינים בה' לזה אמרו אנחנו מאמינים בה' כמו בעירנו שבהכנס יותר במדבר נמות ברעב ובצמא ובמירוס ובחוסר כל ולא יוכל לפתח לנו. שאותינו: **לא מקום** זרע ותאנה וגפן ורמון ומים אין לשתות שם לא היו מתרעמים עתה אלא מן המים והזכירו הפירות לפי שמי שיש לו צמא גפן או רמון משקים לו הצמא לזה אמר אין לנו אפילו פירות להשקיט הצמא: **כה אמר** אחיך ישראל. ארז"ל מה ראה לומר כאן אחיך אלא אמר להם אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעך ועל שנינו היה אותו החוב מוטל ליפרע השם. ידעת את כל התלאה. לפיכך פירש אביכם מעל אבינו שנאמר וילך. אל ארץ מפני יעקב אחיו מפני השטר חוב המוטל עליהם כדי להטילו על יעקב לבדו. ואיפשר לפרש שהאדם ראוי לרחם על אחר לאחד מארבעה סבות וכל שכן אם ישנן כל ארבעתן. הראשונה בעבור שהוא אחיו או דודו או בן דודו ולזה אמר כה אמר אחיך ישראל. השנית אם עברו עליו צרות רבות ראוי לרחם עליו שהאדם מחוי בטבע וגם יש לו רחמנות בטבע על מי שבאו עליו מכות גדולות וזה הוא שאמר אתה ידעת את כל התלאה אשר מצאתנו. השלישי לפי שיש לו חלק ויד במלך ולזה אמר ונצעק אל ה' וישמע קולנו. הרביעי לפי שהאדם שהולך לבית אחר ומתאכסן עמו ראוי שיעשה לו כבוד שנאמר כי על כן באו בצל קורתי וזה הוא שאמר והנה אנחנו בקדש עיר קצה גבולך. וגם מי שאינו רוצה שיכנסו אחרים לעבור בגבולו שוא לאחד משלשה סבות. האחד בעבור שיפחיתו נחלתו לזה אמר לא נעבור בשדה ובכרם. השנית לפי שישתו מימיהם ולא ישאירו מעין ובור שלא ישתו וימכרו אותו לזה אמר לא נשתה מי באר. השלישי לפי שילכו בנתיבות ויגזלו למי שימצאו בהם לזה אמר דרך המלך נלך לא נטה ימין ושמאל עד אשר נעבור גבולך: **במסלה** נעלה עד עתה שאנו הולכים מתוך שנכנס במקומות ישוב שיירות ותדיעם ועכשיו אין אנו הולכים אלא במסלה שהוא מעבר לרבים: **ויאמר** לא תעבור לפי שעתה בפעם השני לא שאלו לעבור במדינות ועיירות ולזה לא אמר שי לומר שאפילו במסלה לא יעברו ואמר עוד וימאן אדום נתון את ישראל עבור בגבולו לומר שאפילו במדבר או דרכים ונתיבים שאינם מסלה לא נתנם עבור דרך שמה: **וידבר** העם באלהים ובמשה וישלח ה' בעם את הנחשים. השרפים הטעם שאלו בהם נחשים לארבעה סבות. האחד לפי שהנחש ספר לשון הרע על הקב"ה כשהסית לאשה לאכול מעץ הדעת טוב ורע שאמר כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו והייתם כאלהים בונה עולמות וכל אומן שונא להבריו וזה שדיבר לשון הרע ישרע מבעלי לשון הרע שהם כמותו. השני לפי שהם הפרעתו על המן שמשתנה לכמה טעמים וכה הנחש באוכל מאכלים רבים וכולם נטעמים לו לעפר שנאמר ונחש עפר לחמו כדי אוכל ירקות ופירות אלא שהכל לו טעם עפר. השלישי לפי שהם חטאו בלשון ישרע מהם הנחש שיש לו ארס בלשון. הרביעי שזה המדבר היו בו נחשים רבים וגדולים ועקרבים בית הנד שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב ודרך נס לא היו נושכי' בהם ועתה כמו בנית הגדר ובהמצאו התיר האסורים וינשכו את העם וזה הוא שאמר וישלח ה' בעם פירוש התירם: **ויאמר** ה' אל משה עשה לך שרף ויעש משה נחש נחשת יש להקשות אחר שאמר לו הקב"ה עשה לך שרף למה עשה משה נחש וא"ת שהכל אחד למה שינה בלשונו והיה ראוי שיאמר ויעש משה שרף. והתשובה שישראל חטאו ב' עונות. הא' שדברו באלהים הב'

שדברו במשה ומשה נקרא מלאך שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים והמלאך נקרא שרף שנאמר שרפים עומדים ממעל לו הרי הקדמה אחת. הקדמה שנית שהקב"ה בשמים הכין כסאו והשמים מלאים כנחושת ועל אלו השתי הקדמות אמר הקב"ה למשה שלי אני מוטל לכן עשה לך שרף וזה כנגד לך אמר משה אני אבל העם נחש נחשת לפי שחטאו כנגד הקב"ה ויעש ויעש משה נחש נחשת: **אל תירא** אותו כי בידך נתתי אותו. יש להקשות למה נתירא משה מעוג ולא נתירא מסיחון עד שהוצרך הקב"ה לומר לו אל תירא אותו ועוד שגלהון משה אינו בגבורה שבעית אלא בגבורה אלהית וא"כ למה נתיירא משה מעוג בגבורתו שבעית ולזה אמ' בכאן מאמר ממסכת ברכות והוא דגרסינן פ' הרואה: הרואה אבן שבקש עוג לזרוק בישראל גמרא גמירי לה אמר עוג מחנה ישראל כמה הוי תלתא פרסא איעקר טורא בר תלתא פרסי ואטיל עליהון אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתיה על רישיה אייתי הקב"ה קמצי וקבוה ונחת לצואריה בעא למישלפיה משכו שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא והיינו דכתיב שיני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שרבבת משה כמה הוי עשר אמין שקל נרגא בת עשר וגוור עשר מחייה בקרסוליה וקטליה. פירוש זה המאמר הוא שהאבות נמשלו בדברי הנביאים להרים שנאמר שמעו הרים את ריב ה' ריב את הרים הביטו אל צור חוצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם ובשבאו ישראל להוריש גוים גדולים לא בצדקתם רק בזכות אבות ומשמרו את השבועה דכתיב לא בצדקתך עד שהיתה מקטרגת מדת הדין כמו שבא במדרש על כן נתירא משה שמא תעמוד זכות אברהם לעוג והיא המחשבה שחשב עוג ואמר אחר שאין כח באומה הזאת עם רבוי העם שמהגיהם שלשה פרסאות רק מצד זכותם ואני כבר קדמתי להם בזכות אברהם שנאמר ויבא הפליט זה עוג א"כ הריני עוקר ההר הוא משם שהוא אברהם ואזור בו לשופכו עליהם והקומצים שבאו ונקבוהו לסר מעל ישראל הם התגים שהם בלשונם וכמו שבא במדרש כלהוך השיר מה הבור כתר בלשונו אף ישראל כתר בלשונם רוצה לומר שבתפלותיהם והגעתם עמדה להם זכות אברהם ולא סייעה את עוג רק נתהפכה עליו ושמו שינים על צוארו והקפה את שיניו ומפני שהיה עוג מלך הזק ואגד השבע וכה הזרוע לא היה להם מעמד בפניו ועוד שזכות אברהם היה מן הראוי שלא יפגע בו על כן הוצרך משה בתפלתו לזכותו ולזכות השבטים ולזכות אברהם יצחק ויעקב והוא אמרו משה כמה הוי פירוש משה עשר הוי זכותו והנרגא בלקה רמז לזכות העם בכלל שהיו גם עמו ומפני שהיה שם עמו המעולם לכלי כתוצם בידו שהיה פועל בו וגוור עשר ר"ל זכות האבות ועל כן המשיל שפגין למדלג שהוצרך לדלג אגל זכות האבות שכבר קדמוהו והיו בזמן למעלה ממנו וא"כ ביאר למה הוצרך זה לכות אותו בקרסוליו ר"ל לבטל ממנו זכות שלשה פסיעות שפסע בקרסוליו בשביל אברהם ואמרם משה כמה הוי עשר כן שהיה מדתו של מרע"ה כדאיתא בשבת ועל ידי כ לקח כל השיעורין בעשר ולא שיהיה צריך כאן לכ השיעורים האלו אלא מפני סדור המשל כי הוא משב[illegible] עוג בקומה גדולה מאד עד שעקר הר של שלשה פרסאות ושמו על ראשו על כן המשיל עשה קרסוליו לשלשים אמה כי כן דרך המשלים להפליג בדרכים נאותים למשל. ובזאת וכן עקר ואייתי [illegible] ובאת למשלפיה כל אלו דברים נאותים לסדור המ[illegible] זה. ואמרו בברייתא הרואה

אבן

אבן שרצה עוג לזרוק עליהם דע שמפני שהיה עוג גדול כח מאד והמון הוא כאלונים עם היותו בא בזכות אברהם לדעתו לא נמנע מהיותו מתעסק לבוא עליהם בכחו הגדול והיה מכין אבן או אבנים גדולות לזרוק עליהם מה שלא היה כן בכח אחר משאר אנשי המין האנושי ואמנם עיקר בטחונו בנצחונו היה בזכות אברהם לפי שסבר רצה שנצלו ממים שלא בטבע ושנעשו להם נסים רבים בקריעת ים סוף וכו' אלא בעקרו ההר מהם חזר להיות נלחם עמהם בכח הזרוע והראה אותם האבנים הגדולים יכיר מהם שאיש חזק ואמיץ כמוהו להיות בכחו לזרוק אלו לא היה מן הראוי להנצל העם במלחמה ממנו לולי שנעשה להם נס ועל כן הצריכו ברכותו ברכת הנס ואמר יגלה לך זה שמגלה להם בבריאתה אבן שרצה לזרוק עוג ובסיפור הענין קראו הר ואלו היתה האבן וההר דבר אחר או היה להם לומר כאן וכאן אבן או כאן וכאן הר אלא שהם שני ענינים האבן השנוי בבריאתה היה אבן גדולה ממש וההר רמז לאברהם ובזה הותרו הספקות שמשה לא נתיירא מעוג בעבור גבורה טבעית אלא בעבור זכות הפשיעות ולא נתיירא מסיחון שלא היה לו זכות :

פרשת בלק

וירא בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי . יש בזה הענין ספקות : **הספק הא'** למה לא אמר נסים מפורסמים יותר מזה שמה שעשה לאמורי היה נס נסתר ומה שעשה לפרעה ולמצרים היו נסים מפורסמים והיה ראוי שיאמר וירא בלק את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים ויגר מואב וגו' : **הספק הב'** מה זה שאמר עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו שמשמע שלא היו מפחדים אלא שיאכלו מזונותיהם ולמה לא פחדו מהריגה אחר שראו שעם יצא ממצרים הנה כסה את עין הארץ ושמתו כל מצרים ועמלק וכל אויביהם : **הספק הג'** מה שאמר ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא הוא שלא במקומו שהיה ראוי שיתחיל ויאמר וירא בלק בן צפור מלך מואב את כל אשר עשה ישראל לאמורי ולא בסוף הענין :

הספק הד' מדוע התחיל בבלק ואמר ויגר מואב והיה ראוי שיאמר במה שנכנס נכנס עם בלק יצא עם בלק ויאמר וירא בלק ויגר בלק מפני העם :

הספק הה' למה אמר בתחלה ויאמר מואב אל זקני מדין שהם חכמיהם ואח"כ אמר וישבו שרי מואב עם בלעם מי הכמים בכאן שרים היה ראוי שיאמר וישבו זקני מואב עם בלעם כמו שהתחיל ויאמר מואב אל זקני מדין ואמר וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ויבואו אל בלעם וידברו אליו דברי בלק :

הספק הו' שבלק שלח לבלעם לאמר לכה נא ארה לי את העם הזה ובלעם אמר לש"י בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי הנה העם היוצא ממצרים ויכס את עין הארץ עתה לכה קבה לי אותו שבלק שלח לשון ארה ובלעם אמר לש"י לשון קבה והכמינו ז"ל אמרו קבה קשה מן ארה שהוא נוקב ומפרש ויש להקשות א"כ למה השיב השם יתברך לבלעם לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא שבלשון שדיבר בלעם עם הקב"ה שהוא קבה היה ראוי שישיב הקב"ה ויאמר אלהים אל בלעם לאמר לא תקוב את העם כי ברוך הוא ועוד כמו שבלק אמר בפעם הראשונה ועתה לכה נא ארה לי היה ראוי גם כן בפעם השנית שיאמר באותו הלשון ולא אמר כו אלא ולכה נא קבה לי את העם הזה :

הספק הז' שאמר ויבא אלהים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם מהו אם לקרוא לך שפשיטא שבאו לקרוא לו כמו שאמר וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור פתורה ארץ בני עמו לקרוא לו לאמר הנה עם יצא ממצרים ופירש רש"י אם הקריאה שלך היא ובשכר אתה ליטול שכר עליה קום לך אתם . ונראה שיש להקשות על זה הפירוש שנראה מזה שכוונת הקב"ה להעשיר לבלעם ולמה רצה לעשות טובה לבלעם הרשע ועוד איך אפשר שיקבל שכר מבלק אם לא יקללם זה דבר שאי איפשר שאמר אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה . והרמב"ן פירש אם לא באו רק לקרוא לך לך אתם וגם זה הפירוש קשה מאד שיטעה שלא באו רק שיקלל ואיך דיבר הקב"ה לבלעם מה שאי איפשר :

הספק הח' למה חרה אף אלהים כי הולך הוא אחר שהקב"ה נתן לו רשות שילך עמם . היתר הספק הראשון למה אמר את כל אשר עשה ישראל לאמורי ולא אמר את כל אשר עשה ישראל לפרעה ולמצרים לפי שסיחון נלחם עם מלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו וישראל הרגו לגבור שהרג לאביו ולכן נתיירא מאוד באמרו אם ישראל הרגו למי שהרג לאבי שהוא סיחון שהרג לאבי וישראל הרגוהו כ"ש שיהרגו לי ולזה אמר וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי שהוא סיחון ולזה ויגר מואב : **ולספק הב'** למה לא יראו מהריגתם הרמב"ן השיב שמשמעו מניעת הקב"ה שאמר להם אל תצר את מואב ויש להקשות עליו אם שמעו מה שצוה הקב"ה א"כ ג"כ מהמזונות לא היה ראוי שיפחדו שלא אמר הקב"ה אל תתגר במואב מלחמה לבד אלא ג"כ אל תצר את מואב ואין צרה גדולה מאכילת מזונותיהם וימותו מואב ברעב ועוד שאמר את כל סביבותינו לשון רבים ומדין היה ראוי שיפחדו מהריגה . ונוכל להתיר זה הספק בספק השלישי והוא שמה שאמר ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא הוא שלא במקומו שהיה ראוי שיתחיל וירא בלק בן צפור מלך מואב והוא לפי שבלק היה גבור מאד כמו שאמר יפתח למלך מואב הטוב טוב אתה מבלק בן צפור הרוב רב עם ישראל אם נלחום נלחם בם ואין מוראים למלך אלא במלך חזק ותקיף ממנו וכמו שכתב הרמב"ן ולזה נתן טעם הפסוק ואמר תדע למה לא יראו מהריגה אלא מהמזונות לפי שבלק מלך למואב בעת ההיא שהיה גבור מאד ולזה תעשה הספק השני באופן שלא יתירהו זאת התשובה ולא תשובת הרמב"ן והוא שראיית בלק אינה מוסכמת עם מאמרם שראייתם הוא וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי ומה זה שעשו לאמורי סיחון ועוג הרגום ולקחו את כל ארצם ומאחר שראו כך ראוי שיהיה מאמרם ויאמר מואב אל זקני מדין עתה יהרגנו אותנו ויקחו כל ארצנו וזה הספק לא יותר בהיתר שאמר שבעבור שבלק מלך למואב לא יראו מהריגה והלא סיחון ועוג יותר תקיפים וגדולים מבלק שנאמר למכה מלכים גדולים כל"ח ויהרוג מלכים אדירים כל"ח ועוד התחלת מואב ויגר מואב מאד עם מאמר עתה ילחכו אינה מוסכמת לא יותר בזה . ולכן נחזור להתיר הספק הזה למה לא יראו מהמיתה אחר שיראתם גדולה ונראה שיותר בשנאמר שהכוונה בעתה ילחכו יאכלו המזונות וימות ברעב ומה שימשך מזה הוא ידוע בנעשה אותם לקחת ארצו ויהרגוהו . פירוש שמה לפי שישראל שלחו מלאכים אל סיחון לאמר אעברה בארצך לא נטה בשדה ובכרם ולא נתן סיחון את ישראל עבור בגבולו ויאסוף סיחון את כל

עמו

עמו ויצא לקראת ישראל המדברה ויבא יהצה וילחם בישראל ויכהו ישראל לפי חרב ולזה אמרו מואב סיחון טעה בשהיה ראוי שיתן את ישראל עבור בגבולו ולא היו מכים אותו אלא היו אוכלים המזונות לבד ולכן אמרו מואב אם ישאלו לנו נעברה בארצך ונקבל לא יהרגנו אותנו אבל ילחכו את כל סביבותינו וזהו לשון עתה וז"ש ויגר מואב מפני העם מאד פירוש יראו מהריגה אם לא יתנום לעבור אבל אם יתנום לעבור ילחכו. פירוש שליפי אם נצא ללחום יהרגונו ואם לא נצא מהערים הבצורות ילחכו הקהל את כל סביבותינו. פי' ד' כשהיו מואב לבדם בלא עזר אחרים יראו מהריגה וז"ש ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא אבל כשעשו שלום עם מדין לא פחדו מהריגה וז"ש ויאמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו פי' עתה שאנו בשלום ילחכו. פירוש חמישי דרך הלוחמים שאינם מראים פחד לכת שכנגדו שזה יהיה סבה לשינצחום ולפי שמואב ומדין מעולם היו שונאים זה את זה שנאמר המכה את מדין בשדה מואב אמרו מואב עתה אנו בשלום מצד ההכרח אבל כשתסור הסבה נחזור לשנאתינו לז"א לפי האמת ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא וזהו בלבם אבל כשלקח עצה ממדין לא הראו פחדם אלא לבד ילחכו מצד ריבויים את כל סביבותינו. והיתר הספק הד' למה נכנס עם בלק ויצא עם מואב. התשובה שהמלך אין ראוי שיראה לעם שיש לו פחד אע"פ שבלבו יש יראה ופחד ולז"א וירא בלק וגו' אבל לא הראה פחד אבל המון העם ויגר מפני העם מאד. היתר הספק הה' למה התחיל בזקנים שאמר וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם ואח"כ אמר וישבו שרי מואב עם בלעם שהיה ראוי שיאמר וישבו זקני מואב עם בלעם השרים מי הכניסם כאן והתשוב שבעבור שבלק הרימוהו אז למלך ולפי שהוא תחלת מלכותו רצה להראות גבורה גדולה ולזה עשה תחבולה ששלח בסתר שריו לבלעם לשיקללם ובשעת הקללה יצא בלק וילחם בישראל וינצחום והרואים יחשבו שבלק בגבורתו נצחם וז"ש וישלח מלאכים אל בלעם בן בעור ועתה לכה נא ארה לי פירוש לי שלא ידעו אחרים ולז"א אולי אוכל נכה בו היה ראוי שיאמר אולי אוכל אכה בו או אולי נוכל נכה בו אלא הכוונה יחשבו הרואים שאני אוכל ולפי האמת אתם ג"כ תעשה המלחמה וזהו נכה בו ויחשבו האנשים שאני אגרשנו מן הארץ ולפי שהזקנים ידעו זה אמרו השרים אינם בעלי עצה ולא יהיו יודעים איך יאמרו הענין לבלעם או באי זה דרך יתנהגו עמו לשיבא עמהם לפיכך נלך אנחנו מאלינו וז"ש וילכו זקני מואב וזקני מדין שהם גדולים ורצו ללכת מעצמם וא"ת ומי הגיד להם דברי בלק שהוא צוה בסתר לעבדיו לז"א וקסמים בידם כלומר מכשפים היו ובכישוף ידעו זה וז"ש וקסמים בידם שנדחקו בו כל המפרשים ואח"כ באו השרים וישבו בסתר עמו כמו שצוה בלק וז"ש וישבו שרי מואב עם בלעם כדרך שאומר אדם לחבירו תשב עם פלוני בסתר ובזה הותר זה הספק. והיתר הספק השני למה כ"כ שינויים בלשונות ארה וקבה נראה לי בזה שבלק שלח לומר לבלעם שיקללם בלשון ארה שבזה יספיק לגרש אותם מן הארץ ובלעם חשב מחשבה רעה ואמר אני יודע שאלהיהם אוהב אותם ואם אומר להקב"ה ששלח בלק לשאקללם ישיב שלא אקללם לכן אני רוצה לומר להקב"ה לשון שכשישיב שלא אקללם יובן ממנו שאקללם בזה האופן אמר בלעם בלק שלח לי שאקללם בלשון ארור ואם אומר לשי"ת ששלח לי לשון ארור שהיא קללה קטנה מקשה הקב"ה ישיב לא תאור ולא ישאר לי מקום כלל ועיקר לשאקללם ולכן אומר

להקב"ה ששלח לי קבה והש"י ישיב לא תקוב וישאר לי מקום לקללם בלשון ארור והקב"ה שידע מחשבתו הרעה א"ל הבנתי מחשבתך הרעה לכן אני אומר לך לא תאור את העם אפי' בלשון ארור ואחר שראה בלק שלא רצה לקללם בלשון ארור שלח לו בלק שרים רבים ונכבדים ואולי בעבור שהם רבים ונכבדים ירצה לקללם ובאל קבה לשם ישיב לו שאי איפשר לקוב אותם עדיין יהיה איפשר בלשון ארור לזה השיב בלעם אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות קטנה או גדולה פירוש לא תחשוב לדבר לי בלשון רמאות לומר שהשיב לא תקוב שהוא קללה גדולה אבל בלשון ארור אקלל שהיא קללה קטנה שלא אוכל לעבור את פי ה' אלהי לעשות קטנה שהוא בלשון ארור או גדולה שהוא בלשון קבה ובזה מיושב היטב לשון קטנה או גדולה שהיה ראוי שיאמר לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות טובה או רעה כמו שאמר אחר כך לבלק שאמר הלא גם אל מלאכיך אשר שלחת אלי דברתי לאמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה' לעשות טובה או רעה מלבי שהו קטנה או גדולה אלא ודאי הכוונה מה שפירשתי בו והוא ענין חשוב. והיתר הספק השביעי מהו אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם פשיטא שבאו לקרוא לו הנכון בעיני שהוא מלשון וכרוזא קרא בחיל שפירושו הכרזה שהיה אפשר שכוונת בלק לא היה שיקלל לישראל אלא שישמעו ישראל שבלק שלח לבלעם שיבוא לקללם וכשישמעו ישראל יברחו משם וכך היה ראוי לבלק שבשהרכסיא ישלח בעבור המקלל לפי שיברחו ולא בסתר ולז"א אם לקרוא לך באו אם להכריז לך באו לפי שידעו ישראל שבא מקלל לקללם לך אתם אבל לקלל בפועל לא ח"ש ואך את הדבר אשר אדבר אליך לברך ולא לקלל בפועל אותו תעשה זהו דעת ליישב הפסוקים שכל המפרשים נדחקו בהם. והיתר הספק השמיני שאמר ויחר אף אלהים כי הולך הוא למה חרה אפו אחר שנתן לו רשות ללכת עמהם. התשובה שהקב"ה אמר לו קום לך אתם ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה קודם שתלך אני רוצה לדבר אליך ומה שאדבר אליך אותו תעשה מה עשה בלעם לא המתין שידבר לו הקב"ה אלא ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו וילך עם שרי מואב לכן חרה אף ה' כי הולך הוא. ויש להקשות עוד קושיא תשיעית והיא מה כחו של בלעם לא ימלט או כחו לברך ולקלל ויחול ברכתו וקללתו או לא ואם תאמר שדיבורו עובר ודאי כח הקב"ה גדול מכחו ואם יקלל בלעם יברך הקב"ה כמו שאמר יקללו המה ואתה תברך וא"כ למה מנעו הקב"ה מלקללו ועוד מאי זה לד איפשר שיהיה כחו כל כך גדול לברך ולקלל ומאין בא לו זה הכח מה שאין כח בשום אדם בעולם מיום ברוא אלהים אדם על הארץ. וא"ת שאין דיבורו עובר ולא יועיל ברכתו ולא יזיק קללתו למה מנעו הקב"ה מלקלל וזאת הקושיא היא על דרך מה נפשך עכשיו אני רוצה לקיים אחד משני הצדדים והוא שודאי אינו עובר דיבורו ולא יועיל ולא יזיק ולזאת ההלוקה תהיה הקושיא יותר חמורה שאחר שדיבורו הבל למה מנעו שלחלוקה הראשונה אין הקושיא כל כך חזקה בנוכל להשיב שהקב"ה אינו רוצה לבטל ידיעת האדם אלא ממית אותו לטבעו ושעם כל זה יהיה רצון השי"ת קיים וכמו שאבאר ולזה נשאר ראיה שדיבורו הבל מבלק וגם מבלעם וגם מהנסיון מבלק שאם דיבורו עובר כשרואה בלק שהקב"ה לא הניחו לקלל לישראל היה לו לבקש מבלעם שיברכהו ברכה גדולה ושלא ישלוט בו שום אומה ולשון שבזה יוסר פחד בלק מישראל.

ומבלעם

ומבלעם שהיה ראוי שיברך את עצמו שיהיה מלך גדול על כל המלכים ולא יצטרך לכסף וזהב של בלק שהשכיר עצמו לבלק בשביל מעותיו ומכניסין שרצונו שיברך עצמו באמרו תמות נפשי מות ישרים ונומר ולא נתקיימה ברכתו אלא אחריתו רעה ותקותו מפח נפש. במות מיתה משונה שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב אם כן מצד אלו הג' ראיות נראה שאין דבורו עובר ואם כן למה. מנעו הקב"ה משקללם שברכותיו וקללותיו הם הבל ורעות רוח וא"ת אם כן מה הועילו ברכותיו לישראל שבירך אותם ג' פעמים. התשובה במה שיש לו מצד עצמו הוא הבל אבל הברכות שבירך לישראל היו בנבואה והנבואה היא אמיתית. אין בה נפתל ועקש ואם תקשה עוד א"כ שאין דיבורו עובר במה היה חושב בלק שדבורו עובר שאמר כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר וכתב החכם ר' אברהם ן' עזרא שהיה אצטגנין גדול וכשיודע שראובן יוצלח מאד כפי מערכתו היה מברכו והיו חושבים העולם שלפי שהיה מברכו היה חל הברכה עליו וכן בקללה היה יודע שפלוני יהיה רע המזל והיה מקללו והיו חושבים שמצד קללתו בא לו הרעה ונראה מכל זה שאין דיבורו עובר. ולזה נוכל לומר שהמחלוקה בהאמונה שאמיתית שדיבורו הוא עובר ובזה לא שהיה הקושיא כל כך גדולה. וא"ת הרי הבאנו ראיה מבלק ומבלעם ומהכניסין שדיבורו אינו עובר התשובה לכל הראיות שיש דבר במה שדיבורו עובר ויש דבר במה שדיבורו אינו עובר בברכה אינו עובר בקללה עובר ולכן ברכותיו לא הועילו במה שבירך עצמו תמות נפשי מות ישרים ולא היה מועיל לבלק אם יברכהו ולא לעצמו וזה הוא שאמר כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר שהיה ראוי שיאמר כי ידעתי את אשר תברך יבורך ואשר תאור יואר או יאמר ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור ארור אלא ודאי הכוונה אשר תברך כבר מבורך וברכתך לא יועיל אלא שידעת באצטגנינות שיוצלח אבל אשר תאור יואר ויזיק קללתך וא"ת מה כח הוא זה ומנין בא לו התשובה שנולד בלעם במערכה שאשר יאור יואר אבל לא אשר יברך יבורך ובזאת המחלוקה יותר הספק שהקב"ה אינו רוצה לבטל המערכה אלא להכרח גדול ומאחר שמערכה שלו שמי שיקלל יקולל לא רצה הקב"ה שיקלל בלעם ויברך הקב"ה שא"כ היה מבטל הקב"ה מערכתו של בלעם אלא רצה לצוות לו שלא יקלל ובזה גם כן לא ביטל בחירתו אלא צוי שהיה מצוה עליו בדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה. וגם לזאת המחלוקה יש קושיא שהאצטגנינים אמרו שהמערכה הכללים יבטל לפרטית והמערכה הפרטית לא יבטל לכללים שאם נגזר על פלוני שיחיה ע' שנה כפי מערכה שלו והלך למקום שנגזר בו כפי המערכה שימותו אנשי המדינה ההיא בדבר גם כן ימות באותה המדינה כשאר בני המדינה לפי שהמערכה כללית שהיא מהמדינה בכללה יבטל המערכה הפרטית וכן אם לא הלך למדינה אחרת אלא שנגזר על אותה המדינה שתבוא בה דבר ימות לזו הסבה בעצמה וא"כ מערכה של בלעם היא פרטית שמי שיקלל יקולל ולא יבטל לגזרת ישראל כלום אם מערכה שלהם שיהיו מצליחים ולא עוד אלא אפי' גזרה פרטית לא יבטל לגזרה פרטית שאם נגזר שיחיה ראובן וביתו ע' שנה והלך ונתחבר בביתו של פלוני שנגזר על ביתו שימות לא ימות ראובן שזה פרטי וזה פרטי ומאי חזית דסמכת אהאי סמוך אהאי וכן אם נולד בלעם במערכה שמי שיקלל יקולל בלעם פרטי ולא יבטל לגזרת פלוני אם נגזרה שלו שיוצלח אלא יועיל מערכה של בלעם למי שנולד במערכה ביעמים ויוצלח בו. תשובה זאת המחלוקה אמרים שהיה לו כח מצד המערכה שנולד בה שמי שיקלל יקולל ואם תאמר שהמערכה הפרטים לא יבטל לכללית התשובה דאפשר שאולי מערכת הפרטי היא כל כך חזקה מצד חוזק כוכבים ושבות אחרות ועניינים רבים אחרים לפרטי שיבטל זה הפרטי לכללי שאין לו כל כך כוח וכן היה כח בלעם גדול לקלל לא לברך כי חכם הוא להרע ולהטיב לא ידע הכלל לעולם בלא היה לו כח לברך אלא שידע מערכה ומולד של ראובן ורואה שיוצלח ומברכו אבל היה לו כח לקלל מצד מולד בלעם ומערכה שלו גדול מאד. וא"ת למה מנעו מלקלל שאע"פ שכחו גדול כח הקב"ה גדול מכחו יקלל הוא והש"י יברך אין הקב"ה רוצה לבטל הטבע והמערכה אלא בשעת הכרח וצורך גדול לבטל אותם ולמה יבטל הקב"ה מזלו של בלעם שבלאו הכי שיווגו לא יעבור פי ה' לעשות קטנה או גדולה. וחז"ל אמרו שידיעתו אינה אלא שיודע השעה שהקב"ה כועס דאמרינן בברכות פ"ק מאי דכתיב פני ילכו והניחותי לך המתן עד שיעברו פנים של זעם ומי איכא ריתחא קמי הקב"ה אין שנא' ואל זועם בכל יום וכמה זעמו רגע שנא' כי רגע באפו ואין בריה יכולה לכוין אותה שעה חוץ מבלעם שנא' ויודע דעת עליון השתא דעת בהמתו לא ידע דעת עליון ידע אלמא שידע לכוין אותה שעה שכועס בה הקב"ה ואימתי כעס בג' שעי קמייתא כי חיורא כרבלתא דתרנגולא והיינו דכתיב זכר נא מה יעץ בלק כו' למען דעת צדקות ה' מאי למען דעת צדקות ה' שלא כעס בימי בלעם שאלו כעס לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט והיינו דכתיב מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה' ותנא כל אותן הימים לא זעם ה' וכמה זעמו רגע וכמה רגע כמימריה שנא' כי רגע באפו ע"כ. ולפי זו הסברא הקושיא קיימת שאחר שהקב"ה לא כעס כל אותן הימים א"כ אין לו כח כלל לקלל וא"כ למה מנעו הקב"ה מלקלל שקללתו הבל ורעות רוח. התשובה שגלוי לפניו ית' המגפה שעתידה להיות לישראל וכדי שלא יאמרו בשביל קללת של בלעם באה לפיכך מנעו מלקלל וא"כ לפי זה גם כן לפי' הראשון שפירשתי שדיבורו אינו עובר והיה קשה א"כ למה מנעו הש"י מלקלל יותר בזה נ"כ. ולרז"ל יש קושיא מה קללות היה יכול לקלל ברגע השעה שהיה יכול לומר כלם והקב"ה עקם פיו עשה לו שיאמר בהפך והוא שאמר ותרועת מלך בו כלם בהפך אותיות מלך וה"ש ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך ולזה קשה ממעשה דריב"ל שרצה לקלל אותו המין ולקח תרנגול לקללו מה היה יכול לקללו וא"ת כלהו יאמר הוא כלהו מרגע וכן קשה מה שאמרו בחלק מברכותיו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו א"כ כל הברכות שבירך היה רוצה לקלל בהפך א"כ דברים רבים היה רוצה לומר וי"ל שהכל תלוי בהשעה ואומר אמן באותו רגע: ויקם בלעם בבקר ויחבוש את אתונו יש בזה הענין חמשה ספקות:

הספק הא' למה לא רכב על סוס שמה שהשיב לאתון כמאמר חז"ל ברטיבא שדאי ליה וכו' לא אמר אמת שהאתון הכניס לו האמת ומי ששאלו לו מלכים וסוסים ובלק מלך בעת השלח ושרים רבים ונכבדים רוכבים על סוסים למה היה רוכב עמהם על אתון:

הספק הב' המבע יקר בעיני ה' וא"כ מה צורך שידבר האתון בכרי המלאך עצמו דיבר עם בלעם [illegible] כל הדברים עמו מתחלה ועד סוף:

הספק הג' אך אמרו במסכת אבות עשרה דברים נבראו בין השמשות ואחד מהם פי האתון

ולז

ואיך איפשר שהאתון נבראת בשבת ימי בראשית ונתקיימה עד דור בלעם : **הספק הד'** שידוע שיותר נס הוא שתראה האתון למלאך משתדבר והראיה שהדבר הוא שעלתה ממדרגת בהמה למדרגת אדם אבל שתראה המלאך הוא שעלתה למדרגת נביא שהנביא רואה למלאך ולא שאר בני אדם וא"כ היה ראוי שיאמר אחד עשר דברים נבראו ערב שבת בין השמשות פי האתון עיני האתון :

הספק הה' למה שלח הקב"ה מלאך לבלעם הרשע היה ראוי לשלוח לו שטן כמוהו תשובה לספק הא' שרכב על אתון ולא על סוס לפי שזה הרשע היה שוטה וגם רוח וכחז"ל עין רעה וכו' והיתה כוונתו להשיאות האנשים לומר שהוא שפל רוח ולכן לפי שהענוים רגילים שלא לרכוב על סוס. שפה וירכיבם על החמור אברהם וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו משיה עני ורוכב על חמור וא"ת למה לא רכב על חמור ורכב על האתון התשובה לפי שהאשה נגועה יותר מן האיש רכב על אתון לומר שהוא נגוע יותר מכל אלו הנביאים ובזה הותר הספק הב' מה צורך שידבר האתון שלפי שהיה גם רוח רצה הקב"ה לבזותו ולהשפילו לפי שהיה גם רוח ומורה עצמו נגוע ואמר לאתון לפני השרים לו יש חרב בידי כי עתה הרגתיך ואמרו השרים הוא הולך להרוג אומה גדולה בפיו ולאתון צריך חרב ובזה ביזוהו בעיניהם ולכן פתח ה' פי האתון בעבור שבלשה ישיב תשובה שבה יהיה נבזה בעיניהם הרי טעם אחד למה הוצרך שידבר האתון שבה שמה פתח פי האתון לפי שיותר דבר גדול הוא לבנות הבית מלסותרו וכיון שהש"י פותח פי האתון כ"ש שיאלם פי בלעם לפי שימנע מלקללם שבה שליבית להשפילו בענין אחר לפי שהוא היה קוסם ולא עלה למדרגת נבואה אלא לכבוד ישראל ולפי שהיה מתגאה בנבואה ואומר נאום שומע אמרי אל ויודע דעת עליון אשר מחזה שדי יחזה רצה להשפילו ודברה האתון וראה את מלאך ה' לומר אם אהה נביא לא מגד מעלתך אלא אני מדבר עמך כמו שאני מדבר לאתון ומראה לה שבה רביעית שדרך הוא לומר למתעקש זה הענין שאתה משיג בו אפילו חמור יבין אותו וכן רוצה לומר לבלעם הפי' האתון יודע שזה הדרך בלתי הגון ולכן נטתה מפניו ותלך בשדה. ויותר הספק השלישי שאיך איפשר שנברא האתון בשבת ימי בראשית ונתקיימה עד עתה י"א שהכוונה שמן הדברים יש שנבראו בפועל והוא השבע וכל המלאכות שברא הש"י בששת ימי בראשית ויש דברים שנבראו בכח והוא הנסים ואחד מן הנסים הוא דיבור האתון פי' שכשברא הקב"ה שבעלי חיים ביום הששי ואמר תוצא הארץ נפש חיה למינה וברא מין התמורים בהנה עמהם שבכל זמן שירצה הקב"ה שידברו ידברו והדבר שהוא בכח מגד שבזמן מה יצא לפועל דומה ליום שהוא דבר בפועל והו' אור ומגד שכששינו בפועל והוא בכח דומה להעדר ובזה דומה ללילה וז"ש פי האתון פי' דיבור האתון שהאתון עצמו לא נברא אלא בזמן בלעם נולדה אבל הדיבור נבראה בכח ע"ש בין השמשות ולכן דימהו לבין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה. ויותר הספק הרביעי למה לא אמרו ג"כ שעיני האתון נבראו בין השמשות נכון אותו בשנקשה קודם שאי איפשר שראתה האתון למלאך שאפילו הנביאים אי איפשר שיראו למלאכים שאינה גוף ועיני האדם גופניי' והגופני א"א לראות לנבדל תשובה לזאת שהקב"ה מלביש למלאך בלבוש גשמי באופן שיראוהו העינים הגשמיים וזהו סוד רבינו הקדוש שהיה בא כל ע"ש ואומר קידוש לאבתו עד ששמעה שכינתה ולא בא עוד כדי שלא להוציא לעז על החסידים הראשונים שלא היו באים

וזה נקרא לחכמי הקבלה הלוקא דרבנן ובזה הענין נראה אליהו להסידים הראשונים אע"פ שאליהו ביותר מעלה שלא מת ומאחר שהמלאך מתגשם ג"כ האתון יכולה לראותו וז"ש ותרא האתון את מלאך ה' והוא לא ראה שהקב"ה נתן רשות לבהמה לראות יותר מן האדם שהאדם מתוך שיש בו דעת תטרף דעתו כשיראה מזיקין ואחר שהמלאך נתגשם האתון ראתהו ולזה לא מנה עיני האתון כמו שמנה פי האתון. ויותר הספק הה' למה שלח לו מלאך היה ראוי שישלח לו שטן כמוהו לפי שבלעם היה שטן ורשע והיה אומר ראוני שאני טהור ושאני מלאך לכן אמר הקב"ה זהו שטן ומראה לבני אדם שהוא מלאך אני אשלח לו מלאך ושיהיה לו לשטן וז"ש ויתיצב מלאך ה' בדרך לשטן לו וזהו שאז"ל מלאך רחמים היה ונהפך לשטן לו ולכן הרבו בשלפה בידו אמר רשע זה הניח כלי אומנותו שכלי זיינן של אומות העולם בחרב והוא בא עליהם בפיו שהוא אומנותן שלהם אף אני אתפוש את שלו ואבוא עליו באומנותו וכן בשוש הרגוהו בחרב ובזה הותרו כל הספקות :

ויתיצב מלאך בדרך לשטן לו יש להקשות למה נתגלה המלאך ג' פעמים פעם אחת וראה האתון את מלאך ה' וחרבו שלופה בידו ותט האתון מן הדרך ותלך בשדה ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה ויוסף מלאך ה' עבור ויעמוד במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל מה צורך ג"פ. והתשובה רז"ל אמרו זכות ג' אבות הראהו תחלה זכות אברהם ולא הועיל לו שהיה ריוח מכאן שזרעו פסול רובו ז"ב ותלך בשדה כלומר אמר בלעם או אתינו בעדו ריוח גדול יש לקללם ולא יועיל זכות אברהם לישראל בעד בני קטורה ולזה לא אמר כאן אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל שהרבה ריוח יש. נגלה פעם שנית שהראהו זכות יצחק שאין רובו פסול אבל עכ"ז יש טענה לומר עשו פסול וז"ש במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה ועכ"ז היה קצת מקום לעבור בזה הצד או בזה הצד אע"פ שהיה דחוק אותו המקום לעבור אבל לא היה דוחק כ"כ לשאין דרך לנטות ימין ושמאל. ובפעם ג' הראהו זכות יעקב ולא היה לו מקום להשמט שכל זרעו כשר כולו זרע אמת וז"ש אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל או נאמר בשדה שיש דרך לנטות ימין ושמאל שאם ירצה לקלל זרע אברהם יקלל בני קטורה ולא באמצע שהוא יצחק ואם ירצה לקלל זרע יצחק יקלל מצד אחר שהוא עשו ולכן עמד במשעול שאין שם דרך אלא דחוק באמצע ואחר כך במקום צר רמז לזרע יעקב שאין שם מקום לקלל כלל :

גדר מזה וגדר מזה פרש"י סתם גדר של אבנים הוא וזה אינו כן שבתם קיר הוא מעשר ואמר ותלחץ אל הקיר אבל כוונת המדרש שאלו שני גדרים הם גלי' האבנים שהקימו יעקב ולבן שלא יעברו לרעה זה לזה ובלעם היה מזרע לבן הארמי וכמו שאמר מן ארם ינחני בלק וחז"ל אמר בלעם כמה טפש בלק שטלטלני ממקומי כדי לקלל העם שנקרא חלק ה' ואלמלא הם לא באנו לעולם בזכות אברהם בא בלק מלך מואב מזרע לוט שנא' ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה ובזכות יעקב באתי אני שלא היו ללבן בנים מתחלה אלא בנות ברחל רועה ומשהלך יעקב אצלו זכה לבנים שנאמר וישמע את דברי בני לבן וכן לבן אמר נחשתי ויברכני ה' בגללך ואתה אומר לי לקללם נמצינו שנינו כפויי טובה ע"כ הרי שבלעם מזרע לבן ובלעם בא לעבור הברית שאמר ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה עד הגל הזה ועדה המצבה אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה

לרעה

לרעה ובלעם היה שכר הברית ולכן ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר כענין תולדה וכור שלקה בעדיו שנא' יד העדים תהיה בו בראשונה וכן בלעם לקה בעדיו ונעשה חגר שנא' וילך שפי כלומר צולע כדאמרינן בוקא דאטמא דשף מדוכתיה וכן קוראים לו חז"ל בלעם חגירא :

כי מראש צורים אראנו נראה שאלו הג' ברכות שבירך בלעם לישראל הם כנגד ג' אבות כמו שרמז לו בג' פעמים שנאה לאתון כנגד אברהם אמר כי מראש צורים אראנו פירוש אני מעיין בשרשי האומה הזאת ואני רואה שבשרשיה חזקים כצורים וגבעות והוא אברהם יצחק ויעקב והאמהות שאברהם נקרא צור שנאמר הביטו אל צור חוצבתם שהוא אברהם ואל מקבת בור נוקרתם והיא שרה וזהו שפירש אחריו והביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם כי אחד קראתיו ולפי שאברהם היו לו בנים בלתי הגונים זולתי יצחק וא"כ אם נעיין לרוב בניו אין לישראל זכות מצד אברהם לז"א הן עם לבדד ישכון כלומר אברהם ועמו לא תמנה אותם עם בני קטורה אלא כאלו הוא לבדד הרי שלא תמנה לאברהם עם בניו אבל תמנה אותו עם בני בניו והוא יצחק ומצד בן בנו עשו שהוא גוי גמור אין לישראל זכות מאברהם שהרי בן בנו פסול לז"א ובגוים לא יתחשב אברהם ועמו ישראל אבל תדע לך עם מי תמנה לאברהם עם בן בנו יעקב ובזה יהיה לישראל זכות מאברהם וז"ש מי מנה עפר יעקב תמנה לאברהם עם יעקב ואז יהיה לישראל זכות ויהיו רבים כעפר ואפילו רובע ישראל שהוא דגל אחד מד' דגלים לכל אחד ג' שבטים שהוא רביעית כל השבטים ולא לבד יהיה זכות לישראל מצד אברהם לעולם הזה אלא גם לעולם הנשמות תמות נפשי מות ישרים וגם לעולם התחיה שהוא אחרית העולמות יהיה אחריתי כמוהו הרי הברכה הראשונה כנגד אברהם. והוא כנגד המראה הראשונה שאמר בה ותלך בשדה. והברכה הב' היא לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם יש אומרים לפי שהמתנדבים על ד' דרכים. הא' שמתנדבים לתת ובשעה שמתנדבים ברבים אין כוונתם לתת אלא להראות לעם שהם נדיבים וכנגד זה אמר לא איש אל ויכזב ולז"א איש שמראה עצמו איש. השנית שמתנדבים ורצונם בעת ההיא לתת אבל אח"כ מתחרטים וכנגד זה אמר ובן אדם ויתנחם שיש להם לפרוע ומצד שפתאום מתחרטים ולז"א ובן אדם. הג' שמתנדבים ברצון טוב ואינם מתחרטים אבל עשה לו רעה האיש ההוא ואינו רוצה לתת לו לז"א ההוא אמר ולא יעשה אעפ"י שאחר עשה לו רעה ולז"א בכאן לשון עשיה. הד' יש מתנדבים ורצונם לתת ואינם מתחרטים ולא עשה לו רעה אלא שאז היה להם ממון ואח"כ אין להם ואין בכאן חסרון אלא בשעת הקיום אינם יכולים לז"א ודבר ולא יקימנה. אבל לפי דעתי עם הדרך שאמרתי יהיה הכוונה אחרת והוא שזאת הברכה השנית היא כנגד יצחק והוא לפי שבעקידת יצחק נראה שהקב"ה שאמר לאברהם והעלהו שם לעולה ואח"כ אמר אל תשלח ידך אל הנער הוא אחד משני דברים האחד שהקב"ה היה שוחק עם אברהם כשצוה לו והעלהו שם לעולה והדרך שהוא אמר לו כן או שלא צוה לו אלא דרך האמת ואח"כ התנחם לז"א לראשונה לא איש אל שידבר דרך שחוק כנגד השנית אמר ובן אדם ויתנחם ואח"כ נשארה קושיא למה צוה בראשונה דרך אכזריות והעלהו שם לעולה ואח"כ צוה דרך להמנות שלא ישלח ידו אליו לזה השיב שהקב"ה שמדבר רעה אם יש תשובה או לסבות אחרות אינו עושה מה שגזר כמו הרשע כשאומר ל

הקב"ה שישוב בתשובה ולא ימות אע"פ שנגזר עליו מיתה אבל אם דבר טובה לעולם מקיים. אותו הקב"ה אף ע"פ, שישוב וירשיע וכן בעקידה הרע שאמר הקב"ה חזר בו אבל הטובה שאמר אל תשלח ידך זה נשאר קיים וז"ש ההוא אמר אמירה הוא לשון רכה מלשון את ה' האמרת והוא הטובה שהקב"ה גזר ולזה אמר ההוא לשון תמיהא וכי ההוא אמר ולא יעשה אבל אם דבר שהוא לשון קושי כמו ידבר עמים לא יקימנה ולפי שזאת הברכה כנגד יצחק אמר בה קישרלה לכלול בדבריו ג"כ שמאחר שצוה לו הברכה הראשונה שהיא כנגד אברהם לא יתחרט ממנה וז"ש בסמוך הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה ורצה לומר שבזכות יצחק יברך אותנו. ולפי שיש שתי ענינים למנוע זה הא' עשו בנו הב' שאחר שנעקד ותופס תחתיו איל נראה מזה שחייב מיתה שלכן צוה הקב"ה הקרבנות שאם חייב שריפה או מיתה אחרת יביא שור או כשב במקומו לזה השיב לראשונה לא יעשה חשבון מעשו שהוא בעל עבירות אלא מיעקב בנו. שלא הביט און ועבירה ביעקב ולא ראה עמל בישראל ולכן ה' אלהיו עמו ואם האיל רוצה הקב"ה לשופר מלכות שממליכין לבי"ת בו וגם הוא שופר של גאולה שנא' ביום ההוא יתקע בשופר גדול וז"ש ותרועת מלך בו. וכנגד הראשונה שהוא יעקב ולא כמו אמר הקב"ה קריאה לישראל ממצרים לא לעשו שהוא רשע ולא רצה הקב"ה שיהיה בהכרתו אלא. אל מוציאם ממצרים ועד שעבו הם מנחשים. קוסמים. לפי שאינם חלק ה' וז"ש כי לא נחש ביעקב וגו' ולמה אין צריכים מתובים לומר להם עתידות לפי שבעת שצריכים ישראל עתידות הקב"ה אומר להם עתידות בנביא. או באורים ותומים כי הגוים האלה אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו וגו' תמים תהיה כלומר לא יהיה לך חסרון מידיעת עתידות אלא שלימות מצד הנביאים שהזכיר בסמוך נביא מקרבך וגו'. וכנגד השנית שהוא שופר של מלכות ונצחון לאויבים אמר הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה. הברכה הג' היא כנגד יעקב שכולו שלם ולכן התחיל מה טובו אוהליך יעקב. ויש להקשות למה האריך בזאת הברכה יותר משתי ברכות הראשונות ונ"ל בזה ענין השיב והוא שרצה לברך לכל י"ב שבטים או להזכיר מעלתם אמר כנחלים נטיו כנגד ראובן שלפי שאמר בו פחז כמים אמר כנחלים נטיו שנחל שנוטה לכאן ולכאן לרוחב הנהר אינו הולך בפחז. כגנות עלי נהר כנגד שמעון שאמר לו האלקים מיעקב והדרך מתעם פריה ורביה וגנות עלי נהר עושות פירות רבות. וכנגד לוי כאהלים נטע ה' שמריחים ריח טוב כקטורת שלוי מקטיר כנאמר ישימו קטורה באפך. וכנגד יהודה שנבר באחיו. כארזים עלי מים שהוא הגבוה מכל האילנות. וכנגד יששכר שהוא בעל תורה יזל מים מדליו ואז"ל התורה באה מן הדלים וזרעו של זבולון שהיא הצדקה שנותן ליששכר היא על מים רבים שהיא התורה שיששכר. וכנגד בנימין וירום מאגג שהוא שאול שהרג לאגג. ותנשא מלכותו הוא דן שנא' בו נחש עלי דרך דן גור אריה. אל מוציאו ממצרים כתועפות ראם לו כנגד יוסף שנא' בו וקרני ראם קרניו יאכל גוים צריו וגו' הוא נפתלי שנא' בו נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה' ים ודרום ירשה וכיון שיורש הכל לכן יאכל גוים צריו. כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו הוא גד שנא' בו ברוך מרחיב גד כלביא שכן מברכיך ברוך הוא אשר שנאמר ברוך מבנים אשר זהו דעתי בפרשה זו שיש בה קושיות רבות וכבר הוזהרו כולם :

פרשת פינחס

פינחס בן אלעזר בן אהרן וגו' לפי שמתו במגפה ארבעה ועשרים אלף ותעצר המגפה יהיו חושבים ישראל שלפי שמתו כ"ד אלף נעצרה המגפה לכן אמר הקב"ה למשה לא יחשבו כן שלא נעצרה אלא בעבור פינחס שבעבורו לא כליתי את ישראל בקנאתי. ואמר בן אלעזר בן אהרן הכהן לפי שיותר שכר ראוי מי שאינו רגיל במלחמה ולא בכלי המלחמה ולוקח הכלים ההם והורג לאויבי המלך ממי שרגיל ולז"א פינחס שהוא תלמיד חכם בן ת"ח בנו של ת"ח השיב את חמתי בשלקח רומח שלא היה מורגל לקחתו ואמר שנתן לו שני מיני שכר בעבור שתי דברים שעשה א' בקנאו את קנאתי בנקמו את נקמתי. הב' ולא כליתי בעבור. התשובה שעשה בעבודתי הנני נותן לו את בריתי שלום שהקב"ה נקרא שלום שנא' ויקרא לו ה' שלום וכנגד הטוב שעשה לישראל שלא כליתי אותם ראוי שיהיה כהן לעולם שבכהונה מכפר הכהן על ישראל עוד לפי שראה מרע"ה שישראל ע"ז וגלוי עריות ע"ז ויצמד ישראל לבעל פעור. עריות בבנות מדין שדומה לעריות עתה בא פינחס ושפך דמי' אולי יחשוב מרע"ה או ישראל שלא תהיה תקומה לישראל בשלשה עבירות היותר חמורות שבכל התורה לזה הודיע הקב"ה למשה ולישראל שלא נקרא זה שפיכות דמים אלא לדם קרבן והיה זה כפרה לע"ז וגילוי עריות שעשו. ואפשר עוד שהטעם שנתן לו שלום לפי שמעון ולוי היו אחים זה לזה יותר משאר האחים שנאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו ואמר שמעון ולוי אחים ועתה בא פינחס שהוא משבט לוי ושבר האחוה שהרג לנשיא שמעון א"כ מכאן ואילך יהיה מלחמה גדולה בין שמעון ולוי לזה אמר הנני נותן לו את בריתי שלום וזהו טעם בריתי שבין שמעון ולוי היתה אחוה וחברה ואהבה גדולה מאד עד שנראה כאלו ברית כרותה ביניהם: **ושם** איש ישראל המוכה נתן עוד טעם למה נתן לו ברית שלום לפי שהיו המוכים גדולים וממשפחה גדולה והיה אפשר שיבא לידי סכנה וזהו שאמר ושם איש ישראל המוכה אשר הוכה זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני ושם האשה המוכה וגו' ראש אומות בית אב וא"ת כבר מת ולא יירא ממנו במדין הוא:

כי צוררים הם לכם בנכליהם מה נכלים הם אלו והטעם לפי שארז"ל בכל אסור להתלוצץ חוץ מע"ז שנאמר וכמריו עליו יגילו על כבודו כי גלה ממנו אל תיקרי כבודו אלא כבדו והפוער לפעור נראה שמבזה אותו ולכן אמרו המדינים אם נגלה להם ע"ז אחרת לא יעבדוה נגלה להם ע"ז שיהיה נראה להם שעבודתה בזיון ויעבדוה. ואפשר עוד לפי שאמרו ז"ל שהמן נבלע באיברים ולזה אמרו ונפשנו קצה בלחם הקלוקל שלא היו צריכים לנקבים והשבו כי הנה ימים באים ונבתה בענם ויהיה להם חולי קולנ"ג וכן פירש רש"י שאמרו עתיד המן הזה ליפח במעיהם כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא ולפי שפעור יש לו סגולה שמי שפוער לפניו בא לו שלשול ואמרו ישראל רופא גדול בא לנו לכן שלחו להם פעור שודאי יתחברו ישראל עמו חהו ויצמד ישראל לבעל פעור וזהו בנכליהם אשר נכלו לכם על דבר פעור:

ברית כהונת עולם כתב ר"א כי הכהנים הגדולים היו מבני פנחס ומלת אחריו לאות שמת ואינו אליהו ע"כ ואינה ראיה שאחריו ר"ל אחרי הסתלקותו:

בני שמעון בני גד בני יהודה ובאפרים הוסיף מלת אלה אלה בני אפרים למשפחותם ובני דן אלה בני דן

לרמוז לעבודה זרה דירבעם דשני עגלים א' בבית אל וא' בבאר שבע לרמוז על אלה אלהיך ישראל:

ולא נותר מהם איש אמרז"ל ולא אשה שלא היו הנשים בגזרת המדבר ולזה נסמכה פרשת בנות צלפחד לפקודי ישראל שהאנשים היו שונאין את הארץ ואמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה אבל הנשים מחבבות את הארץ שאמרו תנה לנו אחזה:

בחטאו מת שלא בנים כמו שדרך לומר בשונות מת פלוני בלא בנים: **ואל** בני ישראל תדבר לאמר היתה ענין נחלות על ידי נשים לפי שהן גרמו מיתה לעולם שהיא סבת הנחלות: **עלה** אל הר העברים הזה. לפי שאמר לו הקב"ה דיני נחלות ואמר לו כן בנות צלפחד דוברות נתון תתן להם נחלה חשב אולי אכנס בארץ לתת להם נחלה לז"א לו הקב"ה עלה אל הר העברים ואמר יפקוד ה' אלהי הרוחות ואמר הרבה דברים אמר אלהי הרוחות ואמר עוד אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם לפי שלא ימצא אלו התנאים אלא בו וכן לפי שהקב"ה אמר סדר נחלות אמר לפחות יבחר אחד מבני במקומי לז"א קח את יהושע איש אשר רוח בו למה שאמרת אלהי הרוחות ולתנאים שאמרת וסמכת את ידך עליו ועוד והעמדת אותו לפני אלעזר שיעזור לו זכותו ועוד ונתת מהודך עליו ועוד האורים והתומים יעזרוהו לזה ובזה יתקיימו כל התנאים שאמרת ולכן סמך לכל זה על פיו יצאו ועל פיו יבואו הוא וכל העדה ולז"א שתי פעמים כאשר צוה ה' אותו כאשר דיבר ה' ביד משה כלומר בעבור שהכרת עשה כן שכוונתו לא היתה אלא או הוא או בנו ולפי שאמר הקב"ה וסמכת את ידך עליו ואמר משה מאחר שצונך זה אם אתה ביד אחד אני בשתי ידים ולז"א ויסמוך את ידיו עליו לשון רבים ופרש"י את ידיו בעין יפה יותר ממה שנצטוה שהקב"ה אמר לו וסמכת את ידך עליו והוא עשה בשתי ידיו:

תשמרו להקריב לי במועדו שאמרו שיהיו כהנים לויים וישראלים על גביו מכאן תקנו מעמדות:

במועדו בכל יום הוא מועד התמידים: **את הכבש** אחד תעשה בבקר וגו' תמיד של שחר נשחט במערב ושל בין הערבים במזרח ובמס' יומא שמים ליום כנגד היום והוא כנגד זריחת השמש בין בתמיד של שחר בין בשל הערבים. והטעם לפי שאז היו אומות העולם עובדים לשמש לכך בבקר נשחט במערב ובערב במזרח שבשניהם הפך מקום זריחתו: **נסך** שכר לה' פרש"י יין המשכר. וכתב הרמב"ן יין מגתו אם הביא כשר אבל שכר להוציא המזוג שהוא פסול:

ושעיר עזים א' לחטאת לה' אז"ל שאין מכיר בו אלא ה' שמכפר על טומאת מקדש וקדשיו שאין בו ידיעה לא בתחלה ולא בסוף ולזה נאמר בזה השעיר לה' שהוא שעיר ר"ח לה' ולא אמר כן בשאר שעירי המוספים. ופשוטו לחטאת לה' ולא ללבנה שבא זה השעיר לעקור אמונת עובדי הלבנה שהיו האומות בדורות ההם מקריבים קרבנות ללבנה בכל ר"ח לז"א בזה השעיר לה' שלא יחשבו שאנו מקריבים ללבנה כאומות:

וביום הבכורים יש להקשות למה לא הזכיר בשעיר של עצרת חטאת כמו שהזכיר בכל המועדים בפרשה זו. תשובה לפי שעצרת זמן מתן תורה והיו ישראל כטלה בלא חטא. וע"ד הקבלה רמז לעצרת העולם שבו יבטל יצר הרע: **וביום** השני נאמר בשני ונסכיהם ובששי ונסכיה ובשביעי כמשפטם מ"ם יו"ד מ"ם הרי כאן רמז לנסוך המים מן התורה:

פרשת מטות

וידבר משה אל ראשי המטות נסמכה זאת הפרשה לפרשת קרבנות המועדים לומר קרבנות המועדים שהוא דבר של קדושה שיהיו ישראל לעשות אבל יש בענין חולין דבר שגם כן חייב לעשותו כל איש ישראל והוא אם נדר או נשבע לא יחל דברו ועוד לומר שגם השבועה בחולין הוא כאלו נעשה לקדושה לפי שנדר או נשבע לה' וזהו טעם לא יחל דברו ופרש"י לא יעשה דבריו חולין ועוד לפי שלמעלה אמר אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם אמר ג"כ יש נדרי הדיוט שחייב לקיים אותם. והיה ראוי שיאמר וידבר משה אל בני ישראל ולמה אל ראשי המטות שהנדרים והשבועות לכל ישראל הם והטעם לומר שיחיד מומחה מתיר את הנדר והם ראשי המטות שהם המומחים אבל אם אין מומחה שיהיה לבני ישראל והוא שלשה הדיוטות. ועוד לרמוז שאין לגלות שיש התרה להמון העם שלא ינהגו בשבועות קלות ראש ואע"פ שא"א אלא לגלותו להם בא לרמוז חומר השבועה לומר שחומרת' גדולה כ"כ שאם היה אפשר להעלימו מהם ראוי לעשות כן: **ואם** הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה מכאן שהמחטיא את חבירו יהיה נענש כחוטא עצמו והוא פטור כי לא ידע ולז"א שאם הפר אחרי שמעו שאין הנדר מופר ואמר לה שהוא הפר ביום שמעו ועברה על הנדר הוא ישא ונשא את עונה: **נקום** נקמת בני ישראל אחר תאסף בעבור שאמר לא יחל דברו אבל אחרים מוחלין לו הנה שיש התרה לנדר וחשב מרע"ה אולי ג"כ יעשה הקב"ה התרה לנדר שאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם לזה סמך לזה נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך. ובמדרש הקב"ה אמר נקמת בני ישראל ומשה אמר נקמת ה' אמר משה להקב"ה אלו היינו ערלים או עובדי ע"ז לא היו שונאים אותנו ועל מה שונאים אותנו על התורה והמצות א"כ הנקמה שלך לז"א נקמת ה' שהעומד כנגד ישראל כעומד נגד הקב"ה שנא' כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש ומי הם על עמך יערימו סוד. ויתכן שהקב"ה אמר נקום נקמת בני ישראל על מה שחטאו המדינים כנגדי איני חושש כ"כ אבל על הרעה אשר עשו לישראל אני חושש מאד ולכן נקום נקמת בני ישראל ומשה אמר על הרעה שעשו לישראל הינם חוטאים כ"כ אבל מה שחטאו לשי' חושש מאד ולז"א לתת נקמת ה' במדין:

אותם ואת פנחס מה שלא הלך אלעזר אמר הקב"ה מי שהתחיל במצוה שהרג כזבי יגמור אותה. ואיפשר לפרש שבעבור שלור אביה של כזבי היה גואל הדם שהרג פנחס לבתו לכן צוה הקב"ה שהוא עצמו יהרוג לצור ועוד לפי שהקב"ה נתן לו את בריתו שלום צריך שיהיה השלום נגמר שיהרוג אויביו שבזה יהיה לו שלום: **וכל** אשה יודעת איש ראויה ליבעל ובמה ידעו לפי הציץ כשעבירו אותן הראויה ליבעל פניה מוריקות והיה ראוי שיאמר ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש ומה צריך לומר פעם שנית הרוגו. שהכוונה אם היה אומר כן היה במשמע שלא יהרגו הזכרים בטף אלא מבן ט' שנים הראוי לביאה דומה לאשה יודעת איש לז"א הרגו כל זכר בטף אפילו תינוק בן יומו:
כל דבר אשר יבא באש תעבירו באש הכוונה הנפלאה והזהיר בן במדין ולא בסיחון ועוג לפי שסיחון ועוג מלכי האמורי שהם נחלת ישראל והותר להם כל שללם אפילו האסורים דכתיב ובתים מלאים כל טוב אשר לא

מלאת ואחז"ל קדלי דחזירי איתהנו להו אבל מדין לא היה שלהם ולא לקחו שללם רק לנקום נקמתם הגנוב ולקחו שללם ולכן נאסרו כליהם וכן מה שהזהירם בדין המומחה ואתם חנו מחוץ למחנה ז' ימים כי במלחמת סיחון ועוג היו כל ישראל טמאים וטומאה הותרה בציבור וכן במכס אמר כאן והרמות מכס לה' ולא בסיחון ועוג מפני שבשלל הזה היה מנקמת ה' בארץ לא להם אבל בארץ סיחון ועוג לא נתנו לכהנים וללויים כלום אלא החרו מהם שנאמר וחלק לא יהיה לך בתוכם אפי' בביזה: **אצעדה** כלי של הרגל שצועדין בו: **צמיד** לזרוע שנאמר ושני צמידים על ידיה: **עגיל** נזמים: **מקנה** רב במדרש השאר כשבאת מהפש"י קיים והי לא לא בני עשירים היו בעולם קרח בישראל והמן באומות העולם ושניהם אבדו וכן בני ראובן ובני גד היו עשירים והבטו ממונם ויצאו חוצה לארץ לפיכך גלו תחלה מכל השבטים:

ויאמר אליהם משה אם תעשון הדבר הזה אמר כן לפי שדברים א' לומר תנאי כפול שכל תנאי שאינו כפול אינו תנאי ועוד שמה שאמרו הם היו דברים ועדיין אין בזה קיום לזה רצה ליטול מהם קנין ולפי שהקנין לכל אחד יתארך הזמן לזה אמר בדיבור אחד נקח הקנין אם תחלצו לפני ה' למלחמה והמירה לנגוה כמסירה להדיוט:

פרשת מסעי

הטעם שכתבה התורה המסעות לפי שלא נחשוב שהיו נעים ונדים מ' שנה ממסע למסע ולא היתה להם מנוחה שאין כאן אלא מ"ב מסעות לא מהם י"ד שכולן היו בשנה הראשונה קודם גזירה משנסעו מרעמסס עד שבאו לרתמה שמשם נשתלחו מרגלים שנאמר ואחר נסעו העם מחצרות וגו' שלח לך אנשים וכאן הוא אומר ויסעו מחצרות ויחנו ברתמה והוא מדבר פארן ועוד לא מהם ה' מסעות שהיו לאחר מיתת אהרן בשנת הם' הרי כ"ב מסעות כמנין שכל ל"ח שנה לא נסעו אלא כ' מסעות ול"ח שנה אלו הא"ס היה להם מנוחה בקדש שנאמ' ותשבו בקדש ימים רבים ובסדר עולם י"ט שנה עמדו בקדש וזהו ימים רבים כימים אשר ישבתם ובשאר מסעות שהיו י"ט שנה אחרים א"כ כל טלטולן במדבר לא היו אלא י"ט שנה ועשו בהן י"ח מסעות. ועוד צורך לזכור המקומות גדול מאד כי הנסים והאותות שנעשות הם אמתיו' לכל רואיהם אך בעתיד יהיו דברים בשמועה ויכזיבם השומע ומנפלאות התורה העצומות עמידת ישראל במדבר מ' שנה ומן בכל יום והם מקומות רחוקים מאד מן הישוב ואין טבעיות לבני אדם לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ואמר להם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם והשורשים לדורות הבאים יחשבו שהמדבר שעמדו בו מ' שנה הוא כשאר המדברות שהם קרובים מן הישוב כמדברות שבוכנים בהם הערביים שאפשר לאדם להרוס ולזרוע בהן ולהיותו נזון באילנות ועשבים אבל שם או אולי יאמרו שהיו שם בארות מים רבים וכדי לעקר שורש הדעת הנפסדת הזאת ולקבוע בלב שהיו נסים גדולים באה הכמת התורה והודיע לנו שהמדבר ההוא לא היה כשאר המדברות שנאמר המוליכך במדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב ולא היה קרוב מן הישוב שיקבל תריסה וחריצה ופעולת הצמיחה הוא שכאוב לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון ולמאון אבר אין מים ומים אין לשתות ועוד שלא היה בטבע האדם שיחיה שם אפילו יום א' כ"ש עם כובד אנשים וטף שעמדו שם מ' שנה ומזה אמר הכן לא עבר בו איש ולא ישב אדם שם לומר שאין

שאין בטבע האדם שיהיה שם וכדי להזק אמונה זו הזכירם בשמם ליתפרסם הפלא הגדול לשעה בין העמים שבאותו הדור שהיו יודעים קצת המקומות שאין בטבע האדם להיות שם וג"כ לדורות הבאים. ועוד תועלת אחר בספור המסעות שהנביאים אמרו שהגאולה האחרונה כדמיון הראשונה ויצאו ישראל המדבר ויעבור במקומות האלה והקב"ה ינהלם ויכלכל' שם כמו שעשה לישראל ז"ש והוצאתים אל מדבר העמים ולכן כתב שני פעמים מוצאיהם ויכתוב משה את מוצאיהם והזר ואמר ואלה מסעיהם למוצאיהם שהא' הוא יציאת ישראל ממצרים והב' יציאתינו מזה הגלות בע"ה שהוזכרו המסעות שכשיעבור שם אחד ממנו יודה ויברך להש"י כמו שאמרו הרואה מקום שנעשו בו נסים לישראל יברך ברוך שעשה נסים לאבותינו במקום הזה. ובמדרש מה זכו ליכתב בתורה כל המסעות הללו על שקבלו את ישראל ועתיד הקב"ה ליתן להם שכר שנאמר ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון נתן לה ומה מדבר ע"י שקבל את ישראל כך המקבל תלמידי חכמים לתוך ביתו על אחת כמה וכמה את מוצא בעתיד המדבר להיות ישוב והישוב להיות מדבר הישוב מדבר שנאמר ואת עשו שנאתי ואשים את הריו שממה המדבר ישוב שנא' אשים מדבר לאגם מים וכתיב אתן במדבר ארז שטה והדס ועץ שמן ע"כ:

ויחנו ברתמה על שם לשון הרע של מרגלים שנא' לשון רמיה חצי גבור שנונים עם גחלי רתמים ובנסעו באותן מסעות נתהפכה רעה לטובה והיה מדת רחמים מרחמת עליהם ח"ש ויחנו בהר שפר ויחנו במתקה ואח"כ בהפך זה היתה מדת הדין מתוהה כנגדם וזהו ויחנו במרה בדפקה בחרדה : **ומצרים** מקברים את אשר הכה ה' בהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים יש להקשות למה אמר זה בכאן ולא שם במקומו כשאמר וה' הכה כל בכור התשובה לפי שהכאת הבכורות לא ראו השפטים שעשה באלהיהם שכולם היו בוכים ומספידים בכוריהם כל הלילה אבל ביום שהלכו לקבור בכוריהם ראו שבאלהיהם עשה ה' שפטים לפי שבתי קברות שלהם היו בתי ע"ז וגם ראו שנשברו אלהיהם כמו דגון שאמר בו ודגון נופל לפניו ארצה וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות וזה כלה הכתוב להודיע לנו כאן : **ולא** תסוב נחלה לבני ישראל ממטה למטה זה הדין היה בדור ההוא לבד שלא שם. שאם ימות אדם מן היום ההוא עד שתחלק הארץ לשבטיהם ותהיה בתו יורשת אותו לא תינשא לשבט אחר שלא יצא האיש ההוא בעת חלוק הארץ לקחת לו נחלה בתוך מטה אחר כי הקפידה לשם היה יותר גדולה בעת החלוק שלא יתערבו השבטים זה עם זה בנחלה כי לאחר כן כבר נודעה נחלתם ולא יקפיד כ"כ ובעבור שלא נודע זמן החלוק הזהיר בכל הדור :

סליק ספר במדבר

תולדות פרשת דברים יצחק

דברים

במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב אחז"ל שכל התוכחות האלו משה מפי עצמו אמרן וכן קללות שבספר הזה ועל זה יש ספקות : **הספק הא'** שהרי אחז"ל בפרק חלק כל האומר פסוק זה אמרו משה מפי עצמו אין לו חלק לעה"ב : **הספק הב'** איך אמרו בפרק חלק כן שהרי מצינו פסוקים רבים בתורה שאמרן משה כגון שלח נא ביד תשלח וכל השאר בספור משה בשליחות השי"ת שילך לפרעה ואדרבה חרה אף ה' בהם וכן מה שאמרו המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו. ונוכל להביא שהתורה הרבה פסוקים אמרו אחרים מלך סיחון ומלך אדום ורבים כן הבל אחר כן אמר הקב"ה למשה כתוב כל הפסוקים שיש מתרחבות עד לעיני כל ישראל ולא כתב מפי עצמו כלל ואלו התוכחות מרע"ה אמרן בשעה שהוכיחן אבל אחר כן צוהו הקב"ה לכתוב הכל ויש להקשות על זה אני אראה לך שלא אמר משה מפי עצמו כלל מזה הספר שנא' בסמוך ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש וגו' ועוד יש להקשות שהפסוקים מכחישים זה את זה שאמר בסמוך לזה בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה וגו' ופי' הרמב"ן ברצה משה מעצמו בלא צווי הקב"ה אבל לרש"י שפירש הואיל התחיל הוא קשה. והתשובה לכוון שזה הספר נחלק לג' חלקים והם תוכחות ומצות מחודשות כגון בן סורר ומורה ומצות מבוארות כגון גדילים תעשה לך ואף מן הכלאים ועשרת הדברות שאמר בו שמור לקצת דינים. ואת הברכה והקללה ואתחנן הם תוכחות עד מקום שאמר וזאת התורה אשר שם משה וגו' ויש להקשות וכי מה שדיבר עד עתה אינה תורה אלא הכוונה וזאת הלך המצות המבוארות מכאן ואילך וז"ש. אלה העדות והחקים והמשפטים אשר דיבר משה בצאתם ממצרים פי' אע"פ שאמרן לישראל בצאתם ממצרים חזר עתה לאמרם כדי לבארם והזר אח"כ למצות מחודשות ואמר בפרשת ואתחנן ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם שמע ישראל את החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום פי' דוקא היום שהם מצות מחודשות ולכן עתה בתחלת הספר אמר כמי שמחבר ספר ומחלק אותו חלקים ואמר אלה הדברים אשר דיבר משה אל כל ישראל וגו' שהם תוכחות כולן כמו שפרש"י מדברי רז"ל ואח"כ מצות מחודשות ויהי בארבעים שנה דיבר משה אל כל ישראל ככל אשר צוה וגו' ואח"כ מצות מבוארות בעבר הירדן בארץ מואב הואיל וגו' :

ואומר אליכם בעת ההיא לפי שאמר פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי וגו' ראה נתתי לפניכם את הארץ באו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם

והראוי

והראוי לעם ההולכים למלחמה שיהיו כולם אגודה אחת בלב אחד כאיש אחד ולא יהיה שיהיה קטטה לפי שיהיו נלחים ולא מנוצחים. ואחר שישראל היו הולכים לכבוש ארץ שבעה עממים היה ראוי שיהיו בשלום ובמישור אלו עם אלו ולא שבו כן לז"א ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם וזהו פעם בעת ההיא או שהיה הכוונה ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם עתה שאתם ככוכבי השמים ברבוי אני אומר לכם לא אוכל לבדי שאת אתכם אבל כשיי' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים אז אתרעם מכם יותר שעתה אני אומר לא אוכל לבדי שאת אתכם ואז אומר איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם. או יהיה הכוונה במה שאמר ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים לפי שמרע"ה נתרעם מהם באומרו לא אוכל לבדי שאת אתכם ולפי שכשהעם מועטים אינם מטריחין טורח גדול למושיע לז"א אתם רבים ובעלי מריבה שה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב ולפי שמזה נראה שהיה שתן בהם עין הרע לז"א ח"ו אלא יהי רצון מלפני השי"ת שעיני לא תזיק לכם אלא יהיה בהפך ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דיבר לכם: **ותענו** אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות גם זה מן התוכחות שהיה ראוי שיאמרו אין אנו חפצים בדיינים זולתך ואמרו טוב הדבר אשר דברת לפי שהיו הפתים דיינים קרובים או שכנים או אוהבים לשיעשו חפציהם ופעם לעשות לפי שלפעמים האדם ידבר דרך מוסר ולא שיעשה כן וישראל הבדו למשה שלא אמר כן לפי ברצונו שיעשו. כן אלא דרך מוסר לפי שהשב שיאמרו ישראל ח"ו אין אנו רוצים דיין זולתך לזה אמרו לעשות אנו רוצי' שכן תעשה כאשר דברת: **שמוע** בין אחיכם ושפטתם צדק לפי שהדיין ישות הדין לאחד מה' שבות. הא' לפי ששמע לא' מבעלי דינים קודם שיבא בעל דין חבירו והטעים טענותיו לב"ד לז"א שמוע בין אחיכ'. הב' לפי שאוהב לא' מהם לז"א לא תכירו פנים במשפט. הג' לפי שא' מהם גדול זקן וגבוה כגיס לז"א כקטן כגדול תשמעון הד' לפי שא' מהם רשע והוא לז"א לא תגורו מפני איש. הה' לחסרון ידיעה בדין ההוא והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו: **ותקרבון** אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו הכוונה אחר שלקחתי ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות שזה מן הראוי שכל דבר ראשיי וכל ענין עלמי יבאו הראשים והשרים לדבר אלי ואז יעשה הדבר כתקנו ולא יצא מהם דבר בלתי מתוקן ולא עשיתם כן אלא כאלו אין עליכם ראשים ושרים:

ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ ומגד זה נשאת כל הענין ומה שאמר וייטב בעיני הדבר לומר אע"פ שעשיתם שלא כדין וכשורה אמרתי לכם טוב הוא לפי שהייתם אומרים כפי תלונותיכם אם לא הייתי חפץ במה שאמרתם שלכם שיש דברים בגו בענין הזה: **ויאמרו** טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. בזה יש ספק אמר ותקרבון אלי כלכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהם פי' את הערים אשר נבוא אליהם תחלה שיהיו נוחים לכבוש והם השיבו טובה הארץ זהו שענו חטים והודה לו בשעורים. והתשובה שכל המרגלים אמרו טובה הארץ אלא שיהושע וכלב אמרו כן לכף זכות והאחרים אמרו כן לכף חובה שכוונתם לומר אתם שואלים מה הם הערים אשר נבוא אליהם תחלה אנו משיבים שהארץ טובה כלומר ענין הערים לא יועיל כלום שנמנע הוא לעלות שמה אלא אנו משיבים שהיא טובה לא עוד וזה אמרו דרך ערמה לא בנגלה אלא שהמשכילים יבינו עד שהשתיק כלב את העם ואמר עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה אז אמרו בפי' לעיני כל ערמתם והתבוננותם ואמר והאנשים אשר עלו עמו אמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו שאע"פ שאמרו להם הטובה היא אם רעה אין הכוונה בזה אלא לשמח לישראל אבל העיקר הוא באיזה דרך נעלה והם השיבו לתפל ולא השיבו לעיקר דרך ההעולה. וא"ת א"כ מה זה שאמר ולא אביתם לעלות ראוי היה שלא ירצו לעלות כיון שטענו חטים והודה לו בשעורים התשובה אמר להם משה אם לא שאתם רשעים ואילכם מאמינים בה' לא הייתם מבינים רשעת המלשינים והייתם דנים לכף זכות מאמר המרגלים וז"ש ותאמרו את כי ה' אלהיכם. ובזה הותר ספק א' שהקשה הרמב"ן בפ' שלח לך שלא מצינו במרגלים עון שהם השיבו היטב ואמת לכל שאלות שמאל משה בשליחות ההוא ולא מצא עון להם אלא במלת אפס ובזה שפירשתי כבר מצאנו עונש הרות וא"ת הרי אמר שם וישיבו אותם דבר ואת כל העדה ויראום את פרי הארץ ויספרו לו ויאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה אפס כי עז העם וגו' התשובה כתבתיה שם שהרי בפי' אמר כאן וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבוא אליהם ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו:

ערים גדולות ובצורות אמרז"ל דברה תורה לשון הבאי ויתכן שהכוונה ששרי מעלה הממונים על אותם העיירות לא הפילם הקב"ה עדיין על דרך יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה:

ויקצוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ הטובה אשר נשבעתי לתת לאבותיכם כלומר כל כך קצף הקצפתם לבי"ת עד שעמית' שנשבע שבועות הפכיות ורלוי ודור רביעי ישובו הנה ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגם הקימותי את בריתי אתכם ואם תאמר איך איפשר זה התשובה שאחר שהרשיעו לא חלה השבועה על זה הדור ועם כל זה נתרעם משה עליהם שהמון לא ידעו להבדיל ולהבין איך השבועות אינן זאת הפכית לזאת וזהו שאמר הדור הרע הזה ועוד קיים השבועה בכלב וזהו פעם ולבניו לפי שיהיו רבים כמו שנשבע לתת לבני האבות ואם לא יפורש כן מה פעם ולבניו שהנה גם לבני הדור הרע נתן האדמה ועשה לכלב ולבניו לפי שהיה צדיק כאלו כולם דור אחד אחר שהוא ובניו צדיקים:

פרשת ואתחנן

אל ה' ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי יש בזה הענין ספקות: **הספק הא'** אחר שהקב"ה שומע תפלת כל פה וכ"ש תפלות החסידים ולמה לא קבל תפלת משה ועוד שזהו תוחלת מחלת לב לכל ישראל המתפללים שיאמרו אחר שלא נתקבלה תפלת משה שוא עבוד אלהים ומה בצע כי נפגע בו. וא"ת מה שלא נתקבלה תפלתו הוא לפי שהיה גזר דין שיש עמו שבועה שאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה ולכן הוא שבועה שנא' לכן נשבעתי לבית עלי א"כ יקשה למה התפלל משה ואמר העבירה נא ואראה ואיך איפשר שהיה מתפלל שיעבור השי"ת שבועתו

וא"ת

וא"ת משובה לזה מה שאז"ל בעת ההיא לאמר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמיתי שמא הותר הנדר אקשה אם ארץ סיחון ועוג היתה ארץ ישראל ראוי לומר נדר שהותר מקלתו הותר כולו אבל לא היתה מארץ ישראל והקב"ה נשבע לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם: הספק הב' אהרן למה לא התפלל כמרע"ה וכי לא היה אהב החיים כמרע"ה וכ"ש כפי מה שאז"ל וכי לאכול מפריה היה תאב אלא לקיים המצות התלויות בארץ וא"כ כ"ש שיש להקשות איך לא התפלל גם הוא לקיים המצות התלויות בארץ: הספק הג' שאמר ואת יהושע צויתי בעת ההיא לאמר עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' אלהיכם לשני המלכים האלה כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה לא תיראום ואחר זה התפלל ואמר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה והספק היה ראוי שהיה לו להתפלל ובתיראה שלא נשמעה תפלתו אז היה ראוי שיצוה את יהושע לאמר עיניך הרואות אבל כשצוה ליהושע כבר הוסרה ממנו ההבטחה מליכנס לארץ ישראל וא"כ למה התפלל אח"כ אעברה נא ואראה וא"ת בעת ההיא הינו חוזר למ"ש ואת יהושע צויתי אלא לעת הגזירה א"א שלא הזכיר למעלה הגזירה ועוד שבכל ענין מתפרש בעת ההיא היה ראוי שיזכיר התפלה בראשונה וא"כ יאמר ואת יהושע צויתי: הספק הד' אחר שכבר צוה ליהושע מה צורך שיאמר לו הקב"ה וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו הרי כבר צוהו והזק ואמץ אותו במה שאמר לו עיניך הרואות: הספק הה' הקב"ה לא גזר עליהם מיתה אלא שלא יכנסו לארץ וא"כ למה לא נשאר הי עם ראובני וגדי וחצי שבט המנשי וא"ת הגיע זמנו אינו כן שהרי לא כהתה עינו ולא נס ליחה ואם כן למה הנמשך מהגזירה יותר רע מהגזירה היה לו לקיים גזירתו וישאר עם ישראל שגזר עונש מעט והעניש הרבה ואין זו מדת הש"י:

הספק הו' למה שבח הקדמה כ"כ גדולה לשאלה קטנה שלא יאמר אדם לשר הלוה לי ק' זהובים שכבר נתת לי במתנה פעמים רבות אלף פרחים ועוד שכל הקדמה צריך שיהיה להולדה יחס עמה והגבורות שעשה הקב"ה וגדולות אין להם יחס להעברת הירדן שהעברת הירדן למשה אינה גבורה: הספק הז' למה אמר אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכו' שנראה שיש אלוה שיעשה גבורות אלא שאינם גדולות כגבורות הש"י והיה ראוי שיאמר אשר אין אל בשמים ובארץ אלא אתה כמו שאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד:

הספק הח' למה אמר את הארץ הטובה והחר הטוב הזה שמי ששואל חסד מאת המלך ראוי שלא יחשיבנה ויגדיל אותה לפני המלך שכשיגדיל אותה לפני המלך לא יעשה לו זה החסד ואם לא רצה להפחיתה כדי שלא יחר אף ה' לפחות לא יחשיבנה והיה ראוי שיאמר אעברה נא ואראה את הארץ ועוד למה נתן לה מצרים כמוכר שדהו באלו הקב"ה לא היה מכירה שאמר אשר בעבר הירדן. ונראה לי היתר לכולם בתשובה אחת והיא שהקב"ה נשבע לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם והכוונה לא תהיו מנהיגים בארץ ישראל אבל לא גזר שלא יכנסו לארץ שאם גזר כן ראוי שיאמר לכן לא תבואו אל הארץ אשר נתתי להם ולפי שנשבע שלא יהיו מנהיגים לא בקש משה שרוצה להביא לישראל אלא שיהושע יביאם ומשה יכנס כאחד מן העם ולפיכך מה שעשה בראשונה הוא שצוה את יהושע ואמר לו עיניך הרואות את כל אשר עשה ה' לשני המלכים האלה כן יעשה ה' לכל הממלכות אשר אתה עובר שמה לא תיראום כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם ואחר שעשה ליהושע מנהיג אז התחנן שיעבור הוא עם ישראל לא שיעבירם וז"ש בעת ההיא אחר שצויתי ליהושע ולזה עשה ג' הקדמות האחד שהכתים החטא רצוני שאינו חטא גדול והוא שמי שעושה עצמו שוה מאד לאחד אפילו הוא גדול מאד שינו מן התימה שיחטא לו שהוא כרעהו וז"ש לשה החלות. הב' שמי שעושה גבורה גדולה ללחום עם מלכים ולנצחם ראוי הוא שיגלה את עצמו וז"ש אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך השלישי אלו הוגת שישה החטא גדול ושאינך רוצה לגבות רחמיך הא כעשק אעברה נא ואראה את הארץ הטובה פי' שמרע"ה טען להקב"ה בזה הטענה ואמר ידוע שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה וא"כ למה ענשת לי שלא אבוא אל הארץ בשלמא המרגלים שהוציאו דבת הארץ ראוי הוא שלא יכנסו שם אבל אני לעולם שבחתי אותה ואמרתי ארץ זבת חלב ודבש ואמרתי טובה וא"כ אלו הוגת שחייתי ראוי לעונש שחטאתי ושאיך רוצה להתגבר לפחות עונש זה אינו ראוי אלים. וא"ת א"כ הקב"ה מדוע העניש בזה העונש. התשובה שאמר מחוס לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל שלא כבדתם אותי ג"כ לא יהיה לכם כבוד כשאתם מנהיגים להם לכן לא תביאו אבל משה עשה הכנסת שירכא ואמר ראוי שלא יהיה לי כבוד עמהם ובהחטאתי ושאיך רוצה להתגבר על מדת הדין סוף סוף אני רוצה לקיים גזרתך אבל אכנס שם כאחד העם לא למנהיג ולז"א אעברה נא כלומר פשה בזאת ההקדמה אני יכול ליכנס ולז"א לו הקב"ה וצו את יהושע כלומר אע"פ שעשית כל מה שאיפשר לעשות ליכנס לארץ ובשתדלת כל ההשתדלות שאיפשר לך שצוית את יהושע ושחזקת אותו ואמצת לו לא עשית תועלת בכל מה שעשית כי דע לך שהוא יעבור והוא ינחיל ואתה לא תנחיל וגם לא תעבור וא"ת למה לא רצה הקב"ה שיעבור כאחד העם אחר שלא נשבע על זה התשובה לא רצה הקב"ה שיהיה קלון גדול למשה שיכנס כאחד העם ויהושע יהיה גדול ממנו וז"ש רב לך וכי רב וגדול ראוי שיהיה לך שינו ראוי שהרי אתה הוא הרב ויהושע תלמידך ונער שלך ואין ראוי שיהיה הוא רב עליך ולזאת הסבה בעצמה לא נשאר עם ראובן וגד לפי שהיה קלון למשה שיהושע יהיו לו שתי יתרונות על משה אחד מנהיג בארץ ישראל ומשה חוצה לארץ הב' יהושע מנהיג של י' שבטים ומשה משני שבטים וגם זה נכלל ברב לך אין ראוי שיהיה יהושע רב עליך או גדול ממך ומכאן שיותר טובה המיתה מהקלון שבהכרח הריקות מת משה הוא לא היה אפשר שיכנס למנהיג וגם בלא מנהיג הוא קלון וגם מנהיג דשני שבטים היה קלון בהכרח מת. וא"ת אהרן למה לא התפלל לפי שאמר משה רוצה ליכנס לקיים מצות התלויות בארץ ואני עיקר המצות התלויות בארץ הם לתועלתי והם כ"ד מתנות כהונה ויאמרו בני אדם שכדי לקבל מתנות אני מתפלל ליכנס בארץ ולזה לא התפלל. וא"ת למה לא קבל הש"י תפלתו וכמו שהקשיתי בספק הראשון התשובה שהיה נראה עול להרן שכשהיו אנשים חטאו חטא אחד והם גבים האבורים השופט שגזר אחד למיתה ואחד לחיים הוא עול ולז"א בפרשת פנחס עלה אל הר העברים וגו' ונאספת אל עמך גם אתה כאשר מת אהרן אחיך כלומר איך שיותם ממנו שאחיך הוא וגם החטא אחד הוא כאשר מריתם ואם לא יפורש כן מה צורך לומר אחיך וגם לא היה צריך לומר כאשר מריתם פי ולמה הזכיר לו עומת החטאים. ואיפשר שגם זה נכלל במה שאמר רב לך כלומר אין ראוי שיהיה

לך

לך רבותא על הארץ. עוד אפשר לומר שמה שלא התפלל אהרן לפי שבניו נכנסים במקומו לכהונה גדולה ולכל מעלה אבל משה בן משק ביתו נכנס תחתיו. ובזה הותרו כל הספקות: **לא** תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו וגו' ואמר בסמוך עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור מה קישור יש לזה עם זה התשובה לפי שאמר ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים ויאמרו ישראל המצות שהשכל גוזר ראוי לעשותם אבל החקים שאין בהם טעם מה צורך בהם אין בהם תועלת וגו' לז"א עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' וזה נראה חוק ובלי טעם שהשכל גוזר שמי שיפער לפעור ראוי לתת לו שכר שבוזה לע"ז והרי אתם רואים שהקב"ה השמידו וא"כ ראוי לשמוע אל החקים ואתם הדבקים וא"כ לא תוסיפו על הדבר ולז"א בסמוך כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו וזה יעשה הקב"ה שישמע תפלתכם כשתעשו החקים ואם כן אין צריך טעם אחר לחקים אלא זה שאנו רואים שבעשותינו החקים ישמע תפלתינו בכל קראינו אליו ואתם הדבקים בה': אז"ל ישראל דבקים בה' פי' שאי אפשר להיות הדבר מזון אלא כשיהיה דומה למזון המשל האבן א"א לזון האדם והבעלי חיים לפי שאינו דומה לאדם ולא לבעלי חיים אבל הלחם יש לו דמיון עם האדם וכן מזון הנפש הוא המושכל והוא מזונו כשהמושכל הוא אמיתי אבל אם אינו אמיתי אינו מזון לנפש ולכן אינו דבק לנפש אבל המושכל האמיתי הוא מזון לנפש ולכן דבק בו כמו שהמזון נדבק בניזון ונספק למזון וכן המושכל נדבק במשכיל ושב הכל אחד ולז"א ואתם הדבקים ישראל דבקים בה' לפי שהקב"ה אמת והמושכל נדבק עם המשכיל אבל הע"ז היא שקר ולזה אי אפשר להיותה דבקה עם השכל ואם לא יפורש כן יקשה הרי עו"ג רבים דבקים בע"ז מאד אבל אחר שהוא שקר אין אותו הדבקות אלא מצד הדמיון לא מצד השכל וח"ש ויצמד ישראל לבעל פעור אז"ל כצמידים פירוש שהצמידים אינם דבקים בזרוע אלא שכנים לזרוע וקרובים אליו וח"ש אתה ה' בקרב העם הזה: **ראה** למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אז"ל מה אני בחנם אף אתם בחנם בזה יש ספק למה אמר זה בכאן ולא אמר כן למעלה כשאמר הכתוב ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות והיה ראוי שיאמר גם כאשר צוני ה' אלהי ועוד שנראה שאלו הפסוקים מיותרים שמה צורך לומר ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים הרי למעלה אמר ועתה ישראל שמע אל החקים התשובה שלמעלה דבר במצות שגם כן היה חייב משה לעשותם וללמדם וא"כ כיון שלמד משה מהקב"ה התורה בחנם ראוי שילמדם בחנם אבל בכאן שהיה מצוה להם המצות שיעשו בארץ ישראל כמ"ש לעשות כן בקרב הארץ ומשה לא יבא שם היה ראוי שיפרעו לו למוד אלו המצות יותר מהמצות שגם הוא חייב בהם ולז"א בכאן כאשר צוני ה' מה אני למדתי מן הקב"ה בחנם אף לכם אלמד בחנם ובזה הותר הספק הב' שאין כפול שבראשונה אמר שיעשו המצות יירשו את הארץ כמו שאמר ולמען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ ועתה אמר המצות שיעשו בארץ ישראל כמ"ש כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ: **ושמרתם** ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם יש בכאן ספק למה אמר רק רק ואמר רק עם חכם ונבון רק השמר לך מה מיעטו והתשובה שהאומות יכחשו המעמד הנבחר לפי שאומרים שא"א שיבוא נבואה לשום אדם שנמנע להדבק הנבדל מחומר עם החומרי וכ"ש אומה בכללה ולז"א ושמרתם ועשיתם החקים שהעמים לא יאמינו שהשי"ת צוה לכם רק שאתם חכמים ונבונים לסדר הדת הזה וטען כנגדם שתי טענות הא' כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו אם החוקים והדת מצד חכמתכם אלא ודאי מאחר שהשי"ת שומע תפלתכם אינו אלא לפי שהדת והחוקים והמצות הם מהשי"ת. הטענה הב' הנה יש לאומות חכמות הרבה מדוע לא סדרו דת אחרת מצד חכמתם כזו ולפי שרושם יותר חזק ירשם בנפש המושג מן החוש מהמושג בהיקש כמו שתראה בלימודיות שמצד שלא ירשם בנפש התמונה השכלית הנה יציירה מבחוץ כדי שתהיה מושגת מהחוש אשר ירשם בנפש רושם חזק ולפי שלאמת מעמד הר סיני סדר הקשים וטענות האלו אמר אל תטען אל טענות הקשיות אחר שיש לך ידיעה מן החוש ולז"א רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וכיון שראית בעיניך מעמד הר סיני איך צריך לטענות האלה ולא לטענות אחרות:

קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול והזר לומר ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ראוי לספק למה כפל זה ואמר אותו ב' פעמים. התשובה שמפני אחד משתי דברים אפשר שיתחשב שיש שם גוף. הא' לפי ששמעו קולות וא"א קול אלא מצד גוף שהגוף פועל הקול וקול בלא גוף נראה שא"א ולז"א קול דברים אתם שומעים ועכ"ז לא היה שם תמונה ותמונה אינכם רואים זולתי קול. השנית כתיבת הלוחות ואין כתיבה בזולת גוף ולז"א ויכתבם על שני לוחות אבנים ועכ"ז ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה

כי תוליד בנים בכאן יש ספקות: **הספק הא'** מה צורך לומר והשחתם שהשחתה רבה היא עשיית פסל:

הספק הב' מה זה שאמר תמונת כל שא"א תמונה כללית אלא פרטית שאין יש חי כללי:

הספק הג' אחר שאמר ועשיתם פסל מה צורך לומר ועשיתם הרע מה רע אפשר יותר גדול מזה:

הספק הד' למה אמר בענין העונש ועבדתם שם אלהים אחרים שזאת עבירה היא ולא עונש עד שהוצרך המתרגם לומר ותפלחון המן עממיא פלחי טעותא: **הספק הה'** איך אמר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו כי אל רחום ה' אלהיך הנה כבר אמר למעלה ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך: **הספק הו'** למה אמר לא ירפך היה ראוי שיאמר יחזיק בך שהרי כבר ריפה אותך ועזבם ונראה שכל אלו הספקות יותרו במה שנאמר שרמז כאן שיעברו ג' עבירות ע"ז גלוי עריות שפיכות דמים. ג"ע כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם לפי שאז"ל ג' הקב"ה שונאן זקן נואף עשיר גנב עני גאה לז"א כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם לומר ברמז שהוא זקן נואף והשחתם רמז לג"ע שנאמר ושחת ארצה. הב' ועשיתם פסל תמונת כל פי' כל מיני מתכות מכסף וזהב ושאר מיני מתכות וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל ועשיתם הרע הוא ש"ד ונראה שלפי שהשנים הראשונים נעשים בכח המתאוה ושפיכות דמים בכח כעסני לז"א להכעיסו זה שעשית בכעס הוא להכעיס ומכעס שלך יש לי כעס ובסמוך הזר לאהרוגה שהוא שפיכות דמים ואמר לא תאריכון ימים אתה קצרת ימיו ג"כ יתקצרו ימיך. לג"ע תהיו גולים גלוי תחת גלוי

והפין

והפיץ ה' אתכם. וכנגד ע"ז אמר קודם שהיו גולים שהיתם עושים פסל תמונת כל מתכת גם כסף וזהב ומרגליות אבל כשהיו גולים אם תעשו פסל לא יהיה מזהב שאם הולך לארץ יכלה פרושה מכים שלכם אלא מעץ ואבן ואם כן אינו גזרה ועבדתם שם אלהים אחרים אלא אם תעבדו אלהים אחרים יהיה מעץ ואבן. ונראה שלז"א ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך ולא אמר ובכל מאדך שהוא הממון לפי שהם עניים ואין להם ממון ואמר ובקשתם משם ומיותר משם אלא הכוונה ראי מה הפרש יש בין הקב"ה לע"ז שהע"ז שם במקום שעובדים לה אינה רואה כלל שמה שאמר ועבדתם שם שם מוסך עצמו ואחר עמו ועבדתם שם אלהים אחרים אשר לא יראון שם שנאמר בעת פקודתה יאבדו בשעה שמתפללין ובשעה שעובדים לה מתרקבת בעת פקודתם שהוא שמפקידים לה לעובדה אבל הקב"ה הוא בשמים שהוא רחוק מאד ממך שאתה בגלות והולך לארץ ומצאת לו וכל זה בגלות כשתדרשוהו בעת צרה בעצירת גשמים או צרה אחרת אבל כשתרצה לדרוש את ה' שיוליאך מגלות זה הוא ענין אחר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה וזה הוא שאמר באחרית הימים :

ושבת עד ה' אלהיך. לא ירפך פי' לפי שהקב"ה מחזק לב אותם שהרשיעו מאד לבלא ישובו שנאמר ויחזק את לב פרעה השמן לב העם הזה אמר לא די שלא יחזק לבך לבלא תשוב בתשובה. אבל אפילו רפיון בלבך שלא תשוב לא יתן לך ולא ישחיתך ויתכן לומר עוד לקושיית ועבדתם שם אלהים אחרים שזה עון הוא ולא עונש התשובה מי שלקה ושנה מכניסין אותו לכיפה לזה אמר כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ ועשיתם פסל העידותי בכם היום כי אבוד תאבדון מעל הארץ והפיץ ה' אתכם בעמים וגם שם תולה לארץ אני יודע שתשובו לעבוד ע"ז ותעשו עון גדול בהכרה או ברצון באף שהכרה היה רצון אחר שחייבים לקדש את השם וזה הוא שאמר ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם ואחר שעבדתם גם כן בין האומות ע"ז לא היה ראוי שתקובלו בתשובה ועם כל זה ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת וא"ת איך אפשר. לסלוח להם אחר שלקו ושנו ועוד שהתשובה היא מתוך צרה לזה אמר בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד ה' אלהיך כי אל רחום שאל נא או הנסה אלהים ומי שעשה כל זה ג"כ יעשה זה שימחול ואמר להוריש גוים גדולים שגם אחר שנהשא הולה לארץ נשוב לארצנו ונירש גוים כמבראשונה ולפי ביותר טוב הוא שלא יחלה האדם שימחלה ויתרפא לזה אמר מה תועלת לך שתחלה ואחר כך תתרפא ותלך בשבי חולה לארץ ואחר כך תשוב לארץ יותר טוב שלא תחטא ותאריך ימים על האדמה לעד לעולם וז"ש וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וא"כ ושמרת את חוקיו ואת מצותיו אשר ייטב לך ולבניך אחריך ולמען תאריך ימים על האדמה ובזה הותר הספק וג"כ נקשרו אלו הפסוקים כולם קישור יפה :

ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך ותאמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו וגו' בזה יש שתי ספקות :

הספק הא' הם סתרו דבריהם הם אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ואיך אמרו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו הרי אמרו שלא ימותו : **הספק הב'** ידוע שהדבר שנעשה בו פועל אחד פעם אחד שנקל בפעם שנית לעשותו מבראשונה שנאמר וירא מלאך ה' אליו בלבת אש ואח"כ וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלהים בתחלה מלאך ואח"כ אלהים ואם כן מאחר שבפעם הראשונה לא מתו כל שכן בפעם שני' : התשובה שנניח שהקב"ה מדבר עמו הוא לאחד מב' פנים. הא' לשיגיע לו או לישראל. הב' לשיאמין בנבואה הנביא בנבואתו לשיגיע לישראל לא ימות אע"פ שיגיע אלף פעמים אבל הנביא שהקב"ה מדבר עמו לפי שיאמין בנבואה ראוי שימות אחר שנבקא פעם אחד לפי שאין מטבע המין האנושי לשמוע קול ה' אלא שימות לפי שהנבואה עוברת הוצו ושכלו וימות שכבר יצא השכל בג' מספר הנפש חקירה אם איפשר בשכל אשר בגו שישכיל הדברים הנפרדים והוא בגו או אי איפשר אלא כשיבדל מהגוף ולא הגיע לנו חקירה זו ולכן הבאים אחריו הלכו בדרכים מחולפים קצתם השבו שא"א שהרי נאמר שם שלא השכיל הנפש כלל מבלי צורה דמיונית א"כ הנפש המתאחדת עם הגוף לא תשכיל הנבדל וכמו שהחוש לא יבין המושג החזק לפי שעובר גבול יחס החוש ואם יבין יגיע לו הפסד ושריפה אבל אי איפשר אחר זה להשיג מושגו כן בשכל שאע"פ שאין לו כלי גשמי יפסד מהמושכל החזק והוא הנבדל שעובר כח שכלנו ולזה כדעת נוטה והנביאים שנבאו הוא דרך נס ולזה אמרו היום הזה ראינו כלומר הסבה שהשם דיבר עמנו אין כוונתו שנהיה נביאים מנבאים לאחרים או לנו אלא לשנאמין בנבואה ותכלית הזה כבר הוא מושג בפעם הראשונה שדיבר עמנו שהיום הזה ראינו מה שלא היינו מאמינים שיהיה איפשר בחק האנושי להשיג ושהיה נמנע ולפי שרצה הקב"ה שנאמין כן לזה דיבר עמנו ואחר שהתכלית הושג מכאן ואילך אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד נהיה נשארים לטבע המין האנושי ומתנו :

פרשת עקב

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמר ה' אלהיך לך יש בזה ספקות : **הספק הא'** הוא איך אמר שבשכר המצות ישמור הברית והחסד. שנשבע לאבותיך שהשבועה שנשבע לאבות ראוי לקיימה ולא בשכר המשפטים והמצות שישמשו : **הספק הב'** אליבא דמאן דאמר שכר מצות בהאי עלמא ליכא הנה כאן אמר שכר והיה עקב ואהבך וברכך והרבך וברך פרי בטנך :

הספק הג' למה אמר לשון עקב והיה ראוי לומר למען תשמעו את המשפטים ושמרתם :

והתשובה בהקדמה קודם מה שהקשו ח"ל בי' דברות אמר ועושה חסד לאלפים שלשני אלפים דורות יעשה זכות אבות ובכאן אמר לאלף דור ותירצו כאן בעושים מאהבה כאן בעושים מיראה בזה הפסוק סמך שומר המצות שהוא מיראה לאלף דור ובי' דברות סמך אוהביו לאלפים שאמר לאלפים לאוהביו ויתכן שפי' הפסוק הוא שומר הברית והחסד פי' זכות האב אם בנו אינו כדאי אינו נותן לו הקב"ה וכן לבן בנו וכן ממתין אלף דור אם כולם רשעים עד שיבא צדיק אחד ובזה הותר הספק שטעו חז"ל בשה שאמר עושה חסד לאלפים הכוונה שלאלפי דורות יפרע זכות האב כאמרם מדה טובה יתירה על מדת פורענות אחת על חמש מאות שזו לד' דורות וזו לאלפים שאמר במדה טובה עושה חסד לאלפים ובמדת פורענות ד' דורות שנאמר פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים אבל מ"ש כאן שומר הברית והחסד לאלף דור הוא ענין

אחר

אחר שממתין הקב"ה אפילו עד אלף דור אם אחד שיהיה ראוי לקבל זכות האבות וא"ת כאן שומר הברית מלשון ואביו שמר את הדבר וגם אחר עושה חסד. ובזה רפי' הוסר ספק חז"ל ובזה עלמו הותר הספק הראשון שכוונת הפסוק שימר הברית לאלף דור כמו שאמרתי ולז"א והיה עקב פי' אם אתה תהיה לדיק לא ימתין הקב"ה אלף דור ולא דור אחד אלא לך יהיה הברית והחסד ולא ימתין לאלף דור אלא השמירה יהיה לך הו נאמר שפי' ושמר ה' אלהיך לך הוא אם תשמור המשפטים והמלות. ויעשה הקב"ה סגולה לך שהבריות אתם בלא יוליאו בהולאה אלא ישמה כמי ששומר סגולה במלכים ובשכר שתשמור המלות אברך וברכך והרבך: ולספק הב' והג' נראה שמה שאמר לשון עקב לפי שהעקב הוא ברגל שאדם דש בו וכאלו הוא השפות שבאברים א"ה המעט שיתן לך בשביל שתשמור המשפטים והמלות הוא ושמר ה' ואהבך וברך פרי בטנך ואלו הם פירות המלות אבל הקרן שהוא העיקר והנכבד מהכל יהיה שמור לך לעולם הבא וא"כ לא יקשה זה הפסוק למי שאמר שכר מלות בהאי עלמא ליכא ואמר ברוך תהיה מכל העמים לפי שישראל יאמרו זה שהקב"ה נותן לנו בשכר המלות או פירותיהן ג"כ אומות העולם יש להם שפע רב פרי בטן דגן תירוש וילהר לזה אמר ברוך תהיה מכל העמים ולפי שהשבע לעשיר יחליאהו חלאים רעים לכן סמך לזה והסיר ה' ממך כל חולי ועוד שעובדי גלולים אוכלים לחם בשר ופירות ואתה אכלת את כל העמים ולפי שבשביל העמים ימלאו פסל ומסכה והב וכסף אמר ולא תעבוד את אלהיהם כי מוקש הוא לך: כל המלוה אשר אנכי מלוך היום תשמרון לעשות יאמר אם כל המלוה אשר אנכי מלוך היום תשמרון יהיה לכם יותר שכר משכר המשפטים שבשכר המשפטים יתן לך דגן תירוש וילהר. ובריאות אבל בשכר המלות יהיה לכם יותר שכר שתחיון ורביתם את הארץ שעיקר המלות בארץ וכן אמר שירשו את הארץ שהיה קיימת. מדה בשכר המלות והביאה ראויה לשכר המלות וזכרת את כל הדרך:

ויענך וירעיבך בכאן יש ספקות: **הספק הא'** איך אמר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן שנראה מזה שהמן הוא עינוי ואינו כן אלא עונג שנא' וטעמו כלפיחית בדבש והיה כטעם לשד השמן: **הספק הב'** איך אמר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן שבזה גינה אותו ובסמך לזה שבחו מאד שאמר אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך: **הספק הג'** אחר שהיכתו כל כך ואמר בו אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך. לומר שהוא יותר טוב מאד מפת שלנו איך אמר למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם שהאומר לא על הלחם לבדו לריך שילא בדבר שהוא גרוע מלחם כגון שיאמר לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל פירות שם יצאו מפי ה' יחיה האדם שהפירות אינם חשובים כלחם אבל על המן איך אמר לא על הלחם לבדו כי על כל מוצא פי ה' וי"מ שהכוונה ויענך וירעיבך קודם שיתן להם המן שנאמר בפרשת בשלח וילכו ג' ימים במדבר ולא מלאו מים וגם כן מי יתן מותנו ביד ה' בשבתנו על סיר הבשר וגו' והשיב הקב"ה הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ובזה רפי' הותרו הב' ספקות הראשון ואני אבל כפי כוונת חז"ל העינוי והרעבון הוא במן עלמו אמרו במסכת יומא פ' יום הכפורים כתיב ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וכתיב למען ענותך למען הטיבך מיבעי ליה רב אמי ורב אסי חד אמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל אמר רב יוסף מכאן

לבוחן שאוכלים ואין שבעים אמר ר' זירא מאי קראה טוב מראה עינים מהלך נפש אמר אביי היליכך מאן דאית ליה סעודתא לא ניכלה אלא ביממא ומ"ש למען הודיעך כ"ל לפי שהטבעיים אמרו שא"א לזון. אלא מי שדומה למיזון ולכן המים אינן זנין אלא במקרה שמעבירים המזון חה לפי שהם פשוטים והאדם מורכב והלחם שלנו זן לפי שהוא מורכב מד' יסודות כמונו והשמש שהוא מורכב לפי שהוא רחוק מהשי"ת ונתגלגל מהשי"ת באמצעיים רבים שהש"י פשוט ואחד בתכלית הפשיטות. והאחדות והמלאך שהוא קרוב מהשי"ת פשוט אבל יש לו קצת הרכבה מצד שהוא עלול מהשי"ת והקב"ה עילתו ולכן כאלו במלאך קצת חמריות וז"ש הן בקדושיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה ומה תהלה יש במלאך אלא זה. אבל אותו החמריות שיש להם אינו גשמי והשמים שהם יותר רחוקים מהשי"ת הם חמריים גשמיים אבל אינם מורכבים מד' יסודות אלא הם פשוטים והם יסוד ה' שאין בו הפכיות ולכן הם נצחיים ואין בהם הפסד ומיתה וא"כ נשתלשלו מהם הד' יסודות נפסדים והווים אלו מאלו הגד הסיולי שלהם מאבד צורה ולוקח צורה והסיולי כאלו מורכב מאחר שבו ד' יסודות זה אח"ז וא"כ המזון מורכב מד' יסודות והמורכבים מהם חמריים מאד וזה לפי שהם רחוקים מהשי"ת אבל כל הדבר שיתקרב יותר להשי"ת הוא יותר פשוט והמן פשוט מאד לפי שאינו מורכב מד' יסודות והוא קרוב מאד להשי"ת והיא בריאה חדשה שהקב"ה אמר יהי מן ויהי מן וזה התידוש למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם שהוא מורכב והמורכב זן למורכב כי על כל דבר שיולא מה' שהוא פשוט אחר שילא מפיו יהי מן ויהי מן שלא נתהוה מתנועת הגלגלים כמו היסודות והמזון שמתהוה מצד תנועת הגלגלים גם בזה השפע שהוא מן יחיה האדם ומ"ש הנני ממטיר לכם לחם מן השמים פירושו ממקו' גבוה לא שהשמים מולידים אותו וז"ש על כל מולא פי ה' שאין אמלעי בנתים אלא שילא מפיו והיה כן בלא אמלעי הכלל העולה שהמזון לריך שיהיה דומה לניזון והמן פשוט ועכ"ז זן וז"ש בפרק הנזכר לחם אבירים אכל איש לחם שמלאכי השרת ניזונים בו דברי ר' עקיבא אמר לו רבי ישמעאל בשית וכי מלאכי השרת אוכלים לחם והלא כבר נאמר לחם לא אכלתי אלא אל תיקרי אבירים אלא אברים שנבלע באיברים פי' מצד שהוא פשוט אין בו מותר. ובכל זה הותרו הג' ספקות אם הראשונה איך אמר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן שנראה מזה שאכילת המן הוא עינוי ורעבון ואינו אלא עונג שנאמר כלפיחית בדבש וכטעם לשד השמן הכל יש במן עונג ורעבון עונג מצד חוש. הטעם רעבון מצד חוש הראות שהיו רואים שמשתנה לכמה טעמים ואין רואין בו אלא הלובן ועינו כעין הבדולח הו' עונג מצד חוש הטעם עינוי ורעבון מצד שאינו בביתם אלא מלפין אולי יבוא ואולי לא יבוא שאינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו שמי שיש לו פת בסלו אף שלא אכל יום אחד הוא שבע שידע כי לא יחסר להמו ומי שאין לו פת בסלו אע"פ שאכל הוא רעב: והספק הב' איך גנה אותו במ"ש ויענך וירעיבך וא"כ שבח אותו במ"ש אשר לא ידעת ג"כ הותר שהעינוי והרעבון הוא מצד שאין רואין אותו והיו כסומין או מצד שאין להם פת בסליהם והשבח הוא שלא ידעון אבותיך שיזון פשוט למורכב והנך גם זן. והוא שבח גדול ומעלה גדולה. ובזה ג"כ הותר הספק הג' אחר שגינהו כ"כ ואמר אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך לומר שהוא יותר טוב משלהם שלנו איך חזר וגינה. אותו כשאמר למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו' שנראה

מזה שהוא גרוע כבר הותר במה שאמרנו שהוא שבח
לומר לא על הלחם מורכב מד' יסודות יחיה האדם כי על
כל מוצא פי ה' שהוא פשוט יחיה האדם וזה שבח גדול
במן וגם גדול. ובזה נבין קישור יפה שאמר בסמוך לזה
שמלתך לא בלתה מעליך פי' הראיה שהמן אינו זן מצד
הדמות שיש לו עמהם שידוע שהמן אין לו הדמות עם
הבגד ועכ"ז המן זן לבגדיהם וזה דרך נס וכמו שהמן זן
שמלה הפך הטבע כן זן לכם והנו שאז"ל במדרש שאל
ר' אליעזר את ר' שמעון מהיכן היו ישראל לובשים כל
מ' שנה אמר ליה ממה שהלבישום מלאכי השרת שנאמר
ואלבישך רקמה מהו רקמה רבי סימאי אמר פורפירא א"ל
ולא היו בלין א"ל ולא קרית. מעולם שמלתך לא בלתה
מעליך א"ל והיו הקטנים גדלים עמהם אמר ליה לא ולמד
מן התומס הזה שלבושו גדל עמו א"ל ולא היו צריכין
תכובסת א"ל הענן היה שף בהם ומגהצן א"ל ולא היו
נשרפין אמר ליה לא ולמד מן הסימין הללו שאין מתגהלים
אלא באור ולא היו שורים מאכולת אמר ליה במיתתן לא
שפו בחייהם לכ"ש אמר ליה ולא היו מסריחין מריח הזיעה
שלא היו מחליפין בגדיהם אמר ליה הבאר הזה מעלה
להם מיני דשאים שהיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו
והיו מתעננין בהם שנאמר בנאות דשא ירביצני בא שלמה
ופירש וריח שלמותיך. כריח לבנון ע"כ פי' סיפק בגדים
וא"ת אחר שהמן טוב כל כך מדוע לא נתנו להם בלא עינוי
לז"א וידעת כי כאשר ייסר איש את בנו פירוש שאין כוונתו
לנקמה כשמכה אותו אלא להטיבו כן ה' מיסרך ועוד
שהאב אינו מכה לבנו כל מה שחייב ועוד שהאב אחר
שהכה לבנו יש לו רחמים עליו כאלו מתנחם בעבור
שהכהו ואלו שלשה יש לשי"ת עמנו:

פרשת ראה

אמר ראה לשון יחיד ואמר לפניכם לשון רבים שמדבר
עם היחיד ועם הרבים והטעם לפי שהברכה
והקללה נאצלות מב' מדות שבהן נברא העולם מדת הדין
ומדת רחמים שאין ענינם נגלה רק ליחיד לכן אמר ראה
פירוש בעין השכל ולפי שהברכה והקללה זירוז להמון
בקיום המצות והפסד בעוברם עליהם לכן דיבר עם ההמון
ואמר לפניכם: **את** הברכה אשר תשמעו וגו' היה ראוי
שיאמר את הברכה אם תשמעו שהברכה שבאה השמיעה
אבל אין השמיעה עצמה ברכה ועוד שאמר והקללה אם
לא תשמעו וכן היה ראוי שיאמר בברכה:
והתשובה אמר אשר תשמעו לומר שישראל בחזקת
כשרים ובודאי ישמעו ולכן יצוה להם את
הברכה או יאמר אין יש ברכה גדולה כמו שיהיה האדם
שלם ביראת ה' ולפי זה היה ראוי שיאמר והקללה אשר
לא תשמעו אלא בלא רצה לומר לשון ודאות בקללה:
לא תעשון כן לה' אלהיכם כי אם אל המקום אשר יבחר
ה' אלהיכם מכל שבטיכם לשום את שמו שם לשכנו
תדרשו ובאת שמה והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם
ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם ושמחתם בכל משלח ידכם
אתם ובתיכם אשר ברכך ה' אלהיך לא תעשון ככל אשר
אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו כי לא באתם
עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה אשר ה' אלהיך נותן לך
ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה' אלהיכם
מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם
בטח והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם
שמה תביאו עולותיכם וזבחיכם ושמחתם לפני ה' אלהיכם
אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם והלוי אשר
בשעריכם השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר
תראה כי אם במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך לא
תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך ותירושך ויצהרך כי אם
אל המקום אשר יבחר ה' הוא הר המוריה ומה שלא אמר
בפי' אל הר המוריה לג' טעמים האחד שאלו ידעו האומות
שהתפלה מקובלת שם והקרבנות יבוא כל אומה להחזיק
בו ותרבה המריבה בין האומות שנית שהכנעני יושב הארץ
אלו יודעים שעתידים ישראל לירש ארצם ולהקריב שם
קרבנות היו משחיתים אותו ג' שהשבטים היו מריבין זה
עם זה עליו: **באחד** שבטיך ולמעלה אמר מכל שבטיכם
הא כיצד כשקנה דוד הגורן מן ארונה היבוסי גבה הזהב
מכל השבטים אבל הגורן בחלק בנימין היה וכן בדברי
הימים שנאמר ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב משקל
שש מאות וכתיב בספר שמואל ויקן דוד את הגורן ואת
הבקר בכסף חמשים שקלים ונותר זה לשש מאות אלא
שש מאות לי"ב שבטים נ' לכל שבט וג' שאמר בשמואל
בעבור שבטו שבט יהודה. ובאלו הפסוקים יש ספקות:
הספק הא' אחר שאמר לא תעשון כן לה' אלהיכם
כי אל המקום אשר יבחר ה' והבאתם
שמה עולותיכם מה צורך לחזור ולומר והיה המקום אשר
יבחר ה' לשכן שמו שם שמה תביאו עולותיכם שהוא כפול:
הספק הב' שבראשונה לא הזכיר אלא ושמחתם אתם
ובתיכם ואחר כך אמר ושמחתם לפני ה'
אלהיכם אתם ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם
והלוי למה בראשונה אמר שישמחו הם ובתיהם לבד ואח"כ
אמר הם ובניהם ובנותיהם ועבדיהם ושפחותיהם והלוי:
הספק הג' למה בראשונה אמר לשכנו תדרשו ואח"כ
לא אמר כן אלא והיה המקום אשר יבחר
ה' וגו': **הספק הד'** למה חזר לומר השמר לך פן
תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם במקום אשר
יבחר ה' שהוא כפול ומכופל שאמר כן שלשה פעמים:
הספק הה' מדוע אמר עוד לא תוכל לאכול בשעריך
מעשר דגנך ותירושך שכבר אמר זה למעלה
והתשובה לכולן שכל מה שאמר בראשונה לא תעשון כן כי
אם אל המקום הכוונה כשהמשכן אינו במקום קבוע אלא
לפעמים בשילה לפעמים בנוב ובמקומות אחרים ולז"א בו
לשכנו תדרשו שלפי שאינו במקום קבוע שואלים איה מקום
כבודו ולז"א כאן ושמחתם אתם ובתיכם לבד אבל לא
עבדיכם ואמהותיכם שאחר שאינו במקום קבוע ישפיק
שיבוא לפי שיוכל להביא למקום שהמשכן שם ואח"כ אמר
כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה ועברתם
את הירדן והניח לכם מכל אויביכם וישבתם בטח והיה
המקום אשר יבחר ה' לשכן שמו שם שמה תביאו והוא
בירושלים ולז"א כאן ושמחתם לפני ה' אלהיכם אתם
ובניכם ובנותיכם ועבדיכם ואמהותיכם והלוי שאחר שהוא
במקום קבוע לעד ראוי שכולם ילכו שם ולזה לא אמר כאן
לשכנו תדרשו ולפי שאולי יאמרו למה יהיה המשכן במקום
קבוע יותר טוב שיהיה לפעמים במקום א' ופעמים
במקום אחר ויהיה לפעמים קרוב לשבט זה ופעמים
לשבט אחר כמו שהיה מקודם לכן לזה חזר פעם שלישית
לדבר בענין המקום ואמר השמר לך פן תעלה עולותיך
בכל מקום אשר תראה כשבראשונה ולז"א כאן לשון השמר
בדרך התראה לומר לא תחזור לעשות כמו שהיית עושה
טרם שנבנה בית המקדש ולפי שעדיין היהי אומר הקרבנות
ראוי שיהיה כן ולא יעלו אלא לירושלים אבל מעשר שני
מה צורך להוליכה לירושלים אני וביתי כולנו חכמים ונאכל
כאן

כאן דגן תירוש ויצהר במקומותינו לז"א לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך. ופריך עשר לומר אלא שם במשכנות ולא אכל שמה לז"א כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר ה' ושמחת לפני ה' אלהיך והותרו כל הספקות והז"ל רמזו בזה אבל הספקות המסבה בפרש הותרו יותר בבירור כאופן המחבר :
כי יסיתך אחיך בן אמך אפילו בן אמך שהיית עמו בבטן אחד ואז"ל אפי' בן אמו שאינו נוטל חלק עמו בירושה ואינו שונאו לא ישמע אליו וכ"ש בן אביו שנוטל חלק עמו ואולי שונא לו : בנים אתם לה' אלהיכם נסמכה פרשה זו לענין עיר הנדחת לומר שאסור להתאבל עליהם היא על בנו ואחיו : זאת הבהמה אשר תאכלו וכל בהמה מפרסת פרסה כל אשר לו סנפיר וקשקשת פירשתיו בסדר ביום השמיני : כי יהיה בך אביון מאחד אחיך באחד שעריך בארצך אשר ה' אלהיך נותן לך לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון כי פתוח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך באלו הפסוקים יש הרבה ספקות : **הספק הא'** מה ראוי שיאמר כי יהיה בך אביון מאחד אחיך לא תקפוץ את ידך אבל הלב אין כאן מקומו אלא מה שצריך העני שיפתהו ידיהם לו :
הספק הב' למה אמר כאן במצות הצדקה והעבט תעביטנו שמצות צדקה בפני עצמה ומצוה שלוה בפני עצמה וגם בפרשת אם כסף תלוה את עמי הוא מקומו : **הספק הג'** למה אמר והיה בך חטא דבר ידוע הוא שאחר שאמר פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע שנת השמטה ורעה עינך באחיך ואם הוא דבר בליעל ידוע שחטא : **הספק הד'** מה זה שאמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח ידוע הוא שאם לא יהיה אביון בקרב הארץ לא יצטרך לתת צדקה שהצדקה אינה לעשירים אלא לעניים : **הספק הה'** והוא קושיא עצומה איך אמר כי יהיה בך אביון בארצך פתוח תפתח את ידך לו שנראה מזה שבחוצה לארץ אין אנו חייבין במצות צדקה ואינו כן שחובת הגוף היא ועוד אחר וקיים זה שאמר בסוף המצוה הזאת על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ידך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך : **הספק הו'** שבכאן אמר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ ולמעלה אמר אפס כי לא יהיה בך אביון כי ברך יברכך בארץ :

והתשובה לכולם לראשונה שהזכיר לב בכאן משום דגרסי' פ"ק דמסכת בתרא הנותן פרוטה לעני מתברך בו' ברכות דכתיב הלא פרוס לרעב לחמך וגומר והמפייסו בדברים מתברך בי"א ברכות דכתיב ותפק לרעב נפשך וגו' לז"א לא תאמץ את לבבך אלא ראוי שתדבר על לבו אם אין לך ממון ואם יש לך ולא תקפוץ את ידך כי פתוח תפתח את ידך לו או נאמר לפי שיש נותני צדקה שאינם נותנין בסבר פנים יפות לז"א לא תאמץ את לבבך או נאמר שיש אנשים שיש להם דעת טובה עם העניים ומוציאים מטבע של זהב מן הכיס וכשהיא בידו עוצם ידו ואינו נותנה לז"א אחר שהוצאת הממון והרי הוא בידך לא תקפוץ את ידך אבל צריך שכשהוצאת המטבע מן הכיס שתפתח ידך ולא תפתחנו מעט אלא פתיחה גדולה ולזה כפל כי פתוח תפתח את ידך לו ומה שאמר והעבט תעביטנו שאין כאן מקומו נראה שהכוונה שיש עניים בושים קודם שיקבלו פרוטה ולא כמו שאז"ל שיתן לו לפת שלמה ולא יתביישו עוד וזה כלומר אמר הפסוק והעבט תעביטנו אם לא רצה לקבל צדקה תן לו לפת בהלואה ובזה יבשר לו די מחסורו אשר יחסר לו ועכשיו נשאר כאן ספק שיהודי יאמר בשנת שמיטת קרקעות אין ריוח שאין אנו זורעים ולא קוצרים ולא פירות באילן ואיך אתן צדקה שמלבד אחד אני מרויח ומלבד אחר אפסיד ועוד שאחר השנה השביעית יבוא שמיטת כספים בשמיני ואני מפסיד מה שהלויתי ואיך אתן צדקה והאחר ערום ועריה ח"ש השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע הרי שמיטת קרקעות שנת השמטה הרי שמיטת כספים שהיא בסוף השביעי ותחלת השמיני ומ"ש והיה בך חטא הוא על דרך מה שאז"ל האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה והטעם לפי שהתשובה היא חסד גמור שמה הועיל מי שרצח שישוב בתשובה שהרי לא ישיב לגופו נפש הנהרג בתשובה וכן מי שחלל שבת לא ישוב מקודם בתשובה אלא ודאי הוא חסד גמור כמו שאמר אוהבם נדבה כמתנדב שלא היה חייב בו וא"כ כשאומר אחטא ואשוב הנה התשובה היא סבת חטאו שאם לא יהיה תשובה בעולם לא יחטא ולא יתכן שהחסד שעשה הש"י יהיה הוא עצמו סבה לחטוא וכן השמטה היא מצוה גדולה ועתה אפשר שיאמרו רבים מישראל קרבה שנת השבע שנת השמיטה ולכן רעה עינם באחיו ולא יעשה צדקה ואם לא יקרב שנת השמיטה יעשה צדקה ח"ש והיה בך חטא פי' מצות השמיטה יהפך לחטא שהיא סבת חטא ולז"א בך כלומר השמטה היא מצוה לכל ישראל ובך שאמר בך יהיה זאת המצוה לחטא: **נתון תתן** לו ולא ירע לבבך בתתך לו שיש אנשים שנותנים צדקה לקיים המצוה אבל עושים בן הסך רצונם לז"א נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו לא אמר אל ירע לבבך לתת לו כמו שאמר ורעה עינך באחיך האביון ולא תתן לו אלא אמר ולא ירע לבבך בתתך לו וי"א שלפי שיותר טוב שיתן האדם אלף זהובים באלף פעמים משיתנם בפעם אחד לפי שכשנותן הרבה פעמים ומרגיל עצמו בכך קונה קנין המדות וכן פי' הרמב"ם במ"ש התנא במס' אבות והכל לפי רוב המעשה ואיך יודע שקנה האדם קנין המדות וכן כל קנין כשעושה בשמחה זהו אות גמור לשכבר יש לו המדות בקנין וכמו שנתבאר במקומו לז"א נתון תתן לו וכשתרגיל עצמך בנתינה אל ירע לבבך בתתך לו פירוש שתן בשמחה שבלא ספק כשתרגיל עצמך בה לא תתעצב בנתינתה אלא תשמח בה וכמו שאמר תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ועבדת את אויביך שלא יעד לו העונש על שלא עבד את ה' אלא על שעבדו שלא בשמחה ומ"ש כי לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך לאמר הכוונה לפי שאמר כי בגלל הדבר הזה ואז"ל גלגל הוא שחוזר בעולם לז"א מאחר שהוא כן הגלגל קלתו למעלה לראשו וקלתו כאלו למטה והסבה שהעני עני הוא העשיר שלפי שמזל שלך גרוס הגלגל מזל שלו למטה ולז"א את העני עמך מה נוגע לומר עמך אלא לומר אתה הסבה שהוא עני ואם לא תתן לו מה יעשה הקב"ה יתן סבוב לגלגל באופן שהכוכב שהוא למעלה יהיה למטה ולז"א בגלל הדבר הזה ולא אמר בעבור הדבר הזה ולז"א כי לא יחדל אביון מקרב הארץ לפי שבהכרח יהיה הגלגל קלתו למעלה וקלתו למטה ועל כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח פי' אני נותן לך עצה ומצוה לך פתוח
תפתח

שפתח לפי שיותר טוב הוא אחר שלא יחדל אביון מקרב הוא האביון ויקבל ואתה העשיר והנותן מסיבה הוא העשיר הנותן ואתה העני המקבל וזהו שאחז"ל את העני עמך אם הכסף כלוה את עמי הרי טוב ואם לאו העניות יהיה עמך וא"ש פתוח תפתח את ידך לאחיך בארצך הכוונה אפילו בארצך שיש שמטה וכ"ש חוצה לארץ שאין יש דין שמטה שלא יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע. וזהו שאמר כי לא יחדל אביון ולמעלה אמר אפס כי לא יהיה בך אביון הכוונה שהמצוה שעל הסוס קודם שיפול להרן נער קטן יוכל לעזור שלא יפול אבל אם נפל עם המשא צריך ד' אנשים להקים אותו ולז"א כי ימוך אחיך ומטה ידו והחזקת בו שכשהמטה שבמדרגות הצדקה היא. לתת לו מלאכה שיתעסק בה וזהו והחזקת בו חזו ומטה ידו בעודו לא נפל אלא שנוטה ליפול ולז"א אפס כי לא יהיה בך אביון. כלומר כשלא יהיה בך אביון מעט הוא כשר בעיניך וזהו לשון אפס ועוד. כי יברכך ה' ותוכל לתת לו אבל כשהוא אביון צריך עזר גדול וכו ולזה הרבה משה בציווי שאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך כי פתוח תפתח את ידך לו והעבט תעביטנו די מחסורו אשר יחסר לו ואמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל נתון תתן לו על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח. והותרו כל הספקות: **העניק** תעניק לו א"ש כאן לבת העניקה לפי שהעבד שעבד את אדוניו וא"כ יוצא מעמו אם אחר ימים העשיר הושיטו לו בגנב מאדוניו ואם רואים שהוא עני הוכחים לאדון שלא פרע לו שכרו לו מה שחייב. לו א"א מה שתתן לו יוליכנו על עלבו יוכרו. פתי בחסדות ויהיה הענק מלבון ענקים לגרגרותיך: **כי** משנה שכר שכיר עבדך שש שנים שאין מנהג בני אדם לשכור פועל לזמן רב אלא לג' שנים שנא' שלש שנים כשני שכיר וזה עבד שש שנים ועוד מכאן אמרו עבד עברי עובד בין ביום בין בלילה וזהו כפלים בעבודות ומהו עבודתו בלילה רבו מוסר לו שפחה כנענית והולדות לאדון: **ופנית** בבקר והלכת לאהליך. הטעם שהזכיר זה בפסח יותר משאר המועדים בעבור שאפילו האחרון שבארץ ישראל יוכל להגיע לביתו ולחזור. שעם בניה לחג שבועות שהרי אין פנאי ללכת לבית המקדש שני פעמים מפסח עד עצרת אלא אם הוא נוסע משם לעקרו של חג המצות אחר שאכל שם פסחו ועמד י"ט ראשון יוכל שם ולבקר שהוא חול ילך ועם זה יספיק לו זמן להגיע לביתו ולחזור לחג שבועות כילד ארץ ישראל. ארבע מאות פרסה באורך וברחבה כן. ובית המקדש באמצע וא"כ ר' פרסה הוא המהלך ליותר. דהא שבארץ ישראל ובעשרים יום יכול אדם הולך ר' פרסה להגבון עשרה פרסה בכל יום ומפסח עד עצרת מ"ט יום השאר מהם ח' שבתות ויום אחרון של י"ט ששארו מ' יום. ולז"א ופנית בבקר והלכת לאהליך פי' בעשרים יום ובעשרים יום הנשארים תחזור:

מסת נדבת ידך אשר תתן לא אמר זה בפסח וסוכות אלא בחג שבועות שפסח וסוכות הרבה ימים ויחוש שצריך לתת נדבה אבל שבועות שהוא יום אחד יעלה על הדעת שאין צריך: **ושמחת** בחגך והיית אך שמח ובשמחת לפני ה' במדבר למה לא הזכירה תורה שמחה בפסח והזכיר שמחה בעצרת ובסוכות ג' שמחות לפי שכמינו בארבעה פרקים העולם נדון בפסח על התבואה בעצרת על פירות האילן בר"ה כל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון בחג נדונין על המים ומפני שבפסח יום הדין וכל הדינין עתידין לפתוח לא נזכר שמחה. כלל הכל בעצרת שכבר עבר דין אחד על פסח נכתב בו שמחה אחת וכתב

שעברו שלשה דינין פסח עצרת ראש השנה לכן נכתב בו ג' שמחות :

פרשת שופטים

שופטים ושוטרים תתן לך. בזאת הפרשה יש ספקות:

הספק הא' למה האריך כ"כ בענין שוחד הדין יספיק שיאמר לא תטה משפט בזה נכלל לא תכיר פנים ולא תקח שוחד צדק צדק תרדוף :

הספק הב' למה אמר ושפטו לשון נסתר היה לו שיאמר שפטו את העם משפט צדק כמו שאמר לנוכח לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שוחד צדק צדק תרדוף : **הספק הג'** למה אמר ושפטו לשון רבים ואח"כ לשון יחיד לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שוחד : **הספק הד'** למה כפל צדק צדק תרדוף היה ראוי שיאמר צדק תרדוף : **הספק הה'** למה נתן טעם ללאו דלא תקח שוחד כי השוחד יעור ואין דרך התורה לתת טעם למצות : **הספק הו'** מה הכוונה בפ"ש כי השוחד יעור עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים : **הספק הז'** מה קישור יש מצות השופטים עם לא תטע לך אשרה ולא תקים לך מצבה לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום : **הספק הח'** מדוע במצבה אמר לשון שנאה ובשור ושה לשון תועבה ובאשרה לא אמר לא זה ולא אותו : **הספק הט'** היה הנרמז באלה הדברים רבה שופטים ושוטרי' א"ר אחא בוא וראה ו' מעלות לכסאו של שלמה כנאמר שש מעלות לכסא ובפרשה הזאת כתובים ו' פעמים לא תטה ואלו הן לא תטה משפט לא תכיר פנים לא תקח שוחד לא תטע לך אשרה לא תקים לך מצבה לא תזבח לה' אלהיך והיה הכרוז עומד לפני כסאו של שלמה כיון שהיה עולה במעלה הראשונה היה הכרוז אומר לא תטה משפט מעלה שניה היה הכרוז אומר לא תכיר פנים ג' אומר לא תקח שוחד ד' אומר לא תטע לך אשרה ה' לא תקים לך מצבה ו' לא תזבח לה' אלהיך עד כאן ועל זה המאמר קשה לי מאד מה קישור יש בין עליית שלמה בכסאו ללא תטע לך אשרה ומי היה נוטע שלמה אילנות במקדש שהיו מזהירים לו לא תטע לך אשרה וכן לא תקים לך מצבה ומי היה בונה מזבחות או וכן לא תזבח לה' אלהיך ומי היה שע"ה עולה בכסאו להקריב קרבנות :

התשובה אלו הפסוקים בכלל מזכירה לנו כמות אשר דיבר במנוי הדיינים ג' בדיינים כלפה ג' בכפלו דימן שופטים ושוטרים תתן לך מצוה למנות הדיינים ואמר שיהיו דיינים הגונים חכמים וצדיקים לפי שישפטו את העם משפט צדק ולכן אמר ושפטו לשון רבים והיזהר שלא לנטות וכיון מצות עשה למנות הדיינים שני בדיינים צריך ג' לאוין לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד ומה שהוצרכו ג' לאוין בדיינים השופט לא תטה משפט בשעת פסק דין לא תכיר פנים בשעת הטענות לא יעזור לאחד להגיד דבריו ולהמתיקן לא תקח שוחד מורכב מתמיהם קודם הטענות וקודם פסק דין בזה האופן לא תקח שוחד קודם הטענות נעזרו למתון ולקודם כבר דין והאחר הטענות לבינתו בדין ונתן טעם לצווי לראשונה שהוא קודם הטענות כי השוחד יעור עיני חכמים הדיינים אם קודם פסק דין ויסלף דברי צדיקים הם ג"כ הדיינים לפי שהדיינים צריך שיהו חכמים וצדיקים וא"ת שיכול שלא יקח שוחד אחר. שאמר לא תטה משפט לכן פרש"י בהשוחד שהזכיר כאן אינו לעוות הדין אלא לשפוט אמת

והית

שהיית אומר אבר בהוא לשפוך אמת למה אסרו הקב"ה לזה
שהולך לומר אע"פ שיהיה לשפוך אמת יפה הדין. לפי שאחר
שדעתו קרובה יתהוב הדיין שהדין עמו וזהו יעור עיני
חכמים ולפי שהשמעות צריך חכמה ברצון יהיה הדין
עמו ובשביל השמעה יעוות דינו לז"א יעור עיני הדיינים
החכמים שיחזרו לטעון לבעל דין בחכמה נחשבו. הדיין
שהדין עמו ובשמעת השפק הדין. נופל: לשון לחיקים:
צדק צדק תרדוף הוא לבעלי דינים כחז"ל הלך אחר ב"ד
יפה ולז"א צדק צדק שתי פעמים אחד לטוען ואחד
לנטען ולפי זה הפי' אין הפסוקים כפולים וכולם לצורך
גדול. ולז"א ושפטו. צבא רבים והוא שלא לנוכח. לפי שעניינו
בשמני הדיינים ולפי שהתחיל שופטים לשון רבים נופל בו
ושפטו ולזה הפי' כמו חז"ל ובזה שפירשתי הכל מסודר
ומתוקן. וראוי לתת קישור לג' לאוין שהזכיר סמוך לדיינים
אשרה ומצבה ומום ולזה נשיב קודם לשפק הה' מדוע
במצבה הזכיר לשון שנאה ובלא תזבח לשון תועבה ובאשרה
לא זה ולא אותו ונראה שהם ג' טעמים נבדלים זה מזה
מצבה שיהיה אהובה קודם ועכשיו שנאה. לא תזבח שור
ושה אשר יהיה בו מום לעולם היה שנוי כי תועבת ה'
אלהיך הוא אשרה וכל עץ אין לו לא זה ולא אותו שהגוי אינן
אינו תועבה וג"כ לא היה אהוב קודם ועכשיו שנאו אלא
לפי שהוא אצל אחר והוא המזבח שיבואו לטעות בו שכמו
שקודם זה היה אילן נטוע אצל מזבח ע"ז אם יהיו נוטעים
אותו אצל מזבח ה' יבואו לטעות לעבוד ע"ז וכיוצא באלו
הג' לאוין יש בדיינים לא תטה משפט הוא עצמו תועבה
לשום משפט גבר נגד פני עליון לא תכיר פנים הוא
שהיה הדיין אוהב לטוען בתחלה ועכשיו ראוי שיהיה אותו
בלבו כאילו הוא שונאו לפי שיהיו שוים בלבו. טוען ונטען
לא תקח שוחד הוא עצמו אינו תועבה מצד עצמו שלשפוט
צדק לקחו ולא היה אהוב ועכשיו שנאו. ואינו רע
שלשפוט צדק לקחו אבל ימשך ממנו רע כי השוחד יעור
עיני חכמים ויסלף דברי צדיקים הנה קישור יפה בין אלו
הג' לאוין לדיינים והותרו כל הספקות ולזה היה הכרוז
לומר אלו הג' עם השלשה שכולם דומים זה לזה:
כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב אז"ל סמך
הכתוב יציאת מלחמה לדין בדין כן בשן לומר שאין
שתובר אבר יוצא למלחמה ד"א לומר שאם עשית משפט
אתה מובטח אתה שאם תצא למלחמה אתה נוצח וי"ל
בעבור שעע"ג חושבים רעה על ישראל שנא' הנה אויביך
יהמיון משנאיך נשאו ראש. על עמך יערימו סוד ויתיעצו
על צפוניך וכן פרעה וסיסרא ונבוכדנאצר וכל עע"ג ולפי
שאמר ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לזה סמך לזה כי
תצא למלחמה על אויביך שעע"ג אויבים לישראל. ועשיתם
להם כאשר זממו עליכם ונתנו ה' אלהיך בידך והכית את
כל זכורה לפי חרב: **לא** תירא מהם. כי ה' אלהיך עמך
המעלך מארץ מצרים. היה ראוי שיאמר כי ה' אלהיך
הנלחם לסיחון ועוג שהיתה מלחמה כזאת ואין כן יציאת
מצרים. התשובה לפי שראו ישראל עצמם בסכנה עצומה
שש מאות רכב בחור וכל רכב מצרים מצד אחד והים מצד
אחר ולא היה להם תקומה כן אם יראו ישראל עצמם
בסכנה עצומה האויבים סובבים להם מד' פנות עם כל
זה לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך המעלך מארץ
מצרים. **ונגש** הכהן ודבר אל העם ואמר אליהם שמע
ישראל אמר לשון דיבור שהוא. לשון קושי ואמירה שהיא
לשון רכה לפי שיאמר להם דברים קשים שמי שיברח
שהמערכה קוצצים רגליו. ורבים אחינו ישראל שמע בזאת

שמלחמה כנגד ה' אף תגלהו ובנגד התורה וכנגד כל
ישראל שכשישראל נוצחים אומרים כל האומות שאומרים
הקדושה שהיא אמיתית עמהם זאת כי מי גוי גדול אשר
לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו:
אל ירך לבבכם אל תיראו אל תחפזו ואל תערצו מפניהם
אז"ל כנגד ד' מטות מלחמה אמר ד' דברים כנגד
ד' דברים שמלכי אומות העולם עושים מקישין בתריסין
להשמיע קול שיפחדו אלו שכנגדם וינוסו ורומסין בסוסיהן
ומצהילים אותם וצווחים בקולם ותוקעין בשופרות ושמי
משמיע קול אל ירך לבבכם מצהלות סוסים אל תיראו
מהקשת תריסין אל תחפזו מקול הקרנות אל תערצו מקול
הצווחה ע"כ וי"ל אל ירך להכות לאחרים אלא הכו בהם
בלא רכות הלבב ובלא רחמנות אל תיראו משלכו בכם
ולפי שאומר במקומו שהלוחם אין ראוי לו שיריב בתחלה
בחפזון אלא במתון ואחר יגדל ואח"כ עוד בחזקה מאד
לז"א אל תחפזו ולפי שאומר גם ג"כ שאין ראוי ללוחם
שיהיה תכליתו להרוג אלא שיעשה מלחמה מפני מעלת
הגבורה ולמו עדת ישראל צריך שילחם מפני מצות לא
תחיה כל נשמה או לבטל ע"ז מהם לז"א אל תערצו ויהיה
מלשון רשע עריץ ואמר להושיע אתכם לומר שמי שימות
במלחמה תהיה נפשו נושעת מדינה של גיהנם וכן דרך
אומות העולם לומר במלחמותיהם: **ודברו** השוטרים אל
העם לאמר מי האיש אשר בנה בית חדש הטעם שזה
הדיבור לא היה אומר הכהן באמר הדיבור הראשון הוא
לפי שהכהן שהוא קדוש דיבר ענין של קדושה ועבודת
הש"י והבטחה בשמו שלא יראו מהאויבים ויבטחו בש"י כי
ה' אלהיכם ההולך עמכם וכ"ש לפי מה שאחז"ל שמע
ישראל אתם קרבים היום למלחמה אפילו אין בכם זכות
אלא שמע ישראל בלבד כדאיין אתם שיושיע אתכם אבל
השוטרים דברו בדבר טבעי שהאנשים האלו לא ילחמו
כראוי בזוכרם בתיהם החדשים וכרמיהם וארוסיהם:
ולא ישיב את העם מצרימה שיהא מצוה לדורות שהרי
סרבה קהלות דרים שם ולא מיחו החכמים אלא
הוראת שעה לפי שהיו אז רשעים מאד ולא ילמדו ממעשיהם
וי"א לדורות הוא אבל לא אסר הדירה שם אלא לבאים
מארץ ישראל וזה יורה לשון בדרך הזה שמגמת פניכם
לארץ לא תשובו ממנו למצרים או שסנהריב בלבל האומות
ויושבי מצרים אינם מצריים: **ה'** הוא נחלתו שלוי עשירי
בבנים ממטה למעלה שדרך הרועה כשמכניס צאנו לדיר
מוציאן אחד אחד ומי שנכנס אחרון יצא ראשון רק השבטים
כשמתחיל למנות מבנימין שהוא אחרון יהיה לוי עשירי שגם
מבניו נתן מעשר שאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו
לך והשם ברא עולם עליון ואמצעי והתחתון ומסר לאדם
חכמה מתחתון מעולם השפל עופות ודגים שמהן ידע
עתידות מעולם האמצעי חוזים בכוכבים מעולם העליון
נביאים ע"י מלאך ועולם השפל מקבל תורה מעולם
אמצעי והאמצעי מכח העולם העליון והעליון מכח הש"י
שנאמר והנה ה' נצב עליו על ג' אלה ומזה שהעוף והשד
כזב אצל החוזה והחוזה כזב אצל הנביא והנביא אצל הש"י
וזהו ברעה כמו שמצינו בחזקיה ויונה אבל לא בטובה:
כפר לעמך ישראל בסיקתא אלו החיים שמתכפרין
בממונם אשר פדית אלו המתים שמתכפרים בממון
החיים ולמדנו מזה שההקדשות שנותנין החיים בעד המתים
שבהם תועלת למתים וכ"ש אם הבן מקדיש בעד אביו
וה"ה לאומר בשבילו קדיש או שומע ברכה בצבור וכאגדה
דמעשה דר"ע שקיבל כדאיתא במסכת כלה:

פרשת כי תצא

וראית בשביה אשת יפת תואר. בזה יש ספק גדול איך התורה נתנה רשות לשכב עם בת עכו"ם וכל שכן לדעת מי שאומר שביאה ראשונה מותרת מיד והתשובה בשתי הקדמות אחת דאיתא בקידושין גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה פי' שהמצווה יש להם שתי סגולות א' מצד המצוה ב' מצד המצוה עצמה לכן מי שמצווה ועושה יש לו שתי סגולות ומי שאינו מצווה ועושה אין לו אלא סגולה אחת והיא סגולת המצוה עצמה הרי לך הקדמה אחת הקדמה שנית שתאות הבשר יותר קשה הסרתו מהתאוה תאות המינו' וזה חוץ מהסבות הנזכרות במקומו יש ב' סבות אחרות א' שהולד מיד כשנולד יש לו כח טבעי שמיד מושך המזון אליו אבל המשגל אינה בעובר עד שנולד וכשנולד ויצא מבטן אמו יש לו כח הדמיון וא"כ ראוי שנא' במי שקדם הוא קשה להסיר מהמאוחר והקודם הוא תאות הבשר והוא תאות המשגל. הסבה השנית שיותר מוכיחים יש על המינות מתאות המשגל והוא המשגל ואלו הסבות נתן דע"ה בחטא בת שבע הא' הן בעון חוללתי זהו שאת הלידה שבאים כאבים לאשה שאז בא הדמיון אבל בתאות הבשר מיד בשעה ששוכבה עם בעלה באה וז"ש ובחטא יחמתני אמי בשעה שנזרע הרי כבר אחד והתגלות לחטא בת שבע שלכן חטא בה הב' הן אמת חפצת בטוחות ובסתום שהוא בלב ובמוח חכמה תודיעני והוא החטא המינות שהאדם לי יותר על חטא המינות מעל חטא הבשר וגם זה התגלות על החטא בבת שבע ומאחר שיש בהגלות גדולה על חטא בת שבע אפילו מכבדת קטנה מאד אשר בה תחטאני באזוב ואטהר תכבסני ומשלג אלבין ולכן ראה הקב"ה לתת רשות לזה החטא בעבור שהחטא ערוה קשה מאד להסירו מן האדם לשתי סבות הנזכרות ואם כן ראוי להתירו ועוד שאם לא יתירנו הש"י ישפה בעבירה ויעבור סגולת המצוה וסגולת המצוה לכן יותר ראוי שיעבור סגולת המצוה משיעבור סגולת המצוה והמצוה וזהו שאמרו לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ולפי שכל אהבה שתהיה גדולה צריך ג' דברים אחד שיציירנה בדמיונו שיצייר שהיא צורה נאה שאם לא לא יאהבנה הב' צריך כח תאוני שאף שיציירנה נאה אם לא תאוה לא יאהבנה ג' שיחשוב שהיא מותרת שאם יחשוב שהיא אסורה ושיענש עליה לא יאהבנה אהבה גמורה לא' אמר אשת יפת תואר לב' אמר וחשקת בה לג' ולקחת לך לאשה שיחשוב שהיא מותרת אחר שהתירה הכתוב. כנגד אלו הג' ציוה הקב"ה שישנאנה. כנגד היופי וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה. כנגד החשק והסירה את שמלת שביה מעליה שהם בגדים נאים שמגדלים חשק בה. כנגד הג' אמר ואח"כ תבא אליה ובעלתה ורואה ומסתכל שצריכה לקחת לך לאשה שהיא שפחה ואתה בן חורין ובן חורין אסור בשפחה אע"פ שאני מתירה לך ועוד עשה שאין רוצה שלוה ומכור לא תמכרנה בכסף לא תתעמר בה תחת אשר עניתה אפילו בביאה ראשונה כמו שאמרו בסיפרי ורואה ועיין שאבדת עברים אלף לגמים שתמלא שממכרה בעבור ביאה אסורה ולזה אסר הקב"ה שלא ימכרנה בכסף בעבור שלא יבוא עליה ולא יקחנה לאשה וגם כלל בו וחשקת בה שאם לא יחשוק בה ואין יצרו לבוא אחריה אלא שרוצה לקחת אשה לא יקח זאת:

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה אמרו בגמרא שלא היה ולא עתיד להיות וכל כך שנאים אותה בגמרא עליו אמרו לגמרא שיצא אלא דרוש וקבל שכר וא"ל יתר טוב לדרוש ולקבל שכר על דברי תורה הרגילים והתמידים מדבר שלא היה ולא נברא וי"א שהטענה שלמדנו מזה עיקר גדול שראוי לכל אחד מבני ישראל יכנס להיות דבקה בו אהבת הש"י ויביא לבנו אותו לב"ד לסקילה אם יצא ממנו שיהיה רשע כמו שעשה אברהם אבינו ליצחק בנו יחידו בעקידה לעולם ולקיים מצות השם אע"פ שהיה צדיק גמור ונכון הוא:

כי קללת אלהים תלוי. משל לשני אחים שהיו דומים זה לזה אחד נעשה מלך ואחד נתפס ללסטיא ונתלה כל הרואה אומר המלך תלוי צוה המלך והורידוהו פי' המלך הוא השכל הנבדל המשפיע הנאה והכמה על השכל ההיולני ויש יחס בין המשפיע למושפע והשכל ההיולני הוא אחיו של מלך: **וכן** תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו יש להקשות ידוע הוא זה שכן גם לחמור ושמלה בנאבד לאחיו מה צורך לומר כאן וכן התשובה שהיה אומר שור ושה ישיב לאחיו לפי שראוי להתקרב על גבי המזבח ולא חמור לז"א וכן תעשה לחמורו ועדיין הייתי אומר דוקא חמור שבעליו שמר אותו כראוי ושבר הדלת ויצא אבל שמלה אבדה מדעת היא שנתן אותו במקום שאינו משתמר לזה הוצרך לומר וכן תעשה לשמלתו:

כי יקרא קן צפור לפניך יש להקשות מצוה קלה כזאת ואין בה חסרון כיס כלל ולא טורח הגוף למה שכרו כל כך גדול ייטב לך והארכת ימים ועוד לעולם שכולו טוב ולעולם שכולו ארוך והתשובה בזה שהשכר הקלה שבמצות גדולה מאד שסגולת המצות מי רואה ומי יודע גדולתם שהוא עד אין קץ עין לא ראתה אלהים זולתך וכ"ש מצד מעלת המצוה מלך מלכי המלכים הקב"ה ומכאן נכיר מעלת המצות החמורות ויש אומרים שבר המצוה על העופות צועק לפני הקב"ה מצד רחמנותו על האם שצועקת ומבכה על בניה והקב"ה משלבש ברחמים על בניו שהגלם לבין האומות שאומר אם עוף בוכה וצועק על בניו קל וחומר אני על בני וכתיב במסתרים תבכה נפשי מפני גאותן של ישראל שנטלה ונראה שלכן לא אמר בכבוד אב ואם וייטב לך אלא למען יאריכון ימיך ובשילוח קן צפור כתיב וייטב לך לפי שנתמלא הש"י רחמים על בניו:

כי ישבו אחים יחדו פעם שיטות דרך טבע הוא שאחד שהאב של אלו האחים הוא אחד והאם כאלו שכן הזכרה והנקבה התאמר א"כ הצורה של אלו האחין אחת וא"כ צורת העובר שהוליד האח היא הצורה עצמה שהיה מוליד המת אם היה חי והנה צורת העובר היא הצורה שהיה מוליד המת וכאלו המת נתן הצורה בעובר והחומר שהומר הוא עצמו שהיה ראוי לבן המת אם היה חי לפי שהאם אשת המת ואבת הוא אחי המת הוא וא"כ הרי בן הוא הוא בן המת בצורתו ובחומרו וזה שאמר יקום על שם המת ועוד שהדמיון פועל וזאת האשה כשמזדווגת לאחיו יש לה דמיון בבעלה הראשון ולכן תמצאו מבן זכר כאלו הוא בן המת: **ועכשיו** שפירשנו קצת פסוקי הפרשה ראוי לשום סדר לכל המצות שבפרשה זו שנראים בלתי מסודרות ואפילו האדם מקשר דבריו ומסדרם ואז"ל דרשי' סמוכים ואפי' למאן דלא דריש במשנה תורה דריש ונראה שהפרשה הזאת נחלקה לה' חלקים וזה לפי שהאדם מדיני בטבע וצריך שיתוף עם אחרים ויש ה' מיני שותפות. א' שותפות האיש עם אשתו שלקחה לאשה לפי שיסדו להם בנים ב' שותפות הגוף כמו שני אנשים נצים שותפים לשכל אחד מהם את רעהו יעזורו אם. באיש כנגד ש' משם לעבוס מריבה עמו ונקראים בלע"ז הירמאנ"ש דאירמאנ"ש כשמעון ולוי אחים. ג' שותפות ממון שכל אחד משם יתן בחוששת עברים אלף לנכים להרויח ויחלקו

ערים

יבריות. ד' תוספות כנגד שלש יזלזל. ככתוב אחד מהם
ימזרהו המוסף להשיב כבודו למקומו ואם נולד בן לראובן
יכבדנו במעון וכן במתון. לראובן וכן בכל מיני כבוד.
ה' שוהשות הנפש כזבולון ויששכר יששכר עוסק בתורה
ויחלק זכותו עם זבולון וזבולון עוסק בפרקמטיא ויחלוק
הריוח עם יששכר לכן נחלק. זאת הפרשה לאלו ה' והם
ה' מיני תוספות: החלק הא' כענין זיווג האדם עם
אשתו לענין הבנים והתחיל כי תצא למלחמה על אויביך
וראית בשביה אשת יפת תואר וסמך לו כי תהיין לאיש שתי
נשים משאשת יפת תואר ימשך שישנאנה כאז"ל. ועוד ימשך
מזה שירש נכסיו על כרחו בן השפחה אחר שלקחה לאשה
שדבר מבעי הוא לאהוב לבן הגבירה ולהורישו נכסיו ולא
יוכל לבכר את בן האהובה. ועוד שירש בן השנואה אם
הוא בכור פי שנים או יבא להיות לו. בנשאה עם בת ישראל
כמנהג השטופים בזמה. וסמך לו בן סורר ומורה שסופו
להוליד ממנה בן סורר ומורה. שבני עע"ג סוררים ומורים
באביהם שונאים וזוללים. וסמך לזה וכי יהיה באיש חטא
משפט מות שאם לא מת. זכאי ימות חייב. שאם הכו עליו
אביו ואמו ימות כשיהיה גדול. כאמרם ז"ל ויתלוהו על העץ
לפי שהאילן דומה לאב והפירות דומים לבן וכשיהיה מורד
באביו הקב"ה יביא אותו בחטאו שיתלוהו על העץ ולכן
תלה אבשלום על האילן לפי שמרד בדוד אביו וסמך לזה
לא תראה את שור אחיך ואין לו הדמות עם חטא משפט
מות ונראה שיש בו קישור חזק לפי שכל חוטא ראוי לכל
איש ישראל להחזירו בתשובה ולפי שאמר כי יהיה באיש
חטא משפט מות סמך לו השבת אבדה לבעליו ואם שורו
והמורו ישיבנו לו קל וחומר שאין להתעלם מעוברי עבירה
להוכיחם ולייסרם ולהשיבם בתשובה שלימה ויש לי סמך
מרבותינו ז"ל שאמרו והשבותו לו לרבות אבדת עצמו שאם
בן ישראל הולך לאיבוד במעשיו הרעים והלך לו להתעולל
עלילות ברשע ישיבנו לו ויחזירו למוטב ותהיה סבה שלא
יתלוהו על העץ ואם בתוך לייסרו ולא עשה כאלו הרגה
אותו שיתלוהו על העץ שמי שיכול למחות ואינו מוחה הוא
נתפס עליו. וסמך לזה לא תראה חמור אחיך או שורו
נופלים בדרך שאם לא הקים עמו יניחנו בעליו שלא יוכל
הוא לבדו להקימו והרי היא אבודה וסמך לזה לא יהיה כלי
גבר על אשה ולבחורה אין לו קישור עם המצות הנזכרות
ונראה שלפי שזה החלק עניינו בשמשות הבנים וצריך
שיהיו הבנים כשרים והטעם והתחיל באשת יפת תואר
שעל הרוב במה יהיו רעים והמאים ולזה סמך לזה בשתי
נשים ושעל כרחו יתן פי שנים לבכור בן השנואה שהוא
רשע שבהם וסמך לו בן סורר ומורה שנולד יפת תואר בן
רשע וימות תלוי ושראוי לזה בן בהיות רשע להוכיחו ולייסרו
והשבותו לו וסמך לזה לא יהיה כלי גבר שאמר שכוונת
התורה בכל המצות האלו לומר לנו שמוליד בן כשר ומכלי
גבר על אשה והפכו ימשך זנות ויולידו בני זנונים לכן
סמך למצות האלו לא יהיה כלי גבר על אשה ולא ילבש
גבר שמלת אשה. וסמך לכאן כי יקרא קן צפור לפניך
לפי שהגוזל הראשון על מה שבאו כל המצות הנזכרות
בפרשה הזאת הוא אשת יפת תואר וזה יש לו אשה ישראלית
והנה לו שתי נשים וכל מי שיש לו שתי נשים ביתו אובד
כמו שאומר במסורת ב' פעמים ראשי פסוקים ולו יש
בארבעה ועשרים א' ולו שתי נשים והב' ולו הכין כלי
מות שמי שיש לו שתי נשים הכין לעצמו מיתה לזה אמר כי
יקרא קן צפור שאפילו קן הצפור עתה התורה לא תקח
האם על הבנים לפי שחלוקה האם עם הבנים עוקר ביתו
של שום נעמרי וכ"ש שהקב"ה חס שלא יאבד ביתו של

ישראל ואם לא שקרה כיפו של סוף תבנה בית חדש
ועשית מעקה לגגך ויהיה לך כרם בשם מקנים הלפוחים
ויהיה לך שורים לחרוש הכרמים והשדות ולא תחרוש
בשור ובחמור יחדו וכשיהיה לך שורים שהם בהמה גסה
ג"כ יהיה לך בהמה דקה ותעשה מלבושים מצמרם ולא
תלבש שעטנז ועם כל זה גדילים תעשה לך אף מן הכלאים
ולפי שזה החלק מדבר בתוספות הבנים וצריך שיהיו כשרים
לכן סמך לזה כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה ואמר אחר
כך ואם אמת היה הדבר הזה וסקלוה ואם ילדה בן הוא
בן זנונים וגם לזה סמך כי ימצא איש שוכב עם אשה
בעולת בעל ונערה בתולה מאורסה שגמה בני זנונים
ומעניינו הוא נערה בתולה אשר לא אורשה ומענין זה לא
יקח איש את אשת אביו ולפי שכל זה מדבר בענין זנות
סמך לזה לא יבוא פצוע דכא וכרות שפכה שנשותיהם יהיו
מזנות לפי שבעליהן אינם ראויים לביאה, ולפי שאלו
הנשים ילדו בנים ממזרים. לזה סמך כאן לא יבוא ממזר
בקהל ה' ולפי שעמון ומואב הם בני זנונים ונתהרין שתי
בנות לוט מאביהם ואלו כממזרים לזה סמך לזה לא יבוא
עמוני ומואבי בקהל ה' ולאלו תתעב אבל לא תתעב אדומי
ומצרי וסמך לזה כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל
דבר רע בעבור שהתחלה הפרשה אמר ונתנו ה' אלהיך
בידיך ומתוך שבכר הם בידך לקחת יפת תואר אבל כי
תצא מחנה על אויביך לא יעלה על דעתך לומר כשיתנם
הקב"ה בידי אקח יפת תואר לפי שכשבר הם בידך כי
הרע נובר ולא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע בכבר
ראה אותה ואם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל
כשיצא מחנה שיאמר כשיתנהו הקב"ה בידי אקח יפת
תואר זה לא התירה התורה שעדיין לא ראה אותה ועוד
שעתה הוא בצער ראוי שילוט ויתפלל שינצחו ולא זכתה
עונו במחשבה רעות וזהו שאמר ונשמרת מכל דבר רע
שאין דבר רע יותר מזה שיאמר וכן או יהפוך כן כלפי
ולזה סמך לזה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור
מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה והוא שראה קרי במה
שהוא חושב בזה בא לו קרי וזה שאז"ל אל יהרהר אדם
ביום ויבוא לידי טומאה בלילה ולפי שהפים מחנה ושומרים
במצור יוצאים מן המחנה קנה אנשים וכ"ש עבדים לזה
סמך לזה לא תסגיר עבד אל אדוניו ואע"פ שפירשוהו
חכמינו ז"ל בעבד הבורח מחו"ל לארץ ישראל שבא
זה דומה לו ולפי שעבד שנשא בת חורין נקראת קדשה
ובן חורין שנשא שפחה נקרא קדש לזה סמך לזה לא תהיה
קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל וכן ת"א
לא תהא איתתא מבנת ישראל לגבר עבד ולא יסב גברא
מבני ישראל איתתא אמה ועכ"ז לא שלל אונקלוס הזונות
המופקרות שהרי הבא על פנויה אלא לאו אינה אלא
מלקות וסמך לזה לא תשיך לאחיך לפי שאמר קדשה שלא
תשכב עם איש שלא לשום קישוש שהיה עולה בדעת
שכל מה שהוא ביד אדם או אשה יש לו רשות לתתו לאחר
שירצה ולפי שאמר לא תהיה קדשה ג"כ יעלה על הדעת
שהממון שהוא ביד אדם יתננו למי שירצה לזה אמר לא
תשיך לאחיך והיא אזהרה ללוה שלא יתן רבית למלוה שלא
יתן שלו למלוה אבל יש מקום שאתה חייב לתת לאחר
והוא כי תדור נדר לה' אבל מעלך התן לאלהיך ולא
שבל אחרים כי תבא בכרם רעך ואל כליך לא תתן וסמך
לזה כי יקח איש אשה והיה אם לא תמצא חן בעיניו שלא
יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה אחרי אשר הוטמאה לפי
שיבואו להחליף נשותיהם ולפי שבכל אלו המצות שצריך
שלא יקח אשה רעה דיבר בסוף באבק הכברה ואמר
כי

כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא נקי יהיה לביתו שנה אחת שזה רצון כל הנשים ולפי שרחים ורכב דומה לאיש ואשה לזה סמך לו לא יחבול רחים ורכב באשה הולך בעל האשה בשנתו למלחמה הרי חבלו רכב וגם חבלו רחים בהרי הבעל לבדו ואין אשתו עמו והיא לבדה בלא בעלה ואחר שסיים שותפות הנשים פירש שותפות הגוף ואמר כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל כולם אחים ושותפים וזה עשה אחוה רעה לאחיו ומה הגונב וסמך לזה השמר בנגע הצרעת לפי שהמצורע בדד ישב מחוץ למחנה מושבו וכל ישראל שותפין זה לזה ואי אפשר לישראל להתקרב למצורע אלא צריך להתרחק ממנו ולא יהיה במחנה ובכאן סיים שותפות הגוף ואחר שסיים שותפות הגוף פירש שותפות הממון ואמר כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו ואמר גם כן לא תעשוק שכיר עני ואביון ביומו תתן שכרו בזה נ"כ שותפות ממון וסמך לזה לא תטה משפט גר יתום בשמטה משפט גוזל למי שהיה זכאי ולפי שבשופט צריך לפניו עדים והעדים צריך שלא יהיו קרובים זה לזה לז"א לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות. וסמך לאלו לקט שכחה ופאה שכל זה שותפות ממון שהכל של הקב"ה וא"כ הבעל שותף לעני. ובכאן סיים שותפות ממון והתחיל שותפות כבוד ואמר כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט והמלקות הוא קלון למי שהוכה ולז"א בו ונקלה אחיך לעיניך שאין ראוי שיעשה קלון להוסיף לו על ארבעים יפסיק לו קלונו מ' ואחר שנקלה תן לו כבוד שהרי הוא אחיך כחז"ל ונקלה אחיך אחר שנקלה הרי הוא אחיך וקודם שנקלה הוא רשע כמו שאמר והרשיעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע יכהו כדי רשעתו ובשביל רשע צריך לבזותו ושלא לנהוג בו כבוד ואחר שנקלה ראוי לנהוג בו כבוד כי אחיך הוא ולפי שרצועת המלקות יהיה מחמור לזה סמך כאן לא תחסום שור בדישו ובזה סיים שותפות הכבוד. ואחר שסיים שותפות הכבוד אמר שותפות הנפש ואמר כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם יבמה יבא עליה ויבמה שעל דרך הקבלה נפש המת נכנס בגוף העובר ויש הצלה גדולה בזה לנפש המת וכן ראוי ליבמה לעשות הצלה לנפש בעל שלה אבל כי ינצו אנשים איש ואחיו וקרבה אשת האחד להציל את אישה מיד מכהו כראוי עשתה בזה שעשתה טובה לבעלה אבל אם החזיקה במבושיו וקצותה את כפה ולפי שהאשה אומרת טוב עשיתי להציל לבעלי ועשתה רעה ומתגללת שבעבור בעלה עשתה וכן כשאיפה הגדולה למכור יש לו לפתח הבית ומוכר רע בבית לו איפה קטנה תוך הבית ומתגלל בגדולה אני מודד לכן סמך לזה לא יהיה בכיסך אבן ואבן איפה ואיפה ולפי שהמלך שמלך שקל לאנשי המלחמה שלו בשקל המערכה שאלו אנשים שלא ימותו בתוך השנה ההיא כפי המולד שלהם ושקל המערכה הוא שקל מחייב לא יש שקל שלם ושלם אלא שקל הקב"ה שהוא לבדו אמת ומי שהקב"ה בעזרו יהיה תמיד לכן סמך למשקלות זכור את אשר עשה לך עמלק וזו דעתי בקיבוץ כל המצות האלה:

פרשת תבא

הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו בזאת הפרשה יש ספקות:

הספק הא' מה זה צוה הקב"ה שיאמר המביא ביכורים הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל שכבר הקב"ה וגם יושבי ירושלם רואים שמביא ביכורים מארץ ישראל ובאתו אל הארץ ומה צורך שיאמר כן:

הספק הב' שהוא התחיל לדבר ואיך אמר ונמית ור"פ אמר שהוא כמו ויען איוב והוא דוחק:

הספק הג' ארמי אובד אבי וירד מצרימה מה ענין זה לכאן וגם כל ענין מצרים מה צורך לאומרו כאן יספיק שיאמר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה וגו': **הספק הד'** שאמר ארמי אובד אבי ותרגם אונקלוס בעא לאובדא ית אבא מדוע לא אמר עשו אובד אבי שנאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי: **הספק הה'** אחר שאמר ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך מה זה שאמר והנחתו לפני ה' אלהיך שאין מקום להנחה הזאת בכבר מונח לפני ה'. והישר אלו הספקות הוא בנגלה. שהקב"ה רצה להשלימנו בשלימות עם הביכורים והשלימות הוא שיהיו אנשים טובים וצדיקים עם ה' אנשים טובים נהיה בשני דברים האחד שיהיה שלם כל אחד בעצמו והוא שלא יהיה גרגרן שמי שהוא גרגרן רשות רבות ימשכו ממנו שמות ושימות בלא עתו שנאמר רב אוכל ניר ראשים ויש נספה בלא משפט השני שיהיה טוב עם אנשים והיה שהכל שלו בו שלא יהיה לו תאוה בממונם ימשך לזלזל בכבוד הבריות ובנאת הבריות ורבות רעות וצרות מאת האנשים ואלו השלימיות יגלו מצד הביכורים שהאדם שלא יהיה גרגרן שהתאנה הראשונה שבוראה שביכרה בכרמו מאוד לה: מצד אחר שנה שלא אכלה וכן האשכול הראשון והוא היה לכרוך עליה גמי ולומר הרי זו ביכורים ובזה יכנע לבבו הערל ולא יהיה זולל וסובא וכן מצד הביכורים לא יהיה לו תאוה חמס הוא שאמר ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ וידוע שיבא אל הכהן אשר יהיה בימים ההם אבל הכוונה שאפילו יהיה הכהן הדל אישים והמביא ביכורים יהיה שר וגדול יבוא לפניו וכן אמרו ז"ל שאפילו המלך ישול הסל על כתפו מהר הבית עד העזרה ויודה לכהן הגדתי היום הנה בזה יהיה ענו ושפל רוח וטוב עם אנשים גם ימשך מזה שיהיה טוב לשמים. ולהיות טוב לשמים צריך תיקון העבר והעתיד אם העבר שהמרגלים היו מינים ואפיקורסים שהם בכ' ואמרו שלא היה לו יכולת להביאם לארץ ישראל שאמרו לא נוכל לעלות אל העם כי חזק הוא ממנו וכנגד הקב"ה דברו כן שאם הבע שהקב"ה יכול לא היו אומרים לא נוכל לעלות אל העם שאם הם לא יוכלו הקב"ה יכול והמביאים הביכורים הוו מודים ביכולת הש"י ושהקב"ה הביא אותנו אל הארץ אשר נשבע לאבותינו הרי תיקון העבר ולזה אמרו הגדתי היום לה' כי באתי אל הארץ וה' נתנה לנו ואם תיקון העתיד הוא שלא ישכחו והוא בשיזכרו בזמן טובתם כל הרע והשעבוד שהיה להם ולא ישכחוהו כנאמר כן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת. ורם לבבך ושכחת את ה' אלהיך ח"ו ואמרת לפני ה' ארמי אובד אבי כלומר איני חושב שהארץ שמריה הוא אתי אלו הביכורים מירושה מאבותי שיעקב אבינו היה נאבד ועני היה וקראו ארמי ליעקב לפי שגר בארם ואובד הוא כמו תם שבר לאובד ואיני אומר שירושה מאבותינו אלא וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול עצום ורב ועל כל זה וירעו אותנו המצרים ויענונו ואבינו לא נתנה לו הקב"ה וגם הוא לא לקחה בחרב וכידון אלא הקב"ה הוציאנו ממצרים מיד חזקה ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה הנה בזמן הטובה וההשפעה זוכר אני הרעה שעברו עלינו ינזא

לא

לא יתבאר. ובזה הותרו כל הספקות וגם קושיית ועניית שהוא לשון תשובה שלפי שהיהודי היה מביא סלו על כתפו ובא עיף ויגע ובזיעת אפים שגדלה בעיניו שעשה דבר גדול ולפי האמת היה דבר גדול לפיכך יבא הכהן ויחטוף הכל מיד בעל הבית לומר אתה חושב שהכרם שלך הכרם של הקב"ה הוא ולזה לא אמר ונתן לכהן הטנא אלא ולקח הכהן כאלו נוטלו בזרוע ולזה משיב האיש ההוא ואומר והלא אני איני כופר בזה גם אני מודה לך שהכל מידו ומידו נתנו לנו באמת הוא שלא ירשתיה מאבותי שאבי איש אובד היה וירד מצרימה וזהו ועניית שהוא תשובה לחטיפת הכהן הטנא. ובזה הותר ג"כ הספק הה' שאמר והניחו ונתתו שאמר והניח הכהן כמי שמניח דבר שהוא שלו ואח"כ יחזור ישראל לקחת אותו ולהניחו. כאז"ל מגיד שנוטלו אחר הנחת כהן ואוחזו בידו עד שקורא וחוזר ומניף לומר זה הסל שאני מניח אינו שלי אלא שלך הוא והרי לקחו הכהן כמי שנוטל שלו ואני חוזר ליטול אותו ולהניחו לרמוז ממך הכל ומידך נתננו לך כל מה שאנו נותנים לשי"ת שלו הוא נתנו לנו ואנו חוזרים לתתו לו והותרו כל הספקות: **אלה יעמדו** לברך את העם על הר גריזים שמעון ולוי ויהודה ויששכר ויוסף ובנימין ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר וזבולן דן ונפתלי יש בזה הענין ספקות:

הספק הא' למה שינה באמר הראשון מארורים האחרי' שבזה' אמר וענו כל העם ואמרו אמן ובשאר ארורים לא אמר אלא ואמר כל העם אמן:

הספק הב' למה אמר באלו העבירות ארורים יותר מעבירות אחרות שעבירות חמורות יש בתורה כאלו: **הספק הג'** מדוע הם אחד עשר ארורים ואינם שנים עשר או עשרה או מנין אחר:

הספק הד' למה הוצרכו שתי הרים לענין קללות וברכות יספיק הר אחד לכולם:

הספק הה' שהיה עלבון גדול לחצי השבטים שהם בהר עיבל שיהיו על הקללה וזה ספק גדול למה ביזה אותם והרשם שחצי השבטים האחרים יהיו על הברכה והם יהיו על הקללה והיה ראוי להם להתרעם תרעומות גדולה על מה שיהיו הלויים הופכים פניהם כלפי הר עיבל ויאמרו בלשון ארור ופניהם כלפי הר גריזים ויאמרו בלשון ברוך ומה חטאו אלו מאלו:

התשובה לספק הראשון שזה הארור הוא בענין ע"ז ואמר במתן תורה ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ועיקר הענייה שענו כל אשר דבר ה' נעשה הוא בענין ע"ז אם רצונם שיהיה להם לאלהים והם יהיו לו לעם שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום והמודה בע"ז ככופר בכל התורה כולה לזה אמר גם כן כאן בענין ע"ז וענו כל העם ואמרו אמן. התשובה לספק השני למה אמר ארור באלו ולא בעבירות אחרות התשובה בכל אלו הארורים הם הדברים שהאדם עושה בסתר ולכן אמר בראשון ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה ושם בסתר לומר שכל אלו הדברים הדרך בהם לעשותם בסתר ומקלה אביו ואמו בסתר שיש לבן בושה לבזותם בגלוי ומסיג גבול גם כן הוא בסתר וכן משגה עור ומטה משפט ושוכב עם ערוות ולוקח שוחד כולם בסתר וכן אמר ארור מכה רעהו בסתר ולא קלל באלו אם היו בפרהסיא שהדיינים יעשו הדין. והותר הספק השלישי למה הם י"א ארורים ולא חשבון אחר נכלל בהותר הספק השני ולדעת המדרש אלו י"א ארורים הם כנגד י"א דברים שאמר דוד ע"ה במזמור ה' מי יגור באהלך. והותר הספק השמיני והוא שנתן עלבון גדול לחצי השבטים שהם בהר עיבל. התשובה שאחד משני פנים האדם מוכיח להבירו אם הוא ממשפחה טובה וכן טובים אומרים לו לא תחטא זכור מעשי אבותיך הטובים והדמה אליו ותהיה מבורך מפי השי"ת ואם אביו רשע אומרים לו הזהר אל תהי כאבותיך שיבואו עליך קללות ולכן השבטים שבהר גריזים ראוי לומר להם תהיו דומים לאביכם ואמכם כמו שאמר הביטו אל אברהם וגו' ולז"א לשם בלשון ברוך לומר שיהיו דומים ליעקב ולרחל ולאה אבל לבני השפחות ראוי לומר להם לא תהיו דומים לאמכם ואביהן שיבוא קללה. כאמרו ז"ל אין הגאוה מצויה אלא בבזויי משפחה שנאמר ותגשן השפחות הנה וילדיהן וגו' ובני השפחות בהר עיבל. ובזה הותר הספק הד' שלזה הוצרכו שתי הרים ולא הספיק הר אחד לפי שהקללות צריך שיהיו לקצת השבטים זולת קצתם והברכות לקצת זולת קצתם. ויש ספק על זה א"כ ראובן מדוע נתן אותו בהר עיבל שהוא מבני הגבירות ולזה היה אפשר שנאמר שלפי ששכב עם אשת אביו והאחד מן הארורים הוא ארור שוכב עם אשת אביו וזה ה"א שבמס' שבת איתא מוגל אותו האיש משון והאומר ראובן חטא אינו אלא טועה ואלו הוגה שחטא הרי אז"ל שעשה בתשובה ואסור לומר זכור מעשיך הראשונים ועוד איך אפשר שהיה מרע"ה מלבין פני בנו ברבים ח"ו אלא הטעם הוא הפך מזה שבגלל שלא חטא נתן אותו במקום שאומר ארור שוכב עם אשת אביו שכל העולם יאמרו אם ראובן חטא בזה איך הלבין פני בניו לומר ארור שוכב עם אשת אביו אלא ודאי לא חטא וזה הוא שאז"ל אז חללת יצועי והעולם יחשבו כן עד שיבוא אותו שנאמר בו ומשה עלה וכוונתם לומר שמשה שנתן במו במקום שנאמר בו ארור גלה שלא חטא ומה שנתן זבולן במקום הארורים לפי שהוא שכן לחוף ימים ישכון ולא ישמע דברי תורה צריך להוכיחו והלאה בכל מה שעשה היה בכוונה רצויה ושלא רצה לבזות שום שבט שאז"ל שהיו י"א ארורים כנגד י"א שבטים ומה שלא היו י"ב לפי ששמעון היה בלבו שלא לברכו לא רצה לומר ארור כנגדו וא"ת י"ב ארורים הם התשובה שארור אשר לא יקים הוא כנגד כל ישראל בכללם וכנגד כל התורה בכללה אבל י"א ארורים הם מצות פרטיות וכנגד י"א שבטים: **והיה אם לא תשמע** בקול ה' אלהיך ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך יש בזה ספק והוא מדוע שינה בקללות מבברכות שבברכות אמר בראשונה ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ואח"כ אמר ברוך טנאך ומשארתך ובקללות בראשונה אמר ארור טנאך ומשארתך ואח"כ אמר ארור פרי בטנך ופרי אדמתך וכן בענין נגיפת האויבים אמר בברכות נגיפת האויבים בראשונה ואח"כ יצו ה' אתך את הברכה באסמיך ובכל משלח ידך ובקללות אמר בראשונה ישלח ה' בך את המארה את המהומה ואת המגערת בכל משלח ידך אשר תעשה וקללות אחרות ואחר כך אמר יתנך ה' נגף לפני אויביך. התשובה בברכות הקדים היותר הטוב בתחלה ואמר ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך שזהו עיקר הברכות וטוב ויפה שיבואו מיד ואחר כך יבוא להם אותו שאינו כ"כ עיקר והוא טנאך ומשארתך אבל בקללות קלל בראשונה טנאך ומשארתך שזה התראה ואם לא ישמע ארור פרי בטנך ופרי אדמתך וכן לענין נגיפת שאויבים הקדים בברכה אויבינו נגפים בתחלה ואח"כ יצו ה' אתך את הברכה באסמיך וגו' כי מה יועילו הברכות אם אויבינו ינצחו לנו ויקחו כל אשר לנו אבל בקללות הקדים המארה וקללות אחרות להתראה ועדיין אין אויבינו שולטים בנו ואם לא ישמעו יתגבר השם נגפים

לפני

לפני אויביהם : **ידבק** ה' בך את הדבר אמר לפי שהדבר נדבק אחד יותר מהחלאים אחרים הדבקים באף מבגדי החולים הדבר נדבק : **יככה** ה' בשחפת ובקדחת ובדלקת ובחרחור ובחרב ובשדפון ובירקון אחר שכלל בדבר כלל בקדחת וקדחת ג' סוגים. סוג אחד ברוחות. סוג שני בליחות. סוג ג' באברים. והמשילו חכמי הרפואה כמרחץ שבו רוחות ומים וכותלי שמרחץ להשון שהוא ברוחות אמר שחפת וכן פי' רלב"ג וסוג הליחות נחלק לשנים יבשות והחת לנוסבות אמר קדחת להדות אמר דלקת הדתור הרב חם לפי שיש ג' מיני חדות. חדות ולא מאד. וחדות מאד. וחדות במאד מאד ונקראים בלשונם אנודאש פירהנודאש פירפירהנודאש להדות שמר דלקת ליותר חדות אמר חרחור והם שנגולם לז' שימים להדות במאד מאד אמר בחרב והם שנגולם לארבעה ימים שהורג כמו בחרב. וסוג קדחת האיברים הוא שהקדחת בבשר עצמו ובעצמות האברים והיא בלהות מפני אותו שבו נתהוה השיבר כמו הלהות שבו נתהוה השחילה ואותו הלהות טבעי הוא בתוך הבשר ובו נדבקו הלקי הבשר זו עם זו כמו שכתבו חכמי הרפואה :

והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ אשר תחתיך ברזל ידוע שהשמים על ראשנו והארץ תחתינו אלא הכוונה שבארצות הגוים יהיה מטר והאדמה תתן יבולה אבל אותו חלקי השמים שהוא על ראשינו נחשת והארץ אשר תחתינו ברזל : **יככה** ה' בשחין מצרים פרש"י רעים היה מאד לח מבפנים ויבש מבחוץ גרב שחין לח ובהרס שחין יבש כחרס וג"ל בלשון אמר אשר לא תוכל להרפא לפי שצריך תרופות הפכיות ומה שיועיל לזה יזיק לזה :

והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה העור שהפכה לאורה הכל שוה לו וא"כ למה אמר באפלה שהרי הוא ממשש בצהרים כמו בחצי הלילה. והתשובה באפלה אין יש מיסר ובאור יזהירו לו בני אדם וכן גרסי' במגלה פרק הקורא את המגלה תניא אמר ר' יוסי כל ימי הייתי מצטער על מקרא זה והיית ממשש וגו' וכי מה איכפת ליה לעור בין אפלה לאורה עד שבא מעשה לידי פעם אחת הייתי מהלך באישון לילה ואפילה ראיתי סומא אחד והאבוקה בידו אמרתי לו בני אבוקה זו למה אמר לי כל זמן שאבוקה בידי בני אדם רואים אותי ומצילים אותי מן הפחתים ומן הקוצים ומן הברקנים :

יככה ה' בשחין רע על הברכים ועל השוקים אשר לא תוכל להרפא מה שאמר בזה אשר לא תוכל להרפא נראה לי לפי שאמרו חכמי הרפואה שהאבר שמתנועע תמיד קשה לרפואתו כנגד בריאתו וכיוצא בו שהתרופה אינה נחה בו ולפי שהברכים והשוקים מתנועעים בהתמדה אמר אשר לא תוכל להרפא :

ועבדת שם אלהים אחרים עץ ואבן וסמך לזה והיית לשמה למשל ולשנינה בכל העמים אשר ינהגך ה' שמה נראה שהטעם בזה לפי שיאמרו הגוים לא המירו אלו דתם לפי שמאמינים באמונתינו אלא לפי שלא נכנסו ואינם שומרים לא דת שלנו ולא דתם וזהו משל ושנינה :

והיה כאשר שש ה' עליכם להטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם אז"ל ישיש לא נאמר אלא ישיש פי' שהקב"ה לא ישמח לעשות רעה אלא ישיש לאחרים :

והיו חייך תלואים לך מנגד ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך אז"ל במסכת מנחות תלואים לך זה הקונה חטה לשנה אחת ופחדת לילה ויומם זה הקונה בכל שבוע ולא תאמין בחייך זה הסומך על פת בל פלטר :

והשיבך ה' מצרים באניות פירוש כשיאהב מצרים עבדתם היה בשנה ועכשיו באניות וכו'. פי' אמרו מה זאת עשית כי שלחת את ישראל מעבדינו ועכשיו והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה ויש להסתפק בזה המוסר ג' ספקות : **הספק הא'** מדוע קללות שבתורת כהנים לנוכח ואלו שבמשנה תורה שלא לנוכח שאמר בקללות שבתורת כהנים ואם לא תשמעו לי וכן בכל אותו המוסר כאלו מדבר השי"ת עם ישראל פנים אל פנים בעצמו ובכבודו ובמוסר הזה מדבר שלא לנוכח שאמר והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך :

הספק הב' מדוע קללות שבתורת כהנים לשון רבים וקללות האלו שבמשנה תורה לשון יחיד שם אמר ואם לא תשמעו לי ואם בחקתי תמאסו וכן כל אותו המוסר וזה המוסר כולו בלשון יחיד ושם אם לא תשמע ארור אתה : **הספק הג'** דאמרינן במגלה פרק בני העיר אין מפסיקין בקללות אמר אביי לא שנו אלא קללות שבתורת כהנים אבל שבמשנה תורה פוסק ויש להקשות למה בזה אינו פוסק ובזה פוסק והש"ג דאמרינן התם מאי טעמא אמר אביי הללו בלשון רבים אמורות ומשה מפי הגבורה אמרן והללו בלשון יחיד אמורות ומשה מפי עצמו אמרן גם לזה אני שואל מה טעם יש בזה שלפי שאמורות מפי הגבורה לא יפסיק ואלו שמפי עצמו יפסיק. ולהוסיף אלו הג' ספקות אקשה ספק רביעי והוא מדוע שינה בזה מת"כ הרבה. שינויים השינוי הא' בת"כ אמר ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואמר עוד ואם בחקתי תמאסו ואמר עוד ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי להפרכם את בריתי שבה שמש רבעים נמורים ובקללות שבמשנה תורה לא אמר אלא והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום למה שינה בזה מזה ולמה לא אמר בזה המוסר כמו שאמר במוסר הראשון. השינוי הב' בת"כ אמר ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם ובמשנה תורה לא אמר כן ולמה זה. השלישי מדוע בת"כ אם תלכו עמי קרי והלכתם עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי והלכתם עמי בקרי והלכתי. שהזכיר בחמת קרי ולא הזכיר כלל מזה במשנה תורה. הד' בת"כ והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית ולא אמר כן במשנה תורה. ה' בת"כ והשמדתי את במותיכם והכרתי את חמניכם ובמ"ת לא הזכיר במות והחמנים. הששי בת"כ ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם ובמ"ת לא אמר כן. הז' בת"כ והשימותי את מקדשיכם ולא הזכיר מקדש במ"ת. ח' בתורת כהנים הזכיר שמטות שאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה ולא הזכיר שמטה במ"ת. ט' למה והתודו בת"כ ואין וידוי במ"ת. הי' והיא קשה מאד למה בתורת כהנים נתן להם נחמה בגלו' ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים וגו' ובמ"ת אין נחמה ולמה לא אמר כאן במ"ת כמו שאמר בתורת כהנים בכל אלו הדברים ועד עכשיו ספקתי במה שאמר בת"כ למה לא אמר כן במ"ת ועכשיו אעשה עוד ספק למה מה שלא אמר בת"כ למה שינה במ"ת ואמרו והוא. י"א למה לא הזכיר ארורים בת"כ והזכיר ארורים רבים במ"ת ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה ארור טנאך ומשארתך ארור פרי בטנך ופרי אדמתך ארור אתה בבאך וארור אתה בצאתך כמו שלא הזכירם שם היה ראוי שלא יזכירם כאן. י"ב למה אמר במשנה תורה ידבק ה' בך את הדבר ולא בתורת כהנים. י"ג למה שחפת קדחת דלקת חרחור

הרב

הרב בדפון ירקון במ"ת ולא בת"כ. י"ד במ"ת נדוך. אחד אלא אליו ובמשנה דברים תשם לפניו ובת"כ לא אמר כן. ס"ו והיתה נבלתך למאכל במ"ת לא אמר כן בת"כ. י"ו במ"ת שחין מצרים ובטחורים ובגרב ובחרס. י"ז בשגעון ובעורון ובתמהון לבב והיית ממשש במ"ת ולא בת"כ. י"ח אשה תארש ואיש אחר ישכבנה במ"ת ולא בת"כ. י"ט שורך טבוח לעיניך ולא תאכל ממנו. במשנה תורה ולא בת"כ. כ' בניך ובנותיך נתונים לעם אחר במשנה תורה ולא בת"כ. כ"א יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך במ"ת ולא בת"כ. כ"ב ועבדת שם אלהים אחרים במ"ת ולא בת"כ. כ"ג ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר במ"ת ולא בת"כ. כ"ד גוי אשר לא תשמע לשונו במ"ת ולא בת"כ. כ"ה הרכה בך והענוגה במ"ת ולא בת"כ. כ"ו והפלא ה' את מכותך ואת מכות זרעך במ"ת ולא בת"כ. כ"ז גם כל חלי וכל מכה במ"ת ולא בת"כ. כ"ח והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ במ"ת ולא בת"כ. כ"ט והשיבך ה' מצרים באניות במ"ת ולא בת"כ. ל' אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל במ"ת ולא בת"כ: **ולהשיב** לכל אלו הספקות והשינויים נקדים קושיא אחת ובזה יותרו כולם והיא מה צורך בשתי בריתות ושתי קללות ות"ת לבנים אם כן בכל בנים שיולדו אחר אלו הבנים צריך ברית אחרת. וכן בכל דור ודור. תשובה לזו בהקדמה אחת והיא לקוחה מהרמב"ן והוא בשתי גליות היו לנו אחד מהן תורה. המוסר הראשון כולו רמז לגלות בבל המוסר השני הזה רמז לגלות אדום שאנו עד היום בו ובזאת ההקדמה יותרו כל הספקות שהמוסר הראשון נאמרו בו שלשה דברים האחד העבירות שעשו והשני הקללות שיבאו עליהם הג' שהגאולה והעבירות כולם היו בהם בבית ראשון וקללות שאמר בו כולם באו עליהם בגלות בבל וכן המוסר השני העבירות שנאמרו בו שעשו בבית שני והקללות הנאמרות בו כולם באו עלינו בגלות אדום עד היום והגאולה שבא כמו שאזכיר מחולפת מן הראשונה והנה בבית ראשון חטאו בע"ז גלוי עריות שפיכות דמים ובכל העבירות האמורות שבכל התורה ולא כן בבית שני כמו שאמרו בית ראשון מפני מה חרב מפני ע"ז גלוי עריות שפיכות דמים. בית שני שאנו בקיאין בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שנאת חנם ולזה במוסר דת"כ אמר מהם עבירות גדולים שאמר ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם להפרכם את בריתי ואמר בו אם תלכו עמי קרי ולא אמר כן במוסר דמשנה תורה שלא היו רשעים כל כך וגם הקללות שבת"כ כולם באו עליהם שנענשו ענשים גדולים כל אותם שכתובות בו שאמר שבע על חטאתיכם ואמר חרב נוקמת נקם ברית שעברו ברית ה' ולא כן בבית שני ולזה הזכיר בתורת כהנים במות השמים ופגרי גלוליכם ולא הזכירם במוסר שני שבבית ראשון היו עובדי ע"ז ולא היו כן בבית שני ולכן הזכיר מקדש במוסר ראשון ולא במוסר שני לפי שבבית ראשון היה מקדש מקודש שהיתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות ובבית שני לא היתה האש יורדת שאז"ל שחסרו בו ה' דברים וזו אחד מהם ולכן הזכיר שממות במוסר הראשון ולא בשני כמו שאמר בירמיה בגלות הראשון למלאת דבר ה' מפי ירמיה עד רצתה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה ולזה אמר במוסר השני בניך ובנותיך נתונים לעם אחר ועיניך רואות וכלות אליהם כל היום ולא אמר כן במוסר הראשון שבגלות בבל גלו גלות שלימה שבטים ובנים אבל בגלות אדום הזה הזכיר כן לפי שבית הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים בנים ובנות ונשארו קצת השבטים בארץ ולזה אמר בברית השני הזה יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך שהלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומה ועל הליכתו שם נחרב הבית ולז"א אשר תקים עליך. כלומר שתקים השך מצות התורה שהיה גר ולז"א בברית השני ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר ולא אמר כן בברית הראשון שבאו לבית שני עם רומי שרחוקים מאד מארץ ישראל ולז"א גוי אשר לא תשמע לשונו לפי שהרומיים רחוקים מאד אינם יודעים לשוננו אבל בבל קרובים ויודעים לשוננו ולז"א בברית שני הרכה בך והענוגה שכן קרה בבית שני כמו שהזכירו בגמ' ולזה אמר בברית הזה והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ כזה גלותינו היום שאנו מפוזרין בד' פאות העולם מסוף העולם ועד סופו ולזה אמר בברית הזה והשיבך ה' מצרים באניות כן היה בגלותינו זה במלאת טיטוס מהם ספינות וכן כתב הרמב"ן וכן כתוב בסיפורי הרומיים. ובזה גם כן הותרו ג' ספקות הראשונות והם הספק הראשון למה קללות שבתורת כהנים לנוכח ושבמשנה תורה שלא לנוכח התשובה שהברית הראשונה כרת השי"ת עם ישראל בעצמו ובכבודו לא על ידי שליח ולכן דיבר לנוכח כאלו מדבר הקב"ה בעצמו עם ישראל אבל הברית הזה שבמשנה תורה כרת משה רבינו ע"ה ולכן דיבר שלא לנוכח ואמר והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך ואם תאמר למה הברית השני הזה לא כרת השי"ת עצמו כמו הראשון התשובה בבית המקדש הראשון היה השם עצמו במקדש ולכן כרת השי"ת עצמו הברית אבל בבית שני לא היה השם במקדש שחסרו חמשה דברים. והאחד מהם השכינה ולכן הוצרך השם לשלוח שליח לכרות הברית והשליח הוא מרע"ה ואע"פ שבמדבר היה השי"ת עם ישראל בשתי הבריתות לפי שרמז הברית השני לזמן הבית השני היה שיהיה ע"י שליח. ובזה גם כן הותר השינוי השלישי והוא למה אמר במשנה תורה אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל ולא אמר כן בת"כ. שהכוונה אלה דברי הברית על ידי שליח אבל הברית הראשון לא צוה ה' את משה לכרות אותו את משה שהקב"ה בעצמו כרת אותו. ובזה גם כן הותר הספק השני מן השלשה ספקות למה בזה הברית דמשנה תורה דיבר בלשון יחיד. והראשון בלשון רבים. התשובה לפי שזה הברית כרת אותו משה והוא רחמן לא רצה לקלל את הרבים כאלו לא יהיה בקללה אלא יחיד לא לבור והקב"ה אע"פ שהוא רחמן רצה להפחיד את ישראל ואמר בלשון רבים. ועל זה יש הספק אם כן שבעבור שמשה רחמן אמרן בלשון יחיד. מדוע האריך בזה הברית מאד יותר מברית הראשון ועוד בברית הראשון יש מ"פ קללות ובברית שני נ"ח קללות. תשובה שקללות שבברית הראשון בערך הזמן שעמדו בגלות בבל שהוא שבעים שנה הם רבים. מאד יותר מקללות שבמשנה תורה בערך הזמן של גלות אדום שנתארך כ"כ ובזמן רב שהיינו בגלות הזה באו להם רעות גדולות וקללות רבות ובזה הוסרו השינויים השינוי י"ב י"ג י"ד ט"ו ט"ז י"ז י"ח י"ט כ' שיש בזה הברית ולא בראשון שלפי שנתארך הגלות הזה כל כך באו עליהם כל הקללות ההם שבמשנה תורה ולא בת"כ בגלות בבל שזמנו קצר. ובזה ג"כ הותר הספק הג' למה אין מפסיקין במוסר הראשון ומפסיקין במוסר השני. שהתשובה שהגלות הראשון היה לזמן קצוב לע' שנה כמנין השמטות שלא שבתו ולא יועיל תשובה ולכן אין מפסיקין אבל הגאולה הזאת תלויה בתשובה שאם ישובו יפסיק השם

גלותם ויגאל השם אותם וכמו שאמרו זכו אחישנה ולכן מפסיקין בו וכבר נהגו שלא להפסיק גם בזה. ובזה הותר גם כן הפיטוי הפעירי למה בס"כ נתן להם נחמה שאמר ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם ובמשנה תורה לא אמר נחמה. התשובה שבזה הגלות נתן נחמות גדולות שאמר והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' שמה ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' שמה אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך ואם תאמר מה יועיל בשוב לאמונה ונחזור להיות גולים ומל ה' אלהיך את לבבך וגו' ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך אבל בגלות הראשון לא נתן בו נחמה אלא מעט שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות וחיבת הארץ לא שימחול עונם ויוסף אסיפתם כקדם ולא שיאסוף מדחיהם שכן היה בעלותם מבבל שלא שבו רק יהודה ובנימין והלויים מעט. מקצת השבטים בגלו לבבל ושבו בדלות ועבודת מלכי פרס וגם לא אמר שישובו בתשובה שלימה רק שיתודו עונם והאמר הנחמה רחוק מן הברית לפי שנתארך הגלות מאוד ושבניה מתיאשים מן הנחמה יבוא הגאולה :

פרשת נצבים

ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אלהינו ואת אשר איננו פה עמנו היום בזה יש שתי ספקות גדולות: **הספק הא'** מאי זה לך היה רשות לדור ההוא להכניס בברית ושלא לדורות העתידים להיות שעדיין לא נולדו ולא היו בעולם והיו יכולין לומר אח"כ אין עלינו ברית ואלה ואנו מסלקין עצמנו מזה ונהיה כגוים אשר סביבותינו וא"ת שלא הכניסו בברית לדורות העתידים אלא לדור ההוא לבד אי אפשר שהנה אמר ואת אשר איננו פה ואי אפשר לפרש לדור ההוא אותם שלא היו אז שמה והיו במדבר אשר או הלכו לדרכם לעשות מלאכתם שהרי אמר אתם נצבים היום כולכם ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם כל איש ישראל טפכם נשיכם וגרך אשר בקרב מחניך וגו' ולזה פרש"י ואת אשר איננו פה אף עם הדורות העתידים להיות: **הספק הב'** מה צורך להזור להכניסם בברית אחר שכרת ברית עמהם בהר סיני וכן כתב הרמב"ן את לשונו והברית היא השבועה והאלה אשר אמר לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו ויתכן שכרת עמהם עוד ברית כברית הראשונה אשר כרת אתם בהר סיני שהקריב עליהם עולה ולקח חצי הדם וזורק על המזבח וחצי הדם זרק על העם אבל לא הוצרך להזכיר זה עכ"ד והפסוק אמר אלה דברי הברית אשר צוה ה' לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת עמהם בחורב וא"כ יש להקשות מה צורך ברית אחר ברית עם היות שהשבתי בסדר והיה כי תבא לא תספיק תשובתי ויש מפרשים לפי שעשו את העגל ועברו ברית הוצרך לכרות ברית אחר לא יתכן שלפי זה כל העוברים ההם הותר נהם החרם ואינו כן ועוד שא"כ בכל פעם שישראל עבדו ע"ז היה צריך ברית חדשה ויש אומרים לפי שנשבר הלוחות ואינו כן שהדין הוא חרה שברו לא חרה מתנתו ואם ראובן חייב לשמעון אלף זהובים בשטר ושמעון קרע השטר עדיין חייב לו אלף זהובים עד שנתן או מחל לו וי"א בעבור השמים. ואינו כן שהברית הראשון ג"כ היה לנשים ולכל הדורות ופי' עלה על הדעת שלא כרת ברית אלא לדור ההוא לבד ומדוע כרת הברית הראשון לאותו הדור הזה לכל הדורות העתידים להיות. והיותר השפק הא' אמז"ל אף נשמות העתידים היו שם וא"כ כל הדורות העתידים היו שם אבל הפי' יש לו שתי ראיות הא' כמו שאמר לפני ה' באשר ישנו פה מדוע לא אמר לפני ה' באשר איננו פה אלא ודאי הכוונה אשר ישנו פה הרי הגוף לפני ה' הרי הנשמה שהנפש היא יותר לפניו מן הגוף אבל באשר איננו פה לא אמר כן אלא אשר איננו פה עמנו הרי הגוף שאינו עמנו אבל הנפש היא לפני ה' א"כ שם היה הראיה השנית באשר ישנו פה אמר עומד ובאשר איננו פה לא אמר עומד לפי שהנפש היא עומדת שאין לה קפיצים כמלך שנא' ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה ולכן לא אמר אשר איננו עומד שהנפש עומדת היא ולפי שהיה שמה נפש כל ישראל לא אמר ואת אשר איננו פה עומד עמנו היום ופרש"י על מאמר העולם הבא אף בו לא אכילה ולא שתיה לא גרסינן ולא עמידה וז"ש אתם נצבים היום כלכם שאחר שפרשנו א"כ כולם אין צורך לומר כולכם אלא הכוונה בעבור הנפשות. ויש להקשות סוף סוף נשמות העתידים ראויות לשכר בעולם הנשמות אחר שהפשיטו בעודן בגוף אבל הגוף שלא היה שם אין ראוי לעונש שלא קבל ברית ואלות התשובה שהגוף אינו אלא כלי הנפש. זהו דעת רז"ל עם מה שפירשתי בו וזהו דרך דרש. אבל דרך הפשט נפרש שאם לראובן עבד ידוע שכל מה שיוליד בעודו עבד הם עבדים לראובן ואם מכרו לשמעון כל הבנים שיוליד בעודו עבד לשמעון הם עבדיו וכן שפחה שילדה בנים בעודה שפחה האשה וילדיה תהיה לאדוניה וישראל היו עבדים לפרעה ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו עבדים היינו לפרעה והקב"ה קנה לישראל מפרעה להיותם עבדים לו שנאמר עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים ואם כן כל הבנים שיולדו ישראל הם עבדים להש"י וחייבין לעשות כל מה שיגזור עליהם ולזה אמר ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת כי אשר איננו פה ופי' תאמרו איך אפשר לכרות ברית עם הדורות העתידים לז"א כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים כלומר ישבנו עבדים הנה במרע"ה עצמו התיר הקושיא. וסותר הספק השני מה צורך להכניסם בברית אחר שכרת ברית בהר סיני הוא בעבור הבני' לפי שהברית הראשון כרת לדור ההוא ולא לבנים ולא לדורות העתידים והטעם שלא כרת לדורות העתידים לפי שהם רצו לכרות ברית לעצמם גם שיחפשו שום אלוה אחר ח"ו גדול ממנו בעבור החסדים הגדולים והנסים שעשה להם ולזה רצו לקבלו באלוה שלא לשום כפוי טובה אבל לבניהם לא רצו לקבלו לאלוה שאולי זה תוכה לבניהם אם יש שם אלוה גדול ממנו ואין הבן לאדם שלא בכחו וזהו בעבור שעדיין לא ראו אלא ע"ז של מצרים שהוא שלה הבל. אחר שראו גוים רבים ואלהיהם ידעו כי כולם הבל הבלים וזהו זכות לבנים לכרות עמו ברית גם בעבור הבנים ואין לאדם שלא בפניו אבל עצמו אמר מרע"ה לישראל ונשמר הזאת הקושיא ואמר אתם נצבים לעברך בברית ואמר אם תאמרו מדוע אני רוצה לכרות ברית שאין צורך בו צורך יש בו שהוא בעבור בניו שלא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת כי אשר ישנו פה ואשר איננו פה ואם תאמרו מדוע לא כרת ברית הראשונה גם לבניו השיב כי אתם ידעתם בראשונה את אשר ישבנו בארץ מצרים ובאותם

בעיניכם שאלהינו גדול ממנו ובכל אלהי מצרים עשה שפטים אבל לא ראיתם אלהים אחרים והבנתם שאולי יש באלה האומות גדול מאלהינו אבל עתה אתם ידעתם הכל ח"ש ואת אשר עברנו בקרב הגוים ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם שהם שקץ וגלל ואתם רואים שהוא זכות לנפשכם וזמן לאדם שלא בשמו חנם שאמר גם כן ולא נתן ה' לכם לב לדעת עד היום הזה שתבינתם שהוא תוכה ותלויה לכל זה שבברית הזה אמר ולא אתכם לבדכם אנכי כורת וגו' וגו' אשר ישנו פה ובברית הראשון לא אמר כן ובזה בארנו הספק הב' ואמר גם כן הספק הג' מי נתן לישראל רשות וכח להכנים בברית למי שאין לו דעת ולמי שלא נולד עדיין כנ"ל: פן יש בכם איש או אשה וגו' יש לשאול איך נתן טעם לפן יש בכם ותראו את שקוציהם שנראה שהסבה שיעבדו ע"ז לפי שראו שקוצים וגלולים והוא בהפך שהרי ראו שהם שקץ וגלל הכל וריק אבל כוונת הפסוק אמת שראיתם שהם שקוצים וגלולים אבל ראיתם שהגוים מושפעים מאד ועשירים גדולי' עושר ונכסי' וכבוד ומזה הצד תחשבו שיש בהם ממש וז"ש כסף וזהב אשר עמהם ר"ל עם העובדי ע"ז ולכן פן יש בכם איש או אשה וגו'. ובאלו הפסוקים יש ספקות:

הספק הא' למה אמר ב' פעמים פן פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה ושני מה שורש רע ומה היפסד מלהיותו פונה היום מעם ה' ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם ועוד מה צ"ל לא יאבה ה' סלוח לו דבר ידוע הוא שלא יכלת העבירה יותר חמורה שבכל התורה והם שב בתשובה מדוע לא יסלח הרי אחז"ל שובה ישראל עד ה' אלהיך אפי' כפרת בעיקר ועוד אחר שאמר כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה מה צורך לומר עוד והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל מובדל הוא לרעה אחר שמרבץ בו כל האלה הכתובה בספר הזה ומחה ה' את שמו מתחת השמי' והתשוב' שהכוונה בזה שהעבירות שהאנשים עושים הוא לא' משתי סבות האחת שכופרים בעיקר ואומרים לית דין ולית דיין. השנית שיודעים כי ה' אלהים אמת וי"ג עקרי הדת אמת אבל יצר הרע מעכב וחוטאים מצד התלהבות היצר ולזה אמר למי שמודה עקרי הדת פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום והטעם לזה אינו לפי שכופר בעקרי הדת אלא לפי שהם מוצלחים בכסף וזהב אשר עמהם וכמו שפירשתי ומצד תאות העושר עובד ע"ז וזה טעם היום שאומר היום שאין לי עושר אעבוד ע"ז ואחר שיהיה לי עושר אשובה לעבוד את ה' וכנגד הכופר בעיקרי הדת אמר פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה שורש ועיקר הכל אחד שכופר בשרשי האמונה ועיקריה ואחר שאמר אלו השתי סבות לעבירה חזר לשניהם ואמר כנגד המודה בעיקרי הדת אמר והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי והטעם שיהיה לי שלום אע"פ שאני חוטא לפי שהיצר הרע מכריח לי בעבור תאוה גשמית ובשרירות לבי הוא מלשון שריר וקיים לומר מתחזק וקם עלי. וכנגד הכופר אמר למען ספות הרוה את הצמאה פירוש למען היתרון לרשע שמשביע עצמו מעבירות שם הצמאה מהם בעיני אני רואה שהרשע מושפע והצדיק אינו מושפע ויש יתרון בזה העולם לרשע על הצדיק או ירצה לפי שאני רואה שבאף תספה הצדיק עם הרשע וחזרו שוד הפסוקים על אלו השני מיני חוטאים ואמר כנגד אותו שאינו כופר לא יאבה ה' סלוח לו שעלה על דעתו שאמר שאינו כופר שה' יסלח לו אמר שאינו כן

שמי שהוא כופר לא ישמעו אחריו האנשים שכולם יאמרו כופר הוא אבל זה שאינו כופר רבים ישמעו אחריו אחר שהוא לתכלית עושר וזהו טעם. או לומר הפך הוא ממה שהבנת כי אז באותו עתה ולאותה הסבה שהוא חושב שלא חטא יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה ולא לבד זה אלא ומחה ה' את שמו מתחת השמים אבל מי שחטא בכפירה לא ימחה ה' את שמו אלא יחול עליו כל האלה הכתובה בספר התורה הזה ובפרשת וילך אפרש יותר זה הענין ב"ה:

הנסתרות לה' אלהינו מה קישור יש לזה הפסוק עם הפסוק הקודם אליו אלא לפי שאמר איש או אשה אשר לבבו פונה היום ועונש היחיד הוא ויתפס ה' לכל ישראל זה שלא כדין בשביל היחיד ילכו כל ישראל בגלות וזהו תשובת ישראל לפי"ת זה הברית שאנו כורתים הוא על היחיד אם אנו יודעים העבירה שאנו חייבים להוכיחו וליסרו אבל הנסתרות ממנו אין אנו כורתי' ברית עליו וזהו שאמר הנסתרות שעושה הרשע הקב"ה ייסרהו ויענישהו ואין עלינו אשם אבל הנגלות לנו ולבנינו להעניש ליחיד ואם לא נעניש עלינו העונש וכמו שאמר יחזקאל הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש או יאמר הנסתרות שהוא השוגג לה' לבדו הם ואין עלינו עון עליהם אבל הנגלות שהם הזדונות לנו ולבנינו עד עולם לאשר ישנו פה ועל אשר איננו פה הוציאו מן הכרם העושה בשגגה והוא כמו שגיאות מי יבין מנסתרות נקני:

והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הפרשה הזאת עתידה כי כולה לא היתה ומקצתה בעשרת שבטים ומקצתה בנו ומקצתה בנו ובהם ומה שאמר קודם זה ויתשם ה' מעל אדמתם הוא עלינו וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה הוא על עשרת שבטים שהם מקובלים והם הון להרגם כיום הזה שהיו מקובלים במדבר הון להרגם. ומה שאמר והשבות אל לבבך הוא על עשרת שבטים שהם נדחים ואינם נפולים ולז"א בזה בכל הגוים אשר הדיחך ה' שמה ושבת עד ה' אלהיך הוא גלותינו יהודה ובנימין ושב ה' אלהיך את שבותך הוא עשרת שבטים ושב וקבצך הוא יהודה ובנימין ולז"א בו וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה: **אם** יהיה נדחך בקצה השמים הם עשרת שבטים משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך הוא לנו ולהם. ומל ה' אלהיך את לבבך הוא לנו ולהם ולדעת הרמב"ן הוא ביטול יצר הרע לגמרי כי בימות המשיח תתבטל הבחירה וזהו שאמר ביחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם ולפי דעתי אינו ביטול בחירה שאם כן לא יהיו אנשים וכבר אמרו אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד גליות בלבד אבל הוא נטיה כדרך החסידים והפרושים שנולדו מוכנים לכל טובה ומדות טובות וראיה לזה בואר שאמר ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך אמר ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ואמר עוד כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ואם הוא בטול יצר הרע מה תשובה צריך הרי לא חטא ואם שתשובה על הזמן שהיה בו יצר הרע אחד מתנאי התשובה הוא שלא יחזור לחטוא והרי אין בו יצר הרע ואם חרטה הנה יצר הרע אין בו ולא נופל חרטה אלא על החטא שהיה אפשר לחזור לעבותו והתשובה היא שאם יבא לידו פעם אחרת זאת העבירה לא יעשנה והנה לא יבא לו עוד לידו שאין בו יצר הרע ועוד שאם יתבטל יצר הרע לגמרי לא נעשה עוד מצות וכל שכן מצות לא תעשה ובכאן אמר ועשית את כל מצותיו אשר אנכי מצוך היום ואמר כי תשמע בקול ה' אלהיך

אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו הכתובה בספר התורה הזה . ובזה. הענין יש ספקות והוא למה כפל ושב ושב שני פעמי' שאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך ועוד אחר שאמר והשבות אל לבבך מה צורך לחזור ולומר ושבת עד ה' אלהיך והתשובה לראשונה ושב ה' את שבותך הוא לעשרת השבטים ושב וקבצך הוא ליהודה ובנימין וכמו שפירשתי אבל התשובה לשני הספקות הוא שהתשובה היא בשני פנים אחת תשובה בלתי שלימה כגון מיראת עונש . ויש תשובה שלימה והיא מאהבה ואמר כנגד הראשונה והיה כי יבואו עליך הברכה והקללה והשבות אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחך ה' שמה לפי שהדיחו שמה ובאו עליהם הקללות שב מיראת קללות ועוד מגזרת שיעבוד הגליות וכנגד השנית שהיא תשובה שלימה אמר ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך וכנגד הראשונה שהיא מיראת המלך והעם אמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך שיתן להם לרחמים בעיני שוביהם אבל לא יוציאם מגלות וכנגד השנית שהיא תשובה שלימה אמר ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה אם יהיה נדחך וגו' ויש לשאול עוד מדוע חזר לכפול עוד ב' פעמים התשובה באמר ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וחזר ואמר כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך . התשובה שיש עוד שני מיני תשובה להיות אחת שכשרואה שבאים עונשים על אחרים שהיה בעבור שאליו לא יגע וכמו שאמר בנביא הכרתי גוים נשמו פנותם החרבתי חוצותם מבלי עובר וגו' אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר השנית שבא מצד תוכחת המוכיחים כנגד הראשונה אמר ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך ואתה תשוב ושמעת בקול ה' שרואה שנתן האלות על אויביהם ישובו כנגד השנית אמר כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו והוא ששומע תוכחות המוכיחים כנ"ל : כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא . לא בשמים היא ולא מעבר לים אחשוב שהכוונה בזה שהיה אפשר לומר שהאדם מוכרח במעשיו לאחד מארבעה סבות , האחת להמזגת האדם . שהאדומי והדמיי. מוכנים לניאוף והשחורי לכעס וכן כל המזגות למדות רעות כל המזגה למדה רעה מיוחדת כפי אותה המזגה וכן המדות הטובות כפי המזגה. השנית שידיעת הש"י מכרחת שאם ידע. בראובן כשנולד שיהיה רשע אי אפשר שיהיה צדיק . השלישית מצד המערכה שהמערכות להם ממשלה בעולם הזה עד שהאצטגנינים יאמרו פלוני יהיה רשע או צדיק דהאי מאן דאתיליד במאדים ליהוי אשיד דמא . הרביעית אויר הארץ שיש אויר מחכים או משגע ואוירא דארעא דישראל מחכים ואויר המגדל אשר בנו בבבל משכח וכן מכריח להיות רשע להוט בעבירות או להיותו ישר ונאמן וכמו שאז"ל על וישב ישראל בשטים ויחל העם לזנות אל בנות מואב שאויר אותה הארץ מזנה ולזה אמר הכתוב כי לעתיד לבוא ומעיין מאת ה' יצא והשקה את נחל השטים תהו להסיר משם הניאוף ולז"א שום אחד מאלו הארבעה אינו מכריח ואינו מסיר הבחירה אמת שמכין וז"ש כי המצוה הזאת לא נפלאת היא ממך כלומר אינה נבדלת לסבת המזגה שלך וזהו ממך אמת הוא שמכין אבל אינו מכריח ואם מצד ידיעת הש"י אינה מכרחת וזהו ולא רחוקה היא שהש"י רחוק מי ימצאנו ואם מצד מערכת הכוכבים לא בשמים היא שהמערכה מכינה למדות אבל אינה מכרחת וגם גזרת המערכה כללית כמו שאמר רבא או אומנא או מוהלא ואם מצד אויר המחוז

הזה ולא מעבר לים היא שאמת הוא שמכין למדות טובות או רעות . אבל . אינו מכריח ואמר כנגד כל ארבעתן כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו כנגד הסבה השנית אמר קרוב אליך הדבר אינו רחוק אלא קרוב וכנגד אויר הארץ אמר מאד שהוא קרוב אליך מאד יותר מאותו המחוז וכנגד המערכה אמר בפיך שהוא הדבור רמז לשכל שהוא למעלה מן המערכה לומר אין המערכה מכרחת שהרי יש לך פה שהוא צלם אלהים ואמר בלבבך כנגד המזגה לפי שהלב בו המדות כפי המזגה שבו כח המתעורר ואמר בלבבך כרצונך יעשה הכל ולכן אמר שאלו הארבעה אינם מכריחים א"כ הבחירה היא ביד האדם ולכן סמך לזה ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ואמר ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך :

פרשת וילך

וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ וחרה אפי בו ביום ההוא והיה לאכול ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים. בזה יש קושיא גדולה הנה התשובה מגינה ומגנה על כל העבירות ומצילה מכל הצרות ואיך אמר על התשובה והוידוי ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא אחר שהתודה ואמר הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה . וכתב הרמב"ן וטעם ואמר ביום ההוא על כי אין אלהי בקרבי איננו וידוי גמור כענין והתודו את עונם אבל הוא הרהור שהרשה שיתחרטו על מעלם ויכירו כי אשמים הם ויהיה ראוי לרוב חסד השם שיעזרם בעבור כפרו בע"ז ולכך אמר כי על הרעה הגדולה אשר עשה לבטוח בע"ז יסתיר עוד פניו מהם לא במסתר פנים הראשון שהסתיר פני רחמיו ומצאוהו רעות רבות וצרות רק שיהיו בהסתר פני הנהגה ויעמדו בהשגחת ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם עד שיוסיפו על החרטה הנזכרת וידוי גמור ותשובה שלימה כמו שנאמר למעלה ושבת עד ה' אלהיך ע"כ . וא"ל למה אמר בראשונה והסתרתי פני מהם ובאחרונה הכפיל אסתיר שכפל ההסתר. והנכון בעיני שכוונת הפסוקים שאלו הוא מצד הלב ומצד הפועל זה יובן בשנחזור לפרש עוד פסוקים שפירשנו בפרשה שעברה. וגם כן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם ה' אלהינו ללכת לעבוד את אלהי הגוים ההם פן יש בכם שרש פורה ראש ולענה אמר שני פעמים כן לפי שזה האיש עבד ע"ז בידיו שעבד ע"ז בפועל ולא האמין בה בלבו ולא כפר בעיקרי דת משה ח"ש אשר לבבו פונה היום ללכת לעבוד את אלהי הגוים הוא בפועל וכן יש הרבה אנשים שאומרים שרוצים להמיר דתם שא"א להם לסבול כל כך יסורים ועובדים בפועל לע"ז ובלב עובדים להש"י כי בלבם עיקרי דת משה ח"ו והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי פי' שיאמר שלום יהיה לי מצד שלבי טוב ושלם עם ה' ואמר בלבבו בשם הלב שהוא שלם ויתברך ויאמר שלום יהיה לי לפי שבשרירות לבי ובמחשבתי טובה ויש לי חזק בה אלך והוא רוצה שתי תורות וזהו למען ספות הרוה את הצמאה פי' עפ"ג שיש רוה שמוזג לשנים שיעשו מה שלבם חפץ והיא רוה מתאות העולם ותורתנו נקראת שמונע כל התאות ונקרא האדם צמא מפני חסר שלים מוסיף תורה רוה על תורה צמאה יש לו שתי תורות

תורת

ארת ה' בלבו והורה ע"ז בידו ועלה על הדעת שיסלח לו בעבור שהוא מאמין בעיקרי הדת לז"א לא יאבה ה' סלוח לו ואמר כן יש בכם שורש פורה ראש הוא איש אשר משוכה ע"ז בפועל וגם בלב ואמר עליו והבדילו ה' לרעה וגו'. ובזה שפירשתי נדע פירוש הפסוקים האלו הלא על כי אין אלהי בקרבי בזה האיש עבד ע"ז בפועל וגם בלב וז"ש וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ זהו שעבד ע"ז בפועל והזר ואמר ועזבני והפר את בריתי זהו שגם בלב שאה מין חה קרוי הפרת ברית ואח"כ הזר בתשובה למין המינות והודה ממנו אבל לא התודה מהפועל לפי שדעתו שאסור לכפור לפי"ח בלבו ויעבוד ע"ז בידיו שאינו רע ולא ימצאו לו צרות ולכן לא התודה אלא על המינות וז"ש ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה וזהו מעם בקרבי ולכן הכפיל ההסתר שזה ימשו אחריו בני אדם ולא יטעו במינות וז"ש ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה בפועל ובלב כלומר עשה יפרש מה שעבד ע"ז קודם זה בפועל ובלב וזה לפי שעתה פנה אל אלהים אחרים שעבד ע"ז בפועל זהו דעתי ובזה הפי' יתיישב מאד זה הענין ולשון הפסוקים :

פרשת האזינו

אז"ל בספרי גדולה שירה שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד ויש בה לעולם הבא והיא נחלקת לו' חלקים וחכמים חלקום ונתנו הסימן להם הזי"ו לך וכל העולה לקרות בתורה פותח בדבר טוב ומסיים בדבר טוב חוץ מהאזינו דאמרינן בפ' הקורא את המגלה שמתחילין בסימן הזי"ו לך והטעם שפוסקין בענייניות אלו מפני שהיא תוכחה לפי שיחזרו העם בתשובה והטעם שנתנו חכמים סימן להפסקות פרשה זו יותר משאר פרשיות התורה כדי שלא יתקוטטו עם ש"ץ העולים לקרות מפני שהם הפסקות רעות ועוד טעם אחר לפי שעתה אנו תלויים בדין והאשה כשהיא בימי לידה אומרין לה השם יאיר לך וכן האדם שהוא בצרה אומרים השם יוציאך לאורה לכן לקחו לסימן טוב הזי"ו לך כלומר זיוו והודו ואורו של הקב"ה יבא לך והשם יאיר לך. ועוד טעם אחר שזאת הפרשה נחלקת לששה חלקים לפי שכל חלק מאלו הששה חלקים מדבר בדבר מיוחד. החלק הראשון מדבר בטובות שעשה הקב"ה עמהם מגיד שהם אדם לא מגיד ישראל שאמר הלא הוא אביך קנך פירוש שברא הוא עשך ויכוננך מלמד שברא הקב"ה כוננות באדם בבני מעים שאם יתהפך אחד מהם ימות ע"כ הה"א. ובזיי"ן שהיא מזכור ימות עולם סיפר הטובות שעשה עם ישראל במדבר וקודם המדבר מגיד שהם ישראל והו שאמר בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' וגו' ימצאהו בארץ מדבר. והוי"ו סיפר הטובות שעשה עם ישראל מגיד שהם ישראל בארץ ישראל לא במדבר כמו בזיי"ן וז"ש ירכיבהו על במותי ארץ שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והיא ארץ מקנה וז"ש חמאת בקר וגו' וישמן ישורון שם בארץ ישראל. והוא"ו שהיא וירא ה' וינאץ הוא העונש שנתן להם הקב"ה לפי שהיו כפויי טובה שמנו ושמנו וז"ש וינאץ מכעס ויאמר אסתירה. והלמ"ד סיפר שאעפ"י שהקב"ה נתן להם עונשים הן סכלים ורשעים ולא חשבו שבכוונה מכוון באו להם הרעות והעונשים רק במקרה. וז"ש לו חכמו ישכילו זאת איכה ירדוף א' אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם וגו'. והכ"ף מספר העונש שיתן הש"י לעע"ז בשביל הרע שעשו לישראל וזהו בזמן הגאולה וז"ש כי אשא אל שמים כלומר אני נשבע בשמים וגם בכתרי ואמרתי חי אנכי שאשק כלי זיין שלי ואני לוקח הכלי זיין בידי וז"ש ותאחז במשפט ידי שאשיב נקם לצרי וגו' עד כי בראשו יפרע לו האויב ועוד י"ל שבכל א' מאלו החלקים יש תוכחת חוץ מהחלק הששי שהוא נחמה לישראל ועונש לעע"ז אם בחלק הא' בראשונה עשה הקדמה כמו שאפרש והוכיח להם במ"ש הצור תמים וגו' שחת לו לא בניו מומם וגו'. ובחלק הב' יש תוכחה במ"ש ה' בדד ינחנו בתנאי שלא יהיה עם ישראל אל נכר כלומר יצר הרע ועוד שכיון שעשה להם טובה ראוי שיהיו כבני האל ית' ולא עשו כן. ובחלק ג' אמר תוכחה וישמן ישורון ויבעט. ובחלק ד' מבואר הוא כי דור תהפוכות המה וגו' והלמ"ד לו חכמו ישכילו זאת היא תוכחה שהיו סכלים ולא הבינו שירדוף אחד מהאומות לאלף מישראל וכן לעת תמוט רגל ישראל כי קרוב יום אידם. והחלק הששי אין בו רק נחמה והוא כי ידין ה' עמו ולכך חלקום לו' חלקים שכל חלק מדבר בענין בפני עצמו ובכל חלק תוכחה חוץ מחלק ששי. ואחר שבארתי אלו הו' חלקים בכלל אבאר אותם בפרט החלק הא' התחיל ואמר האזינו השמים ואדברה וגו' הטעם שקרא לשמים ולארץ לפי שכל קיום וחזוק הנעשה בין הכתות ראוי שיהיו העדים מתיחסין ודומין אל בעלי הדבר וכאן השי"ת שהוא קיים לעד היה מקיים ברית עם ישראל שהם הווים ונפסדים לקח מרע"ה להעיד בינהם את השמים שהם קיימים בא"ש כשם שהוא נצחי ואת הארץ שחלקיה הווים ונפסדים ואינם קיימים אלא כאומה שהוא במין ועוד שאם יזכו העדים יתנו שכרם ויתנו מטר בעתו והארץ תתן יבולה ואם יתחייבו יד העדים יהיה בהם ועצר את השמים והאדמה לא תתן יבולה ויש להקשות ג' שאלות א' למה דבר בנסתר עם הארץ באומרו ותשמע ודבר בנמצא עם השמים באומרו האזינו הב' למה אמר לשון דיבור בשמים ואמירה בארץ הג' כחז"ל למה אמר האזנה בשמים ושמיעה בארץ ועוד למה שינה אמר בהפך. והתשובה לראשונה כי דיבור הוא לשון קושי כמו דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות והאמירה לשון רכה דכתיב כה תאמר לבית יעקב ונתן לנו מרע"ה מוסר שלא נעשה כהמונים הפחותים שעושין הגופה לעשירים ומבזים לעניים אלא בהפך. ולב' ג"כ הורה לנו שלא נדבר בפני האדם טוב ממנו לומר צדיק אתה ושלא בפניו דברים רעים אלא בהפך ולכן בשמים שדבר לנוכח דבר בלשון קושי ולארץ שדבר שלא לנוכח בלשון רכה. לג' אז"ל משה שהיה קרוב לשמים אמר האזנה בהם ובעבור שהיה רחוק מן הארץ שמיעה ושעיה. שזה בהפך שהאזינו הוא מלשון אוזן שהוא קרוב לאוזן : **הצור** תמים פעלו נ"ל לפי שזה כפול ומכופל שבמשנה שהוא התחיל עתה להוכיחם שהקב"ה עשה טובות עמהם והם היו כפויי טובה ולפי שהיינו אומרים שג"כ פעולתו אינה שלימה ח"ו אשר צדיק ורע לו רשע וטוב לו לז"א ד' חלוקות יש השני המחברים ופיר' בניס צדיק וטוב לו רשע ורע לו. לז"א אם צדיק וטוב לו תמים פעלו וזה הלשון נאמר בצדיקים תמים תהיה צדיק תמים ורצה שהוא תמים עם התמים. ואם לרשעים רע כי כל דרכיו משפט שזה הלשון נאמר כשהקב"ה עושה משפט ברשעים שנא' לעשות בהם משפט כתוב ובזה הותר ספק א' איך אמר כל דרכיו משפט והלא ג"כ הם רחמים אבל מדבר עם רשעים גמורים. ואם הוא רשע וטוב לו הקב"ה אמר בספר בתורתו שאמר ואם לא תשמעו לי ויסרתי אתכם וגו' ונראה ח"ו שלא נתאמת דברו אמר אל אמונה שלכן אנו אומרים אל אמונה שרשים שהוא מאמין

דבריו ולז"א שהוא עושה משפט ולכן אמר אל באין אלהי אלא דיין. וכנגד צדיק ורע לו אמר ואין עושה עול לאיש שהוא צדיק ויפר אנא לכל מי שהוא צדיק הוא מקבל פעלו או כשכרו שאמר בכלל בכל הד' חלוקות צדיק וישר הוא כנ"ל. עוד נ"ל טעם להכפל הפסוק לפי שיש ב' עולמות ובכולם הקב"ה ישר האחד העולם הזה ואמר אע"פ שתראה צדיק ורע לו רשע וטוב לו תמים פעלו ולז"א תמים לשון רבים ולא תם שהם ב' פעולות בשני עולם הנשמות שמת האדם ומוליך למקום אנשים לג"ע ומקום לגיהנם כל דרכיו משפט וטעם כי לפי שצדיק ורע לו אינו עול אם נצרף עולם הנשמות עם זה העולם כי שם שכר הצדיק שלם ובעולם הזה נותן לו עונש עבירה שעשה א"כ הטעם שתמים פעלו בעולם הזה הוא לפי שכל דרכיו של עולם הנשמות משפט אמת ושם יתנו לו שכר וכן ברשע וטוב לו תמים פעלו לפי שדרכיו משפט בעולם הנשמות שיענישו לו שם וזה ע"ד משפטי ה' אמת צדקו יחדיו צדקו כשתחבר משפטי העולם הזה עם משפטי העולם הבא ואם עולם התחיה שאנו מצפים לו אל אמונה ובזה נופל לשון אמונה ולפי שאחר התחיה יהיה התחיה יש רשעים שיחיו ויש שלא יחיו והוא עולם רביעי לז"א ואין עול ולפי שאחר התחיה ידין אותם הקב"ה וישארו מהם קיימים בגוף ונפש כאליהו וזהו נקרא עולם הבא והוא עולם השמיני ויש שימות ויהיה לדראון עולם אמר כנגד מי שימות צדיק וכנגד מי שיהיה חי לעד וישר הוא ולזה אז"ל פלוני מזומן לחיי העוה"ב אף אחר שמת ואלו הד' עולמות תקנו עליהם אין ערוך לך ה' אלהינו בעולם הזה הוא עולם אחד ואין זולתך מלכנו לחיי העוה"ב בכאן כלל עולם הנשמות ועולם שאחר התחיה אפס בלתך גואלנו לימות המשיח הוא עולם ג' מי דומה לך מושיענו לתחיית המתים מי יחיה מי לא יחיה ולזה נהגו לאומרו בצדוק הדין של המתים לפי שהוא צדוק הדין לד' עולמות שכולם יעברו על אותו המת. עוד אומר שאלו הפסוקים הם הקדמה לכל הד' חלוקות וזה לפי שהאומה תהיה רעה לא' מג' סבות האחד בעבור המלך שהוא רשע שירשעם ומלכי ישראל הרשעים שהם מחטיאים את ישראל או בעבור שתורתו רעה כדתות עובדי ע"ז או שהיא מצד עצמה רעה. אם התורה יערוף כמטר לקחי שאתן חיים לעולם כמו המטר. אם המלך כי שם ה' אקרא הצור תמים פעלו וא"כ לא השאר הרוע אלא מצד עצמם: **שחת** לו לא בניו מומם מום מצד עצמם: **הלה' תגמלו** **זאת וגו'**. נבל הוא מין שהא' אמר נבל בלבו אין אלהים ולפי שיש מינים מצד שחקרו בחכמה אמר ולא חכם: **הלא** הוא אביך קנך הוא עשך לפי שאומר החכם שהאב הוא סבה מקרית לבן לז"א הלא הוא אביך השלמי ומין שאתה מכבד לאב כאומרי שהוא מקרי כ"ש להשי"ת שהוא סבה עצמית וז"ש ויכוננך שהאב מקרי אינו סבת קיום הבן אלא סבת יציאתו לאויר העולם או סבת הולדתו אבל הקב"ה הוא סבת קיומו או הכוונה לפי שהאב אינו עושה הבן רק שמזריע שנא' כי אבי ואמי עזבוני שאחר שמזריע זה הולך כמו לכאן וזו לכאן אלא שהקב"ה מאסף אותו לז"א הוא עשך ויכוננך או ירצה קנך שם לך קן כמו כי יקרא קן צפור כלומר נתן לך בתים מלאים כל טוב. ועד הנה הזכיר החסדים הכוללים שעשה השם ביצירתו אבל המיוחדים הנכרים לכל כחסדי האב עם הבן ולז"א הלא הוא אביך קנך כלומר שברשך כמו אל עליון קונה שמים וארץ ואם הבלתי נכרים אלא לחכמים היודעים חכמת הגאות והשפלה המיוחדים וכנגד זה אמר ולא חכם כי אם חכמת היה לך להכיר כי הוא עשך ויכוננך כאמרם

ז"ל מלמד שברא הקב"ה כוונות באדם שאם שמספק אם משני מעים ימות ואחר שביים להזכיר החסדים הכוללים שעשה השי"ת עם ישראל מצד שהוא אדם בא להזכיר החסדים הפרטים שעשה עם ישראל על שאר האומות. ולפי שהאדם יודע הדבר בא' מג' דברים. הא' בראיה וא' משאר החושים. הב' בשכל שנתן לו השי"ת שנתן לו המושכלות הראשונות. הג' בקבלת הזקנים. לחושים אמר זכור ימות עולם. לשכל בינו שנות דור ודור. לקבלה אמר שאל אביך וגו' אם הקבלה בהנחל עליון גוים והשפחות אלו שאלו ונתן להם נחלה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל שהיו ע' נפש ויש ע' אומות בעולם ולא חלקם לע' שרים ולכם לקח להלקו כי חלק ה' עמו ולהורות שההשגחה ג"כ היא פרטית חזר לומר יעקב חבל נחלתו ואם בחוש ימצאהו כלומר ימצא ישראל להקב"ה לכל מה שצריכים בארץ מדבר ואם בשכל יסובבנהו ובשכל הראה מעלת השאל והטוב שעשה לך. ולפי שהוא דרך שהאבות טובים לו לשונה שנאמר והנה תסובינה אלומותיכם עוד שמניחים בו מאד בכל עניניו אמר כאן היה בהפך שהקב"ה סבב להם והבנית בהם וז"ש יסובבנהו יבוננהו עוד יש לומר. אגבי שאמר לפניו ולאחריו לנצרו ובזה היה ספק יצרנהו כאישון עינו כאותו מעשה לא נקבר קלומתום וכו' או ירצה שבב לישראל סביב למחנה שכינה בדגלים לד' רוחות העולם ולהיות תכלית עשה כן לשיבינו ישראל שכוונת הקב"ה שיצרו להקב"ה כלומר למלותיו כמו שהשומרים לאישון שיהיה בלכך זוה שיהיו סביב להם כאגפים שהם סביבות המלך לשומרו וכמו שהמלך נותן פרס לאותם שעומדים לו כן הקב"ה נתן להם פרס כי ספק צרכיהן וכן תרגם אונקלוס אשריינון סחור סחור לשכינתיה: **כנשר** יעיר קנו נ"ל שהוא מלשון והעיר כדה אל הפוקס כמו הנשר שמריק קנו כשרוצה ללמד לגוזליו לרחף ועם גוזליו ירחף ותדע איך מלמד אותם שיפרוש כנפיו יקחהו ישאהו על אברתו ללמדו לעוף כן השי"ת למד אתכם לרחף. ולעוף לצאת ממצרים שלא הייתם יכולים לצאת משם כמו בעל שעיר כילד שאינו יודע לצאת וללכת ממקום שמניחים אותו וכן ה' בדד ינחנו כלומר נהלם להדרכם ולמד להם בלא עזר אל נכר או ירצה ה' בדד ינחנו כשהיה עם ישראל אל נכר. ואחר שביים זה החלק הטובות שעשה להם במדבר הזכיר החלק הב' הטובות שעשה עמהם בארץ ישראל והתחיל ירכיבהו על במותי ארץ שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות והכוונה שאע"פ שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות ושאר ארץ הרים וגבעות והיא ארץ שחם עכ"ז ויאכל תנובות שדי ואע"פ שכולה סלעים ויניקהו דבש גם מן הסלע ושמן גם מחלמיש צור וכן מן ההרים חמאת בקר ועמים. שגדלה העשים כדם כ"כ הוא טוב וזך: וישמן ישורון ויבעט שאמרו כתנו ועולם ידינו. עשה השמן ועבית וכשית לומר שהוא מהשגחת הקב"ה ושכח לומר שאלוה עשהו. לזה השמן וינבל וכו' פי' אמרו שהקב"ה אינו טובה טוב ושאין טוב יורד מלמעלה ואינו מדיב חהו הפך האמת כמו שאומר בשמים לבייש ולא זה אלא שאומרים שבע"ז נתן להם. זה שנא' ומאז חדלנו לקטר למלאכת השמים חדלנו כל ולז"א יקניאוהו בזרים: **יזבחו לשדים** שמי שמכבד לאחד הוא לא' מד' סבות או בעבור שהוא גדול או שהוא אוהבו או תורכב אביו הו זקן. לא' אמר לא אלוה ואין לו יכולת לב' אלהים לא ידעום לזקנה חדשים הם לאהבה אבית לא שערום אבותיכם לא נתעסקו אבותיכם או ירצה לא הכירו אבותיכם להם המגפה והמגפת לשיאמר שרשם שעולה כדרך המתחמיץ לאדן בשדים לו כנגד בהברת הבושם

כן

מן הרשע והוא מן לשון שער ונשא את כל שערו או ירצה
לא שער בשרם. שיראתם מהם או ירצה אלהים לא ידעום
שלא ראוהו לישראל כמו ידע אלמנותיו לא שערום שום
שער לא נתנו להם אבותיכם ואף אתם זנחתם. להם בקר
ילאן כמו שאמר אשר חלב זבחימו וגו' עד אפילו שער
אחד לא נתנו להם אבותיכם ושתים רשת עביתם שלא
די זה אלא צור ילדך תשי. עזבת אותו ושיד. ותשכח אל
מחוללך. או הוא לשון תשב כמו כנימר אף אש דולה
לשבית טובה עמכם אתם מתשים כמו במשמרכם או ירצה
שכחת האב השני שהוא אברהם שנאמר הביטו אל צור
חוצבתם הביטו אל אברהם אביכם וגם האב הרוחני ותשכח
אל מחוללך ואחר שסיים החלק הג' השחיל בחלק הד'
לומר שטוב שהש"י יתן להם והשחיל וירא ה' וינאץ מכעס
בניו בנו ובנותיו אל הקב"ה שיותר שנא איב הבן שהוציא
לאביו מאיש נכרי : ויאמר אסתירה פני מהם ואע"פ
שאסתיר פני מהם כאדם שמחזר פניו שלא לראות את
חבירו לא תחשבו שלא אראה שאמת שאסתיר השגחתי
והשפעתי מהם אבל עכ"ז אדע מה אחריתם ומעלליהם
שדבר א' הוא השגחה ואחר ידיעה : הם קנאוני בשאמרו
שאיני אל ואני אקניאם בשאקרא אותם לא עמי אתם
בשאקרא לכם גוי נבל דכתיב עם נבל ולא חכם אכעיסם.
או ירצה הם קנאוני בשאמרו אל הפוך אותו ויאמר לא
חזו בלא אל וא"ש כי דור תהפוכות המה דור שהופכים
בפי בשמי אל ואומרים לא : כי אש קדחה באפי פירוש
אע"פ שאין דרך אלא למעלה מכן ולא את כל כך הם
רשעים כי אש קדחה באפי ואע"פ שדרך האש לעלות
למעלה ולא לירד למטה עכ"ז ותיקד עד שאול תחתית ואף
ע"פ שהאש אינו שורף הארץ ולא ההרים עכ"ז ותאכל ארץ
ויבולה ותלהט מוסדי הרים ואכלה כל הרעות שבעולם
ואביאם עליהם הוי אכלה גם שיהיו מזי רעב וגו' ועל
העבירות שעושים בגלוי שהוא כגון תשכל חרב ועל העבירות
שעושים בסתר יבא להם אימה. לפי שגם בחור וינק הוא
עם איש שיבה פי' שאיש שיבה אין לו יותר מכל מבחורים
תמהם נפלאים והמרתי אפאיהם אקח כלם עליהם ועכ"ז
השניה מגד טעם זכרם כלומר שאנשים חשובים ילכדום ולא
שהיותם וגוי נבל אלא שאם יהיו חשובים יאמרו כם שמגד
גודלם ידם רמה וא"כ ומי לא ירא מעלת הש"י. ושלא יוכלו
לגו אם לא נמסר כי תשאנו לו. לז"א כי גוי אובד עצות
המה ואין בהם תבונה. או ירצה וירא ה' וינאץ לבניו
ולבנותיו והשיב מגד הכעס ויאמר אסתירה פני מהם
לפי שהם דור שאפילו שאני רוצה להשוות טובה מהם
מהשפכים כוונתי מטובה לרעה בנים שאין בהם מדה טובה
שהיה אמן מלשון ויהי אומן ויראה. אע"פ שהקב"ה נותן
להם מדות טובות שז"ש אל אמונה אל שנותן ומלמד מדות
טובות לישראל עכ"ז לא אמון בם : מזי רעב מלשון מזיה
בלשון חכמים הוא שער פי' אני אעשה להם מגודלי שער
כמו העני שהולך לשאול צדקה וכמו האבלים מהות כלומר
אם הלכו בהן הון לעיר גזל ובזיזה ואם תשבו בבתיכם
אימת מלאך המות ואפילו הבחורים שהם נזהרים. וגם
הזקנים שאין שולט בהם כ"כ מלאך המות במגפה עכ"ז
כולם ימותו אמרתי אפאיהם אשימם בשינה א'. כדי שלא
יחזקו הלויר השנייה מלכיות המוזרים עם אחים זכרם
לולי כעס אויב שימלאם אכזרים ויאמרו כולם ביחד כן
ינכרו צרימו ולפי האמת לא ה' פעל כל זה שיאמרו
האומות ידינו רמה : כי גוי אובד וגו'. דרך הוא שמי
שאינו חכם. לוקח עצה מחכם. אבל הם גוי שמאבדים
העצה ואין לוקחין עצה אע"פ שאין בהם תבונה ואחר שסיי'

זה החלק הד' השחיל החלק הה' נחמה לישראל ואמר לו
חכמו ישכילו זאת שאומר לו · לבד אני הייתי רואה מה
אחריתם אבל הם יבינו לאחריתם : איכה ירדוף א' אלף
ר"ל שאלה שד' דברים עלולים הגורמים או בעבור רבויים
או בעבור בד המלחמה הוא הרשע שהוא גבור או בעבור
הבדודים וזה דרך גם או בעבור שהם תחבוליים ובעלי
עצה לז"א אם לרבויים הכך הוא שאחד מהם רודף אלף
מישראל וב' רבבה אם לשר ורשע גבור גדול מהם אם
להבדודות אינו כן כי הם רשעים ובני רשעים כי מגפן
סדום והכוונה שאם הגפן רע הזמורות רעים ואם הזמורות
רעים הענבים מרים ואם הענבים מרים כל האשכול מר
ואם האשכול רע היין שיצא ממנו מר וכן הם ובניהם ובני
בניהם ואבותיהם רעים והחטאים ח"ש כי מגפן סדום גפנם
וגם בדמות ועצמו ואשכלות ויינם ואם בעבור עצות אמר
כי גוי אובד עצות המה וא"כ היה ראוי לישראל שיבינו
שאין סבת זה אלא השי"ת לרשעותם : כי ידין ה' עמו
להעמיסם ועכ"ז על עבדיו יתנחם וכל כך יעניסם עד
שיראה הקב"ה כי אזלת יד ישראל ושיאפס ויכלה העצור
כמו מי יעצור · בעמי כלומר הגדולים ועזוב שיהיו ישראל
נעזבים ולא נעזרים או עזוב מחוזק כמו שנאמר ויעזבו
את ירושלים ואמר הקב"ה אי אלהימו הע"ז אשר בחרו
בו ישראל אשר חלב זבחימו של ישראל יאכלו ישתו הע"ז
יין שלהם יקומו ויעזרוכם יהי עליכם סתרה ואחר שסיים
זה החלק השחיל חלק ו' בפורענות שיביא הקב"ה על
עע"ז ואמר כי אשא אל שמים והיה לו לומר אוריד אל
שמים אבל הכוונה כי אז יהיה ההשגחה בארץ בינינו ולכן
אמר אשא אל שמים ידי שאשכן הרכי ואני אשב לדין אשיב
נקם וגו' והשכיר הני מדם מגד דם של החלל והשביה
שהרגו ושבו לישראל וכראשו ישרע לו האויב :

הרנינו גוים עמו שירו גוים בעבור טוב שיבא לישראל
כלומר ככו גוים בעבור הנקם שהקב"ה רוצה
לעשות בכם בעבור מה שעשיתם לעמו ע"ד שישי ושמחי
בת אדום כי ג' מיני פורעניות עשיתם לישראל א' הריגה
ב' מסים וארנוניות וחוקים רעים וגזל. ג' לגרשם מארצם
ולכי שהארץ לא ירצה לקבל דמם בעבור שקללה הקב"ה
בעבור שפתחה את פיה לקחת דם קין לז"א שהקב"ה יכפר
לאדמה בעבור עמו או ירצה וכפר אדמתו ולעמו וכתובות
דרשו וכפר אדמתו עמו כל הקבור בארץ ישראל כאלו
קבור תחת המזבח כתיב הכא וכפר אדמתו עמו וכתיב
התם מזבח אדמה תעשה לי :

פרשת וזאת הברכה

ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו' כתב הרמב"ן שכוונת
הפסוק שבא לומר איך היה ראוי לחול עליהם הברכה
והזכיר זכות ישראל ואמר ה' מסיני בא כלומר כי השם
מסיני בא לישראל כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא
נסתלקה מהם והענין שירד הכבוד בהר סיני כמו שנאמר
וירד ה' על הר סיני וגו' ושם היה כל הימים שהיה משה
עולה ויורד כמו שנאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת
בראש ההר ואח"כ נתן לו לוחות האחרונות שכן הכבוד
באהל משה כמו שנאמר ויהי כבוא משה האהלה ירד
עמוד הענן ועמד פתח האהל וכתיב ודבר ה' אל משה
פנים אל פנים. ואח"כ הוקם המשכן שכן שכנה במשכן
שנאמר ויכס הענן את המשכן וכבוד ה' מלא את המשכן
ומשם היו לו כל הדברות כל ימי המשכן במדבר :
וזרח משעיר למו כי אחרי נסעם מסיני במסע הש'

שכן הענן במדבר פארן ומשם שלח מרגלים שנאמר
וישלח אותם משה ממדבר פארן ונתגדה כעס ולא היה
הדיבור אל משה עד שבאו אל שעיר בגבול בני עשו בסוף
המ' כמו שנאמר כי ה' אלהיך ברכך בכל מעשה
ידיך והנה אז בבואם משעיר שם לאור עולם ובלמו
ימי אבלם : הופיע מהר פארן שנסתכל בהם ושם עיניהם
לאחור פניו מהר פארן ושפעם כי התלת הכנסם לארץ
במדבר הגדול היה מפארן כמו שנאמר ויסעו מהר סיני
וישכון הענן במדבר פארן והנה הש"י הופיע להם לראות
מה הם צריכים במדבר הגדול והנורא מלבון ועל עגת
רשעים הופעת רואה כל סתרי מחשבותיהם :

ואתא מרבבות קדש יאמר כי בא הקב"ה לישראל
מרבבות קודשי עליון אשר ירדו עמו אל ההר
כענין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ומימינו
אש דת למו כי מימין תפארתו היה להם אש דת לא מיד
המלאכים הנזכרים רק מימין השם בעצמו ובכבודו :
אף חובב עמים יאמר אף אוהב את ישראל שהוא עמים
רבים שנאמר אהרך בנימין בעממיך : **כל** קדושיו
של ישראל בידיך הם שלוים כי הקרבתם אליך להיות חונים
כשיבות האהל : **והם** תוכו לרגליך יאמר שהם מוכים
בכל מכה במדבר וללכת אחריך בכל אשר הלך לא יחושו
לרעב ולצמא ומכת נחש שרף ועקרב רק יצאו לרגליך
ואחריך ירוצו כענין שנאמר זכרתי לך חסד נעוריך וישא
דבריך על שפתיו ויהגה בהם תמיד ויאמרו תורה צוה לנו
משה ושיא מורשה לעולם . ועוד יאמרו שהיה השם למלך
על ישראל בהתאסף ראשי זקנינו ושופטינו וכל שבטי
ישראל שכולנו יחד קבלנו מלכותו עלינו לדור ודור ואנחנו
חייבין לשמור תורתו ומלכותו לעולמים או שהוזר למשה
ע"כ דברי הרמב"ן ז"ל וצ"ל שיש להקשות עליו ה' קושיות
הא' איך אמר הופיע מהר פארן במהר פארן הופיע
עליהם לראות מה הם צריכים שידוע הוא שהנס היותר
גדול שנעשה להם במדבר היה המן מ' שנה ואין להם גם
שכ"ל היו צריכים לו כמוהו וא"כ בו הופיע עליהם ואם כן
איך אמר שמהר פארן הופיע והלא המן במדבר סין ניתן
כמו שאמר ויסעו מאילים ויבאו כל עדת בני ישראל אל
מדבר סין אשר בין אילים ובין סיני בט"ו לחדש השני לצאתם
מארץ מצרים וילונו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן
במדבר ויאמרו אליהם בני ישראל מי יתן מותנו ביד ה'
בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשובע
וגו' ואמר בסמוך ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם
מן השמים וגו' וא"כ איך הופיע ממדבר פארן לא הופיע
רק ממדבר סין וכן עמוד הענן ועמוד האש מיד הופיע
להם בצאתם ממצרים כמו שאמר וה' הולך לפניהם
יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש וגו'
וא"כ ממצרים הופיע להם ומפרשת אלה מסעי נראה
שהיו מסעות רבות בין מדבר סין למדבר פארן שאמר שם
ויסעו ממדבר סין ויחנו בדפקה וגו' ויחנו באלוש וגו'
ויחנו ברפידים ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני וכתיב
בפרשת בהעלותך ויסעו בני ישראל ממדבר סיני וישכון
שם במדבר פארן א"כ מסעות רבות בין מדבר סין למדבר
פארן ויהיה מה שיהיה לא הופיע אלא ממדבר סין ולא
ממדבר פארן . וא"ת שהנס הוא התמדתם זמן רב ולכך
לא הזכיר תחלת, אותם א"כ יותר גם היה בשעיר בשנת
המ' ושה לו לומר הופיע עד הר שעיר ועוד יש להקשות
להר"מ שלפי פירושו היה לו לומר ה' מסיני בא והופיע
מהר פארן וזרח משעיר למו שהר פארן היה בתחלת
המ' חניתם בשעיר שם בסוף המ' ולמה לקחם למפרע

ועוד במה סדר הוא זה שהתחיל לדבר בענין מתן תורה
ודילג לזריחת שעיר בסוף המ' וחזר למדבר פארן ואח"כ
חזר לדבר בענין מתן תורה באומרו ואתא מרבבות קדש
היה ראוי שיסיים ענין מתן תורה ואח"כ יאמר הופיע
מהר פארן וזרח משעיר למו . ועוד שכל זה אינו אלא
שמזכיר חסדי הש"י עמנו ולא צדקותינו ואם כן איך הקדים
זה לומר שראויים לברכה וא"ת שבא לומר לנו לא להנס
עשה הקב"ה כל זה עמהם ולא שם שאר אומות אלא
בעבור האבות או בעבור זכותם הקץ הוא באמר וזרח
משעיר למו ולפי דעת הרמב"ן ר"ל שמשנה בשנת המ' זרח
להם הכל מפארן שהוא בתחלת המ' עד עתה נתגדה
העם ולא היה הדבור אל משה ואם כן הפסוק הזכיר
כשעותם באמרו משעיר שהוא שנת המ' זרח הכל קודם
לא זרח ולא היה ראוי שיאמר הכתוב אלא וזרח למו ולא
יאמר מאי זה מקום ועוד לפי פירושו איך יתיישב מלה
אף שאם יאמר למעלה שהקב"ה חבב לאומה הזאת יאמר
אף חבב לישראל שהם עמים רבים הכל למעלה לא הזכיר
אלא החבה שחבב הש"י את ישראל ואיך יאמר ג"כ חבב
את ישראל שהם עמים והיפשר להתיר אלו הקושיות אבל
בדוחק ורז"ל אמרו שכוונת הפסוק ה' מסיני בא יצא
לקראתם כשבאו להתיצב בתחתית ההר כמו החתן היוצא
להקביל פני כלה שנאמר לקראת האלהים אחר משעיר
למו שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו וכן
לישמעאל וגם על רבותינו ז"ל יש להקשות שלא מצאנו רמז
במתן תורה לזאת ההליכה וראוי היה שיהיה בה רמז ועוד
שאם כן מה הופעה היא זו ומה זריחה היא זו לא היה
לו לומר אלא והלך לשעיר והלך לפארן ועוד שלפי פירושם
נראה שהלך לעשו וחזר לישראל ואח"כ חזר לישמעאל
ואח"כ חזר לישראל שכן אמר ה' מסיני בא שהלך לישראל
אחר מספיר למו כלומר שכאשר לא רצו בני עשו לקבל
אותה בא לישראל וכן פי' הרמב"ן על רבותינו . וא"כ יש
להקשות למה צורך כל אלו החזרות ילך מיד לישראל ואח"כ
לאומות או לאומות ואח"כ לישראל והנ"ל בתירוץ אלו
הקושיות לרבותינו שאין כוונת רבותינו שהלך ממש או
שעלה אלא שאמר שהאומות ראו הנסים גדולים שנעשו
לישראל שלא שמעו מעולם ולא ראו ועברה מכות וקריעת
הים כמו שאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת
וגו' הראוי היה שיבאו כולם להסות תחת כנפי השכינה
ולקבל התורה וזה היה פתח גדול להם ולא רצו וזהו
שאמרו שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה ולא רצו וכן
לישמעאל ולא אמרו שעלה או שהלך אלא שפתח לומר
פתח גדול ניתן להם שיקבלו את התורה ולא רצו וצ"ל
שכוונת הפסוק לדעת רבותינו ה' מסיני בא לתת התורה
לישראל ולכל מי שיבא והקב"ה הזריח לישראל זריחה
גדולה מאד שעיר כי זכות גדולה וזריחה גדולה לישראל
שעשו אחיו לא קיבל התורה וישראל קבלוה וכן הופיע
והזריח לישראל מצד ישמעאל שלא רצו לקבלה כי זה
תפארת גדול לישראל ומעלה גדולה ולכך הזכיר זריחה
בשעיר והופעה בפארן שמאברהם כל זמן שהולך יותר
ומקרב לפנים עשר שבטים יותר שלמים היו וא"כ ממי
באה יותר מעלה לישראל משעיר או מפארן משעיר שהיה
קרוב יותר אל השלימות ועכ"ז לא קיבל . ובזה יותר ספק
אחד במאמר מדוע לא הזכיר שאר האומות בכלל האומות
הלך כמו שכתב הרמב"ן וכן ראוי אלא הטעם שמאמר
האומות שלא קבלו התורה לא היה זריחה לישראל שאינם
מזרע אברהם ממי באה הזריחה מזרע אברהם ובזה לא
יקשה למה כתב זריחה והופעה וג"כ מלת למו אינה קשה

והנכון בעיני שמשה אדונינו היה לו שגגה גדולה עם ערב רב לפי שלסבתם לא נכנס לארץ. כמו שתמצא בענין מי מריבה שלשלם לא הזכיר אלא העם כמו שאמר שם וישב העם בקדש ואומר בסמוך ויקהלו על משה ועל אהרן פי' העם הנזכר ואמר וירב העם עם משה ויאמרו ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה' וממנו אין חטא כ"כ אבל למה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם ולכך דיבר בזדון כנגדם ואמר שמעו נא המורים המן הסלע הזה נוציא לכם מים ואח[illegible] ג"כ רבו בני ישראל אבל הם היו לעו' המתחילים המריבה ולז"א וזאת הברכה אשר בירך משה שהוא מקושר עם מה שאמר למעלה כלומר בעבור שנענ' בעבור הערב רב לז"א וזאת הברכה אשר בירך משה איש האלהים את בני ישראל סמוך למיתתו ולא בירך לערב רב שלסבתם מת כי לא כהתה עינו ולא נס ליחה וקשים גרים לישראל כספחת ולז"א וזאת בו"ו ורצה לתת טבה שישראל הן ראויים לברכה ולא הערב רב ואמר ה' מסיני בא וגו' כלומר ידוע שהגיע מעלת הנבואה לכל אחד כפי מעלתו. ולכך אמר ה' מסיני בא לתת תורה לישראל וזרח בנבואתו יותר ממה שזרח לשעיר הוא עשו שהיו מעורבים בה למו לישראל וכן הופיע בנבואתו יותר מפארן וק"ו מלשאר אומות שאלו זרע אברהם ואם אתא הקב"ה להם תורה השבה היה בעבור רבבות קדש שהם ישראל. וכן אמר משה שובה ה' רבבות אלפי ישראל ויהיה מה מרבבות כמו מהשאת נביאיה שהרצון בו בשבת הפאת נביאיה ומימין הפארתו היתה האש דת למו לישראל והרצון טוב יותר מלערב רב ואף אם חבבת לעמים שהם ערב רב לתת להם התורה כל קדושי ישראל בידיך יותר קרובים אליך והם ראויים לכך שהם הוכו במצרים בעבורך וערב רב לא הוכו וישראל ג"כ אומרים כן ויבא דבריך על פיו ואומרים תורה צוה לנו משה לבד ולא להם ומורשה למי שנקרא קהלת יעקב ואומרים ג"כ ויהי בישורון לבד הקב"ה מלך בהתאסף ראשי ישראל וזקניהם יחד עם כל שבטי ישראל ולזה קראם כאן ישורון שהוא לבן ראויה שראו בסיני השכינה שלא נגלה אלא בעבור זרע ישראל: **יחי** ראובן ואל ימות פרז"ל בעולם הזה ובעה"ב וכן ת"א ומות' תנינא לא ימות. ויתכן לפי שיש חיים שהוא כמיתה והוא העניות שהטוב כמת לז"א יחי ראובן ולא יהיה חיים שיהיה מיתה אלא הפך שיהיו אנשיו חשובים ואנשי מספר וי"א לפי שהיקשה לו שהדבר כנספר הוא מעט כמ"ש והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר מרב ואל יהי מתיו מספר ויתכן לפי שהיוצאים למלחמה הולכים אותם ושולם אין הרע בהם והראובן יעבור חלוץ לפני ישראל אמר ואל ימות עם היות שאנשיו יהיו נשכרים או ירצה עם היות שהוסרה ממנו הבכורה לעולם יהיה הוא התחלת המספר וכן מצינו שמנו התחלה בכל התורה או ירצה בהילך חלוץ למלחמה לפני ישראל לא ימותו ויחזרו לבתיהם כל המספר ההולך שמה: **וזאת** ליהודה כתב ר"א וכן אמר ליהודה שיחיה ולא ימות והוסיף לו עוד. שמע ה' וגו' וכתב הרמב"ן אינו נכון על פירושו כי יהודה לא נתחייב בכרת כזה שיתפלל עליו כן. אבל הוא כפשוטו וזאת הברכה אשר ליהודה ואני תמה עליו שר"א נכנס בזה לפי שרצה שימי בוזאת הברכה מכל שאר הברכות שלא אמר וזאת ללוי וזאת לבנימין ואיך יאמר הרמב"ן אבל הוא כפשוטו אבל על פירוש ר"א יתיישב לפרש כן שלפי שהוא יוצא חלוץ אמר עם היות שהם נשכרים אל ימות ולפי שיהודה היה שלמה ויהיו נשכרים אמר וזאת הברכה ליהודה ג"כ ועוד אמר שמע ה' וגו' ואמר שמע ה' קול יהודה לפי שיהודה היה בעל מלחמות ואחז"ל שמי שיש לו אומנות אחת אין לו ליקח אומנות אחרות שאמרו אין מלחמה עלתה שאין בה מזרע עשו ואין תפלה נשמעת שאין בה מזרע יעקב וכן אמרו בבלעם שלקח אומנות ישראל שכחם בפיהם לקחו אומנותו והרגו אותו בחרב לכן התפלל עליו ואמר עם היות שאומנותו מלחמה ג"כ יהיה תפלתו נשמעת ולא יצא מכלל עמו וזה"ל עמו תביאנו וא"ת א"כ אינו עלה ידיו רב לו ולא יהיה צריך עוזר אלא אתה ולפי' המפרשים שאל עמו תביאנו פירושו תביאנו לשלום מן המלחמה וכי לא בירך אותו אלא שלא ינצח ראוי שיתפלל שינצח וכמו שבירכו יעקב ידך בעורף אויביך והתשובה שתפלת משה כשיהודה לא יהיה נזיק ושינו הולך בדרך ישרה כראוי לזה התפלל ואל עמו תביאנו וזה אני מתפלל כשאתה עוזר לצריו שזהו מורה לשון ועזר מצריו תהיה ואסתייע מרז"ל לזה הפירוש שאמרו מאי דכתיב ידיו רב לו אמר לפניו רבונו ש"ע מה שאמר ידיו אל תהי בו יהיה מספיק לו נראה שמדבר כשאין לו זכות ומבקש זכות אבותיו עכ"ל ידיו רב לו עם היות שלא יהיו לו כלי מלחמה אלא הידים לבד יספיקו לו כמו שמשון בלחי וכן בידיו שאחז עמודי הבית והרג במותו יותר מבחייו: **וללוי**. אמר אשר נסיתו במסה והיה צריך שיאמר שיצא שלם מן הנסיון וכן תריבהו ולזה. ת"א דנסיתוהי במסתא והוה שלים בהנסיה על מי מצותא ואשתכח מהימן והעיקר חסר מן הספר והנכון שאינו חסר כלל לפי שאמרו רז"ל שהקב"ה אינו מנסה אלא לצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן משל לקדר שאינו מנסה לקדירות שבורות והקב"ה אינו מנסה לרשעים וא"כ אין צריך לומר שיצא שלם וכן תריבהו על מי מריבה שדקדקת עמו כחוט השערה שכן דרך הקב"ה עם צדיקים שנאמר וסביביו נשערה מאד וכן פרש"י נסתקפת לו לבא בעלילה: **האומר** לאביו ולאמו אחז"ל שזה בעגל שאמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי ויאמר להם הרגו איש את אחיו. ועשו כן והרגוס והקשו אבי. ואחיו ובנו חמאו והא כתיב ויאספו אליו כל בני לוי ותירצו אבי אמו והוא מישראל ואת בנו בן בתו ואחיו מאמו. והגאון מרי החכם ה"ר יוסף קארו ז"ל אמר שאין צורך לזה אלא אביו כפשוטו וכן אחיו ובניו והכוונה האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו בעגל שלא היו שם ואת אחיו לא הכירם שם מצחקים עם העגל שלא היו שם ואת בניו לא ידעם שם שאולי לא היו שם. ונ"ל שכוונת הפסוק לפי שיעקב אמר ללוי אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. ומשה לא היה יכול לברכו. הפך. אותה הקללה. ולכן לא בירך לשמעון לפי שיעקב לא בירך אותו ומצד אחר היה ראוי לברכה לכן אמר לוי שלפי קללתו של יעקב יאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו לפי שאחר שהם נגלים לא יראה לאביו ולאמו שישב במקום אחד והבן במקום אחר וכן את אחיו לא הכיר שלא אחד בעיר אחת ולא אחר במקום אחר וכן את בנו לא ידע הנזרים אי אפשר שיתישב אבל אתהם לשמך שאחר שחזרו בתשובה כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו שיקיימו דבריו אבל לטובה שילכו מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמד לישראל דרך ה' ולדרוש להם דרושים יקרים בעבודתו יתברך כמו שהיה עושה שמואל שנאמר ושפט שמואל את ישראל כל ימי חייו והלך מדי שנה בשנה וסבב בית אל והגלגל והמצפה ושפט את ישראל את כל המקומות האלה: **יורו** משפטיך ליעקב להורות שהם בעלי דינים יורו להם דיני ממונות ואיסור והיתר. מצות שבין אדם למקום לישראל שהוא שם יורה מעולה וגם לפי שיעקב אמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל לכך

הזכיר

שכיר כאן יעקב וישראל על הכוונה המכוונת ומה דרשה שדבו להם שהם חייבים מיתה ישימו קטורה באפך שמגפה תייא לבא עליהם וכן שראויים לסות ושרפים כשולה אבן יורו להם שיביאו כליל על מזבחך ולפי שהדרך משמש פריה ורביה ומתן ומשם הם מקללים לגר והומרים לו באים תושב וכיוצא בזה לז"א לראשונה ברך ה' חילו וכן כתב הרמב"ן שיתן חיל גדול שירשו ולא ימעטו ולעמן שעובר ופועל ידיו שלוית ולפי שיקום כנגדו מחץ מתנים קמיו. ומ"ש כי שמרו אמרתך הוא בעגל לא יהיה לך אלהים אחרים ובריתך ינצורו ברית מילה שהטילוה במדבר לא מלו שבטם לוי מלו מחץ מתנים קמיו המשוררים על הכוונה. ד"א התפלל על החשמונאים ומצאו מן יקומון מיוונים להם תקומה :

לבנימין אמר ידיד ה' כתב הרמב"ן בנימין שהוא ידיד ה' ישכון לבטח על השם והשם יהיה חופף עליו כל היום וא"כ עליו הראשון חוזר על השם ועליו השני על בנימין והנכון שיחזרו שניהם על בנימין וזה לפי שבירך ללוי בקרבנות ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ולפי שבהמ"ק היה בחלק בנימין לז"א לבנימין לוי שהוא ידיד ה' ישכון לבטח עליו עם בנימין ויהיה בקרבנותיו חופף ומגין על בנימין ומכפר עליו כל היום ובמקום גבוה שכן שהוא בהמ"ק ויאמר אותו כשומר חומה. אבל כל המפרשים פירשו ידיד ה' בנימין : **חופף** עליו כל היום שמשנבחרה ירושלים לא שרתה שכינה במקום אחר : **ובין** כתפיו בגובה ארצו בית המקדש ורמז כאן על ג' מקדשות ישכון לבטח עליו מקדש ראשון שנאמר וכבוד ה' מלא את בית ה'. חופף עליו כל היום בית ב' שלא היתה בו שכינה שרויה אלא מכסה ומגין. ובין כתפיו שכן לימות המשיח כי אז יקראו לירושלים כסא ה' ובספרי אם זכה בנימין הצדיק שתשרה שכינה בחלקו משל למלך ב"ו שבא אצל בניו לפרקים וכל א' וא' אומר אצלי תורה אבא וקטן שבהם אומר א"א שיניח אחי הגדולים ויסרה אצלי עמד לו ופניו מצהיבות ונפשו עגומה עליו אמר להם ראיתי בני קטן ופניו מבוישות ונפשו עגומה עליו עכשיו מאכל ומשתה יהיה משלכם ולינתי אצלו כך שכינת בית הבחירה יהיה של בנימין וקרבנות מכל השבטי' ד"א מפני שכולם היו במכירתו של יוסף ובנימין לא ד"א מפני שכל השבטים נולדו חוצה לארץ ובנימין נולד בארץ. ובחדושי לרשבי לכך נעשה הקב"ה אושפיזכניה מפני הגביע שנמצא באמתחתו והכוהו אחיו בין כתפיו זכה לכך לבין כתפיו שכן : **וליוסף** אמר מבורכת ה' ארצו הטעם שבירך ארצו הוא לפי שאדם הראשון חטא כששמע לקול אשתו ונתקללה האדמה בעבורו יוסף שלא שמע לאשת אדוניו שהיה מבורכת ארצו ועוד לפי שכלכל את בית יעקב לחם לפי הטף ושלח לאביו בר ולחם ומזון לכך בירכו בפירות ואמר מבורכת ה' ארצו ממגד שמים פירי שמים והוא הטל וגם מתהום רובצת תחת שיטת ותהומות הרי מים מלמעלה ומלמטה ולשבת המים ירדו פרי העץ ופרי האדמה תבא וממגד תבואות שמש שהשמש מבשל פרי העץ וממגד גרש ירחים הם פרי האדמה שצריכים לחות הלבנה וכחה מלאלא ומראש הררי קדם שפירותיו ימהרו להבשיל שפירות אלו שבשנים חבו קדם מבורכת מראשית בשול הפירות שהגריה מקדימים לבשל ולבכר בישול פירות תבא גם כן גבעות עולם ולפי שבירך ההרים בירך ג"כ ארץ המישור תבא וממגד ארץ ומלואה שהארץ מלאה בבהמות וג"כ יהיו מבורכות כמו שאמר שגר אלפיך ועשתרות צאנך. ובכל זה אם אין שם רצון אלה לא יועיל לז"א ורצון שוכני סנה : **נזיר** אחיו שהופרש מאחיו במכירתו וא"א אחר שארצו מבורכת זה יהיה לבבה בכולם עובדי אדמה בגלוי שחטות והשקו ברגליהם בן סלק אמר יוסף שהוא בכור שזכה לו בכורתו של ראובן הדר לו וא"א היפים אנשי מלחמה כמו שאמר בגלית על דוד ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו כי היה נער ואדמוני עם יפה מראה ואחר שארצם מבורכת מאד יבואו כלויני' לאכלה וקרני ראם קרניו ובהם ינגח לעמים רבים ולא יגרשם למקום קרוב אלא עד אפסי ארץ אחך אפשר כל כך גבורה לפי שהם שני שבטים ובהם רבבות ואלפים :

ולזבולון אמר שמח בצאתך למלחמה ויששכר בשבתו בביתו שנאמר וירא מנוחה כי טוב. או יאמר שמח זבולן בצאתך לסחורה ויששכר במדרשות ויחלקו הריוח והזכות : **עמים** אלו שני שבטים לאר המוריה ילכו להקריב קרבנות רבות ונדבות בעבור שלהם שכר גדול כי שפע ימים יינקו ויפתו כנועות כמלאים מזהב ומרגליות ומטמוני חול : **ברוך** מרחיב גד שישבה הרחבה גדולה בהרבו כביולינה מטערה שכולם יכרהו וגבורתו גדולה עד שיטרוף בהרגו בבת אחת זרוע וקדקד גם אם יתחיל מהזרוע הנקרא רייד"ש בלע"ז וכ"ש אם יתחיל מקדקד : **וירא** ראשית לו שלקח נחלה בראשונה ארץ סיחון ועוג קודם שינחלו שאר השבטים ודן אותם לכך זכות שמשם כן לפי שהיה משה שנקרא מחוקק קבור שם ושם חלקו ולא אמר קבור דכולא לא מת אלא הוא שמש שם וגם אמר ספון לפי שלא ידע איש את קבורתו : **ויתא** גד חלוץ לפני ישראל למלחמה בראש המערכה ובזה קיים דברו שנדר לה' שילך חלוץ וגם קיים דברו עם ישראל לילך למלחמה או הוזר ויתא למשה שנא להם תורה לראשי עם ולזכותם ובזה עשה צדקת ה' ועם ישראל : **דן** גור אריה יזנק פי' ידלג הוא שמשון שהיה בא בפתע והורג בפלשתים בלא הרגשת קול והשמעת קול : **נפתלי** שבע רצון יש אנשים עניים ושמחים בחלקם ויש עשירים ואינם שמחים בחלקם כי אוהב כסף לא ישבע כסף אמר נפתלי לו שתיהם שמח בחלקו והוא עשיר וזהו שבע רצון וגם מלא ברכת ה' : **ברוך** מבנים אשר הטעם שבירך לאשר זאת הברכה לפי שהיה מוהרם שהחרימו למי שיגלה ליוסף חי וסרח בת אשר אמרה ליעקב יוסף חי כפי מאמר רז"ל ואין לומר הנה בפתח אלא מה שאומרת בפירוש א"כ אשר גלה והמוהרם נקרא ארור לז"א ברוך ולפי שכתוב המטה ולא יהיו לו בנים לז"א ברוך מבנים אסור לדבר אחיו עמו באהבה וחיבה יהי רצוי אחיו אסור בשיבה ומובל בשמן רגלו אסור בנעילת הסנדל לדעת מקלא הכמים ברזל ונחשת מנעליך אינו מאריך ימים וכימיך דבאך : **ברזל** ונחשת מנעליך אשר היה בסוף ארץ ישראל ולז"א ברזל ונחשת שהיה לו דלתות נחושה ובריחי ברזל וכל הארץ נעולה בהם או יאמר נעולה בהרים שחוצבין מהם ברזל ונחשת וכימיך דבאך ימי הבחרות נקראים ימיו של אדם וימי הזקנה כאלו אינם שלו ואמר בימי הבחרות ישוו ימי הזקנה והנפך הפוך מחלטו נפש : **אין** כאל ישורון היא ברכה לכל ישראל ומשם אלו הפסוקים לשון שכוללות ברכותיו שלשה אחד שיהיו בעלי תורה. הב' שיהיו מוצלחים בנכסים וארצם תהיה מבורכת. הג' נצחון אויבים. בנימין ויששכר בירך בתורה ובעבודת הש"י ליוסף זבולון נפתלי ואשר כמו שכר לראובן וליהודה ולגד ודן בנצחון אויבים ולמקצת שבטים ברכות כפולות ולוי בירך כל שלשתן הורה תוסף והורך כלותם ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה נצחון מחץ מתנים קמיו

ויקמו

שקנאו השבטים ולמה לא נתן ליהודה כמו לשאר שבטים ולמה לא נתן לו הלוחות ולמה לא נתן לו נחלה כמו לשאר שבטים ועוד לשבטו למה נתן כל שאמן לכן בירך שהם לכל ישראל בכל ג' ברכות ובכל אלו הד' פסוקים הזכיר ישראל לומר שלכל ישראל היה מברך בכל הנ' בגלותן אמר אין כאל ישורון לומר עם היות שהמערכה יחייב שיהיו מנוגדים הקב"ה רוכב המערכה והשמים כרוכב הסוס יוליכהו על כרחו למקום חפצו ולזה נקראו שחקים שהקב"ה שוחקם כמו ושחקת ממנה הדק שהשמים מקומו ומשגבו של אלהי קדם: ומתחתיו המערכות שהם זרועות עולם שמקיימים העולם: ויפקוד על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה ויגרש מפניך אויב ובענין הגלות וישכון ישראל בטח בדד כל מי שהוא ממין יעקב והם יוצאי חלציו אל ארץ דגן ותירוש בענין התורה אשריך ישראל וגו'. וכתב בזוהר וכי נאותם של ישראל חרב היא והלא לעשו ניתנה אלא דא היא דתלמידים כדשמעין מלה ולא אתיישב בלבהון לוחמים כמו בחרב: **וימת** שם משה עבד ה' לא קראו עבד ה' בכל ה' חומשי תורה עד שמת ובחייו קראו איש האלהים וזה למעלתו ולהשגתו כי העבד רגיל אצל אדונו ונכנס עמו בחדרי חדרים ומשמש לפניו תמיד ואמרו גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהם ולכן בירך את ישראל סמוך למיתתו שהוא יותר זך וחכמתו זכה והיה כמלאך נבדל מהחומר. וכן יעקב ברכם סמוך למיתתו. וא"ת אליהו לא מת ומשה שהיה ביותר מדרגה מת. התשובה משה חטא ואליהו לא חטא ויש לשאול מי כתב וימת שם משה ובמסכת בתרא ב"ק ח' פסוקים יהושע כתבן אפשר משה חי וכתב וימת שם משה דברי ר' יהודה א"ל ר' שמעון איפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב לקוח את ספר התורה אלא ע"כ א"ל הקב"ה ומשה כותב ומכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע ולכך אמרו התם שיחיד קורא אותם וי"מ שקורא אותם שלא בעשרה הואיל ואישתנו אישתנו במעלתן והשינוי הוא שכתבן יהושע ואף למ"ד שכתבן משה אישתנו שכתבן בדמע פירוש שכל כך היה מוריד דמעות שהיה משבל בהם הקולמוס וי"מ כל התורה הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב כלומר שהיה ת"ל הדברים בשמחה גדולה ואלו הח' פסוקים הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע שלא היה חוזר אותן מרוב בכיה ולא שכתבן בשהיה משבל הקולמוס בדמעותיו וזה השינוי שלא חזר אותם ולזה יחיד קורא אותם שלא בי' מה שאין כן בשאר התורה שאין קורין אלא בי' וי"מ שאין מפסיקין בהם אלא שקורא אותם אחד וי"מ יחיד קורא אותם לא יוסר שהפסוקים מתחיל מן וימת משה ולא למעלה שלא יערבם עם הפסוקים שלמעלה מהם וי"מ ביחיד בלא עזר החזן שכל התורה הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב ושני שניהם אומרים כל כתוב וכתוב וכן העולה לקרות החזן אתו עליו וכמו שנוהגין בקוסטנטינ"א שהחזן אומר הפסוק והאחר הקורא וקורא אותו אבל אלו הח' פסוקים הקב"ה שאמרן לבדו ומשה לא חזר מרוב דמעותיו ולכן קורא אותם המסיים לבדו בלא עזר החזן וכן נוהגין בפרובינצ"א: **ויקבור** אותו בגי' הקב"ה קברו פי' שנפתח לו הארץ דרך גם ונכנס שם ומת ונסתמה ור' ישמעאל אומר הוא קבר את עצמו וכן ביום מלאת מהו ימיה אותו הוא יביא את עצמו פירוש שנכנס במערה: **לא כהתה** עינו ולא נס ליחה לאותו שהזקן נובל עליו היופי וזה נס אחר שמת וז"ש במותו לא כהתה עינו: **ויבכו בני ישראל** את משה הזכרים אבל באהרן נאמר כל בית ישראל זכרים ונקבות לפי שהיה אוהב שלום ורודף שלום ומשים שלום בין איש לחבירו ובין איש לאשתו ויתכן שמה שעשו יותר כבוד לאהרן מפני כבודו של משה שהיה הוא אבל כשמת משה לא נשאר לו אח: **ולא** קם נביא עוד בישראל כמשה בב' מקומות הודיענו התורה מעלתו של משה על שאר הנביאים בפרשת והרא הודיענו מעלתו על האבות הקודמים אליו ובפרשת בהעלותך הודיע מעלתו על נביאי דורו ובכאן על כל הנביאים העתידים: **ולכל היד החזקה** זו קריעת ים סוף שנאמר בו וירא ישראל את היד הגדולה: **ולכל** המורא הגדול זו מתן תורה שנאמר בה ובעבור תהיה יראתו על פניכם. ובספרי היד החזקה זו מכת בכורות שנאמר כי ביד חזקה ישלחם ולכל המורא הגדול זו קריעת ים סוף. ובמדרש כששיבר הלוחות תפשו בידיו אהרן ויהושע שלא ישברם ונתחזקה בהם ידיו ושיברם ואמר הקב"ה תבורך יד חזקה כזה הדא הוא דכתיב ולכל היד החזקה:

יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם. גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר. ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה:

אמר המחבר איפשר שיש טעות בזה הספר שטעה הסופר. והחכם המעיין יתקן וידינני לכף זכות כי לא מלבי. ויזכה לפני הקב"ה. ולא היה לי פנאי לעיין ולפשפש בזה כי היה דרכי נחוץ לילך לארץ ישראל שם יגזור השם בחיים:

סליק ספר דברים

אמר המחבר במקצת עניינים כתבתי בזה החיבור כשהיה שמי ענין מחודש ואלה „וזה ענין הטוב„ וזה איננו לגאוה חלילה אלא שכוונתי שחכמים ומשכילים וכל יודע ספר יעיינו בזה החיבור בשבועות פירוש הפרשה לזכותם ולזכות את נפשי ולפי שספרים רבים וחסרים לחכמים ולמשכילים ולבעלי בתים יקרים אולי ישכחו ולא יעיינו בזה החבור כשידעו שאומר „וזה ענין הטוב„ ברצון או בהכרח ירצו לעיין מה הוא הענין החשוב הזה ונמצאתי בזה זוכה ומזכה את הרבים. וגם לזאת הסבה קצרתי בפירוש קצת הפרשיות שכ׳ מאריך טרחא וכל לוקח ספר בידו ורואה שמאריך בעניינים מאד עוזב אותו ואין רואה תכליתו וכשהענין קצר הוא המתחיל הוא המסיים וכל שכן בזה הדור שצריך להיות מקצר ושונה :

ויצא יצחק לשוח בשדה תורת אלהינו כאיש מלחמות יעיר גבורתו. בפשט ודרש נדרש למבקשו ידרוש יחרוש בחכמה בתבונה ידיו על העליונה. חלק לו בבינה. מלא על כל גדותיו ספירים מאירים מגבעות תמוהים מראש צורים אבני קודש מפותחים פתוחי חותם. אמרי אנוש יפה השב אפודהם. מאירים כאורים ותומים יחדו יהיו תמים. מלבושו יספו לשמים. תרשיש שהם וישפה וברקת וזהב. הב הב יאמר הרואה אותו בשדו בכפו יבלע קדש דבריו ומאמריו. ומטמוני מסתריו. הן הן גבורותיו ונוראותיו אלה **תולדות יצחק** אשר זרע לזרע בכך השם אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. אשר באמתחת תבונתו ימצא ידע עשות נכוחה. ולא יירא מאבתה. בעיון תורתנו הקדושה עם היות אשר עלמלו הזמן מלפלו גבר. ידעוני והבר חבר. בשצף קצף הזמן עם עם לא אלמן אשר רד ונפרד ושדד מספרד יחד אוספו אספו אסיר וישב יצחק. בגרר על דגן ותירוש התורה יתגורר נתעורר לחבר אהל פשטיו להיות משכן תבונתו אהד נפת תטופנה שפתותיו דבש וחלב תחת לשונו. המחזיק בידו. חרב גדולתו ומאדו. באשר שם אל מדבר גאון קיץ וכר פניו ושאב מים בששון ממעייני הישועה ויצחק בא מבא באר לחי רואי הבאר אשר ביאר באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם וממדבר מתנה בחלקת מחוקק ספון סדרו וערכו נחת שלחנו מלא דשן והרוהו ארוחת תמיד נתנה לו מאת המלך האוכל לחם התורה לפניו תמיד ליוש אהרון יצחק :

נאום המעתיר במושבי שבט ועט ברזל ועופרת שלמה בן לאדני החכם השלם ה"ר מזל טוב זלה"ה